APPARATUS BIBLICUS,

SIVE MANUDUCTIO AD SACRAM SCRIPTURAM,

Tum clariùs, tum faciliùs intelligendam.

Auctore R. P. BERNARDO LAMY, Congreg. Orat. Presbytero.

EDITIO NOVISSIMA MAGIS AC MAGIS ADAUCTA

CUM FIGURIS ÆNEIS.

LUGDUNI,
Apud JACOBUM CERTE, in vico Mercatorio, ſub ſigno ſanctiſſimæ Trinitatis.

M. DCCXXIII.

CUM APPROBATIONE ET PRIVILEGIO REGIS.

ILLUSTRISSIMO
ECCLESIÆ PRINCIPI D. D.
FRANCISCO-PAULO DE NEUFVILLE
DE VILLEROY,
ARCHIEPISCOPO, COMITI LUGDUNI,
GALLIARUM PRIMATI, &c.

B*ENE de tuâ Ecclesiâ meriturus*, AMPLISSIME ARCHIPRÆSUL, *Librumque consecraturus* MAGNITUDINI TUÆ *dignum Episcopo non Mæ-*

cenate solùm sed etiam auctore, absit ut aliorum more Oratorum, oblati muneris tenuitatem deprecer. Quid enim Episcopo acceptius esse debet quàm doctus Commentarius libri Episcoporum? Quid magis congruum Ecclesiastico Judici, quem Christus ipse constituit Scripturarum interpretem, quàm clavis sacrum hunc reconditumque thesaurum aperiens? Quid tandem offerri à nobis potest quod magis respondeat ardenti illi zelo quo Magistros Seminariorum urges, ut omissis omnibus Theologicis tricis, Christum in sacris Litteris ubique adumbratum studeant suis alumnis quasi digito monstrare? Parum scilicet Tibi videtur Lugdunensem Ecclesiam primum dignitatis gradum post Apóstolicam sedem obtinere, & Episcopis gloriari Irenæis, Rhemigiis, aliisque præclaris Ecclesiæ luminibus, nisi simul nitatur tantum alias superare Ecclesias Scripturarum scientiâ, quantum ipsas vincit dignitate.

Neque verbis solùm, sed tuo etiam exemplo, ILLUSTRISSIME ARCHIPRÆSUL,

hunc sacrarum Litterarum amorem in Lugdunensi clero accendis, dum varias perlustrans vastæ hujus Diœceseos regiones, ovesque tuas bonus Pastor recognoscens, luculentas adeo & tamen extemporales in Evangelium homilias fundis, Panis Evangelici multiplicationem, dum tuis frangitur manibus, experiens. Talem patronum flagitabat præsens in Scripturam sacram Lucubratio.

Neque verò me deterret à consecrando MAGNITUDINI TUÆ *hoc Biblico Apparatu, quod satis intelligam, quàm parùm sit tanto Præsuli necessarius. Quin imo mea inde crescit alacritas: Jucundior enim Tibi continget contemplatio divitiarum quas videbis non alienas sed tuas esse. Eruditus autem hujusce libri Auctor gestiet sese teri tam doctis manibus, tantique Judicis calculo & auctoritate comprobari. Omnia ergo me invitant, ut tutus ac gloriosus sub* MAGNITUDINIS TUÆ *clientelâ requiescam, eandem experturus in Camillo redivivo humanitatem, quam in*

priore Camillo defunctus Parens meus expertus est. Obtulit ille Historiam Ecclesiasticæ disciplinæ; ego sacrum offero Apparatum non minus dignum Magni Camilli successore. Hoc grati animi monumentum, ne dedigneris, ILLUSTRISSIME GALLIARUM PRIMAS, *ab eo accipere, qui se enixè profitetur*

MAGNITUDINIS TUÆ,

Obsequentissimum,
& addictissimum servum,
JACOBUM CERTE.

PRÆFATIO.

QUid eſt autem Scriptura, niſi quædam Epiſtola omnipotentis Dei ad creaturam ſuam. His verbis Gregorii Magni lib. 4. Ep. 39. & ſequentibus, te pie Lector, compellabo. *Stude ergo, quæſo, & quotidie Creatoris tui verba meditare, diſce cor Dei in Verbis Dei.* Faſtidire enim tantum Dei munus non ſolùm negligentia eſſet, ſed maximum crimen. *Qui aſſidua meditatione coluit ſanctas Scripturas*, inquit Divus Bernardus, *habet ſignum ſuæ prædeſtinationis, quod & Dominus aſſeruit dicens, qui ex Deo eſt, verba Dei audit.* Quæ lectio majorem voluptatem parere poſſet? neque enim ſanum gaudere poſſumus, ut utar verbis S. Auguſtini, niſi de ſpe, nempè regni cœleſtis. Hujus autem regni myſterium nobis explicant Scripturæ, viam ad illud aperiunt, & donec hanc viam emenſi fuerimus, prægustandas cœleſtes delicias præbent: *ut per patientiam & conſolationem Scripturarum ſpem habeamus.* Rom. cap. 15.

Sed cui alteri ſtudio, quàm ſacrorum Codicum vir Theologus utiliori operâ incumbere

poteſt? Multùm falluntur, qui rerum inutilium ſtudiis occupantur. Hoc errore non pauci laborant. Quis enim ex iis qui ſtudio Theologico per tot annos diſtinentur, vanas, ne dicam ineptas quæſtiones non potiùs verſet animo aut agitet in Scholis, quàm paſcat mentem lectione Scripturarum; quibus ſedulam operam impendiſſe videtur ſibi, cùm horis ſubciſivis in unum aut alterum caput oculos parùm attentos conjecerit. Veritatem omnes ſtudendo inquirimus, ſed neſcio qua vertigine abrepti, aliis quàm quibus eundum erat itineribus, ad eam currimus. Non inſiſtimus veſtigiis ſanctorum Patrum, per quorum manus traditæ ſunt nobis Scripturæ, & earum verus ſenſus ad nos pervenit. Illi ſpretis fontibus non ſectabantur rivos. Ex Scripturis fortiora, quibus adversùs Hæreticos pugnarent, petebant tela & pabulum paſcendis fidelibus Chriſtianis. Sumamus in manus Chryſoſtomum, Gregorios, Baſilium, Ambroſium, Auguſtinum, advertemus hos Doctores plenos cibo cœleſtis doctrinæ eructare verbum bonum.

Magno itaque dolore afficitur animus, quòd cum homines diſtringantur variis curis, quibus revocantur à ſtudio veritatis, cui cognoſcendæ, & colendæ facti ſumus; attamen quod ſupereſt

temporis,

temporis tricis, & apinis impendunt: disputant de lana caprina: unde tot Theologastri. Neque enim dixerim Theologum, qui in quacunque quæstione non scrutatus sit, ex quibus Scripturarum locis huic quæstioni lux affulgere possit, & quis circa illa loca sit unanimis Conciliorum & Patrum consensus. Indè, inquam, tot Sophistæ & Declamatores occupaverunt pulpita Sacra. Etenim nunquam eum virum æstimaverim Concionatorem Verbi Divini, quod nunquam ore usurpat, exordio promittens expositionem Scripturarum, reliquâ autem oratione nugans, & vanis sermocinationibus studens Auditorem suum delectare. Sic populus inani cibo pascitur, fraudatus solido; & versatur in tenebris ignorantiæ; nam aliundè quàm ex sacris Concionibus scientiam salutis non accipit, qui literis vacare non potest.

Eorum autem qui arti Concionatoriæ animum adjungunt, & Scripturas Sacras negligunt, ideò pejor mihi videtur error; quòd ex ditiori penu non illis suppetere possit materies, quam nec singulos dies concionando exhaurirent, si bene percepissent animo & memoriâ complecterentur, tum sensum, tum verba sacrorum Codicum. Quot enim egregiis dictis, quot præclaris facinoribus, quot exemplis, similitudinibus, parabolis, quæ admini-

cula sunt & præsidia Oratorum, abundant illi Codices? Sed non solùm veram doctrinam & omnem dicendi materiam suppeditant, verùm etiam ornamenta, quibus pondus, vis, & decor adduntur orationi. Ubi enim major in docendo perspicuitas juncta cum brevitate, quàm in Evangelio? Quis Orator in carpendis hominum vitiis vehementior, quàm Prophetæ? Quis ad movendum, & flectendum magis aptus quàm Paulus? Undè decor ille Poëticus qui efflorescere debet in Oratione, faciliùs conciliatur quàm ex Psalmis Davidicis? Ubi denique major copia sententiarum quàm in libris Salomonis?

Sed frustrà necessitas & pretium studii sacrarum Litterarum nunc demonstrantur illis, quos voluptates emolliunt, deterret labor, nisi huic studio sternatur via compendiosa & facilis. Ideò ex multis voluminibus quæ cum labore evolvuntur, comparantur magno pretio nec passim occurrunt, excerpseram quæ ad intelligendas Scripturas necessaria erant, & arte contraxeram in tabulis illa proponens, ut uno intuitu cognoscerentur quæ alioqui longo, & difficili studio quasi sparsa diversis locis pervestiganda essent. Verùm ob tabularum angustiam pleraque quæ alicujus utilitatis sunt, non complexus eram; aut quantum necessarium est, non potueràm explicare.

Itaque quamquam prioribus hisce tabulis maneat suum pretium, nec usus spernendus sit, ut quæ præcipua sunt, contracta ponantur ob oculos, novum opus aggressus sum tunc temporis cùm otio magis abundarem, & librorum copiâ locupletior essem, quàm olim cùm edidi has Tabulas. Multa ergo quæ illis deerant adjunxi huicce novo Operi; & ut multa paucis dicam, omnibus locupletavi quæ advertebam in Apparatu Biblico desiderari.

Salus ex Judæis est, ait Dominus *Joan. cap.* 4. quia scilicet repromissio facta erat ad Abraham, Isaac & Jacob Patres Judæorum de Domino nostro Jesu Christo, qui ex illis ortus, in Judæa natus est, & salutis quam per eum consecuti sumus, opus perfecit. Igitur res Judæorum perspectas habere quamplurimum interest, ut intelligantur Scripturæ in quibus quæ Christi sunt, continentur, sive de eo prænuntiata à constitutione mundi, sive ab eo completa temporibus præordinatis. Etenim Scriptores sacri, quod ab omnibus fieri solet, cùm Hebræis primitùs scriberent, mores eorum, ritus, consuetudines, & similia quæ omnibus nota erant non satagebant explicare. Hæc igitur aliundè petenda quàm ex sacris Codicibus. Ego verò nec labori, nec sumptui peperci in comparandis evolvendisque libris, ex quibus

rerum Judaïcarum certam cognitionem consequerer. Prima pars Operis singula explicat quæ quoquomodo spectant Judæos; Genus eorum, Origines, Historiam, Religionem, Sacrificia, Loca sacra, Tabernaculum, Templum, Synagogas, Festa, personas Sacras, Sacerdotes, Levitas, Politiam, leges tum scriptas, tum ore traditas, Magistratus, Tribunalia, pœnas civiles & Ecclesiasticas, antiquos & hodiernos eorum ritus circa res tum Religiosas, tum domesticas, circa vestes, cibos, ædes, ortum, matrimonium, funera, luctus. Etiam de variis Sectis sermo fit. De mensuris temporum, de Kalendario, de ponderibus, de mensuris cavis, & longis.

Pleraque, fateor, nonnisi breviter perstringo. Avidus autem doctrinæ Lector expeteret ut singula quæque excuterem, non illa nudè proponendo, sed demonstrando apertis testimoniis, & ubique allegatis Auctoribus. Verùm majoris molis volumen, ne dicam plura volumina compegissem; quæ procul dubio fastidirent quibus scribo, & manuductione opus est. Optant enim habere ducem præeuntem qui citra negotium eos deducat in Lectionem Sacri Codicis, nec eos diù moretur in vestibulo. Hìc tamen indigitabo fontes de quibus potavi, undè qui sunt studio-

ſi, & ipſi potare poſſunt & plenè ſitim reſtinguere.

Poſt ipſum Codicem Sacrum nulli alii Auctores certioris utilitatis ſunt ad res Judæorum cognoſcendas quàm Philo, & Joſephus. Deinde *Miſnajot*, nimirum liber ille, quo continetur id omne quod Judæi traditione acceperant à majoribus ſuis, & cœperunt ſcriptis mandare poſtquam Templum everſum eſt, & patrio Solo ejecti, timebant ne memoriâ prorſus excideret. *Miſnajot* variis Gloſſis & Commentariis, ut ſuo loco dicetur, fuêre expoſita; ex quibus crevêre volumina, quibus conſtat illa collectio, quam Talmud appellant. Maimonides in Opere quod *Manum Fortem* inſcripſit, dilucidè ſimul & breviter totam doctrinam Talmudis expoſuit. Cui licitum eſt ipſum Talmud, aut illud opus Maimonidis adire ſine interprete, poteſt carere cæteris libris per quos res Judaïcæ nuper innotuêre Chriſtianis; & quibus utor pro meis. Sed ne videar horum librorum Auctoribus ſuam laudem ſuffurari, indicabo qui illi ſint Auctores per quos profecerim, ut & illis fruantur quibus otium ſuppetet & locupletes Bibliothecæ reſeratæ ſunt. Poſſem illos in diverſas claſſes diſtribuere. Prima contineret qui Linguam Hebræam excoluêre, & in Libros Judæorum viam patefecerunt

anteà præclusam. Altera classis esset eorum qui Interpretati sunt Misnajot, & diversos Talmudis tractatus, tum & libros veterum & recentium Rabbinorum, à quibus tota doctrina Talmudica vel ex parte elucidata est. Ad tertiam classem revocarem eos qui in genere res Judaïcas exponendas susceperunt, vel aliquot peculiares Tractatus de illis ediderunt. Sed Bibliegraphiam edendam non suscipio, ideò prout memoriæ occurrent hosce Auctores recensebo.

Sebastianus Munsterus primus post Joannem Reuclinum inter Christianos studium litterarum Hebraïcarum excitavit, aliquot Rabbinos Latinè reddidit. Ante illum tamen non penitùs res Judæorum ignotæ erant, ut videre est in Pugione fidei Raymundi Martini, quod Opus Petrus Galatinus ferè totum exscripsit. Paulus Riccius initio superioris sæculi aliquot loca Talmudis interpretatus fuerat. Tunc cœperunt studia Hebraïca vigere; & innumeri viri hisce studiis clari quos non vacat omnes recensere. Sed non prætermittam silentio Sanctem Pagninum qui Thesaurum Linguæ sanctæ composuit, Franciscum Vatablum, Leonem Juda, Paulum Fagium, Franciscum Junium, Tremellium, Ariam Montanum Authorem hujus Biblici Apparatûs qui editus est cum Bibliis

Regiis Poliglottis Antuerpienſibus, Genebrardum, Andream Maſium, Joannem Mercerum, Druſium, Hugonem Grotium, Ludovicum de Dieu, Sixtinum Amama, Simeonem de Muis & innumeros alios. Præter Commentarios quos illi ediderunt in ſacrum Codicem, in quibus res Judaicas illuſtrant, plerique ex illis etiam nonnullos Rabbinos interpretati ſunt.

Poſtquàm patefactum eſt quot uberes fructus percipi poſſent ex Lectione Talmudis, mirum eſt quanto ſtudio plerique incubuerint ſcrutandis Judæorum Libris. Magnam facem prætulêre Buxtorfii Pater, & filius. Utriuſque multa ſunt Opera quæ omnia utilia ſunt. Conſtantinus l'Empereur ſtudia Hebraica maxime promovit. Tractatus Talmudicos integros inde habuimus Latinâ Linguâ donatos à Coccio, à Sebaſtiano Schmidio, à Joanne Henrico Ottone, à Chriſtophoro Vagenſelio, à Seringhamio, à Peringero, & aliis jam nominatis Auctoribus, v. c. à Conſtantino l'Empereur.

Operis autem inſignis Maimonidis quod inſcriptum eſt *Manus fortis*, partes aliquas reddidêre Latinè Dyoniſius Voſſius, Vorſtius, Humpridus Prideaux, Georgius Gentius, Joſephus Voiſin, Ludovicus de Veil, Karpſovius. Alii alios Tractatus

interpretati ſunt. Pocockius præfationes Commentariorum quos Maimonides in Miſnajot Arabicè ſcripſerat, in Latinam Linguam reddidit.

Memoriæ occurrunt innumeri alii Scriptorum Rabbinicorum Interpretes, Philippus d'Aquin, Gauminus, Rittangelius. Didici ex diverſis Librorum Catalogis Taylerum, Ulmanum Hilpertum nonnullos Tractatus ſive Talmudis, ſive Maimonidis interpretatos eſſe.

Hi viri Hebraïca Eruditione inſignes quos nominavi ſpeciales libros de rebus Judaicis ſcripſerunt, aut in notis quibus Auctores Hebræos illuſtrârunt, multa quæ ad ritus & mores Gentis pertinent inſeruêre. Magnum Dictionarium Talmudicum Buxtorfii Theſaurus eſt antiquitatis Judaicæ. Libellum aureum de Synagoga Judaica edidit; ubi videre eſt omnes hodiernos ritus Judæorum, ex quibus veteres æſtimari poſſunt. Filius ejus diverſos Tractatus compoſuit utiles, de Arca, de Azimo, de Lotione Manuum, de Sponſalibus. Arias Montanus antiquitates Hebraicas expoſuit qui tractatus continetur in Apparatu ſuo Biblico. Conſtantinus l'Empereur ubique in ſuis notis ad Auctores Hebræos quos plures Latinâ Linguâ donavit, diſſerit de rebus Hebraicis. Sebaſtianus Schmidius Librum de Paſchate publicavit refertum

ſcientiâ.

ſcientiâ. Notæ Pocokii in præfationes Maimonidis à ſe verſas multam Eruditionem continent. Dignus laude Vagenſeilius in notis ſuis ad verſionem Sota & in confutatione librorum quos *Tela ignea Satanæ* inſcripſit.

Sigonius de Republica Hebræorum librum elegantem concinnavit nuper editum Helmſtadii cum copioſis notis Joannis Nicolai. Cornelius Bertramus pariter de Republica Hebræorum ſcripſit ; cujus librum Conſtantinus l'Empereur ſuis notis auxit.

Cunæus eandem materiam tractavit ſicut & Menochius & Flavius Illyricus in *Clavi Scripturæ*, Leuſdenius in ſuo Hebræo. Hottingerus ſcripſit de legibus Hebræorum ſicut & Spencerus qui cùm originem rituum hujus Gentis accerſere vellet ex Ægypto, nuper egregiè confutatus eſt à Vvithio. De jure regio Hebræorum ſcripſit Vvielmus Schikardus cujus Opus plurimi fit. Rebus Judaicis in lucem vindicandis præcipuam operam impendit Seldenus in Tractatibus diverſis, de jure naturali, in libris de Synedriis, in uxore Hebraica & ſucceſſionibus, in libro de anno Civili, in libro de Nummis. Duo volumina Ligfooti ferè integra occupantur in Talmude exponendo. Thomas Goduinus in ſuo Moiſe & Aaron ſuſcepit omnes

antiquitates Judaicas breviter explicandas; Pfeifferus selectas; Leo Mutinensis hodiernos ritus Judæorum explicat. Hunc Gallicè loquentem induxit Richardus Simon, & notis illustravit.

Innumeri sunt Scriptores qui aliquas partes rerum Judaïcarum tractant. Alii doctrinam ut Hoornebeck libro de convincendis Judæis, & Hulsius in Theologia Judaïca. Vitringa in suis observationibus sacris differit de Archisynagogo. Adversùs hunc scripsit Rhenferdius librum Hebraicâ doctrinâ refertum. Braunius miræ eruditionis libros edidit de Vestitu Sacerdotum Hebræorum. Outramus scripsit de Sacrificiis. Gomarus de Poësi, Gejerus de luctu, Bynæus de Calceis. Legi quinque volumina Bibliothecæ Rabbinicæ Julii Bartoloæi. Henricus Otho Lexicum Rabbinicum composuit in quo multa quæ res Judæorum spectant feliciter explicat. Ferè prætermiseram Josephum Voisin, cujus præter versiones habemus librum de Jubilæo, de Lege divina, & notas in Pugionem fidei sicut & Theologiam Judaicam.

Innumeri sunt alii Scriptores qui etiamsi deditâ operâ non differant de rebus Hebræorum, aliud agendo illas non rarò explicant, ut Josephus Scaliger, Hugo Grotius, utrique Capelli, Clopenburgus, Altingius, & alii. Samuëlis Bocharti Opus

de Sacris animalibus, exhibeo contractum in tertia parte nostri Apparatûs. Pleraque ad Judaïcos ritus attinentia in hocce Opere tractat. Sacra ejus Geographia mihi utilis fuit. Ribera scripsit de Tabernaculo & Templo: diligentiùs Villapandus, qui urbem Hierosolymam descripsit & de mensuris Hebraicis disserunt; unde lux nobis affulsit sicut & ex libris Serrarii, Bonfrerii.

Ex tot, inquam, Auctorum floribus puta, Lector, Mellificium nostrum collectum. Pleráque autem, quæ hîc delibamus, scito à nobis alibi diligentiùs & fusiùs pertractata. Etenim in libris de Templo Jerosolymitano, quibus ab annis pluribus insudavi, & qui nunc prælo committuntur, retego fundamenta quibus innixus definio valorem veterum Nummorum, longitudinem mensurarum, pondus & capacitatem vasorum quibus Hebræi utebantur. Tabernaculum Mosaicum cum suppellectili sua & omni suo cultu fusè descripsi sermone, & figuris. Ita de Urbe Jerosolyma, & Templo Salomonico. Pauca inserui huicce Apparatui, spem potiùs ut facerem, quàm ut implerem desiderium hæc cognoscendi. In iisdem libris de Templo fusè disserui de Sacrificiis, de Festis, de Mensuris temporum, de Kalendario Judaico. Præterea in Tractatu de Paschate multa quæ spectarent Ritus Judaicos ex-

posui & comprobavi non spernendis argumentis. Denique in Commentariis quos edidi prælo modò committam, in Harmoniam quatuor Evangelistarum, res Judaicas ubi occasio se dedit non sine certis suis probationibus elucidavi.

Constat tribus partibus præsens Opus. Prima pars rerum Judaicarum cognitionem indit; quæ necessaria est ut Biblia intelligantur. Pars autem secunda de ipsis Bibliis tota est. Ibi Historiam eorum quæ Bibliis contigerint prosequor. Inde discet curiosus Lector cum voluptate, quibus olim characteribus exarata sint; an illa puncta quæ nunc in textu Hebræo subjiciuntur consonantibus litteris, recens vel antiquum inventum sit, quando & à quibus in Græcam Linguam versus sit textus Hebræus, & quidquid circa Versiones Græcas memoratum est antiquis monumentis. Quæ sint illæ editiones celebres quarum Esdras, Origenes, Massoretæ feruntur Authores, & similia. Adjunximus explicationem idiotismorum seu proprietatum Linguæ Hebraicæ; quas proprietates quantum intersit non ignorare nemo non videt.

Hæc uberiùs pertractata occurrunt in Apparatu Bibliorum Polyglottorum Londinensium; qui instar Bibliothecæ est, sed & compluribus aliis libris adjutus sum.

Paucis doceo quibus & quot Libris conſtent Biblia. Quale ſit cujuſque Libri argumentum;à quibus & qua Lingua ſcriptus: quæ ſit ejus auctoritas.

Hæc Sixtus Senenſis copiosè & eruditè proſecutus eſt in Bibliotheca ſua ſancta. Similiter & Alphonſus Salmero, & complures alii. Theologorum eſt de Libris canonicis diſſerere. In hanc operam multi incubuerunt. Argumenta cujuſque Libri habes in Biblia, quam vir pius, & eruditus procuravit elegantibus Typis Antonii Vitré. Nolui enumerare omnes Scripturæ ſacræ Interpretes, quod ante aliquot annos ſatis diligenter fecit Crovæus Anglus. Singulis diebus luculenta Opera in lucem prodeunt. Singulari ſtudio Bibliotecarii pervolvendi unde boni libri cognoſcantur.

Ne aliquid deeſſet noſtro Apparatui ex iis quæ deſiderari animadvertebam à ſtudioſis, tertia parte eum auxi; de qua non opus eſt ut verba faciam; quæ enim ſcripta compilavi ingenuè declaravi ſuis locis. Experieris, Lector, opus noſtrum perpetui Interpretis vices ſupplere. Nam etiam aliud agendo compluribus Scripturarum locis lucem interdum infero. Opus quidem haberes linguis originalibus, quas ſaltem ut delibare velles te hortarer. Sed ſi otium non tibi ſuppetit aut deterret labor, compara diverſas Verſiones, quarum

varietas utcumque succurrit ignorantiæ Linguarum originalium. Etenim dum veritatis fontem plures Interpretes conantur eruere, & quisque eam exprimit pro sua facundia, faciunt ut ista veritas clariùs luceat.

Non decet hîc pluribus disserere de studio Sacrarum Litterarum, & hùc afferre quæ infrà occurrent. Utinam isto nostro labore sic subleveris qui illo non dedigneris uti, ut Biblia cum voluptate perlegas, & verè & ex animo dicas Magni Augustini verbis Deum alloquentis: *sint castæ deliciæ meæ Scripturæ tuæ.*

LIBRORUM
ET CAPITUM
ISTIUS VOLUMINIS SERIES.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I. *HEbræis, ut dicit Apostolus, credita sunt eloquia Dei, id est scriptura; ad cujus ergo intelligentiam interest scire qui fuerint Hebræi: Unde illis origo & nomen. Horum divisio in Tribus, & familias. Qui nati, qui facti Hebræi. Alienigenæ asciscebantur in eorum gentem circuncisione.* pag. 1

II. *Res Hebræorum per ætates suas digestæ.* 14
Prima ætas mundi à creatione mundi ad diluvium. 16
Secunda ætas à diluvio ad vocationem Abrahæ. 18. 19
Tertia ætas à vocatione Abrahæ ad Exodum ab Ægypto. 20
Quarta ætas ab Exodo ad constructionem Templi. 26
Quinta ætas à constructione Templi ad finem captivitatis Babyloniæ. 33
Sexta ætas à libertate donata per Cyrum ad Christum natum. 43
Novissima mundi ætas, quæ contemplata sunt de Christo edita vaticinia, à Christo nato usque ad eversionem Templi. 49

III. *Totius orbis terrarum descriptio brevis, Terræ autem Israël paulò fusior, & Urbis sanctæ & ædificiorum ejus. Tum differitur de loco paradisi, & ubi fuerit Ophir, unde tot opes Salomoni advehebantur.* 54

IV. *De locis sacris. Primum de Tabernaculo quod in deserto in medio castrorum Moyses erexit juxta exemplar quod ei in monte Sinai monstratum est. De Templo Hierosolymitano, tum & de Synagogis in quibus Judæi vacabant precibus & lectioni Scripturarum.* 89

V. *De temporis mensuris apud Hebræos, de horis, diebus, hebdomadibus, mensibus, annis, jubilæis.* 102
Kalendarium Judaicum. 117

VI. *De Judæorum festis.* 143

VII. *In festis diebus colebatur Deus potissimùm sacrificiis, quorum finis erat annunciare mortem Christi. Natura, species, ritus eorum exponuntur. Simul disseritur de oblationibus, donis, primitiis, decimis.* 156

VIII. *De Templi ministris, de Levitis, de Sacerdotibus, de summo Sacerdote Dei, & vestibus ejus, de Ephod, & in eo Urim & Thumim. De aliis personis sacris, Nazaræis, Rechabitis, Prophetis.* 174

IX. *De Judæorum Doctoribus; de sectis inter eos, nempe Pharisæorum, Sadducæorum, & aliorum; tùm & de personis Schismaticis. De Samaritanis.* 191

X. *Dogmata fidei Judæorum & praxes religiosæ.* 206

XI. *Respublica Judæorum Theocratia erat; quippe Deus præses ejus. Habuit tamen diversos diversis temporibus Magistratus & Principes, penes quos fuit ejus regimen.* 219

XII. *De diversis Reipublicæ Hebræorum Tribunalibus. De magno Synedrio. Ejus locus erat in Templo; ubi judicatus est reus mortis; qui & more Romano crucifixus est. De pœnis quæ reis infligebantur, simul & excommunicationibus.* 227

XIII. *De Hebræorum legibus primariis, quæ Noacho, Abrahæ, Moysi datæ sunt; tum de secundariis, quas ipsi Judæi observant, ne peccent in primarias. De Myschna & Talmude, quo illas complectuntur.* 244

XIV. *Consuetudines, ritus, mores tum veterum, tum hodiernorum Judæorum circa res civiles, ortum, vitam, matrimonia, vestes, cibos, potum, supellectilia, artes, mortem, sepulturam.* 260

XV.

XV. *De ponderibus & nummis, de quibus in sacra Scriptura fit mentio.* 273

XVI. *De mensuris cavis & longis, de quibus in sacra Scriptura fit mentio.* 284

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I. *De Scriptura sacra. Quibus nominibus insignitur codex, quo illa continetur. Sermo est divinus quo nos Deus compellat. Non alius æque certus est; & qui magis omnis dubitationis causas præcidat,* 295

II. *Enumerantur libri quibus constat sermo divinus, & cujusque libri brevis texitur historia,* 299

III *De divisione librorum Sacrorum. De distinctione sectionum majorum, capitulorum, versuum. De antiquis divisionibus veteris Testamenti, ut spatio annuo per omne sabbatum in Synagogis legeretur.* 314

IV. *A quibus, quo tempore, & qua lingua singuli libri sacri scripti sunt.* 320

V. *Quæ cujusque libri sacri sit autoritas, sive qui canonici censeantur; qui Deuteronomici; qui Apocriphi.* 328

VI. *De lingua Hebræâ, in quâ primum scripti sunt libri sacri. De antiquitate hujus linguæ. Hebræus codex olim scribebatur sine punctis vocalibus.* 338

VII. *De alphabeto Hebræo. Formam litterarum Hebræarum prodest non ignorare.* 348

VIII. *De idiotismis sive proprietatibus linguæ sanctæ. Unde tanta diversitas inter eadem nomina, quibus Græci & Latini interpretes expresserunt nomina propria Hebræorum.* 350

IX. *De integritate & autoritate Hebræi codicis; de studio quo Judæi Massoretæ eum incorruptum servare satagerunt. De Massora & cabala, quâ id præstiterunt.* 356

X. *De Hebræi codicis antiquis versionibus Græcis: de versione quæ dicitur LXX. seniorum; & de cæteris.* 367

XI. *De versionibus Latinis, eâ præcipuè quæ nunc Vulgata dicitur.* 377

XII. *De Pentateucho Samaritano; Paraphrastibus Chaldaicis; tum de cæteris sacri codicis versionibus, quoque tempore, & quaque lingua elaboratis.* 385

XIII. *De editionibus Bibliorum præcipuis; de Hexaplis antiquis Origenis, & aliis novissimis Polyglottis.* 392

XIV. *De variis Scripturæ sacræ exponendæ modis; sive de diversis sensibus ejus.* 400

XV. *De præcipuis regulis in exponenda sacrâ Scripturâ servandis.* 406

XVI. *De variis ad expositionem Scripturarum susceptis operibus, & de claris ejus expositoribus.* 411

Appendix ad Librum secundum Biblici Apparatus. 416

LIBER TERTIUS.

CAPUT I. *De exoticis, id est extraneis rebus, quarum cognitio sacris Scripturis intelligendis subservit. Primum de falsis Numinibus, quorum illæ mentionem faciunt. De veri Dei & falsorum Deorum nominibus* 431

II. *De animalibus sacris, quorum scilicet mentio fit in sacra Scriptura; & quorum proprietates notas habere interest ad eamdem Scripturam intelligendam.* 458

III. *De re herbariâ, frumentis, leguminibus, arboribus, fructibus & plantis sacri Codicis.* 488

IV. *De gemmis sive pretiosis lapidibus, de quibus loquitur Scriptura.* 509

V. *De cæteris rebus naturalibus, quæ cœlo & terrâ continentur; de cœlo, de metallis; de re vestiariâ & cibariâ; de aromatibus; quorum omnium prænotionem aliquam habere utile est ad sacras Scripturas intelligendas.* 524

VI. *De morbis quorum mentio fit in sacro Codice.* 546

VII. *De Theatris, ludis Gentilium, de re Gymnasticâ, sive*

Athleticâ; Athletarum moribus, exercitiis, præmiis; unde crebræ comparationes petuntur in ſacro Codice. Nonnulla etiam de veteri militia & de re novali. 559

VIII. *Exponuntur pleraque nomina quorum etymum, ſive veram originem ſcrutari intereſt ad rerum ſacrarum veritatem cognoſcendam.* 575

IX. *De partitione Codicis ſacri, qua integer ex ordine legi poſſit ſpatio annuo.* 594

Finis ſeriei Librorum & Capitum.

J U D I C I U M

Magistri Pauli DE COHADE, *Doctoris, Socii Sorbonici, Officialis Metropolitani, & Custodis Sanctæ Crucis in Ecclesia Lugdunensi.*

QUantum faciam, quantum amem Apparatum hunc Biblicum, ita notum esse arbitror, ut res non egeat argumentis; amoris autem mei causæ sunt Authoris excellens ingenium, præstantia in omni genere Litterarum, comprehensio Sacræ & profanæ vetustatis, deinde, valor ac pretium operis, in quo tria occurrunt commendatione dignissima, necessitas, suavitas & dignitas; dignitatem ostendit argumenti majestas, suavitatem mira varietas, necessitatem explicatio rerum ad intelligentiam utriusque Testamenti attinentium, qua neglecta cæspitet aut magnis impedimentis lector detineatur prorsus oporteat; eam ob rem eruditam hanc Isagogem distributam melius, diligentius fusiusque pertractatam dignam puto nova luce, novo prælo, novo idiomate, novis præconiis. Datum Lugduni die vigesima sexta Septembris, anno millesimo septingentesimo decimo quarto.

DE COHADE.

PRIVILEGE GENERAL.

LOUIS par la grace de Dieu, Roy de France & de Navarre ; à nos amez & feaux Conseillers les Gens tenans nos Cours de Parlement, Maîtres des Requêtes ordinaires de nôtre Hôtel, Grand Conseil, Prevôt de Paris, Baillifs, Sénéchaux, leurs Lieutenans Civils, & autres nos Justiciers qu'il appartiendra : SALUT. Nôtre amé JEAN CERTE, Libraire à Lyon, nous ayant fait exposer qu'il souhaitteroit faire imprimer les Ouvrages qui ont pour titre ; *Apparatus Biblicus* ; *Introduction à l'Ecriture* ; *Entretiens sur les Sciences*, par le Pere LAMY, Prêtre de l'Oratoire, & les donner au Public, s'il Nous plaisoit lui accorder nos Lettres de Privilege, sur ce nécessaires. Nous avons permis & permettons par ces Presentes, audit CERTE, de faire imprimer lesdits livres en telle forme, marge, caractere, en un ou plusieurs volumes, conjointement ou separément, & autant de fois que bon lui semblera, & de les vendre, faire vendre & débiter par tout nôtre Royaume, pendant le tems de dix années consecutives, à compter du jour de la date des Presentes ; Faisons défenses à toutes sortes de personnes de quelque qualité & condition qu'elles soient, d'en introduire d'impression étrangere dans aucun lieu de nôtre obeïssance, & à tous Imprimeurs, Libraires & autres, d'imprimer, faire imprimer, vendre, debiter ni contrefaire lesdits livres, en tout ni en partie, ni d'en faire aucuns Extraits sous quelque pretexte que ce soit d'augmentation ou changement de titre, impression étrangere, ou autrement sans le consentement par écrit dudit Exposant, ou de ceux qui auront droit de lui, à peine de confiscation des exemplaires contrefaits, de trois mille livres d'amende contre chacun des Contrevenans, dont un tiers à Nous, un tiers à l'Hôtel-Dieu de Paris, l'autre tiers audit Exposant, & de tous dépens, dommages & interêts ; à la charge que ces Presentes seront enregistrées tout au long sur le Registre de la Communauté des Imprimeurs & Libraires de Paris, & ce dans trois mois de la

õ iij

datte d'icelle ; que l'impression desdits Livres sera faite dans nôtre Royaume , & non ailleurs , en bon papier , & en beaux caracteres , conformément aux Regles de la Librairie , & qu'avant que de les exposer en vente , il en sera mis deux exemplaires dans nôtre Bibliotheque publique , un dans celle de nôtre Château du Louvre , & un dans celle de nôtre tres cher & feal Chevalier Chancelier de France , le Sieur Phelipeaux , Comte de Pontchartrain , Commandeur de nos Ordres , le tout à peine de nullité des Presentes ; du contenu desquelles vous mandons & enjoignons de faire joüir l'Exposant ou ses ayans cause , pleinement & paisiblement , sans souffrir qu'il leur soit fait aucun trouble ou empêchement. Voulons que la copie desdites Presentes qui sera imprimée au commencement ou à la fin desdits Livres , soit tenuë pour duëment signifiée , & qu'aux copies collationnées par l'un de nos amez & feaux Conseillers & Secretaires , foy soit ajoûtée comme à l'original. Commandons au premier nôtre Huissier ou Sergent de faire pour l'execution d'icelles tous Actes requis & nécessaires , sans demander autre permission , & nonobstant clameur de Haro , Charte Normande , & Lettres à ce contraires : CAR tel est nôtre plaisir. DONNE' à Versailles le cinquieme jour du mois de Decembre , l'an de grace mil sept cent quatorze , & de nôtre regne le soixante-douziéme , Par le Roy en son Conseil , FOUQUET.

Registré sur le Registre numero 3. *de la Communauté des Imprimeurs & Libraires de Paris , page* 888. *numero* 1114. *conformement & notamment à l'Arrêt du Conseil du* 13. *Aoust.* 1703. *A Paris le* 17. *Decembre* 1714.

Signé ROBUSTEL , Sindic.

APPARATUS

APPARATUS BIBLICUS;

SIVE MANUDUCTIO AD SACRAM SCRIPTURAM.

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Hebræis, ut dicit Apostolus, credita sunt eloquia Dei; id est Scriptura; ad cujus ergo intelligentiam interest scire qui fuerint Hebræi: Undè illis origo & nomen. Horum divisio in Tribus, & familias. Qui nati, qui facti Hebræi. Alienigenæ asciscebantur in eorum gentem circumcisione.

N id incumbimus, hanc-ce ad Sacras Scripturas Manuductionem adornantes, ut rerum, quas voluit Deus esse apparatum Incarnationis J. C. D. N. veram & claram cognitionem subjiciamus. Ergo cùm Respublica, quæ ex posteris Abrahæ, Isaac & Jacob, scilicet ex Hebræis coaluit, typus sit christianæ Ecclesiæ, hoc est, pii illius cœtûs, qui à Christo cogendus erat, propiùs ista respublica Operis scopus.

ſpectanda eſt. De ipsâ autem gente protinus in genere diſſerendum, ingerendo animis generalem notionem, quam perfectiorem ſequentibus capitibus reddemus; omnes ejus, ut ita dicam, lineas ducendo; nempe exponendo regimen ejus, leges, Religionem, mores, conſuetudineſque. Hæc omnia diligenter expendere operæ pretium eſt: ut enim in Republica Hebræa nihil temerè inſtitutum eſt, ſed omnia causâ Chriſti; ita ipſis Hebræis omnia contigerunt, ut ait Apoſtolus, in figuris ejuſdem Chriſti. In Hebræorum autem gente alii nati erant Hebræi, alii facti, ſive aſciti genti Hebraicæ. In his qui naſcebantur Hebræi, tria conſiderare licet, originem, nomen, & ordinem, ſeu gentis diviſionem in certas Tribus, ſive claſſes.

1. Cor. cap. 10.

Hebræorum origo. Hebræi originem ducebant à Sem, qui in Scripturâ nominatur primus inter filios Noë. Arphaxad enim ex Sem natus genuit Sale, qui fuit pater Heber, ex quo genitus eſt Phaleg pater Ragaü, à quo Sarug, qui fuit pater Nachor. Ille genuit Thare patrem Abrahæ. Abraham ex ancillâ ſuâ Agar habuit Iſmaëlem, quem circumcidit cum omni domo ſuâ. In eo tamen non reputatum eſt illi ſemen, ſed in Iſaac, quem centenarius ſuſcepit ex Sarâ nonaginta annos natâ. Scilicet ex Iſaac orianda erat benedicta illa proles, multiplicanda tanquam arena maris. Propterea qui priùs dicebatur *Abram*, id eſt, *pater excelſus*, ex duabus vocibus Hebræis *ab* pater, & *ram* excelſus, poſtea dictus eſt *Abraham*; quod nomen idem ſonat ac *pater multi populi* AB-RAB-HAM.

Gen. 11. *Gen. 16. & 17.* *Gen. 21.* *Gen. 17*

Iſaac genuit Eſaü & Jacob. Eſaü fuit primogenitus. Appellatus eſt *Edom*, id eſt, *rufus*, quòd coctionem rufam pretio primogenituræ ſuæ emiſſet à fratre ſuo minori Jacobo, qui ſic illi benedictionem ſubripuit, ut infrà dicetur, & evaſit primogenitus & hæres. Ab Eſaü ſive Edom orti ſunt Idumæi. Jacob duodecim filios genuit, quorum nomina ſunt, Ruben, Simeon, Levi, Juda, Iſſachar, Zabulon, Dan, Joſeph, Benjamin, Nephthali, Gad, & Aſer. Hi fuêre patres gentis illius, cui benedixit Deus, ſua eloquia credidit, & promiſſiones de Meſſiâ venturo.

Gen. 29. & 30.

His tribus Abraham, Isaac, & Jacob definitur origo gentis. Neque enim sufficit dicere Judæorum caput esse Abraham; cùm & Ismaëlitarum sit parens; sicut Judæos habere patrem Isaacum, quoniam & ab Isaac sint Idumæi: ideò sæpè sæpiùs nominantur simul Abraham, Isaac, & Jacob, quando de Patribus Judæorum sermo fit.

Ab Heber, à quo originem ducebant, ut suprà dictum est, & cujus linguâ utebantur, dicti sunt *Hebræi*; nisi fortè verisimilius sit sic nuncupatos à verbo Hebræo *Havar*, id est, *transivit*; quia Abraham à Deo vocatus ex terrâ Chaldæorum transivit flumen Euphratem, & venit in terram Chanaan. Hebræi verò *Israëlitæ* dicti sunt à patre Jacob, qui appellabatur Israël; quod nomen significat *prævalentem Deo*. Sic eum ipse Deus dignatus est appellare, postquàm eum eo fortiter luctatus est. Hoc nomine posteri Jacob distincti sunt à filiis Esaü, qui de nomine ejus *Edom* nominati sunt *Idumæi*. Nomina varia. Hebræi. Gen. 11. & 12. Israëlitæ. Gen. 32.

Tertiò illi de quibus sermonem instituimus, nomen acceperunt à Tribu Juda, nimirùm dicti sunt *Judæi* tribus de causis. Primò, quia reges ex eâ fuêre. Secundò, quia ex eâ Messias debuit nasci. Tertiò, quia illa Tribus omnium maximè florens & integra, duce Zorobabele ex captivitate Babylonica rediit. Nam Tribus Benjamin ferè deleta fuerat in bello, quod adversùs eam cæteræ Tribus Israël gesserunt. Decem verò Tribus, quæ schismate erant avulsæ à Tribu Juda, captivæ abductæ à Salmanazar, nunquam redierunt & quasi evanuerunt: soli verò Judæi ex gente Hebræa superfuerunt, qui populus censeri possent: nam quidam de aliis Tribubus reversi sunt pauci numero, qui Tribui Juda sese adjungentes, de nomine ejus omnes appellati sunt *Judæi*. Judæi. 1. Esdræ 8. Judic. 20. 4. Reg. 17.

Protinus ac lapsus est Adam, omnium hominum parens, promisit illi Deus futurum ejus lapsûs Reparatorem. Selegit autem Judæos sibi in populum, in quo ostenderet & significaret quid esset gesturus per illum Reparatorem, qui Hebræis dictus est *Messias*, id est, *unctus*, ideò à Græcis appellatus *Christus*, quod est nomen ejusdem significationis. Tanto operi, quo restauranda erat humana natura, voluit Deus quasi præ- Populus Dei.

ludere per quater mille annos, magno apparatu excitans hominum animos, ut essent idonei excipiendo Messiæ sive Christo. Quia ergo ad hoc selegit Judæos, quibus sua judicia, & quæ erat gesturus, manifestaret; ideò per excellentiam vocati sunt *Populus Dei*. Cæteri homines vocantur *Goim* Græcè *Ethnici*, hoc est, *Gentiles*, qui & appellantur *incircumcisi*, per oppositionem Judæis qui mares suos omnes circumcidebant.

Hebræi ab aliis circumcisione distincti.

Necesse erat ut Populus ille Dei aliquâ diversitate nosceretur, & præferret visibilibus signis alium populum, nempe Christianum, qui aliquando futurus erat Deo devinctior sincerâ cordis dilectione; & quem sibi cordi esse demonstraturus erat Deus perpetuis & conspicuis donis Spiritûs sancti. Cùm, inquam, populus Israëliticus populi Christiani esset quasi emblema, congruebat ut consignaretur caro ejus. Pro tali signo præcepit Deus abscissionem præputii, nimirùm pelliculæ, quæ tegit partem corporis, pudoris causâ non nominandam. Nota illa indicabat aliquando Christianos rescissuros omnia carnis suæ inutilia & nociva desideria; præputium autem impunè rescindi potest octavo à nativitatis die. Præterea ea pars carnis videbatur mortificanda, quâ communicatur labes primi parentis ad posteros ejus omnes, qui viâ carnis nascuntur. Hac conditione circumcisionis pepigit Deus pactum cum Abraham; scilicet ut omnes posteri ejus circumciderentur. Placabatur autem Deus sanguine circumcisionis, quatenus figurabat sanguinem Christi. Permisit Deus ut septem dies à nativitate natus infans incircumcisus maneret; quia ante diem septimum propter infirmitatem maximè periculo obnoxius est. Verisimile est plures Israëlitas fuisse incircumcisos usque ad tempus Paschatis primi, quod Moyses celebrandum curavit ipso die, quo ex Ægypto profectus est: neque enim licebat viro incircumciso
Exod. 12. 48. edere Agnum Paschalem. Ideò ante illud Pascha generalis circumcisio saltem maximæ partis Israëlitarum peracta fuit; ut colligitur ex eo quod postea jussit Deus populum circumcidi, cùm ingressus est terram Promissionis. Facta ergo erat anteà generalis circumcisio, ut puto, per triduum tenebrarum quibus involuta est Ægyptus. Ex circumcisione enim æger futurus erat usque ad

diem tertium,quo dolor est gravissimus. Adultorum gravior circumcisio; ideò cùm Moyses circumcidisset filium suum, sive Sephora uxor ejus, & sic multum dolorem procreasset proli suæ, succensens marito suo : *Sponsus sanguinum tu mihi es,* inquit illa. *Gen. 34. 25.* *Exod. 14. 25.*

Quoniam umbram fugat veritas, æquum fuit ut, postquàm Messiæ vultus terrarum orbi affulsisset, ex imagines tollerentur, in quibus fuerat olim mysterii hujus occulta quædam significatio. Itaque post mortem Christi vim suam perdidit circumcisio; nec etiam iis qui ex prophanis gentibus illum venerati sunt, præputia ponére necesse fuit, ut ecclesiæ sacris initiarentur; nec Judæis officiebat, quod recutiti essent, ut Paulus docet ad Corinthios scribens capite septimo primæ Epistolæ : *Circumcisus aliquis vocatus est? Non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est? Non circumcidatur. Circumcisio nihil est, & præputium nihil est, sed observatio mandatorum Dei.* Enimverò illo ævo quidam malè superstitiosi, ex Judaismo in Christianismum transeuntes, usque adeò nulla Judaïci ritûs superesse vestigia in corpore suo voluêre, ut præputia quæ infantes amiserant, jam repararent viri, ad eam rem medicorum usi operâ : quæ fuit profectò nimis anxia religio : jure igitur eam culpavit Apostolus. Videre est apud Josephum in Antiquitatibus, quomodo apostatæ Judæi relictis moribus patriis obtinuerant ab Antiocho, ut gymnasium Hierosolymis, sive locum extruerent, in quo more Græcorum nudi luctarentur : ne autem nudi dissimiles Græcis viderentur, abscondebant, inquit Josephus, circumcisionem; quod aliter facere non poterant quàm adducendo præputia. B. Hieronymus illum locum Apostoli de cælibatu & de conjugio interpretatur. *Eo, inquit, tempore quo vocatus es & credidisti, si circumcisus, hoc est, cælebs eras, noli ducere uxorem, id est, noli adducere præputium, ne circumcisionis & pudicitiæ libertatem oneres sarcinâ nuptiarum. Rursum si in præputio quis vocatus est, ne circumcidatur. Habebas uxorem cùm credidisti? Noli fidem putare causam dissidii. In pace enim vocati sumus.* Ibi Hieronymus, ut ostendat Pauli locum non esse verbo tenùs, aut sine allegoriâ explicandum, disertè ait, haud esse potestatis nostræ præputium

Circumcisio post Christum natum inutilis facta.

Lib. 12. cap. 6.

adducere post circumcisionem. Nos, inquit Cunæus, non opponemus Hieronymo illustrium medicorum consensum, qui fieri id posse affirmant, quod negat ille. Satis illum redarguit tot historiarum fides: Scriptor Machabæorum, & Flavius Josephus.

Lib. 1. cap. 1. v. 16. Circumcisio omissa in deserto.

Circumcisio per quadraginta annos, dum in Arabum desertis errabant Hebræi, omissa est, quia cùm sæpiùs movenda castra essent, ægrorum imbecillitas ex recenti vulnere moram injecisset profectioni. Nec tunc temporis illa in carne nota necessaria erat; quòd in vastissimis illis locis nullæ erant gentes, quibus misceretur sacer Populus. Attamen, quoniam circumcisos prosequebatur singularis quædam Numinis benignitas, utique valdè infelices videri possunt, quos in solitudine natos fati vis extinxit acerbo funere. Sed, inquit Cunæus, nobis Sacri Codicis contextum acriùs inspectantibus, nulla adhuc reperta ratio est, cur in deserto crederemus aliquos periisse, qui nati ibidem essent. Illud constat eorum omnium, quos ex Ægypto Moses eduxit, neminem, exceptis duobus, in Palæstinam venisse. Itaque quod summus populi ductor Josuë, cùm Jordanem transiisset, Israëlitas denuò circumcidisse memoratur, id ad eos pertinet qui circumcisi nondum fuêre, quia nati in deserto erant. Repetita tamen circumcisio dicitur, quia revocabatur mos, qui usurpatus olim in Ægypto, ac dein intermissus, postea penitùs abierat in desuetudinem; neque enim circumcisionis ulla fit mentio in deserto: quare priùs quàm pascha populus comederet in terrâ Chanaan, necesse fuit ut circumcideretur; quod Josuë fecit, ut ipse narrat capite v. Tunc cùm circumcisio administrata est in Galgala, dixit Dominus ad Josuë. *Hodiè abstuli opprobrium Ægypti à vobis. vocatumque est nomen loci illius Galgala*, id est, *revolutio*, quia revolutum est opprobrium ab Israël. Quo autem sensu præpurium poterat dici opprobrium Ægypti, respondent qui putant hisce diebus Ægyptios circumcidisse genitalia, præputium æquè his populis ac Israëliticis visum fuisse rem pudendam; sed viri docti probant non statim ab Ægyptiis admissam circumcisionem. Ergo sic accipiendus ille locus, quasi diceret: à vobis abstuli malam notam, quâ similes eratis Ægyptiis, &

ideò mihi exosi; quare dicebant filii Jacob Sichimitis: *Non possumus facere quod petistis, nec dare sororem nostram homini incircumciso: quod illicitum est & nefarium apud nos.* Josephus vult circumcisionem in Galgalis fuisse signum recuperatæ libertatis, quòd perfectè tunc exierint ex Ægyptiacâ servitute. **Gen. 34. 14.** **Antiq. v. cap. 1.**

Octavus dies à nativitate circumcisioni destinatus. Cunctæ animantes, cùm recèns natæ sunt, quia incertum adhuc est, an vita illis vitalis sit, ante octavum diem vix in censu animantium æstimantur. Præterea nondum spurcities diffluxit, quæ ex utero illis, atque ex partu credita est adhærescere. Ea causa est cur ex hoc genere mactari victimas sibi vetuerit Deus, cui ingratum est quicquid semiperfectum aut impurum est. Extat edictum Levitici: *Bos, ovis, & capra cùm genita fuerint, septem diebus erunt sub ubere matris suæ. Die autem octavo & deinceps offerri poterunt Domino.* Igitur quoniam etiam circumcisio velut quoddam solemne sacrum fuit, per quod puerorum surgentem spem consecrabant Numini, planè oportuit hic eandem opportuni temporis legem esse. Placuit autem octavus dies, non ob arcanam vim quæ in numero esset; sed quia nec ante peragi sacer ille ritus potuit, & ut diutiùs differretur, necesse haud fuit. Quod si dies post octavum quivis alius ex parentum fuisset delectus libitu, jam metus erat ne supinitate hominum & socordiâ quotidie res in deterius iret. Ita enim fit in vitâ. Primùm prolatatio & ignaviæ quædam dulcedo allubescit: mox contemptio succedit atque neglectus. Ipse Sabbati dies, si octavus à natali esset, non exceptus fuit, quamvis ab omni alio opere continerent tunc manus suas Judæi; Deus enim, cùm legem dedit Abrahamo de circumcisione, mortem interminatus fuerat cuicumque viro Israëlitæ, cujus caro non fuisset circumcisa octavo die, quam forsan tum incircumcisus, tum pater ejus subibat. Angelus enim Domini occurrens Moysi, cùm reverteretur in Ægyptum, voluit tum prolem ejus, tum cum ipsum interficere: sed Sephora uxor ejus tulit illicò acutissimam petram, & circumcidit præputium filii sui. **Levit. c. 22. v. 27.** **Exod. 4.**

Divisio Gentis in Tribus & familias. Revertamur ad cœptum sermonem de divisione totius gentis in Tribus duodecim, quot erant filii Jacob, & singula-

rum Tribuum in cognationes & familias. Etiamsi qui ortum ducebant ex Levi, quem genuerat Jacob, non numerarentur inter Tribus, non ideò minùs duodecim Tribus erant. Manasse enim & Ephraïm, duo filii Joseph, qui filius erat Jacob, constituebant duas Tribus. Filii autem Levi soli Deo vacabant, divisi in tres cognationes; Gersonitarum, à Gerson filio Levi primogenito; Caathitarum, à Caath altero filio Levi; Meraritarum, à Merari tertio filio Levi. Porrò Caath secundus filius Levi genuit Amram, qui ipse suscepit Aaronem & Moysem. Moyses fuit ductor populi Dei: Aaron verò Dei summus Sacerdos filios habuit Nadab & Abiu, Eleazarum & Ithamarum. Mortuis Nadab & Abiu, ad superstites duos filios Aaronis Eleazarum & Ithamarum sacerdotium pertinuit. Horum prolem David divisit in viginti quatuor familias sive classes, quæ suis vicibus à sabbato ad sabbatum obirent munera sacerdotalia per octo dies. Filii Eleazari constituerunt sexdecim classes sacerdotum: octo alias filii Ithamari. Harum viginti quatuor classium subjiciuntur nomina ab eo accepta qui familiæ caput fuit. 1. Paralip. 24.

ELEAZARI

1. JOIARIB.	9. JESUA.
2. JEDEI.	10. SECHENIA.
3. HARIM.	11. ELIASIB.
4. SEORIM.	12. JACIM.
5. MELCHIA.	14. HOPPHA.
6. MAIMAN.	14. ISBAAB.
7. ACCOS.	15. BELGA.
8. ABIA.	16. EMMER.

ITHAMARI

17. HESIR.	21. JACHIN.
18. APHSES.	22. GAMUL.
19. PHETEIA.	23. DALAIAU.
20. HEZECHIEL.	24. MAAZIAU.

Cæteri filii Jacob dividebantur in hasce cognationes.

Tribus

Tribus Ruben in Henocitas, Phalluïtas, Hesronitas, Charmitas.

Tribus Simeon in Namaëlitas, Jaminitas, Jachinitas, Zareïtas, Saülitas.

Tribus Gad in Sophonitas, Aggitas, Sunitas, Oznitas, Heritas, Aroditas, Ariëlitas.

Tribus Juda in Selaïtas, Pharesitas, Zareïtas, Hesronitas, Hamulitas.

Tribus Issachar in Tholaïtas, Phuaïtas, Jasubitas, Semranitas.

Tribus Zabulon in Sareditas, Elonitas, Jalelitas.

Tribus Joseph primùm, ut diximus, dividebatur in duas familias Manasse & Ephraïm. Manasse verò familia subdividebatur in Machiritas, Galaaditas, Jezeritas, Helecitas, Asrielitas, Sechemitas; Ephraïm autem in Suthalaïtas, Becheritas, Thehenitas, Heranitas.

Tribus Benjamin in Belaïtas, Asbelitas, Ahiramitas, Suphamitas, Hereditas, Noëmitas.

Tribus Dan in Suhamitas.

Tribus Aser in Jemnaïtas, Jessuïtas, Brieitas, Heberitas, Melchiëlitas.

Tribus Nephtali, in Jesiëlitas, Gunitas, Jeseritas, Sellenitas.

Hi omnes ortum suum ducebant ex Abrahamo; qui ergo nascebantur Hebræi. Jam de his agamus qui fiebant, scilicet amplectendo instituta Hebræorum. Hinc nata distinctio Hebræorum factorum, & Hebræorum ex Hebræis, sive Judæorum originariorum, qui Abrahamidæ erant secundùm carnem. Paulus scribens ad Philippenses, ut se Judæis commendaret, *Ad Philip. cap. 3. v. 5.* aiebat. *Circumcisus octavo die, ex genere Israël, de Tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, secundùm legem Pharisæus.*

Non admittebantur in ecclesiam sive in cœtum Israëlitarum eunuchi. Qui autem non excludebantur solebant dici *Proselyti.* *Deut. 23.* *Proselyti.* Vox græca est, quæ *advenam* significat. Hebræis *gher* est *peregrinus*, *advena*. Chaldæis & Syris *gheiora*; undè LXX. Interpretes fecerunt γειώρας: quo nomine hi & Ju-

B

ſtinus martyr appellant proſelytos. Non omnes proſelytos ſive advenas Judæi adigebant ad circumciſionem. Duplex erat proſelytorum genus. Alii dicebantur *Berith*, id eſt, *Fœderis*, qui ſe adigebant univerſæ legi *Moſaïcæ*. Alii appellabantur *Toſchab*, id eſt, *habitationis*, *domicilii*, ſive, ut loquuntur Judæi, *portæ*; qui nempe intra portas Judæorum commorabantur, ſed non amplectebantur omnes leges eorum. Tenebantur tamen lege ſabbati, & his omnibus legibus quibus Thalmudici, id eſt, Judæorum doctores putant Noachum aſtrinxiſſe filios ſuos, verbi causâ, non colere idola, abſtinere à ſanguine. Quæ fuerint illa Noachidarum præcepta exponemus ſuo loco. Sinere non poterant Judæi ut in eorum terris ſine ullâ lege viverent advenæ: in conſortium ſuum admittere non poterant eum qui his ſaltem præceptis non pareret. Nam, inquit Maïmonides: *Tenemur interficere omnes gentiles, qui nolunt recipere præcepta Noachidis data, ſi ſint ſub poteſtate noſtrâ. Moſes magiſter noſter legem & præcepta nullis tradidit niſi Iſraëlitis (ſicut dictum eſt legem præcepit nobis Moſes, hereditatem congregationi Jacobi) iiſque omnibus qui vellent proſelyti fieri è cæteris gentibus terræ; nam dictum eſt, ſicut vos, ſic erit proſelytus. Si quis verò noluerit legem & præcepta in ſe ſuſcipere, non cogent eum; at verò juſſit Moſes à Deo ipſo edoctus ut cogeremus unumquemque, qui in mundum venerit, ſuſcipere in ſe præcepta Noachidis data, & quicumque ea in ſe non ſuſcipiet, interficietur; qui verò ea in ſe ſuſceperit, vocatur proſelytus domicilii in quocumque loco. Obligatur autem ea in ſe ſuſcipere coram tribus viris doctis.*

Proſelytorum duplex genus.

Proſelyti portæ.

Exod. 20.10.

Tract. de proſelyt. cap. 3.

Exponit Maïmonides, quis propriè dicebatur proſelytus domicilii, ſive portæ. *Quis eſt*, inquit, *proſelytus domicilii? Is gentilis eſt, qui in ſe ſuſcipit à cultu idolorum abſtinere, & cætera obſervare præcepta, quæ præcipiuntur filiis Noë, nec circumciditur nec baptiſatur. Quin ecce admittunt eum veluti unum ex piis è gentibus mundi. Quare autem vocatur proſelytus domicilii? Quia licitum eſt nobis ei domicilium præbere inter nos in territorio Iſraëlitico.* Capite ſequenti idem Judæus de piis Gentibus, de quibus toties fit ſermo in ſacro Codice, ſic ſtatuit. *Quicum-*

Cap. 2.

quæ in se suscepit septem præcepta Noachidarum, & in iis observandis cautus est, ecce ille est ex piis è Gentibus mundi, & portionem habet in sæculo futuro, si modò ille suscipiat ea & observet. Ex illis proselytis portæ habentur Naaman Syrus, eunuchus Candacis Reginæ, Cornelius, & alii qui dicebantur Græcè εὐσεβεῖς *viri pii* à Latino interprete *viri religiosi*. *Act. 10. 2.*

Proselyti *berith*, fœderis, sive justitiæ, ut loquuntur Judæi, amplectebantur totam legem Moysis, & habebantur veluti indigenæ, sive orti ex gente ipsâ. Sic Achior appositus est ad populum Israël. *Justitiæ* appellabantur, quia justi erant, incedentes in omnibus Dei mandatis. Circuibant mare & aridam Judæi, ut facerent tales proselytos, augendæ gentis causâ. Tribus autem rebus fiebant proselyti justitiæ. Sanguine circumcisionis, qui appellabatur sanguis fœderis; circumcideretur enim necesse erat juxta mandatum datum Abrahæ: quod omnis masculus non circumcisus periret de populo. Circumcisio autem erat veluti sigillum, quâ quis obsignatus statim Judæus fiebat, & ideò adstrictus legibus, quibus omnes Judæi tenebantur. Ideò Paulus aiebat Galatis. *Testificor autem rursùs omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ.* Sic, inquam, quisquis se præbebat circumcidendum, mancipabatur Judaïsmo. *Et sic in perpetuum*, loquitur Maïmonides, *quotiescumque aliquis Gentilis voluerit in fœdus intrare, & stationem habere sub alis divinæ majestatis, suscipereque in se jugum legis, opus est ei circumcisione.*

Proselyti justitiæ. — *Judith. 44.* — Quomodo fierent? — *Gen. 17.* — *Ad Galat. c. 5. v. 3.* — *Cap. 1. dicti tract.*

Post sanatum circumcisionis vulnus, qui ambibat proselytus justitiæ dici, baptisandus sive abluendus erat coram saltem tribus testibus, viris inter Judæos primariis; in quorum præsentiâ inter lavandum profitebatur se anteactam vitam abominari; non ambitione, non avaritiâ petere baptismum, sed amore legis Mosaïcæ, cujus gravioribus mandatis priùs imbuebantur. Etiam spondebat se deinceps piè castéque victurum, Deum veneraturum, ejusque mandatis futurum obedientem. His ritibus Gentes & ipsi Judæi admissi sunt in ecclesiam Christianam, quando voluerunt in eâ fieri proselyti; quos ergo ritus operæ pretium est animadvertere, si quidem non prorsus di-

versis administrabant Apostoli baptismum Christianum. Denique proselytus, ubi circumcisus & baptisatus fuerat, sacrificium offerebat. Cùm mulier alienigena in ecclesiam Judæam admittebatur, circumcisio quidem omittebatur, cætera verò fiebant.

Veluti infans, qui ex matris alvo recens nascitur, proselytus habebatur. *Gentilis*, inquit, *Maimonides*, *qui proselytus fit, uti & servus qui manumittitur, habendus est tanquam infans recens natus, omnesque consanguinei quos habuit, dum Gentilis fuerat, vel dum adhuc servus fuerat, jam desinunt haberi pro sanguineis illius.* Indè Dominus mirabatur, quod Nicodemus, magister in Israël, non caperet quod dicebat. *Nisi quis renatus fuerit ex aquâ, &c.* cùm ex consuetudinibus Judæorum in iis quæ spectabant proselytos, debuisset cognoscere, quomodo quis denuò nasci & infans fieri posset. Non prætermittam quæ Maïmonides insuper refert de ratione, quâ admitterentur proselyti; neque enim injucundum esse potest lectori advertere originem apertam rituum antiquorum baptismi Christiani; quos præcessêre Judaïci ritus, certè à Christo & ab Apostolis non omnes pariter deleti, sed correcti. *Quomodo admittent proselytum*, inquit Maïmonides, *his-ce diebus?* Respondet, *cùm venerit ut initiaretur, & inquisiverint de eo, & non invenerint aliquam causam iniquam conversionis illius, dicent illi: quid percepisti in nobis, quòd venis ut fias proselytus? Nonne cognoscis quòd Israelitæ his-ce temporibus sint doloribus afflicti, & exagitati, & extorres, & dissipati, & quòd afflictiones continuò ingerantur iis? si respondeat, hæc cognosco, nec tamen dignus ego qui accipiar inter illos, statim illum admittent, & fundamenta Religionis ei nota facient, qualia sunt unitas Dei, & prohibitio idololatriæ, & de his prolixè agent.*

Joan 3. cap. 3. v. 3.

Præcepta tum graviora tum leviora declarabant, & jam indicabant pœnas præceptorum omissorum his-ce verbis quæ sunt Maïmonidis. *Scito tu quòd priùs quàm accederes ad Religionem hanc; si comederes adipem, non puniendus eras pœnâ excisionis; nec, si prophanares Sabbatum, puniendus eras pœnâ lapidationis; sed jam, postquam Proselytus factus sis, si comedas*

adipem, puniendus es pœnâ excisionis, & si prophanes sabbatum, puniendus es pœnâ lapidationis. Sed non eum multis gravabunt, nec sollicitè ei incutient minutiora, ne fortè in causâ sint ut depellant eum, avertantque à viâ rectâ ad viam iniquam: nam in initio non trahunt hominem nisi mollibus benevolentiæ verbis, uti in Scripturâ dicitur: funibus hominis traham eos, & postea, vinculis charitatis. Sicut notas ei faciunt præceptorum pœnas, sic etiam ei nota facient præceptorum præmia, & declarabunt ei quod ex observatione horum præceptorum acquiret vitam æternam in mundo futuro. Et quòd nemo sit perfectè justus, nisi vir sapiens qui observat hæc præcepta, etiam & cognoscit ea.

Dicent etiam ei: Scito tu, quòd mundus futurus non reservetur nisi justis, iique sunt Israëlitæ, & quoad hoc quod observas Israelitas in afflictionibus esse in hoc mundo, ideò est quòd felicitas mundi futuri reservetur iis; nam non possunt multâ felicitate frui in hoc mundo sicut Gentes terræ, ne fortè superbiat animus eorum, iique in errores abducantur, & perdant præmium sæculi futuri, juxta id quod dicitur: impinguatus est Jeshuron & recalcitravit. Deuter. cap. XXXII. 15. in Vulgatâ, *incrassatus est dilectus & recalcitravit.* Judæi omnes & Græci per *Jeshuron* intelligunt Jacob, Israëlem quem dilexit Deus. De origine hujus-ce vocis, tum & de propriâ ejus significatione non constat. Redeamus ad Maimonidem qui pergit loqui. *Et prolixè agent de hac re, ut amorem in eo excitent. Si verò resiliat & non velit proselytismum in se suscipere, abeat in viam suam; sed si suscipiat, non morabuntur eum quin statim eum circumcidant; & si priùs circumcisus fuisset, eliciunt ab eo sanguinem fœderis ex præeuntis scilicet circumcisionis cicatrice, & tum morabuntur eum donec sanetur vulnus illius, & deinde baptisabunt illum. Et Triumviri stabunt sursum juxta eum, notaque ei facient aliqua præcepta leviora, & aliqua graviora secundâ vice, dum ipse adhuc stat in aquis; sed si fœmina sit quæ initiatur, fœminæ eam collocabunt in aquis collotenus, & judices stabunt extra, & nota facient ei aliqua præcepta leviora & aliqua graviora, dum ipsa adhuc est in aquis; postquam verò baptisata sit coram illis, avertent facies suas & egredientur, ne videant eam cùm ascendit ex aquis.* Indè

ritibus antiquis baptiſmi Chriſtiani multa lux accedit.

Apud Judæos erant ſervi, ex gentibus quas vicerant, vel ex illis qui ſe pretio ultrò mancipaſſent propria ſervorum munera ſunt, inquiunt Judæi, ut ſolvant Domino calceamentum ſuum, aut illud induant; ex quo more venit illa formula ad exprimendam magiſtri dignitatem: *Cujus ego non ſum dignus ut ſolvam ejus corrigiam calceamenti.* Qui luſcum fecerat ſervum aut ancillam, pro oculo dimittebat liberos; ſimiliter ſi iis dentem excuſſiſſet. Lex non ſinebat tradi domino ſuo qui ſe recepiſſet in terram Iſraël & Iſraëlitiſmum ſuſcepiſſet. Poſtquam ſervi manumiſſi fuerant, *libertini* dicebantur. Ut iſta generalis notio Gentis Hebræorum clarior fiat, protinus Gentis Hiſtoriam ſubjiciam, res omnes ejus digerendo per ætates ſuas.

Joan. c. 1. v. 27.

Exod. c. 21. v. 26 & 27. Deut. 23. 15.

CAPUT II.

Res Hebræorum per ætates ſuas digeſta.

TEmpus ab Adam primo hominum parente, ſive ſpatium illud annorum qui effluxerunt à creatione mundi ad ortum D. N. J. C. ſolet dividi in ſex ætates, quæ ſimul collectæ efficiunt quater mille annos.

Dei exiſtentia probatur.

Deum eſſe tum innata interior ejus notio docet, tum exterior mundus, quem non niſi ab auctore potentiſſimo, infinito, æterno, nimirùm à Deo (ea eſt enim ſignificatio hujus vocis Deus) conſtat nec creari, nec ſervari potuiſſe creatum. Deum unum eſſe, mundus ille unus partium ſuarum concordiâ demonſtrat. Sed non ſolitarius eſt Deus: in unâ enim ejus naturâ tres eſſe perſonas numero diſtinctas, Patrem, Verbum æternâ generatione Patris Filium, & Spiritum, ipſe cui de ſe credere dignum eſt, declarat in Scripturis, quas ſacras dicimus, quia certò ſcimus ab illo nobis traditas. Filius autem Dei in illis Scripturis, quæ Græcis litteris exaratæ ſunt, ap-

Trinitas perſonarum.

pellatur λόγος. quod nomen *sermonem* quidem & *verbum*, sed præterea *rationem*, & *sapientiam* denotat; ut quoties Latina vox VERBUM occurrit in Scripturis, ubi de Filio Dei agitur, non deceat cogitare sermonem prolatitium, sed summam Dei rationem sive sapientiam. Tertia persona dicitur SPIRITUS, qui Patrem Verbumque conjungit.

Trinitatis divinæ mens humana non obscuram imaginem præfert. Una quidem est; sed non ideò minus multiplex fæcunditate suâ, facultates habens distinctas. Neque enim voluntas cognitio est, nec cognitio voluntas; undè æstimare possumus unitati non obstare fæcunditatem. Quod si mens nostra tantùm præstet corporibus, ut angusti corporis conclusa carcere, tamen, ut ita dicam, totum mundum complectatur, cujus innumeras partes claris, distinctis, diversisque cogitationibus intra se versare potest, non mirum si ipse Deus mente humanâ præstantior, simul unus sit naturâ, & personarum numero trinus; si, inquam, habeat sapientiam, quæ Verbum sit ejus, & Spiritum, qui Patris & Filii amor dici possit.

Hæc quidem non assequimur cognitione clarâ; altiora enim sunt. Nec etiam pleraque quæ sensibus subjiciuntur, nostræ subduntur cognitioni. Non ergo dico nos ex rebus notis intelligere posse Deum esse trinum, sed ipsa quæ experimur, evincere quam fidem habemus de Trinitate, rationis quidem captum superare, sed huic non adversari. Certum est eam perfectam felicitatem, quâ Deus in hoc consortio Verbi sui & Spiritûs, hoc est, cognitionis & amoris fruitur, nos utcumque habere compertam experimento: major enim voluptas esse non potest, quàm quæ ex perfectâ cognitione & summo amore percipitur; quæ voluptas cogitari non potest in Deo solitario. Quæ autem in creaturis finita & manca, in Deo summa & perfecta sunt: ut ex humanis liceat conjectare divina; sed non credere similia. Satius est fidem adhibere Scripturis, per quas ipse Deus declarat quæ de se esse sentienda voluit.

Sacra Scriptura enarrat originem mundi, quem & ipsi ethnici scriptores fatentur cœpisse, vetustâ traditione edocti; idque probant ex incrementis artium quas videbant nuperis

fæculis adinventas, aut expolitas: undè constabat recens esse genus humanum.

A quo autem vel quâ re impelli potuerit Deus, ut mundum conderet in tempore, ipse æternus, non deprehendimus; nulla enim re indiga est divina natura, & solus ipse se dignus est Deus: nisi putemus eum intuitum esse Verbum suum, humanâ carne induendum, & in mundano opere sacrificium hujus carnis oblaturum. Non alia res est digna Deo quàm ipse Deus. Propter gloriam nominis sui mundum è nihilo eduxit, in quo coleretur sacrificiis; sed omnia sacrificia, quæcumque sint, prætium habere non potuerunt, nisi quatenus sacrificium quod de se Verbum oblaturum erat, adumbrarent. Ergo Deus per Verbum suum, qui sapientia ejus est, creavit in tempore mundum, restaurandum ab eodem Verbo, cùm perditus est. Nec minori sapientiâ hæc restauratio facta est, quàm prima mundi creatio, de quâ primùm sermo faciendus.

PRIMA MUNDI ÆTAS. A creatione mundi ad diluvium.

Deus, cælo & terrâ primùm creatis, Adamum & Evam formavit, quos in paradiso, nempe in loco voluptatis collocavit; undè eos expulit, cùm persuasione diaboli, qui formam serpentis induerat, ex arbore vetitâ fructum decerpsissent. Continuò Adam & Eva obnoxii facti sunt morbis & morti, compulsi vesci pane in sudore vultûs sui, qui creati fuerant immortales in omni bonorum copiâ. Attamen statim ac lapsi sunt, promisit illis Deus ex semine eorum nasciturum Redemptorem, quem Hebræi linguâ suâ appellaverunt MESSIAM, Græci CHRISTUM, quæ duo nomina idem sonant quod Latinis *unctus*. Olim qui obituri erant aliquod insigne munus, ad illud unctione consecrabantur. Ille Christus est ipsum Dei Verbum, Filius ejus: idcircò non mirum ab eo servatos homines quos fecerat; & cùm ab æterno Deus de Deo, futurus esset in tempore homo secundùm carnem, non mirum est, inquam, si omnia quæ posterioribus sæculis contigerunt, inservierint ei tum prænunciando, tum significando ortui ejus. Qui Christum haberet pro homine mero, dotibus quidem prædito, sed non alterius naturæ quàm quæ nostra est; an crederet, quod tamen constat, hæc omnia quæ veteres Scripturæ referunt,

referunt, Patriarcharum acta & dicta, omnem religionis Judaicæ cultum, ritus, sacrificia, omnia, inquam, Christo mero homini adumbrando ordinata & instituta fuisse à Deo? Itaque ad intelligentiam veterum Scripturarum consequendam, necessarium primò est intelligere Jesum, quem vita ejus & miracula demonstravêre esse Christum Adamo promissum, hominem quidem esse, sed & pariter verè Deum.

Sex dierum spatio cùm opus mundanum Deus absolvisset, septimo die quievit, qui dies deinceps appellatus est *Sabbatum*, id est, *dies quietis*, omnibus ferè gentibus antiquis sacer: ideò cùm legem de hujus diei quiete Deus poneret Israëli, præcipit tantùm ut fieret memoria ejus: *Memento ut diem sabbati sanctifices*; nempe quiescendo, sicut hactenus vidisti observatum. *Exod. 20. 8.*

Protinus patuit primi hominum parentis corruptam esse sobolem, & egere servatore, qui non solùm paupertati, sed & moribus corruptis mederetur. Cùm enim homo tam brevis sit ævi, dolores quos in terrâ patitur magnopere reformidare, aut gaudia quæ persentit magni facere non debet; omnia enim quæ finem habent, parvi facienda sunt. Verùm cùm pravi mores æternâ felicitate excludant; neque enim fieri potest sub Deo justo, ut mali in æternum felices sint, egebant homines Christo, à quo non solùm imbuerentur doctrinâ, sed cujus gratiâ sanaretur voluntas eorum, quam esse à Deo aversam, & ideò perversam, protinus compertum est. Etenim Caïn filius Adam & Evæ, invidiâ motus, occidit Abelem fratrem suum, cujus sacrificium fuerat Deo acceptum magis: Deus enim igne cælitus misso illud incenderat. Hocce autem Abelis homicidium manibus fraternis patratum significabat futurum ut Christus aliquando occideretur ab ipsis suis fratribus Judæis, quibus se probaturus erat acceptissimum Deo. Scriptura non memorat rerum initio alios Adæ filios quàm Abelem & Caïnum, id est, non plures nominat, sed relinquit cogitandos. Jam incolebatur terra, nec à paucis. Caïnus terram arabat, Abel pascebat greges, & uterque indigebant administris. Statim post cædem Abelis, dicebat Caïnus ad Deum: *Omnis igitur qui invenerit me, occidet me*; hoc indicat

Caïnum & Abelem non fuisse solos terræ incolas. Statim Caïn ædificavit urbem, quæ numerum incolarum supponit. Ergo quod dicit Scriptura post mortem Abelis cognovisse Adam uxorem suam, & ei semen Seth positum pro Abel, non sic intelligendum quasi non antea multos alios filios procreasset, quos Moyses silentio prætermisit, quia non omnium hominum, sed Patriarcharum seriem suscipiebat texendam.

Genes. 4. Caïn cognovit uxorem quâ peperit Henoch, ille Irad, hic Maviaël, à quo Mathusaël, qui genuit Lamech, qui duas uxores accepit (ita introduxit polygamiam) quibus videtur fuisse exosus, & petitus insidiis, undè dicebat ad illas: *Auscultate sermonem meum: quoniam occidi virum, &c.* fons potest habere hunc sensum, *Num occidi virum:* nempe. An conscius sum cædis Abelis, propter quod scelus odio me habetis. Ut deterreret eas à malo facinore quod cogitabant, dicit: *Septuplum ultio dabitur de Caïn, de Lamech verò septuagies septies.*

Tum Caïn, tum Seth, quem Deus dederat Adæ pro Abele, multùm excereverant posteri. Sethi progenies reputata est sancta, & filiorum Dei nomen meruit. Sed cùm illi filii Dei malo exemplo Lamechi inière matrimonia cum filiabus hominum, sive stirpe Caïni, carnales evaserunt. Itaque hominibus sceleratioribus factis, Deus coactus est mundum diluvio perdere, uno excepto Noë, cum familiâ suâ, qui jussu Dei arcam ingentem fabricavit, quâ servavit omnium animalium
1656. species, ne aquis perirent. Hæc arca typus sive imago fuit Ecclesiæ, quæ à Christo congreganda erat, servatura paucos homines, si cæterorum hominum pereuntium advertatur multitudo ingens; undè Christus sæpiùs dixit salutem esse paucorum. Sed & Ecclesia quamquam munda, complexura erat homines malos, paleam cum frumento ut in areâ, bonos & malos pisces ut in sagenâ; sicut in arcam intraverunt animalia munda & immunda. Ab Adamo ad diluvium transacta est prima ætas, quæ fuit annorum mille sexentorum & quinquaginta sex.

SECUNDA MUNDI ÆTAS. A Diluvio

A tribus filiis Noë, Sem, Cham & Japhet, orti sunt omnes populi. Qui ab eis proximè nati sunt, antequam in diversas abirent regiones, de turri excelsâ ædificandâ inierunt con-

filium, quod turbavit Deus, sic confundens linguas, ut unusquisque non audiret linguam proximi sui, cùm priùs terra esset labii unius. Tunc homines penitùs Deum deseruêre, & servierunt diis alienis. ad vocationem Abrahæ.

Ars Dei infirmata fuisset, & malitia diaboli vicisset Dei sapientiam, si omnes homines, quos ut coleretur fecerat, prorsus ad peccandum declinassent. Peccatum ergo permiserat, quia huic eluendo nasciturus erat Christus, asserturus divinæ Majestati decus multò majus quàm quod illi dedecus inferre diabolus voluerat, homines in peccatum inducens.

Tanta autem res est Deus factus homo, morte sua iram Dei Patris placans, & in homine imaginem Dei peccato deletam renovans, sive iterùm hominem condens: tanta, inquam, res non sine prævio apparatu terris ostendenda erat. Hanc ergo voluit Deus à sæculorum initio, donec adventaret dies præstitutus, in figuris præmonstrare, & repræsentare quæ aliquando fierent. Ad hoc necesse erat ut dum omne genus hominum in vitium rueret, gentem eligeret numerosam, cui leges & ritus præscriberentur, quibus promissus Christus, dignitas ejus, opera, vita, mors, doctrina prænuntiarentur, & significarentur. Quæ gens dum expectaret promissum servatorem, impleret totum orbem eadem expectatione; ut huic excipiendo aliquando homines benè præparati essent.

Igitur Deus vocavit Abraham ex Ur Chaldæorum gente idololatra, ut eum constitueret caput hujus gentis quam sepositurus erat sibi in populum fidelem & peculiarem. Duplex Abrahæ vocatio distinguenda; prima cum patre suo Thare ex Ur Chaldæorum, ubi, juxta Josuë cap. XXIV. Thare & Nachor, dum ibi habitabant servierant diis alienis. Laban ortus ex Nachor, qui remanserat in Mesopotamia adorabat idola, quæ Rachel filia ejus subfurata est. 2083. Gen. 31.

Deus ex Ur Chaldæorum regione idololatricâ Thare eduxit, cum filio Abram, & Loth nepote, quem Aran frater Abram susceperat. Thare commoratus est in urbe Haran, quæ erat via in terram Chanaan, & ibi mortuus est. Indè Abram

(quæ est secunda ejus vocatio) à Deo jussus est exire cum cognatione suâ, & pergere iter in terram Chanaan.

TERTIA MUNDI ÆTAS. A vocatione Abrahæ ad Exodum ex Ægypto.

Quando Deus secundò vocavit Abram, spem illi fecit fœcundæ prolis, & ex ejus semine nasciturum Messiam promisit, tum & terram Chanaan, in quam statim Deo obediens, relictâ cognatione suâ, venit cum Sarâ uxore, & Loth fratris sui Aran filio; sed & intelligens feracitate hujus terræ innui à Deo feliciorem in cœlis mansionem, ut peregrinus in eâ sub tabernaculis habitavit, non aliam deligens fixam sedem, quàm locum sepulchro.

Cùm regio multo pecori alendo non sufficeret, Loth se se recepit Sodomam, quâ direptâ à Codorlahomor, cùm & ipse Loth abductus esset captivus, Abraham armatis suis servis, eum & populum liberavit. Redeunti Abrahæ à cæde Codorlahomor occurrit Melchisedech, juxta cujus ordinem Messias futurus erat sacerdos. Melchisedech typus Christi benedixit Abrahæ, & ab eo recepit decimas, quippe à Christo Judæi sacerdotes benedicendi.

Deus renovavit Abrahæ promissionem de numerosâ prole; ideò vocavit eum *Abraham*, hoc est, *Patrem multorum populorum*, cùm priùs appellaretur *Abram*, id est, *pater excelsus.* JEHOVA, sive summus Deus, qui in Scripturâ dicitur dignatus Abrahamum familiari colloquio suo, ipsum erat Dei Verbum, qui ab hisce temporibus præludebat incarnationi suæ. Quanquam enim tunc carnem non sic assumebat, ut jam fieret homo, in imagine tamen carnis, sive veræ, sive apparentis conspicuum Patriarchis se præbebat, ut omnis antiquitas credidit. Verbum inquam, erat unus ex tribus Angelis qui apparuerunt Abrahæ, qui promisit illi de lumbis ejus carnem se sumpturum. Hunc verò ut Jehovam, id est, Deum summum Abraham adoravit, pro Deo habuit, & ejus colloquio gavisus est; ad quod alludens, ut opinor, Christus aiebat in Evange-
Joan. 8. 56. lio Joannis: *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum; vidit, & gavisus est.*

Verbum Dei sic assumere carnem nostram, & familiari cum hominibus uti colloquio, non mirum videretur, si advertere-

mus illud intra nos semper esse, intimo nostro intimius. Etenim interiùs nobiscum loquitur, admonet, docet, arguit; quippe lux est omnem illuminans hominem, quâ rectum iniquo secernimus, quâ pungimur conscii pravi facinoris, & recreamur cùm sumus boni.

Deus edens exempla terrendorum suppliciorum, quibus scelera mundi aliquando igne æterno plecteret, Sodomam ob nefarias libidines suorum incolarum consumpsit igne cælesti; ex quo incendio solus Loth ereptus est cum uxore & utrâque filiâ. Sic confirmabat Deus paucos multis pereuntibus servandos, qui aures præberent iis quos missurus erat, à quibus subducerentur è medio cœtu virorum corruptorum, quemadmodum ab Angelis ex peritura civitate Loth eductus est. Horum contra mandatum cùm uxor ejus post se respexisset, in statuam salis versa est, æternum monumentum corruptum sæculum citò & procul fugiendum, nec moras nectendas, versùs illud oculos retorquendo, & repetendo desideriis. Loth & duæ filiæ ejus se receperunt in speluncam juxta Segor. Filiæ existimantes humanum genus interiisse, inebriati patris appetierunt concubitum; undè duo populi Moab & Ammon nati sunt.

Abrahæ ex ancillâ natus est Ismaël, à quo Ismaëlitæ, gens 2094.
effera, & quæ hactenus Deo exosa fuit: undè constitit non prodesse cuiquam habere sanctam originem, nasci scilicet parentibus sanctis, quorum virtutem moribus non referat. Ismaël primogenitus Abrahæ non ejus heres fuit; ut Judæi, prima Abrahæ proles benedictionum Dei, semini Abrahæ promissarum, non fuêre heredes.

Præceptum de circumcisione accipit Abraham, & se ipse 2107.
circumcidit & Ismaëlem filium cum omnibus masculis vernaculis. Deinde ei licèt seni centum annorum ex Sara etiam effœtâ natus est, juxta promissiones divinas, Isaac, in quo benedicendæ erant omnes gentes, quia scilicet ex semine ejus oriturus erat Messias. Id omne quod fiebat in Abrahamo & in populo ex eo gignendo, typus erat, id est, rudis forma rerum, ut diximus, sub Christo peragendarum. Ideò Deus, ut omnia

quæ Christum spectant ostenderet miraculum esse, etiam miraculis plenum esse voluit id quod præmittebat in typum Christi orituri. Voluit, inquam, ex viro sene & ex muliere effœtâ enasci prolem, in quâ erant gentes benedicendæ: simul ut significaret, quemadmodum cœlum & terras è nihilo eduxerat, ita pariter ex non aptis hominibus efformaturum se esse gentem sanctam.

Ab illa lege de circumcisione quam dedit Deus Abrahamo, tempus quod Judæi appellant legis, & cùm de duratione mundi loquuntur, numerandum est. Dicunt priora duo annorum millia transacta sine lege; jam enim circumcirca abierant cùm Abraham jussus est se & familiam circumcidere. Post hanc legem circumcisionis præteriêre alii anni bis mille, ut nos Christiani credimus, usque ad Christum, post cujus ortum current & alii bis mille, quibus exactis, nempe post sex annorum millia quibus mundus durabit, juxta opinionem Judæorum, omnia consummabuntur.

2135. Ismaëlem cum Agar matre jussu Dei domo suâ expulit, postquàm ei natus est Isaac; neque enim heres futurus erat hic ancillæ filius, sed Isaac, qui cùm typus esset Christi præcipuus, Deus in eo præmonstravit exemplum rei, quâ non aliâ magis attonitos homines facere potest, mortis scilicet, cui ipse addicturus erat JESUM CHRISTUM filium suum unigenitum. Præcepit enim Abrahæ ut Isaac quem susceperat & diligebat, suis ipse manibus mactaret: sed quoniam Isaac imago tantùm fuit, oblatus quidem est, sed non mactatus; Deus enim ipse, qui jusserat mactandum, patris fidem explorans, prohibuit per angelum ne faceret.

2148. Postea Abraham accersivit ex Mesopotamiâ Rebeccam filiam Bathuel, qui ex Nachor fratre suo ortum ducebat, & hanc dedit uxorem filio suo Isaac.

2168. Ex Rebeccâ gemello partu nati sunt Esaü & Jacob, qui cùm in utero matris colluctarentur nondum nati, illa à Deo, quem consuluerat, responsum accepit duarum dissidentium gentium auctores ex ipsa prodituros. Hæc colluctatio præludium fuit belli quod futurum erat inter Judæos, qui ex Jacob

orti sunt, & gentes, quarum pater dici potest Esaü, ex quo orti Idumæi. Gentes protinus Evangelio aures præbendo præripuerunt benedictiones Judæis promissas; quos sic fraudaverunt alioquin sibi debitâ hereditate.

Abraham 175. annos natus mortuus est. 2183.

Esaü fame pressus vendidit primogenita suo fratri Jacob, 2245.
qui licèt natu minor, indè habuit jus in benedictiones fratris sui; idcircò illi benedictionem patris Isaac ob senium caligantis subripuit, matris consilio suas operiens manus hædinis pellibus, ut pro fratre qui villosus erat haberetur. Ars illa iram Esaü in Jacobum concitavit, quam ut declinaret fugit ad Laban fratrem Rebeccæ. In itinere apparuit Jacobo Deus, à quo ex summitate scalæ quæ cœlos à terrâ attingebat, rursus certior factus est de Messiâ nascituro ex ipsius semine. A Laban
postulavit filiam ejus Rachelem, pro quâ noctu submissa est 2252.
ei Lia, soror Rachelis major natu; sed & postea Rachelem in uxorem accepit. Ex utrâque, tum ex utriusque ancillâ duodecim mares filios suscepit. Filii Liæ: primogenitus Ruben, & Simeon, & Levi & Judas, & Issachar, & Zabulon. Filii Rachel: Joseph & Benjamin. Filii Balæ ancillæ Rachelis: Dan & Nephthali. Filii Zelphæ ancillæ Liæ, Gad & Aser. Hi duodecim filii censentur gentis Patriarchæ; ab iis enim ortæ duodecim tribus, in quas gens Hebræorum divisa est.

Beneficia quibus Deus cumulavit Jacob moverunt in- 2265.
vidiam avunculo suo Laban: fugere ergo ab eo coactus est Jacob, cum uxoribus suis, & prole, & pecoribus. Huic fugienti ne malum inferret à Deo prohibitus est Laban. Iterùm visus est ei Angelus, cum quo luctans prævaluit; & ideò dictus est *Israel*, hoc est, *vir Dei*, nempe *vir fortis*. Quem priùs placaverat muneribus, Esaü invenit benignum in patriam reversus.

Filii Jacob Josephum fratrem, quem ægrè ferebant esse 2276.
patri cariorem, vendiderunt mercatoribus. Quis in eo non advertat Jesum Christum ab ipsis Judæis fratribus traditum alienis gentibus, nempe Romanis: à quo tamen qui ad eum accedere voluerunt, servati sunt; ut fratres à Josepho ipso,

quem sic male exceperant. A mercatoribus, quibus illum vendiderant, ductus est in Ægyptum, ubi servivit Putipharæ, à cujus uxore de vi pudicitiæ illatâ falsò accusatus in carcerem conjectus est. Sagax postea habitus somniorum interpres, è carcere advocatus est in aulam Pharaonis Regis, ut interpretaretur somnium ejus, quo significavit famem portendi post septem annos fertiles, quæ per steriles annos totidem esset duratura.

2288. Paulò ante mortuus fuerat Isaac, annos natus centum & octoginta. A Josepho per fertiles annos collectâ frumenti copiâ, ubi obtigerunt anni steriles, quoniam alibi non suppetebat frumentum, in Ægyptum descenderunt fratres ejus, quos habere se pro exploratoribus cùm aliquandiu finxisset, his tandem se manifestum fecit, patremque suum Jacob cum totâ familiâ accersivit in Ægyptum. Omnes animæ domûs Jacob, quæ
Genes. 46. 27. ingressæ sunt in Ægyptum, fuêre septuaginta. Hoc & ad-
Deut. 10. 22. struitur in Deuteronomio. Græca versio in utroque loco
Act. 7. 14. addit quinque animas, quem numerum Lucas expressit in Actis.

2315. Post aliquot annos mortuus est Jacob, priùs edens vaticinium celebre de tempore quo oriturus esset Messias, nempe cùm auferretur sceptrum de Juda, sive deficeret Respublica Judæorum, quam formaverat Deus ut in illâ ederet apparatum, vaticinia, typos Christi sui venturi; quæ ideò debebat dissilire, post adventum Christi jam inutilis facta.

2369. Moritur pariter Joseph. Sic autem crevêre posteri Jacob, ut infra ducentos annos ex LXX. animabus, quibuscum in Ægyptum venit, plus quàm sexies centena millia animarum ex eis prognata numerarentur. Hoc invidiam in eos concitavit, eo præsertim, cui placebat Joseph, defuncto rege. Duram igitur servitutem experti sunt Hebræi; ex quâ tandem per Moysem Deus eos liberavit, & in terram quam promiserat deduxit.

Jusserat Pharao ut omnis proles mascula Hebræorum statim enecaretur recens nata. Id mandatum fuerat obstetricibus, quibus, quòd non paruerint tam crudeli mandato, ideò Deus

ædificavit

ædificavit domos, id eſt, prolem dedit. Sunt qui credant permiſſum eis ut conjugio cum Iſraëlitis jungerentur. Poſtea omni populo præcepit Pharao ut proles maſcula Hebræorum projiceretur in flumen. Cùm per tres menſes poſt partum occultaſſent Moyſem parentes ejus, tandem metu Regis eum aquis expoſuerunt, ex quibus eductus ab ipsâ filiâ Regis, cui parvulus placuit. Hunc illa educavit in ipsâ aulâ Regiâ, quam aſpernatus, ſtatim ac adolevit, fugit in ſolitudinem. Ibi à Deo, qui eum ex rubo ardenti alloquebatur, juſſus eſt populum liberare ex Ægypto, & uti adjutore fratre ſuo Aarone, qui ſacerdotio poſtea præfectus eſt. *Exod. 1. 21.*

Mandatum Dei quod acceperat Moyſes ſignificavit in portentis Pharaoni, qui tandem poſt inſignes plagas dimiſit Hebræos ut irent quò eos vocabat Deus. Sed tantam rem non decet ſic paucis verbis perſtringere. Modus quo ex Ægyptiacâ ſervitute Hebræus populus liberatus eſt, vaticinium & figura fuit liberationis per Chriſtum à Dæmonum jugo, quod ſervitus Ægyptiaca repræſentabat.

Præcepit Deus Moyſi ut decimâ-quartâ die menſis Niſan ad veſperam ab omnibus Iſraelitis immolaretur agnus, cujus ſanguine quiſque aſpergeret poſtes domûs ſuæ. Mandatum implevere Judæi. Proximâ nocte tranſiit angelus Domini per domos Ægyptiorum, omneſque eorum primogenitos interfecit, ſolis abſtinens ædibus quibus illitus erat agni ſanguis. Agnus ille typus erat Chriſti, cujus ſanguine quicumque non irroratur, à morte æternâ immunis eſſe non poteſt. Rei quæ beneficium mortis Chriſti tam clarè prænuntiabat, præcepit Deus renovari memoriam, ſive de eâ feſtum ſolemne, quod *Paſcha* dictum eſt, ſingulis annis celebrari, eo die, & eâ horâ, quâ verus Agnus ſcilicet Jeſus Chriſtus poſtea in cruce immolatus eſt.

Cùm Iſraëlitæ accincti more peregrinantium carnem Agni comediſſent, juſſu Pharaonis, cujus primogenito angelus non pepercerat, exierunt ex Ægypto. His mare Rubrum viam 2513.
aperuit recedens, & reverſum obruit Ægyptios, qui mutato conſilio Hebræos revocare in ſervitutem volebant.

QUARTA MUNDI ÆTAS. Ab exodo ad constructionem Templi.

Ingressos eremum Israëlitas, cùm jam per triduum iter agerent, aquæ penuria urgebat; neque enim quam repererant, ea ob amaritudinem usui esse poterat. Tunc impotentis populi contumacia apparuit, jamque in Moysen ferebatur, cùm ille edoctus à Deo lignum aquis intulit, cujus hæc vis fuit, ut dulcem saporem aquæ redderet. Sic ligni, cui Christus affixus est, recordatio leviores quas patimur ærumnas facere potest. Postea idem populus famem conquerens Moysem increpabat, Ægypti servitium cum saturitate ventris desiderans. Tum grex coturnicum supernè missus, castra opplevit. Postero die animadvertunt qui extra castra processerant, oppletum solum quapiam re, in modum coriandri seminis, glacialis albedinis, ut crebro hybernis mensibus superductis pruinis terram tegi videmus. De quà re cum Israelitæ sciscitarentur *Manhu?* nempè *Quid est hoc?* inde illa, quâ pro pane usi sunt per quadraginta annos, dicta est *Manna*. In libro tertio iterum de manna disseremus, & de nominis ejus etymo. Singulis diebus manè quisque colligebat quantùm in unum diem pro numero singulis satis esset: sexto tamen die, quia Sabbato id non liceret duplum colligebant. Cæteris verò diebus, qui in posterum diem consulentes, plus quàm præceperat Deus, colligebant, videbant hæc reposita fœtore diro in vermes effervescentia; cùm die sexto in sabbatum reservata integra permanerent. Manna de cælo defluens signabat illam cælestem alimoniam, quâ pascuntur Christiani participes Corporis Christi.

Inde progressus populus cùm aquæ penuriâ tentaretur, ægrè ab exitio ducis temperabat. Tum Moyses, mandante Domino, apud locum, cui Oreb nomen est, virgâ petram percutiens, largam aquæ copiam præbuit. Deus exemplo præmonstrans in hac mortalis vitæ peregrinatione quietem haud expectandam, sivit ut incursionibus Amalechitarum populus perturbaretur. Adversùs hos copias in prælium eduxit Moyses, præcipiens Josuë ministro suo, ut cum electis viris adversùs eos pugnaret: ipse interim cum Aaron oravit in monte. Quoties manus levabat, vincebat Israel, qui statim cedebat

victus, ubi præ lassitudine Moyses manus remittebat.

Jetro sacerdos Madianites filiam suam nomine Sephoram uxorem dederat Moysi, quando Regis Ægypti aulam deserens se in solitudinem recepit. Proficiscente in Ægyptum viro, Sephora domi resederat: cognitis verò rebus quæ per Moysem gerebantur, Jetro cum illâ ad eum venit. Hujus consilio Moyses ordines populi distribuit, Tribunos, Centurionesque & Decuriones præficiens, necessarium disciplinæ ritum posteris tradidit. Jetro in patriam regressus est.

Tandem tertio mense postquam ex Ægypto egressi erant Israëlitæ, ad montem Sinaï pervenerunt. Ibi Dominus Moysem monuit ut populus sanctificaretur, auditurus Dei voces. Ubi Deus monti institit, tubarum clangoribus aër personuit, & crebra cœli fulgura emicuere. Moyses & Aaron in montis cacumine soli erant; populus circa ima montis constitit, Moyses interiorem nubem, quæ circa Dominum steterat, ingressus, quadraginta diebus totidemque noctibus ibi fuit cum Domino. Ergo morante diutiùs, & desperato ejus reditu, populus compulit Aaronem ut vitulum aureum conflaret. Interea Moyses à colloquio Dei regrediens cum duabus tabulis lapideis, quibus Deus manu suâ exaraverat præcipua ex mandatis suis, ubi advertit populum Dei immemorem esse, & luxui & sacrilegio deditum, tabulas confregit, indignam esse gentem existimans cui lex Domini traderetur. Insuper Levitas ad se aggregavit, eisdemque præcepit, ut gladiis districtis populum cæderent. Quo impetu viginti tria millia virorum perempta sunt. Alias verò similes tabulas pro his quas confregerat, paravit jussu Dei Moyses.

Ergo Israël legem accepit à Deo in monte Sinaï, & formam religiosi cultûs quo volebat coli. Siquidem legem à natura nobis inditam peccatum deleverat, sive à Deo aversi & conversi ad creaturas non ampliùs audiremus Deum, nos interiori sermone compellantem, ideo voluit in tabulis lapideis quæ carnis oculis legerentur, auribus audirentur, scribi summa & præcipua sua mandata. Hæc ut præsentia essent, & ea quisque calleret tanquam decem digitos suos, ad denarium

numerum revocavit. Cætera crimina quæ vetita non exprimuntur in Decalogo, nempe in illo denario numero mandatorum, ore prohibuit Deus, & scribenda curavit in Libris sacris.

Præterea Deus in monte Sinaï Moysi monstravit exemplar Tabernaculi, in quo cultus illi exhiberetur, donec solidum templum in quietâ sede figeretur. Juxta hoc exemplar Tabernaculum paravit Moyses, instruxitque necessariâ supellectili. De hoc-ce tabernaculo sermo fiet uberior.

Quadraginta annis populus erravit in deserto, duce Deo; quatenus nubes incubans Tabernaculo viam quæ illis tenenda esset monstrabat. Nec ulla res vitæ necessaria deerat. Eos fluentes ex petrâ aquæ sequebantur. Toto hoc-ce tempore vestimenta eorum perseveraverunt non detrita vetustate; quod quî fieret, novit Deus? Quærunt aliqui an puerorum vestimenta cum ætate crescerent. Circa hæc quæ quis homo noscere non potest, frustra tempus teritur. Licet autem populus Israel tot excitaretur beneficiis ad obediendum Deo, Manna cælesti cibo pasceretur; tamen sæpe in Moysen & in Deum rebellis fuit. Ideo Deus iratus immisit serpentes, quorum morsu multi periere. Sed & admonuit Moysen ut æneum serpentem erigeret, quem qui aspexere, protinus sanati sunt à vulnere serpentum, quos æneus serpens formâ suâ referebat. Sic Christus, ut Apostolus loquitur, de similitudine damnavit peccatum, & in cruce exaltatum si quis eum fide aspiciat, à lætifero morsu serpentis, nempe Diaboli, qui sub formâ serpentis Adamum deceperat, protinùs sanatur.

2514. Moyses intelligens vicinam esse terram quam sibi promiserat Deus, exploratores in eam misit, qui renuntiârunt felicem omni copiâ regionem, in testimonium referentes racemum miræ formæ. Sed simul significabant gentibus fortissimis habitari, & oppida muris munita validis. Quod ubi populo compertum, magna mentes omnium incessit formido, eoque mali ventum, ut, spreto Moysis imperio, ducem sibi constituere pararent, cujus ductu in Ægyptum reverterentur.

Tunc Josuë & Caleb qui inter exploratores fuerant vesti-

bus conscissis, flentes populum obtestantur, ne exploratoribus credant, formidolosa referentibus, se quoque cum his fuisse, nihil autem metuendum in solo illo reperisse: promissis Dei confidere oportere, hostesque prædæ potiùs fore quàm exitio. In istâ imagine Israelis videre est homines difficultatibus in adipiscendo regno cœlorum subeundis absterreri ab ipso regno. Delectantur potiùs Ægypti servitute, videlicet modicis & brevibus voluptatibus, quæ intra multos dolores hîc interdum occurrunt; unde fit ut pauci in cœlum perveniant. Soli Josüé & Caleb ex omnibus qui ex Ægypto exierant, ingressi sunt terram promissam.

Aaron moritur in vertice montis Horeb: nec meruit ingre- 2552.
di terram promissam, quia conflasset vitulum aureum.

Israëlitæ tempore peregrinationis suæ lacessiti sunt à multis 2553.
gentibus, præcipuè à Moabitis, à quorum rege advocatus Balaam Propheta ut Israëlitis malediceret, loco maledictionis, de Messiâ, qui ut stella oriturus esset ex Jacob, vaticinium protulit.

Moyses tot defatigatus laboribus, & longæ peregrinationis moras ægrè ferens, quasi incredulus, Deo displicuit; unde mortuus est in deserto, conspectâ eminùs terrâ promissâ. Attamen Scriptura in Numeris cap. XII. causam aliam assignat, quæ & Aaronem complectitur. *Dixitque Dominus ad Moysem & Aaron: quia non credidistis mihi ut sanctificaretis me coram filiis Israël, non introducetis hos populos in terram quam dabo eis.* Quia scilicet quasi diffidentes bis percusserint rupem ex qua exituras aquas Deus promiserat.

Israëlitæ in terram promissam duce Josue, quem ex man- 2554.
dato Dei elegerat Moyses sibi successorem, quadragesimo post Exodum anno ingressi sunt. Lacte & melle illa abundans figurabat cœlum & cœli delicias, quarum fient participes quos verus Josüé, nimirùm Christus, Ægyptiacâ servitute sive diaboli jugo liberatos in cœlum deduxerit, postquam in hoc mundo, tanquam peregrini, sine rerum mundanarum affectu, omnibus suis desideriis cœlum patriam quæsiverint.

Jordanis autem flumen transitum cùm prohiberet, neque

navium copia pro tempore esset, neque vadari posset fluvius, qui tunc pleno alveo ferebatur, Josuë arcam præferri à Sacerdotibus, eosdemque adverso flumine consistere jussit. Quo facto quasi incisus est Jordanis; ita per siccum copiæ traductæ. Urbis Jericho, quæ ingredientibus terram occurrebat, & expugnationi haud facilis erat, muri ac turres sponte ceciderunt, postquam septies Arca fœderis circumlata est. Quos exploratores Josuë miserat Jericho excepit hospitio Rahab, & occultavit, cùm eos advertisset rex Jericho, & occidere vellet. Gabaonitæ, gens valida, ultro se Israelitis dediderunt. Uno impetu urbes plurimas cepit Josuë, & eorum reges interfecit. Diviso per Tribus duodecim Israëlitarum captivo solo, pace summâ Hebræi perfruebantur.

2560. Josuë mortuo, populus sine duce agebat. Sed cùm adversùs Chananæos bellandum esset, dux belli Judas fuit, id est, Tribus Juda. Hujus ductu res prosperè gestæ sunt; domi militiæque summum otium. Populus aut subactis aut per deditionem acceptis gentibus imperitabat. Inde, ut semper fieri solet secundis rebus, morum disciplinæque immemor, matrimonia ex victis assumere, paulatimque externos mores trahere, ac mox profano ritu idolis sacrificare, occœpit (adeo cuncta cum externis societas perniciosa est) quæ Deus longè ante prospiciens, salubri Hebræos responso instruxerat devictas gentes ut internecioni darent. Sed plebs cupida dominandi imperare victis cum pernicie malebat.

Per hæc tempora, adversùs Benjamitas bellum civile fuit, ad ulciscendam injuriam, quam illi intulerant uxori Levitæ, stupro eam opprimentes, ita ut ipsa animam efflaverit. Tribus Benjamin tunc ferro ferè absumpta, certè multum imminuta est.

Cùm omnis Israel relicto Deo idola coleret, destitutus divino auxilio, à rege Mesopotamiæ victus, octo annorum captivi-
2599. tatem pertulit, donec Othoniel duce in libertatem restitutus, per annos quadraginta rerum potitus est. Hoc-ce longo pacis intervallo corrupti rursum Israelitæ, idola coluere. Mox adfuit pœna peccantibus. Ab Eglone enim rege Moabitarum

devicti duodeviginti annis servierunt, donec Aod instinctu Dei regem hostium dolo interemit, contractoque tumultuario exercitu libertatem armis vindicavit; quam possederunt 2680.
per octoginta annos, numerandos à quiete sibi ab Othoniele restituta.

Post Aod, Samgar defendit Israelem, & adversùs Allophylos congressus secundo eventu prælium fecit. Rursúmque Hebræos sectantes idola rex Chananæorum Jabin nomine subjugavit, gravissimamque in eos per viginti annos dominationem exercuit, donec pristinum Debora mulier statum reddidit: adeo nil spei in eorum ducibus erat, ut muliebri auxilio defenderentur. Sub hac duce vel judice quadraginta annis He- 2719.
bræi fuerunt. Rursúmque ob peccata Madianitis traditi, duro imperio habebantur, afflictique malo servitutis divinum auxilium imploraverunt. Ita semper in secundis rebus immemores cœlestium beneficiorum Idolis supplicabant, in adversis Deo.

Igitur cùm eis Madianitæ dominarentur, conversi ad Dominum, misericordiam solitam flagitaverunt, & impetraverunt. Gedeone duce vicerunt Madianitas, & jugum eorum 2759.
excusserunt.

Abimelec Gedeonis patris, fratribus septuaginta interemptis, imperium occupavit; sed post triennium saxo à muliere ictus periit. Huic successit Thola. Post hunc Jaïr, sub quo popu- 2772.
lus relicto domino idolis se mancipavit; ob idque subactus est ab Ammoniis, à quibus illum Jephte liberavit. Votum ille nuncupaverat, quo devoverat quidquid sibi primum ex prosperâ pugnâ revertenti obvium esset. Cùm reverteretur victor, obvia ei facta est filia ejus, quam ideo Deo consecravit morti addicens, vel, ut quidam opinantur, astringens perpetuæ virginitatis lege.

Post Jephte, judices Israëlis fuerunt Abesan: post hunc Ahialon; & deinde Abdon. Rursùm Israëlitæ ad idola conversi subjecti sunt Philistæis, à quibus vindicati sunt auxilio Samsonis, qui miro robore inclitus fuit. Cessit tamen illecebris 2850.
mulierculæ, cujus amore captus, incidit in manus Philistæo-

rum. Protinùs privatus est oculis;attamen,similiter ac Christus, cujus fuit typus, moriendo ipsos hostes suos vicit; cùm enim Philistæi omnes epularentur in templo, quod duabus fulciebatur columnis, & adduci jussissent Samsonem, ut ludibrium daret, ille ductus inter columnas, has disjecit, & templi ruinâ se & Philistæos obruit, suo sepultus triumpho.

2887. Post Samsonem, Eli judex fuit & Pontifex. Sunt viri docti, qui conjungunt viginti annos Samsonis cum viginti primis annis ex quadraginta per quos Eli judicavit Israel. Filii autem Eli, Ophni & Phinees, malis suis moribus cùm iram Dei in se concitassent & in Israëlem, à Philistæis victi sunt & occisi. Arca quam secum in castra portaverant, capta est; quod cùm rescivisset Eli, decidens è solio suo, mortuus est, fractâ cervice. Philistæi pressi malis quæ immiserat Deus, arcam remisere.

Post Eli Samuel, quem Anna Elcanæ uxor hactenùs sterilis impetraverat, & consecraverat Deo, judicavit Hebræos; qui
2909. cùm regem sibi constitui postulassent, SAULEM in regem eorum inunxit. Ille cùm Deo displicuisset, Samuel jussu Dei
2934. unxit DAVIDEM, licèt adhuc maximè juvenem; à quo tamen gigas Goliath in singulari certamine interfectus est, & profligati sunt Philistæi, quibuscum perpetuum bellum Hebræi hactenùs gesserant. Tantæ victoriæ moverunt invidiam Saüli in Davidem, cujus mortem cùm sæpius Saül molitus esset, ille fugere coactus est, delitescens, & exilium mutans usque ad mortem Saülis, quo mortuo regnavit.

2949. Sub Davide res Israëlis floruere; sed ille inter prospera adulterii crimine se reum fecit cum Bethsabee uxore Uriæ, quem interficiendum curavit, cùm hoc adulterium aliter latere non posset. Tam grande peccatum cinere & lacrymis expiavit. Itaque Deus illi renovavit toties datam promissionem de futuro orbis Redemptore, qui de ejus semine nasciturus esset.
2990. Rebus summâ pace compositis, obdormivit. SALOMON ejus filius regni habenas sumpsit in manus; & quod in mente habuerat pater ejus, sed prohibitus fuerat à Deo, Templum extruxit in monte Moria; cùm hactenùs pro Templo fuisset illud

illud Tabernaculum, quod ex pellibus consuerat Moyses. Absolutum est Templum tertio millenario à creatione Mundi. 3000.

QUINTA MUNDI ÆTAS. A constructione Templi ad finem captivitatis Babylonicæ.

Salomonis regnum pacificum fuit; sed ille ab opibus in luxum & vitia delapsus, cùm adversùs interdictum Dei ex alienigenis conjugia sumpsisset, simul & falsas religiones mulierum quas duxerat amplexus est. Ideò Dominus graviter increpito pœnam denuntiavit, nempe fore ut regnum ex parte majore ademptum filio, perveniret in manus servi illius; quod accidit. Successit enim ei ROBOAM filius ejus, sub quo scissum est regnum in duas partes à Jeroboam, qui decem tribus abductas à Juda & Benjamin rexit, conflatis & erectis in Samariâ aureis vitulis, qui pro diis haberentur. Hac re cavens ne Tribus sibi subditæ reverterentur Jerusalem, religionis causâ. Sola ergo Tribus Juda paruit Roboam cum reliquiis Tribus Benjamin; quæ occisione fuerat ferè deleta in bello quod adversùs eam gesserant aliæ Tribus; ut dictum est. Ideò regnum Roboam appellatum est *Juda*, aliud verò *Israelis*.

REGES JUDA.	*REGES ISRAEL.*	
I. ROBOAM regnavit annis 17.	I. JEROBOAM regnavit annis 22.	3029.
II. ABIA patri Roboam succedit, anno Jeroboami decimo octavo ineunte: regnavit annis tribus.		3046.
III. AZA filius Abiæ patri succedit anno vigesimo Jeroboami completo: regnavit annis 41.		3049.
	II. NADAB regnat vivo adhuc patre suo Jeroboam, qui percussus à Deo præesse non poterat.	3050.
	III. BAAZA cædit Nadabam, & destruit domum Je-	3051.

roboam, qui adhuc superstes vivebat.

3063. Hoc-ce anno Aza universalem reformationem instituit ex consilio Azariæ Prophetæ.

3074. IV. ELA patri succedit.

3075. V. ZAMRI regnum occupat.

VI. AMRI à populo rex constituitur, parte modicâ Thebnin sequente.

3079. Mortuo æmulo Thebni, solus regnare incipit Amri.

3086. VII. ACHAB filius Amri regnare incipit qui cultum Baalis idoli Sidoniorum in Israelem introducit, eoque cumulat idololatriam aureorum vitulorum. Duxit Jezabelem uxorem, quæ impia fuit mulier, curans interficiendum Nabot, ut vineam ejus possideret.

Aza ex pedibus diù cùm ægrotasset, tandem moritur.

3090. IV. JOSAPHAT patri succedit, anno quarto Achabi desinente.

3092. Josaphat anno tertio regni sui mittit Sacerdotes, Principes, & Levitas, qui

Temporibus Achab desperatissimis, & Ochosiæ, & Jorami claruit propheta Elias, qui claudit cœlum, ut nulla pluvia decidat spatio trium annorum & sex mensium, donec jugu-

docerent in civitatibus Juda. [3. *Paral.* 17. 7.]

V. Josaphat jam senior JORAM regni consortem statuit, Jorami Israelitici anno quinto.

VI. OCHOSIAS, patre morbo graviter laborante, prorex constituitur, & anno sequenti in regnum successit, anno 12. Jorami filii Achab.

VII. ATHALIA regnum occupat, & ut sola regnaret

lentur sacerdotes Baal; & inde imbrium abundè est. Alitur à corvo. Viduam alit Sareptanam. Suscitat puerum mortuum: cædit aliquot prophetarum greges: ignem cœlo deducit. Primus Elias gentium propheta jejunat quadraginta dies & noctes: videt Dominum ubi illum Moyses viderat. Vocatus est ad inungendum Hazael in regem Syriæ, afflicturum Israelem propter idololatriam, & ad inungendum Jehu in regem Israelis, destructurum domum Achab, & ad inungendum Elisæum prophetiæ successorem.

VIII. Achab OCHOSIAM filium constituit proregem. 3106.

IX. JORAM Achabi filius succedit Ochosiæ fratri. 3108.

3112.

3118.

X. JEHU ab uno ex prophetis unctus regnat, & sequitur 3120.

	regiam stirpem enecat. Furori ejus subducitur Joas filius, & clam educatur.		idololatriam Jeroboami.
3126.	VIII. Joas septennis puer à Joïada Sacerdote productus in Templo inungitur in regem anno Jehu septimo; & Athalia mater occiditur. Per omne tempus quo vixit Joïada sacerdos, fuit religiosus Joas, at eo è vivis sublato Dei oblitus est.		Moritur Jehu.
3148.	Zacharias Sacerdos & Propheta inter Templum & altare occisus est.		XI. Joachas patri succedit.
3163.		Jonas Propheta prædicit regnum ab oppressione Syrorum per Jeroboamum II. vindicandum. [4. *Reg.* 14. 25.]	XII. Joas à patre regni particeps admittitur.
3165.	IX. Amasias patri succedit, anno Joasi regis Israel secundo completo.		
3168.			XIII. Jeroboamus II. à patre ad bellum profecturo in regni consortium assumitur.
3195.	X. Ozias sive Azarias, patre per	In diebus Oziæ, Joatham, Achas, & Ezechiæ regum Ju-	

conjurationem interfecto, regnum accipit, anno vigesimo septimo Jeroboami II.

da, atque Jeroboami II. regis Israel Propheta Osee per integrum sæculum prophetavit.

Sub iisdem Regibus prophetavit Joël.

Amos anno Oziæ XXIII. prophetare incepit.

Cœpit & prophetare Isaias res Messiæ, præcipuè mortem ejus vaticiniis describens, ut non tam prophetam quàm historicum ejus agat. Abdias fuit Osee, Amoso & Isaiæ æqualis.

Jonas jussus à Domino prædicare Ninivitis quòd nisi resipiscerent & pœnitentiam agerent omnes essent perituri, ut illud mandatum declinaret, navim conscendit, quam ne tempestas everteret, projectus est in mare à nautis; patuit enim eum causam esse tempestatis,

Mortuo Jeroboamo II. in præceps ruêre omnia, & ad anarchiam undecim annorum res deducta est. 3217.

3220.

XIV. Zacharias quartus & postremus è stirpe Jehu regnavit anno 38. Oziæ sex mensibus. 3232.

XV. Sellhum, cùm interfecisset Zachariam, anno 39. Oziæ, regnavit mense unico. 3233.

XVI. Manahem Sellhum occidit, & per undecim ferè menses de regni possessione contendit, tandemque auxilium ferente Phule rege Assyriorum regnare cœpit pacificè, anno XXXIX.

quæ illicò sedata est. Exceptus autem ventre ceti, post tres dies ejectus est in littus. Typus manifestus Christi, qui tribus diebus jacuit in sepulchro, cùm tempestatem quâ mundus omnis concutiebatur, morte suâ compescuisset.

completo Oziæ regis Juda.

3243. XVII. PHACEIA patri Manahemo succedit anno L. Oziæ.

3245. XVIII. PHACEE filius Romeliæ, interempto Phaceiâ, regnat, anno LII. Oziæ.

3246. XI. JOATHAM, mortuo patre Ozia, regnum suscipit, anno 2. Phacee.

Sub Joatham & duobus ejus successoribus Michæas Morastites prophetavit.

3251. Urbis Romæ jacta sunt fundamenta.

3262. XII. ACHAS patri Joathamo succedit, anno 17. Phacee completo.

3265. XIX. OZEA filius Elæ, interfecto Phacee, regnum invadit, anno 4. Achas: turbis intervenientibus hoc-ce potiri non potuit nisi anno 12. Achasi desinente.

3273.

3277. XIII. EZECHIAS ab Achaso patre regni consors efficitur, qui inde ab

anno 3. Oseæ Regis Israel completo regnavit.

Salmanasar Rex Assyrius anno Ezechiæ 6. Oseæ 9. obsedit Samariam, & post obsidionem trium annorum capit, & decem Tribus in captivitatem abducit, atque hîc finis fuit regni Israel. 3283.

Post abductas decem Tribus Nahum prophetat, ut consolatio esset tam his qui jam captivi erant, quàm his qui obsidebantur ab hostibus.

Cum jugum Assyriorum excussisset Ezechias, anno ejus XIV. ad finem tendente, Sennacherib qui patri Salmanasaro successerat, regnum Judææ invadit; sed ab Angelo deletus est exercitus ejus, occisis nempe 185. millibus hominum unâ nocte. In Assyriam reversus à duobus filiis occiditur.

Ex lethali vulnere decumbenti Ezechiæ Isaias prorogationem regni in 15. annos, & liberationem è manu Assyriorum signo mirabili umbræ solaris rettò actæ dato denuntiat. 3291.

XIV. Manasses morienti Ezechiæ, bono patri, impius succedit filius annorum 12. tantùm natus; annisque 55. Hierosolymis regnat. 3306.

Principes exercitûs regis Assyriæ è Samariâ, quò novos colonos induxerant, in vicinam Judæam progressi, Ma- 3327.

nassem in vepretis quibusdam latitantem ceperunt, & compedibus vinctum Babylonem abduxerunt.

3361. XV. AMON impius patri Manassi succedit, & regnat biennio.

3363. JOSIAS octennis puer Amoni patri per domesticorum proditionem occiso succedit: regnat annis 31.

3375. Anno Josiæ regni 13. Jeremias adhuc puer ad propheticum munus à Deo vocatur.

Ei adjunguntur Sophonias, Baruch, & alii.

Holda quoque Prophetis sub Josiâ floruit. [4. *Reg.* 22. *v.* 14.

3378. Nabopolassarus affinitatem cum Astyage Mediæ satrapâ init, Amysâ filiâ Nabuchodonosori filio Nabopolassari desponsatâ, uterque junctis viribus Ninivem & in ea Saracum regem oppugnant, quo sublato Chaldæorum regnum Nabopolassarus annis 21. obtinuit.

3394. XVII. Josia à Nechaone rege Ægypti occiso, populus Joachasum juniorem ejus filium in regem unxit; sed post tres menses Nechao regem constituit Eliakim fratrem ejus seniorem, quem JOAKIM appellavit.

Nabopolassarus

illud Tabernaculum, quod ex pellibus consuerat Moyses. Absolutum est Templum tertio millenario à creatione Mundi. 3000.

QUINTA MUNDI ÆTAS. A constructione Templi ad finem captivitatis Babylonicæ

Salomonis regnum pacificum fuit; sed ille ab opibus in luxum & vitia delapsus, cùm adversùs interdictum Dei ex alienigenis conjugia sumpsisset, simul & falsas religiones mulierum quas duxerat amplexus est. Ideò Dominus graviter increpito pœnam denuntiavit, nempe fore ut regnum ex parte majore ademptum filio, perveniret in manus servi illius; quod accidit. Successit enim ei ROBOAM filius ejus, sub quo scissum est regnum in duas partes à Jeroboam, qui decem tribus abductas à Juda & Benjamin rexit, conflatis & erectis in Samariâ aureis vitulis, qui pro diis haberentur. Hac re cavens ne Tribus sibi subditæ reverterentur Jerusalem, religionis causâ. Sola ergo Tribus Juda paruit Roboam cum reliquiis Tribus Benjamin; quæ occisione fuerat ferè deleta in bello quod adversùs eam gesserant aliæ Tribus, ut dictum est. Ideò regnum Roboam appellatum est *Juda*, aliud verò *Israelis*.

REGES JUDA.	*REGES ISRAEL.*	
I. ROBOAM regnavit annis 17.	I. JEROBOAM regnavit annis 22.	3029.
II. ABIA patri Roboam succedit, anno Jeroboami decimo octavo ineunte: regnavit annis tribus.		3046.
III. AZA filius Abiæ patri succedit anno vigesimo Jeroboami completo: regnavit annis 41.		3049.
	II. NADAB regnat vivo adhuc patre suo Jeroboam, qui percussus à Deo præesse non poterat.	3050.
	III. BAAZA cædit Nadabam, & destruit domum Je-	3051.

roboam, qui adhuc superstes vivebat.

3063. Hoc-ce anno Aza universalem reformationem instituit ex consilio Azariæ Prophetæ.

3074. IV. Ela patri succedit.

3075. V. Zamri regnum occupat.

VI. Amri à populo rex constituitur, parte modicâ Thebnin sequente.

3079. Mortuo æmulo Thebni, solus regnare incipit Amri.

3086. VII. Achab filius Amri regnare incipit qui cultum Baalis idoli Sidoniorum in Israelem introducit, eoque cumulat idololatriam aureorum vitulorum. Duxit Jezabelem uxorem, quæ impia fuit mulier, curans interficiendum Nabot, ut vineam ejus possideret.

Aza ex pedibus diù cùm ægrotasset, tandem moritur.

Temporibus Achab desperatissimis, & Ochosiæ, & Jorami claruit propheta Elias, qui claudit cœlum, ut nulla pluvia decidat spatio trium annorum & sex mensium, donec jugu-

3090. IV. Josaphat patri succedit, anno quarto Achabi desinente.

3092. Josaphat anno tertio regni sui mittit Sacerdotes, Principes, & Levitas, qui

docerent in civitatibus Juda. [3. *Paral.* 17. 7.]

V. Josaphat jam senior JORAM regni consortem statuit, Jorami Israelitici anno quinto. 3112.

VI. OCHOSIAS, patre morbo graviter laborante, prorex constituitur, & anno sequenti in regnum successit, anno 12. Jorami filii Achab. 3118.

VII. ATHALIA regnum occupat, & ut sola regnaret

lentur sacerdotes Baal; & inde imbrium abundè est. Alitur à corvo. Viduam alit Sareptanam. Suscitat puerum mortuum: cædit aliquot prophetarum greges: ignem cœlo deducit. Primus Elias gentium propheta jejunat quadraginta dies & noctes: videt Dominum ubi illum Moyses viderat. Vocatus est ad inungendum Hazael in regem Syriæ, afflicturum Israelem propter idololatriam, & ad inungendum Jehu in regem Israelis, destructurum domum Achab, & ad inungendum Elisæum prophetiæ successorem.

VIII. Achab OCHOSIAM filium constituit proregem. 3106.

IX. JORAM Achabi filius succedit Ochosiæ fratri. 3108.

X. JEHU ab uno ex prophetis unctus regnat, & sequitur 3120.

	regiam stirpem enecat. Furori ejus subducitur Joas filius, & clam educatur.		idololatriam Jeroboami.
3126.	VIII. JOAS septennis puer à Joïada Sacerdote productus in Templo inungitur in regem anno Jehu septimo; & Athalia mater occiditur. Per omne tempus quo vixit Joïada sacerdos, fuit religiosus Joas, at eo è vivis sublato Dei oblitus est.		Moritur Jehu.
3148.	Zacharias Sacerdos & Propheta inter Templum & altare occisus est.		XI. JOACHAS patri succedit.
3163.		Jonas Propheta prædicit regnum ab oppressione Syrorum per Jeroboamum II. vindicandum. [4.*Reg.*14.25.]	XII. JOAS à patre regni particeps admittitur.
3165.	IX. AMASIAS patri succedit, anno Joasi regis Israel secundo completo.		
3168.			XIII. JEROBOAMUS II. à patre ad bellum profecturo in regni consortium assumitur.
3195.	X. OZIAS sive Azarias, patre per	In diebus Oziæ, Joatham, Achas, & Ezechiæ regum Ju-	

conjurationem interfecto, regnum accipit, anno vigesimo septimo Jeroboami II.

da, atque Jeroboami II. regis Israel Propheta Osee per integrum sæculum prophetavit.

Sub iisdem Regibus prophetavit Joël.

Amos anno Oziæ XXIII. prophetare incepit.

Cœpit & prophetare Isaias res Messiæ, præcipuè mortem ejus vaticiniis describens, ut non tam prophetam quàm historicum ejus agat. Abdias fuit Osee, Amoso & Isaiæ æqualis.

Jonas jussus à Domino prædicare Ninivitis quòd nisi resipiscerent & pœnitentiam agerent omnes essent perituri, ut illud mandatum declinaret, navim conscendit, quam ne tempestas everteret, projectus est in mare à nautis; patuit enim eum causam esse tempestatis,

Mortuo Jeroboamo II. in præceps ruêre omnia, & ad anarchiam undecim annorum res deducta est. 3217.

3220.

XIV. ZACHARIAS quartus & postremus è stirpe Jehu regnavit anno 38. Oziæ sex mensibus. 3232.

XV. SELLHUM, cùm interfecisset Zachariam, anno 39. Oziæ, regnavit mense unico. 3233.

XVI. MANAHEM Sellhum occidit, & per undecim ferè menses de regni possessione contendit, tandemque auxilium ferente Phule rege Assyriorum regnare cœpit pacificè, anno XXXIX..

quæ illicò sedata est. Exceptus autem ventre ceti, post tres dies ejectus est in littus. Typus manifestus Christi, qui tribus diebus jacuit in sepulchro, cùm tempestatem quâ mundus omnis concutiebatur, morte suâ compescuisset.

completo Oziæ regis Juda.

3243. XVII. Phaceia patri Manahemo succedit anno L. Oziæ.

3245. XVIII. Phacee filius Romeliæ, interempto Phaceiâ, regnat, anno LII. Oziæ.

3246. XI. Joatham, mortuo patre Ozia, regnum suscipit, anno 2. Phacee.

Sub Joatham & duobus ejus successoribus Michæas Morastites prophetavit.

3251. Urbis Romæ jacta sunt fundamenta.

3262. XII. Achas patri Joathamo succedit, anno 17. Phacee completo.

3265. XIX. Ozea filius Elæ, interfecto Phacee, regnum invadit, anno 4. Achas: turbis intervenientibus hoc-ce potiri non potuit nisi anno 12. Achasi desinente.

3273.

3277. XIII. Ezechias ab Achaso patre regni consors efficitur, qui inde ab

anno 3. Oseæ Regis Israel completo regnavit. 3283.

Salmanasar Rex Assyrius anno Ezechiæ 6. Oseæ 9. obsedit Samariam, & post obsidionem trium annorum capit, & decem Tribus in captivitatem abducit, atque hîc finis fuit regni Israel.

Post abductas decem Tribus Nahum prophetat, ut consolatio esset tam his qui jam captivi erant, quàm his qui obsidebantur ab hostibus.

Cum jugum Assyriorum excussisset Ezechias, anno ejus 3291.
XIV. ad finem tendente, Sennacherib qui patri Salmanasaro successerat, regnum Judææ invadit; sed ab Angelo deletus est exercitus ejus, occisis nempe 185. millibus hominum unâ nocte. In Assyriam reversus à duobus filiis occiditur. 3306.

Ex lethali vulnere decumbenti Ezechiæ Isaias prorogationem regni in 15. annos, & liberationem è manu Assyriorum signo mirabili umbræ solaris retrò actæ dato denuntiat.

XIV. Manasses morienti Ezechiæ, bono patri, impius succedit filius annorum 12. tantùm natus; annisque 55. Hierosolymis regnat.

Principes exercitûs regis 3327.
Assyriæ è Samariâ, quò novos colonos induxerant, in vicinam Judæam progressi, Ma-

nassem in vepretis quibusdam latitantem ceperunt, & compedibus vinctum Babylonem abduxerunt.

3361. XV. AMON impius patri Manassi succedit, & regnat biennio.

3363. JOSIAS octennis puer Amoni patri per domesticorum proditionem occiso succedit: regnat annis 31.

3375. Anno Josiæ regni 13. Jeremias adhuc puer ad propheticum munus à Deo vocatur.

Ei adjunguntur Sophonias, Baruch, & alii.

Holda quoque Prophetis sub Josiâ floruit. [4. *Reg.* 22. *v.* 14.

3378. Nabopolassarus affinitatem cum Astyage Mediæ satrapâ init, Amysâ filiâ Nabuchodonosori filio Nabopolassari desponsatâ, uterque junctis viribus Ninivem & in ea Saracum regem oppugnant, quo sublato Chaldæorum regnum Nabopolassarus annis 21. obtinuit.

3394. XVII. Josia à Nechaone rege Ægypti occiso, populus Joachasum juniorem ejus filium in regem unxit; sed post tres menses Nechao regem constituit Eliakim fratrem ejus seniorem, quem JOAKIM appellavit.

Nabopolassarus

Nabopolassarus filium Nabuchodonosorem in societatem regni assumptum adversùs rebellem Cœlesyriæ satrapam mittit, atque hoc primum initium imperii Nabuchodonosor. [*Jerem.* 25. 1. 3397.

Habacuc hoc circiter tempore prophetavit, cùm jam jam immissurus esset Deus Chaldæos in Judæam.

Judæam invasit Nabuchodonosor, & Joakim catenis vinxit.

INITIUM CAPTIVITATIS BABYLONICÆ LXX. ANNORUM.

Jeremias prophetat fore ut Judæi per LXX. annos captivi degerent Babylone, qui septuaginta anni captivitatis ab hoc anno numerandi sunt. 3398.

Daniel de filiis Juda cum cæteris captivis abducitur.

Mortuo Nabopolassaro patre Nabuchodonosor Babylonem redit, ibique solus imperat, inde secundum initium imperii ejus. *Daniel.* 2. 1. 3399.

Joakim postquam tribus annis in fide Nabuchodonosoris permansit, rebellavit. 3401.

A Chaldæis captus, abjectus est insepultus. 3405.

XVIII. Ei successit filius ejus Joachin, sive Jechonias, qui cùm menses 3. & dies 10. regnasset, captivus abductus est cum matre & proceribus.

Nabuchodonosor anno septimo transtulit 3023. captivos Judæos. *Jerem.* 52. 28.

XIX. In locum Jechoniæ substituitur Mattanias patruus

ipsius, Josiæ filius, nomine ejus in SEDECIAM mutato, qui undecim plenis annis regnavit.

3409. Anno quinto ab hac deportatione Ezechiel prophetare incipit, usque ad annum 27.

3416. Nabuzardàn princeps exercitùs regis Babylonis succendit Templum & domum regis, postquam à Salomone conditum fuerat annis 424. mensibus 3, & diebus 8. mense quinto, ipsâ die Sabbati, quâ videbimus, postquam instauratum est, à Romanis eversum & incensum. Sedecias Rex ductus est captivus Babylonem cum omni populo; simul Nabuzardan asportavit reliqua vasa Templi.

3435. Nabuchodonosor rex Babylonis, cujus jussu incensum Templum, mente alienatus per septem annos bestiarum more vixit.

3444. Successit ei Evilmerodachus, quem occidit Neriglissor, qui adversùs Medos & Persas subditos sociosque suos sollicitat.

3445. Hac occasione Cyrus à patre Cambyse & avunculo Cyaxare totius exercitûs imperator constituitur. Pugnat cum Neriglissore, qui in hoc prælio occiditur. Laborosaorchadus patri succedens regnavit aliquot menses; quo interfecto, ei succedit Nabuchodonosoris ex filio nepos Nabonydus, sive Labinytus,

3449. qui & Danieli Baltasar dicitur. Iste est Baltasar, cui Daniel sagacitate suâ commendatus caracteres in pariete inconspicuâ manu descriptos, quos non alius legere poterat, interpretatus est de proximâ morte. Baltasar eâdem nocte quâ convivium celebrabat, bibens vinum in vasis sacris Templi, à militibus

3466. Cyri occisus est, qui Babylone expugnatâ regnum Babylonicum ad victores Medos & Persas transtulit.

Tunc Darius Medus Chaldæorum imperium à victore Cyro accepit, imperavitque annis duobus. Darius & Cyrus junctis viribus contra Babylonios bellum gesserant. Darii solius mentio fit apud sacros Scriptores, quia ætate præcedebat; apud Ethnicos verò solius Cyri, quia conditor fuit Persicæ Monarchiæ.

Cyrus ille est qui finem attulit regno Babylonio; ad id à Deo vocatus, ut pœnas à regibus Babylonicis repeteret de Templo suo incenso. Benignum ille se se præbuit Judæis. Hoc itaque anno impleti sunt septuaginta anni, numerandi à quarto anno Nabuchodonosor, per quos duraturam servitutem Populi Dei prædixerat Jeremias; cujus servitutis finem cùm advertere Daniel, significavit post alios septies septuaginta annos, sive septuaginta hebdomadas annorum solvendam duriorem servitutem per Christum, qui occidendus erat. Harum hebdomadarum initium designavit annus quo exiturum erat decretum de struendis muris Jerusalem, nempe annus vigesimus Artaxerxis. Septies septuaginta anni efficiunt 490. qui inde numerari possunt usque ad mortem Christi. 3468.

SEXTA MUNDI ÆTAS. A libertate donatâ per Cyrum ad Christum natum.

Si mens Judæorum non fuisset obtusa, ejecti terrâ, cujus possessionem pacatam & felicem sibi à Deo promissam credebant, cæleste regnum terrâ feraci adumbratum intellexissent hisce designari promissionibus. In eâdem enim terrâ, ferè statim ac illam ingressi sunt, servitutem & alia multa mala experti: interdum liberati, sed nunquam quievere, subindè bellis lacessiti. Quin etiam media in pace sub propriis suis Regibus jugum grave pertulere. Intelligere ergo poterant promissiones Dei, quæ inanes esse non possunt, spectare aliam terram. Etenim viderunt incensam hanc urbem quam elegerat Deus, incensum Templum quod ipse inhabitabat; hæc everti, & possessione suâ deturbari Judæos permiserat Deus, ut alia majora cogitanda admonerentur. Quia verò nondum omnes typi præmissi fuerant, ideò necesse fuit, ut dum adveniret Christus, non omnino concideret Respublica Judæorum, & instauraretur Templum. Ergo soluti sunt captivitate, à Cyro impetratâ veniâ in patriam redeundi, & instaurandi Urbem & Templum.

Profecti sunt Jerosolymam Judæi, duce Zorobabele Salathielis filio; & huc cùm pervenerunt, altari structo juge sacrificium obtulere. Anno sequenti, Templi quidem fundamenta jecerunt; sed adversariorum calumniis disturbatum est opus, donec Darii Hystaspis anno secundo repetitum est. 3485.

Circa hæc tempora prophetaverunt Aggæus, Zacharias, & Malachias.

Per ducentos annos Judæi vixere subditi Persis, qui totum orientem ditione suâ premebant. Horum primus est Cyrus, qui Judæis redeundi potestatem fecit. Postea regnavit Cambyses filius ejus, per septem annos & quinque menses, quem se simulans Magus sedem regiam occupavit. Fraus detecta est per Darium Hystaspem, qui loco ejus regnavit. Creditur ille esse Estheris Assuerus, nempe sub quo contigit quod narrat historia libri Esther. Xerxes fuit filius Darii Hystaspis. Xercem excepit Artaxerxes Longimanus; cujus anno septimo Esdras diploma obtinuit ad Rempublicam Judaicam reformandam.

3550. Anno ejusdem vigesimo mense Nisan restituendæ Jerusalem, nempe ædificandorum murorum ejus obtinet veniam
2. *Esdr.* 2. Nehemias, à quo anno numerandæ LXX. hebdomades, quibus impletis occidendus erat Christus, juxta Danielis vaticinium, & re ipsa occisus est JESUS filius Mariæ, ideò verè Christus agnoscendus. Annus hic vigesimus Artaxerxis incidit in annum ante Æram christianam 454.

Artaxerxi Longimano successit Xerxes II. Secundianus fratre Xerxe interfecto, regnat. Ochus alter Artaxerxis filius, necato fratre Secundiano, occupat regiam sedem, ipse appellatus Darius nothus. Huic filius Artaxerxes Mnemon succedit. Ochus regnum invasit, & dici voluit Artaxerxes. Co-
3668. domanus in regno collocatur, qui Darii nomen assumpsit.

Ab illo Sannabaletes missus in Samariam, ipse Chutæus genere, unde Samaritanis origo est, filiam suam in matrimonium collocavit Manassi, Jaddi Pontificis fratri. Ob hoc conjugium cum exterâ muliere suis exosus Manasses, ad socerum se recepit.

Alexander Macedo filius Philippi Macedonum Regis, Darium vicit in pugnâ ad Arbellum, & evertit regnum Persa-
3674. rum à Cyro fundatum, & totius orientis imperio potitus est.

Sannabaletes impetravit veniam ab Alexandro ut in monte Garizim, qui montibus celsior imminet Samariæ, simile templum Jerosolymitano construeret.

Alexandro qui Magnus cognominatus est, mortuo, Duces ejus præcipui gentes ab eo devictas inter se partiti sunt. Cessit Ptolemæis Ægyptus, Syria Seleucidis. Ab hisce, quibus viciniores erant, Judæi multa mala pertulere; nec solùm respublica eorum labefactata, sed & Religio, maximè sub Antiocho ex hoc-ce Seleucidarum genere.

Hoc Antiocho Syriæ Rege in Judaïci nominis & Sacrorum perniciem impiè grassante, Mathatias, occiso regio satellite, qui ad prophanos ritus populum adigebat, ex Modin oppido profugit, & collectâ Judæorum manu Regis minas contempsit. Moriens filios quos habebat quinque, fortissimos viros, ad tuendam libertatem & Religionem animavit. Horum principes erant Judas, cognomento Machabæus, Jonathas, & Simon: qui sigillatim populo præfuerunt. Primus Judas Machabæus, secundis aliquot præliis factis cum Antiochi ducibus, pollutum ab eo Templum repurgavit ac divinum cultum restituit. 3836.

Judas & fratres ejus dicti *Machabæi* putantur, quia præferrent in vexillis suis has litteras *M. C. B. I.* quæ sunt initia vocum Hebræarum, quibus constat hæc sententia, quæ legitur in Exodo: *Quis sicut Deus inter Deos?* vel: *Quis similis tui in fortibus Domine?* MI CAMOCA BAELIM JEHOVA. Dicti sunt insuper *Assamonæi*; quam vocem sunt qui repetant à voce Hebræâ *Hasidim*, unde Græci fecere ἀσιδαῖοι, id est, *sancti Pii, Religiosi.* Exod. 15. 11.

Penes hos fuit regimen Judæorum postquam excusserunt Syriæ jugum. Cùm ergo Assamonæi de gente Leviticâ essent, Ablatum quidem fuit sceptrum à domo David, sed non à Tribu Juda, quatenus tunc temporis Judæi non aliis legibus quàm suis astringebantur. Non, inquam, ampliùs regnavere viri de domo David, sed quoniam subsistebat adhuc Judaïca respublica, nondum advenerat tempus, quo, juxta vaticinium Jacob, oriturus erat Messias, nempe hac Republicâ eversâ. Genes. 49. 10.

Interfecto Juda Machabæo, Jonathas loco ipsius dux electus est, cui successit Simon: huic Joannes Hircanus. Illi pariter Pontifices erant & duces, continuis bellis lacessiti à Syriæ Regibus. 3843.

Dum horum regum res florebant, Onias Oniæ III. Pontificis filius videns summum Sacerdotium impio Alcimo datum, cùm Reges Syriæ pessumdarent Judæos, in Ægyptum venerat. Postquam de recuperando Pontificatu nulla spes illi esset, à Ptolomæo Philometore obtinuit, ut in Heliopolitanâ præfecturâ Templum ad instar Jerosolymitani extrueret, cujus Pontifex constitutus est.

3875. Joannes Hircanus Assamonæus Templum Cuthæorum sive Samaritanorum diruit post ducentos annos quàm à Sannabalete extructum fuerat. Idem subjugatos Idumæos circumcisionem accipere coegit: indéque inter Judæos censeri cæperunt
3898. Idumæi. Hircano mortuo, Judas Aristobulus dictus, diademate sibi imposito, Principatum in regni formam transtulit. Post eum regnavit Alexander Jannæus ejus frater, & deinde
3938. Hircanus, cui cùm Aristobulus frater ejus invidisset coronam, discordiis utriusque utentes Romani Judæam sibi subjecerunt.

3941. Pompeius Dux Romanorum, expugnatâ Urbe & capto Templo, Pontificatum & Principatum Hircano, quem Aristobulus expulerat, reddidit; sed diadema vetuit, Judæosque populo Romano fecit tributarios. Hinc in pejus rex Judæorum ruere: scilicet appropinquante tempore quo oriturus erat Messias, in dies evanescebat eorum Respublica, juxta vaticinium Patriarchæ Jacob.

3952. Crassus Romanorum Dux contra Parthos movens, Templum Jerosolymitanum spoliavit multo auro. Hisce verò temporibus & Romanorum Respublica laboravit discordiis. Pompeius Magnus & Julius Cæsar de summo in illâ imperio decertarunt, victo Pompeio & occiso, Cæsar imperavit solus.

3956. Jam in Judæam miserat Cæsar Antigonum Aristobuli filium ut contra Pompeium, à quo pulsus fuerat pater ejus, aliquid moveret. Ubi Cæsar potitus est illo imperio, queri cæpit Antigonus de Hircano avunculo suo, & de Antipatro, quo præcipuo ministro utebatur Hircanus. Verùm Antipater natione Idumæus & Herodis Magni pater, Cæsarem sibi & Hircano conciliavit. Confirmatus itaque est Hircanus princeps & pontifex. Antipater autem, auctâ ejus potestate Galilæam

filio suo Herodi, licèt admodum juveni, curandam commisit.

Cæsar Romæ in curiâ multis vulneribus confossus est. Octavianus nepos ejus statim in Italiam adveniens nomen Cæsaris assumpsit, se Caium-Julium-Cæsarem-Octavianum deinceps appellans. Continuum adversùs Cæsaris parricidas bellum gessit, initâ societate cum Marco-Antonio & Lepido. Hi tres Imperium Romanum quasi hereditatem inter se diviserunt, factique sunt Triumviri Reipublicæ constituendæ. 3960.

Herodes, cujus pater Antipater fuerat veneno sublatus, gratiam iniit Marci-Antonii, & Mariamnem uxorem duxit filiam Alexandræ, cujus Hyrcanus pater. Pachorus autem Regis Parthorum filius, cùm hisce diebus Syriam invasisset, in Palestinam profectus Hircanum deposuit, & præfecit Antigonum, qui Hircano avunculo suo amputavit auriculas, ut sic ineptus fieret ad recipiendum Pontificatum. Hircanus præterea abductus est captivus. 3963. 3964.

Herodes verò, qui Judæâ cesserat metu vinculorum, Romam venit, ubi operâ Antonii Rex Judæorum appellatus est, & Antigonus hostis declaratus, quòd castra Parthorum secutus esset. In Judæam reversus Herodes expugnavit post triennium Hierosolymam, & eo instigante percussus est Antigonus ex Antonii jussu. Ita sceptrum Judæorum versum est ad alienigenam, quippe Antipater pater Herodis erat Idumæus. Curavit insuper Herodes ut Pontificatus non traderetur nisi viris obscuri generis. Proprium filium, quem ex Mariamnæ susceperat, & cui Pontificatum dare coactus fuerat precibus matris, cum vix per annum eo functus esset, in piscinâ dum nataret suffocari jussit. Hircanum quì patriæ restitutus fuerat morte damnavit. 3967. 3970.

Triumviris inter se diffidentibus, tandem pulso Lepido, & Antonio victo, Octavianus Cæsar, qui postea & Augustus dictus est, solus evasit Monarcha. Finem bellis civilibus imposuit, & omnibus quæcumque cum cæteris nationibus gerebant. Romani itaque ubique bella sedata sunt, Deo volente, ut in pace nasceretur Christus. 3974.

Herodes quanquam priùs cum Antonio amicitiâ junctus,

devincere sibi potuit Augustum, qui ei regnum firmavit. Mariamnem uxorem sibi suspectam morti addixit. Tunc autem omni metu vacuus à Judæorum ritibus magis magisque discessit.
3987. Attamen Templum Hierosolymitanum restauravit, sive restaurare incepit; ad quod restaurationis opus alludebant Ju-
Joan. 2. 20. dæi in Evangelio Joannis, cùm dicerent: *Quadraginta & sex annis ædificatum templum hoc*, id est, per hunc annorum numerum ædificatur. Plerisque ex filiis suis morte damnatis,
4000. diem obiit Herodes; alios enim filios habuit superstites, ex quibus tres testamento designavit regni heredes. Confirmavit testamentum Cæsar Augustus. Judæa & Samaria cessit Archelao, cum nomine Ethnarchæ; Galilæa & Peræa Herodi Antipæ, Philippo Ituræa & Trachonitis, quarum regionum dicti sunt Tetrarchæ, quod nomen est dignitatis infra Regiam.

Instabat tempus quo Messias oriturus erat è Mariâ Virgine. Quanquam ex utero ejus virgineo proditurus, non ope hominis sed Spiritûs sancti, ut partus celaretur diabolo, nempe ut lateret virgo & mater, jungenda fuit connubio. Igitur Josepho desponsata est. Tunc ad eam missus Angelus annuntiavit electam in matrem Christi, & in signum dedit Elizabetham cognatam ejus, quæ licèt effæta, conceperat ex Zachariâ marito sene. Statim Maria properavit ad montana Judææ ut inviseret Elizabetham, quæ paulò post peperit filium, cujus in nativitate Zacharias recuperavit vocem, quam amiserat incredulus, cùm ab Angelo Gabriele audierat suscipiendum à se filium. Puer dictus est Joannes, & Christo præcucurrit. Cùm partui Elizabeth interfuisset Maria, testis facta miraculorum, quibus insignitus est, reversa est Nazareth in urbem suam. Jam à tribus mensibus prægnabat, Josephus, cui desponsata erat, rem advertens noluit illam accipere in uxorem, donec ab Angelo conscius factus est mysterii.

Omnia concurrebant ut Christus nasceretur, juxta prophetarum vaticinia, iis temporibus & locis quæ fuerant prænuntiata. Paulò ante mortem Herodis prodierat edictum à Cæsare Augusto, ut describeretur totus orbis, sive conficeretur libellus in quo opes publicæ & subditorum numerus contineretur.

Hæc

Hæc descriptio prima facta est Præside Syriæ Cyrino vel Quirino: Josephus ut edicto pareret, ascendit à Galilæa in Bethleem civitatem David, ut profiteretur sive describeretur cum
Mariâ conjuge. Impletis autem diebus ut illa pareret. *PEPERIT* 4000.
FILIUM SUUM CHRISTUM, quem ubi natum Herodes audivit à Magis, qui stellâ duce eum adoraturi venerant, occidit omnes pueros qui erant in Bethleem, cùm paucis ante mortem diebus Antipatrum proprium filium interfici jussisset. Joseph autem & Maria de malo consilio Herodis admoniti, accipientes puerum fugerunt in Ægyptum. Defuncto Herode, Joseph in terram Israel reversus est, monitus ab Angelo. Cùm autem audisset Archelaum filium Herodis regnare in Judæâ, secessit in partes Galilææ, & habitavit in urbe Nazareth.

Novissima MUNDI ÆTAS. Quâ completa sunt de Christo edita vaticinia; à Christo nato usque ad eversionem Templi.

JESUS-CHRISTUS ex Mariâ Virgine natus est eo tempore, quod fuerat indicatum plurimis vaticiniis, de quo Judæi tenentur consentire. Concludunt enim omnes mundi ætates intra sexies mille annos. Duo prima milliaria præcesserunt legem, quæ per duo altera milliaria viguit usque ad ætatem Christi, qui sic natus est post quartum milliarium. Regni autem ejus non erit finis; nisi quod juxta Judæos in terris regnaturus est per bis mille annos.

Dum Jesus lateret cum Mariâ & Josepho in urbe Naza- 4010.
reth, Archelaus anno decimo principatûs sui Viennam Galliæ in exilium mittitur, & ejus ditio in provinciam redigitur, misso in Judæam Quirino, qui domum Archelai vendidit, censumque per Judæam & Syriam egit, ut jam Judæi nullo modo ampliùs sui juris fuerint, subditi alienis gentibus. Hujus descriptionis tempore, quæ secunda acta est à Quirino, Judas Galilæus exortus avertit populum multum post se, censum illum meram servitutem appellans, & addens solum Deum principem ac Dominum habendum.

Obiit Augustus. Tiberius Cæsar novum principatum iniit, 4017.
sub quo Pontius Pilatus venit in Judæam, illam administraturus. Anno autem imperii Tiberii Cæsaris decimo quinto, Joannes Baptista cœpit prædicare. Populus omnis Israel præcucur-

rit Christo, ut dictum est, factis & verbis annuntians adventum ejus; quem, ubi institit, voluit Deus adhuc clariùs indi-
4031. cari. Hujus, qui Christi fuit præcursor cunas multis prodigiis illustravit.

Cùm Joannes præparasset uno vel altero anno Judæos; aquis abluens in pœnitentiam, ipse JESUS ab eo baptisatus est, & declaratus Christus, verus Agnus Dei, non solùm voce & digito Præcursoris, sed & Spiritu Dei, qui descendit supra eum in specie columbæ, dum ipse ascenderet ex aquâ ubi fuerat baptisatus.

Inde cœpit JESUS-CHRISTUS, scilicet Verbum, æternus Dei Filius, & in tempore caro factum, hominibus se conspicuum præbere. Cœpit docere verbo & exemplo, qui à mundo condito & ubique terrarum, hominum cordi prædicabat non auditus. Auribus, inquam, cœpit insonare, hominum captui sese sic accommodans, ut qui ejus vitam intueatur, protinus etiam sine litterarum subsidio evadat quantùm satis est, in instituendis moribus peritus. Ægris non licet cibos alioquin sanis utiles degustare. Ægri nascimur, non ergo mirum esse debet Jesum nobis ostendisse suo exemplo alias sequendas vitæ regulas, quam si perfecta uteremur valetudine. Docuit non defugiendam esse paupertatem, lugendum potiùs quàm ridendum. Vixit pauper, jejunans, non habens ubi caput reclinaret, siti, fame pressus, fatigatus labore, repulsam ubique patiens, & cùm per tres annos promulgasset evangelium suum, iniquo judicio condemnatus est; cruci affixus est & mortuus definitâ die & horâ, juxta antiqua vaticinia, expressa tum verbis Danielis, tum ritibus Paschatis, quod singulis annis hactenus fuerat à Judæis celebratum. Etenim horâ nonâ in die Paschatis mortem subiit, quando Judæi in Templo mactabant agnos Paschales. Mors Christi incidit in
Æræ Christ. annum Æræ, qua nos Christiani utimur, trigesimum ter-
33. tium.

Oportebat Christum pati, neque enim à Deo justo judice venia prorsus condonari sic poterat peccato, ut nullâ elueretur pœnâ. Sanguine, inquam, innocentis victimæ placandus erat

Deus: sed, quod fieri non potuerat, ut quæ in sacrificium hactenus trucidata fuerant pecora resurgerent, vinculis mortis non detentus est Jesus, sed à mortuis surgens cœlos ingressus est, nemini antea reseratos, quò penetrare nobis spes facta est, si doctrinæ & vitæ communione, nempe fide & moribus simus cum eo conjuncti.

Statim ac Jesus cœlum ovans repetiit, in terras Dei gratia, quasi imber largè defluxit. Spiritus Dei, quo olim omnia fœcundante, aqua, tellus viventes animas produxerant, decimâ die post Ascensionem Christi in cœlum, festo Pentecostes Judæorum, quo illi primitias triticeæ messis Deo offerebant, & quâ die olim lex data fuerat, descendit in Apostolos. Tunc ergo Ecclesia Christi tanquam novus mundus apparuit. Nova rerum creatio facta est. Illuxit animis Apostolorum novus Sol. Peritiores facti, & in alios viros mutati novum evangelium palam promulgaverunt. Ingens multitudo populorum ad eos accessit, & quò vis novæ gratiæ eluceret, ita mutata sunt corda, ut Saulus, qui postea Paulus dictus est, dum meditaretur perniciem Christianorum, Christianus ipse & novæ legis Apostolus factus sit.

Tiberius Romanorum Imperator, sub quo baptisatus & mortuus est Christus, & ipse supremum diem obiit. Paulò antè ad eum navigare jussus fuerat Pilatus, accusatus ab ipsis Judæis, quibus ut placeret, iniquo judicio Jesum damnaverat; ipse in exilio vitam finivit. Etiam Caïphas summus Pontifex, qui Jesum reum mortis dixerat, in ordinem redactus est, motus summo Sacerdotio. 37.

Caius Caligula successit Tiberio, à quo Agrippa Herodis magni proles in vinculis tenebatur. His eum solvit Caligula, ac Philippi Tetrarchiâ, qui paulò ante Tiberium mortuus fuerat, eum donavit cum Regis appellatione. Tam repentinis & summis honoribus invidens Herodias, Herodem Antipam, à quo decollatus est Joannes, incitavit, ut Romam navigaret, ad regnum pariter impetrandum. Sed ipse suâ Tetrarchiâ excidit, quæ Agrippæ donata fuit, & in Gallias in exilium relegatus est. Ita similem sortem experti sunt percussor Præcursoris ac Pilatus.

41. Successit Caio Caligulæ Claudius, qui Herodi Agrippæ regnum confirmavit, & Judæam regno ejus adjunxit. Cùm Agrip-
44. pa Jacobum interfecisset, & Petrum in carcerem conjecisset, mortuus est percussus ab Angelo, cùm in Theatrum prodiens
Act. 12. cantasset, acclamante populo, ***Dei voces & non hominis. Confestim autem percussit eum Angelus Domini, eò quod non dedisset honorem Deo, & consumptus à vermibus expiravit.*** Agrippa reliquit superstites tres filias & filium, qui junior Agrippa dictus est, cui Claudius regnum Herodis regis Chalcidis, qui ejus avunculus erat, dedit.

54. Claudium excepit Nero, sub quo Christiani multùm exa-
67. gitati sunt. Principes eorum Petrus & Paulus illustre subiere martyrium. Nero ob crimina omnibus exosus & pulsus se inte-
68. remit. Post excessum Neronis Galba imperium suscepit. Mox Otho, Galba interfecto, summam rerum usurpavit. Hunc Vitellius vitâ & imperio exuit, qui cum imperasset octo mensibus, imperium delatum est Vespasiano, cujus & Titi filii ejus armis usus Deus Urbem Jerosolymam & Templum ever-
70. tit ac delevit. Quanquam enim Titus in id incumberet ut à militibus parceretur Templo, attamen, juxta vaticinium Domini, lapis super lapidem neque unus relictus est. Igitur ædificium illud, quod steterat ut in eo venturi Christi ederentur typi, & quo everso non poterat exerceri Mosaïcæ legis ministerium, quasi evanuit ex oculis. Ipsa quoque Hebræorum respublica pariter abiit in ventos. Nullus in ea vir princeps aliquâ auctoritate conspicuus remansit.

Herodes magnus genti Judæorum insititius erat, sed & eum Templo & Urbe omnis ejus progenies eversa est. Agrippa, qui solus ex illa supererat, filius Drusillæ sororis hujus, qui junior Agrippa dicebatur, in incendio Vesuviano periit: & ne cujuscumque Templi Judaïci vel vestigium alicubi extaret, circa tempus quo eversum est Hierosolymitanum, Lupus præfectus Ægypti templum Judæorum olim ab Onia ædificatum jussu Vespasiani demolitus est. Vespasianus autem in templum Pacis, quod Romæ dedicavit, congessit omnia spolia Judæorum, jussitque, eos Capitolio pendere, quod priùs Temple.

Dei pendebant semisicli tributum. Usque ad eo Deus aversatus rebellem gentem, ut nec vectigalem habere voluerit. Ex. illo tempore in nullo solo consistit, sed agitur vaga, & ubique extera, juxta minas quas ei per Moysem intentaverat, si non audiret Prophetam, scilicet Christum, quem ei missurus erat. Deuter. 18. 19.

Omitto calamitates quas pertulere Judæi, & cædes eorum innumeras. In ipsa obsidione Jerosolymitana undecies centum millia periere. Ubique hisce temporibus cædi dabantur, ita ut summa eorum qui fame, exilio, miseriis consumpti sunt, plusquàm unius millionis & ter centum mille hominum fuerit. Ut impleretur vaticinium Christi, quod de Templo non relinqueretur lapis super lapidem, fundamenta ejus eruta sunt, cùm novi templi in odium Christianorum Julianus Apostata ponere voluisset: Quod consilium ejus erumpentes è fundamentis ignei globi abruperunt.

Huic-ce capiti attexam egregium locum D.Thomæ [*Summ. p.3. quæst. 3. art. 5,*] *Magno Dei consilio factum est, ut post hominis casum non illicò Dei Filius mitteretur. Reliquit enim Deus priùs hominem in libertate arbitrii in lege naturali, ut sic vires naturæ suæ cognosceret, ubi cùm deficeret legem accepit, quâ datâ invaluit morbus, non legis sed naturæ vitio: ut ita cognitâ suâ infirmitate, clamaret ad medicum, & gratiæ quæreret auxilium.*

CAPUT III.

Totius orbis terrarum descriptio brevis ; Terra autem Israël paulò fusior, & Urbis sanctæ & ædificiorum ejus. Tum differitur de loco Paradisi, & ubi fuerit Ophir, undè tot opes Salomoni advehebantur.

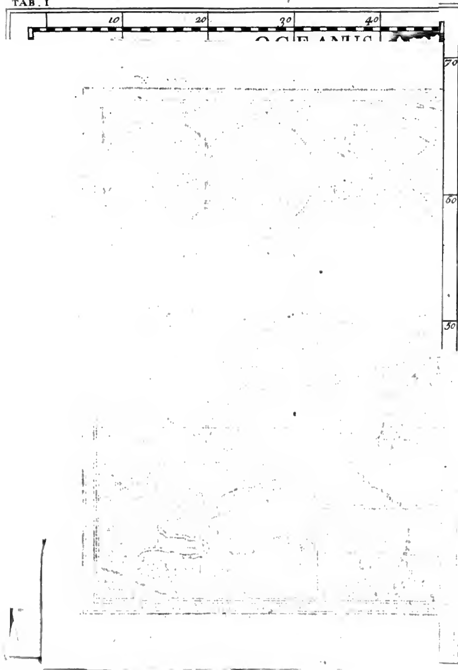
ORBIS UNIVERSI DESCRIPTIO.

NEmo res habeat clarè animo suo perspectas, cui fini hunc Apparatum Biblicum instruimus, nisi priùs dispositas ratione temporum & locorum quibus contigêre. Francorum historiam, qui Franciam lustraverit, faciliùs intelligit ; ita & Scripturam sacram, qui saltem in imagine Terram Israël contemplatus sit. Si quidem verò scribimus viris haud jam doctrinâ omni imbutis ; sed quos novus amor Sacrarum literarum excitat, ne cuipiam ignotum sit quâ parte orbis terrarum sita fuerit terra Israël, & ignota hæc loca, ubi pars magna rerum, de quibus mentionem facit Scriptura, transacta est, summam totius orbis descriptionem præmittam, ipsam deinde terram Israël paulò fusiùs descripturus.

TAB. I. Terra hominum sedes rotunda est, instar sphæræ sive orbis; qualem tibi prima tabula exhibet, in angulo superiori versùs orientem, in duo hemisphæria divisum. Hemisphærium A. (quod inferius dicitur, quia oppositum est ex adverso his regionibus, quas pede calcamus) olim totum ignotum erat, antequam ad illud navigio pervenisset Americus Vespucius, à quo suum nomen accepit pars illa orbis terrarum, quæ non potuit nominari in Sacris & profanis codicibus.

Alterum hemisphærium B. sive altera pars orbis divisa est in tres partes, Europam, Asiam, & Africam, quas certum est à tribus filiis Noë, nempe à Sem, Japhet & Cham primos incolas suos accepisse, ut probavit Samuël Bochartus in opere

TAB. I

quod *Phaleg* inſcripſit, id eſt, *de diviſione orbis.*

Europa, cujus pars non ignobilior Gallia quam incolimus, ſeparatur versùs Meridiem, ab Africâ, mari quod Internum, ſive Mediterraneum dicitur; ad Occidentem & ad Septentrionem habet Oceanum, mare diffuſum & patens. Ab Oriente limes ejus eſt Aſia. In Europâ autem ſunt, in Occidentali ejus plagâ, Hiſpania, deinde Gallia, quæ alluuntur tum Oceano, tum mari interno. Versùs Oceanum ſeptentrionalem videre eſt Hollandiam, Norvegiam, Sueciam, Daniam, Germaniam, Poloniam, & partem Moſcoviæ. Europæ limites.

In ipſo mari ſeptentrionali claræ ſunt inſulæ, Britannia, ſive Anglia, & Hibernia. Mare internum prætexit Hiſpaniam, Galliam, Italiam, Græciam juxta quam plures ſunt inſulæ nobiles, ut Creta & Sicilia, quæ vicina eſt Italiæ. A Siciliâ non longè abeſt Melite, quò Paulus Apoſtolus naufragus delatus eſt. In Italiâ Roma condita eſt, olim caput totius Mundi, nunc Religionis. Germani olim dicebantur populi omnes qui Europam ab Italico tractu uſque ad Septentrionem occupabant. Ultra erant Sarmatæ & Scytæ. Europæ inſulæ.

Græcia pars eſt Europæ. Græci autem & in Aſiam penetrarunt, cujus non paucas regiones ſubdiderunt ſuæ dominationi. Græciæ quæ in Europâ eſt, urbs præcipua fuit Athenæ. Lacedemonii & Macedones claruere inter populos ejus. Præclaræ inter urbes Græciæ fuere Corinthus, quam ſitus ejus commendat inter duo vicina maria, quæ illam alluunt, condita eſt in Iſthmo Achaiæ, clarior autem fuit duabus Pauli ad eam Epiſtolis. Theſſalonica metropolis eſt Macedoniæ, cujus nomine duæ inſcriptæ ſunt ejuſdem Apoſtoli epiſtolæ Galatæ, Ephesii, Philippenſes, Coloſſenſes, populi ſunt Aſiæ, noti Pauli etiam Epiſtolis. Græcia.

PARADISUS UBI SITUS.

Aſia ab initio rerum nobilis fuit, etenim protulit mortalium genus, & in alias partes emiſit. Prima ritus ſacrificiorum, mores, rationemque vivendi alias gentes docuit. In ea,

inquam, primus hominum parens conditus est in paradiso terrestri, aut saltem in eo statim collocatus, nempe, in horto amœno, qui idcirco appellatur Hebraicè *Eden*, id est, *voluptatis*. Quâ in parte Asiæ situs sit ille hortus scrutantur viri docti, & abeunt in diversas sententias. Secum me abduxerat clarissimus Huetius Abrincensium Episcopus, qui hortum Edenicum situm opinatur in eâ parte Asiæ, in quâ duo diversa flumina Tygris & Euphrates aquas jungunt, quas post aliquod terræ spatium dividunt, ita ut fluvius qui illam irrigat regionem videatur quatuor capita habere. Hoc satis convenit paradiso, prout illum Scriptura describit in Genesi *capite* 2. *v.* 8. *Plantaverat autem Dominus Deus paradisum voluptatis à principio.* Fons Hebræus sic verti potest: *plantaverat autem Dominus Deus hortum in Eden*, vox *Eden* idem sonat Hebræïs quod *voluptas*, ideo Latinus interpres appellat *paradisum voluptatis*, & significat *antiquitus*, *primariò*, *à principio*, etiam *Orientem*. Nomen itaque Hebræum reddi potest *principium* & *tempus anterius*, simul & *Regio orientalis*. Itaque paradisus voluptatis positus in orientali regione censendus est.

Pergit autem loqui Scriptura de paradiso *in quo posuit* Deus *hominem quem formaverat*, & paulo post addit. *Et fluvius egrediebatur de loco voluptatis*, de Eden, *ad irrigandum paradisum, qui inde dividitur in quatuor capita.* Hæc non accipit Huetius pro quatuor fluminibus, quæ orirentur in Eden in terrâ illâ voluptatis, sed quæ per illam transirent. Non accipit, inquam, quatuor illa capita pro quatuor fontibus, sed pro quatuor initiis. In Scripturâ quidem caput viæ est initium viæ. De linteo quadrato dicitur in Actis Apostolorum illud habuisse quatuor initia. Ita & illud flumen, quo irrigabatur paradisus, quatuor initia habebat, duo nempe cùm in Euphratis & Tygris distinctis alveis flueret, & duo alia cùm iterum Euphrates & Tygris conjuncti jam dividerentur, ut dictum est; quod repræsentamus in primâ tabulâ, in angulo meridionali orientali, ubi subjicimus tabulam contractam terræ Eden, quam præfert prima pagina operis, cujus authorem laudavimus. Conatur ille probare vetustate & arte mutatos esse alveos dictorum

dictorum fluviorum, dum ad irrigandos agros vicinos, aut ad coercendum eorum impetum, scissi sunt à principibus & populis in minores rivulos.

Anno hujus sæculi sexto Hadrianus Relandus elegantem & eruditam dissertationem de paradiso terrestri edidit. Putat ille in Armeniâ fuisse olim paradisum terrestrem ; & eo loco, qui medius est inter fontes quatuor fluviorum, Phasidis, Araxis, Tygridis & Euphratis, quos opinatur descriptos Relandus à Mose nominibus Phisonis, Gihonis, Chiddekel, sive Tygridis, & Phrat, sive Euphratis ; qui olim ex uno fluvio, postea cum omnibus quæ in paradiso erant deperdito, ortum traxerunt.

Diffidet Relandus ab Huetio, aliter interpretans quatuor flumina quibus Moses assignat quatuor capita ἀρχὰς. Nomen *Naharim*, quod hîc occurrit, usurpari solùm pro fluviis integris & naturalibus. *Rosche* autem *capita*, græcè ἀρχαὶ, rectiùs sumuntur pro fontibus, ex quibus flumina scaturiunt ; ita ut ubi sunt quatuor distincta flumina, & quatuor sint distincti fontes. Sic in Scripturâ nominantur : *Nomen uni Phison, ipse est qui circuit omnem terram Hevilath, ubi nascitur aurum. Et aurum terræ illius optimum est : ibi invenitur Bdellium & lapis Onychinus.* *Genes. 2.* Huetio videtur Phison alveus occidentalis ex duobus in quos fluvius paradisi dividebatur ab eo egrediens ; quem Moyses, cùm proximior ipsi esset scribenti Genesim, primum sermone attigit. Quæ sit terra *Hevila* sive *Chavila* (littera enim Hebræa prima hujus vocis pronuntiatur vel *heth* vel *cheth*) quærere operæ pretium est. Inter gentium primos parentes, qui enumerantur in decimo capite Geneseos, duo nominantur Chavila. Alius filius Chus, alius filius Jectanis. Ille postremus habitavit in regione Chusan, in littore orientali sinûs Arabici, sive maris rubri.

De alterâ *Chavila*, quæ à Chavila primùm habitata est, sermo est in loco quem tractamus. Hanc fuisse versùs sinum Persicum indicat Scriptura, cùm definiens limites Arabiæ, quæ Terræ sanctæ vicina erat, nominat *Sur*, quæ regio erat in viciniâ Ægypti & sinûs Arabici & *Chavila*, quæ ideo opposita

erat, nimirum juxta sinum Persicum. Regio Saba circa illa loca erat, quam & auri feracissimam fuisse omnis antiquitas testatur; & indè verisimile est Magos advenisse aurum & thus deferentes Domino. Bdellium quod in *Hevilath* inveniri Scriptura dicit, alii accipiunt pro lapide pretioso, alii pro genere myrrhæ, alii pro gemmâ candidâ; undè *manna*, quia tanquam guttæ roris cœlo cadebat, similis bdellio dicitur in Scripturâ. Myrrham, thus Sabæi mittebant in universum orbem. Antiqui & recentiores consentiunt sinum Persicum abundare candidis gemmis; quin & ferunt reperiri in Arabiâ prædictos lapides. Vulgatus interpres vocem *schoham* reddidit lapidem Onychinum, quem non alibi quàm in Arabiâ effodi scribit Plinius l. xxxv. 7.

Hæc exscripsi ex libro Huetiano. Excerpam ex Relando quæ ad suam sententiam confirmandam ipse adducit. Phisonem habet pro Phasi, magno fluvio Cholchidos, qui juxta Strabonem oritur ex montibus Armeniæ. *Phison* habet terminationem Hebraïcam *on*; Phasis Græcam *s*. Inter *choloch* & *chavila* non magna differentia est. *Chavila* in fonte Hebræo terminatur literâ *he*, quæ ejusdem organi est ac *het* sive *chet*, ut levis sit mutatio, sive facilè ex *Chavila* fiat *Colchis*. Scythiæ pars est Colchis. *Scythia includitur Phasi flumine*, inquit Justinus, lib. 2. Apud Scythas sive in Cholchide aurum provenit, quod dicit Scriptura de terrâ Chavila. *Apud illos*, inquit Strabo, lib. 10. *dicuntur torrentes aurum deferre, quod barbari excipiunt tabulis perforatis & lanosis pellibus, undè ficta est aurei velleris fabula*. Pleraque alia testimonia legenda sunt in Relando, qui notat de hoc auro Colchico loqui Jobum cap. 37. 22. cùm dicit *ab Aquilone venit aurum*. Colchis locata est ad septentrionem Asiæ.

In illâ terrâ quam alluebat Phison *invenitur bdellium & lapis Onychinus*; ut fons habet, *Bedolach* & *Schoham*. Sunt quidem nomina lapidum pretiosorum, rem incertam esse convenit inter peritos. *Bedolach* sive bdellium videtur Relando chrystallus, quem in Colchide reperiri optimum & frequentem ostendit. Lapidem *schoham* Vulgatus interpretatur *Ony-*

chinum: Plerique alii interpretes *Smaragdum*, quos optimos in Scythiâ reperiri Plinius & Solinus docent.

Alter fluvius paradisi *Gehon* est: *nomen fluvii secundi, Gehon: ipse est qui circumit omnem terram Æthiopiæ.* In fonte regionem *Chus.* Ut Huetio placet, Gehon est alveus orientalis ex duobus illis per quos Euphrates & Tygris priùs conjuncti effundunt aquas in sinum Persicum. Olim Æthiopia hoc dicebatur nomine, quod nondum proprium parti Africæ. Relando *Gihon* sive *Gehon* est *Araxes*, quem Arrianus, libro VII. de expeditione Alexandri, inter maximos Asiæ fluvios recenset. *Gehon* derivatur à *Gouch*, quod est *erumpere* & *prodire. Aras*, unde *Araxes*, nomen Persicum est ejusdem significationis. Oritur ex Armeniâ. Regio autem Chus, quam circuibat Gehon non aliam putat Relandus quàm *Cossæorum* sive *Cussæorum*. Populi proximi sunt Medis. Etenim *supra Mediam*, inquit Strabo, *est Cossæorum regio*, sive ut alii loquuntur, *Cussæorum*.

Nomen verò fluminis tertii Tygris: ipse vadit contra Assyrios. Fluvius autem quartus, ipse est Euphrates. Conveniunt inter se omnes de hoc tertio & quarto fluvio. In fonte Hebræo Tygris vocatur *Chiddekel*, undè formatur *diglath*, quo nomine nunc appellatur à populis orientis; non diverso à *diglito*, quo & notus fuit fluvius ille Plinio. Fluit autem contra Assyrios, id est tendere videtur versùs illam regionem, quæ tempore Moysis dicebatur Assyria ab Assur primo ejus incolâ. Ibi Ninive urbs; cujus principes cùm vicinas provincias subegissent, Assyriorum imperium pariter & nomen latè propagatum est. Fons verti poterat, *qui labitur ad Orientem, Assyriam versùs.* Quod dixit Moyses, ut significaret alveum Tygris, interprete Huetio, ante conjunctionem suam cum Euphrate esse orientalem respectu alvei Euphratis, qui illi occidentalis est. Sed addit Moyses *Assyriam*, quia ex Assyriâ, quæ respectu terræ Eden est septentrionalis, Tygris flueret. Euphrates nomen suum quo appellat eum Genesis servavit, saltem ex parte; dicitur enim *Frat*; cui nomini syllaba *eu* addita est, quæ Persicè aquam notat, Euphrates, inquit Relandus, est aqua *Frat* sicut *Hindab* id est, *aqua Indi*, & *Nilab*, *aqua Nili*. Plinius ubi scripserat *Lib. 6. 9.*

Armeniam fundere Euphratem & Tygrim, pergit: *Araxes eodem monte oritur quo Euphrates VI. mille passuum intervallo.*

Non dissiti fontes Euphratis & Tygridis, immo cùm dicti quatuor fluvii oriantur ex montibus Armeniæ, ibi videtur potiùs collocandus paradisus, quàm in aliquâ aliâ regione. Ad montes Armeniæ delata est Arca, cùm subsederunt aquæ diluvii; ut ibidem genus humanum per Noachum, quasi alterum Adamum, fuerit restauratum. Meritò ergo Justinus Scythis, cum Ægyptiis quondam de antiquitate contendentibus, palmam tribuit in illâ disputatione quam fusè narrat initio libri II. Etenim illa regio prope Araxem, ubi Scytæ primò consederunt, priùs incoli cœpta est, quæ vicinior fuerit descensui familiæ Noachicæ ex Arca.

ASIA PATRIARCHARUM SEDES.
DESCRIPTIO EJUS.

Asiam fuisse sedem Patriarcharum demonstrat situs paradisi terrestris, habitatam fuisse à Noë indè probare est, quòd arca videtur in viciniâ Babylonis condita, ex lignis *Gopher*, ut notat Scriptura; *Gopher* autem, ut nomen ostendit, cupressus est, quæ arbor dicitur expers putredinis; quia, ut ait Vitruvius, *Habet amarum saporem, qui propter acritudinem non patitur penetrare cariem, neque eas bestiolas quæ sunt nocentes. Ideòque quæ ex his generibus opera constituantur, permanent ad æternam diuturnitatem.* Undè non mirum Arcæ reliquias superfuisse per plura annorum millia, ut Josephus testatur, & plerique alii vetusti Scriptores. In Babyloniâ autem est cupressorum magna copia, ex quibus, referente Ariano, lib. 7. Alexander Magnus classem construxit, cæsis in Babyloniâ cupressis. Præterea dicitur Arca, vi ventorum & aquarum impulsa ad Borealiores montes Armeniæ, requievisse in monte Ararath, ubi terra *Sinhar*; undè primi homines, perturbato eorum consilio de perficiendâ excelsâ turri, profecti sunt in diversas orbis regiones. *Sinhar* autem in Scripturis conjungitur cum Babyloniâ.

Fines Aſiæ ſunt à Septentrione, Oceanus Scythicus ſive Septentrionalis, ab Oriente, mare orientale, à Meridie mare Indicum, ſive rubrum. Eâ ſolâ parte quâ conjungitur cum Europâ, & in iſto angulo quo adhæret Africæ, mari non cingitur. In ſeptentrionalibus oris ejus erant Scythæ Aſiatici. Bochartus vult terram *God* eſſe Scythiæ Aſiaticæ partem, circa Caucaſum montem, ultra Armeniam & Colchidem, ibi ergo eſſe terram *Magog*. Aſiæ limites.

Populi Aſiatici magis orientales ſunt Seres, Sinæ, Indi. In meditullio ejus, Perſæ, Parthi, Medi, Iberi, Armeni. Versùs Europam, ſive regiones viciniores Europæ, erant Syria, Palæſtina, Phœnice, Cilicia, Cappadocia, Lycia, & inſula Cyprus. Pars illa Aſiæ quæ magis protenditur ad Europam, dicebatur minor Aſia, ubi Phrygia, Myſia, Lydia, Caria, Æolis, Jonia, Doris, inſula Rhodus. Meſopotamia, Aſſyria, Babylonia celebrantur in Scripturâ, circa Euphratem & Tygrim fluvios. Meſopotamia inter utrumque eſt, quaſi μέση τῶν ποταμῶν, id eſt, media inter amnes. Judæi appellant *Syriam fluviorum.* Aſſyria erat ad orientalem partem fluminis, quem Tygrim diximus ubi Ninive urbs, ad quam miſſus eſt Jonas propheta. Babylonia ſive Chaldæa pars cenſetur Aſſyriæ, Meſopotamiæque. Ibi eſt Ur, undè vocatus Abraham venit in terram Chanaan, & alia urbs celebrior Babylon. Babylonem interfluebat Euphrates. Arabia contermina erat Africæ, ad Orientem & ad Meridiem terræ Iſraël. Dividitur Arabia in Petræam, Deſertum, & Felicem. Felix erat inter utrumque ſinum, Rubrum & Perſicum; auri ferax & thuris, maximè ubi Sabæi populi, quos Plinius facit *ditiſſimos ſylvarum fertilitate odoriferâ, auri metallis, agrorum riguis, mellis, ceræque proventu.* Horum populorum Reginam Chriſtus appellat *Reginam Auſtri*; Auſtralis enim ſive meridionalis hæc Arabiæ pars erat reſpectu terræ Iſraëlis. Dona quæ obtulit Salomoni oſtendunt Sabæis imperaſſe, qui tunc temporis cenſebantur fines mundi, ultra quos nempe non eſſet niſi Oceanus. Alia Arabia dicebatur Deſerta, quæ erat ad orientem Judææ, ad ſeptentrionem Arabiæ felicis. Hujus incolæ dicebantur *Arabes, Scenitæ,* quia lib. 6. cap. 28.

habitabant in *scenis*, hoc est, in tentoriis, quæ erant cilicina, sive de pilis camelorum, ibi regio Cedar. His tentoriis se comparat sponsa in Canticis. *Nigra sum sed formosa, filiæ Jerusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis.* Tertia denique Arabia, scilicet Petræa extendebatur ab Arabiâ Felici usque in Ægytum. Populi Arabiæ Petrææ in sacro Codice memorati sunt Ammonitæ, Moabitæ, Idumæi, Amalekitæ, Madianitæ. Ituræi & Traconitæ erant & pars Arabici generis. Ammonitæ erant trans Jordanem in montibus Galaad. Caput gentis *Rabba*, quæ postea dicta est *Philadelphia*, partem Ammonitidis occupavit tribus *Gad*.

cap. 1. 4.

Moabitæ erant ad Austrum Ammonitarum, quorum præcipua urbs dicta *Moab*. Pars Madianitarum sedes conjunctas cum Moabitis habuere. Madianitis proximi Amalekitæ. Ismaelitæ, qui orti sunt ex Abraham, & ex Agar ancillâ ejus, habitaverunt terras illas, quæ & pro Idumæâ habentur; nempe pro terrâ, quam incoluerunt posteri Esaü qui dictus est *Edom*, id est, *rufus*. Idumææ urbes censentur *Theman, Bozra*, *seu Bosra*, *Bosor*, *Dedan*, *Duma*. In hoc tractu erat desertum *Pharan*. Idumæa extendebatur juxta mare rubrum, quod videtur nomen accepisse ab *Edom*, nempe ab *Esaü* qui vocabatur *Edom*, id est, *rufus*. Inter populos Arabiæ celebrantur. *Nabathæi*, *Sabæi*, *Panchæi*. *Ailath* erat urbs in littore maris rubri; & non procul *Asiongaber*, ibi Salomon ædificavit naves, quæ indè solvebant in regionem ditissimam *Ophir*.

DE OPHIR.

Ubi situs fuerit locus ditissimus dictus Ophir, undè tanta Salomoni auri copia advehebatur, quærere de instituto est. Josephus scribit Ophir situm in regione Indiæ, quæ suo tempore aurea dicebatur, nimirum in Indiâ extra Gangem, ubi est aurea Chersonesus, in viciniâ Regni, quod nunc *Pegusium* appellatur. Gemmas cujuscumque generis pretiosissimas nulli Indorum præter *Pegusios* vendunt. Simias & pavonas quamplurimas habent, eleplantas, & ideo eboris ingentem copiam.

Præterea sylvis lignorum pretiosorum abundant, ex quibus citharæ aliaque id genus musices instrumenta conficiuntur. Mittebat Salomon in mare Erithræum viros nauticæ artis peritos, nempe Tyrios servos regis Hiram, qui fecerunt ei classem in Asiongaber, *quæ est juxta Ailath in littore maris Rubri in terrâ Idumææ.* 3. Reg. cap. 9. Mare illud Rubrum quod Hebræi appellant *jam suf* non solùm dicit sinum Arabicum, sive mare quod interjacet inter Arabiam & Ægyptum; sed & reliquum omne, ut ita dicam, mare Orientale; quod primis temporibus, quia ignotum, non definiebatur certis limitibus. Igitur classis nautica Salomonis ex Asiongaber solvens Ophir petebat; qui locus, ubicumque fuerit, auri ferax erat, & habebat pavos, & alias merces. *Classis regis per mare cum classe Hiram semel per tres annos ibat in Tharsis, deferens indè aurum & argentum & dentes elephantorum & simias & pavos.* 3. Reg. 10. 22. Igitur notum cursûs initium, nempe mare Rubrum, sive Erithræum, & Asiongaber. Notus est finis cursûs, locus nempe unde adveherentur eæ merces, dictus *Ophir*.

Hunc locum quidam collocavere in Americæ regionibus, quæ dictarum mercium copiam habent. Sed præterquam illæ vastissimo pelago & periculosissimo à reliquo orbe sejunctæ sunt, nondum ars nautica satis nota erat, ut illæ regiones adiri possent: brevius ad illas patebat iter per mare Mediterraneum, & inde per fretum Herculis, quod Tyriis non erat intentatum. Nam verisimile est Herculem fuisse Tyrium mercatorem celebrem: *HaroKel,* unde nomen illud Hercules, Hebraïcè significat *mercatorem.*

Locus quidem Ophir non statuendus est nimium vicinus Judææ, triennium enim impendebatur huic Ophiriticæ navigationi; sed nec etiam nimium removendus est, quia propter imperitiam rei nauticæ, his diebus nautæ tantùm littora legebant. Interdiù navigantes declinabant diligentiùs tempestates, quibus sufferendis eorum navigia, ut nostra, non erant idonea, ideò sæpius ad portus confugiendum; expectandi Etesiæ, sive venti qui certis anni temporibus vel obstant, vel favent.

Navigationis Ophiriticæ finem ponit Scriptura *Tharsis.* Sic
Jon. 1. 3. mare appellat : undè de Jona dicitur descendisse in Joppem, portum maris Mediterranei, *ut fugeret in Tharsis*, hoc est mari fugeret, *à facie Domini.* Ophir maris insula erat, ibi mare diffusum. Pars ejus, quam quærimus, certè aurea terra erat, ut nomen indicat, *Chersonesus* sive aurea insula; quam Plinius & Solinus collocant extra fluminis Indi ostia. osephus pro Ophir scribit σωφὶρ; quod nomen non multùm differt à σούπαρα, *Soupara*, vel *oupara*, vel *supara* urbs Indiæ intra Gangem, teste Ptolomæo. Non autem necesse est ut in ipsâ *oupara* fuerint fodinæ auri & argenti; sufficit in viciniâ ejus magnam utriusque copiam fuisse, nempe fuisse celebre emporium, quò deferrentur dictæ merces; quæ ergo ibi poterant comparari à classe Salomonicâ.

India elephantos, & ideo copiam eboris habere, & pavos, sive pavones & psittacos notum est; quin & ligna pretiosa, qualia codex sacer appellat *algumin* vel *almugim* ex quibus instrumenta musica conflabat Salomon. Eadem de Indiâ planè
lib. 8. cap. 9. refert Quintus Curtius, quæ sacer Codex de Ophir. *Aves ad imitandum humanæ vocis sonum dociles sunt. Animalia inusitata cæteris gentibus nisi invecta. Eadem terra & rhinocerotas alit, non generat. Elephantorum major est vis, quàm quos in Affricâ domitant. Et viribus magnitudo respondet. Aurum flumina vehunt, quæ levi modicoque lapsu segnes aquas ducunt. Gemmas, margaritasque mare littoribus infundit.* Videtur Job celebrasse illas
cap. 22. v. 24. terras aureas, cùm dicit. *Dabit pro terra silicem, & pro silice torrentes aureos. Nahalim Ophir.* Sic Ophir innotuerat diu ante Salomonem.

DESCRIPTIO ÆGYPTI ET DESERTI,

Per quod Israelitæ peregrinati sunt.

Antequam Terram Israëlis, quæ Asiæ pars est, ingrediamur, juvat & Affricam sermone attingere. Illa Asiæ exiguo isthmo annectitur; ita peninsula sive ferè insula est, undique mari

mari circumfusa. In illâ Ægyptus nobilior regio est. Ægyptum à septentrione terminat mare, quod Mediterranei pars est; ab ortu sinus Arabicus, vel mare dictum Rubrum, quod interfluit illam & Asiam; Arabia, quæ Petræa dicitur, occupat partem isthmi sive angusti tractûs, quo Africa cum Asiâ conjungitur. Habet Ægyptus à meridie Æthiopiam, ab occidente Cyrenaïcam. Ægyptus in superiorem & inferiorem dividebatur, unde dicebatur Hebraicè duali numero *Mitzraïm*. Ægyptum secat Nilus, qui pluribus ostiis sese effundit in mare mediterraneum. Superior pars Ægypti erat supra sectionem Nili, ubi se scindit in plures alveos. Inferior Ægyptus infrà stabat inclusa intra *delta*, quod nomen apud Græcos ex figurâ literæ *delta* sortita est, quia scilicet referret speciem hujus literæ græcæ Δ.

Tanis in inferiore Ægypto posita erat, ad interiora regionis *delta*, haud procul à mari, ad secundum alveum Nili, versùs orientem. In Tani erat regia Pharaonis, juxta conjecturas Bocharti, qui probat temporibus Moysis nondum Memphim conditam; Ideò regius Psaltes miracula quæ Moyses patravit *Psal.* 77. 43.
in Ægypto, canit facta *in campo Taneos*. Prætereà, ubi *Tanis* erat, nascebatur multa alga & planta, ex quâ papyrus: ex quâ ergo confici potuit arca, in quâ expositus est Moyses in viciniâ regiæ urbis. Terra *Gessen*, quæ & *Ramesse* dicebatur, ubi habitavit Jacob, erat eâ in parte Ægypti quæ mari rubro vicinior est.

Suis aquis sic Ægyptum Nilus olim fœcundabat, ut nulla esset in toto orbe regio feracior. In illam cùm descendisset Jacob cum filiis suis, experti sunt duram servitutem; ex quâ tandem egressi venerunt in terram promissam Abrahæ, Isaac & Jacob, Moyse ductore. Mare Rubrum sicco vestigio transierunt, aquis viam aperientibus. Protinùs ergo pervenissent Israëlitæ in terram patribus promissam; etenim Ægypto proxima est: sed placuit Deo ut Moyses primùm eos deduceret ad montem Sinaï in deserto, ubi antea illi sese conspicuum præbuerat, in quo legem suam esset promulgaturus. Hac promulgatâ etiam circumduxit illos Moyses per deserta

vicina Sinaï, ſpatio annorum quadraginta. Cauſas conjectant primùm quòd veteres incolæ è Terrâ promiſsâ expellendi, ut locus cederet Iſraëlitis, nondum impleverant menſuram iniquitatum, ob quas meritò poſtea ſunt puniti. Secundò ut omnes Iſraëlitæ qui non digni erant qui Terram promiſſam ingrederentur, priùs mortem ſubirent. Inſuper idoneum erat deſertum ut in Iſraëlitis peregrinantibus Deus ederet typos quorum gratiâ Iſraëlitas elegerat. Hæc potiſſima cauſa propter quam voluit Deus ut tot annis peregrinarentur. Occurrebat illud in introitu Aſiæ, in illam ab Africâ tendentibus. Extendebatur ſecundùm ſinum Arabicum. Ibi nunc Arabes; olim regionem illam aut proximam occupabant Amalechitæ, Madianitæ, Moabitæ.

Appoſuimus in primâ tabulâ, ubi notus orbis deſcribitur, in eâ parte Africæ quæ tempore Apoſtolorum pro ignotâ haberi poterat, tabellam, quæ Ægyptum exhibet cum mari rubro & deſerto, in quo peregrinati ſunt Iſraëlitæ. Ut illius peregrinationis itinera clariora fierent, linea ducta eſt à Rameſſe urbe Ægypti per ſtationum loca, ubi morati ſunt Iſraëlitæ.

cap. 33. Has ſtationes Moyſes deſcribit in Numeris.

Menſe tertio egreſſionis ſuæ ex Ægypto venerunt Iſraëlitæ ad montem Sinaï, in quo eis Lex data eſt. Mons ille non alius eſt, ut mihi videtur, quàm Horeb. In eo apparuit Deus in rubo ardenti, quod capite VII. Actuum adſtruitur. *Horeb* vox eſt Hebræa, ſignificans *deſertum*, & *Sinai* nomen deſerti eſt, à copia ruborum. *Sina* Hebræis *rubus* eſt. Vulgo tamen diſtinguuntur, quaſi duo juga fuiſſent Horeb & Sinaï.

Aliquandiu hiſce primis tabulis, Lector, paſce oculos tuos, ut quoties opus eſt, ſtatim imago earum animo occurrat. Primam convolve, revolve ſecundam, quæ exponit terram Iſrael, de qua nunc ſermo fiet; ſed antea animadverte terram *Utz* patriam Job non temerè collocari ad orientem, in Arabiâ Scenitide, infra Meſopotamiam, in viciniâ Chaldæorum & Sabæorum, circa oſtia Euphratis. Ibi Geographi notant regionem, quæ *Auſitis* nominatur, quo nomine viri docti putant Græcos expreſſiſſe nomen *Utz*.

TERRA ISRAEL.

DIMENSIONES EJUS.

Ad orientem pars Arabiæ & populi quos recensuimus. Syri erant Israelitis septentrionales. Syri autem multiplices erant. Scilicet Syria, quæ ab Hebræis dicitur Aram, regio latissima erat. Ejus incolæ dicuntur Aramæi. *Aramæos Aramus tenuit, quos Græci Syros appellare malunt*, inquit Josephus, Aram autem distinguitur diversis suis partibus; ita est *Aram Tzoba, Aram Rehob, Aram Damasech, Aram Naharin*, id est Syria duorum fluminum, nempe Euphratis & Tygridis, Græcis dicta *Mesopotamia*. Appellatur etiam *Aram Paddam*. In Mesopotamiâ erat Haran, quam Abrahamus incoluit quando egressus est ex Ur Chaldæorum. De Syria quatenus dictas regiones complectitur, sic Plinius loquitur. *Quondam terrarum maxima & pluribus distincta nominibus. Namque Palæstina vocabatur, quà contingit Arabas; & Judæa, & Coele: dein Phœnice; & quà cedit intùs, Damascena: & eadem Mesopotamia inter Euphratem & Tigrin: quaque transit Taurum, Comagene; & ultra Armeniam, Adiabene, Assyria ante dicta: & ubi Ciliciam attingit, Antiochia.* Intelligit Plinius tractum qui *Antiochenes* dicebatur. Hæc *Antiochia* sita erat ad montem *Taurum* versùs fontes Euphratis in *Comagene*, cujus caput Samosata. Alia est *Antiochia* ad Orontem fluvium. Seleucis regio est Syriæ, ab urbe præcipua ejus Seleucia. Hæc regio idcirco animadvertenda, quia Græci Macedones principes ejus, imperium & tyrannidem diu exercuerunt in Judæos temporibus Machabæorum. Præcipuæ ejus urbes *Seleucia*, *Antiochia* juxta fluvium Orontem, alia quàm *Comagenes*: ibi fuit Asylum, & lauretum sacrum Apollini, quod dicebatur Græcè Δάφνη. cujus mentio fit libro II. Machab. cap. 4. Inter Seleuciæ urbes nominantur *Apamea* & *Laodicæa*. Antiochia celebris evasit. Fuit sedes Regum Macedonum, sive Græcorum, & in illa primùm Discipuli Jesu nuncupati sunt *Christiani*. Non

TAB. II.

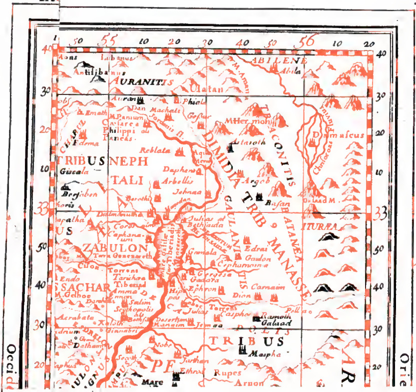
Lib. I. Antiq. c. 7.

Act. 11. 26.

longè hinc *Emissa*, sive *Emesa*, *Beroea*, *Chalcidene*, cujus metropolis *Chalcis*, sub *Libano monte*. Nummus reperitur sic inscriptus: *Chalcidos Rex Herodes.* Nec tacenda *Palmyra*, caput
3.Reg.11.18. *Palmyrene*, non longè ab Euphrate, quam condidisse dicitur Salomon.

Pars Syriæ, Libano & Antilibano definita & Mediterraneâ, nominatur *Coele-Syria*, id est *cava Syria*. Antilibanus australior monte Libano & huic adversus. In eâ regione urbes conspicuæ sunt *Damascus*, *Abila*, *Laodicæa*; & ea pars Syriæ quæ terminatur fluvio *Eleuthero*, & extenditur versùs *Palæstinam*. Sunt verò qui & ultra *Eleutherum* fluvium extendunt. *Phœnice* pars est Syriæ, & hujus præcipuæ urbes in litore maris sunt *Ptolemais*, *Tripolis*, *Sidon*, *Sarepta* hospitium Heliæ prophetæ, *Tyrus* inclyta mercibus suis, & sæpiùs nominata in sacro Codice. *Emath* celebratur, quia limes septentrionalis in Scripturâ ponitur terræ Israël. Syriæ in austrum subjacet terra *Chanaan*. Palæstina proprium vocabulum est terræ Philistæorum; qui cùm essent in maritimo tractu Græcis primùm innotuerant, unde ab illis regio nomen accepit. Horum primariæ urbes fuere illæ quinque *Getta* vel *Geth*, *Accaron*, *Ascalon*, *Gaza*, *Azotus*. His adnumerantur *Joppe*, *Jamnia*, *Diospolis* sive *Lydda*, quæ ex Actis IX. 13. prope *Joppem* erat, *Raphia*, *Rhinocorura*.

Judææ limites, & situm ejus in terrarum orbe Tacitus definit in libro V. Historiarum cap. VI. *Judæorum terra finesque, quâ ad Orientem vergunt, Arabiâ terminantur: à meridie Ægyptus objacet: ab occasu Phœnices & mare: septentrionem à latere*
cap. 1. 4. *Syriæ longè prospectant.* His-ce verbis Josuë circumscribit terram Israël. *A deserto*, nempe ab Arabiâ, *& Libano usque ad fluvium magnum Euphratem, omnis terra Hethæorum usque ad mare Magnum contra solis occasum erit terminus vester.* Longitudo ergo hujus terræ à meridie versùs septentrionem extendebatur *à Sichor Ægypti usque dum ingrediaris Emath*, ut dicitur Paralip. XIII. 5. ubi narratur totum populum congregatum à Davide ad Arcam adducendam. Hoc & adstruit Author. II. Paralip. cap. VII. 8. cùm Salomon etiam dicitur congregasse populum *ab introitu Emath usque ad torrentem Ægypti* in fonte

TA
Libanus
Antilibanus
AURANITIS
ABILENE
Abila
Ulatan
Auran
Dan
Phiala
Emath
M.Panium
Caesarea
Philippi olim
Paneas
Jordanis fl.
M.Hermon
Edema
Reblata
Damascus
TRACONITIS
TRIBUS NEPH
TALI
Giscala
Arbellis
Argob
Basan
DIMIDIA TRIB 9 MANASSE
GAULANITIS
BATANÆA
ITURÆA
ZABULON
Gadara
Edrei
Gaulon
ISSACHAR
Tiberias
Camaim
Dion
Ramoth
Galaad
TRIBUS
Maspha
Rupes
Arnon
Mare
Occid
Orie

Nachal mitzraïm. Ibi non alia res eſt, *Sichor mitzraïm*, quàm *nachal mitzraïm*, nempe Nilus; quod evincam verbis Joſuë capite XIII. ubi adſtruitur eadem longitudo terræ Iſraël. *A fluvio turbido qui irrigat Ægyptum, uſque ad terminos Accaron contra Aquilonem.* In fonte fluvius turbidus ille appellatur Sichor. Reipsâ nomen illud idem ſonat quod *niger*. Nilus interdum appellatur à Græcis *melas* id eſt *niger*; ideo Poeta canit de illo.

Et viridem Ægyptum nigrâ fecundat arenâ.

De Nilo loquebatur Jeremias cap. II. 18. *Et quid tibi vis in viâ Ægypti ut bibas aquam turbidam? & quid tibi cum viâ Aſſyriorum ut bibas aquam fluminis:* Ibi Jeremias in fonte nominat *Sichor* in Iſaiâ XXVII. 12. ubi in latinâ Verſione legimus. *In die illâ percutiet Dominus ab alveo fluminis*, nempe ab Euphrate, qui *fluminis* nomine intelligitur, *uſque ad torrentem Ægypti*, id eſt uſque ad fluvium Ægypti, nam torrens accipitur etiam apud optimos Auctores pro fluvio. Ibi in Græcâ verſione legimus συμφράξει ὁ θεὸς ἀπὸ τῆ διώρυγος τῆ ποταμῦ ἕως ῥινοκορούρων. *& erit in die illâ, concludet Deus à foſsâ fluminis uſque ad Rhinocoruram.* Sic limitum terræ Iſraelis LXX. non extendebant uſque ad fluvium Ægypti, ſive ad alveum Nili magis orientalem juxta Peluſium urbem, ſcilicet ætate ſuâ non ultra Rhinocoruram extendebatur terra Iſrael, ſive non habebatur ratio ſoli quod interjacebat inter Peluſium & Rhinocoruram, quod antea opimum, arenis opertum fuerat, quodque ideo dicti interpretes vocant ἀοίκητον *inhabitatum*, apud Joſue cap. 13. v. 3. ἀπὸ τῆ ἀοικήτε τῆ κατὰ πρόσωπον αἰγύπτε ab inhabitata quæ ad faciem Ægypti.

Cum primùm edidi commentarium in Harmoniam Evangelicam typis Regiis, & excudendam curavi tabulam geographicam, in ea eram opinione, concludens terram Iſrael intra Rhinocoruram, quem errorem corrigo iterùm hanc tabulam excudens inſerendam Apparatui Biblico, quem & novo prælo committo.

In eo tractu Ægypti erat terra Geſſen, ubi filii Iſrael habitaverant, dum detinebantur in Ægypto. Lacus Sirbonis, qui

in eâ parte eſt, olim ex Strabone longus ducentis ſtadiis, latus quinquaginta, tempore Plinii erat modica palus, quia ex parte arenis completus fuerat. *Vltra Peluſium*, inquit Plinius, *Arabia eſt*. Licet ergo videre cur à *Rhinocorurâ* LXX. Interpretes terram Iſraël metiantur, ſive non ultra hanc urbem extendant.

Limes ſeptentrionalis terræ Iſraël, ut diximus, erat introitus ad *Emath*, urbs quæ poſtea dicta eſt *Emiſa* Euſebio, *Emiſſa* Ptolomæo, *Emeſſa* aliis. Limes ſeptentrionalis etiam ſtatuitur civitas *Dan*, ad radicem montis Libani, quæ poſtea dicta eſt *Paneas & Cæſarea Philippi* nempe: non dicitur *Emath* limes terræ, ſed introitus Emath. Limes verò meridionalis etiam ponitur *Berſabee* urbs, *& cognovit univerſus Iſrael à Dan uſque Berſabee, quod fidelis Samuël propheta eſſet Domini*. Intervallum autem illud intra dictas urbes non complectitur pluſquam ſeptuaginta milliaria, ſingula unius horæ itinere commenſuranda. Latitudo verò ſi menſuretur ab occidente à mari Mediterraneo in orientem uſque ad Euphratem flumen, juxta illud Pſalmi LXXIX. 12. *Extendit palmites ſuos uſque ad mare, & uſque ad flumen propagines ejus*. Latitudo, inquam, illa magna eſſet. Sed multum contrahendam plerique putant, non illi aſſignantes ultra triginta milliaria.

1. Reg. III. 20.

Attamen in tam anguſto theatro editum eſt magnum illud reſtaurationis noſtræ opus: edita omnia quæ enarrant ſacri Codices tanti operis præludia. Idonea erat illa regio, undè Verbum Domini, ut vaticinati erant prophetæ, exiret in orbem terrarum; in umbilico ſive meditullio orbis noti ſita; quod ut advertatur, conſiderandum eſt inferius hemiſphærium latuiſſe uſque ad noviſſima tempora. Britanni ſive Angli quondam tantùm nomine noti erant. Morini enim populi regionis, quam nunc Picardiam vocamus, *extremi hominum* appellati ſunt à Virgilio. Soli Germani qui accolebant Rheni ripas, & partem Germaniæ magis meridionalem, innotuerant. Ignotæ gentes ſeptentrionali oceano propinquæ. Tractus ille Aſiæ, quem nunc occupant Moſcovitæ, Tartari, Chinenſes, pro ignoto habebatur. Sola ea pars Africæ, quam mare internum aut Nilus ex parte rigat, cognita erat. Cæterarum autem regio-

num accolæ more ferarum viventes, nec inter se, nec cum populis, qui melioribus moribus exculti erant, commercio jungebantur, ut vix in numero hominum censeri possint.

TERRA ISRAEL,

PRÆSERTIM JERUSALEM

VMBILICVS TERRÆ.

His ergo diebus, quibus Christus apparuit in mundo, & Apostolos misit prædicare Evangelium, quasi orbis noti centrum erat Hierosolyma, ex quâ exivit lex ejus. Veriùs de ejus Templo quàm de Delphico dici potest, quòd umbilicum terrarum obtineret. Id adstruit suprema veritas Deus apud Ezechielem. *Hæc dicit Dominus Deus : ita est Jerusalem, in medio gentium posui eam, & in circuitu ejus terras.* Ad hunc locum Ezechielis sic loquitur B. Hieronymus in Commentariis : *In medio gentium posita est, ut quia notus erat in Judæâ Deus, & in Israël magnum nomen ejus; omnes in circuitu nationes illius sequerentur exempla.* Cap. 5. v. 5.

Situm illum Judææ & urbis Hierusalem exhibemus primâ tabulâ, qua describimus notum orbem cùm promulgari cœpit Evangelium. Quas non continet regiones, aut occultat, eæ non tam incolas, quàm feras alebant. Plato in dialogo qui *Phædo* inscribitur, orbis habitati terminos non extendit latiùs quàm à Phaside fluvio Colchidis, qui in Pontum Euxinum se se exonerat, ad columnas Herculis, sive ad fretum Gaditanum, quo Hispania ab Africâ separatur. Augusti temporibus incertum erat an Africa circumlueretur mari : negat Strabo posse circumiri. Polybius scribit ignorari an Æthiopia sit continens terra. Tempore Salomonis Regina Saba dicitur venisse à finibus terræ; quod & repetit Dominus in evangelio. Saba pars censetur Arabiæ, quæ à quibusdam in Æthiopia collocatur. Quin & extremi Arabes tempore Pompei magni, hoc est, aliquibus annis ante Christum natum, putabantur fines terræ.

Undè postquam ille Syriam perdomuit, impensè optabat per Arabiam ad mare Erithræum penetrare, sperans quod sic victor penetraret ad oceanum, quo undequaque terra cingitur. Celtici, Lusitanique, id est, extremæ Hispaniarum gentes habebantur à Romanis pro hominum extremis versùs occidentem. Ne longum faciam, orbis cogniti ex Hebræorum geographia ultimi fines sunt, ab ortu *Ophir*, non Arabica, sed Indica; à septentrione *Magog* ad Caucasios montes, magisque ad occasum *Thiras*, ultra Istrum, sive Danubium, nempe Thracia: ab occasu *Tharsis*, seu hæc jam *Tartesus* Hispaniæ, seu *Carthago* Africæ, item *Phus* quæ Mauritania & Numidia: ni satius sit, ut jam diximus, interpretari mare in genere, quod de oceano intelligendum erit. Denique à meridie Judæi statuebant pro terræ finibus Sabæam & Æthiopiam penetralia
Cap. 9. v. 9. Austri, ut loquitur Job.

Jerosolyma in umbilico sive meditullio tunc noti orbis sita, unius diei itinere distabat à mari Mediterraneo, quo patebat facilis navigatio in Græciam, Italiam, Gallias, Hispanias, Europæ nobiliores partes. Judæa quasi Asiæ ostium erat; & huic vicina Africa altera pars orbis. Itaque in confinio trium partium, in quas notus orbis dividebatur, posita, omnes conjungebat, ita ut potuerint Apostoli spargere per illas verbum Dei. Adjungendum quod proximæ erant Tyrus & Sidon, Phœniciæ civitates, primis temporibus celeberrima totius orbis emporia. Tyrii innumeras colonias deduxerant; & ubique terrarum urbes condiderant. Quin & litteras, & prima scientiarum elementa invexerant in Græciam; quibus, ut probat Clemens Alexandrinus, orbis eruditus est, simul & idoneus factus Evangelio. Etenim horum commercio sermo de Judæis & Religione Judaica pervenit ad Gentes, quæ parandæ erant, ut suo tempore auribus exciperent Christi doctrinam.

Jerusalem fuit caput hujus terræ quam Deus promiserat
Terræ Israël variæ nomina. Abrahæ, in quam venit ex Ur Chaldæorum. His diversis nominibus appellata est antiquitùs, *Terra Chanaan*, sive *Chananæa*, à Chanaan filio Cham, cujus filii, & populi qui ab eis orti sunt, eam tenebant. *Palæstina*, ab illis incolis quos *Philistæos*

Philistaos appellant Hebræi, Romani verò & Græci corruptè *Palæstinos*, qui cùm essent maritimi, primi gentibus innotuerant; ideo ab eis hæc regio dicta est *Palæstina*. Dicta & *Phœnicia*, forsan propter palmas in hac regione fructiferas. Dicti *Phœnices* ejus accolæ, qui priùs benè *Anachim* quia nempè *filii Anak*, ut dicitur, *de genere giganteo; & quibus nullus potest ex adverso resistere*. Terra illa nominata est *promissionis*, respectu beneficii Dei. *Terra Israël*, quando à populo Dei cœpit occupari. *Judæa*, nomine præcipuæ partis hujus regionis, quando cæteris Tribubus in captivitatem abductis, sola Judæ tribus rediit in patrium solum. *Terra* denique *sancta* dicta est, à perfecto in eâ nostræ redemptionis opere.

Num. cap. 13. v. 34. Deut. cap. 9. v. 2.

DE DIVERSIS INCOLIS TERRÆ ISRAEL.

Huic-ce regioni contigit, quod cæteris orbis terrarum plagis, ut diversos habuerit incolas, dum novi antiquos expellunt, & pariter diversas urbes, dum antiquis eversis novæ excitantur. Varias in præfecturas pro diversis temporibus divisa est, si quidem non uni dominationi semper subjecta fuit. Non itaque una esse potest ejus descriptio. Diversorum temporum habenda ratio. Fluvii autem, lacus, montes non potuere permutari. Eam secat Jordanis fluvius, pænè in illâ unicus; reliqui enim omnes potiùs torrentes quàm fluvii dicendi sunt. Fontes habet suos Jordanis sub Libano, juxta urbem *Dan*; undè nomen accepit: *Jor Fluvius* & DAN, id est, fluvius scaturiens ex *Dan*. Juxta alios Jordanis oritur ex lacu *Phiala*. Quisquis fuerit ortus ejus, à septentrione in meridiem fluens aquas *Meron* sive lacum *Meron* secat, & stagnum *Genesareth*, sive Galilææ, sive Tyberiadis. Causam horum nominum infra aperiemus. Illud stagnum Hebræi *Mare* appellant; nomen enim *Maris* tribuunt cuicumque congregationi aquarum, nempe cuique loco ubi copia est aquæ. Jordanis prætergressus hunc-ce lacum, sive mare, Judæam & Peræam præ-

terfluens, aquas suas & nomen amittit in lacu, quem Græci *Asphaltitem* dixere ob suum bitumen; Judæi *Mare salis*, sive mare salsissimum, ob aquarum amaritudinem. Appellatur etiam *Mare mortuum*, quia in eo pisces non vivunt. Ibi olim Sodoma & Gomorrha & aliæ urbes, quas ignis de cœlo absumpsit. Antea erat amœnissima planities, quam Jordanis fluvius rigabat, & postea in Sinum Arabicum, ut probabile est, se effundebat. Everis autem urbibus Sodoma & aliis factum ut sisteret lapsum, & in ruinis illarum stagnaret. Inter fluvios terræ Israël recensent *Jarmoch* in regione Gersæorum è montibus Galaad; *Kirmion* versùs Damascum, qui & *Amanah* & *Abana* dicitur: additur *Pharphar*, ex montibus Hermon fluens: *Cison* in tribubus Issacharis & Zabulonis; *Arnon* ex cognomine monte, in mare Mortuum se exonerans, & *Jabboc* ex iisdem montibus in Jordanem influens.

Montes celebriores, sunt ad septentrionem *Libanus*, & pars ejus australior *Antilibanus*: ad orientem montes *Galaad*, *Hermon*, *Arnon*, ac montana Moabitarum: ad meridiem montana Judææ meridionalis: ad occasum montes qui in tractu Galilææ extendunt se ad mare, in primis *Carmelus*, in quo, ut narrat
Lib. 2. hist. cap. 78. Tacitus, erat ara sine simulacro & sine templo, ut loquitur idem Author, *Ara tantum & reverentia*. Ibi forsan erecta in
3. Reg. 18. memoriam hujus aræ in qua exauditus est à Deo Elias, igne cœlitus misso. Inter montes, numeranda montana regionis Ephraïm, dein Philistæorum. In mediâ regione illustriores montes *Thabor*, *Garizim*, *Hebal*, *Sion*, *Moria*, Hebronis & Judææ montana.

Jam de incolis terræ Israël dicturus, quos pro varietate diversos habuit, non debeo silere quos versio Græca & Latina *Gigantes* appellant, in textu originali *Nephilim*, id est, *viros oppressores*; *tyrannos* homines *magnæ staturæ*, quorum timore cæteri caderent. Eodem *Gigantum* nomine in vulgato interprete appellantur, quos textus Hebræus nominat *Hanachim*, quos fuisse viros proceræ staturæ licet cogitare.

Moyses enumerat undecim filios Chanaan à quibus tunc
Gen. cap. 10. occupabatur terra Chanaan quando in illam Abraham venit.

Primus SIDON, ex quo Sidonii, qui ea loca tenuere, ubi tunc vel postea fuere urbes *Sidon*, *Tyrus*, *Acron*, postea dicta *Ptolemais*, *Jeconan*. Secundus HETH, ex quo Hethæi, quorum fuere urbes *Dor*, *Aphec*, *Jesrael*, *Magedo*, *Galgal*, *Sarona*, *Gazer*, Tertius JEBUS, ex quo Jebusæi, qui & postea Philistim dicti sunt, quorum urbes hæ enumerantur, *Lachis*, *Geth*, *Accaron*, *Azotus*, *Ascalon*, *Gaza*, *Gerara*, *Dabir*. Quartus AMOR, ex quo Amorrhæi. Horum urbes *Nabba*, *Hesebon*, *Bosor*, *Ramoth*, *Galaad*. Quintus GERGES, ex qua Gergesæi. In his locis quæ tenuerunt, urbes conditæ sunt *Damascus*, *Machati*, *Gessur*, *Soba*, *Theman*, *Astarath*, *Adra*. Sextus HEVE, ex quo Hevæi. Horum in regione notantur urbes *Hierusalem*, *Hierico*, *Haï*, *Bethel*, *Gabaa*, *Lebna*, *Maceda*, *Bezer*. Septimus ARAK ex quo Araki: urbes eorum *Esebon*, *Madian*, *Petra*. Octavus SIN, ex quo Sini: urbes *Adama*, *Sodoma*, *Gomorrha*, *Seboïn*, *Segor*. Nonus ARAD ex quo Aradi. Urbes eorum *Arad*, *Herimoth*, *Hebron*, *Adolla*, *Eglon*. Decimus SAMAR, ex quo Samaræi. Loca tenuere ubi postea urbes *Samaria*, *Taphua*, *Thersa*, *Tanaï*. Undecimus AMATH, ex quo Amathi. Urbes *Semeron*, *Cedes*, *Asor*, *Amath*. His populis annumerantur Pheresæi, quorum urbes fuere *Amalec* & *Bostra*.

PARTITIO TERRÆ IN DUODECIM TRIBUS.

Cùm in Terram promissam ingressi sunt Israëlitæ, tunc in ea parte quam invaserunt, & quæ *terra Israël* de eorum nomine dicta est, septem hi populi potentissimi fuere. Amorrhæi, *Deuter. 7. 1.* Pheresæi, Hevæi, Chananæi, Hethæi, Jebusæi, Gergesæi. Eam nihilominus Josue ductor Israëlitarum eripuit his populis, donante Deo, & in duodecim portiones partitus est, quas cuique ex duodecim filiis Jacob sorte distribuit. Verùm filii Levi, Deo ordinante, nullam possedere terram, sed omnes religionis proventus inter fratres obtinuerunt, nempe decimas & primitias omnis proventûs: nec ideò minùs regio censetur

divisa in duodecim partes; duo enim filii Joseph Ephraïm & Manasse constituti sunt duarum tribuum capita.

Urbes refugii. Iidem filii Levi in cæteris portionibus habebant sibi assignatas urbes, quæ ideò *Leviticæ* dicuntur; inter quas sunt quæ appellantur *Refugii*, ad quas nempe qui animam percussisset casu, errore, nescius, recipere se poterat. In illis nulla erat in eum potestas ultoris sanguinis, nempe qui posset pœnam repetere patrati homicidii. Sex præstituuntur tales urbes in lege; sed præter illas, quadraginta duæ urbes Leviticæ etiam gaudebant jure *Refugii*, seu Asyli. Inter has autem discrimen illud agnoscit Maimonides, quod in primis sex sive vellent, sive nollent incolæ, simul ac eas ingrederetur quispiam homicida, tutus esset: in aliis non nisi vellent incolæ, sive pro eorum arbitrio. Qui illuc confugerat tenebatur non inde exire nisi mortuo summo Pontifice, alioquin poterat interfici ab ultore sanguinis. Lex Hebræa propinquo occisi permittebat ut extra Asili locum homicidam interficeret. Hic propinquus dicebatur vindex sanguinis.

Josue 20.

Tribus Ruben & Gad & pars Manasses sortem suam habuere trans Jordanem versùs Syriam & Arabiam; cæteri verò filii Jacob cis Jordanem. Victis Sehon rege Hesebon & Amorrhæorum, & Og rege Basan, possessiones eorum petentibus Rubenitis, Gaditis & dimidiæ tribui Manasse ita diviserat Josue, ut Rubenitis australia ab Arnone fluvio, Moabitarum limite; septentrionalia, id est superior Galaaditis & regnum Basan, dimidiæ tribui Manasse obvenirent: quæ media interjacent, Gaditis seu tribui Gad. Omnium horum terminus occidentalis erat Jordanis fluvius: orientalis varius propter varios populos, qui his tribubus vicinas ab oriente sole terras accolebant. Moabitæ ab austro erant, ut tamen etiam in orientem extenderentur. Et Amalekitarum pars, sejuncta à cæteris suæ gentis; & hi à tergo erant Rubenitidis tribûs: Ammonitæ à tergo Gaditis: supra quos alii Arabes usque ad Hermonem montem, objecti cum ipso monte tribui Manassitarum, ut dicit Christophorus Cellarius eruditè disserens de Terrâ sanctâ, sicut de cæteris orbis partibus.

Tribus Juda fines habuit ab austro Idumæam, ab extremitate lacûs Asphaltidis desertum Sin : ab oriente dictum lacum ab occasu mare, à septentrione os ejusdem lacûs ubi Jordanem excipit. Tribus Benjamin tribum Judæ à meridie, tribum Ephraim à septentrione contingebat : ab oriente Jordanem habuit : ab occasu non mare, sed tractum à Bethoron inferiore ad Judæ civitatem Cariathyarim. Tribus Simeon obtinuit multa australia oppida juxta Idumæam. Supra Simeonem tribum, in septentrionem, juxta mare ad Joppem usque, sita erat Danitica tribus, possidens eum tractum qui partim cum Judæ, partim cum Benjaminis tribubus ab occasu cohærebat. Sexcenti Danitæ profecti in septentrionem Chananææ oppidum extremum nempe *Lesem* sive *Laïs* ceperunt, idque suo nomine Dan appellaverunt.

Tribûs Ephraïm & Manasse termini inter se mixti censentur. Ephraimitica obtinuit australes partes, dimidia Manassè septentrionales. Zabulonis tribus vulgò sic describitur, ut ab ortu lacum Genesareth habuerit, & indè mare versùs ad Carmelum, aut ad ipsum mare excurrerit. Issachar Zabuloni ab austro objecta, ita ut etiam angusto tractu ad Jordanem inter Manassitidem & Zabulonem pertigerit. Quæ supersunt in septentrionem usque ad Libani radices, tribubus Aser & Nephthali adjudicata sunt; illi maritima : huic mediterranea à lacu Genesareth ad fontes Jordanis & ultra. Limitem constituit Josuë Aseritidi tribui ab austro Carmelum montem : à septentrione Sidonem magnam. Nephthalici fines sunt in meridiem ad Zabulonem & in occidentem ad Aser, ab ortu Jordanis limes est ejus.

Quæ fuerint cujusque tribus urbes & limites indicat tabula. Limites permixti sunt; nam v.g. hereditas tribus Simeonis fuit *in medio possessionis filiorum Juda*, ut dicitur Josue 19. 2. Non ergo fieri potest ut illa tribus includatur unâ lineâ, quæ omnino proprios ejus limites designet. Sed in libro Josue videre est quæ urbes cuique tribui obtigerint. Ad verba ergo Josuë potiùs mens est advertenda, quàm ad lineas, quas, ut licuit, circa quamcumque tribum circumduximus.

Populi quos in Terra sibi promissa repererunt Israëlitæ, nec victi, nec profligati sunt funditùs nisi sub Davide Rege. Ille postquam victor evasit de hostibus suis, res Judæorum composuit, & condidit civitatem in monte Sion, quæ ideò dicta est *civitas David*. Hæc fuit pars Jerosolymæ, quæ caput facta est regni simul & Religionis, unde *Sancta* appellari solet.

DE DIVERSIS PRINCIPIBUS TERRÆ ISRAEL.

Notum ex historia Judaïca quam præmisimus, quibus mutationibus res Hebræorum obnoxiæ fuerint. Quin & mutata regio quam incolebant, quatenùs in diverso principatu, aliæ urbes viduantur incolis,& corruunt neglectæ, aliæ augentur advenis simul & ædificiis. In vario principatu antiqui limites convelluntur, contrahuntur aut extenduntur. Decem tribus, aliquo tempore postquam scissæ sunt à tribu Juda, abductæ sunt in captivitatem. Novi coloni deducti in earum locum, nempe Cuthæi, qui solam eam partem videntur occupasse, ubi olim erat Ephraïm & media tribus Manasse. Ipsa tribus Juda septuaginta annis captiva fuit apud Babylonios. Græci sub Alexandro magno imperium Orientis invaserunt, & qui ex illis reges Syriæ fuerunt constituti, suo adjecère regno plerasque regiones,quas tenebant Israëliticæ tribus. Ergo dissipatis tribubus, & unâ superstite tribu Juda, cùm nec alterius audiretur nomen, multo tempore ante Christum natum diversæ regiones terræ Israël non habebant nomen à tribubus quibus olim in portionem cesserant. Illam Romani & Græci Palæstinam & Phœniciam appellabant. Palæstina propriè dicta, tractus ille erat, in quo olim Philistæi: Phœnicia verò cæteræ regiones maritimæ quæ extendebantur ad Libanum. Phœnicia pars Syriæ erat. Itaque cùm Christus in terris versabatur, terra Israël divisa erat in Idumæam, Judæam, Samariam, Galilæam. Galilææ autem nomine diversas significari regiones videbimus. Nomen Hebræum *Gelila* in plurali

Gelilot idem significat quod *tractus*, *terminus*, *limes*; quod interpretes non semper observarunt. Josue in Latina versione dicit: *omnis videlicet Galilæa Philistiim*, melius vertisset Latinus interpres: *omnis tractus Philistiim*. In hoc septentrionali tractu erat Accaron, quam urbem pro septentrionali termino terræ Israël ponit Josue. Colebat illa Beelzebub, qui idcirco appellatur *Deus Accaron*. Tractus ille dividebatur in quinque Regulos, sive satrapas Philistinorum. Cap. 13. v. 2.

Judæa complectebatur portionem terræ Israël quæ obtigerat Tribui hujus-ce nominis, tum & sortes tribuum Benjamin, Dan, & Simeonis. Ejus latitudo à Jordane flumine usque ad Joppem urbem maritimam explicabatur. Judææ urbes omnes tabula nostra non explicat, quia angustior; ut jam dixi. Petantur ex aliis tabulis patentioribus, quæ ubique obviæ sunt; ideo has urbes enumerare hîc supersedebo.

Idumæa adjuncta fuerat Judææ, ad cujus meridionalem plagam sita est inter Arabiam & Ægyptum. Etenim devictis Idumæis, cùm Hircanus pontifex edixisset ut circumciderentur, nisi mallent propriis pelli sedibus, amore patriæ admiserunt circumcisionem, cæterosque Judaïcos ritus; undè non mirum est si apud Marcum recenseantur inter eos qui ad Jesum venerunt. Idumæa autem antiquitùs ipsa erat regio quam possiderat Esaü, dictus Hebræis *Edom*, id est *rufus*, ideo Græcis ἐρυθρός. Qui ex Edom orti sunt, primò nominati sunt *Edomæi*, deinde *Idumæi*. Non alius est autem celebratus rex Erithreus quàm ipse Esau, dictus Græcis ἐρυθρὸς, id est rufus; & ab eo mare Erithræum, sive rubrum, accepit nomen, neutiquam à colore aquarum suarum aut arenæ suæ.

Samaria olim urbs indigenis priscis dicta *Semeron*, fuit sedes regum Israel, ab eo tempore quo Amri sive Omri eam condidit in monte quem emerat à Semer, de cujus nomine vocata est. Diruta est ab Assyriis; postea instaurata à Cuthæis, scilicet ab illis populis qui post deportatas decem tribus eam incoluere. Joannes autem Hircanus quartus Assamonæorum iterum illam diruit. Herodes verò magnus restauravit; & *Sebastam* sive *Augustam* appellavit. Samaria ad septentrionem Judææ 3. Reg. 16. 24.

erat, inter Judæam & Galilæam, & inter Jordanem & mare magnum. Ibi olim fuerant tribus Ephraïm, & media tribus Manaffe quæ tranfierat Jordanem. Metropolis *Sichem*, Hebræis *Sichar*, inter Hebal & Garizim montes, in quibus Moyses
Deuter. 11. 29. præceperat maledictiones & benedictiones pronuntiandas, has legem fervantibus, illas violantibus. Mons Garizim, ex quo benedictiones, ad id aptus, fontibus, hortis, vineis, olivetis etiam hodie inftructus. Hebal verò, undè maledictiones, his exprimendis factus, quippe aridus ficut faxum, tefte R. Benjamino in fuo itinerario. Non longè à Sichem erat *Silo*, ubi diu fuit Arca Dei, & in hoc tractu urbs *Bethel*, in quâ Jeroboam duos vitulos pofuit. Elegit hanc urbem, quia ibi Jacob vidiffet in fomnis Dominum innixum fcalæ. Bethel idem fonat quod *domus Dei*. Judæi autem in derifum appellavêre *Bethaven*, id eft *domum iniquitatis*, ex quo vituli hic adorati funt;
Cap. 10. 5. ad quos refpiciebat Ofee propheta. *Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariæ*. Sed & alia eft urbs *Bethaven*, non longè à Bethel; fic nominata ante Jeroboami tempora. De Bethel
Josue 7. 2. & 18. 12. & de Bethaven loquitur Jofuë ut de urbibus diftinctis.

Duas Galilæas diftinguit Jofephus, fuperiorem & inferiorem. Eas Phœnice & Syria cingunt; à meridie autem Samaria & Scythopolis ufque ad flumen Jordanem: ab oriente urbes Hippos & Gadara, & regio Gaulonitidis. Septentrionalis autem tractus ejus Tyro, itemque Tyriorum finibus terminatur. Hæc Jofephus, ficut & cætera quæ de harum regionum limitibus hîc dicimus. Quondam in eo tractu fuerant tribus Iffachar, Zabulon, Afer, & Nephtalim, faltem ex parte; nam ultra Galilæam propriè dictam circa radices Libani erat regio Paneadis ab urbe Paneade, quæ urbs primùm *Dan*, poftea *Paneas* & demum *Cæfarea Philippi* dicta eft. Galilææ primùm lux Evangelii oborta eft. Frequens erat urbibus, vicis & populis. Jofephus in illâ numerat ducentas quatuor urbes aut vicos; & in quibufdam ex illis vicis etiam plufquam quindecim millia capitum.

Regio ultra Jordanem, quæ in divifione terræ Ifraël obtigerat tribui Ruben, & tribui Gad, dicebatur Peræa, quafi dicas

dicas ulteriorem, quia erat πέρα *ultra* Jordanem ἡ περαία γῆ, ſcilicet terra ſive regio ulterior. Longitudo ejus ex Joſepho erat à *Macherunte* ad *Pellam*; latitudo verò à Philadelphiâ, ubi olim Moabitis, uſque ad Jordanem. Et *Pella* quidem ad ſeptentrionem; ad occidentem verò Jordanis; ad meridiem Moabitis; ab oriente autem Arabia eſt. In transjordanica regione Joannes baptiſabat, *ultra Jordanem* πέραν τοῦ Ἰορδάνου locus dicebatur *Bethabara*, id eſt, *domus tranſitûs*. Legitur in Vulgata latina *Bethania*, quod Librariorum error eſt. Tractus erat Jordanis, & ideo locus magis frequentatus: Juxta erat *Galgala*, quem locum ſic Joſue appellaverat ob circumciſos ibi Iſraelitas, & ideo ob revolutum ab illis opprobrium. Vox *Galgala* ſignificat *revolutionem*. Joannes Baptiſta prædicavit bonum nuntium, revolvendi opprobrii per pœnitentiam, ubi cultris lapideis circumciderat Joſuë Iſraëlitas.

Portio tribus Manaſſe quæ ſubſtiterat ultra Jordanem, occupaverat eam terræ Iſraëlis regionem, quæ ad ſeptentriones terminatur Libano, qui reſpicit Damaſcum, & ad orientem montibus Sanir, ſive Hermon. In illo tractu ſuper Peræam Joſephus collocat Gaulonitidem, ſic dictam ab urbe *Gaulon*. Diſtinguit autem ſuperiorem & inferiorem Gaulonitidem. Vicina Gaulonitidi erat *Bathanæa*, ubi olim regnum Baſan. Juxta Bathanæam *Thraconitis*, ſic dicta ob aſperos montes τραχὺ locus eſt *aſper* & *ſalebroſus*. Trhaconitis ex Strabone terminat cavam Syriam, ſive, ut loquuntur Græci, Cœleſyriam. Pars ſeptentrionalior hujus tractûs appellatur Auranitis, regio ſic dicta ab urbe *Auram*, quæ ſita eſt inter *Cæſaream Philippi* & *Damaſcum*. Nec ab eâ longè *Iturea*, contermina *Cæleſyriæ*, quæ eſt ultra montem Libanum. Plinius collocat Ituræos in ipſâ Cœleſiriâ. Iturœa, inquit Adrichomius, à fluvio Jordane ſumens initium, juxta Libanum versùs occidentem ad montes uſque Sidoniorum & Tyriorum extenditur. Aliquoties etiam ſaltus Libani nuncupatur. Errant ergo qui in ipſâ Peræâ collocant Ituræos, eò quòd in Paralipomenis dicantur auxiliati fuiſſe tribubus Gad & Ruben; neque enim propterea vel intra has tribus, vel omnino proximos fuiſſe dicendum eſt. Itu-

ræa ex Evangelio subdita erat Philippo magni Herodis filio; Peræx verò Tetrarcha erat Herodes Antipas Philippi frater.

Samaria, ut diximus, primùm urbis, postea regionis nomen, media reperitur inter Galilæam & Judæam, ut per eam à Galilæâ tendentibus Jerosolymam, transeundum esset. Eo tempore quo Dominus prædicabat, Metropolis Samariæ Sichem erat, Sichar à Judæis per opprobrium dicta. Alludebant ad verba Isaïæ, qui insectans idololatriam Ephraïmitarum in montanis Samariæ, dixerat, væ.... *ebriis Ephraïm*, usus voce quæ derivatur à verbo *Sachar*, Hebraicè *inebriari*. Morem Judæorum sequens Joannes, non *Sichem*, sed *Sichar* appellat illam urbem Samariæ. Sunt qui derivant *Sichar* à *Secher, mendacium, falsitas, vanitas*; quia plena idolis Samaria, quæ solent appellari vanitates & mendacia. Juxta Sichar erat puteus Jacob, ad quem Jesus fatigatus sedit, à Samaritanâ muliere aquam petens. In Genesi cap. XXXIII. 18. in vulgatâ dicitur de Jacob quod transiverit in urbem Salem Sichimorum, ex quo sequeretur urbem Sichem & dictam *Salem*. Paraphrastes Chaldæus interpretantur quod venerit Jacob incolumis ad urbem Sichem. *Salem* nomen est urbis, & simul idem sonat quod *salvus est*; quæ est observatio Relandi viri doctissimi, juxta quem Sichem & Samaria erant urbes distinctæ.

In ipsâ terrâ Israël, in eo tractu qui Decapolis dicebatur à decem civitatibus, erant urbes decem Græcæ, quæ Judæorum legibus non utebantur, *Græcanici instituti* urbes, ut eas vocat Josephus. Plinius numerat inter Decapoleos urbes Damascum, Opoton, Philadelphiam, Raphanam, Scytopolim, Gadaram & Hippon. Josephus scribit Gazam, Gadaram, Hippon avulsas à regno Judæorum, Syriæ à Cæsare adjectas fuisse. Capharnaüm, Corozaïn, Bethsaïdam, & Cæsaream Philippi inter Decapoleos urbes vulgò Geographi numerant, sed malè. Constat plerasque ex civitatibus Decapoleos fuisse in Galilæâ circa mare Tiberiadis, & Jordanem; quâ de causâ dicit Josephus Galilæos cinctos fuisse gentibus alienigenis. Hæc est, ut puto, Galilæa quæ apud Isaiam in Evangelio appellatur *Galilæa gentium*. Idem Josephus refert in Scytopoli, in

Gadara, in Hippo civitatibus Decapoleos à Græcis interfectos Judæos qui cum eis habitabant. In primo Machabæorum, Galilæi Judæi querebantur repletam Galilæam alienigenis, à quibus consumerentur. In tabulâ, lector, nomen legis *Decapoleos*, ubi constat fuisse plerasque urbes quas Decapolis complectebatur. cap. 5. v. 15.

Ab urbe Gadarâ, quam Strabo facit Metropolim Peræ, agri vicini dicti sunt Gadareni. Juxta Gadaram erat urbs vicina nomine Gergesa, cujus mentionem facit Josephus, undè Gergesæi populi. Cùm Gadara & Gergesa essent vicinæ, non mirum si regio quæ à Marco & Lucâ dicitur *Gadarenorum*, appelletur à Matthæo γεργεσηνῶν. *Gerasenorum*. Nec mirum est, si harum civitatum Græci incolæ alerent porcos, quod Judæis non licitum erat. Ex Marco ille dæmoniacus, qui liberatus est ab immundis spiritibus, quos Christus immisit in illos porcos, *cœpit prædicare in Decapoli quanta sibi fecisset Jesus.* Ita Gergesa & Gadara erant urbes Decapoleos; nam Matthæus & Lucas dicunt eum qui sanus factus est, prædicasse per universam civitatem, quæ non alia esse potest quàm Gadara, aut Gergesa.

Ab his urbibus, sive à Gadara, sive à Gergesa nomen suum non acceperat proximus lacus, quem Hebræi *mare* nominant. Dictus fuerat *Genesareth* à proximâ urbe Cenereth, quæ in libro Josuë statuitur in tribu Nephtalim. Septuaginta interpretes eam appellant κενερέθ. & indè mare proximum nominatur *Cenereth* in Numeris & in lib. Josuë in quibus locis nullus cap. 34. v. 11. cap. 12. v. 3.
est dubitandi locus, quin sermo fiat de lacu *Genesareth*, cui ab urbe *Cenereth* nomen factum, sicut & vicinæ regioni, nempe Genesareticæ: quam debemus distinguere à Gerasenorum, & Gadarenorum regionibus. Hanc Genesareticam regionem irrigatam scribit Josephus à fonte qui *Capernaüm* dicebatur. Verisimile est fontem urbi Capernaüm nomen dedisse. Mare Genesareth pariter & dictum est *Tiberiadis* à proximâ urbe *Tiberiade*. Putant aliqui hanc olim dictam *Cenereth*, sed sine causâ; etenim *Tiberiadem* scribit Josephus de novo conditam fuisse ab Herode in loco, ubi antea nulla urbs. *Herodes*

Tetrarcha receptus in amicitiam Tiberii, de ipsius nomine urbem à se conditam vocavit Tiberiada, electo ad hoc optimo agro in orâ lacûs Genesaretici.

Cœlesyria, sive cava Syria ultra terræ Israël antiquos limites erat. Pars ejus dicebatur *Abilina*, cujus Metropolis *Abila*, quod animadverto, quia adjuncta fuerat *Abylina* Herodis Magni regno; & dum Lucas enumerat principes sub quibus Joannes Baptista prædicare cœpit, hanc regionem non prætermisit.

Herodes magnus sub quo J. C. D. N. natus est, totam terram Israël possidebat, Idumæam, Judæam, Samariam, Peræam, Galilæam, Paneadem, Gaulonitidem, Batanæam, Thraconitidem, Auranitidem & Abilinam. Moriens inter filios suos Archelaum, Herodem Antipam, & Philippum, partitus est regiones illas omnes. Regnum Archelao filio suo largitus est, quod complectebatur Idumæam, Judæam & Samariam, constituit verò Herodem Antipam Galilææ simul & Peræze Tetrarcham.

Nomen illud τετράρχης *Tetrarcha*, non quartam partem alicujus principatûs denotat, sed quartum in Imperio Romano dignitatis & potestatis gradum; ubi in primo gradu erat Imperator: in secundo Proconsul, sive præses Provinciæ; in tertio Rex; in quarto Tetrarcha. Denique Herodes Philippo filio suo Gaulonitidem, Thraconitidem, Batanæam, & Paneada, Tetrarchiæ nomine assignavit, ut dicit Josephus; sed ex evangelio discimus Ituræam fuisse adjunctam Tetrarchiæ Philippi. Forsan Josephus Paneadis nomine & Ituræam complexus est & Auranitidem, Jamniam, Azotum, & Phasaëlida dedit Herodes Salome sorori suæ.

Statim ac Herodes mortuus est, acclamatum est Archelao ut Regi; quod ubi resciverunt Joseph & Maria cum puero Jesu revertentes ex Ægypto, *timuerunt* ire in Judæam: Archelaus autem à Cæsare Augusto non rex declaratus fuit, sed tantùm *Ethnarcha*, hoc est, *princeps gentis*. In cæteris confirmatum Herodis testamentum.

Archelaus decimo anno sui principatûs, missus est Viennam

Galliæ in exilium; & patrimonio ejus fisco adjudicato, Cæsar Judæam, Samariam & Idumæam in provinciæ formam redegit, & Syriæ attribuit. Ab hoc tempore à præsidibus, procuratoribusque Romanorum administratæ sunt regiones illæ. Cùm Joannes Baptista prædicare cœpit, tunc Pontius Pilatus Judæam procurabat: concessas verò sibi ditionis paternæ regiones, Herodes Antipas, & Philippus retinebant.

Idumæa regio est quam occupaverant filii Esaü, qui & dictus est Edom, in parte meridionali Judææ: quam cùm invasissent Idumæi, tempore captivitatis, postea inde ejecti sunt ab Assamonæis, nisi circumcisionem admitterent. Inde videre est apud Marcum multos ab Idumæa Christum secutos. Prætermitto silentio urbes de quibus nil habeo dicendum. Præcipuarum situm indicat tabula quam delineamus terræ Israël. Hæc tabula quasdam urbes aliter quàm solet dispositas exhibet. Novæ dispositionis rationem reddimus in commentariis in Harmoniam evangelicam. Verùm nostrâ refert præ cæteris locis & urbibus considerare urbem sanctam Jerusalem, situm ejus, & suburbia. Creditur illa fuisse antiquitus *Salem*, cujus rex Melchisedech. Græcè dicta est σόλυμα *Solyma*, postea obtinuit ut diceretur *Jerosolyma*, & *Civitas sancta*, maximè ex quo Templum Dei in ea ædificatum est. *Chadisa* Hebraïcè sonat *sanctum*, idcirco etiam Κάδυτις dicta est à Græcis prophanis. Cujus tribûs fuerit quæritur? Linea tribuum Judæ & Benjamin incidebat in Jerusalem, unde & partem templi Tribui Benjamin Judæi attribuunt.

cap. 3.

URBS JERUSALEM, ET SUBURBIA EJUS.

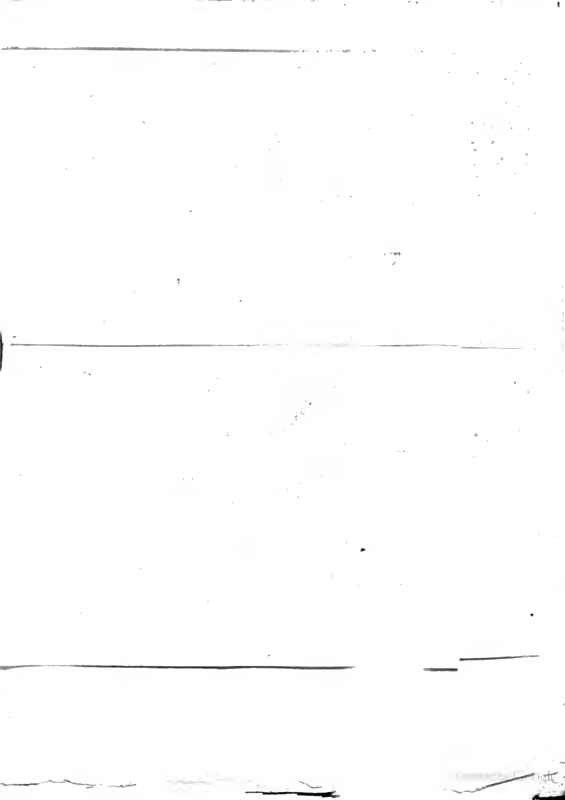
Urbs sancta Jerusalem fundata erat in quatuor montibus. Ad meridiem erat mons *Sion*, ubi superior urbs, sive civitas David. Ad occasum mons alter qui Josepho dicitur *Acra*, ubi urbs inferior, dicta *Salem*. Tertius mons erat *Moria*, ubi olim Abraham paratus fuerat filium Isaac in sacrificium offerre Deo. TAB. III.

In eodem monte vidit David Angelum Dei ſævientem in populos, & cùm ibi obtuliſſet ſacrificium, monente Prophetâ Gad, agnovit Deum placatum. Qua propter in hoc monte Salomon filius cjus Templum ædificavit, ut in loco quem Deus elegiſſet inhabitandum. Quartus mons urbis appellabatur *Bezeta* & *Coenopolis*, ſive *nova urbs*, qui mons urbi additus eſt, multitudine incolarum ejus creſcente. *Bezeta* derivant à *Beth-hatzon*, hoc eſt *domus* ſive *locus gregis*, quia ibi erat forum pecuarium. Juxta hoc forum erat piſcina illa quæ in evangelio Joannis in fonte Græco ad *probaticam* ſita dicitur, nempe vel ad forum pecuarium, vel ad portam gregis, ut vox Græca indicat πρόβατον *ovis*.

Mons Moria, quâ ſpectabat ad Orientem, ſeparabatur à monte Oliveti profundâ valle, quam præterfluebat torrens Cedron, in quem per canales omnis ſanguis victimarum quæ mactabantur in Templo effluebat. Idcirco cum torrens ille ater videretur, & dictus eſt *Kedar*, quæ vox Hebræis ſignificat *atrum*. Non ergo à Cedris quæ in ejus ripis plantarentur, nuncupabatur.

In vertice montis Olivarum erat Bethania quindecim ſtadiis ab urbe. Vicus ille à dactilis palmarum, quibus ferax erat, nomen habuit. Ibi hoſpitabatur Dominus apud Martham & Mariam. Vicus Betphage, quod nomen interpretari poſſumus *vicum groſſorum* ſive *ficuum non maturarum*, proximior erat urbi. Inter Betphage & urbem occurrebat hortus *Gethſemani* à Domino frequentatus. Ad occidentem urbis erat mons *Ghion*, & collis quæ dicitur Jeremiæ *Goatha*, Evangeliſtis *Golgotha*, hoc eſt Calvariæ locus. Uterque collis eo tempore ab urbe ſeparabatur profundâ valle, quæ Cadaverum dicebatur.

Mons *Golgotha* nomen accepiſſe dicitur à Calvariis eorum, qui ibi extremo ſupplicio afficiebantur. Plurimis Patribus placet ſic dictum à Calvariâ Adami, qui ibi ſepultus fuerat. In hoc certè monte revolutum eſt, id eſt, ablatum opprobrium ab Iſraël, & indè nomen per vaticinium accipere potuit *Galgala*, ſive *Golgol* ſignificat *revolutionem*, ut diximus ſupra; Vox autem *Golgol* ſive Galgal non multùm differt à Syriacâ,

Golgotha. Ex monte *Ghion* ſcaturiebant multæ aquæ. Joſephus ad hanc urbis plagam ſtatuit fontem *Siloë,* quem ideo non decet diſtinguere à fontibus dicti montis. Veriſimile eſt aquas Siloë deductas fuiſſe in urbem, in diverſas piſcinas. Una ex illis dicitur in Evangelio natatoria Siloë, ad quam miſit Dominus cæcum, ut aquis ejus ablueret oculos ſuos.

Inter meridiem & orientem urbis vallis erat, in quam influebat Cedron, quæ vallis dicebatur *Gehennon*, id eſt, *vallis Hennon,* infamis ob vivicomburia puerorum, quos olim idololatræ ſacrificabant idolo Moloc; undè factum ut locus durorum cruciatuum & comburii dicatur in Evangelio *Gehenna.*

Quoniam tribus in anno vicibus Judæi tenerentur ex omnibus locis confluere Jeroſolymam, patebant ejus ædes, & lecti ſternebantur omnibus, qui primi vacuas hoſpitibus occupaſſent; in ea enim urbe, ut nos Judæi docent, non conducebantur ædes. Civitas erat communis Judæis omnibus.

Orientem, occidentem, & reliquas orbis plagas, ſeu climata aſſignat Scriptura comparatione urbis Jeruſalem, vel Terræ ſanctæ. Scilicet ſcriptores ſacri Judæi ipſi ſcripsère Judæis. Daniel prædicit reges auſtri, id eſt Ægypti, conflicturos cum regibus aquilonis, id eſt, Syriæ, putà Ptolomæos cum Antiochis. Ægyptus erat ad auſtrum Judææ. Aſſyrii & Chaldæi vocantur aquilonares, nempe reſpectu Judææ. Occidens ſæpè in Scripturâ vocatur *mare*, eò quòd Mare mediterraneum, quod Palæſtinam attingit, ſit majori ex parte ad occidentem Judææ; etenim & eidem eſt ad auſtrum, quare ſubinde *mare* ſignificat auſtralem plagam, ut in illo loco Pſal. 106. v. 3. *A ſolis ortu & occaſu, ab aquilone & mari*, id eſt *ab auſtro.* Subinde meridies vocatur *dextra*; ſeptentrio *ſiniſtra*; eò quòd convertenti faciem ad orientem talis ſit partium illarum ſitus.

cap. 11.

Nec extra rem eſt dicere tecta ædium fere plana fuiſſe; ita ut in illis deambularetur; quare non mirum eſt ſi dixerit Dominus evangelium ſuum in tectis, id eſt, palam eſſe prædicandum; & in iis ambulare, apricari, diverſari, epulari, dormire, aliaque id genus facere liceret. Tecta autem circum-

cap. 22. v. 8. data erant peribolo sive loricâ, ex lege Deuteronomii ne quis incautus ex illis delaberetur. In festo Tabernaculorum, quisque in domate suo, id est, in tecto domûs parabat sibi & domesticis tabernaculum ex arboribus. In Actis. *Ascendit Petrus* Cap. 10. v. 9. *in superiora* ἐπὶ τὸ δῶμα. id est, super tectum, *ut oraret circa horam nonam.* Scalæ autem quibus in tecta ascendebatur plerumque extra ipsas ædes erant; ita ut ex tectis qui descenderet, non intraret in ædes. Hæc observatio lucem affert huic loco Matthæi. *Et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo suâ.* cap. 24. v. 17. Videlicet statim fugiat, nec intret in domum suam.

Denique, Lector mentem adverte ad vestigium ædificii quod cernis in angulo tabulæ, quæ tibi urbem subjicit. Ex eo intellige ædificia procerum, qualia Caïphæ, fuisse similia Monachorum hodiernis claustris. Spatiosum vestibulum A. excipiebat introeuntes. Deinde atrium B. sive aula, nempe locus subdialis occurrebat, circa quod erat peristylium. Nisi suppositâ hac ædium veterum dispositione, vix conciperes quæ de historiâ Petri negantis Dominum habent Evangelia. Ille admissus in vestibulum A. domûs Caïphæ penetravit in atrium B. ubi ignis accensus erat, ad quem se calefaciebant milites. Agnitus ab aliquo in luce ignis regressus est in vestibulum A. ubi Jesum stiterant Sacerdotes, qui ideò Petrum respicere potuit, & eum audivit ejurantem se de numero discipulorum ejus non esse; tunc & eum alia ancilla agnovit. Nulli mirum videatur nos tandiu Hierosolymis immorari, cùm in eâ completum sit opus, cujus causâ scribimus.

CAPUT

CAPUT IV.

De locis sacris. Primùm de Tabernaculo quod in deserto in medio castrorum Moyses erexit juxta exemplar quod ei in monte Sinai monstratum est. De Templo Hierosolymitano, tum & de Synagogis, in quibus Judæi vacabant precibus & lectioni Scripturarum.

MUndus Dei opus, ubique dignus est in quo homines edant indicia sui erga illum obsequii. Antequam Deus in populum collegisset posteros Abrahæ, nullus certus locus addictus erat cultui divino. Eligebantur tantummodo loca magis conspicua, vel quia excelsiora, vel ob insignis arboris viciniam. In collibus, sub arboribus frondosis, iter faciendo, pro occasione olim viri pii sacra faciebant, quod postea etiam Deus fieri permisit, ut Gedeoni. Attamen Reges commendantur, qui excelsa abstulerunt, hoc est, non siverunt ut passim altaria extruerentur in locis excelsis, & extructa everterunt, postquam Deus prohibuit ne extra locum electum quis sacrificia offerret. Deus voluit conjungere Israëlitas Religionis vinculo, definiens unum locum in quo omnes convenirent, ut ostenderet illam unionem charitatis, quam resciderat peccatum; aliquando in novâ lege resarciendam. Christianorum enim, si non nomine tenùs Christiani sunt, unum cor est & anima una. Præterea providebat Deus ut typis impletis, cùm jam inutilis foret omnis ille veteris Legis apparatus, citò lex ipsa posset dissolvi; cùm enim sacrificia, Judæorum alibi quàm in Templo fieri non possent, ubi illud eversum est, continuò religio eorum concidit.

Quæ loca olim sacrificiis offerendis destinata.

Donec quietas sedes daret Judæis Deus, & eligeret locum in quo ei stabile Templum poneretur, Tentorium conflari præcepit, quod esset veluti Templum portatile, aptis partibus constans, ut in eo sacra omnia fierent; quod & citò dissolvi aut

Tabernaculum.

M

compingi posset, prout sedes mutanda aut figenda erat, tum & sine multo labore portari. Ideò compositum est variis asseribus, quorum singulorum pondus non esset nimis onerosum: velis, pellibusque, quæ illicò consuerentur vel dissuerentur, nec oneri essent. In medio castrorum erectum est illud Tabernaculum, circa quod primùm Levitæ castra metabantur; & circa illa duodecim Tribus. Castra tum Levitarum, tum cæterarum Tribuum quadrata erant. Sic dispositæ Tribus, ut Juda, Issachar, & Zabulon orientem respicerent: Ruben, Simeon, & Gad austrum: Ephraïm, Manasse, & Benjamin occidentem: Dan, Aser, & Nephtali boræam. Quæque ternæ illæ Tribus constituebant propria castra: ita quatuor castra distinguebantur, quibus ternariis præerant quatuor Tribus, videlicet Juda, Ruben, Ephraïm & Dan; habentes proprium vexillum, cui, ut tradunt Hebræi, impressum erat signum peculiare. In vexillo Ruben erat imago hominis; in vexillo Judæ leo; in vexillo Ephraïm Bos; in vexillo Dan aquila. Deus ergo residens in Tabernaculo, quasi Imperator circumdatus exercitu suo, incurrere voluit in mentes hominum sub hac formâ; ideò in visionibus, sive apparitionibus
Ezech. 1. ejus, exhibentur dicta quatuor animalia, ut videre est apud
Apoc. 4. 7. Scriptores sacros. Intuebatur hæc vexilla sive hæc quatuor cas-
Psal. 80. tra Psaltes cùm canebat. *Qui sedes super Cherubim, manifestare: coram Ephraim, Benjamin & Manasse, excita potentiam & veni ut salvos facias nos.* Quasi petat à Deo, ut ipse præeat quatuor castris Israël: unum ex illis nominat.

TAB. IV. Sic delineandum curavimus Tabernaculum, ut totum in primâ parte tabulæ exhiberetur, suis opertum integumentis; in aliâ verò, tum Tabernaculi propriè dicti vestigium, tum Tabulæ quibus compingebatur sine ullo velamine, columnæ quibus appendebantur vela, tum supellectilia ejus repræsentaretur. Tabernaculum erat in medio atrii, sive loci subdialis, circa quod tendebantur tapetia ocellata. Atrium illud longum erat centum cubitis, latum quinquaginta. In introitu ejus oppendebatur velum cæteris velis atrii pretiosius. In hoc introitu congregabantur coetus Israël. Prima pars atrii, quæ

introitu proximior, patebat singulis Israëlitis, dum offerrent victimas, & his imponerent manus. Pars cætera solis Sacerdotibus cedebat. Ibi videre est altare æneum, quod superimponitur crepidini lapideæ, ita ut colle ad altare ascenderent ministri ad alendum in eo ignem & focos struendos, quibus holocausta consumebantur. Ultrà altare occurrit vas æneum capax, dictum ideò *mare æneum*; cujus aquâ Sacerdotes pedes & manus abluebant sacra facturi, aut ingressuri in Tabernaculum.

Tabernaculum ipsum operiebatur quatuor integumentis. Duo interiora leviora erant, seu subtenuiora; tertium & quartum ex pellibus, quæ defendebant ab imbribus interiora Tabernaculi. Ut hæc quatuor integumenta pictor distingueret, ea adduxit sive advolvit, & appositis numeris notavit. Longum erat Tabernaculum triginta cubitis, latum decem. Partes duas habebat. Quæ magis intima ei erat, lata & longa decem cubitis, dicebatur *Sanctum sanctorum*. Altera pars appellabatur *Sanctum*. Utraque distinguebatur velo. Ante primam partem pariter oppansum erat velum. Sed hæc clariùs concipientur ex sequentibus formis. Litera Z notat formam totius compagis Tabernaculi, nempè tabularum suarum & columnarum. Cernere est seorsin illas tabulas, cùm manibus suis *m. m.* quibus una ad alteram adjungebatur, & annulis *n. n.* per quos inserebantur vectes, quibus totum opus colligabatur. *p. p.* sunt bases quæ tabulis subjiciebantur, ut erectæ starent.

X. Ichnographia est sive vestigium prædictæ compagis, nempè totius Tabernaculi, tabularum, basium, columnarum ejus. Indicatur & locus paxillorum, quibus illigabantur funiculi confirmantes Tabernaculum adversùs vim ventorum. In sancto Sanctorum A. locus est Arcæ fœderis. Arcam autem Arca.
separatim descriptam vides, cum operculo suo, quod dicitur Hebraicè, *caphoret*, à verbo *caphar*, quod significat *operire* & *expiare*, undè & illud operculum dictum est *Propitiatorium*. Propitiatorium.
Formam ejus adverte. Supra propitiatorium erant Cherubini, quorum forma ignota est. Sunt qui nomen illud per metathe-

sim factum putant à *Recab*, quod Hebræis sonat idem ac *vehiculum*, quod Arca Dei esset veluti vehiculum Dei: undè dicitur in Scripturis Deus *equitare* & *sedere super Cherubim.* Ut pictor distingueret Propitiatorium sive operculum ab Arcâ, exhibuit illud quasi manu Cherubinorum elevatum. In Arcâ autem duæ erant tabulæ lapideæ, in quibus Lex scripta fuit digito Dei. Juxta illam virga Aaronis apposita erat, & urna in quâ Manna.

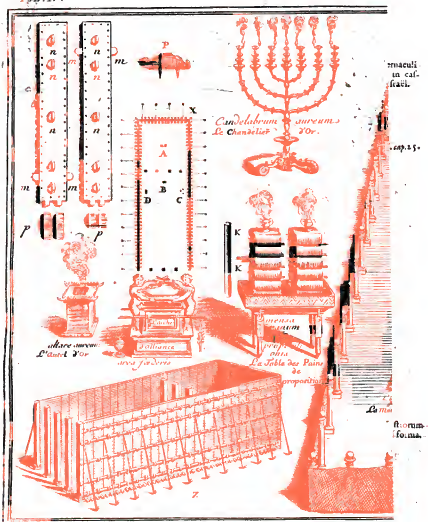
Pars reliqua Tabernaculi dicebatur *Sanctum*, ubi erant G. Candelabrum septem lucernas habens, quod & seorsum delineatum vides. B. Altare aureum sive thimiamatis, quia in eo incedebantur thimiamata, sive odores. D. Mensa panum, quos Hebræi vocant *panes facierum*, quòd cùm essent quadrati, haberent diversas facies; sive quia erant ante faciem Arcæ, undè à Græco & Latino interpretibus appellantur *panes propositionis*, quia nempè proponerentur ante Deum. In mensâ illâ quam subjicimus oculis tuis, considera, lector, juxta traditionem Hebræorum inter panes propositionis dispositos calamos aureos fissos. K. repræsentat unum ex illis calamis. Usus eorum erat, ut ventus perflaret inter dictos panes, ne mucescerent. Observandum est mensam horum panum fuisse ad latus septentrionale, & candelabrum ad meridionale.

Mensa panum Propositionis.

Singulis diebus Sacerdotes hanc partem Tabernaculi ingrediebantur ad lucernas candelabri componendas, ad adolendum, & ad removendos dictos panes singulis Sabbatis, cùm novos inferrent. In Sanctum Sanctorum solus summus Pontifex, & hoc semel in anno, in die festo Expiationis intrabat.

Quoties movebantur castra, cuique Levitæ assignatum erat, quas partes Tabernaculi portaret. Alii tabulas cedrinas auro inductas, quibus compingebatur Tabernaculum; alii bases argenteas, quibus sustinebantur tabulæ; alii vectes, quibus-cum & per incastraturas illæ cohærebant; transibant enim vectes per annulos aureos qui his tabulis inhærebant, ut notatum est. Alii diversa vela, quibus Tabernaculum tum operiebatur, tum defendebatur adversùs imbres, & atrium præcingebatur. Alii denique columnas quibus appendebantur

TAB. IV.

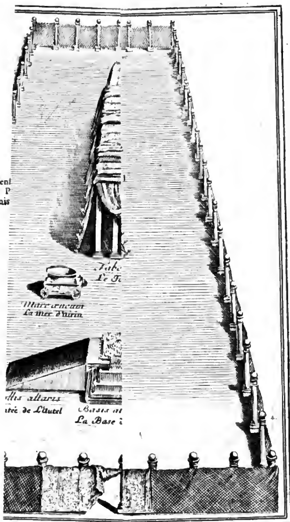

rnaculi
in caſ-
ſraël.

cap. 25.

ſt. orum
forma.

Menl
num P
fitionis

velâ; alii denique paxillos, funes, quibus adversùs vim ventorum columnæ illæ & tabulæ firmabantur. Hæc per se satis clara sunt in Exodo.

Jam animadvertimus Deum non tantùm generali providentiâ, sed & speciali imperio Israëlitas rexisse. Hos soli suo dominio subjacere volebat; usus quidem Moyse per quem suas leges ediceret: inter quas illa præcipua fuit, ut sibi, tanquam summo Regi, Tabernaculum illud, de quo sermonem facimus, instrueretur, quod nimirum instar esset palatii sive regii habitaculi. *Facientque mihi*, ait Deus Moysen alloquens *Sanctuarium, & habitabo in medio eorum, juxta omnem similitudinem Tabernaculi quod ostendam tibi & omnium vasorum in cultum ejus.* Hoc est, ut interpretantur Judæi, facient mihi Israëlitæ domum & vasa quasi sanctuarii Regis, domûsque regiæ, & ego in medio eorum habitabo, in domo nempè solioque gloriæ, quod mihi facient. Voluit Deus & haberi Imperator, sive bellator fortis, ut nominis sui terrore impleret animos. Ideo mediis in castris Tabernaculum erectum est, circa quod, ut in exercitu fit, Israëlitæ tenderent juxta cognationes suas & vexilla. Ita cum Tabernaculo conjuncta castra decet cogitare. Quin verisimile est, quoniam secundùm exemplar, quod viderat in monte, jussus sit Moyses erigere Tabernaculum. Verisimile, inquam, est Deum apparuisse residentem in Tabernaculo cum exercitu quo illud circumdabatur. Certum est nullam digniorem divinæ majestatis cogitationem olim animo occurrisse, quàm Dei in Tabernaculo habitantis, in medio castrorum. Sub hac imagine non semel se conspicuum præbuit Deus Prophetis, ad quorum visiones intelligendas interest cognoscere quæ fuerit dispositio castrorum Israëlis.

Tabernaculi situs in castris Israel.

Exod. cap. 25.

Jam diximus castra Israël fuisse in quatuor partes distributa, sive quatuor minora castra, quibus præfuerint quatuor primariæ Tribus, nempè Judâ, Ruben, Ephraïm & Dan. Cuique ex illis quatuor Tribubus, tres aliæ Tribus parebant. Quatuor dictæ principes Tribus occupabant laterum castrorum præcipuas sedes; omnes autem propria signa habebant, ut diximus, Juda leonem, Ruben humanam faciem, Ephraïm

Castrorum Israel forma.

bovem, & Dan aquilam cum ſerpente. Hæc animalia cæteris præſtant, leo inter feras, bos inter jumenta, aquila inter aves, homo verò ſuper omnia. Cùm ergo Arca Dei eſſet veluti quadriga, ſive currus Dei, appoſita ſunt ei Cherubin, quibus veluti traheretur. Illa autem referebant faciem quatuor dictorum animalium: nimirum qui illa cerneret, ut Ezechieli contigit, ſibi videbatur videre ſimul leonem, bovem, aquilam, & hominem. Ita Cherubin videntur ſymbola fuiſſe, quæ exhiberent quatuor ſigna quæ inerant vexillis quatuor præcipuarum tribuum, ita ut Arca cum Cherubinis fuerit veluti thronus Dei, in quo, quoties viſus fuit Prophetis, apparuit ſedens. Deus qui ſpiritus eſt, cùm vix aliter cogitari poſſet ab hominibus carnalibus, ingerebat ſe animis & oculis ſub conſpicuâ formâ, quâ nulla eſt Deo dignior, quàm potentis bellatoris. Mos erat antiquitùs ut è curru bellatores pugnarent; ut videre eſt in Homero. Bellator ille egregius eſt, qui virtutibus pollet, prudentiâ, robore, ſagacitate, induſtriâ; quem nulla res lateat; omnia pervideat; quocumque feratur incredibili celeritate; qui ubique præſens ſit; cui nulla vis valeat obſiſtere. Hiſ-ce omnibus virtutibus ornatum Deum exhibent Scripturæ, dum enarrant ejus apparitiones. Ad id idonea quatuor animalia ex quibus conſtabant Cherubin, & harum virtutum erant ſymbola.

Conſpicuis autem miraculis Deus ſe in Tabernaculo præſentem teſtabatur. Nubes interdiù operiebat umbrâ ſuâ Tabernaculum, noctu verò inſtar columnæ ignis collucebat. Deus reſpondebat ſummo Pontifici dum conſulebatur. Vox ejus audiebatur ex Sancto, quaſi egrediens ex Arcâ. In Altari æneo, quod ſub dio poſitum erat, ignis de cœlo delapſus abſumebat membra holocauſtorum ſive victimarum quæ huic ſuperponebantur.

TAB. V. Ubi contigit Iſraëlitis ſummâ pace frui ſub regno florenti Davidis, tum de Templo ſtativo cogitandum fuit. David in hoc-ce opus ſeriò animum convertebat; ſed ei tantùm conceſſit Deus, ut apparatum conſtrueret, delinearet formam, & materiam pararet. Salomon filius ejus Templum inchoavit

miris impensis, & septem annorum spatio ædificavit in monte Moria. Tunc ergo Arca Dei, quæ hactenus fuerat in Tabernaculo, quod diu in Silo substitit, deducta est Jerosolymam in Templum; quod dedicatum est cum celebri pompâ. Hac-ce Deus manifesta signa edidit præsentiæ suæ, significans quod verè locum illum elegisset, in quo coleretur. Nube impletum est Templum, quo signo priùs collustratum fuerat Tabernaculum.

Salomon in ædificio Templi conatus est, quantùm potuit, exprimere Tabernaculum, efformans ex lapidibus quod primum ex pellibus erat. Conjice, studiose lector, oculos in vestigium hujus ædificii: simul animo cogita totam orthographiam ejus, hoc est, ipsa ædificia super hoc ce vestigio extructa. Cùm mons Moria, ubi ædificatum Templum, non haberet in vertice suo aream satis patentem, erigendi fuerunt aggeres, ut sufficeret his omnibus capiendis ædificiis & atriis quæ necessaria erant. Vertex Moriæ tercentum & ampliùs cubitis superabat subjectas valles; quapropter pluribus gradibus ad solum Templi perveniendum erat. Mira erat horum graduum dispositio, mira structura, οἰκοδομή, ut loquuntur Evangelistæ: admirabilis prospectus totius ædificii, quod positum supra montem extabat. In suis quatuor lateribus circumdabatur altis porticibus.

Igitur amovenda est animo opinio simile fuisse Templum Hierosolymitanum templis nostris. Hæc unâ constant æde; illud, ut dixi, multa ædificia & atria habebat, quæ capere possent infinitam hominum multitudinem. Verùm pars illa quæ repræsentabat Tabernaculum, in quo Arca, altare aureum, candelabrum, mensa panum propositionis, parva erat, comparata majoribus nostris ecclesiis; non enim patebat ultra sexaginta cubitos; quæ magnitudo sufficiebat; soli enim Sacerdotes intra illam admittebantur. Sanctum Sanctorum, quod *oraculum* id est, *loquutorium* dictum est, quia indè Deus alloqueretur summum Pontificem à quo consulebatur, habebat viginti cubitos in longitudine, viginti in latitudine. Velo pars utraque separabatur. Arca, candelabrum, Altare æneum,

Forma Templi.

Mensa Panum propositionis in hoc Templo disponebantur, ut in Tabernaculo. Ante hujus-ce Templi fores expandebatur velum. In introitu erat porticus, in quâ duæ columnæ æneæ, una dicta *Jachim*, altera *Booz*. Symbola erant & indicabant quòd Deus Templum illud statueret & confirmaret; ut liquet ex interpretatione harum vocum, quæ Hebraicæ sunt.

Circa ædem sacram erat atrium quod repræsentabat locum illum subdialem quo circumdabatur Tabernaculum. Multiplex est illud atrium, sive multa atria, quæ propriis septis distinguebantur. Primum atrium & majus patebat omnibus Judæis & gentilibus. Ideo *Gentium* dicebatur, longas habens porticus; in quibus spatiari licebat; sed nulla in eo domicilia, in quibus pernoctaretur. Primum illud & exterius septum complectebatur secundum, quod Israëlitas solos admittebat. Septum illud secundum circumdabatur ædificiis, in quibus noctu diuque versari, quin & vesci, munia religionis obire, precari, legere, orare, Legi studere licebat Israelitis, modo tamen mundi essent; nefas erat ullâ immunditie pollutum vel limina hujus atrii attingere. Latera ejus quingentorum cubitorum erant. In medio hujus septi tertium erat, quod *Sacerdotum* dicebatur, complectens eorum domicilia, loca ubi commorabantur, comedebant, dormiebant. Distinguebatur in duas partes; intimior continebat Ædem sacram, & cingebatur ædificiis, quæ, prout surgebant, contrahebantur. Hæc fusiùs explicare non est hujus loci nec temporis. Altera pars habebat atrium centum cubitorum & in ejus meditullio altare holocaustorum, in quo sacrificia fiebant.

Atrium Gentium.

Atrium Israelis.

Atrium Sacerdotum.

Altare.

Ne simile quis credat altaribus nostris, protinùs dicam latum viginti cubitis Hebræis; altum verò decem. In eo, aut supra illud non mactabantur victimæ, sed consumebantur, postquam sanguis earum effusus fuerat ad ejus crepidinem, nempe in fossa quâ circumdabatur, & sanguis quo respergebatur, exceptus diffluebat per subterraneos canales in torrentem Cedronis. Altari, prout surgebat, diversæ erant crepidines veluti gradus. Quadratum erat; & cùm altum esset, quia ad illud gradibus ascendere non licebat Sacerdotibus, appositus collis erat quo ibant ad summam aream ejus. Ibi multi foculi super quos

Ichnographia *siv*

TEMPLI HIERO

PORTICUS SEPTEN

Porta Ten

Soreg Sive Sepes ATRIUM

Chel *Sive*

Concilave *Libami-num*

ATRI-UM

Mochad

Gazophy-lacion

Jordan

quos ſtruebant membra victimarum. Ignem ibi perpetuum ſubjectis lignis alebant.

Mare æneum quod in Templo majus quàm in Tabernaculo Salomon conflavit, biſſeni ænei boves ſuſtinebant, poſitum pariter inter veſtibulum Templi & Altare ad meridiem. Atrium illud, in quo vas illud, & altare quod & holocauſtorum appellabatur, proprium erat Sacerdotum qui ſacra facerent. Si quis ex populo offerret, poterat ejus prima limina ſubire. Thronus Regis erat in eodem atrio, ad dexteram ingredientium per portam orientalem.

Tum Sacerdotum, tum Iſraëlitarum atria cingebantur porticibus, gazophilaciis, variis conclavibus, & ædificiis; neceſſariæ enim erant cellæ ad reponendum ſal, quo aſpergebantur membra victimarum, oleum quod infundebatur lucernis candelabri, vinum quod effundebatur cum ſacrificiis; tum ad ſervandas veſtes Sacerdotum & phialas, pateraſque, quarum uſus erat ad excipiendum ſanguinem. Inſuper paranda erant conclavia Sacerdotibus, qui toto tempore quo obirent Sacerdotalia munera, à ſabbato ad ſabbatum, Templo non diſcedebant. Loca ergo illis deſtinata ad veſcendum, ad cubandum. Quin pleriſque ex piis Iſraëlitis utriuſque ſexûs licitum erat dies nocteſque commorari in Templo, Deo ſervientes, ut Evangelium aſtruit de Annâ. Ergo Gynæcæa erant, ſive loca propria mulieribus. Adde ſacros conventus agi etiam ſolitos in Templo. Summus judicum conſeſſus in eo erat, quorum amplam ſedem eſſe oportuit. *Luc.* 2.

In ſingulis portis atriorum erant veſtibula. In veſtibulo portæ orientalis atrii Sacerdotum puto collocatum fuiſſe Gazophilacium, ſive diſpoſitas arcas eleemoſynarias. Locus ille exornatus fuerat donariis Principum, ideò conſpicuus. Reſpondebat faciei Ædis ſacræ. Huc veniebant Iſraelitæ adoraturi, ideò JESUS CHRISTUS ibi quandoque ſermonem habebat ad populum frequentem. Ibi, ut opinor, advertit mulierem quæ eleemoſynam detulerat ad arcas eleemoſynarias. Patebat atrium Sacerdotum tribus portis, unâ ad orientem & duabus aliis, quarum hæc ad ſeptentrionem, illa ad meridiem.

Atrium Israëlitarum ad orientalem plagam unicâ portâ patebat. Hæc dicebatur *Speciosa*; quam non aliam puto ab eâ quæ à Josepho appellatur *Corinthia*, nempè quia ex ære Corinthiaco conflata, quod genus æris suo splendore non multùm inferiùs erat auro. In lateribus autem septentrionali & meridionali, in uno quoque tres portæ erant. In latere occiduo nulla porta erat; & ex hac parte conspicuum posticum Templi; cui ne obverterent terga Israëlitæ dum egrediebantur Templo, ideo nulla aperta porta in illo latere occidentali.

Israelitarum atrium quadratum erat, habens in quatuor angulis atriola sive minora atria culinis circumdata, quæ serviebant usibus piorum Israëlitarum ad coquenda eorum sacrificia; nempe eas partes victimarum, quæ ab offerentibus comedendæ erant *in loco sancto*, ut lex præcipit nimirum in atriis, vel in conclavibus quæ atria cingebant. Præterea plerique erant, ut modo dixi, viri pii, mulieresque religiosæ, quæ non discedebant de Templo; quibus idcirco culinæ necessariæ. Adductus sum ut crederem, postquam J. C. D. N. repetiit cœlum, discipulos ejus unà cum Mariâ matre in cœnaculum nempè in superius aliquod Templi ædificium secessisse, & ibi usque ad diem Pentecostes commoratos, oratione, jejunio se præparasse ad illapsum Spiritûs Sancti; qui cùm contigit, factâ voce magnâ, excitati quotquot erant in Templo convenerunt, & mirati sunt Apostolos diversis linguis loquentes. Sicuti in angulis atrii Israëlitarum erant culinæ ad usum eorum; ita in latere occidentali atrii Sacerdotum, in utroque angulo destinatæ erant culinæ usui Sacerdotum.

Inter porticus atrii Gentium, una erat quæ Salomonis dicebatur; quæ cùm orientalis esset, boreali vento non patebat. In eam hieme, ut verisimile est, frequentiùs se recipiebat populus; idcirco videmus in Evangelium Jesum ibi in porticu sermocinantem.

Ante extimum ambitum atrii Israëlis, intervallo decem cubitorum, advertenda est lorica, sive lapideus cancellus, ultra quem Gentibus non licebat penetrare. In istâ loricâ erant erectæ columnæ, inscriptæ Græcis & Hebraïcis vocibus quæ

interdicebant Gentilibus & omnibus qui casti non erant, ultra prorumpere. Adstabat, ut videtur, publicanus Evangelii juxta hos cancellos, quos non audebat prætergredi; & ideo longè stans despiciebatur à Pharisæo superbo, qui ex atrio Israëlis ostio poterat eum advertere.

In ortographiâ adverte, lector, tum ædificia Templi, tum substructiones ejus, quas tum Josephus tum ipsi Evangelistæ appellant τὰς οἰκοδομάς. Latinus interpres *ædificationes* & *structuras*. Vertex montis Moriæ augendus fuerat, ut diximus, substructionibus, sive aggeribus aggestis. Horum mœnia ad quadringentos cubitos teste Josepho surgebant. Ergo innumeris gradibus perveniendum ad solum Templi, sive ad illam aream in quâ ædificatum erat. Substructiones illas ingentibus saxis ædificatas ostendebant Domino Apostoli, cùm Templo egredientes dicebant, *Magister aspice quales lapides & quales structuræ.* *Marc. cap. 13. v. 1.*

Secundum Templum.

Templo Salomonis everso à Babyloniis, Zorobabel post reditum è captivitate Babylonicâ, aliud Templum in eodem loco, nempè in monte Moria, sed non pari magnificentiâ ac Salomonicum ædificavit. Hoc-ce secundum Templum cùm annis labentibus ex parte dirutum esset, instauravit magnus Herodes, quod à Romanis postea eversum est, non ampliùs restaurandum. Judæi nomine secundi Templi intelligunt tum quod instauravit Zorobabel, tum quod restauravit Herodes. Salomonicum habuit quinque ornamenta sive miracula quibus secundum caruit, primum fuit *Urim* & *Thummin*, scilicet Ephod, partem vestis Sacerdotalis, quatenùs eo indutus Summus Sacerdos illustrabatur luce & occulta cognoscebat. Secundum miraculum fuit donum prophetiæ, quod dum stetit Templum Salomonis, frequens erat. Arca fœderis habetur pro tertio miraculo. Quartum fuit ipsa præsentia Dei inter Cherubinos; quam ipse manifestam faciebat, respondens voce clarâ his à quibus consulebatur; indè locus ubi Arca, dicebatur *Oraculum*. Quintum miraculum fuit ignis de cœlo, qui comburebat victimas; quod sæpiùs contingebat: idcirco de præsentiâ Dei in Templo Salomonico nulla legitima dubitatio.

Hæc autem quinque ornamenta in captivitate amissa sunt. In eversione Templi per Babylonios occultata Arca, & hactenùs latet. Siluit vox Dei ab hoc-ce tempore, donec Verbùm caro fieret, & ipse non solùm summum Sacerdotem sed omnem populum compellaret verbis. Cùm caro factum est, non arcam habuimus, sed nobiscum Deus; qui victimas non inflammavit, sed corda nostra.

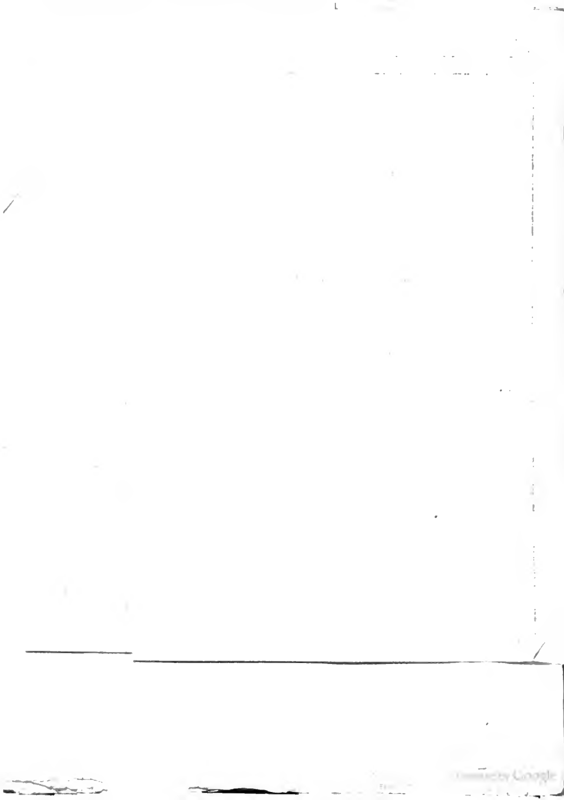
Templum extructum in monte Garizim. Dum prosequeremur Historiam sacram, vidimus præter Hierosolymitanum alia duo fuisse Templa, in quibus quidem coleretur Deus, sed falsâ religione. Sannabalat, veniâ petitâ à Dario, cujus erat præfectus, deinde ab Alexandro magno post mortem Darii, extruxit in monte Garizim Samariæ Templum in gratiam generi sui Manasse. In eo Samaritani primitùs Deo sacra offerebant: postea Antiochus Epiphanes, non reluctantibus multùm Samaritanis, Jovi hospitali illud consecravit. Post annos autem ducentos quàm fuerat conditum, Joannes Hircanus illud evertit cum urbe Samariæ. Hanc sequentibus annis excitavit Herodes, & *Sebastem* de nomine Cæsaris Augusti appellavit: in eâ quoque Templum exstruxit, cui montem Garizim Samaritani prætulerunt. Vidimus etiam

In Ægypto. ab Oniâ Templum Deo Israëlis sacratum in Ægypto. Sed plura de his Templis non opus est dicere; neque enim in Sacro Codice pro legitimis Dei Templis agnoscuntur.

Synagogæ. Addam autem brevem sermonem de Synagogis, quatenùs loca erant, in quibus precibus & lectioni Scripturarum Judæi vacabant. Hinc dicuntur domus doctrinæ & orationis *proseuchæ*, hoc est *oratoria*. In scripturis προσευχὴ, nomen est ambiguum; significat enim orationem & domum orationis: & in utrâque significatione occurrit in novi Testamenti paginis. Nullam formam peculiarem habent synagogæ, nisi quod in illis est species altaris, sive mensæ, in quâ explicatur & evolvitur volumen Legis. Ad orientem arca est, ubi reponitur illud volumen. Innumeræ pendent lucernæ ex laqueari. Juxta synagogam cubiculum est, ex quo mulieres prospiciunt in synagogam virorum; etenim non illis licet in eam intrare, & à viris prospici. *Synagoga* vox est Græca, quæ idem sonat ac

TAB. VI

THOGRAPHIA,
Elatio Templi
OSOLYMITANI,
s Frontes, ac aliæ
Ædificiorum
ius dem Templi
ubterraneorum.

congregatio, *cœtus*. Creditur synagogas primùm institutas fuisse in captivitate, ob inopiam Templi. Sæpè complures erant etiam in eadem urbe Synagogæ. Hierosolymis 480. numerantur; cùm enim ex toto mundo ter in anno obligarentur Judæi in Hierosolymam, quæque natio & ejusdem conditionis viri aut artis amabant simul congregari. Hinc Synagoga Libertinorum, de quâ in Actis, nempè ubi servi manumissi conveniebant. *cap. 6. v. 9.* Etiam Romæ plures è Libertinis fuisse Judæos Philo memorat libro de legatione suâ ad Caium. Nominatur etiam in Actis synagoga Alexandrinorum, nempè constans ex Judæis Alexandrinis. Diximus synagogas fuisse domos doctrinæ, ut eas Pilo libro *quod omnis probus liber* appellat. Ibi loquitur de amore Judæorum erga Scripturas sacras. *Has ediscunt*, inquit, *& alio tempore; sed præcipue recurrente die septimo, quem sacratum existimant, feriantur que, tunc ab omnibus aliis negotiis, quoties sacras ædes, quas synagogas vocant adeunt: pro ætatis ordine, juniores ad seniorum pedes considunt, & ad audiendum se componunt. Ibi alius ex libro prælegit, alius quispiam unus è peritioribus accedens quæ obscura sunt explicat.* Eadem Philo dicit libro de septenario, ex cujus verbis colligere est in singulis urbibus, quas Judæi incolerent, maximum fuisse numerum synagogarum. *Septimo quoque die*, inquit, *innumeræ per totam urbem prudentiæ, temperantiæ, fortitudinis, justitiæ, aliarumque virtutum scholæ panduntur, in quibus alii modestè consident, quietè ac placidè, arrectis auribus, cum attentione exactâ, eò quod orationum suavissimarum siti correpti sunt. Mox verò exurgens quidam è peritissimis enarrat optima & profutura, quibus omnis vitæ cursus ad id quod melius est provehatur.*

Alibi dicemus Judæos sic partiri biblia sua, ut totum Pentateuchum spatio annuo perlegant in synagogis suis, quibus adjungunt lectionem ex Prophetis. Cùm synagogæ non perinde ac Templum haberentur sacræ, etiam cuique Israëlitæ, qui nec Sacerdos nec Levita esset, licebat canere, legere, docere; quod providerat Deus, ut Apostoli & Discipuli ejus, quos extra tribum Leviticam electurus erat, possent annuntiare Evangelium. Satagebant ut diebus sabbati in Synagogis sermo-

cap. 16. v. 13. nem haberent ad populum; ut in Actis. *Die autem Sabbatorum egressi sumus foras portam juxta flumen, ubi videbatur oratio esse.* Ibi προσευχὴ *proseucha* est synagoga; quam significationem habet apud poetam Juvenalem: *in quâ te quæram proseuchâ.* Locabantur juxta flumina, ut commodiùs Judæi lavarent se. Apostoli testimonio Prophetarum ostendebant in Jesum convenire omnia quæ de Christo prænuntiata erant. Si quidem verò multi ex ethnicis frequentabant synagogas amplexati fidem Judæorum, ubi didicerunt ab Apostolis Jesum, quem Judæi crucifixerunt, esse ipsum Messiam expectatum, facilè adducti sunt ad fidem Christianam. Sic nomen JESU CHRISTI prædicatum est, & innotuit Gentibus, ad quod Deus usus est Synagogis Judaïcis.

CAPUT V.

De temporis mensuris apud Hebræos, de horis, diebus, hebdomadibus, mensibus, annis, Jubilæis.

QUæ suis locis ac temporibus non peraguntur, casu & temerè fieri censentur; quod in Republicâ, cujus Deus auctor, non poterat contingere. Imò ratio temporum diligens habita est, ut quæ præceperat Deus iteranda sacrificia, instaurandas celebritates, ex certis legibus recurrerent. Interest igitur scire quibus intervallis solerent Hebræi metiri siderum cursus, à quibus tempus pendet. Tum etiam quia nihil magis est usitatum omnibus Scriptoribus, quàm rerum de quibus loquuntur tempora signare, nominare horas, menses, annos; quæ nomina inter plures populos sono quidem communia sunt, sed sæpiùs sensu diversa; neque enim metiendorum temporum ubique eadem ratio est. Ergo multùm falluntur qui mensuras temporum Hebræas interpretantur ex consuetudinibus nostris, quasi ab iisdem initiis nos & Hebræi horas diei, diem ipsum, hebdomadem, menses, annos, inchoaremus.

Tempus est mensura durationis rerum, quas comparando cum siderum motu, plus minùs-ve durare dicimus, dum cogitamus harum durationem his vel illis siderum motibus respondere; hoc est, certos circuitus absolvisse sidera, dum res illæ subsisterent. Multiplici motu moventur sidera, aut videntur moveri; primùm circa terram, quo totum cœlum unà cum omnibus sideribus abripitur, aut videtur abripi. Mensura durationis rerum, dum hic motus conficitur, dicitur *dies*; quo nomine non significatur solùm intervallum temporis, quo sol lucet nobis conspicuus, sed illud quo totius cœli fit dicta revolutio, sive realis sive tantùm apparens. Hujus revolutionis initium alii repetunt à meridie, alii à mediâ nocte, alii ab ortu solis, alii ab occasu ejus. Cùm sol occidit, dies incipere censetur ab Hebræis, quibus subsequente occasu finitur. Ita sabbatum quod incipiebat post solis occasum, finiebatur sole occidente; undè videre est in Evangelio, sabbati diebus, cùm sol occidisset, delatos ad Christum multos ægros, quod ne antea fieret impediebat religio Sabbati.

Diem civilem integram revolutam significant Hebræi his duabus vocibus *mane* & *vespere*: vel illis *die* ac *nocte*. Græci dicunt νυχθήμερον. cujus vocis significatio ea est, ut sicut pars diei dies dicitur, ita nox & dies sive νυχθήμερον dicatur de parte diei. Quapropter etiam si duæ noctes & unus dies tantùm cum parte diei præcedentis & subsequentis effluxerint, dum res quæpiam fieret, non ideò minùs trium noctium totidemque dierum intervallo, hæc facta diceretur.

Pendet ex hominum arbitrio, in quascumque voluerint partes dividere intervalla temporum, sicut locorum, cæterarumque rerum, quæ divisionis capaces sunt. Olim Hebræi & Diei divisio antiqua.
Græci non alias diei divisiones habebant quàm quæ sensibus deprehenduntur, cùm sol oritur, cùm imminet vertici nostro, & postea ad occasum vergit & occidit. Harum divisionum nomina sunt *mane*, *meridies*, *vespera*: in veteri Testamento usitata sunt. Nondum in viginti quatuor horas tempus diurnæ revolutionis cœli circa terram, divisum fuerat. Romani, pariter ac Judæi partiebantur diem in quatuor quadrantes, quo-

rum unusquisque haberet tres horas, à nostris horis in eo diversas, quod nobis horæ omnes per totum annum æquales sint, pars enim sunt vigesima quarta temporis illius quo cœlum circa terram revolvitur. Horæ autem singulæ Romanorum & Judæorum pars erant duodecima temporis illius quo sol conspicuus est: quapropter quoniam per æstatem longiori tempore supra horizontem commoretur, longiores erant horæ æstivæ hibernis. Prima itaque hora incipiebat cum ortu solis, sexta in meridie, & duodecima absolvebatur cùm sol occide-

Joan. cap. 11. v. 9. ret. Undè dicebat Dominus. *Nunquid sunt duodecim horæ diei?* Sic tertia hora medium illud tempus indicabat, quod est inter solis ortum & meridiem; sicut nona quod medium est inter meridiem & occasum solis. Undecima, media inter decimam & duodecimam. Tanta non est inæqualitas dierum Judæis, quanta est nobis, qui longiùs absumus ab æquinoctiali circulo; ideò horarum hibernarum & æstivarum, in quas illi diem dividebant, non tantum est discrimen. Longiores enim illis dies, qui nobis sunt Parisiis sexdecim horarum, non excedunt in Judæâ tredecim horas; ideo per totum annum videntur ferè æquales.

Duplicem vesperam distinguunt Hebræi. Prima post meridiem incipit, sole inclinante ad occidentem, à sextâ horâ sive à meridie usque ad noctem. Quando, inquam, sol incipit declinare, ea est vespera una: post occasum solis, est vespera altera. Tempus quod currit quasi medium inter solem incli-

Exod. 12. 6. nantem & occidentem appellant *Ben-Arbaïm* quasi dicas *inter vesperas*.

Noctis divisio. Noctem pariter in quatuor partes dividebant Judæi, quæ dicebantur *vigiliæ*, & quarum quævis tres horas habebat. Primam partem, seu vigiliam primam appellabant *caput vigilia-*

cap. 2. v. 19 *rum*, ut in lamentationibus Jeremiæ. Secundam dicebant me-

Judic. cap. 9. v. 19. diam; non ideò quod esset media inter tres noctis vigilias, sed quod ea flueret usque ad adultam seu mediam noctem.

Tertia vigilia nocte mediâ initium & horâ tertiâ matutinâ finem sumpsit. Postrema dicta *vigilia matutina* oriebatur horâ tertiâ, desinens sextâ matutinâ. Hæ vigiliæ & aliis nominibus designantur

designantur in Scripturâ, quæ respondent iis noctis partibus, quas quævis vigiliarum describit 1. Vocatur *Sero* 2. *media nox.* 3. *Gallicinium.* 4. *Mane.*

Septenarius dierum numerus efficiebat hebdomadem, quæ vox Græca est, indicans hunc numerum septenarium. Per sex dies Hebræis licebat operari; septimo quiescebant, qui ideo dicebatur *sabbatum*, Latinè *quies*. Sabbati religio videtur cœpisse ab origine mundi, quem cùm sex diebus creasset, septimo quievit Deus; cujus rei memoriam religio Sabbati non sinebat deleri ex hominum animis. Deus nos & omnia è nihilo fecit & absolvit primo dierum septenario; postea verò nos refecit primo die hebdomadis; ideò conversa est religio Sabbati in sequentem diem, quâ JESUS CHRISTUS auctor vitæ nostræ à morte surrexit. Hebdomas. Sabbatum.

Originem Sabbati quidam sentiunt non altiùs repetendum quàm à Moyse, qui illud servandum præcipit, sed his dici potest, verbis Domini ad Judæos apud Joannem. *Moyses vobis dedit circumcisionem (non quia ex Moyse est, sed ex patribus)* Abraham circumcisus est. Ante Moysem, & Hebræi, imò pleræque Gentes observaverant Sabbata, in quorum periodo sive in his numerandis conveniebant cum Judæis; quod non mirum est, siquidem omnes populi ex filiis Noë orti sint. cap. 8. v. 22.

Quæ dies sequitur Sabbatum, à Judæis dicebatur *una Sabbati*, quod idem sonat ac *prima Sabbati*. Tota hebdomas nomine Sabbati significatur. Vox autem Græca *μία*, *una*, in novo Testamento interdum pro *primâ* ponitur. Ita ex ordine *secunda Sabbati*, *tertia*, *quarta*, *quinta*, *sexta*, quibus nominibus singulæ dies hebdomadis notantur.

Sexta dies à Judæis Græcè loquentibus dicebatur *παρασκευή*, *parasceve*, id est, *præparatio*; quia in illâ paranda erant omnia victui necessaria in sequens sabbatum, per quod jubebantur quiescere; ita ut nec coquere cibos, nec etiam ignem accendere illis liceret. Quod Judæis Hellenistis, id est, Græcè loquentibus, dicitur *parasceve sabbati*, appellatur ab iis qui non nisi Hebraicè loquuntur, *Ereb sabbat*, hoc est, *vespera sabbati*. Parasceves enim proprium tempus nonâ horâ feriæ sextæ inci- Parasceve.

piebat: quod constat ex illo decreto Imperatoris Augusti, quo post horam nonam in die veneris prohibuerat ne quis in jus vocaret Judæos; qui hoc tempore vacare tenebantur apparandis cibis, cæterisque rebus, quarum usus futurus erat in sabbato. In hac sextâ die iter non suscipiebant, quod ante occasum solis facilè confici non posset.

Sabbatum non denotat solùm diem septimum hebdomadis, ut diximus, quod quiescendum erat ab omni opere, sed & totam hebdomadem, id est, septem dies; unde illud Pharisæi apud Lucam: *jejuno bis in sabbato*, id est, in hebdomade. Pariter & nomen *Hebdomas* non solùm usurpatur pro numero septem dierum, sed & septem annorum. Ita nomen illud æquivocum est, & quoties occurrit decet expendere de quo septenario sit intelligendum; an de dierum numero, an de annorum; an denique de certâ periodo quæ septem annis constat: nam post septem annos, seu septimo quoque anno terra quiescebat, qui annus dicebatur *sabbatarius*; septem autem sabbatariis annis, id est, quadraginta novem annis elapsis, celebrabatur Jubilæus ipso anno quadragesimo nono, & non anno sequenti, ut quidam sentiunt, opinantes quinquagesimum fuisse Jubilæum. Annus quidem jubilæus in Scripturà dicitur quinquagesimus: verùm sic nominatur eodem sensu quo dies Sabbati appellatur quandoque *octava dies*, quia sabbatum præcedens comprehenditur; in Evangelio *post dies octo*, pro *die sabbati*. Sic Olympiades, quæ constabant quatuor annis, dicuntur *quinquennium*, quia nomine Olympiadis significatur intervallum in quo numerantur duæ olympiades, quæ hoc intervallum terminant. Ita olim ambigui, nunc certò tenemus annum quadragesimum nonum fuisse Jubilæum; dici autem quinquagesimum, cùm indicatur intervallum quinquaginta annorum, in quo duo anni jubilæi occurrunt; quod & postea adstruemus.

Hebdomadum diversæ species.

In signa & distinctionem temporum, cœlo apposita sunt luminaria illa magna, quæ solem & lunam vocamus. Præter hunc motum quo sol & luna singulis diebus girant circa terram, ab ortu in occasum, proprium habent, quò progrediuntur versus orientem.

Solis & Lunæ motus diversus.

Sol 365. diebus, horis quinque, & 49. minutis totum illum circulum, in quo suum cursum conficit, peragrat; luna verò diebus septem & viginti horis septem, & minutis aliquot pariter emetitur orbitam suam, quæ obliquè secat circulum illum quem sol annuo motu percurrit, & *zodiacum* dicimus. Ergo quem sol annuo spatio, luna singulis mensibus zodiacum percurrit.

Cùm autem luna sole sit celerior, non simul iter faciens, nunc cum illo conjungitur, nunc separatur. Unâ autem conjunctione ad alteram conjunctionem fluunt viginti novem dies cum horis duodecim & aliquibus minutis; quia dum emetitur orbem suum luna, & redit ad illud cœli punctum in quo fuerat conjuncta cum sole, ille jàm & aliquantisper progressus est in orientem, ita ut non eum assequatur luna nisi post unum & alterum diem cum aliquot horis.

Hoc temporis intervallum quo luna à sole digressa ad eum revertitur, appellant Hebræi, *jarcha*, quod nomen significat & *lunam* & tempus illud quo à sole digreditur & ad illum redit. Illud temporis intervallum à Græcis dicitur μὴν à μήνη luna. Undè factum est latinum nomen *mensis*. Menses juxta lunæ cursum primùm fuisse distributos, ideò verisimile est quòd temporum intervalla lunæ cursu faciliùs distinguuntur. Etenim quæ soli conjuncta non apparet, ubi ex illius radiis emergit ab eo digrediens, sub diversis figuris conspicua fit; corniculata, falcata, dichotomos, gibbosa, & tandem similis disco; post quod tempus iterùm gibbosa, dichotomos, falcata, corniculata est, & rursus immersa radiis solis latet aliquantisper.

Nunc annum, scilicet tempus illud quod sol orbem suum absolvit, partimur, nulla habitâ ratione motûs lunæ, in duodecim menses, in quot partes dividitur Zodiacus, qui cum duodecim cœli ζῴδια animalia, sive signa recipiat, inde nomen habet. Singulis mensibus unum ex illis sol percurrit. Hæc notantur in hoc distico:

Sunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo,
Libraque, Scorpius, Arcitenens, Caper, Amphora, Pisces.

Hebræi menstrua tempora lunæ circuitu describebant, ut

indicat ipsum nomen quo menses significabant, quos appellabant, *jarchin* ab *jareac* luna. Quidam opinantur ante diluvium menses omnes fuisse juxta solis cursum ordinatos; & quemque anni solaris fuisse partem duodecimam. Verùm conveniunt viri docti menses Hebræorum à primis temporibus fuisse lunares.

Mensium initia. Initium autem mensium suorum non sumebant à coïtu luminarium, sive ab eo temporis puncto, quo luna conjungitur cum sole, sed à phasi sive primâ visione lunæ. Cùm luna solem assecuta est, non potest à nobis statim conspici, radiis ejus adhuc tota immersa latet aliquandiu; quia verò celeriùs movetur quàm sol, protinùs ab eo sejungitur, versùs orientem properans, ita tandem post solis occasum conspicitur in occidente. Prima illa lunæ visio initium erat mensium Hebræorum, quod dicitur *Neomenia*, id est, *nova luna*. Novissimis temporibus Neomenia sive nova luna censita est cùm de novo conjuncta fuit cum sole. Apud veteres Hebræos Neomenia erat cùm luna jam incipiebat à sole separari, emergere è radiis ejus, & jam sensibili splendore illuminari. Elongatio lunæ à sole quæ necessaria ut oculis conspicua sit, appellatur ab Astronomis *arcus visionis*; qui cùm oculis deprehenditur, mensis initium est. Vulgatus interpres initium mensium aliquando appellat *Kalendas*, more Romanorum loquens; *Kalendas* enim Latini appellabant mensium suorum primam diem.

Tempus coïtûs, sive conjunctionis luminarium dignosci non potest, nisi calculo astronomico: non enim apparet luna soli conjuncta. Ideo cùm Hebræi rudes essent Astronomiæ, eo præsertim tempore quo in Rempublicam congregati sunt, voluit Deus ut à solâ visione lunæ initia mensium sumerent: & quoniam intererat sacra suis peragi temporibus, & totius Reipublicæ tempora esse ordinatissima, cùm illa pendeant ex mensium initio, voluerat Deus illud religiosè observari, simul & omnibus innotescere. Idcirco præceperat ut mitterentur in altos montes legati qui prima lunæ cornua deprehenderent, ex quorum testimonio indicarentur tubis neomeniæ. *Buccinate* Psal. 80. 4. *in neomenia tubâ, in insigni die solemnitatis vestræ*: sive in tem-

pore instituto, & die solemnitatis vestræ. Præter tubarum sonum solemnem, tum peculiare sacrificium præstituitur in Numeris & Levitico. Unde præ cæteris diebus sanctificati dies neomeniarum, qui principia, sive capita mensium nuncupantur ab Hebræis. cap. 10. v. 10. cap. 23. v. 4.

Huic-ce rei, quæ tanti momenti videbatur, præerant magni synedrii Senatores. Erant inter eos, qui eâ de causâ studio Astronomiæ vacarent, & in ipsâ Synedrii sede extabant descriptæ omnes lunæ phases. Multo cum delectu eligebantur speculatores idonei, & irreprehensibiles testes, qui ubi instabat tempus primæ apparitionis lunæ, mittebantur, ut dixi, in loca montana & editiora; & ubi novam deprehenderant, id est, eam apparuisse adverterant, celeri cursu rem ad Synedrium referebant. Senatores qui in Synedrio horum speculatorum expectabant reditum, ubi lunam nascentem visam audierant, succlamabant *Mechudas, Mechudas*. Hoc est, *sanctificata est, sanctificata est Neomenia*; quæ illicò tubæ clangore indicebatur. In Judæâ purior aër est, ut difficile sit lunam latere per multos dies; quod si contingeret, aut error fefellisset, mensem retexebant, & sic calculos corrigebant, ut error unius mensis non refunderetur in alterum. Solum autem Synedrium jus Neomenias indicandi habebat, cujus decretis, etsi erraret, standum esse Judæi credebant.

Luna orbitam suam sive circulum suum peragrat diebus viginti septem, horis septem, cum aliquot minutis. Hoc intervallum temporis dicitur mensis lunæ *periodicus*. Alter est *synodicus*, quo luna à sole digressa, eum denuò assequitur spatio viginti novem dierum, horarum duodecim & 44. minutorum cum aliquibus secundis. Menses periodicos soli possunt Astronomi observare & calculis suis notare. Populi utuntur synodicis, quorum initia, progressus, & finem diversis lunæ figuris distinguunt. Cùm ergo sint viginti novem dierum & horarum duodecim, efficitur ut alii esse debeant dierum viginti novem, alii triginta dierum. Olim, dum stabat Synedrium magnum, definiebant hujus consessus judices quot diebus quisque mensis constaret. Cùm autem ista definitio statim

pervenire non posset ad omnes extremas orbis partes, per quas dispersi Judæi, sanciverunt eorum doctores, ut per biduum festum quodlibet celebraretur, ut saltem in aliquo convenirent cum populo Hierosolymitano. Ita non solus dies, in quem præcisè incidebat neomenia, habebatur pro festo, sed & tricesimus dies, ut patet ex hoc-ce versu Horatii. *Hodie tricesima sabbata.* Videlicet hac-ce die tricesimâ Judæi diem festum agunt in synagogis suis. Postquam desiit Synedrium; nec habuere Judæi per quos prima lunæ phasis observaretur, aliam rationem inierunt in inchoandis & finiendis suis mensibus. In novissimo, inquam, computo suo constituerunt, ut menses sint alternatim 29. dierum & triginta dierum; hos plenos appellant, illos cavos, quibus unus dies deest. Rem diligentius tractare non est hujus loci, nec quomodo caveant ne in certas quasdam ferias incidant festa, religione quæ priscis ignota fuit.

l. b. 1. Satyra 9.

Annus Judæorum.

Jam de anno ut agamus, sciendum quòd Judæi satagerent imprimis, ne eo tempore quo annus solaris revolvitur, bis easdem solemnitates celebrarent; ita annum inchoantes, potissimùm rationem habebant æquinoctiorum, quæ æqualitate dierum & noctium facilè distinguuntur. Antequam Israëlitæ exirent de Ægypto, domo servitutis, inchoabant annum ab eâ primâ lunatione, cujus plenilunium sequeretur, æquinoctium autumnale, post collectas fruges; quo tempore mundus censetur conditus. Illa ergo lunatio habebatur pro primo mense. Postea cùm egressi sunt de Ægypto, eâ tempestate quâ aperitur terra & segetes crescunt, in memoriam accepti beneficii mensem illum statuerunt primum mensium, nempe illum cujus plenilunium subsequitur æquinoctium vernum. Spatio illo annuo, intra quod fiunt duo æquinoctia, duodecies luna renovatur; sed cùm duodecim menses lunares non impleant numerum dierum quo sol revolutionem suam absolvit, singulos annos Judæi constituebant duodecim mensium; sed post tertium annum addebant unam lunationem, sive unum mensem, ut modo dicemus.

Mensium nomina.

Menses ab ordine suo appellabant, ut qui primo succederet

dîceretur ſecundus : alter tertius, & ſic de reliquis. Primus tamen ille quo vireſcere incipiunt ſegetes, appellabatur *Avib* aut *Abib*, id eſt, *ſpica virens*. Pariter & nomen proprium habebat menſis ille, qui ſequitur fruges collectas ; quique primùm dicebatur *Ethanim*. Circa tempora captivitatis Babylonicæ, hiſ-ce ſequentibus nominibus menſes appellati ſunt. Primus cui nomen *Avib* dictus eſt *Niſan*, ſecundus *Jar*, tertius *Sivam*, quartus *Tammus*, quintus *Ab*, ſextus *Elul*, ſeptimus *Tiſri* cui olim nomen *Ethanim*, octavus *Matheſvan*, nonus *Kiſleu*, aut *Kaſleu*, decimus *Thebet*, undecimus *Shebet*, duodecimus *Adar*. Cùm annus fiebat tredecim menſium, qui addebatur, appellabatur *Veadar*, quaſi dicas, *& Adar* ſive *ſecundus Adar*.

Non ſolùm diverſa tempora diſtinguimus motu ſiderum, ſed & ipsâ rerum diverſitate. Diverſæ tempeſtates ſibi invicem ſuccedunt ; etenim poſtquàm terra gelu conſtricta eſt, ſolvitur, aperit ſe, & herbas producit, deinde æſtuat calore, quo matureſcunt ſegetes & fruges, ut poſſint colligi, antequam hyems redeat. Has tempeſtates efficit ſol, prout accedit aut recedit, & longior vel brevior eſt mora illius ſupra Horizontem.

His & illis Horiſontis partibus oritur & occidit, eundem tamen tramitem inſiſtens, nempè percurrens Zodiacum, cujus obliquitate efficitur, ut per æſtatem dies longiores ſint, & breviores tempore hyemis.

In Zodiaco notantur quatuor puncta, quæ illud in quatuor quadrantes dividunt. Aſtronomi inter duos polos ſive puncta, circa quæ vertitur mundus, excogitant circulum in duas partes ſecantem cœlos, quem ideò nominant *Æquatorem*. Ille bis ſecat Zodiacum duobus in punctis, quæ ut ſol attigit bis in anno, dies fiunt æquales noctibus.

Primum punctum initium eſt veris, aliud initium Autumni. Cùm ab his punctis ſol remotior eſt, ſi nobis tunc proximus ſit, æſtas eſt. Si ultra Æquatorem tunc verſetur, fit hyems. Illa verò duo puncta Zodiaci, quibus ſol magis aberrat ab Æquatore dicuntur *ſolſtitia* ; aliud æſtivum, aliud hybernum eſt.

Olim annua ſolis converſio, quâ circulum ſuum integrum peragrat, habebatur 365. dierum & ſex horarum; quæ horæ collectæ quarto quoque anno diem efficiebant, quo ille annus creſcebat. Scilicet cùm alii anni ſtatuantur 365. dierum, ille fiebat 366. & hic dies quo creſcebat annus, inſerebatur ſexto die ante Kalendas menſis Martii, ſive bis dicebatur ſexto Kalendas; propterea annus ille dicebatur *biſſextilis* à Romanis, illi ſic ſolebant partiri ſuos menſes, ut prima dies calendæ vocarentur, quia *calebantur* populi hac die ad urbem, nempe convocabantur. καλῶ voco. Monebantur de die alterâ, quâ iterum convenire debebant ad urbem, ut diſcerent novum ordinem ſacrificiorum per reliquum menſem; ideò dicebatur illa dies, *nona* quaſi *nova*. Alii cenſent, ut videtur melius, quòd hæc dies novem diebus præcederet *idus* menſis, id eſt, medietatem; *iduare* enim idem eſt quod *dividere*. Sic diverſis diebus menſis nomen adſcribebant Romani ab illis tribus partibus. Prima dies Januarii dicebatur *calendis*. Deinde ſecundus dies *quarto nonas*, tertius *tertio nonas*, quartus *pridie*, quintus *nonis*. Deinde ſubſequentes dies *idûs* 8.7.6.5.4.3. deinde *pridie*, tandem *idibus*; & uſque ad ultimum diem qui dicebatur *pridie calendas*, prout antecederent, appellabantur vel *quinto* vel *ſexto calendas*. Scire intererat Kalendarium Hebræorum quoad rationem anni convenire cum Romano; ſive utriuſque menſuram pendere ex verâ anni quantitate, quam tandem elapſis multis ſæculis Aſtronomi deprehenderunt olim majorem habitam quàm par erat, nempe undecim minutis; quo fiebat ut initia menſium jam non reſponderent iiſdem anni tempeſtatibus. Etenim æquinoctium vernum quod tempore Concilii Nicæni obtinebat diem 20. ac 21. Martii, decimo-ſexto ſæculo in dies Martii 10. & 11. incidebat; quippe cardo ille propter biſſextilem diem ultrò citroqne fluctuat ac biduum occupat. Ne autem aliquando incideret in hyemem menſis Martius & Aprilis, qui ex eo nomen habet, quod terra tunc ſe aperit, expunctis decem diebus, ad priſtinas metas ſæculi Nicæni relatum eſt dictum æquinoctium. Et ut deinceps evagari deſineret, ſive non elongaretur à Martii 20. vel 21. quia annus 365.

dierum

dierum cum ſex horis major eſt, ut dictum eſt, quàm par eſt, nempe undecim minutis, quæ intra centum triginta annos conficiunt unum diem. Conſtitutum, inquam, eſt ut poſt centum annorum numerum non biſſextili die creſceret annus; quo tamen non careret quartum quoque ſubſequens ſæculum, quia in quatuor ſæculorum intervallo undecim minuta non quatuor dies integros, ſed etiam paulò plus quàm tres dies conficiunt, ut explicant qui de illâ anni correctione ex profeſſo diſſerunt.

Apud Hebræos primus menſis debebat concurrere cum eâ tempeſtate anni, quâ novæ ſegetes vireſcunt, qui ideò in Scripturis appellatur menſis novarum frugum. Id ex duabus legibus, quarum hæc præcipiebat, ut poſtridie feſti Paſchatis offerretur manipulus ex ſegete hordeaceâ, non quidem ſemper maturâ, ſed virenti; torrebantur enim ſpicæ, ut ſuo loco dicetur, cùm de feſto manipulorum ſermo fiet. Alterâ lege innumeri agni in Paſchate erant mactandi, quos hyemis tempore difficile fuiſſet reperire. Igitur ſatagendum erat, ut primus menſis, in quo Paſcha mactandum, non omnino antecederet æquinoctium. Ut cum iiſdem anni tempeſtatibus ſemper concurrerent iidem menſes, ex tribus annis ille qui deſinebat, augebatur uno menſe, ita ut haberet tredecim menſes. Duodecim menſes lunares, ſive duodecim lunationes, non efficiunt, niſi 354. dies cum horis 8. minutis 48. cum aliquibus ſecundis. Ita annus lunaris qui ſolùm conſtat duodecim menſibus lunaribus, minor eſt anno ſolari undecim diebus, horis duabus & minutis aliquibus. Dixi Judæos non tam ex ſcientiâ, quàm ex lunæ viſione diſtribuiſſe tempora. Cùm ergo ex ipſis rebus intelligerent abeſſe vernum tempus, in quod neceſſe erat, ut menſis primus incideret, lunationem quæ *Adar* menſem duodecimum ſequebatur, non habebant pro *Niſan* menſe primo, ſed pro decimo tertio menſe. Scilicet ſtatutum erat, ut hujus lunationis, quæ primum menſem faciebat, plenilunium ſemper contingeret poſt æquinoctium, id eſt, poſt diem in quo ſol primum Arietis gradum ingrediens, facit diem nocti pa-

P

rem. Sic ab hieme removebant mensem primum sine ullâ aliâ observatione Astronomicâ. Mensis ille intercalatus, sive additus, appellabatur *Embolimæus*, quasi dicas insititius.

Quatuor annorum initia. Annorum initia, sive conversiones, sive revolutiones Judæi appellant *teKuphot*. Quatuor autem in annis solaribus observant initia, sive *teKuphot*. Prima *teKuphah* statim statuta est in autumno, initio mensis septimi *Tisri*, qui olim primus erat; Lib. Antiq. c. 4. postea enim Moyses mensem *Nisan*, ut notat Josephus, primum in suis fastis ordinavit, quod per hunc Hebræos ex Ægypto eduxisset; eundem etiam omnium, quæ ad rem divinam pertinerent, exordium fecit: alioqui quod ad nundinationes rerum venalium, reliquamque dispensationem anni attinet, nihil de pristino ritu innovavit. Ergo quantùm ad festa & res Ecclesiasticas, annum ordiuntur Judæi à Nisan: in politiâ verò mensis *Tisri* habetur primus. Duo autem illi menses concurrebant cum æquinoctiis. In altero inchoabatur messis; alius incipiebat post collectas fruges.

Aliud duplex anni initium assignatur à Talmudistis: unum in primâ die *Elul*, à quo numeratur novus annus decimandi pecoris; scilicet quot ab illâ die nata essent pecora, ut decimum quodque consecraretur Deo. Primâ verò die mensis *Shebet*, vel quintâ decimâ die est novus annus plantationis arborum. Ex lege non comedendi erant fructus ex arbore, nisi post tres annos, quo toto tempore arbor censebatur immunda. Levit. cap. 19. Tres illi anni numerabantur ab isto tempore quo currit *Shebet*, & quo solent arbores sulcis deponi.

Anni multiplices erant. Primus annus, constans duodecim mensibus lunaribus, vel tredecim, si intercalaris esset: *Sabbatarius*, constans septem annis: tertius *Jubilæus*, post transactos septem sabbatarios annos. Post sex annos, septimo terra quiescebat: agri inculti relinquebantur: Judæi non sementem faciebant hoc anno, neque metebant, vineas non putabant, nec uvas colligebant. Quicquid spontè nascebatur, id omnibus erat commune, & indifferenter à quibusvis colligebatur.

Annus Sabbatarius. Per sex annos qui agricolationi destinati erant, & præcipuè

ſexto anno tantùm colligebant & recondebant Judæi, ut trium annorum ſpatio, à ſexto videlicet anno uſque ad nonum, de repoſitis vitam tolerare poſſent. Annus præcedens erat fecundior, ut promittit Deus in Levitico: Quod ſi dixeritis: *quid comedemus anno ſeptimo, ſi non ſeverimus, neque collegerimus fruges noſtras? Dabo benedictionem meam vobis anno ſexto, & faciet fructus trium annorum.* Cap. 25. 20. Sabbatarius ille annus cum ſex annis præcedentibus conſtituebat hebdomadem annorum. Inſuper præceperat Deus Moſi, ut numerarentur ſeptem hebdomades annorum, id eſt, ſepties ſeptem, quæ ſimul faciunt annos quadraginta novem. Annus ille quadrageſimus nonus, ut vidimus, dicebatur *Jubilæus*, & erat annus remiſſionis, quia in eo unuſquiſque revertebatur in poſſeſſionem ſuam ex quâ fuerat ejectus, ſive quam vendiderat ultrò an coactè, ut æs alienum ſolveret: ſervis reſtituebatur libertas. Annus Jubilæus. Dicebatur *Jubilæus*, quia annuntiabatur cornu arietis; ſic ſentiunt qui volunt arietes ab Hebræis appellari *jobelim*; ſunt qui putant *jubal* antiquitùs idem ſignificare quod *tubâ canere*, unde Jubal dictus eſt *pater canentium cytharâ & organo*. Genes. 4. 21. Viri docti non conveniunt de etymo *Jubilæi*. Ex Joſepho libertatem ſignificat vox illa, deducique poteſt à verbo Hebræo *jabal*, quod ſonat *afferre*, *adducere*, ſcilicet quia annus Jubilæus afferebat libertatem, & in eo patebat acceſſus ſive reditus ad priſtinas poſſeſſiones. Romæ cùm egentiorem quemque ditior aliquis pretio expelleret, atque is, dum rura in immenſum ſpatiis ſupervacuis extenderet, alios neceſſariò excluderet, cautum fuerat ne quis pluſquàm quingenta jugera haberet. Hæc lex dicta eſt *agraria*, quia cavebat ne quis in agros vicinorum irrumperet. Verùm avaritiam meliùs retundebat lex Jubilæi.

Deus inſtituens has annorum hebdomades, nempe annum ſabbatarium & jubilæum, renovabat memoriam creationis quam abſolverat ſeptimâ die: tum & imaginem aureæ ætatis, ſive conditionis hominum ſi non peccaſſent. Nam in anno ſeptimo omnia erant communia; quidquid ſponte naſcebatur in quocumque agro permittebatur uſui omnium. In jubilæo ſervi recuperabant libertatem, & in avitas poſſeſſiones, quiſ-

quis his fuerat ejectus, redibat. Ita jubilæus coercebat cupiditatem : nam quidquid quis eripuisset, seu vi seu coemptione, excidebat manibus cùm jubilæus advenerat. Quomodo & quando fieret agrorum & libertatis restitutio docet nos Maïmonides : *Ab initio anni usque ad diem Expiationum neque dimittebantur servi, nec serviebant dominis suis; sed nec agri restituebantur. Quid igitur? Edebant bibebantque servi, atque hilares erant, & coronam quisque capiti suo imposuit. Mox cùm dies Expiationum venisset, Senatores sanhedrin tubis clanxere, atque è vestigio liberi abierunt servi, & redita dominis prædia sunt.* Quemadmodum Græci olympiadibus, Romani lustris, ita Judæi tempora numerabant jubilæis.

Cùm in Scriptura sint hebdomades multiplices, quoties in illâ de hebdomadarum numero sermo fit, animadvertendum an simplices sint, seu hebdomades dierum, an de annorum hebdomadibus mentio fiat. Jeremias, quando Judæam invasit Nabuchodonosor, & Joakim Regem catenis vinxit, prædixerat ab hac-ce die fore ut Judæi captivi degerent Babylone per septuaginta annos. Ubi elapsi sunt, Cyrus potitus Babylone dimisit Judæos liberos. Ubi verò jam complendi essent, significavit Daniel post septuaginta hebdomadas, nempe annorum, quæ constant 490. annis, occidendum Christum; harumque hebdomadum initium designavit decretum quo rex Persarum permisit ut iterum ædificaretur Jerusalem. Tunc certatim Judæi admoverunt manus ædificio suæ urbis; ideò hoc-ce initium latere non potuit. Decretum datum est anno vigesimo Artaxerxis regis Persarum, ab orbe condito 3550. Huic annorum numero adde 490. annos, incidit in tempus circa quod JESUS CHRISTUS Dominus noster occisus est.

Variæ Judæorum Æræ.

Æræ Judæorum, sive puncta notabilia à quibus annos solent numerare, sunt vel conditus mundus, vel ab Ægyptiacâ servitute Israël liber dimissus; vel Templum conditum à Salomone. Cœperunt postea supputare annos suos, & conscribere omnes contractus suos à tempore quo Alexander Macedo, dictus Magnus, invasit regnum Persarum; hoc enim rege mortuo, sub jugo Græcorum fuere, qui illis dominati sunt.

Hæc æra dicta est contractuum, quâ usi sunt Judæi, etiam postquam jugum Græcorum excusserunt. Ante hanc æram contractuum mira est ignorantia Judæorum circa chronologiam usque ad tempus quo deficit Scriptura, nempe usque ad Nehemiam. Constantissima est omnium Judæorum assertio, inquit Morinus. Persici imperii durationem non excessisse annos quinquaginta duos, cùm omnibus antiquæ historiæ monumentis certum sit istam durationem non multùm infra ducentos annos esse. Pariter ab regno inchoato Alexandri magni usque ad tempora Machabæica, totum illud intervallum prætermittunt silentio. Nihil habent quod de suorum gestis proferre possint, ut Morinus demonstrat. *Exercitation. Biblicor. lib. 2. exercit. v.*

KALENDARIUM JUDAICUM.

MONITUM.

IN eo notantur festa, tum à lege olim præscripta, tum postea instituta: dies angariarum, sive jejunia; & lectiones ex sacris Scripturis eo ordine quo in synagogis legebantur. Præter solemnia legalia, & quæ post excidium prioris Templi instituta sunt, addidimus ea quæ nunc Judæi observant in suis Kalendariis.

Dies angariarum vocant Judæi in quibus jejunant & affligunt animas suas. Non iisdem diebus assignantur in diversis Kalendariorum editionibus. Advertendum autem est quòd cùm dies Judæorum, & ideò festa inciperent ab occasu solis, hæc cadant in duos dies Kalendarii Romani. Si enim, verbi gratiâ, dies Paschatis, nempè dies decimus quartus Nisan inciperet die secundâ Aprilis ad occasum solis, hoc festum referri posset etiam ad terriam diem Aprilis.

A primis temporibus legunt Judæi in suis synagogis legem, quam sic partiti sunt, ut singulis sabbatis parascha, id est, portionem legis, sive lectionem legentes, integram intra anni spatium evol-

vant, five annus fit embolimæus, five non; nam fi esset communis, tum lectiones circa finem Deuteronomii longiores erant & pauciores, fin embolimæus fuerit, tum pro numero Sabbatorum, in plures & breviores partiebantur, eâ tamen conditione ut in festo Tabernaculorum, integrâ perlectâ lege rursum à Genesi exordiantur; in hoc enim festo prima Geneseos parascha legitur. Quoad lectiones exscripsi Ligfootium.

Nullo monente quisque advertere potest menses Judaicos non semper concurrere cum iisdem mensibus nostris aut partibus eorum; quia lunatio paschalis v. c. modò citior, modò tardior fit: præterquam ex eo quod dies Hebræorum inciperent ab occasu, ideò menses eorum possunt incidere, in duos menses Romanorum, sed etiam contingit ut non concurrant. Diximus pro primo mense Judaico illam lunationem habitam cujus plenilunium proximè sequeretur æquinoctium vernum; quare fit, ut experimur, lunationem illam aliquando mensis intervallo removeri; nempè in Martium mensem, aut in Aprilem incidens. Ita de cæteris mensibus Judaïcis, qui omnes duobus mensibus Romanis respondere possunt.

TISRI.

olim dictus *Ethanim.*

I. CIVILIS. *VII. ECCLESIASTICUS.*

Plenus, seu triginta dierum.

Cadens in partem Septembris & Octobris.

1 R*osch Haschana.* Principium anni, nimirum civilis. *Levit. cap. 23.*
Festum Tubarum, sive *Clangoris.* *v. 24. 25.*
Num. cap. 29.
2 *v. 1. 2.*
3 *Jejunium Godoliæ*, quia tum occisus est Godolias filius
Ahicam, filii Sapham, & Judæi qui cum eo erant in
Maspha. Hoc *jejunium* apud Zachariam dicitur *septimi*, *4. Reg. cap. 25.*
nempè mensis. *Jerem. cap. 41.*
v. 2.
4 *cap. 8. v. 19.*
5 *Jejunium.* Moriuntur viginti Israëlitæ. Rabi Akiba,
filius Joseph conjicitur in vincula, ubi moritur.
6
7 *Jejunium* ob decretum in patres nostros gladium & famem propter vitulum fabricatum.

LECTIONES.

Deuteronomii cap. 26. v. 1. ad cap. 29. v. 10. Isai. cap. 60. vers. 1. ad finem capitis.

8
9
10 *Jejunium* KIPPURIM, sive expiationis. *Levit. cap. 23.*
v. 17.
11
12
13
14

LECTIONES.

Deuter. cap. 29. vers. 10. ad cap. 31. vers. 1. Si quando plures erant in anno septimanæ; aliter etenim usque ad finem libri lectionem producebant.
Isai. cap. 61. v. 10. ad cap. 63. vers. 10.

15 *Tabernaculorum Festum* ſive *Scenopegia* ; quæ ſeptem dierum erat, & inſuper octavam diem habebat.

16

17

18

19

20

21 *Hoſanna Rabba*, ſeu ſeptima Tabernaculorum. ἡ ὀσχοφορία, id eſt, *Feſtum Ramorum*.

LECTIONES.

Geneſ. cap. 1. verſ. 1. ad cap. 6. verſ. 9.
Iſai. cap. 42. verſ. 5. ad cap. 43. verſ. 11.

Levit. 23.26.

22 *Octava Tabernaculorum* Aatſereth.

23 *Feſtivitas legis*, ſive gaudium legis & benedictio, in hoc Feſto recolunt Judæi teſtamentum & mortem Moſis Legiſlatoris.

3.Reg. cap. 8. *v.* 65. 66.

Dedicatio Templi Salomonis abſoluta eſt hac die. *Septem diebus & ſeptem diebus, id eſt, quatuordecim diebus* celebrata eſt iſta dedicatio; *& in die octavâ dimiſit populos* Salomon.

24

25

26

27

28

LECTIONES.

Geneſ. cap. 6. verſ. 9. ad cap. 12. v. 1.
Iſai. cap. 54. v. 1. ad cap. 55. verſ. 5.

29

LECTIONES.

Geneſ. cap. 12. v. 1. ad cap. 18. verſ. 1.
Iſai. cap. 40. v. 27. ad cap. 41. verſ. 17.

30

MARHESVAN

MARHESVAN, *vel* MARCHESVAN.

II. CIVILIS. *VIII. ECCLESIASTICUS.*

Cavus ſive viginti novem dierum.

Cadit in partem Octobris & Novembris.

1 N*Eomenia.*
2
3

LECTIONES.

Geneſ. cap. 18. verſ. 1. ad caput 23. verſ. 1.
Libro 2. Reg. cap. 4. ab initio ad verſum 38. ejuſdem capitis.

4
5
6 Hac die *jejunium* ob excœcatum Sedechiam Regem 4.Reg.cap.25
Juda, & ejus filios coram ipſo interfectos à Nabuchodo- v. 27.
noſor.

7
8

LECTIONES.

Geneſ. cap. 23. verſ. 1. ad cap. 25. verſ. 19.
Lib. 1. Reg. cap. 1. verſ. 1. ad verſum 32.

9
10
11
12
13
14
15

LECTIONES.

Genes. cap. 25. vers. 19. ad cap. 28. vers. 10.
Malach. cap. 1. vers. 1. ad cap. 2. vers. 8.

16
17
18
19
20
21
22
23

LECTIONES.

Genes. cap. 28. vers. 10. ad cap. 32. vers. 3.
Osee. cap. 11. vers. 7. ad cap. 14. vers. 2.

24
25
26
27 Petitio pluviæ tempestivæ in autumno, quam Hebræi
28 appellant *jore*, quæ necessaria est sementi. Juxta Gene- *Jerem. cap. 5. v. 24.*
29 brardum hæc pluvia non petebatur nisi mense sequenti: *Deut. cap. 11. v. 14.*
forsan in alterutro, prout ferebat tempus.

KISLEU *sive* KASLEU.

III. CIVILIS. *IX. ECCLESIASTICUS.*

Plenus sive triginta dierum.

Cadit in partem mensis Novembris & Decembris.

1 NEomenia.

2

3

4 LECTIONES.

5 Genes. cap. 32. vers. 3. ad cap. 37. vers. 1.

6 Abdiæ totum caput vel *Hos.* cap. 12. vers. 12. ad finem libri.

7 *Jejunium* ob combustum à Rege Joachim volumen, quod scripserat Baruch, dictante Jeremiâ. Hoc jejunium cap. 36. v. 23. institutum dicit Scaliger ob excæcatum Sedekiam, & jugulatos coram eo ejus filios.

8

9

10

LECTIONES.

Genes. cap. 37. vers. 1. ad cap. 41. vers. 1.
Amos cap. 2. vers. 6. ad cap. 3. vers. 9.

11

12

13

14

15

16

17

LECTIONES.

Genes. cap. 41. vers. 1. ad cap. 44. vers. 18.
Lib. 1. Reg. cap. 3. vers. 15. ad finem capitis.

18

19

20

21

22

23

24 *Dedicatio Templi* sive *Encænia*, cujus mentio fit libro
25 secundo Mach. *lumina* vel *luminarium Festum* appellatur
à Josepho, celebrabatur diebus octo ob lumen Religionis à Macedonibus exstinctæ recuperatum. Petitio pluviæ, quæ *Jore* Hebraïcè appellatur, prima & temporanea. Item pluvia sementis; tunc ex Genebrardo tempus serendi in Judæâ.

cap. 2. v. 16. Lib. 12. Antiq. cap. 10.

Deuter. c. 11. v. 14.

26

LECTIONES.

Genes. cap. 44. vers. 18. ad cap. 47. vers. 27.
Ezechiel cap. 37. vers. 15. ad finem capitis.

27

28

29

30

THEBETH.

IV. CIVILIS. *X. ECCLESIASTICUS.*

Cavus, sive viginti novem dierum.

Cadit in partem Decembris & Januarii.

1 NEomenia.

2

3

LECTIONES.

Genes. cap. 41. v. 27. ad finem lib. i.
Lib. 1. Reg. cap. 2. ab initio ad versum 13.

4

5

6

7

8 *Jejunium*, quòd illo die lex in Græcum versa sit tempore Ptolomæi Regis, & tenebræ occuparint mundum triduo. Hinc, inquit Genebrardus, Judæos Alexandriæ LXX. Interpretum memoriam coluisse anniversario Festo, Philo tradit *lib.* 10. *de vita Mosis*. Verùm Judæi Græcâ linguâ utentes, sive Hellenistæ, & Judæi hebraïzantes non conveniebant. Idem ille dies aliis causa fuit mœroris, aliis lætitiæ. Græcam versionem odio habent Judæi qui nunc hebraizant omnes.

9 *Jejunium*. Non scripserunt Magistri, quare ea dies notata inter dies afflictionis.

10 *Jejunium*. Quod appellatur decimi, quando admovit manum suam rex Babylonis, ad obsidendum & expugnandum Hierosolymam.

11

LECTIONES.

Exod. cap. 1. vers. 1. ad cap. 6. vers. 1.
Isai. cap. 27. vers. 6. ad cap. 28. vers. 14. vel
Jerem. cap. 1, v. 1. ad cap. 2. vers. 4.

12
13
14
15
16
17

LECTIONES.

Exod. cap. 6. verſ. 2. ad cap. 10. verſ. 1.
Ezech. cap. 28. verſ. 25. ad finem capitis 29.

18
19
20
21
22
23
24
25

LECTIONES.

Exod. cap. 10. verſ. 1. ad cap. 13. verſ. 17.
Jerem. cap. 46. verſ. 13. ad finem capitis.

26
27
28
29
30

SHEVETH, *vel* SHEBET, *vel* SEHEBAT, *vel* SEBAT.

V. CIVILIS. *XI. ECCLESIASTICUS.*

Plenus, triginta dierum.

Incidit in partem Januarii & Februarii.

1 NEomenia. Principium anni arborum, nempe à quo numerantur quinque anni, quibus completis licebat arboris novos fructus comedere. *Levit. 19. 24.*

2

3

LECTIONES.

Exod. cap. 13. verf. 17. ad cap. 18. verf. 1.
Jud. cap. 4. verf. 4. ad cap. 6. verf. 1.

4

5

6

7

8 *Jejunium*, quoniam tunc mortui sunt justi, qui extiterant diebus Josuë. *Judic. cap. 2. v. 10.*

9

10

LECTIONES.

Exod. cap. 18. verf. 1. ad cap. 21. verf. 1.
Isai. cap. 6. integrum.

11

12

13

14

15

LECTIONES.

Exod. cap. 21. v. 1. ad cap. 25. verf. 1.
Jerem. cap. 34. verf. 8. ad finem capitis.

16
17
18
19
20
21
22
23 *Jejunium.* Ob id ſcilicet quod Iſraëlitæ congregati ſunt omnes adversùs Tribum Benjamin propter concubinam in Gabaa violatam, & propter idolum Michæ. *Judic. cap. 20.*
24
25
26

LECTIONES.

Exod. cap. 25. verſ. 1. ad cap. 27. verſ. 20.
Lib. 1. Reg. cap. 5. verſ. 12. ad cap. 6. verſ. 14.

27
28
29

LECTIONES.

Exod. cap. 27. verſ. 20. ad cap. 27. verſ. 11.
Ezech. cap. 43. verſ. 10. ad finem capitis.

30

ADAR.

ADAR.

VI. CIVILIS. *XII. ECCLESIASTICUS.*

Cavus, sive viginti novem dierum.

Cadit in partem Februarii & Martii.

1 NEomenia. Ex Genebrardo, *Teruma*, id est, primitiæ tunc offerebantur.

2

3

Lectiones.

Exod. cap. 30. vers. 11. ad cap. 35. vers. 1.
Lib. 1. Reg. cap. 18. vers. 1. ad vers. 39.

4

5

6

7 Mortuus est Moses magister noster, quare & jejunium. *Deuter. 34.*

8 *v. 5. & 6.*

9 *Jejunium.* Schola Sammaï, & schola Hillel inter se contendere cœperunt.

10

11

12

Lectiones.

Exod. cap. 35. vers. 1. ad cap. 38. vers. 21.
Lib. 1. Reg. cap. 17. vers. 13. ad vers. 26. ejusdem capitis.

13 Festivitas decreta, quia Nicanor in eâ interfectus est.
Genebrardus ibi collocat jejunium Esther. *2. Mach. 15. v. 37.*

14 *Sortium festum minus.* *Esther. 1. 4. v. 16.*

15 *Sortium festum majus.* *Esther. cap. 9. v. 16.*

In 2. lib. Mach. hi dies vocantur Mardochæi. *Esther. cap. 9. v. 17.*

In Tamulde tractatu *Shekalim*, dicitur quod decimâ-quintâ mensis Adar sedent Mensarii in urbibus, & vigesimâ quintâ sedent in Templo ad exigendum dimidium sicli, quod tributum quisque Judæus Templo pendebat.

Dedicatio Templi Zorobabelis, facta quidem est in hoc mense, ut videre est in Esdræ lib. 1. cap. 6. vers. 16. sed non dicitur quo die.

16

17

18

LECTIONES.

Exod. cap. 38. vers. 21. ad finem libri.
Lib. 1. Reg. cap. 7. vers. 50. ad cap. 8. vers. 21.

19

20

21

22

23

24

LECTIONES.

Levit. cap. 1. vers. 1. ad cap. 6. vers. 1.
Isai. cap. 43. vers. 21. ad cap. 44. vers. 24.

25

26

27

28

29

Locus Embolismi, sive mensis Embolimæi, nempe qui certo anno inserebatur, ut ille annus fieret tredecim lunarium mensium. Ille tertius decimus mensis appellabatur Ve-Adar, id est, *Adar secundus.*

ABIB *sive* NISAN.

VII. CIVILIS. *I. ECCLESIASTICUS.*

Plenus sive dierum triginta.

Cadit in partem Martii & Aprilis.

1 N*eomenia*.
Jejunium, quod eo die mortui sunt Aaronis filii. *Levit.* 10. 1.
2
3

LECTIONES.

Levit. cap. 6. verf. 1. ad cap. 9. verf. 2.
Jerem. cap. 7. verf. 21. ad cap. 8. verf. 4.

4
5
6
7
8
9
10 *Jejunium* ob mortem Mariæ. Hac die decimâ eligebatur Agnus Paschalis, qui mactabatur die decimâ quartâ. *Num.* 20. 1. & c. 3. 4. & c. 6. 1.
11
12

LECTIONES.

Levit. cap. 9. verf. 1. ad cap. 12. verf. 1.
Lib. 2. Sam. cap. 6. verf. 1. ad cap. 7. verf. 17.

13
14 *Pascha*, exterminatio fermenti. Comburitur quidquid reperitur panis fermentati post exactam inquisitionem.
15 *Azima.*
16 *Crastinus dies Sabbathi*, sive *Festi*, nempè Paschatis, secundus dies, in quo offertur *Omer* sive manipulus novæ mensis hordeaceæ, qui solemni pompâ deferebatur ad Templum. Ab hac die secundâ post Pascha numerantur

dies Pentecoſtes ſive quinquaginta dies, quibus completis celebrabatur feſtum Pentecoſtes.

17

18

19

LECTIONES.

Levit. cap. 12. verſ. 1. ad cap. 14. verſ. 1.
Lib. 2. Reg. cap. 4. verſ. 42. ad cap. 5. verſ. 20.

20

21 *Solemnitas finis Azymorum.*

22

23

24

25

26 *Jejunium.* Moritur Joſuë filius Nun.

27

LECTIONES.

Levit. cap. 14. verſ. 1. ad cap. 16. verſ. 1.
Lib. 2. Reg. cap. 7. verſ. 3. ad finem capitis.

28

29 Notat Genebrardus hoc menſe factam petitionem pluviæ, quam *Malkoſch* appellant, tardam, ſerotinam,
Zachar. 10. 30 vernam, meſſi mox futuræ commodiſſimam.

JIAR.

VIII. CIVILIS. *II. ECCLESIASTICUS.*

Cavus, sive viginti novem dierum.

Cadit in partem Aprilis & Maii.

1 N*eomenia.*
2
3

LECTIONES.

Levit. cap. 16. v. 1. ad cap. 19. vers. 1.
Ezech. cap. 22. vers. 1. ad versum 17. ejusdem capitis.

4
5
6
7
8
9
10 *Jejunium*, quod eo die obierit Heli, & capta sit Arca 1.Reg.cap.18.
fœderis.
11

LECTIONES.

Levit. cap. 19. vers. 1. ad cap. 21. vers. 1.
Amos cap. 9. vers. 7. ad finem libri. vel Ezech. cap. 20. vers. 2. ad vers. 21.

12
13
14 *Pascha secundum*, celebrandum ab iis quibus non licitum fuerat, vel non potuerant Pascha celebrare mense primo.
15
16
17
18

19

LECTIONES.

Levit. cap. 21. verſ. 1. ad cap. 25. verſ. 1.
Ezechiel. cap. 4. verſ. 15. ad finem.

20
21
22
23 Simon Gazam capit ex Scaligero.
24
25
26

LECTIONES.

Levit. cap. 25. verſ. 1. ad cap. 26. verſ. 3.
Ierem. verſ. 6. ad verſ. 28.

27
28 *Jejunium*. Moritur Samuël Propheta. Plangitur ab omni populo.

29

SIVAN, *vel* SIUVAN.

IX. CIVILIS. *III. ECCLESIASTICUS.*

Plenus, dierum triginta.

Cadit in partem Maii & Junii.

1 N*Eomenia.*

2

3

LECTIONES.

Levit. cap. 26. vers. 3. ad finem libri.
Jerem. cap. 16. vers. 19. ad cap. 17. vers. 15.

4

5

6 *Pentecostes*, sive *Festum septimanarum*, nempe septem completarum hebdomadarum à die secundâ post festum Paschatis.

7

8

9

10

LECTIONES.

Num. cap. 1. vers. 1. ad cap. 4. vers. 21.
Osee. cap. 1. vers. 10. ad cap. 2. vers. 21.

11

12

13 In hac octavâ die fuisse magnam celebritatem dicit Genebrardus; sed fallitur: neque enim habebat octavam, sive *Aasereth*, sed ipsa Pentecoste erat quasi *Aasereth*, hoc est conclusio Paschatis.

14

15

16

17

18

LECTIONES.

Num. cap. 4. verſ. 21. ad cap. 8. verſ. 1.
Judic. cap. 13. verſ. 2. ad finem capitis.

19

20

21

22

23 *Jejunium.* Quòd decem Tribus tunc deſierint primitias
3.Reg.12.27. portare Hieroſolymam diebus Jeroboam.

24

25 *Jejunium* ob interfectum Magiſtrum Simeonem Gamaliëlis filium, & Magiſtrum Iſmaëlem Eliſæi filium, & Magiſtrum Hananiam Sagan, ſive Sacerdotem ſecundum.

26

LECTIONES.

Numer. cap. 8. verſ. 1. ad cap. 13. verſ. 1.
Zach. cap. 2. verſ. 10. ad cap. 4. verſ. 8.

27 *Jejunium.* Combuſtus eſt Rabbi Hanina filius Tardion
Jerem.26.13. unà cum libro legis.

28

29

30

TAMMUZ.

TAMMUZ, *sive* TAMUZ.

X. CIVILIS MENSIS. IV. ECCLESIASTICUS.

Cavus, sive viginti novem dierum.

Cadit in partem mensis Junii & Julii.

1 N*Eomenia.*
2
3

LECTIONES.

Num. cap. 13. vers. 2. ad cap. 16. vers. 1.
Josuë cap. 2. totum.

4
5
6
7
8
9
10

LECTIONES.

Num. cap. 16. vers. 1. ad cap. 19. vers. 1.
Lib. 1. Sam. cap. 11. vers. 14. ad cap. 12. vers. 23.

11
12
13
14
15
16
17 *Jejunium* quarti mensis ob tabulas legis fractas. Item Exod. 32. 19.
quia eo die desiit ἐνδελεχισμὸς sive Sacrificium juge, &
Epistemon legem combussit, posuitque idolum in Templo.
18
19

LECTIONES.

Jud. cap. 19. verf. 1. ad cap. 22. verf. 2.
Num. cap. 11. ad verfum 34.

20
21
22
23
24
25
26

LECTIONES.

Num. cap. 22. verf. 2. ad cap. 25. verf. 10.
Mich. cap. 5. verf. 7. ad cap. 6. verf. 9.

27
28
29

LECTIONES.

Num. cap. 25. verf. 10. ad cap. 30. verf. 2.
Lib. 1. Regum cap. 18. verf. 46. ad finem capitis.

AB

XI. CIVILIS. *V. ECCLESIASTICUS.*

Plenus triginta dierum.

Cadit in partem Julii & Augusti.

1 N*eomenia. Jejunium* quod eo die Aaron pontifex è
vitâ excesserit.

2

3

LECTIONES.

Num. cap. 30. verſ. 2. ad cap. 33. verſ. 1.
Jerem. cap. 1. verſ. 1. ad cap. 2. verſ. 4.

4

5

6

7

8 *Jejunium* quinti menſis ob incenſam eo die Hieruſalem
9 & Templum, primò à Chaldæis, ſecundò à Romanis. Item
quòd decretum fuerit à Deo patres noſtros Moyſe ductore
non ingreſſuros terram promiſſam.

10

11

12

LECTIONES.

Num. cap. 33. verſ. 1. ad finem libri.
Jerem. cap. 2. à verſ. 4. ad verſ. 29.

13

14

15

16

17

18 *Jejunium.* Extincta est lucerna vespertina in diebus Achaz regis. Hanc lucernam occidentalem vocat Genebrardus.

19

20

LECTIONES.

Deuter. cap. 1. vers. 1. ad cap. 3. vers. 23.
Isai. cap. 1. vers. 1. ad versum 28.

21 Ex Seldeno in hunc diem incidebat Xylophoria, quâ die portabantur ligna in Templum. Aliis placet in sequentem mensem differre hoc festum.

22

23

24

25

26

27

28

LECTIONES.

Deuter. cap. 3. vers. 23. ad cap. 7. vers. 12.
Isai. cap. 40. vers. 1. ad versum 27.

29

30

ELUL.

XII. CIVILIS. *VI. ECCLESIASTICUS.*

Cavus, sive viginti novem dierum.

Cadit in partem Augusti & Septembris.

1 N*eomenia*.
2
3

LECTIONES.

Deuter. cap. 7. vers. 12. ad cap. 11. vers. 26.
Isai. cap. 49. vers. 14. ad cap. 51. vers. 4.

4
5
6
7
8
9
10
11
12

LECTIONES.

Deuteron. cap. 11. vers. 26. ad cap. 16. vers. 18.
Isai. cap. 54. vers. 11. ad cap. 55. vers. 4.

13
14
15
16
17 *Jejunium.* Moriuntur exploratores, qui diffamaverant terram, nimirum promissionis.
18
19
20

LECTIONES.

Deut. cap. 16. verſ. 18. ad cap. 21. verſ. 10.
Iſai. cap. 51. verſ. 12. ad cap. 52. verſ. 13.

21 *Xylophoria*, Feſtum in quo portabantur Templo ligna.
22
23
24
25
26
27
28

LECTIONES.

Deuter. cap. 21. verſ. 10. ad cap. 26. verſ. 1.
Iſai. cap. 54. ab initio ad verſum 11.

Finis Kalendarii Judaïci.

CAPUT VI.

De Judæorum Festis.

ORdo postulat ut exponamus quibus ritibus celebrarentur festivitates illæ, quarum tempora in præcedenti Kalendario notantur. Festorum alia sæpiùs in anno recurrebant, ut Sabbatum & Neomeniæ. Alia erant anniversaria, ut Pascha, Pentecostes & cætera. Alia denique post aliquot annos recurrebant, ut annus septimus sive Sabbatarius; qui ideò solemnitatibus accenseri potest, quia quasi erat perpetuum Sabbatum, id est, quies. Quiescebat terra inculta, quicquid tunc temporis ferret, cedebat pauperibus, vel feris. Debita à creditoribus non exigebantur hoc anno. Festorum genus triplex. Annus sabbatarius.

Similiter & inter solemnitates Judæorum numerare licet annum, qui jubilæus dicebatur; solemnis enim erat & festivus. Dabatur remissio servis, ut dictum est, & emptæ possessiones ad veteres dominos redibant: sic custodita est distinctio Tribuum; & cavit Legislator, ne divites prædia ad se rapere studerent, & dum soli omnia possiderent, cæteri egestate premerentur, insuper figurabat annus ille festivus tempus acceptabile, quo nobis reditus in cœlum sub Christo patuit, cujus possessione excideramus servi facti. Manumissio autem servorum & remissio possessionum non fiebat ante decimum diem mensis Tisri, quo tempore illa publicata est tubis. Novem prioribus diebus hujus mensis feriabantur servi, genioque indulgebant, serta plectentes in signum propinquæ libertatis. Mox cùm dies expiationum venisset, Senatores Sanhedrin tubis clangebant, atque è vestigio liberi abibant servi, & reddebantur dominis prædia. Hoc non vacat mysterio; aliter enim quàm sanguine hostiæ quæ hac die placabat Deum, hoc est sanguine Christi quem hæc hostia figurabat, nec libertatem recuperare, sed nec habere accessum ad cœlos possumus. Annus jubilæus.

Festa in anno sæpiùs recurrentia sunt primò sabbatum, Sabbatum.

quod religiosè à Judæis observabatur. Vox ista *Sabbatum*, ut diximus, venit à verbo Hebræo *sabath*, *quiescere*, quia in eo ab omni opere cessandum erat. Die veneris singula ad victum necessaria parabantur, qui ideò vocabatur παρασκευὴ *paracesve*, id est, *præparatio*. Incipiebat Sabbatum die Parasceves post occasum solis; finiebatur verò post proximum occasum solis, ut omnes festi dies. Quandoque in Scripturis tota hebdomas vocatur Sabbatum. Omnia festa in quibus scilicet erat quiescendum, sive tenebantur Judæi cessare ab omni opere, appellabantur Sabbata. Deus interdixerat ne quis ignem in sabbato accenderet; ergo in parasceve, paulò ante occasum solis, quisque in domo suâ candelam accendebat, quâ posterâ die uti posset. Omnia quæ nisi cocta non manducabantur, in crastinum diem quoque coquenda erant. Ne autem dum inciperet Sabbatum, Judæi deprehenderentur cuipiam operi vacantes, instans illud significabatur buccinâ ex solario celsæ alicujus domûs. Primus sonus edebatur tempore oblationis vespertinæ, id est, circa nonam horam, quæ tertia nostra est pomeridiana. Ad hunc sonum, cessabant opera agri. Ad sonum secundum, opera urbis, valvis subductis. Ad tertium, cùm sol occasui esset proximus, accendebant ucernas. Non semel observatum quâ religione, ne superstitione dicam, solerent Judæi quietem sabbati observare. Omninò illis quiescendum erat; poterant tamen bis mille cubitos emetiri, iter agendo, quod spatium dicebatur *iter sabbati*; quia scilicet cùm olim bis mille cubiti disterminarent arcam & castra Israëlitarum, & in sabbatis orationis causâ ad arcam accederent, ideò tantum spatii conficere opinati sunt non adversari sabbati quieti.

Neomeniæ. Jam de Neomeniis satis superque locuti sumus. Has ut festos dies observari non præceperat Deus; attamen circa illas religio Judæos incesserat, quia Deus præceperat ut in mensium initiis offerretur holocaustum; undè tanta cura in eo die cognoscendo, quo novilunia, sive Neomeniæ contingerent, ut suprà vidimus. *Num. cap. 8. v. 11.*

Festa majora celebranda erant in Hierosolymis in Templo, ubi omnes masculi apparere tenebantur ter in anno, nempè ad

ad tria festa Paschatis, Pentecostes & Tabernaculorum; quæ lex spectabat tantùm masculos, non mulieres, non virgines, quæ quandoque Scriptura appellat conclusas, abditas. De apparendo Hierosolymis illis non posita lex erat; sed nec interdicebantur ab istâ apparitione.

Primum trium solemnium Festorum celebrandum erat decimâ quartâ die mensis Nisan (qui primus est in rebus Religionis) ad vesperam, sive potiùs *inter vesperas*, hoc est eo tempore, ut supra diximus, quod medium est inter duas vesperas, nimirùm post meridiem, inter solem inclinantem & occidentem. Eo, inquam, tempore Agnus in Templo mactabatur, qui assatus comedendus erat initio proximæ noctis, ineunte decimâ quintâ die mensis Nisan. Pascha.

Advertendum est tunc fuisse plenilunium, & ideò tempus fuisse idoneum suscipiendæ profectioni, quod ne elaberetur, omni celeritate primum Pascha celebrandum fuit in Ægypto: & paschata sequentia pariter celeriter celebranda fuere, ut veteris Paschatis memoria cum servaretur, tum potissimùm indicaretur, quale futurum erat verum Pascha, videlicet JESU CHRISTI sacrificium in cruce, quod tantâ temporis velocitate peractum est, ut vix concipiatur quomodo suffecerit brevitas istius temporis in quo contigêre omnia quæ ab Evangelistis circa passionem ejus enarrantur. Decebat liberationem Ægyptiacæ servitutis fieri tempore conspicuo. Contigit in plenilunio, quod facilè oculis advertitur, & in plenilunio mensis Nisan post æquinoctium vernum, cùm terra quasi carcere hyemis solvitur, aperitur, & induit se floribus, ut aliud anni tempus non faciliùs advertatur. Eodem mense, cùm luna plena esset, post æquinoctium vernum, pariter Deus per JESUM CHRISTUM qui tunc passus est, diaboli servitute, cujus Ægyptiaca signum, homines liberavit.

Nomen *Pascha*, hujus festi quo mactabatur & comedebatur Agnus, derivatur à *Pesach*, *transivit*, quia transierit Angelus Domini per ædes Ægyptiorum, & primogenitos eorum interfecit omnes, parcens Judæis. Hi postes suos tinxerant sanguine agni, scilicet soli qui sanguine Christi respersi sunt, mortem æternam non subibunt.

Exod. cap 12. 3, 6. Die decimâ mensis Nisan legebant Agnum Judæi mactandum die decimâ quartâ, non alibi ante extructum Templum quàm in Tabernaculo, postea Hierosolymis, unde Dominus verè agnus, de se dicebat quod non conveniret ut alibi moreretur quàm Hierosolymis. Comedendus erat cum lactucis agrestibus, ossa ejus non erant confringenda, quod & Christo in cruce pendenti contigit, latronum verò, qui simul crucifixi fuerant, crura fracta sunt. Non aliquid de agno superesse debebat. Ne id fieret plures conveniebant ad ejus comestionem. Sine synaxi, inquam, hoc est, sine coetu non comedebatur. Ad minimum societas Paschalis requirebat decem convivas. Hos ritus præceperat Deus, ne in confringendis ossibus tempus tererent Israelitæ, quia accelerandus erat exitus eorum ex Ægypto; sed & vaticinium fuit, quòd extra morem suum Romani non frangerent crura Domini; qui & comedendus erat à Christianis in publico coetu, cujus & typus fuit societas paschalis quam lex præscribebat. Assandus quoque, non coquendus Agnus Paschalis, ne partes ejus divellerentur, quod lex præcavebat.

Deuter. 16. 5. 6.

Exod. 12. 8.

Agnus Paschalis comedendus erat absque fermento, quod Græcè dicitur ζύμη; unde panis *azymus*, id est, panis sine fermento, quo utendum erat in Paschate. Ratio præcepti hujus est, quia exitus Israelitarum ex Ægypto fieri debuit cum festinatione. Rex territus cæde primogenitorum statim dimisit eos liberos, imo jussit celeriter exire, ideò non licuit eis, dum parabant viaticum, expectare donec massa farinacea fermentaretur. Simul hoc præcepto edocebatur nil retinendum ex vetustis consuetudinibus Ægypti, sed mores novos esse instituendos. Panis enim fermentatur, cùm velus massa acida admiscetur huic-ce quæ de novo pinsitur. Hæc innovatio potissimùm spectabat Christianos, quos decet esse *azymos*, in quibus videlicet nihil vetustum esse debet, redolens pravos & vetustos mores.

Exod. 12. v. 19. Ex lege Paschatis, Judæi per septem dies vescebantur panibus azymis, sive non fermentatis. Dies illi ideò azymorum dicebantur. Initio decimæ quartæ diei mensis Nisan singulari

curâ expurgabatur domus ab omni fermento, ad quod alludens Paulus, ut doceret Christianos ab omni labe se præstare debere immunes, comesturos Christum qui verè Pascha est, aiebat: *expurgate vetus fermentum.* Judæi scrutabantur ædes suas in omnibus angulis, ne forex in illos panem fermentatum detulisset. Nomen panis ore non usurpabant, ne animus se pollueret cogitatione fermenti. Hac consuetudine utitur Paulus, ut expelleret cogitationes immundas, docendo ne nominandos quidem esse impuros actus.

Lex præcipiebat tantùm septem azymorum dies, à die decimâ-quintâ Nisan; verùm cùm eo tempore quo Agnus mactabatur, omne fermentum interdiceretur, à pervigilio Paschatis, post occasum solis, die decimâ-quartâ incipiente fieret inquisitio fermenti, cujus collectas omnes particulas sequenti die ante meridiem igne absumerentur, ideo decima-quarta dies numerabatur inter dies Azymorum, & horum prima dicebatur, ut pluribus comprobatum est in tractatu quem edidimus de Paschate. Dies autem decima-quinta erat Azymorum celeberrima quâ ab omni opere cessandum.

Die alterâ, nempe decimâ sextâ offerebatur in Templo primitiæ messis: tempus enim erat quo seges emittebat spicas; undè mensis Nisan olim dicebatur *Abib*, quod nomen significat *spica virens*, Primitiæ autem illæ ab Hebræis appellabantur *omer*, id est, decima pars mensuræ, quæ dicebatur epha, mensura aridorum; de quâ suo loco sermo fiet. Istas autem primitias Græci interpretes dixêre δράγμα, id est, manipulus, nempè segetis, quæ sufficeret implendo vasculo *omer*. Lex non præcipit ex quo genere frumenti demetendus esset ille manipulus; sed traditione Judæi acceperant eligendam hordeaceam segetem, quæ citiùs maturescit. Sed si in Paschatis diebus nondum esset matura, igne torrendas esse hordei spicas & confringendas in morem farris lex præmonebat. *Levit. cap. 2. v. 14.*

Hanc legem sic adimplebant Sacerdotes, quibus id sorte obtingebat. Manipulum ferebant in atrium Templi, excutiebant, & grana excussa & ventilata igne torrebant in sartagine perforatâ. Confringebantur indè molâ molendinariâ, eâ vi-

delicet quâ fabæ frangebantur; atque ex his confractis succernebant similaginis mensuram *omer*, quantùm sufficeret huic vasculo implendo. Hanc similaginem perinde ac omnia farta oleo commiscebant, pugillum thuris adjungentes, atque ad orientem agitabant, videlicet movebant huc & illuc, sursum & deorsum; postea adolebant in altari. Falx nōn poterat mitti in messem ante illam oblationem. Ab hac autem die, quo facta erat, nempe die decimâ-sextâ mensis Nisan, septem septimanæ, sive quadraginta novem dies numerabantur. Patris-familias ea cura erat singulis diebus effari, qui dies ab isto termino numeraretur an prima, an secunda esset septimana ex septem septimanis; & qui dies talis & talis septimanæ. Verbi causâ, die decimâ-septimâ mensis Nisan, vespere post occasum solis, cùm dies ille inciperet, sic loquebatur in primo die: Hic primus dies, nempe decimus sextus, primus est primæ hebdomadis omer. Sequenti die; hic dies est secundus primæ hebdomadis, & sic reliquis diebus hebdomadis. Altera ineunte hebdomade, dicebat pater-familias, hic dies est primus secundæ hebdomadis, qui est octavus omer. Hunc-ce diem opinor eum esse qui in Evangelio Lucæ dicitur σάββατον
cap. 6. δευτερόπρωτον *sabbatum secundo primum*. Libellum habent Judæi, in quo continetur ratio sic numerandi omer, sive quid quaque die quisque pater-familias debeat dicere, ut rite omer numeret, cujus primus terminus est ἀπὸ τῆς δευτέρας τοῦ πάσχα, unde ratio appellandi septimanas, sive sabbata distinguendi quæ intercurrunt inter Pascha & Pentecostem. Ista numeratio actus erat religiosus & præscriptus. Fiebat vespere, eâ horâ quâ novus dies inciperet.

Redeamus ad festum Paschatis. Qui vel ob ægritudinem vel ob peregrinationem, vel ob aliam quamcumque causam non potuerant in mense Nisan Pascha celebrare, id facere tenebantur altero mense, nempè *jar* die decimâ quartâ. Si quis incircumcisus aut aliquâ labe pollutus de carne agni Paschalis comedere ausus fuisset, statim mors manu Dei illata sequebatur comes. Sic Deus interminaverat; quod & primis temporibus contingebat, cùm quis corpus veri Agni non dijudicaret.

Ad hæc alludens aiebat Paulus, *ideò inter vos multi infirmi & imbecilles & dormiunt multi.*

Completis ſeptem ſeptimanis, ſive elapſis quadraginta novem diebus à die decimâ ſextâ menſis *niſan*, qui ſequebatur, dies quinquageſimus ab hoc initio, & ſextus menſis *ſivan*, habebatur celeberrimus. Feſtum, inquam, erat ſolemne, quod à Græcis *Pentecoſte* appellatur, quia eſſet πεντηκοστή, id eſt, quinquageſima dies. Joſephus verò eam cum Hebræis vocat *aſarta*, id eſt, *concluſionem*, quia hoc-ce feſto ſolemne Paſchale concluderetur. Reipsâ ſolemnitas Chriſti veri Paſchatis in die Pentecoſtes completa eſt, cùm Spiritus Sanctus in Apoſtolos deſcendit, tuncque perfecta eſt Chriſtianorum ſeges ab Apoſtolis demetenda. Feſtum Pentecoſtes dicebatur etiam *ſolemne meſſis*, quia in eo placentæ coctæ ex novis frugibus & fermentatæ offerebantur Deo: quæ nimirùm primitiæ eſſent panis uſitati & quotidiani. Ideò fermentatas illas eſſe oportuit. Ex his unam ſumebat ſummus Sacerdos, & altera dividebatur inter omnes claſſes Sacerdotum quæ tunc aderant; neque enim inferebantur altari; à quo removendum erat omne fermentum. *Levit. 23.*

Lex quinquageſimo die poſtquam exierant Iſraëlitæ ex Ægypto, data eſt in monte Sinaï, ad quem pervenerunt tertiâ die menſis tertii; & juſſit Moyſes ut in tertium diem parati eſſent ad eam recipiendam. Data ergo lex ſextâ die tertii menſis; quâ Spiritus Sanctus novam legem ſcripſit, non ut priùs, in tabulis lapideis, ſed in hominum cordibus. Meridianâ luce clarius eſt omnia quæ Judæis obrigère in exitu Ægypti, fuiſſe vaticinia rerum quæ fieri deberent initio Eccleſiæ Chriſtianæ. Pentecoſte licet feſtum ſolemne, unius erat diei: non per ſeptiduum aut octiduum celebrabatur, ſive non habebat octavam, ut putavit Genebrardus; dicebatur autem *aſarta*, id eſt, *concluſio*, quia concludebat ſolemnes ritus Paſchatis Judaïci, & ſolemnia myſteria Paſchatis Chriſtiani.

Elapſis ſex primis anni eccleſiaſtici menſibus, die primâ ſeptimi menſis, incipiebat annus civilis, in menſe *Tiſri*, cujus primus dies clangore tubarum annuntiabatur. Agebatur ille *Feſtum Tubarum.*

festus, à tubis, quæ tunc sonabant, dictus festum Tubarum; & *Rosch haschana*, id est, caput anni, quod Deus sanctum esse voluit, præcipiens ut nullum servile opus in eo fieret, & holocaustum peculiare offerretur. Putant Hebræi ad hoc-ce principium referendum tempus mundi conditi. Etenim verisimile est arbores suis exornatas fructibus protinùs enatas esse; nec hominem recens natum expectasse, ut terræ primò mandaretur semen, & exinde nasceretur seges. Maïmonides allegat ex Aristotelis libro VIII. Moralium sacrificia antiqua; coetusque & conventus, qui sacrificiorum causâ habebantur, facta fuisse post collectionem fructuum & proventuum, quasi essent sacrificia pro respiratione factâ. Ut prima die Tisri, sive æquinoctium autumnale erat initium in rebus mundi, Pascha quod celebrabatur vere novo, fuit principium mundi incorporei nempe Ecclesiæ Christianæ.

Levit. cap. 22.

Expiatio. In decimam diem ejusdem mensis Tisri incidebat festum, quod appellatur *expiatio:* scilicet quia hac die præceperat Deus, ut quisque animam suam affligeret, abstinens omni cibo & potu; ideò *jejunium* etiam dicebatur. Sic in Actibus. Cùm dicit Paulus navigationem periculosam fuisse *quia jam præteriisset jejunium*, decet intelligere hoc-ce festum, quod occurrebat hyeme imminente, quando mare periculosum est. *Expiatio* & dicebatur festum illud, quia in illo offerebatur Deo solemne piaculum; super quod summus Sacerdos, factâ confessione suorum peccatorum & totius populi, coram Deo remissionem impetrabat, expians Tabernaculum, altare & omnes Israëlitas.

cap. 27.

Hac die & non aliâ ille intrabat in Sanctum Sanctorum solus; cujus etiam aspectu ne pasceret oculos suos, præferebat thuribulum, cujus fumo caligarent oculi ejus. *Nec sine sanguine*, ut ait Apostolus, huc intrabat; Sanctum enim Sanctorum typus erat cœli, in quod Christus non penetravit nisi per proprium sanguinem. Summus Sacerdos proprio sumptu emebat vitulum sive juvencum, quem immolabat, recitatâ super eum propriorum peccatorum confessione. Accipiebat autem ab Israëlitis duos hircos caprarum, unum in peccatum, hoc est,

in ſacrificium pro peccato, & alium in holocauſtum. Duos autem illos hircos ſiſtebat coram Deo; poſtea ſortem jaciebat uter ſacrificari, uter vivus dimitti deberet. Sic definitâ ſententiâ hic immolabatur, alter abigebatur in deſertum; Uterque typus Chriſti, *quem definito conſilio & praſcientiâ Dei traditum per manus iniquorum affigentes* vos Judæi *interemiſtis*; ut his Petrus exprobrat in Actis. Hirco qui emittendus erat, illigabat ad *cap.* 11. 23. caput pannum coccineum in formam linguæ; alligabat quoque coccinum ad jugulum hirci mactandi, atque immolabat juvencum ſuum in hoſtiam pro peccato, item & hircum cui obvenerat ſors *pro Domino*, qui ſcilicet ſacrificandus erat. Juvenci & hirci ſanguinem inferebat in Templum; & utrumique commiſcens aſpergebat altare aureum, & velum quo Sanctum Sanctorum à Sancto ſeparabatur.

Hircus emittendus extra Templum & urbem, ab Hebræis nominabatur *ad Azaël*, à Græcis ἀποπομπαῖος; Quo nomine deos ſuos tutelares, depulſores malorum appellabant, à Latinis *emiſſarius*. Vox *Azael* ambigua eſt; compoſita videtur ex *ez*, capra, & *Azal*, hoc eſt, *abiit*, *ſeparavit*, Quia hircus ille ſepararetur & dimitteretur extra Templum, deductus in deſertum, oneratus populi peccatis, quorum confeſſionem ſuper eo faciebat Pontifex. Ergo ille hircus Emiſſarius cenſebatur malorum depulſor; in caput enim ejus Pontifex omnia peccata populi rejiciebat. Ita Chriſtus quem in ipſo Templo Sacerdotes dignum morte judicaverant, extra portam paſſus eſt, peccatis hominum oneratus, quæ morte ſuâ piavit in monte Golgotha, ſive Calvario, quaſi dicas montem *devolutionis*, à verbo *galgal*, id eſt, *devolvit*, *volutavit*. Hircus emiſſarius præceps devolvebatur, & ſic occidebat.

Non prætermittendum hac feſtâ expiationis die, quæ erat decima dies menſis Tiſri, reparatas tabulas à Moyſe, quas fregerat iratus ob adoratum vitulum. Tunc populus luctu emendavit quod pravum facinus admiſerat. Ideò in poſterum *Exod. c.* 33. dies electus eſt ad ſolemne feſtum Expiationum. Sentiunt Hebræi Moyſen ter jejunaſſe in monte per quadraginta dies primâ vice. Secundâ ſi tempus illud computetur à die quo lex *Exod.* 32. 30. *Exod.* 34. 28.

data est septimo mensis Sivan, deprehendemus postremum Mosis jejunium, quando filiis Israël remissionem peccatorum impetravit, & legis tabulas renovavit, desiisse die decimâ mensis Tisri, quâ cum reconciliationis nuncio descendit; quæ sententia est Joannis Meyeri in erudito libro de diebus festis Judæorum.

Scęuopegia. Die decimâ quintâ ejusdem mensis Tisri, festum Tabernaculorum agebatur per dies octo continuos, quibus habitabant Judæi sub tabernaculis; undè à Græcis dicitur *scenopegia* σκηνοπηγία à compingendis tabernaculis. Illa fiebant in tectis

cap. 8. ædium, ut apud Nehemiam in ædium atriis, in atriis Templi, in plateis. Incipiebant Judæi sub Tabernaculis esse primâ die festâ, & pergebant per totum festi tempus, illicitum putantes extra illa edere, bibere, aut dormire. Constabant ramis

cap. 23. arborum, juxta id quod præcipitur in Levitico *sumetisque vobis die primo fructus arboris pulcherrimæ*, nempè mala citrea, *spatulasque palmarum, & ramos ligni densarum frondium, & salices de torrente, & lætabimini coram Domino Deo vestro.* Ergo erat festum hilare & jucundum; solebatque appellari simpliciter *chag*, nempe *festum*, quatenùs vox illa notat hilaritatem. Itaque primâ die festi parabant ramos palmarum, salicum, myrtorum, eosque colligabant funiculis aureis, argenteis, & aliis vittis. Totâ primâ festi die manibus gestabant, seu orarent, seu essent in synagogâ, manu non dimittentes; nec reliquis festi diebus unquam sine eo ad Templum veniebant.

Quaque die hujus festi cum his-ce ramis altare circumda-

cap. 7. bant lætantes; quæ lætitia, ut opinor, in Apocalypsi repræsentatur, ubi Sancti palmas in manibus habentes circumeunt thronum Agni, videlicet altare. Interea protendentes ramos clamabant *Hosanna*, hoc est, *serva quæso, ô Domine*, quæ verba sunt Psalmi 117. quibus statim subjungitur in Vulgatâ nostrâ *constituite diem solemnem in condensis usque ad cornu altaris.* Hoc est, agite diem festum cum ramis densis & perplexis, quibus circa cornua altaris ite. Interea tuba canebat: Septimâ autem die Judæi circuibant septies altare; idque vocabatur *magnum hosanna.* Magnam in his omnibus Judæi præferebant lætitiam, potissimùm

potissimùm in haustione & effusione aquæ, qui præcipuus erat ritus festi. Sacerdos quispiam cum aureo cantharo ibat ad fontem vel piscinam Siloë,eumque aquâ implebat; postea rediens in Templum ascendebat in altare, & peracto sacrificio jugi matutino, postquam membra victimæ imposita fuerant altari, hanc aquam libabat vino mixtam. Interea hymnis personabat Templum, & magnâ lætitiâ perfundebantur Judæi.

Veri Israëlitæ maximè in festo Tabernaculorum de spe venturi Messiæ soliti erant gaudere; cujus dona abundantia aqua quæ libabatur, figurabat. Hæc dum cogitabant, haud mediocri afficiebantur lætitiâ. Ipsi nunc Judæi interpretantur de hac re locum illum Isaiæ. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.* Cap. 12. v. 3. Ad hunc-ce locum, & ad hos ritus Tabernaculorum alludebat Dominus,dum ipse interesset huic festo clamans: *Si* Joan. 7. 37. *quis sitit, veniat ad me.* Octavus dies festi Tabernaculorum erat pariter solemnis ac primus. Vocatur in vulgata, *dies coetûs &* Levit. 23. 36. *collecta.* In Hebræo codice *Azereth*, quæ vox indicat hanc-ce diem fuisse conclusionem festi, ut diximus, vel æquè ac in primo die opera servilia prohibita fuisse, ut alii sentiunt. Festum Tabernaculorum videtur institutum in recordationem peregrinationis patrum in deserto, per quod tempus habitaverant sub tabernaculis Hæc ratio festi redditur ab ipso Deo, *ut discant posteri vestri, quòd in Tabernaculis habitare* Levit. 23. 43. *fecerim filios Israël, cùm educerem eos de terrâ Ægypti.*

Pascha, Pentecoste, & festum Tabernaculorum tria solemnia festa erant, ad quæ celebranda omnes viri ex omnibus terræ finibus Hierosolymam convenire & coram Domino comparere tenebantur. In primo, hordei demetendi primitiæ offerebantur: in secundo, jam collectæ segetis primitiæ. Tertium Exod. 23. 17. festum agebatur post collectos omnes fructus tam de areâ quàm de torculari; idcirco magnâ lætitiâ agendum esse hoc festum præcepit Deus. *Solemnitatem quoque Tabernaculorum ce-* Deut. 16. 13. *lebrabis per septem dies quando collegeris de areâ & torculari fruges tuas: & epulaberis in festivitate tuâ, tu filius tuus & filia, servus tuus & ancilla. Levites quoque & advena, pupillus & vidua, qui intra portas tuas sunt.*

Purim five fortium. Festa minora paucis perstringam, iis immorans circa quæ sit quidpiam animadversione dignum. Primùm loquar de festo *Purim*, sive *fortium*, quod peragebatur decimâ quartâ mensis Adar, & decimâ quintâ, nempè duobus diebus continuis. Fuerat institutum non in lege, sed à Judæis, in memoriam quod olim Regina Esther obtinuerat ab Assuero, ut revocaret

Esther. cap. 9. edictum quo Judæos ubique occidendos jusserat. Dictum est *Purim*, sive *fortium*, quia Aman miserat *Pur* (quod nomen Persicum significat *sortem*) ut detegeret diem qui Judæis inauspicatus magis esset; sed contra cessit. Aman perditus est; servati sunt Judæi: ideò postea hunc diem pro festo habuère, in quo se totos dant hilaritati, ut non tam festum sit, quàm bachanalia. Totum librum Esther legunt in synagogis suis hoc-ce die festi. Quoties autem nomen Aman occurrit, malleis & pistillis ad id factis scamna certatim pueri pulsant, ac si caput sui quondam hostis ita tunderent. Schikartus refert olim lapidi nomen Amanis literis Hebræis inscribere solitos, deinde quoties legeretur, alium alteri fortiter illisisse, donec mutuâ concussione attereretur, accinentes interim *deleatur nomen ejus, nomen improbi putrescat.* Adeò post tot sæcula se prodit adhuc animus vindictæ insatiabilis. In anno bissextili, sive anno in quo mensis Adar geminatur, bis etiam celebratur festum illud *Purim*, nempe & in priori & in posteriori Adar.

Encænia. Encoenia sive dedicationes Templi Hierosolymitani diversæ observabantur, nempè quatuor, diversis anni temporibus, quæ non notantur in Kalendario tanquam solemniter agendæ. Pri-

3. Reg. cap. 8. ma fuit Salomonis, mense septimo quæ, ut dicit Scriptura,
2. Paral. c. 11. *celebrata est septem diebus & septem diebus*, id est, *quatuordecim diebus.* Nimirum illa dedicatio incidebat circa festum Tabernaculorum, septem primis diebus dedicatum est Templum; postea alii septem dies adjuncti sunt celebrando festo Taber-

Antiq. lib. 11. naculorum. Josephus verò dicit *praterea scenopegia festum ante Templum splendidè ac magnificè Rex per quatuordecim die celebravit cum universo populo epulatus.* Hoc benignè interpretandum est de diebus quibus dedicatio Templi & festivitas Tabernaculorum peracta est; aut error irrepsit in codices ejus,

nempe particula εἰς, quâ ejectâ ſenſus clarus eſt.

Secunda dedicatio fuit templi ſecundi, nempè Zorobabelis, de qua Eſdras, celebrata eſt menſe Adar. *Lib. 1. cap. 6.*

Tertia dedicatio fuit non Templi, ſed altaris, cùm primùm Judas Machabæus altare holocauſti inſtauravit atque dedicavit die 25. menſis Kaſleu, Judæi hoc feſtum nunc appellant *1. Mach. 4. v. 59.* diem luminum, quia primo die una lucerna accenditur, duæ die ſequenti, & ſic augetur luminum numerus, per octo dies quibus celebratur illud feſtum.

Quarta fuit dedicatio Templi ab Herode conſtructi, quam Joſephus dicit magnâ pompâ celebratam. Solent inſuper Judæi ſingulis annis alios dies feſtos agere, ſicut illum, quo Jephte filiam ſuam immolaverat; quo ignis cœleſtis extinctus poſt exilium Babylonicum ſuſcitatus eſt; quo Judith Holophernem interfecit; victoria parta eſt de Nicanore, duce Demetrii regis Syriæ.

Joſephus ſcribit feſtum diem celebratum, quem appellat τὰ ξυλοφόρια, in quo Judæi omnes ex ſilvis magnam lignorum copiam in Templum comportabant ad alendos ſacros ignes, quos lex jubebat eſſe perpetuos. Inter feſta Judæorum enumerari poteſt annus intermiſſionis, qui occurrebat ſingulis annorum ſeptenniis, ſive poſt ſeptem annos. Præceperat Deus ut hoc *Levit. cap. 25.* anno terra quieſceret; ideo dicebatur ab Hebræis *ſchemiſta*, hoc eſt, intermiſſionis, & ſabbaticus ſive quietis.

CAPUT VII.

In festis diebus colebatur Deus potissimùm sacrificiis, quorum finis erat annuntiare mortem Christi. Natura, species, ritus eorum exponuntur. Simul differitur de oblationibus, donis, primitiis, decimis.

NUnc differendum de præcipuâ re, quâ constabat religiosus cultus scilicet de sacrificiis, ad quæ peragenda dies festi constituti erant. Protinus dicam legis Mosaicæ ritus omnes & in primis sacrificia Christum figurasse. Hòc cùm non advertitur, ipsum Templum nihil aliud videtur nisi laniena, apta potiùs ad fastidium movendum, quàm ad ingerendam ullam religionem. Sacrificium mactatio est vivi animalis, cujus sanguis effundebatur ad placandum & ad colendum Deum, uti in omni religione creditum est. Undè verò tanta virtus sanguini animalium inesse credita sit, sive undè nata consuetudo mactandi animalia in laudes Dei? Ex pravâ opinione & ruditate Gentium, sunt qui respondeant. Deus, inquiunt, quæ sacrificia Judæi in Ægypto didicerant, toleravit emendata, & in sacratiorem usum erecta. An verisimile est Deum eosdem, quos suis idolis deferrent Ægyptii, sibi honores postulasse; & cùm cultum suum institueret, non maluisse verum & novum ordinare, quàm accipere falsum, & antiquitùs profanatum à viris sibi infensis?

Sacrificiorum origo. Origo sacrificiorum altiùs repetenda, quàm ab Ægyptiis; quippe ab antiquis Patriarchis, ab Abele, à Noë, ab Abraham oblata, & Deo placuisse certum est ex Scripturis. Abel (*Gen. cap. 4. v. 4.*) dicitur de primogenitis gregis sui Deo obtulisse. Quod si quis contendat de vero sacrificio non esse intelligendum, hoc est, de mactatione & sanguinis effusione, quid respondebit ad illud Geneseos (*cap. 8. v. 20.*)? *Ædificavit autem Noë altare Domino; & tollens de cunctis pecoribus, & volucribus mundis, obtulit holocausta super*

altare. Quoties sacrificavit Abraham, etiam ex jussu Dei, qui & ei præceperat ut filium suum in holocaustum offerret, cujus loco inmolavit arietem, pariter Deo jubente? Non mirum est dæmonem, qui similem Deo esse ambivit, sibi Dei honores suffurari cùm adverteret Patriarchas sacrificiis Deum coluisse, & impulit cultores suos, ut & sibi sacrificarent. Quin etiam fieri potuit, ut cæteræ gentes, quæ omnes ortum ducunt ex filiis Noë, paterno exemplo, his quos pro diis habebant, eundem cultum exhibuerint, quem Deo redditum sciebant.

His qui non altiùs repetunt sacrificiorum originem, quàm ex idololatriâ, quæ post primos Patriarchas nata est, causam erroris præbuit ignoratio rei, ex quâ vera ratio sacrificii pendet. Vulgo dicitur ideo sacrificia Deo grata esse, quia supremum ejus dominium, quo vitæ necisque dominus est, agnoscitur. Nullâ enim re eum indigere significat mactatio victimæ, quæ igne absumpta nulli usui est. Verùm incendendo segetes & sylvas, pariter significari posset nullius rei Deum indigum esse. Principis jus in subditorum vitam fit manifestum, cùm ejus imperio vita illis vel adimitur, vel servatur. Pariter cùm quispiam propriam pecudem in sacrificium cædit, suum potiùs quàm Dei, cui mactat, dominium ostendit, mactans quod suum est. Itaque Abeli sapienti & sancto viro numquam in mentem venisset quòd grata esset animantium innocentium mactatio, gratus carnium, extorum, adipumque nidor, nisi Deus explicato jussu ipse hoc-ce rituum genus instituisset.

Ea animis omnium Gentium, inter quas usitata fuêre sacrificia, insita fuit notio, vicariam animam in illis addici morti, pro animâ quæ ob reatum supplicio digna esset. *Hoc ipsum lex de victimis lata cuique hoc advertenti indicat.* Verba sunt Eusebii Cæsariensis. *Nam capiti victimæ unumquemque dum sacrificat manus habere injectas imperat, & ad Sacerdotem animal ipsum adducere capite comprehensum atque detentum, quasi qui pro sui ipsius capite hostiam exhibeat.* Sed ipse Deus hanc notionem sacrificii veram esse liquidò adstruit; vetat enim ne quis comedat sanguinem, *Quia* inquit, *anima carnis in sanguine est,*

De demonstr. Evang. lib. 1. cap. 10.

Lev. c. 17. v. 11.

& ego dedi illum vobis, ut super altare in eo expietis pro animabus vestris, & sanguis pro anima piaculo sit. Undè autem ista opinio omnes Gentes invaserit, quæ cum ipsis Scripturis sanctis concors est? Procul dubio venit ex antiquâ primorum Patriarcharum traditione; ex quibus tam cæteri populi quàm Israëlitæ orti sunt.

Scilicet jam à primo tempore quo Adam cecidit promissus est Messias, qui sanguine suo piaret humanum scelus, mortem oppetens: in hujus mortis symbolum Patriarchæ mactaverunt animalia; quæ mactatio ab eo quod figurabat, vim omnem suam & dignitatem accipiebat. *Quandiu*, iterùm Eusebium loquentem inducimus, *nulla melior, nulla magna, nulla pretiosa, nulla Deo digna hominibus victima suppetebat, animalia ut vitæ suæ λύτρα*, hoc est, pretium redemptionis, ac quidem naturæ propriæ ἀντίψυχα, id est, animarum suarum vice alienas animas, *dare conveniebat; sicut etiam Dei veteres amici & cultores faciebant. Qui venerabilem quandam Deoque acceptam & magnam hostiam venturam olim ad homines, divino indicante Spiritu, tantò antè didicerant, quæ totius mundi expiatio existeret; cujus etiam signa quædam & notas ipsi interea obirent atque perficerent, quippe qui & Prophetæ essent, & ejus quod futurum expectaretur figuram in se quandam antè gerentes.*

Deus primum hominum parentem cum collocavit in paradiso, permiserat ei ut de omni ligno ejus comederet, uno excepto scientiæ boni & mali, sic præcipiens in Genesi. *Ex omni ligno paradisi comede: de ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas; in quocumque enim die comederis ex eo morte morieris.* Comedit Adam, ideò morti addicendus. Expulit eum Deus paradiso, & jussit ut in posterum vesceretur de fructibus terræ, quam cum labore coleret; sed protinus ei declaravit fore ut ex ipso nasceretur semen, quod contereret caput serpentis, cujus astutiâ Æva uxorem decepta impulerat maritum suum in peccatum. Codex Sacer historiam Geneseos contraxit. Plurima ibi reticet quæ postea patefacit. Certè priora posterioribus illustrantur.

cap 2.

Fieri non poterat quin pœnas, quas Deus intentaverat,

homo reus non subiret. Necesse, inquam, erat ut morte moreretur, quam meritus fuerat comedens de ligno vetito. Semen quidem ejus debebat contercre caput serpentis; sed quoniam qui reus est, veniam ipse non potest obtinere, necesse fuit ut Deus assumeret hoc-ce semen, nempe Filius Dei fieret homo, qui, quatenus homo, mortem pateretur, quâ, ut Deus, mereretur veniam peccati.

Deus hoc-ce mysterium Adamo patefecit, scilicet quòd Filius Dei passurus esset in eadem carne, quam haberet ex eo; & idcircò pretium passionum ejus infinitum foret. Donec adveniret ille Redemptor, in quo omnis spes salutis collocanda, excitanda fuit magna de illo expectatio. Ad hoc itaque instituta & celebrata sunt sacrificia, ut hanc pretiosam mortem adumbrarent, fidem ejus ingererent mentibus, nec sinerent memoriam ejus sive expectationem excidere. Frequentabant Patriarchæ sacrificia: sæpiùs mactabant pecudes puras & innocentes, quarum sanguis effusus typus esset mortis Christi innocentis. In hunc usum & non in alium in primis temporibus destinatæ videntur pecudes, oves, boves, hædi. Etenim ante diluvium mos non erat vesci carne animalium; quæ itaque non mactabantur nisi in sacrificiis. Indè videre est quomodo pellibus statim induti homines; & ad alios usus illæ adhibitæ sunt, puta ad conficienda tabernacula. Indè etiam factum ut inter animalia alia munda, alia immunda reputata sint, etiam antequam ulla lex esset. Omnia per se munda sunt; sed verisimile est Adamum elegisse in sacrificium ea animalia, quæ magis idonea erant symbola mortis Christi; verbi causâ, agnos, qui mansueti & patientes sunt. Videre est cùm Noë induxit animalia in Arcam, ex jussu Dei distinxisse quæ munda essent, ex his eligens septem paria; quod non fecit de immundis, hoc est, de illis quæ Adamus & filii ejus sacrificantes repudiaverant.

Statim, ut dixi, instituta sunt sacrificia. Videmus oblata ab Abele & à Caïno: quæ verbis expressis non præcipiuntur; sed cum alia dicantur accepta fuisse Deo, alia displicuisse, inde colligimus Deo placuisse, quæ instituta fuerant ab Ada-

mo, ritu qui conveniret. Mactatio pecudum idoneus erat typus mortis Christi, igitur Abel cum offerret de primogenitis gregis sui, & de adipibus eorum, respexit ad eum Dominus; Caïn verò non adeò religiosus offerebat tantùm munera terræ, scilicet quos fructus tellus ministrabat. Frumentum aut quæcumque aliæ fruges non apta erant mortis Christi symbola, sine quâ cùm peccatum piari non posset, ut ait Apostolus

cap. 9. ad Hebræos, *sine sanguinis effusione non fiebat peccatorum remissio*. Idcirco Caïn non perinde placuit ac Abel; quod patuit, quia ignis de cœlo delapsus incendit oblata Abelis, ut idem

cap. 10. auctor Epistolæ ad Hebræos declarat. *Fide plurimam hostiam Abel quàm Caïn obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo.* Testimonium illud fuit ignis de cœlo, quo solitus est Deus comburere sacrificia quæ sibi accepta esse significabat; sicut videre est ubique in Scripturâ. *Memor sit omnis sacrificii tui*, canebat

Psal. 19. Psaltes, regem compellans, *& holocaustum tuum pingue fiat*. In fonte Hebræo, incineret, id est, incendat Deus.

Ergo cùm Caïn videret Deum ad fratris sacrificia respexisse, neglexisse munera sua, motus invidiâ interfecit fratrem. Ob illud facinus. *Caïn egressus à facie Domini, habitavit profugus in terrâ ad orientalem plagam Edem.* Undè egressus est Caïn, & quò se recepit? *Ejicis me hodie à facie terræ, & à facie tuâ abscondar*, inquiebat ad Deum, à quo damnabatur ut reus cædis fraternæ. Verisimile est Adamum in coetu sacrificasse cum filiis suis. Pro eo quod in Vulgatâ dicitur oblatas à Caïn fruges, & ab Abele pecudes, fons dicit de utroque, quòd illas *adduxerint*. Ad quem? puto ad parentem Adamum, qui cœpit sacerdotium exercere, ut pote dignior. Usque ad legem primogeniti fungebantur sacerdotio. Insuper verisimile est Adamum elegisse locum conspicuum, in quo statuerit aram; & huc conveniebant, quicumque offerrent, sive huc adducebant offerenda.

In hoc coetu erudiebat Adam filios suos, imbuebat doctrinâ & moribus; quæ à Deo didicerat, & in singulos dies discebat, tradens filiis suis. Ab hoc igitur coetu, cui præsens intererat

intererat Deus, ejectus est Caïn, ideo dictus egressus sive expulsus à facie Dei. Itaque progenies Caïn in dies pejor facta, vivens sine Deo & sine legibus, evasit prorsus impia. Hæc nomine filii hominum [illegible] in Scripturâ: Sethi verò altera Adæ soboles con[illegible] ex quâ nati filii Dei. Sumuntur mores à conversa[illegible]s Sethi versans in coetu piorum, tum exemplis [illegible] Adæ excitabatur ad pietatem colendam; ubi autem filii Dei commixti sunt cum filiis hominum, & ab his acceperunt filias in matrimonium, & eorum opera didicere. Pauci tamen in justitiâ perseveravere, per quos vera fides de Christo propagari potuit, primi homines multa sæcula vivebant: saltem in coetu virorum piorum tradebatur vera doctrina, vera religio, & vera fides eorum quæ attinebant ad annales mundi, ad creationem ejus ex nihilo, ortum, vitam, Patriarcharum ætatem, mortem. Ab origine mundi usque ad diluvium, mille & sexcenti anni prætererunt; quod tempus ratione habitâ longioris vitæ hominum, quasi unius & alterius sæculi censeri potest, cujus historiam quisque potest à traditione accipere, & filiis suis communicare. Ex traditione acceptam historiam originis mundi litteris mandavit Moyses; quam Salomon in Proverbiis commendat sequendam, cui intenti erant Judæi. Moris his fuit ut studio legis incumberent, non solùm legis quæ scripta esset, sed & oralis, nempe traditæ ore parentum. Hoc est quod Philo appellat operam dare Philosophiæ; quod Judæi facere solebant sabbatis, ut ille dicit libro 3. de vitâ suâ.

Cùm omnis caro corrupta esset, statuit Deus mundum diluvio perdere, ut vidimus in historiâ; Deus autem semper sibi reservavit pios cultores. Noachus sacrificavit; & ideò mortem Christi futuram annuntiavit, & doctrinâ imbuit quotquot sacrificio intererunt. Abraham sacrificavit, paratus in sacrificium mactare unicam sibi prolem Isaachum; sed ejus loco immolavit, qui occurrit, arietem. Imperaverat Deus illam Isaachi immolationem, quâ edocerentur homines quòd unigenitum filium suum aliquando morti traditurus esset.

Non fortuito loco hi Patriarchæ sacrificabant. Isaachus in

cap. 26. v. 25. Genesi dicitur ædificasse altare; certè ut sacrificaret, & esset locus ad quem pii convenirent: quod & fecit Jacob. Ergo
Genes. 35. 4. constare debet ab Adamo usque ad Moysem traditam de sacrificiis doctrinam, simul & Christi fidem; quæ erat sacrificiorum finis: nempe instituta illa ut annuntiarent mortem ejus, ut dictum est. Hæc sacrificialis doctrina non prorsus latuit gentes, quæ omnes ortum ducunt ex tribus filiis Noë; & quod proavi eorum viderant observatum à Noacho & filiis ejus, ipsi imitati sunt. Sed oblivioni tradiderunt, quod præcipuum erat, scilicet sacrificia habenda pro symbolis Christi. Noverant sine effusione sanguinis non remitti peccata: sed alius erat quàm animalium sanguis, qui inquinat potiùs quàm mundat; nisi quatenus excitat fidem Christi: quod cùm & ipsi Judæi satis non intelligerent, satagit Deus per Prophetas mentem eorum excitare, ut verum Christi sacrificium intuerentur, à quo solo salus expectanda esset. Denunciat se fastidire
cap. 1. v. 11. victimarum carnes apud Isaïam. *Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum? Plenus sum. Holocausta arietum & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum & agnorum & hircorum nolui.* In deserto sacrificia non fuere frequentia; imo nulla facta sunt versùs finem quadraginta annorum, quibus Israëlitæ erraverunt in deserto; quia qui hoc-ce tempore nati sunt, non circumcisi fuissent, & ideò prohiberentur sacrificare. Patribus morte absumptis, ubi nata est nova progenies, Deus, transito Jordane, fœdus instauravit, & sacrificium, initio facto à Paschate in Galgala in campestribus Jericho, ubi omnes Israëlitæ circumcisi sunt, ut videre est in capite v. Josuë.

Qui sacrificia simul præcepit, & repudiat, non sibi Deus constare videretur, nisi verba sic accipiamus, ut censeantur dicta adversùs eos qui ad sacrificii finem non advertebant. Reipsâ Deus non delectatur sanguine hircorum, & carnibus taurorum; nec sanguis brutorum animam peccatricem purgare potest, sed repræsentare sanguinem pretiosum Christi, quo verè mundati sumus. Placebant itaque sacrificia Deo, quoniam sibi fieri postulabat; sed quatenus signa sacrificii sibi offerendi à filio ejus, quo sacrificio nulla res præstantior co-

gitari potest, nec alius cultus dignus est Deo. Displicebant sine ullâ ratione, quâ carebant sæpiùs carnalium Judæorum sacrificia; qui de Christo non cogitabant, occupati solo delectu animalium, quasi pinguiora magis Deum placarent.

Cùm ea sit ratio veterum sacrificiorum, ut instituta sint in typos mortis Christi, non mirum est, si Deus illa ordinarit, & præscripserit ritus eorum omnes; quod absurdum esset cogitare ab eo factum, si à dæmoniis illa primò adinventa essent. Hæc prænotare ingens operæ pretium est; nulla enim alia observatio magis inducit in veram notitiam Scripturarum veterum: in quibus ubique mentio fit sacrificiorum; quæ sine fastidio legi non possunt, nisi animus hac prænotatione occupatus sit, his-ce præstantius quidpiam sacrificium significari. Itaque cum tanta sit sacrificiorum dignitas, de illis diligenter disserendum, ea præsertim investigando, ex quibus clariora fiunt quæ habent Codices sacri; ad quorum expositionem necessarium primùm scire quid sit sacrificium, ex quibus fiebat, quo fiebat ritu, quæ cum illo conjuncta, à quo fieri poterat, in quo loco, quo tempore, quæ fuerint diversæ sacrificiorum species, quæ sacrificia propria cuique festo, quæ esset participatio eorum.

Sacrificium, ut ex prænotatis liquet, est mactatio sive mors vivi animalis in pœnam peccati, quod ipse qui illud offerebat, patraverat, aut pro quo suscipiebat Deo satisfacere. Dignus morte æternâ, ut Deum placaret, dabat pro se vicariam animam, ex suis propriis gregibus. Ergo sacrificia ostendebant quid commeruissent peccatum & peccator, mortem nempe & ignem, dum mortem & combustionem victimæ oculis ingerebant. Erant ergo veluti signa pœnitentiæ & expiationis pignora. *Sacrificium, quid sit?*

Animantium, ex quibus sacra fiebant, genera sunt quinque: boves, oves, capræ, turtures, & pulli columbarum. Hæc utique talia genera erant, qualium erat & summa mansuetudo, & maxima in terrâ Chanaan copia, & præcipuus in victu communi usus. Sicut ipsius generis, ita singulorum animalium ad sacrificia adhibitorum delectus summus habendus erat. *Ex quibus fierent sacrificia?*

Si coecum fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si papulas, aut Levit. cap. 22. v. 22. *scabiem aut impetiginem, non offeretis ea Domino.* Hinc factum ut quodque animal diligenter explorari soleret, priùs quàm admoveretur ad aram. Maïmonides, in Tractatu suo de rebus altari interdictis, enumerat vitia quæ animal temerarent. Communia homini & pecudi assignat quinquaginta, viginti tria pecudi, quæ scrutatur & explicat recensens omnes corporis partes, & quo vitio quæque posset affici notans. Scilicet victimæ immaculatæ repræsentabant Agnum verè sine maculâ, JESUM CHRISTUM Dominum nostrum.

Modus offerendi victimam. Quoties quis immolandam victimam susciperet, sistebat illam ante altare, deinde manum capiti ejus imponebat utramque, ut dicit Maïmonides: alii sentiunt unam suffecisse; sed omnes volunt, sive unam, sive utramque, ex totis viribus imponendas fuisse. Præterea solemnes quasdam preces recitabat. Si plures simul offerrent unam hostiam, ei manus imponebant universi, non illi simul unà, sed unus post alium, ut Maïmonides docet. Hæc impositio manuum ritus erat, quo hominis peccata veluti transmittebantur in victimam pro ipso morituram; & cujus morte imminente, agnoscebat se mortem commeruisse. Erat, inquam, hæc impositio typus impositionis peccatorum nostrorum, quorum onus in se suscepit Christus, simul & emblema pœnitentiæ. Idcirco, ut adstruit Maïmonides, qui sacrificium pro peccato aut delicto offerebant, si non agerent pœnitentiam, & peccatorum confessionem disertis verbis conceptam non ederent, haud purgabantur.

Modus jugulandi. Deinde jugulabatur animal. Jugulandi autem modus erat, ut resecarentur simul aspera arteria & oesophagus. Excipiebatur sanguis patera, quæ movebatur, ne concresceret sanguis, antequam transferretur, & pro sacrificiorum genere omnia respergerentur illo sanguine vela, cornua altaris, & pleraque Levit. cap. 4. v. 18. alia. Reliquus autem sanguis effundebatur ad pedem aut basim altaris unâ vel pluribus aspersionibus, prout exigebat natura sacrificii. Ideo altare cingebatur fossâ, ex quâ sanguis per occultos canales effluebat è Templo in torrentem Cedronis. Altare autem, quod editum erat, figurabat crucem, in quâ exal-

tatus est Christus; & quæ respersa est sanguine ejus pretioso.

Post aspersionem sanguinis, & detractam ei pellem, victima concidebatur in partes, quæ per collem, quo ad altare ascendebatur, deferebantur cum pompâ, & agitabantur ad partes Orientis, hoc est, movebantur huc illuc, sursum & deorsum. Ardebat ignis perpetuus in altari quem nutriebat Sacerdos subjiciens ligna manè per singulos dies. Adolebatur tota victima hoc igne, vel pars tantùm pro genere sacrificii. *Levit. cap. 6.*

In ascensu altaris, sive in colle, saliebant Sacerdotes victimæ partes; omnis enim victima sale saliebatur, ex lege. Sacrificiis libamina adjiciebantur. Quicquid offerebatur vini & similæ unà cum victimâ, appellabatur ***libamentum***. In libamento ***Fertum*** dicebatur quod erat ex similâ, id est, farinâ mundissimâ, oleo & thure confectum, in clibano, aut sartagine, aut craticulâ coctum. Fertum erat etiam frumentum igne tostum. Pars incendebatur, pars sacerdotibus tradebatur. Omnia ista, videlicet victima, vinum, simila sive ferta dicuntur ab Hebræis ***corbanoth***, hoc est, dona Deo oblata, & ritu sacro consumenda, interimenda, cremanda, aut effundenda, aut ad sacras epulas adhibenda. Ferta autem magis propriè dicebantur Hebraïcè ***Minecha***, id est, oblatio, Græcè προσφορά. Oblationes verò ex animantibus appellabantur ***zebachim***, id est, sacrificia, ***zabach*** propriè est ***mactare***. Sacrificium à Græcis nominatur θῦμα à θύω ***macto***. Ferta quæ fiebant farinâ triticeâ vel hordeaceâ, cum vino augebantur, appellabantur ferta libaminum. Omnia autem ferta super altari offerenda prius oleo subigenda erant, & superaddendum thus, ut præcipitur in Levitico. Condiebantur sale, & hoc est quod Virgilius ***salsas fruges*** appellat. Hæc in altari adolebantur; vinum verò affundebatur ejusdem altaris crepidini. Cautum erat, ne quid fermentati, aut mellis altari superponeretur. *Lev. c. 2. v. 13.* *cap. 2. v. 1.*

Sartaginis autem & craticulæ, in quibus cocta ferta, quæ in furno non coquerentur, id discriminis ex Maïmonide intererat, quòd craticula instructa esset orâ, quia mola quæ in hac coquebatur, mollis esset; ne autem excederet, ora craticulæ obstabat. Vas illud, quod à Vulgato interprete appellatur

craticula, in fonte dicitur *Raſcheſchel*, quod potiùs ahenum cacabum, ſive vas in quo aliquid ebullitur, denotat, quàm craticulam, quæ vernaculè dicitur *un gril*. Sartago autem *chaba* orâ carebat, & in illâ coquebatur mola oppidò dura, quæ hinc indè excurrere non poterat. Præſcribit Leviticus quibus menſuris ſimilæ & olei conſtarent ferta: quæ coquenda clibano, quæ ſartagine, quæ craticulâ, pro qualitate ſacrificiorum.

Sacrificiorum miniſtri. A quocumque poterat jugulari victima; proprium autem munus ſacerdotum erat excipere ſanguinem, transferre, & eo aſpergere altare, cæteraque munia obire. Quin etiam hominibus alienis, id eſt, non ſacerdotibus licebat pelle victimam exuere, eandemque in partes diſſecare; ſed ſacerdotum proprium munus erat ſanguine victimæ altare aſpergere; *immolabitque vitulum coram Domino*, is ſcilicet qui offert, & *offerent filii Aaron ſacerdotes, ſanguinem ejus fundentes per altaris circuitum*. Sic præceptum fuerat, inquit Origenes, quia Annas & Caïphas, & cæteri Sacerdotes, qui conſilium inierunt contra Dominum, erant filii Aaron, & ipſi obtulerunt & ſanguinem fuderunt in eodem loco, in quo erat altare, id eſt, in Jeruſalem, ſive potiùs in Templo ipſo, ubi Sacerdotes Jeſum mortis reum judicarunt. (*Levit. cap. 1. v. 5.*)

Loca ſacrificiis deſtinata. Ante extructum Templum, non licebat mactare victimam, niſi ad Tabernaculi oſtium poſtea in domo electâ, hoc eſt, in loco, quem elegit Dominus, ut præcipitur nempe in Templo. (*Levit. cap. 3. Deut. cap. 12. v. 14.*) In quocumque atrii loco poterat fieri jugulatio pecudis, ſed non extra illud: neque etiam Agnus Paſchalis extra atrium mactari poterat. Ad iſtam legem, de non mactando ſacrificio extra Templum Hieroſolymitanum, alludebat Dominus, cùm apud Lucam dicebat (*cap. 13.*): *quia non capit Prophetam perire extra Jeruſalem*. Scilicet typi mortis Prophetæ extra hanc urbem exhiberi non poterant. Sanctiores victimæ ad ſolum aquilonare altaris latus mactari poterant (*Levit. cap. 1.*). Aliæ ubique in atrium Sacerdotum, etiam in atrio Iſraëlis, antequam conderetur Templum, lex de loco ſacrificiorum non tam arcta erat. Samuël, David, Salomon non adduxerunt omnia ſua ſacrificia ad Tabernaculum. Quandoque ſacrificaverunt in excelſis, quod poſtea piaculum fuit.

Elias quidem extra terram Juda coram Israëlitis in monte Carmelo sacrificavit juvencum Deo vero, qui igne cœlesti sacrificium illud sibi placere, testatus est. Sed non idcirco putandum est hoc Eliæ sacrificio religionem Templi Hierosolymitani abrogatam; imò vindicata est à Prophetâ zelo divino adversùs Baalim. Miraculum quod tunc editum est; narratur in tertio Regum. cap. 18.

Nulla sacrificia fiebant nisi interdiu; nec aspergebatur sanguis, nisi victimæ quæ de die esset occisa. Ubi sol occiderat, sanguis fiebat prophanus; sed cùm aspersio facta fuerat in die, poterant adoleri membra & exta totâ nocte. Matutinum sacrificium fiebat, cùm sol nondum ortus collustraret orientalem plagam. Vespertinum, ubi primùm umbra ejus porrigebatur. Agnus Paschalis immolabatur inter vesperas, hoc est, sole inclinante, nempe horâ nonâ, quæ tertia est nostra pomeridiana, quâ Josephus expressis verbis dicit fuisse Agnum Paschalem mactandum; & quâ horâ contigit Jesum expirasse in cruce. Agnus in quotidiano sacrificio immolandus ita vinciebatur, ut anteriora & posteriora ejus crura colligarentur (quem ligationis modum Rabbini appellant *ligationem Isaac*) & jacebat capite ad meridiem obverso, facie verò ad occidentem; quo situ corporis videtur Christus obtulisse carnis suæ sacrificium. *Tempus offerendi sacrificii.*

Jam enumeremus diversas sacrificiorum species. Cùm sacrificium Christi se Deo Patri offerentis non posset ob multiplicem virtutem uno sacrificii genere repræsentari, ideo plurimæ sacrificiorum species fuere instituendæ. Inter sacrificia alia erant sanctissima; alia levia, sive minùs sancta, aut inferioris sanctitatis. Quatuor sacrificiorum species Maïmonides admittit, holocaustum, sacrificium pro peccato, pro delicto, & sacrificium pacificorum: sacrificia autem illa erant vel privati alicujus, vel totius Israëlis. De his speciebus juvat aliquid delibare. *Sacrificiorum species diversæ.*

Holocaustum, ut nomen, quod Græcum est, indicat, totum igne absumebatur. Hebræis dicitur *Hola*, quod non aliud significat quàm *ascensum*: scilicet ascendebat victima ad altaris ignem, quo correpta abibat in fumum. Videntur autem *Holocaustum*

Græci confudiſſe *hola, aſcenſio* cum & ὅλος *totus* : etenim in quibuſdam ſacrificiis, etiam quæ holocauſta nominabant, pars quædam cedebat Sacerdotibus, vel laicis, à quibus oblata; ità tota hoſtia non conſumebatur igne. Ritus hujus ſacrificii de-
cap. 1. ſcribitur in Levitico. Ignis cælitùs demiſſus aliquando corripiebat victimam in holocauſtum oblatam.

Sacrificia, quæ incendio abſumebantur in altari, dicebantur Hebraicè *iſche*, id eſt, ignita, ab *iſch* ignis. Res inanimatæ igni deſtinatæ etiam dicebantur *Kethora* vel *Ketboreth*, id eſt, ſuffitus, Græcis θυμιάματα. quæ incenſa in fumos abibanr. Nomen oblationis rerum inanimatarum, quæ alio ritu ſacro deſtruebantur, erat *neſek*, σπονδὴ libamen.

Sacrificia alia voluntaria cenſebantur, alia neceſſaria. Quæ ſponte & ultro, quoties luberet, offerri poterant, dicebantur voluntaria, etiam *ſchelammim*, id eſt, pacifica, ex *ſchalam*, quod eſt *retribuere* vel *pace frui*. Pacifica ſacrificia etiam ſalutaria dicebantur, nempe facta propter recuperatam ſalutem, & ob res proſperas: Euchariſtica, quia fiebant dum gratiarum actio redderetur. Sacrificia neceſſaria erant gemina pro peccato & pro delicto. Primum appellatur ſimpliciter περὶ ἁμαρτίας
Sacrificium pro peccato. *pro peccato*. Ita verba illa Pauli ad Hebræos quibus Jeſum in-
cap. 4. ducit loquentem, *hoſtias & oblationes & holocautomata pro peccato noluiſti*, non ſic intelligenda ſunt quaſi Deus non admiſerit oblatum à Chriſto ſacrificium pro peccatis hominum. In fonte Græco eſt, καὶ περὶ ἁμαρτίας. id eſt, Deus non delectatus fuerat antiquis ſacrificiis, neque oblationibus, neque holocauſtis, neque ſacrificio quod dicebatur *pro peccato*. Similiter
cap. 8. & in Epiſtolâ ad Romanos ubi Paulus dicit in Vulgatâ noſtrâ: *Deus filium ſuum mittens in ſimilitudinem carnis peccati, & de peccato damnavit peccatum in carne.* Illud *de peccato* in fonte Græco περὶ ἁμαρτίας intelligendum eſt ſacrificium quod pro peccato dicebatur, in cujus ſimilitudine venit JESUS CHRISTUS.
cap. 9. v. 28. ſimiliter, cùm in Epiſtolâ ad Hebræos dicitur de Chriſto *ſine peccato apparebit expectantibus ſe in ſalutem*, ſenſus, ut mihi videtur, eſt, quòd non opus erit, ut in corpore ſuo offerat
cap. 5. v. 21. ſacrificium *pro peccato*. Denique ſecundâ Epiſtolâ ad Corinth.

Eum

Eum qui non noverat peccatum pro nobis peccatum fecit, nempe sacrificium *pro peccato*, *ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.*

Per peccatum intelligunt Hebræi vel voluntariam vel imprudentem prætergressionem legis divinæ, quæ nisi expiaretur, haberet pœnam comitem à Deo immissam; cùm autem & crederent plerosque morbos, ut parturientium dolores, & immunditiem leprosorum, esse alicujus peccati irrogata supplicia, idcirco sacrificia quæ à leprosis & à puerperis offerebantur, numerant inter sacrificia *pro peccato*, id est, oblata ad placandum Deum, cujus ira provocata fuerat peccato.

Sacrificium pro delicto.

Ut liqueat quid sit sacrificium *pro delicto*, quærendum quid intelligunt Hebræi per *Ascham*, quam vocem Latinus interpres reddit *delictum*. Propriè *Ascham* reatus est. Puta execratio, perjurium, error, ignorantia. Præsertim culpa erat, ut ita dicam, incerta: nempè cùm aliquis certò non sibi conscius esset culpæ alicujus, sive dubius an admisisset, necne, tenebatur, ne incurreret in odium Dei, certum piaculum facere, sive offerre sacrificium quod *pro delicto* appellabatur. Rem non satis explicat nomen *delictum*. Constat præscripta fuisse sacrificia his qui culpæ dubii erant, ut videre est in hoc loco Levitici. *Anima si peccaverit per ignorantiam, feceritque unum ex his quæ Domini lege prohibentur, & peccati rea intellexerit iniquitatem suam.* Fons sic reddi potest. *Homo autem cùm peccaverit, & contra quodvis præceptorum Domini, quod facere minimè licet, fecerit; & si hoc fecisse non certò novit, reus tamen est.* Pergit autem loqui Vulgatus interpres: *Offeret arietem immaculatum de gregibus Sacerdoti, juxta mensuram æstimationemque peccati; qui orabit pro eo, quia nesciens fecerit, & dimittetur ei.* cap. 5. v. 17.

Sacrificia sic distingui possunt, ut alia dicantur *consecrationis*, nempe Sacerdotum, quæ describitur *Emundationis* pro puerperâ; pro leproso, pro seminifluo, & pro muliere menstruosâ ibidem. Item *expiationis*, quæ offerebantur pro sanctuario, sive pro templo, & pro labe totius populi. Levit. cap. 6. cap. 12. cap. 13. 14. cap. 15.

Sacrificia & distinguebantur festis diebus, quibus propria erant. Sacrificio jugi matutino & vespertino, in Calendis sive Neomeniis, addebatur aliud sacrificium, sicut in Paschatis diebus. Agnus Paschalis jugulabatur in atrio Templi, etiam à quolibet; sed à solis Sacerdotibus sanguis ejus excipiebatur paterâ, quæ effundebatur ad basim altaris. Caro ejus asportabatur comedenda in familiis. Post magnum azimorum diem, nempe decimâ sextâ die mensis Paschalis, offerebatur sacrificium cum manipulo novæ messis. Die Pentecostes, ut in Calendis, addebatur sacrificium quotidiano. Præterea offerebantur duo fermentati panes in primitias novæ messis; sed non comburendi in altari, à quo omne fermentum removebatur, ut dictum est. Sic in reliquis festis addebatur sacrificium jugibus sacrificiis. In scenopegiâ libabatur aqua cum vino. In die expiationis offerebantur hirci duo, quorum alter immolatus in hostiam pro peccato cremabatur; alter vivus emittebatur in solitudinem. Primi inferebatur sanguis in sancta Sanctorum: super alterum sacerdos confitebatur peccata populi.

Lex præscribebat quas partes victimarum comederent Sacerdotes, quas ille qui obtulisset. Participatio illa erat pars sacrificii, sive ad sacrificium pertinens; juxta quod dicebat

1. Corinth. cap. 9. v. 13. Paulus. *Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt: & qui altari deserviunt, cum altari participant.* In fonte Græco τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται. *Dividunt cum altari*, cui debebatur portio voranda igne ejus. Altera portio tum Sacerdotum erat tum offerentium. Ad hunc morem alludebat Paulus capite sequenti x. 21. *non potestis mensæ Domini*, id est altaris *participes esse & dæmoniorum.* In loco sancto comedenda erat victima, à viris mundis & circumcisis, non alibi quàm in atrio, cum sacrificium esset sanctissimum; minùs enim sancta, ut agnus Paschalis, poterant comedi intra mœnia urbis Jerusalem, sed non extra.

Oblationes. Præter sacrificia quæ fiebant ex animalibus, aliæ erant oblationes, ut dictum est, ex panibus, vino, thure, & oleo. Oblatio incensi quotidie fiebat, scilicet *Thimiama*, sive suffimentum certis aromatibus compositum, incendebatur in altari aureo,

quod ideò *Thymiamatis* dicebatur. Altera oblatio ordinaria fiebat duodecim panum propositionis, qui unoquoque sabbato coram Domino novi apponebantur : ablati à Sacerdotibus comedebantur. Oblationes spontaneæ sunt vel vota, vel sponsiones: illæ minùs adstringebant, quàm vota. Votorum duæ classes erant : prima consecrationis; secunda obligationis. Votum consecrationis fuit, cùm aliquid devoveretur in usus sacros, altaris scilicet aut Templi, veluti cùm voto quis hoc vel illud dicaret in sacrificium, vel ad coëmendum lignum, salem, vinum &c. pro altari. Votum obligationis, sicut cùm quis se voto astringeret ad hoc vel illud, quod ex se erat licitum, veluti se hoc vel illud non comesturum, non induturum, non facturum, &c. sicut nec bibere vinum, nec capillos tondere, nec habitare in domo. Vota fiebant cùm quis diceret, verbi gratiâ, in me recipio holocaustum : vel pretium hujus pecoris in holocaustum recipio; formulas breves adhibebant Judæi; verbi gratiâ, ut quis voveret omnia bona, sufficiebat dicere, omne quod ex me est, *corban*, hoc est, voveo Deo omnia quæ penes me sunt. Vox illa idem sonat ac donum. Ex quo intelligere est quis sensus sit horum verborum Matthæi. *Munus quodcumque est ex me tibi proderit*, quæ non alia sunt ab his *cap. 5. v. 5.*
Marci. *Corban (quod est donum) quodcumque ex me tibi profuerit.* *cap. 7. v. 11.*
Scilicet statuerant Pharisæi, ut statim ac filius promisisset Deo bona sua, etiam quæ necessaria erant patri & matri alendis, teneri illa Deo reddere, simul ac emisisset illam vocem *corban*. Scilicet res votæ censebantur sacræ, à quibus non minùs abstinendum quàm à sacris. Lex jubebat reddere citò quod votum esset.

Conjunctæ cum sacrificiis censeri possunt primitiæ sive animalium sive fructuum; erant enim oblationes factæ Deo. *Primitiæ.*
Primogeniti omnes masculi debebantur Deo. Homines & *Exod. cap. 22.*
omnia animalia, quæ immunda erant, Judæi redimebant. Similiter boves primogeniti Deo debebantur. Non poterat falx mitti in messem, nisi Omer, sive manipulus Deo esset oblatus alterâ die post magnum diem azimorum; similiter nec panis ex tritico coqui, nisi postquam primò panes novi ex

tritico fuissent etiam Deo oblati in die Pentecoſtes. Ante illas primitias Deo oblatas omnia censebantur immunda, postea munda & sancta. Ad hunc morem alludit Paulus, *quod si deli-* Rom. cap. 11. v. 16. *batio*, Græcè ἀπαρχὴ, primitiæ, *sancta est, & massa*, nempe reliqua massa sancta habetur. Præcipit lex, inquit Philo, ut Lib. de Sacerd. honorib. quotiescumque panis à pistoribus fermentatur ac subigitur; totius pars separetur in primitias, quæ destinabantur in usum Sacerdotum. Hoc pacto offerentium pietati prospicitur; dum enim assuescebant semper alimenti partem Deo decidere, nunquam in ejus oblivionem veniebant. Maïmonides dicit qui fructus suos comedisset necdum decimatos, eum obnoxium fuisse morti divinitùs infligendæ. Pariter offerebantur primitiæ vini, olei, & pomorum.

Decimæ. Decimæ ex omni terræ proventu singulis annis pendebantur, scilicet pars decima. Decimarum autem quatuor genera distinguit ex lege Hieronymus, & illa explicat, commentans Num. 18. caput XLV. Ezechielis. Prima à populo pendebatur Levitis. Qui comedisset non decimata, reus fuisset mortis. Secunda à Num. 18. Levitis, qui partem decimam decimarum dabant Sacerdotibus. Tertiam unusquisque in suis terris Decimam separabat, quam Deut. cap. 14. comederet in vestibulo Templi, invitans Levitas ac Sacerdotes. Quarta Decima recondebatur pro tertio quoque anno ad Deut. 14. 28. pauperes sustentandos, dum terra quiescebat. *Anno tertio separabis aliam decimam, ex omnibus quæ nascuntur tibi eo tempore, & repones intra januas tuas. Venietque Levites, qui aliam non habet partem nec possessionem tecum, & peregrinus ac pupillus & vidua, qui intra portas tuas sunt, & comedent & saturabuntur.*

Tempus anni, à quo decimas computabant, varium fuit. Ab *elul* ad *elul* numerabant annum, ut pecus ritè decimarent: à *tisri* ad *tisri* propter frumentum & legumina supputabant, à *schebat* ad *schebat* propter arborum fructus.

Si quis vellet redimere decimas suas, quintam partem earum addebat. Decimæ enim illæ, diversæ ab iis quas debebant Judæi Levitis & Sacerdotibus, Hierosolymam ad Templum deferebantur ex omni Hebræorum ditione. Qui autem remotas regiones incolebant, venditis in patriâ decimis, ut

adstruit Josephus. Juxta legem Deuteronomii pecuniam indè redactam in sacrâ urbe insumebant in sacrificia & convivia, quæ læta agere lex jubebat. Hæc est pecunia, quam idem Josephus appellat *votivam*; quam per certos homines Judæi Hierosolymam mittebant ab omnibus orbis plagis. Morem hunc servabant Christiani eleemosinas suas mittentes Hierosolymam, ad alendos sanctos; de quo more interpretor quod scribit Paulus, *de collectis autem quæ fiunt in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite per unam sabbati*, id est, primâ die hebdomadis, *unusquisque vestrûm apud se seponat recondens quod ei benè placuerit; ut non, cùm venero, tunc collectæ fiant, cùm autem præsens fuero, quos probaveritis per Epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Jerusalem.*

Antiq. lib. 4. cap. 8. cap 14. *Lib. 16. cap. 20.* *1. Cor. cap. 16. v. 1.*

Ut ritè numerarentur pecudes, dum decimabantur, colligebat pecuarius omnes agnos suos vel vitulos suos in unum stabulum, cujus ostium parvum erat, ita ut duo simul exire non possent. Matres eorum extra caulam constituebat, ut cùm agni vel vituli eas balantes vel mugientes audirent, ordine alter post alterum egrederentur. Tum incipiebat pecus suum numerare, & quod decimo loco exiret, sive macrum esset sive pingue, sive masculum, sive fœmineum, percutiebat virgâ quadam minio tinctâ, & dicebat: hoc erit pro decimâ. Mos ille adstruitur ex Levitico. *Omnium decimarum bovis & ovis & capræ, quæ sub pastoris virgâ transeunt, quidquid decimum venerit, sanctificabitur Domino.*

cap. 27. v. 32.

Consulebat pauperibus, quorum in favorem lex sic præcipit: *cùm messueris segetes terræ tuæ*, loquitur Deus, *non tondebis usque ad solum superficiem terræ: nec remanentes spicas colliges.* In fonte *non consummabis metendo angulum agri tui.* Nempe Judæi, cum agros metebant, ex jussu Dei, relinquebant angulum agri, sive portionem quam non metebant: cujus quantitas non præstituitur in lege sacrâ; sed ex scitis scribarum, seu eorum quibus permissa est sanctionum superinducendarum potestas, pars erat minimùm sexagesima. Addit lex *Neque in vineâ tuâ racemos & grana decidentia congregabis sed pauperibus & peregrinis carpenda dimittes.* In fonte *spicilegium*

Levit. cap. 19. v. 9. *v. 10.*

non colliges. Manipulum casu oblitum in agro pauperibus Judæi relinquebant.

CAPUT VIII.

De Templi ministris, de Levitis, de Sacerdotibus, de summo Sacerdote Dei & vestibus ejus, de Ephod, & in eo Urim & Thumim. De aliis personis sacris, Nazaræis, Rechabitis, Prophetis.

DEo summo Regi conveniebat deservire plures ministros, qui adstarent satellites & custodes sacri palatii, mensæ ejus, id est, altari ministrarent, cæterisque defungerentur muneribus, quæ ordinata oportebat ad edendos typos Christi, qui rerum Hebræarum omnium finis est. Olim Tabernaculum, postea Templum pro summi Regis palatio fuit; in quo ergo qui Dei servitio addicti erant, sua obire munera tenebantur. Jam diximus ministerium Tabernaculi & deinde Templi demandatum fuisse Tribui Levi; cui ut tota vacaret, omnibus aliis curis soluta erat. Non omnibus verò qui ex illâ Tribu essent, sed iis solis, qui ex familiâ Aaronis ortum ducebant, commisit Deus sacerdotalia munia, hoc est, quæ præcipua erant in Templo. Cum Levitica tribus cultui divino addicta esset, sortem non acceperat in terrâ promissionis. Ideo non numerabatur inter duodecim tribus, quia per eas dispersa erat, & earum decimis alebatur, quarum ipsi decimas Sacerdotibus pendebant.

Tribus Levi ministerio Templi addicta.

Levitarum consecratio.

Quamvis constaret quempiam esse Levitici generis, ministrare non poterat, nisi priùs certis & legitimis ritibus consecraretur. *Tolle Levitas ex medio filiorum Israel*, inquit Deus Moysen alloquens, *& purificabis eos juxta hunc ritum. Aspergantur aquâ lustrationis; & radant omnes pilos carnis suæ. Cumque laverint vestimenta sua, & mundati fuerint, tollent bovem de armentis, &c.* Nullus insuper munus suum effecturus ad-

Num. cap. 8.

mittebatur in atrium, quin priùs esset quinquennio ministerium edoctus, inquit Maïmonides. Lex alibi illos à vigesimo quinto anno, & alibi à trigesimo tantùm anno idoneos dicit obeundis officiis suis. Quo pacto illa sibi concilientur ait Maïmonides. Nempe quinquennium in addiscendâ ministerii ratione ponebatur. Etenim Levita ministerium inire non poterat, quin jam vir grandis esset. Cùm autem quinquagesimum annum impleverat, jam liber vacabat; quod idem Maïmonides sic intelligit, ut id non concederetur Levitis, nisi eo tempore quo Tabernaculum portabatur ex uno loco in alium; nam postea anni ministerio non faciebant inhabiles. Quæ vasa, quæ supellectilia, quas quisque partes Tabernaculi portaret; ubi sedes ejus mutanda erat, Moyses præceperat: Ubi autem Deus sedes quietas Israelitis dedit, alia illis munera substituit. Alios fecit Janitores, alios Cantores, alios thesaurarios; eos in curias partitus viginti quatuor, quarum singulæ ex Maïmonide plenam hebdomadam ministrabant. Tum verò princeps cujusque curiæ cunctos curiales suos distinguebat in familias, ut singulis diebus ministrarent. His-ce autem diariis ministris suum cuique munus assignabant familiarum principes. Solis autem ex Aaronis familiâ altaris munera obire licitum erat.

Ætas. *Num. cap. 8. v. 24. cap. 4. v. 3.*

Munera varia.

Numeravit David tempore suo Levitas à triginta annis & supra: & invenit triginta octo millia. Hinc æstimari potest, quanta esset magnificentia Templi, in quo tot ministri adstarent Deo. *Ex his electi sunt*, ut dicit Scriptura, *& distributi in ministerium domûs Domini viginti quatuor millia; Præpositorum & Judicum sex millia. Porro quatuor millia Janitores: & totidem Psaltæ, canentes Domino, in organis quæ fecerat ad canendum; & distribuit eos David per vices filiorum Levi.* Juvat attexere quæ paucis interjectis subjiciuntur. *Juxta præcepta quoque David novissima supputabitur numerus filiorum Levi à viginti annis & supra. Et erunt sub manu filiorum Aaron in cultum domûs Domini, in vestibulis, & in exhedris, & in loco purificationis, & in sanctuario, & in universis operibus ministerii Templi Domini. Sacerdotes autem, super panes propositionis, & ad similæ sacrificium, & ad lagana azima, & sartaginem & ad torrendum, &*

1. Paral. c. 23.

super omne pondus atque mensuram. Levitæ verò ut stent manè ad confitendum & canendum Domino: similiterque ad vesperam tam in oblatione holocaustorum Domini, quàm in Sabbatis & Kalendis, & solemnitatibus reliquis, juxta numerum & ceremonias uniuscujusque rei, jugiter coram Domino. Et custodiant observationes Tabernaculi fœderis, & ritum sanctuarii, & observationem filiorum Aaron fratrum suorum, ut ministrent in domo Domini.

Magistratus Templi. *cap.22. v.52.*

Templum habuit magistratus suos, quos Lucas appellat στρατηγὺς τῦ ἱερῦ, quæ vox Græca denotat hujusce magistratûs munus fuisse militare. Scilicet Templum habebatur pro castris Dei. Maïmonides numerat quindecim præfectos, qui præerant descriptioni temporum, claudendis portis, custodiis agendis, cantoribus, cimbalo, cæterisque musicis instrumentis, sortibus, sigillis, libationibus, ægrotis, aquis, propositionis panibus efficiendis, suffimento componendo, texendis velis, vestimentis sacerdotalibus apparandis. Quæ paulò fusiùs explicabo verbis Maïmonidis, ut magis magisque pateat quo ordine & quâ magnificentiâ omnia peragerentur in Templo.

Atque horum cuique præfectorum multi erant homines subjecti, qui hoc cui ille præfectus erat, opus efficerent. Is igitur, qui temporibus describendis præerat, unà cum suis observabat tempora; utque sacrificiorum venerat hora, vel ipse, vel ejus permissu aliquis è subditis magnâ voce pronuntiabat, AD SACRIFICIA SACERDOTES, AD SUGGESTUM LEVITÆ, ET AD STATIONEM ISRAELITÆ: *cujus ut esset audita vox, quisque munus aggrediebatur. Qui portis claudendis præerat, is claudi portas jubebat, aperirique: nec harum ad aperturam clangebant buccinatores nisi ejus permissu..... Qui præpositus erat custodiis, hic vir...... nocte totâ Levitas excubias agentes lustrabat; quorum si reperiret aliquem in statione suâ dormientem, baculo tondebat, & vestes ejus adurebat. Qui præsidebat cantoribus, quotidie Levitas deligebat, qui carmen in suggestu voce canerent. Item ejus jussu sacrificiis faciendis clangebatur...... Qui præsidebat cymbalo, is omnia fidium genera assignabat cantoribus..... Qui sortibus præsidebat, ab eo quotidie fiebat sortitio de Sacerdotibus, ut eorum quisque id quod sorte sibi obtigisset, munus efficeret.*

Ne

Ne in molem excreſcat opus, non exſcribo totum locum Maïmonidis de his-ce Templi præfectis : adjungam tamen fuiſſe Præfectum, qui Sacerdotes curaret ægrotantes : cùm enim illi, inquit Maïmonides, in pavimento nudis pedibus ſemper inſiſterent, & ſacris operantes unâ omnino tunicâ tegerentur, ſæpè dolore viſcerum laborabant.

Non hujus eſt loci, recenſere portas Templi, & quibus janitoribus cuſtodia ejus committeretur, aut quorum janitorum eſſet invigilare ſalis, vini, olei cuſtodiæ; quæ omnia quantùm ſatis eſt, expoſuimus in libris de Templo. David elegerat 288. viros cantandi peritos, qui cæteros cantores erudirent; viginti quatuor claſſes cantorum erant, ita cuique claſſi præerant duodecim viri peritiores. Alii voce, alii inſtrumentis canebant.

Cuique Sacerdotum claſſi ſuus præerat antiſtes, qui Princeps appellabatur. Hieroſolymam operatum aſcendebat ſingulis hebdomadibus una claſſis. Vices mutabantur ſabbato: abibat una curia, & ſuccedebat ei proximè ſequens, uſque dum miniſtraſſent omnes; atque ad eundem ordinem perpetuò redibant. Ad dies verò ſolemnes nulla claſſis aberat. Princeps cujuſque claſſis ſic illam diſtribuebat, ut ſingulis hebdomadæ diebus ſingulæ familiæ rem divinam facerent. Cùm autem plura numero munia in Templo obeunda eſſent; multiſque Sacerdotibus non ſolùm quæque claſſis, ſed & quæque familia conſtaret, ſorti committebatur, quod quiſque Sacerdos impleret munus: ſic Zacharias Joannis Præcurſoris pater, ut Lucas loquitur, ſortitus erat *ut incenſum poneret*, id eſt, ut odoramenta in altari thymiamatis incenderet. **Sacerdotum claſſes 24.**

Antequam ultrà pergamus, advertendum quâ ratione legerentur Sacerdotes in miniſterium Altaris: qui ab hoc-ce miniſterio arcerentur; & quæ illis lex vivendi poſita dum miniſtrarent. Judæi enumerant vitia quibus affecti Sacerdotes in corpore ſuo revocabantur ab Altari. Primùm ſtatuunt quinquaginta vitia quibus pecudes & homines temerabantur; nonaginta alia recenſent quæ ſolùm homines temerabant. Sacerdos cujus in genere profani quid inveniebatur, veſtes indue- **Sacerdotum Delectus.**

bat atras, quibus obvolutus ex atrio discedebat. Quisquis verò integer ac purus declarabatur à Judicibus, qui de ordine Sacerdotum cognoscebant, albis sese induebat, atque ingressus cum fratribus suis Sacerdotibus sacra obibat. Ad hanc-ce con-
cap. 3. v. 5. suetudinem credo Joannem allusisse in Apocalypsi. *Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, & non delebo nomen ejus de libro vitæ.* Cujus genus purum, corpus autem vitio affectum existebat, hic in cellâ lignorum consistens ligna diffindebat, quibus Altaris focus exstrueretur, & ea purgabat vermibus, ne impura & profana essent. Vino & mulieribus abstinebant, cùm implebant vices suas. Vescebantur non aliis quàm sacris carnibus, & panibus propositionis: stantes & nudis pedibus operabantur.

Summus Sacerdos.

Cunctis autem Sacerdotibus præfectus erat summus Sacerdos. Is inaugurabatur unctione olei sacri, & vestimento Sacerdotii magni. Unguentum illud pretiosum diducebatur supra ejus oculos in formâ *chi* Græci, qualis est ista figura X, ut discimus ex Maïmonide, qui & docet hanc unctionem non fuisse factam tempore Templi secundi: postea solâ vestium additione Pontifex inauguratus est. Unguentum quo frons ejus, illinebatur copiosè affundebatur; unde non mirum si defflueret in barbam ejus, ut regius Psaltes canit: *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam barbam Aaron.* Non aliud erat fragrantioris odoris unguentum.

Summum Sacerdotium, primitùs ad primogenitum hæreditate perveniebat; & duratio ejus, qualem eam instituerat Deus, totius vitæ erat: sed translato ad reges Græcos imperio, deinde ad Romanos, eorum arbitrio Pontificatus fuit plurium aut pauciorum annorum, pro arbitrio Principum, penes quos summa potestas erat. Ab Assamonæorum sivè Machabæorum temporibus, Pontificatus translatus fuerat è domo Aaronis ad familiam Judæ Machabæi, Leviticam quidem, sed non de cognatione Aaronis. Extraneus, inquam, alienusque, nullo successionis jure, accepit Pontificatum Judas. Attamen de gente Sacerdotum fuit, si fides adhibenda huic recensioni summorum Pontificum, quam texuit Josephus. Summi Sacer-

dotes duo simul non fiebant; sed constituebatur secundus Sacerdos, qui dignitate proximus esset à summo. Is appellabatur *Sagan*. Sunt qui conjiciunt Annam fuisse *Sagan* Caïphæ; undè ad illum Jesus pariter ac ad Caïpham deductus est. Sedebat Sagan ad dexteram Pontificis. Has conditiones Deus Sacerdotibus proposuerat in Levitico cap. x. 1. *Dixit Dominus ad Aaron: vinum & omne quod inebriare potest, non bibetis tu & filii tuii, quando intrabitis in Tabernaculum testimonii, ne moriamini.* 2. *Ne contaminetur Sacerdos in mortibus civium suorum, nisi tantùm in consanguineis. Scortum nec vile prostibulum ducet uxorem, nec etiam quæ repudiata est à marito. Sacerdotis filia si deprehensa fuerit in stupro, & violaverit nomen patris sui, flammis exuretur.* Levit. cap. 21.

Jam de vestibus Sacerdotum sermo faciendus est. Vestes Sacerdotum præcipiuntur in Exodo, factæ narrantur in Levitico, omnium autem Sacerdotum hæ erant vestes. 1. Linea fœminalia. 2. Tunica linea, tam strictè corpori adhærens, ut nulla remaneret ruga. 3. Balteus. 4. Tiara, quæ erat genus pilei rotundi. Hæc quæ sequuntur, erant propria summi Pontificis, quem tibi exhibemus tabulâ expressum. Vestis ei propria, quam primùm consideramus, dicitur in fonte *mehil*; quæ vox variè redditur à Græcis interpretibus. Semel ab eis appellatur ποδήρης; quâ appellatione utitur Josephus; ποδήρης autem vestis est ad ipsos usque pedes promissa, sive pertingens; sed cùm ipsi Græci aliis plerisque nominibus *mehil* explicent, non necesse est ut genus vestis talaris intelligamus. Erat tantùm *pallium* sive *tunica*. In hujus extremâ parte, qualecumque fuerit, loco fimbriæ erant LXII. tintinnabula ex auro & totidem mala punica. Illa *mehil*, sive tunica, si ad talos usque demissa fuisset, malogranata & tintinnabula terram attingentia sonum edere non potuissent. Hoc ergo sensu *mehil* dici potuit ποδήρης, quia demissum fuerit ferè ad pedes, ut videre est in imagine.

Sacerdotum vestes. cap. 8. cap. 8.

Summi Sacerdotis propriæ. TAB. VII.

Cave autem, Lector, ne æstimes illud *mehil* fuisse lineam vestem: ex Scripturâ erat hyacinthina. Tunica omnibus Sacerdotibus propria, non nisi linea erat, facta ex pretiosâ bysso, & texta seno filo retorto. Sed hæc tunica habebat fundas in-

textas ad majorem ornatum. Hoc apparet in extremâ parte hujuſ-ce tunicæ, quam *mehil* non abſcondit. Cernere eſt in imagine illas fundas intextas; nempe erant partes quæ eminerent, ſupra profundiores. Præterea obſervandæ ſunt extremitates baltei dependentis uſque ad terram.

Proſequamur veſtes proprias ſummo Sacerdoti. Habebat ſuperhumerale, quod Hebræis dictum *Ephod*, Græcis ἐπωμὶς, quod idem eſt ac *ſuperhumerale*. In utroque humero erant duo lapides, in quorum altero, qui in dextrâ parte erat, ſcripta nomina ſex majorum filiorum Jacob, in alterâ autem ſex minorum. Pannus pectori ſummi Sacerdotis apponebatur, quadratus, ſemicubiti magnitudine, Hebraïcè dictus *choſen* aut *Hoſen* nempe pectorale, Græcis λόγιον, Latinis *rationale*; quia, ut modò dicemus, eſſet veluti oraculum. In hoc-ce pectorali erant duodecim lapides pretioſi, inſcripti duodecim nominibus filiorum Jacob. Præterea *Urim* & *Thumin* ſive *Thummin* habebat, quidquid illæ fuerint duæ voces. Idem certè ſonant quod *lumen* vel *doctrina* & *veritas*, ſive *perfectio*. Alii volunt *Urim* & *Thumin* fuiſſe ſigna ſacra in pectorali ſummi Sacerdotis ornamento, quæ indicabant res occultas & futuras: ita erant veluti oraculum. Cùm ſummus Sacerdos ſibi applicabat hoc pectorale ſive rationale, & induebat illud, cognoſcebat res arcanas & conſilia Dei. Sunt ergo qui ſentiunt *Urim* & *Thumin* fuiſſe lucem quam emitterent duodecim lapides faſciæ pectoralis, quâ luce ſummus Sacerdos veritatem doceretur. Scilicet miraculosè ita fulgebant duodecim lapides, vel ita obſervabantur, ut fulgore vel obſcuritate quis fuiſſet reus, deprehenderetur. Scribit Joſephus deſiiſſe illas gemmas lucere annis 200. antequam ſcriberet, quoniam Dei ira ob tranſgreſſionem legum provocata eſſet. Sed quicumque fuerit ille fulgor, vel quæcumque fuerit lapidum obſcuritas, non apparet quomodo res diverſæ potuiſſent indicari. Ideo ſatius eſt dicere ſic veritatem fuiſſe in Ephod, quia hoc indutus Pontifex clarâ & perfectâ cognitione veritatis donabatur à Deo. Cùm Abiathar fugiens Saülem ſecum detuliſſet Ephod: *applica*, inquiebat ad illum David, *Ephod, ut cognoſcam ſi tradent me viri Ceila.*

Antiq. lib. 3. cap. 9.

Imago Summi pontificis
La Representation du Grand Pontife.

Judeus in Synagoga populo bene dicens attollit Volumen Legis tenens duo ligna torna-tilia circa quæ illud Volvitur.

Un Juif benissant le peuple dans la Synagogue, en Elevant le Volume de la Loy attaché aux deux Rouleaux sur lesquels il est roulé.

Leo unguibus suis Lacerat Sigilla, quibus Liber circa lignum tornatile Volutus poterat obsignari ne legi posset

Un Lion qui dechire avec ses griffes les liens qui fermoient un Volume au tour du Rouleau, afin qu'on ne put le lire.

Induere hoc veſtimento, ut Deo movente tuum cor, id reſciſcas. In Exodo dicit Deus ad Moyſem: *Pones autem in rationali judicii doctrinam & veritatem, quæ erunt in pectore Aaron, quando ingredietur coram Domino.* Illa videntur indicare *Urim* & *Thumim* fuiſſe quampiam rem diſtinctam à pectorali; ſed & ſic interpretari poſſumus, ut Ephod indutus Aaron, accepturus eſſet *Urim*, id eſt, lucem ſive cognitionem, & *Thumim* perfectionem & integritatem. cap. 28. v. 30.

Itaque *Urim* & *Thumim* non habenda neque pro inſcriptis literis, nec pro rebus effigiatis. Donabatur cognitione veritatis qui induebat Ephod, non quodcumque, ſed cui adhærebat faſcia pectoralis. Gedeon ex prædâ Madianitarum conflavit Ephod, quod poſuit in civitate ſuâ, *& factum eſt Gedeoni & omni domui ejus in ruinam.* Quomodo, niſi adjuncta fuerint idola? Eſto hæc ſtatim non facta ſint auctore Gedeon; ſed poſtea ad idololatriam delapſi ſunt Iſraëlitæ, & plurimi ſibi ſtatuebant propriam religionem: quod fecit Michas, qui mille centum nummos, quod acceperat à matre, impendit faciendo Ephod & theraphim; quæ ſunt imagines, figuræ, idola, ut dicitur libro Judicum. *Qui ædiculam quoque in eâ, in domo ſuâ ſeparavit, & fecit Ephod & theraphim, id eſt veſtem ſacerdotalem, & idola, implevitque unius filiorum ſuorum manus, & factus eſt ei Sacerdos.* Conſecravit filium ſuum, ut Sacerdotio fungeretur, induens Ephod, & conſulens ſua theraphim; à quibus deludi poterant reſponſis quæ dæmon edebat. Cùm in Ephod Moſaïco fuiſſet *Urim* & *Thumim*, nempe veritas & perfectio, in Ephod idolorum fore ut eſſet error & fraudulentia. Oſee inter mala quæ filiis Iſraël prædicit, denuntiat: *Quia dies multos ſedebunt filii Iſrael ſine rege, ſine principe, & ſine ſacrificio, & ſine altari, & ſine Ephod, & ſine theraphim.* Quaſi dicat Deus, Iſraelitas ita omni cognitione deſerturos iri, ut neque à Deo verâ luce illuſtrentur, nec falsâ à dæmonibus. Theraphim erant ſimulacra, in quæ ſe inſerebat malus dæmon, & vanis reſponſis deludebat cultores ſuos. Ubi in Vulgatâ apud Ezechielem legimus rex Babylonis *interrogavit idola*, in fonte eſt *interrogavit theraphim.* Et apud Zachariam cap. 10. v. 2.

Jud. cap. 8; cap. 17. v. 5. cap. 3. v. 4. cap. 21. v. 21.

simulacra locuta sunt inutile, in fonte *theraphim locuta sunt falsa inania.* Seu ex eorum ore exirent oracula, sive potiùs Sacerdotes idolorum vana responsa ederent nomine Dei. Scilicet, ut summus Sacerdos, verum Deum cœli consulens indutus Ephod, illustrabatur luce sive cognitione veritatis; qui colebant theraphim, sive vana simulachra, pariter ab illis illustrari suadebant populos.

Iterum hîc advertam quòd Deus consultus dicebatur per *Urim* quoties Sacerdos vestibus suo ordini congruentibus indu-
Num.17.v.21 tus accederet ad Arcam. Si quid agendum erit, *Eleazar Sacerdos consulet Dominum.* In fonte *Eleazar de more Urim consulet Dominum.* Ita *Urim* videtur proprium summi Sacerdotis; hujus enim & non aliorum erat induere verum Ephod. Quando
cap. 33. v. 8. Moyses benedicit Tribui Leviticæ in Deuteronomio sic eam alloquitur. *Levi quoque ait, perfectio tua & doctrina tua viro sancto tuo quem probasti in tentatione.* In fonte *Urim tuum & Thumim tuum* viro sancto tuo quem probasti: nempe summum
cap.28. v.5. sacerdotium huic deferes quem probaveris. In primo Regum cùm Saül consuluit Dominum, *non respondit ei, neque per somnia, neque per Sacerdotes, neque per Prophetas.* Vulgatus Sacerdotes interpretatur quod fons Hebræus dicit Deum consultum per *Urim*; quia scilicet Deus consulitur per *Urim*, quando ad eum accedit summus Sacerdos suo Ephod amictus.

In ornatu pontificio non prætermittenda silentio lamina, in quâ scriptum erat CODESCH LA JEHOVA, hoc est, *Sanctus Dei.* Hæc vittâ hyacintinâ constringebatur super cidarim, sive tiaram summi Pontificis, quæ tiara, sicut cæterorum Sacerdotum, linea erat; sed distinguebatur his hyacintinis vittis. Hanc tiaram repræsentamus qualem eam descripsit Joannes Braunius, in erudito opere suo de vestitu Sacerdotum. Aliam subjicit interpres Gallicus Josephi, quam hîc exhibemus. Nullæ in illâ apparent vittæ, quibus Scriptura dicit illigatam fuisse laminam auream. Oculos & mentem adverte, lector, ad
cap. 28. illam descriptionem, quæ verbis Exodi, non mihi videtur tam consentanea. Tres autem ordines calyculorum Hyosciami, quos agnoscit in ipsâ tiarâ autor versionis Gallicæ, ponit Josephus in ipsâ lamina.

Omnium Sacerdotum munera erant ignem perpetuò nutrire in altari holocaustorum: vasa sacra custodire: offerre sacrificium, mactare victimas, pelles illis detrahere, concidere in partes & lavare: aspersiones facere aquâ vel sanguine super personas, victimas, librum legis; odores incendere, lucernas componere, panes propositionis conficere, inferre novos, auferre veteres. Proprium Sacerdotale munus in sacrificiis erat excipere sanguinem victimarum, & illo aspergere altare. Qui ob aliquam maculam sacra facere non poterant, occupabantur, ut diximus, in findendis lignis, & evermiculandis quæ in altaris foco consumebantur, quæque oportebat vermium esse experita. Præter munera omnium Sacerdotum, hoc proprium erat summo Sacerdoti, quòd semel in anno, in die expiationum, solus ingredi poterat in sanctuarium, & offerre sacrificium, quod statutum erat ad expiationem peccatorum suorum, & totius populi. *Levit. cap. 6. Num. cap. 3.*

Ut Levitæ ministrabant Sacerdotibus; ita ipsis Levitis dati sunt qui lignatum aquatumque mitterentur. Ii primùm fuere Gabaonitæ, quos Josüe huic ministerio addixit. Mox alii ex devictis gentibus accessère, atque uno nomine appellati sunt *Nathinæi*, quasi deditios aut adscriptitios dixeris, à verbo Hebræo *Nathan*, dare.

Siquidem hoc-ce loco disserimus de sacris personis, sive his-ce viris per quos res sacræ administrarentur; in Synagogis autem Deo colendo vacarent Judæi, decet & de ministris Synagogarum sermonem facere.

Primùm erant in Synagogâ viri & ætate & sapientiâ senes, qui essent Synagogæ præsides, dicti à Græcis *Archisynagogi*, hoc est, Synagogæ principes. Qui unus inter illos præesset, dicebatur ab Hebræis *Rosch Hakahal*, hoc est, caput congregationis. Viros omnes literatos, sapientiâ & doctrinâ pollentes, Hebræi vocant *Hacamim*, id est, *sapientes*. Horum non mediocris erat auctoritas. Judicabant de rebus pecuniariis, furtis, damnis, &c. Ad hoc alludit Paulus dum exprobrat Christianis quod lites suas deferrent ad judices gentium. *Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit judicare inter fratrem suum?* *1. Cor. cap. 6. v. 5.*

Etiam illi pœnis afficiebant quos judicabant rebelles legi; de quo præmonuerat Jesus discipulos suos: *in Synagogis flagellabunt vos.* Præter præsides illos, qui Archisynagogi dicebantur, erat publicus Synagogæ minister, qui oraret publicè, curaret de lectione Legis, conciones haberet. Hic dicebatur *chasam*, hoc est, speculator, inspector, custos, Episcopus. Erant præterea qui colligerent eleemosynas, quibus & pauperum cura commissa erat. Appellabantur *parnasim*, hoc est, pastores, gubernatores, principes. Lex non legebatur nisi Hebraicè; ideò postquam Hebraica lingua desiit esse vernacula, necessarius fuit interpres, qui dicebatur *Targumista* Doctor, qui Hebraicè exponebat Scripturam, habebat interpretem, in cujus aure tenui susurro mussitabat, quod ille sonorè toti populo enuntiaret. Huc spectat illud Salvatoris. *Quod in aure auditis, prædicate super tecta.* (Math. cap. 10. v. 27.) Synagogæ non solùm precibus deserviebant, sed & scholis, in quibus Discipuli studerent, sic dispositi, ut in subselliis sederent sapientes, infra verò eorum pedes Discipuli; unde Paulus dicebat se ad pedes Gamalielis doctum legem; quod alii sic intelligunt, ut Apostolus velit indicare se educatum in ædibus Gamalielis.

Nazaræi.

Inter personas sacras possumus numerare eos, qui sanctioris vitæ genere diversi erant à populo; quales fuere Nazaræi, sive, ut alii loquuntur, Naziræi. Erant certo vitæ genere separati ab aliis hominibus, ut indicat nomen eorum, quod idem sonat Hebraïcè ac *separatio.* Ipsi instituti à Deo, quisquis se Deo devoverat, ut Nazaræus esset, abstinebat tempore consecrationis suæ ab omni potu inebriante, nec tondebat capillos. Conditiones & leges Nazaræorum describuntur in Numeris. (cap. 6.) Alii erant Nazaræi ab utero, ut Samson & Joannes Baptista. Alii votivi, qui propriâ destinatione se separabant ad tempus, donec completum esset tempus consecrationis suæ, post quod se tondebant ante ostium Tabernaculi. Maïmonides observat à viris religiosis sumptus factos, ut ritè oblatis victimis, unus & plures Nazaræi comam deponerent, peractis voti diebus. Hæc observatio lucem affert loco Actuum ubi (cap. 21. v. 24.), quod plerique putant, non agitur de Paulo, ac si ille ipse Nazaræatus votum concepisset.

concepiſſet. Apoſtoli conſilium ei dederant, ad amovendam de ſe opinionem quòd legis Moſaïcæ inimicus eſſet, ut ſumptus faceret in victimas quas offerre Deo debebant quatuor viri, qui Nazaræatûs votum voverant. Vir autem qui quaſi in partem Nazaræatûs venerat, ſumptus hos faciens, ſanctificare ſe tenebatur. Itaque Paulus indicans diem, quo expletis voti diebus debebat impendere pecuniam in ſacrificium, falſa oſtendebat quæ de illo audiebantur, eum eſſe legis adverſarium.

Erant inter Judæos alii viri, ſicuti Nazaræi, certâ vitæ diſciplinâ à cæteris diſtincti, videlicet Rechabitæ; qui nec vinum bibebant, nec ædificabant domum ad habitandum, ſed habitabant in tabernaculis, & vineam & agrum & ſementem non habebant, ut de illis Jeremias adſtruit. Horum originem repetunt à Raguel, ſive Jethro ſocero Moyſis. In Exodo Moyſes dicitur uxorem duxiſſe filiam Raguelis, & paviſſe oves Jethro ſoceri ſui. Ita Raguel & Jethro non ſunt diverſi homines, niſi alter ex duobus avus ſit. Quidquid ſit, in Num. Hobab filius Raguelis Madianitæ, dicitur cognatus Moyſis, à quo impetraverit, ut cum Iſraelitis maneret, ſcilicet ne Moyſes familiam ejus cum cæteris Madianitis deleret. Igitur Hobab adjungens ſe Iſraelitis, cum illis profectus eſt, & eandem ſortem habuit. Progenies Hobab ipſi ſunt Cinæi, quos Balaam intuitus eſt, vaticinium edens; & primo cap. Jud. appellantur cognati Moyſis, qui habitaverint ad meridiem Judæorum. Mentio eorum etiam fit in primo lib. Paralip. *Hi ſunt Cinæi, qui venerunt de calore patris domûs Rechab.* Quem Latinus interpres vocat *calorem*, in Hebræo codice appellatur *chama*; quod nomen, cum deducitur à verbo *chaman* calefieri, ſonat *calor*: ſed idem nomen *chama* reddi poteſt *ſocer*, ut ſenſus ſit. *Hi ſunt Cinæi, qui venerunt de ſocero*, nempe Moyſis, qui fuit pater domûs Rechabitarum. Nullus ergo dubitandi locus eſt, quin Cinæi ortum ducant ex ſocero Moyſis; & quoniam admiſſi ſunt inter Iſraelitas, par eſt credere Deum Iſraëlis coluiſſe. In quarto Regum Jehu rex Iſrael, circa annum 3120. accepit Jonadab filium Rechab in comitem & adjutorem, cum interfecit omnes Sacerdotes Baal. Nempe Jonadab inſtitutum

Rechabitæ. cap. 35. cap. 2. cap. 3. cap. 10. v. 29. Num. 24. cap. 11. 55. cap. 10. 15.

Rechabitarum observans, in multo honore habebatur apud Regem, commendatus zelo suo. Ad hunc-ce Jonadab Jeremias videretur Institutum Rechabitarum referre, nisi verba ejus accipi possent, non de primo autore instituti, sed de instauratore vel restauratore, qui ante ducentos aut trecentos annos claruisset. Jethro ipse vel Hobab, qui fuit cognatus Moysis, censendus est pater Cinæorum; quos vixisse more Rechabitarum colligo ex eo quòd Scriptura dicit de Cinæis, nempe de his filiis Hobab, qui fuit Moysis cognatus, unum ex iis Cinæis nomine Heber recessisse à fratribus suis, ut verisimile est, quoniam ipsi recesserant à doctrinâ & moribus parentum suorum. Inter domum Heber & Jabin regis Azor fuisse pacem, dicit Scriptura. Si illi Cinæi more patrum viverent sub tentoriis sine cupiditate, facilè obtinebant pacem à quocumque, & ideo à Jabin qui tunc temporis premebat Israelitas servitute, à quâ Jahel uxor Heber eos liberavit. Debora prophetissa excitavit populum Dei ut jugum excuteret; & reipsâ vicit Sisaram principem exercitûs Regis Jabin. Jahel occurrens fugienti Sisaræ, cui nota erat, excepit illum in suo tentorio; quo utebatur pro domo, ut Rechabitæ solebant. Sisara ab illâ aquam petiit; sciebat enim in domo ejus vinum non reperiri. Pro aquâ Jahel lac obtulit; pascebant enim pecora Rechabitæ; nam oves habebat socer Moysis, quos ille pavit, antequam à Deo mitteretur in Ægyptum.

Judic. cap. 4.

Tempore Jeremiæ Prophetæ cum Babylonii grassarentur, coacti sunt Rechabitæ, qui hactenus non ædificaverant domos ad habitandum, & vineam & sementem non habuerant, sed habitaverant in tabernaculis; tunc, inquam, compulsi sunt ingredi urbes. Se receperunt Jerosolymam, & hos Jeremias, ut narrat admisit in Templo,& locavit in proprio conclavi. Non erant Rechabitæ nati ex Abraham, sed peregrini; quia verò proselyti justitiæ, poterant ingredi Templum. Post captivitatem, dissolutum est Rechabitarum institutum, nisi, ut aliqui putant, sub nomine Essenorum floruerint. Esseni enim celebres fuere, nec diversum vitæ genus professi sunt. Mirum autem est ante tot annos hoc-ce vitæ genus eremiticum excul-

cap. 34.

tum fuisse ab hominibus, qui in populo Dei essent ascriptitii.

Inter sacras personas, de quibus nunc fit sermo, censendi sunt Patriarchæ, electa à Deo primarum familiarum capita, Adam, Noë, Abraham, Isaac, Jacob, qui in domo suâ, vel alibi, pro se suâque familiâ, Sacerdotum officia implebant, sacrificantes & populo Dei tunc exiguo divina annuntiantes, prò ut illis arcana sua deregebat Deus.

Pariter inter sacras personas numeramus prophetas, qui olim dicebantur *videntes*. Illi divino Spiritu afflati, judicia & voluntatem Dei, tum præsentem, tum futuram, regibus, populò confidenter annuntiabant. Non fuerunt ordinariè Sacerdotes, sed ex quacumque Tribu, imo & ex gentibus aliquando suscitati sunt. Prophetarum autem non unum munus erat ventura annuntiare, sed & edocere populos, legem Dei interpretari; ita ut interdum hæc vox Propheta idem denotet ac Interpres & Doctor. Olim Prophetæ in Scripturâ appellabantur *videntes*, ipsorum verò prophetia *visio*; quia Deus modo extraordinario mentem ipsorum cognitione mysteriorum illuminabat, ita ut res carnis sensibus non subjectas quasi præsentes viderent mentis oculis. Ita prophetiæ reipsâ erant *visiones*. Sed & prophetia vocatur *verbum Domini*, quatenus sermo Dei loquentis erat, & denudantis mysteria sua. Denique dicebatur *onus* quatenus denotabat judicia Dei, & indicabat plagas, quibus populus, adversùs quem prophetia erat, onerandus esset. Prophetæ.

Post Patriarchas, qui & ipsi prophetiæ dono exornati sunt, primus & omnium præstantissimus Moyses extitit. Hic verò spiritus propheticus, quo Deus præcipuè Moysem ipsum afflavit, à Moyse ad seniores septuaginta translatus est; ita ut & ipsi vaticinium edere cœperint, ut declaratur in Numeris. cap. 11. *Multifariam multisque modis olim Deus loquebatur patribus nostris in Prophetis*, inquiebat auctor Epistolæ ad Hebræos, donec *novissimè diebus istis locutus est nobis in filio*. Familiari colloquio Dei utebatur Adam; & ab eo imbuebatur scientiâ. Toto tempore quo ille vixit, non alio quàm hoc teste oculato homines indigebant, à quo scire poterant mundum conditum, &

omnia è nihilo ortum ducere. Cùm Dei & operum ejus sive creationis mundi memoria deleretur, & more belluarum viverent, Deus significavit Noë, à se humanum genus universali diluvio deletum iri; & reipsâ delevit. Cùm magis magisque homines in scelera ruerent, Abrahamum jussit exire patriâ, & illi promisit aliam terram; cujus spe & exspectatione ipse Abraham veluti magnus Propheta implevit animos filiorum suorum. Postea excitavit Deus Moysem, cujus & ipse prophetiam confirmavit portentis; ita ut sine testimonio non se reliquerit; & omnem ex animis amoverit dubitationem de veritate legis suæ, quam per Moysem promulgavit.

Sic Deus pergens loqui multifariam, multisque modis, tempore Samuëlis videtur instituisse Prophetarum collegium; quos spiritu suo afflabat; quique perpetuâ successione, partem spiritûs, quem acceperant, filiis suis communicabant. Sic Discipuli Prophetarum vocabantur filii eorum; ad quem loquendi morem alluditur apud Matthæum, *justificata est sapientia à filiis suis.* (cap. 11. v. 9.) Hi prophetæ & filii eorum non solùm prædicebant futura, sed & erudiebant populos: pangebant cantica, hymnos. Ea quorum non decebat interire memoriam, mandabant scripto. Uno verbo Doctores erant, sed qui docti priùs à Deo docerent. Pleni Deo eructabant, quæ Deus infundebat animis eorum, sive per visiones patefaciens quæ futura erant, sive per occultas inspirationes revelans eis arcana, sive occulto motu commovens eos, ut ea dicerent, quæ ipse eis declarabat. Hæc est significatio nominis Prophetæ. Juxta Græcam & Latinam linguam *propheta* idem est ac prædicens futura. Hebræis propheta dicebatur *roe* id est *videns*, cujus scilicet cognitioni futura subdita erant. Item *nabi*, ex verbo quod sonat eructare, tum & dicere. Prophetæ nomine Dei compellabant populum; & illi eructabant quibus à Deo impleti fuerant.

A tempore Samuëlis, usque ad tempus quo iterum ædificatum est Templum, semper extitit tale Prophetarum collegium in Judæâ, in Israël, in singulis ætatibus & civitatibus, adeo ut & horum numerarentur greges. Convenerant ad Samuelem multi Scripturæ exponendæ studio se dicantes, quibus ille

præfuit; atque ex iis aliquot Deus suscitavit qui Prophetæ officium exercerent. Post Samuëlem perpetuâ successione fuere viri Prophetæ, usque ad Malachiam tempore Darii, cùm Templum est restitutum. De hoc-ce Prophetarum collegio interpretandus est locus Regum ubi sic Samuel Saülem compellat. *Venies in collem Dei, ubi est statio Philistæorum; & cùm ingressus fueris ibi urbem, obvium habebis gregem Prophetarum descendentium de excelso, & ante eos psalterium, & tympanum, & tibiam & citharam, ipsosque Prophetantes: & paulo post. Venerunt ad prædictum collem, & ecce cuneus Prophetarum obvius est ei, &c.* Lib. 1. cap. 10.

Igitur post Samüelem magnus fuit Prophetarum proventus, quorum omnium nomina non sunt litteris prodita. Hoc indicat liber quartus Regum ubi Helias, sic capite XX. alloquitur Helisæum: *sede hic, quia Dominus misit me usque in Bethel.* Item *sede hic, quia Dominus misit me in Jericho.* Et post, *sede hic, quia Dominus misit me usque ad Jordanem. Fuerunt igitur & quinquaginta filii Prophetarum, & secuti sunt eos.* Ex his-ce locis Scripturæ liquet fuisse Prophetarum cœtus sive collegia. Deum multiplici modo consulebant Hebræi. Per oraculum, cùm ad propitiatorium arcæ fœderis accedebant, atque ibi Deum rogabant, qui è medio Cherubim respondebat. Vox scilicet è medio Cherubim audiebatur; unde pars illa Templi dicebatur Oraculum. *Loquar ad te,* verba sunt Dei in Exodo ad Moysem, *supra propitiatorium, ac de medio duorum Cherubim, qui erant super arcam Testimonii; cuncta quæ mandabo per te filiis Israël.* Consultus Deus sæpè respondit, modò per Prophetas, modò per Sacerdotes. Prophetæ Deo afflante loquebantur; summus verò Sacerdos per Urim, ut supra dictum est, advertebat quæ occulta erant. Quandoque Deus per somnia patefecit quid fieri vellet. Denique per Angelos non semel mandata sua hominibus significavit, ut Danieli & aliis. cap. 25.

Manifestum ergo nunquam à Deo desertos quos in Ecclesiam suam advocaverat, sive elegerat, ut his constaret Ecclesia electorum suorum. Ab Adam primo hominum parente, fuere Patriarchæ, quos Deus imbuit doctrinâ, & ipsi prophetaverunt. Prophetavit Jacob; nec ulla dubitatio mentem subire

p. test de protectione Dei supra familiam ejus. Apertis signis & portentis in Ægypto, in deserto, in terrâ Chanaan editis id patuit; quod & sola in Tabernaculo edita miracula, demonstravere, nubes illud obumbrans, vox ex Sancto Sanctorum audita, ignis cœlo delapsus, in cineres redigens oblatas in altari æneo carnes.

A Samuële usque ad novissimum veteris fœderis Malachiam Prophetam perpetua collegii prophetici continuatio ostendebat veram Ecclesiam Dei. Primùm viri illi Prophetæ optimis moribus erant; quos neque ambitio, nec divitiarum aut voluptatum amor revocaret à suis muneribus; nec ullus metus obstitit quominus etiam principibus, & omni populo annuntiarent scelera eorum, mandata Dei audacter perferrent. Plerique ex illis edebant miracula; quin etiam excitabant mortuos è tumulis. Certum argumentum, Deum ore eorum locutum, cum ea quæ prænuntiaverant, certò contingebant.

Cùm tanta esset prophetarum erga Deum religio, tantus hominum contemptus, vita adeo austera; certæ eorum prædictiones: tanta inter eos concordia, tantus consensus; in dubium revocari non poterant sive quæ dicerent, sive quæ scriberent, sive vaticinia de futuro, sive monumenta de præterito. Recentiores testimonium perhibebant prioribus, quorum vaticinia subinde implebantur. Itaque his-ce temporibus conspicuis signis veritas veteris Ecclesiæ fulgebat, quæ ergo latere non poterat. Habebatque vindices, cùm impetebatur: nam collegium propheticum non solùm satagebat quæ vera essent asserere; sed & objurgare & confutare eos qui de corde suo prophetabant, hoc est vanas & falsas visiones proponebant. Judicium de veris & falsis Prophetis non erat difficile, eventus confirmabat varia vaticinia: falsi vates à vero Deo avertebant Israëlem; nec aggregati erant veris Prophetis, qui repellebant eos à suo consortio. Quæ à Samüele usque ad Malachiam scriptis mandata sunt, fidem merentur. Etenim pleraque viros Prophetas auctores habent, aut probata sunt Prophetis, & horum collegio. Cùm enim positi illi essent custodes in Israël si quidpiam non recti exiisset in vulgus, statim erroris arguissent scriptorem.

CAPUT IX.

De Judaeorum Doctoribus; de sectis inter eos, nempe Pharisaeorum, Sadducaeorum, & aliorum; tum & de personis schismaticis. De Samaritanis.

DUm agimus de personis sacris, subjungemus quæ quoquo loco dicenda erant circa alias personas inter Judæos conspicuas, quales fuêre eorum Doctores, & hi qui alicui sectæ adhærerent, ut Pharisæi, Sadducæi, & alii. Tum & sermonem faciemus de iis qui schismatici essent, vel censerentur. Initium ducam à Doctoribus, qui cœpêre, ubi desiêre Prophetæ. Primi qui cæteris præstabant doctrinâ, non utique titulis, sed re, distinguebantur à vulgo. Sapientes habebantur, & salutabantur nomine Sapientum. Quia primi parentes generis humani nati sunt & vixere in Asiâ, sapientia meritò censetur profecta ab oriente; ideo dicta orientalis; sive quæ celebratur, par dicitur sapientiæ orientalium. Advertendum tamen est nomen *Kedem*, quod orientem denotat, & reddi posse *antiquum*; ut sapientia Orientalium ea dicatur quæ sit antiquorum, nempe Patriarcharum. Sapiens nomen erat omnium Doctorum: sed postea qui doctrinæ suæ obtendebant speciosius nomen, tempore quo Christus versabatur in terris, usurpaverunt titulum *Rabban*, id est, virum excellentem sive scientiâ præcellentem. Postea prodiit titulus Rabbi, à radice rabab *multiplicatus fuit*, ut illi dicerentur Rabbi, qui variâ & multiplici doctrinâ essent instructi. *Rab* idem sonat Hebræis ac *magnus* Latinis; volunt autem Judæi *Rabban* esse nomen excellentioris dignitatis. Quodcumque discrimen inter hos titulos interponatur, *Rabban* & Rabbi præcipui tituli sunt sapientum inter Judæos. Olim quisque Doctor & sapiens proprio salutabatur nomine; postea Rabbi vocari amaverunt Judæorum Doctores. Rabbino tantùm deferendum esse sanciebant Rabbi-

Rabbini *sive* Doctores.

ni, ut Rabbinus præferendus esset Regi, Rex Pontifici summo, & sic Rabbinus omnibus. Aiebant enim, si moriatur sapiens, non est ei par; si moriatur Rex, quivis Israëlita idoneus est regno.

Scribæ. Dudum ante tempora Christi Doctores dicebantur *sopherim*, à verbo *saphar*, quod significat *numerare*, *narrare*. In genere omnes litterati sic vocabantur. *Sopherim* redduntur à Græcis *Grammatici* & *nomici* & *nomo didascali*; à Latinis *scribæ*, *legisperiti*. Vox scribæ latissima est; non enim verbum *saphar* ad angustias verbi Græci τῦ γράφειν, aut Latini *scribere* restringendum. Prophetæ, Doctores, Interpretes, & Expositores legis dicebantur Scribæ. Horum erat sacras Scripturas exponere, vindicare à corruptelis, illas prælegere populo in Templo & in Synagogis, & interpretationem obscurorum locorum, ubi opus, adjicere, dubia ex Moyse & Prophetis objecta solvere, perplexas quæstiones enodare, genealogias Tribuum, Regiæ maximè stirpis asservare, & alia hujusmodi munia sacra obire. Ut porrò Prophetæ voluntatem Dei prænunciarunt; sic Scribæ legem ejus interpretati sunt: quo & munere Moyses functus est, populum edocens voce & scripto. Quæ voce docuit, ea primùm cum Josuë communicavit, Josuë indè cum senioribus, seniores cum Prophetis, Prophetæ cum Scribis. Moyses primus legem dedit; sic etiam primus exposuit.

Primitùs erat munus Sacerdotum legem populum edocere, *Levit. cap.* 10. ut ex illis verbis colligimus: *Dixit Dominus ad Aaron: vinum, & omne quod inebriare potest, non bibetis tu & filii tui, quando intrabitis in Tabernaculum Testimonii, ne moriamini; & ut habeatis scientiam discernendi inter sanctum & prophanum, inter pollutum & mundum; doceatisque filios Israël omnia legitima mea, quæ locutus est Dominus ad eos per manum Moysi.* Ex Josepho Legis-lator non semel legem suos audire voluerat, sed in unaquaque septimanâ, alia opera relinquentes, ad legem audiendam saltem bis congregari, principe antecedente ac docente quæ opus facto ac dicto essent, reliquis audientibus. Ex quo nunc etiam philosophantur sabbatis patrio more: nam synagogæ in civitatibus scholæ sunt omnium virtutum, quibus divina humanaque intelliguntur & corriguntur. David cùm Levitarum *Lib. 2. adversùs Apionem.*

numerum

numerum iniisset, ex his sexies mille Scribas ac Judices fecit.

Post captivitatem Babylonicam Scribas esse ortos, sunt qui censeant: tempore illo prophetiæ donum in Malachiâ expirasse, & Sacerdotes cœpisse plus negotiis politicis & gubernationi civili operam dedisse, quàm meditationi legis & institutioni plebis. Hæc itaque ministerii pars reservata est certo hominum generi, qui dicebantur *sopherim*, id est, Scribæ, quod nomen, ut dixi, Expositores legis denotat. Antiquissimum sanè *scribarum* nomen fuisse certò constat ex Scripturâ. Esdras enim coætaneus Zachariæ, Aggæo, & Malachiæ sæpè vocatur *sopher* Scriba: additur velox, id est, exercitatus. In libro tertio apocrypho, cui Esdræ nomen præscribitur, vocatur ordinariè ἀναγνώστης τοῦ νόμου *lector legis*.

Scholæ Doctorum Judæorum dividebantur inter discipulos Hillelis & Schammaï, qui fuêre suâ doctrinâ celebres. Domus Hillelis, ut loquuntur Hebræi, id est, schola Hillelis, prima fuit, cujus caput Hillel. Opiniones peculiares tenebat: opposuit se illi alius doctor pariter celebris, Schammaï dictus, contrarias planè opiniones sequens, qui ipse quoque non pauciores asseclas habuit. B. Hieronymus dicit scholas Schammaï & *in cap. 8. Isaiæ.* Hillel non multò priùs quàm Dominus nasceretur, ortas in Judæâ; quorum prior, inquit, *dissipator* interpretatur, sequens *profanus*, eò quòd per traditiones & δευτερώσεις suas ambo legis præcepta dissipaverint, atque maculaverint.

Doctores autem Judæorum occupabantur circa *Micra*, hoc est, textum Bibliorum: circa *Mischna*, hoc est, circa traditiones: circa *Midras*, hoc est, circa studium Scripturarum, ut eas vel mysticè vel allegoricè explicarent, à verbo *Darasch* quærere, inquirere. Ad hoc alludit Dominus, cùm dicit *Joan. cap. 5. v. 39.* *Scrutamini Scripturas*, hoc est, studete Scripturis. Qui legem scriptam profundiùs interpretabantur, *Agadici* dicebantur, à verbo *Nagad* narrare. In Exodo jubentur patres enarrare filiis *cap. 13. v. 8.* suis res mirandas, quarum ipsi fuêre testes. In fonte Hebræo *Higadta*, id est, narrabis, &c.

Non ideò minùs Doctores Judæi manibus laborabant. Etenim, quod celebre effatum est Gamalielis in libro qui inscri-

Bb

tur *Pirke avot:* pulchrum est studium Legis unà cum opificio aliquo; hæc enim duo juncta peccati oblivionem inducunt: at studium Legis absque opere manuario, tandem & cessare solet, & esse causa peccatorum. Indè Paulus, qui præceptore Gamaliele usus, paternam legem diligenter didicerat, ipse manibus laborabat, ne quem gravaret, scenefactoriam artem exercens.

Scholaris vocabatur *Talmid*, id est, discipulus; qui dato profectuum suorum specimine, ubi dignus aliquo gradu inveniebatur, per manuum impositionem fiebat consors sive socius
Rom. cap. 27. *v.* 18. alicujus Rabbi, ut olim Moyses sibi socium sumpserat Josuam per manuum impositionem. Quo tempore discipulo manus imponebat Rabbi, his utebatur verbis. *Ego tibi impono manum, & manus tibi imposita esto.* Postmodum ubi aptus erat alios docendi, vocabatur *Rabbi*. Rabbini primarii sedebant cathe-
Math. cap. 23. *v.* 26. dris distinctis, *amantes primas cathedras*, ut exprobrat eis Dominus. Socii & consortes ipsorum considebant scamnis, sive depressioribus subselliis; discipuli planè ad pedes suorum præceptorum.

Temporibus Prophetarum, sectæ ignotæ erant. Postea natæ hæreses, perversæque & pugnantes de religione sententiæ. Cujus rei ratio perquam probabilis ista reddi potest. Verbis loquar Cunæi. *Enimverò quâ tempestate vates verba cum numine commutabant, aut alio pacto cælitus ea accipiebant, quæ publicanda mortalium generi erant; nullæ disceptationes, controversiæque oriri de sacrorum curatione, deque legibus & præceptionibus divinis poterant, propterea quòd erant in medio, qui mortalium ineptas hæsitationes, & disputandi intemperiem resecarent. Auctoritate enim plusquam humanâ armati vates, legum sacrarum atque ipsius numinis voluntatem proloquebantur. Quare qui illis auscultare recusabant, profectò quoniam infirmitate judicii, aut errore, vel ignorantiâ labi in pravos sensus nequibant, necesse fuit ut refractarii contumacesque fierent, & excussâ pietate ad idolorum cultum desciscerent. Nihil medium erat. Capessunda vatum imperia erant, aut ponenda numinis reverentia fuit. At sub Templo posteriore, cùm Prophetas major vis, afflatusque divinus*

non ageret, omnia hæc secùs fuère. Quoniam enim jam nusquam erant sacrarum legum, cælestiumque arcanorum consulti, in quorum verbis inesset plena fides, continuò dehinc mortales, non contenti scire, quæ ab illis acceperant, ardorem mentium ultra ad rimandum omnia tulère, & suis se tenebris involvit humana imbecillitas. Quare controversias & quæstiones ex sacris literis eruere, morbus esse cœpit deterioris ævi. Hæc Cunæus; quæ verba prolata ore viri eterodoxi digna sunt animadversione.

Prima secta quæ consideranda venit, eorum est qui appellabantur Sadducæi ab Hæreseos auctore, qui Sadoc dicebatur. Hi fatum & resurrectionem negârunt, animas dixère mortales, nullum esse Angelum, neque Spiritum, & Deum non omnia videre affirmabant. Quo tempore cœperint, ignoratur. Post tempora tamen Prophetarum orti sunt, sub illis enim nullæ sectæ, ut dictum est. Vulgò creditur paulò post Alexandrum magnum vixisse Sadoc discipulum Antigoni Sochæi. Antiquiores sunt cæteris sectariis. Statuebant Deo quasi principi serviendum sine ullo mercedis intuitu; undè legi erant subditi, licet animas mortales crederent. Traditiones Patrum respuebant, sive, ut loquuntur Judæi, legem sine scripto traditam. Quinque libros Mosis tantùm recipiebant, in quibus Moyses videtur illis nihil promittere supra hujus vitæ bona; unde de adipiscendis post vitam bonis non solliciti. Cæteros autem libros Scripturæ ab eis repudiatos fuisse indè colligitur, quòd non poterant hos pro canonicis habere simul, & adhærere suis opinionibus, quæ clarè adversantur Prophetarum doctrinæ. Sadducæi.

Antigonum Sochæum, cujus Sadoc discipulus fuit, Judæi scribunt claruisse anno mundi 3460. ante Christi nativitatem circiter annis ter centum. Præter alia, quæ dictando discipulos suos docuerat, hæc præceperat. Non eritis, inquit, sicut servi, qui domino serviunt hac conditione, ut recipiant præmium: sed estote ut servi, qui serviunt Domino absque intentione recipiendi præmium, & sit timor Dei super vos. Hæc in malam partem accipientes discipuli ejus Sadoc & Baithos,

sic interpretati sunt, quasi post præsentem vitam nihil præmii à Deo sit expectandum; undè consequenter negaverunt resurrectionem mortuorum, & incorpoream, & immortalem mentis humanæ naturam. Attamen, qui leges Moysis servarent, admittebantur in consortium Judæorum. Sacrificabant in Templo, & ut videre est in Actibus Apostolorum, inter judices Synedrii sedebant.

Pharisæi. Alia secta, quæ Sadducæis opposita erat, dicebatur Pharisæorum. Illi sic appellabantur à verbo Hebræo *parasch* quod significat *exponere, explanare*; quasi illi fuerint subtilissimi legis explanatores, expositores: vel à verbo eodem *paras*, quod Hebraïcè etiam sonat *divisit*; sic dicti, quia sanctitate ab aliis semoti videri ambiebant, *Non sum sicut cæteri hominum*, inquiebat ille Pharisæus, sicut turba *quæ non novit legem*. Ne legem prætergrederentur, ea omnia quæ quodammodo cum præceptis conjuncta videbantur, licèt hæc non prohiberentur, nec imperarentur, pari religione ac præcepta ipsa servabant; ideò decimas pendebant etiam ex oleribus. Traditionibus vanis legem adulterabant. Famam sanctitatis aucupantes in plateis orabant, & faciem exterminabant, ut viderentur jejunantes. His omnibus pellicientes viduas, quarum domos devorabant. Non capiebant cibum illotis manibus; unde eorum querela adversùs discipulos Domini. *Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? Non enim lavant manus suas, cùm panem manducant.* Illi autem, ut dicit Marcus, *Nisi crebrò laverint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum.* In Græco fonte vox est Græca πυγμῇ, quam Latinus interpres reddit *crebrò*, quasi idem sit ac πυκνά. Indicatur quæpiam diligentia, ut significet *accuratè, diligenter*. Scilicet dum lavabant, satagebant ne aqua quâ abluta fuerat pars quædam, refluens aliam pollueret. *Dilatabant phylacteria sua & magnificabant fimbrias suas.* Quid sint illa phylacteria, quid illæ fimbriæ, dicemus infra. *Jejunabant bis in sabbato*, nempe duobus diebus hebdomadis. Josephus meminit Pharisæorum, differens de temporibus Jonathæ Assamonæi, annis ante nativitatem Christi ad minimum 140. à quo tempore creditur viguisse eorum

[Margin notes: Luc. cap. 18. v. 11. — Joan. c. 7. v. 49 — Math. 15. 2. — cap. 7. v. 3. — Antiq. lib. 3. cap. 9.]

institutum. Victus eorum simplex erat, nullis mollitus deliciis. Idcirco secta eorum cæteris sectis præposita. Vocat eam Apostolus accuratissimam. Pharisæi, inquit Josephus, certiorem legalium rituum cognitionem professi sunt, vitam abjectam egerunt, nihil molle, nihil delicatum adhibentes; fato omnia tribuerunt, nec tamen liberum hominis arbitrium sustulerunt. Judicium Dei futurum censuerunt, quo homines pro meritis præmia pœnasque consequentur. Animas immortales duxerunt, earumque post mortem alias æterno carceri destinaudas, alias in vitam reversuras, ita ut bonorum animæ in corpora hominum remigrarent, malorum autem in pecudum; quæ fuit sententia Pytagoreorum, qui metempsycosin sive transmigrationem animarum à corpore in corpus admittebant. Ideo diversam de Salvatore nostro opinionem habebant: alii censebant ipsum esse Joannem Baptistam, alii Eliam, alii Jeremiam; quasi Christi corpori anima vel Joannis, vel Eliæ, vel Jeremiæ vitam afflavisset. Plerique ex Pharisæis erant Scribæ, hoc est, legis-periti. Sed scriba denotat virum, cujuscumque sectæ sit, peritum Legis; Pharisæus verò certum vitæ institutum. *Act. c. 26. v. 5. De Bel. l. 2. cap. 12.*

Pharisæi & Sadducæi ante adventum Christi floruerant. Hierosolymis autem, ut inquit Josephus, populares Pharisæis, optimates Sadducæis se adjunxerant. Pharisæorum ergo extraordinarias in Republicâ opes ægrè ferens Joannes, unus ex Principibus Assamonæis, leges ab eis latas (hæ novæ traditiones erant) præter antiquas Mosaïcas sustulit, & ad Sadducæos se contulit. Attamen Pharisæi potentiâ adhuc valuerunt, ut auxilio Demetrii Euceri, Syriæ regis, bellum Alexandro Regi Judæorum intulerint, & Moabitide ac Galaatide terrâ ipsum cedere compulerint. Indè mortuo illo, Alexandram Reginam sibi obsequentem adepti, leges suas recuperârunt, ac multò vehementiùs sævire in urbe ac regno toto instituerunt, quo usque res ad duos fratres regios recidit, Hircanum & Aristobulum, quorum alter Pharisæus, alter Sadducæus fuit. *Ant. l. 13. cap. 18. & seq.*

Sectis Judæorum adjungit Epiphanius Herodianos, de quibus mentio fit in Evangelio, qui, ut vulgaris fert opinio, cre- *Herodiani.*

derent Herodem Ascalonitam esse verum Messiam. Alii sentiunt hos Herodianos ipsos esse servos sive domesticos Herodis. Erant inter Judæos qui Herodi fortiter resisterent, quia regnum usurpaverat. Forsan qui illi suffragabantur, & partes ejus palam tenerent, Herodiani fuêre appellati. Idem Epiphanius Sectis quæ inter Judæos vigerent, adjungit Hemerobaptistas, hominum genus, qui singulis anni diebus sese in aquâ abluerent; undè nomen illis ***Hemerobaptistarum***. Pariter recenset inter sectas Judæorum Nazaræos. Constat sic appellatos Christianos à Judæis. Etenim citat D. Hieronymus Evangelium Nazaræorum scriptum Hebraïco sermone. Fideles cœpère dici Christiani Antiochiæ; in Judæâ verò à Judæis dicti sunt per despectum Nazaræi. Sic appellaverunt Dominum nostrum JESUM CHRISTUM, quia putabant eum natum in oppidulo Nazareth; sub hoc autem nomine ter in die in Synagogis maledicebant Christianis.

Nazaræi.

Josephus inter præcipuas sectas Judæorum numerat sectam Essenorum. Sunt qui conjiciant originem eos ducere ab iis qui cum Judâ Macchabæo locis desertis se abdiderant, ut Legem liberrimè implerent. Opinor dictos Essenos vel Essæos, quasi Hassideos, voce quæ idem Hebraicè sonat ac ***pius, sanctus, chasid***, id est, ***misericors, benignus***. Appellantur in Scripturâ Hassidæi, qui Judæ Macchabæo adhæserunt, ὅσιος sanctus. Alii deducunt à Syriacâ voce ***asa***, quæ idem sonat ac θεραπεύειν ***sanare, mederi***; hinc toties viri illi à Josepho vocantur θεραπευταὶ. Philo Essenorum religionem vocat θεραπείαν. Sic Josephus & Philo describunt institutum Essæorum, ut videantur exhibere primam vitam Christianorum & Monachorum. Ideò autem pro hæreticis habentur à Josepho, quòd causantes sanctioribus ceremoniis uti, nollent in Templo Hierosolymitano sacrificare; ita schismate erant divisi. De illis altum silentium est in Scripturis. Juvat autem attexere quæ de illis differunt Josephus & Philo. Sic de illis Josephus. Essæi nuptias respuerunt, alienos verò filios adoptarunt, divitias spernentes haud certas urbes quas incolerent, habuerunt, & bona sua cum sociis suis communicarunt, nec vestem, nec calceum novum, nisi veteribus

Esseni.

Lib. 11. de Bello.

attritis sumpserunt. Commerciorum nullus inter eos usus. Egentibus præsto fuêre, candem ab illis beneficentiam relaturi. Religionem mirificè coluêre, frigidâ aquâ se quotidiè abluentes. Inter vescendum summum silentium adhibuère. Non nisi probatâ continentiâ homines in societatem recepère; receptos autem magnis execrationibus obstrinxère se Deum, fidem, justitiamque culturos. Deprehensos in peccatis societate deturbavère, ac ne cibum delatum caperent, vetuère. Judicia severissimè exercuère, mortem & cruciatus contempsère. Animas bonorum ad fortunatas insulas abire, malorum ad loca inferna, putavere. Idem Josephus sic alibi disserit: *Lib. 18. Ant.* Essæi cuncta ad Deum referunt: immortalem animam censent: in Templo anathemata prohibent, sacrificia cum populo non celebrant, quòd se putant munditiâ & sanctitate illis præstare. Moribus optimis sunt. Agriculturæ student, omnia habent communia, neque uxoribus neque servis utuntur. Sacerdotes viros optimos eligunt; cibum simplicem, atque habitum parcum & mundum adhibent.

Nec Plinius ignoravit Essæos, de quibus loquitur. *Ab occidente littora Esseni fugitant, usque qua nocent.* *Lib. 5. cap. 17.* Scilicet fugiebant littora Esseni, ut interiora Judææ habitarent, ne puritati ac tranquillitati vitæ, quam sectabantur, maritima commercia nocerent, ut observat Salmasius. Pergit loqui Plinius. *Gens sola, & in toto orbe præter cæteras mira, sine ullâ fœminâ, omni venere abdicatâ, sine pecuniâ, socia palmarum. In diem ex æquo convenarum turba renascitur, largè frequentantibus, quos vitâ fessos ad mores eorum fortuna fluctus agitat. Ita per seculorum millia (incredibile dictu) gens æterna est; in quâ nemo nascitur. Tam fœcunda illis aliorum vitæ pœnitentia est. Infra hos Engadda oppidum fuit, secundum ab Hierosolymis fertilitate palmetorumque nemoribus, nunc alterum bustum. Indè Masada castellum in rupe, & ipsum haud procul asphaltite.*

Adhuc præclariùs de Essæis verba facit Philo. In Syriâ, inquit, & Palæstinâ, quæ partes Judæorum sunt non modicæ, *Lib. omnes esse probos.* dicuntur quidam, nomine Essæi, numero ultra quatuor millia, à voce Græcâ Essæi ὅσιοι id est, sancti, vocati, quia summâ

religione Deo serviunt, non mactando victimas, sed suas ipsorum mentes componendo ad sanctimoniam. Hi vicatim habitant, urbes fugiunt propter familiaria civibus earum vitia. Alii agriculturæ student, alii artes exercent, quæ pacis sociæ sunt. Neque aurum, neque argentum sibi condunt, neque agros latos sibi parant cupiditate redituum, sed necessitate victûs. Nemo bellicorum armorum apud eos est opifex, sed neque in pace ullum mercaturæ genus attingunt. Servos non habent, sed liberi omnes sunt, mutua ministeria sibi exhibentes. Rationalem & naturalem philosophiam respuunt, divinam amplectuntur. Morali maximè student, patriarum legum auxilio usi: quas præcipuè septimâ die docentur. Imbuuntur autem sanctitate, justitiâ, cæterisque virtutibus, tres regulas adhibentes, Dei, virtutis, hominumque amorem. Deum eos diligere, illud est indicio, quòd perpetuam castitatem servant, jusjurandum & mendacium non dicant, & quod bonorum omnium, nullius verò mali auctorem esse Deum arbitrentur. Virtutis studiosos esse, ex eo perspici potest, quòd pecuniam & gloriam negligant, voluptates respuant: hominum verò charitate flagrare, indicat amor & societas inter eos. Una enim est omnibus domus, una vestis, unum ærarium, unus sumptus: communis victus & vita. Quin etiam questus in commune conferunt, ægrotantes communiter curant, & seniores loco parentum habent.

Judas Galilæus. Josephus his sectis Judæorum annumerat eos qui sectati sunt Judam Gaulonitem sive Galilæum ex urbe Gamala. Huic *Antiq. lib. 18. cap. 1.* sectæ condendæ quæ fuerit occasio, juvat ex ipso Josepho discere. Ille narrat quomodo, pulso Archelao in exilium, Judæa redacta est in provinciam, & à Romanis censita, ut vectigalibus subjaceret. Tunc, inquit Josephus, extitit Judas Gaulonites ex urbe Gamala, qui sollicitavit ad defectionem populos, censum nihil aliud esse dictitans quàm manifestam servitutis professionem. Multi præbuêre aures sermonibus ejus, & quasi alteri quàm Deo servire illicitum fuisset, jugum Romanorum detrectavêre. Putabant rem indignam Judæos pendere vectigalia alienigenis; indè pro exitialibus hominibus habebant

habebant publicanos, nempe eos qui exigebant publica vectigalia, quæ à Romanis imposita erant. Horum publicanorum princeps dicebatur ἀρχιτελώνης, qualis fuit Zacchæus, cui publicani cæteri parebant. Reperiebantur tamen inter Judæos, qui publica vectigalia colligerent. Matthæus & Zacchæus publicani, ut nomen eorum indicat, erant Judæi.

Non vetabat lex pendere vectigalia. Allegat quidem Tertullianus ex Deuteronomio. *Non erit vectigal pendens ex filiis Israël.* *cap. 3. 17.* Fons reddi potest: non erit meretrix, nec puer meritorius, cinædus de filiis Israël. In Vulgatâ nostrâ: *Non erit meretrix de filiabus Israel.* Ibi Græci habent οὐκ ἔσται τελεσφόρος, οὐκ ἔσται τελισκόμενος. Hebræi per *chadischa* intelligunt *meretricem*, per *chadesch* puerum qui se prostituit libidini, & quasi se consecrat. Nomina Græca eam vim habent; meretrices enim ex impudicitiâ suâ quasi vectigalia colligunt. Ambiguitas nominis Græci impulit Tertullianum in errorem; τελεσφόρος enim sonare potest vectigal pendens. Reipsâ prohibuerat Deus ne in regem alienigena eligeretur. *Deut. cap. 17.* Ita factum est, ut cùm omnes odio ferrentur in Romanos, aliqui zelo suo magis exarserint, & secta peculiaris instituta fuerit, eorum nempe qui Judam sectabantur, qui se justos dicebant, & crederent solum Deum Dominum habendum ac principem, faciliùs vel exquisitissima pœnarum genera laturi unà cum cognatis suis ac carissimis, quàm mortalem aliquem appellaturi Dominum. Hi sunt, ut puto, qui Zelotæ appellantur in Historiâ Judaïcâ, & dicebantur *justi* δίκαιοι. Hos justos intelligo eos de quibus loquitur Lucas, qui insidiabantur Christo, ut eum caperent in sermone, & traderent illum principatui & potestati præsidis. *cap. 20.* Scilicet illi insidiatores se simulabant justos, hoc est, de discipulis Judæ, & petebant ab eo an licitum esset tributa solvere, quæ accusabatur prohibere; Ita expectabant ab eo responsum, quo excitare possent in eum odium Romanorum. Pariter interpretor de Judæ Galilæi sectatore, quòd uxor Pilati Jesum appellat *Justum*, cum deterreret maritum à judicio ejus. *Nihil tibi & justo illi.* Non significabat alium justum, quàm qui sectabatur Judam Galilæum. Hi Galilæi *quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrifi-* *Luc. 13. 17.*

ciis eorum, videntur fuisse de istâ sectâ; sectæ nomen est, non nationis; nam Pilatus non præerat Galilæis; sed cùm discipuli Judæ Galilæi vetarent victimas cædi pro salute Imperii aut Cæsaris, videtur Pilatus irâ impulsus ipsos, dum pararent victimas sacrificasse.

Judæi generatim appellant *minnin*, sive *minnæos*, omnes hæreticos; quo nomine speciatim intelligunt Christianos, quos pro hæreticis habent. Olim verò, ut ex Evangelio discimus, Samaritani. præcipui hæretici reputabantur Samaritani; quorum ea est prima origo. Jeroboam filius Nabath, prætextu jugi quod rex Roboam populo volebat imponere, in suas partes allexit decem Tribus, & in Tribum Ephraïm, ex quâ erat, se recepit, ibique novum regnum instituit. Novum illud regnum dictum est Israël, quia major pars Tribuum adhæserat Jeroboam; à Judæis verò per derisionem appellati sunt Ephraïmitæ ab Ephraïm. Dicti etiam Samaritani à monte & urbe Samariæ. Stante primo Templo, Samaria erat nomen urbis; postea fuit nomen regionis, cujus metropolis fuit Sichem, quæ & Neapolis postea dicta est.

Tempore Ezechiæ regis Juda, Salmanasar rex Assyriorum Samariam cepit, & decem Tribus abduxit in captivitatem, quarum in locum, post aliquot annos, Assaradon filius Sennacherib regis Assyriorum novos colonos induxit in Samariam, nempe Chutæos, & alios; qui cùm à leonibus infestarentur, quòd Deum Israëlis non colerent, misit ad eos Assaradon aliquos è deportatis ex Samariâ Sacerdotibus, qui docerent eos cultum Dei. Indè Gentilium ritus ritibus Israëlis permixtus est. Sed Ethnicismum dediscere cœperunt Samaritani post extructum in monte Garizim Templum à Sannabalete, qui nomine regis Persarum administrabat Samariam. Ille, ut diximus, dedit nuptum filiam suam Manassi fratri Jaddi, sive Simeonis justi, Pontificis Hierosolymitani, & eum constituit novi Templi pontificem. Tunc à Judæis defecerunt plurimi ad Samaritanos, cùm multi Sacerdotes & Israëlitæ intricati Lib. 11. cap. 8. Antiq. essent & impediti illegitimis conjugiis, ut scribit Josephus. Quâ secessione respublica Judæorum non leviter labefactata

est. Tunc quasi in duas partes Israël divisus est, inquit Rabbi Zacuth, quarum una Esdran, altera Sannabaletum sequebatur. Cùm itaque tot Judæi ad Sannabaletum defecerint, non abs re suspicamur, inquit Relandus in eruditâ dissertatione de Samaritanis, Samaritanos magis imitatos fuisse mores & ritus Judæorum, relictâque veteri idololatriâ, unum Deum adorasse. Hoc enim rationibus politicis Manassis & soceri ejus Sannabaleti quàm maximè conveniebat, ut Judæorum plurimos in suam hæresin congregarent; quod, servatâ idololatriâ, quam eo tempore Judæi vehementer refugiebant, non tam facilè præstare potuissent: Vidimus ab Esdrâ plurimos sacerdotes motos sacerdotio, plures ejectos Israëlitas, ob illegitimas suas cum Gentilibus nuptias.

Ab hoc tempore in omni sermone quem de Samaritanis habet Josephus, non illis exprobratus est ullus idololatricus cultus. Inter eos & Judæos contentiones perpetuæ fuêre de religione. At non de idololatriâ servandâ aut rejiciendâ contendebant; sed de solo loco qui divino cultui destinatus esset: Judæi Hierosolymas, Samaritani montem Garizim esse affirmabant. Et hæc contentio ab eo tempore videtur fuisse primaria inter Judæos & Samaritanos. Undè & mulier illa Samaritana *Joan. cap. 4. v. 20.* Christum pro Prophetâ habens, de hoc capite, quod maximè inter utramque gentem controversum erat, interrogat dicens: *Patres nostri in monte hoc adoraverunt, & vos dicitis, quia Jerosolymis est locus ubi adorare oportet.* Obtendebant Samaritani, quia cultus Dei priùs viguisset in Ephraïm quàm Jerosolymis. Etenim arca diu fuerat in Silo juxta Ephraïm. Ergo montem Garizim sanctum habebant, & orantes versùs illum os obvertebant.

Illud autem negari non potest versatile fuisse Samaritanorum ingenium, & sæpè ex odio contra Judæos, hostibus eorum magis favisse quàm par erat, & moribus gentium nimis accessisse. Josephus narrat illos Antiocho obtulisse Templum *Lib. 12. cap. 7. Antiq.* suum Garizimiticum, ut Jovis Græci appellaretur. Metu ad hoc facinus compulsos fuisse apparet; alienos enim sese habere à moribus Judæorum profitebantur, prout eorum è re erat.

Idcirco inter utramque gentem maxima odia; adeo ut Judæis non liceret edere aut bibere cum Samaritanis. Ideò mulier Samaritana apud Joannem mirabatur quòd Jesus qui Judæus esset potum ab eâ posceret. Judæi proselytos ex Samaritanis non admittebant, quia non putabant portionem habere in resurrectione mortuorum. Causa odii dispar religio & vicinia. Etenim sicut inter cognatos, ubi nascitur simultas, inextinguibilis fermè inimicitiæ ignis ardet; ita inter Judæos & Samaritanos, qui discordes religione, simul & affines erant: Moysis enim libros amplexabantur; nempe quinque libros ejus solos, cæteris rejectis.

cap. 4.

His-ce adhuc temporibus in urbe Sichem propè Garizim sunt Samaritanicæ religionis homines. Hi Samaritani qui dicuntur non credidisse Angelos, confunduntur, ut puto, cum Saducæis. Non admittebant resurrectionem: expectabant tamen, perinde ac Judæi, venturum Messiam, ut patet ex colloquio JESU CHRISTI cum Samaritanâ, quem virtutem Dei magnam putabant; undè cùm Simon magus dementasset eos suis prodigiis, succlamabant ei in Actis. *Hic est virtus Dei, quæ vocatur magna*. Christus apud Joannem arguit Samaritanos, quòd adorarent quod nescirent, quia non uterentur cultu quem ipse præscripserat; cum è contra Judæorum, soboles Patriarcharum, sola hactenus Ecclesia Dei, adoraret quod noverat, utens cultu quem noverat à Deo institutum.

cap. 8. v. 10.

Judæi Alexandrini.

Samaritanis Schismaticis accenseo Judæos Alexandrinos, quatenùs contra Dei expressum mandatum alibi quàm Hierosolymis sacrificia offerrent, Templum quod Onias in Ægypto extruxerat frequentantes. Nullâ tamen aliæ doctrinæ diversitate divulsi videntur à Judæis Hierosolymitanis. Quin in pretio etiam habebant Templum eorum. Etenim libenter agnoscebant Hierosolymam Metropolim sive caput esse gentis Judaïcæ; ut videre est apud Philonem.

Hellenistæ.

Post Alexandrinos, inter Judæorum sectas subnumero illam quæ Hellenistarum dicebatur. Hellenistis videntur originem dedisse Judæi Alexandrini; Biblia enim primùm Græcè reddita sunt Alexandriæ: postquam autem desiit lingua

Hebræa, in quâ Biblia scripta sunt, vernacula esse, facta est species schismatis inter Judæos. Etenim quia Græca ubique notior, fuere Judæi etiam extra Alexandriam qui non ipsa Biblia Hebræa, sed versiones Græcas Bibliorum legerent in Synagogis, ideò dicti *Hellenistæ*, quasi dicas *græcisantes*; & habiti despectui cæteris Judæis, qui Hebræis Bibliis uterentur. Cæterùm non dividebantur aliquâ eterodoxiâ. Hebræis autem ita studia Græcarum literarum abominanda videbantur, ut vulgò Rabbini dicerent eum maledictum esse qui porcos aleret, & sapientiam Græcorum filium suum doceret. In Historiâ Actuum Apostolorum videre est inter Hellenistas, sive Græcos, & Hebræos, etiam postquam amplexati sunt Christianam religionem, dissidia viguisse; neque enim hi Græci alii esse possunt quàm Judæi græcisantes; nondum enim Græci, olim idololatræ, conversi fuerant & adscripti albo Christianorum. Eò proruperant dissidia Hebræorum, qui scilicet non aliâ linguâ sacros Codices legendos volebant, & Hellenistarum, ut Imperatores illa legibus componenda susceperint; apud quos utrique causam suam egêre. In hanc rem imperatoris leges legere est in Codice juris.

Karræi.

Karræi dicti sunt illi Judæi, qui legem oralem sive traditiones Patrum respuentes, unius Scripturæ sacræ textum admittunt. Ideò dicuntur Karræi, quia Hebræi vocant *Micra* textum purum Bibliorum, à verbo *Kara* legere. Karræos pro pessimis hæreticis nunc habent Judæi. Illos *manserim* vocant, hoc est, *spurios*. Karræi invicem odio habent Judæos, qui adhærent traditionibus Rabbinorum. Hos per contemptum appellant Rabbinitas & Rabbanæos. Karræorum divisio à cæteris Judæis orta creditur, quando Talmud compositum est; quod Talmud qui noluerunt recipere, se separaverunt à reliquis Judæis. Horum Karræorum non mediocris est numerus in Oriente; de his autem altum est in Scripturâ silentium, siquidem nondum orti erant; nisi quis velit eos accensere Sadducæis, qui & traditiones respuebant.

CAPUT X.

Dogmata fidei Judæorum, & praxes religiosæ.

MEntem cujusque Scriptoris faciliùs assequimur, ubi scopus quem scribens intuebatur, apertus est. Etenim pro diversitate opinionum quibus scit eos quos alloquitur, occupari, orationem suam flectit; quæ ergo notior est, si doctrina non ignoretur ejus cum quo rem habet. Quæ cùm ita sint, liquet ad intelligendas paginas novi fœderis multùm nos juvari, si compertas habeamus opiniones, quæ animis Judæorum insederant, eo quo Christus & Apostoli cum illis agebant tempore.

Synagoga Judæorum, sive Ecclesia, sive cœtus piorum fidelium, qui Deum coluere, antequam JESUS CHRISTUS nasceretur, à Deo fuerat electa, ut Christum annuntiaret quod sæpiùs innuimus, & variis typis eum repræsentaret. Itaque præcipua fides Synagogæ erat, unum Deum credere, qui fecit cœlum & terram; & ab eo mittendum in terras Filium suum, qui servaret homines omnes reos peccati Adami, & liberaret à pœnis mortis, quibus ob illud peccatum subjacebant. Hanc fidem habuerunt quotquot extiterunt viri pii à constitutione mundi, Christum sive Messiam verè Filium Dei esse. In Evangelio, ubi Apostoli & alii agnoscunt Jesum esse Messiam, simul salutant Filium Dei. Cùm ipsi Judæorum principes interrogant Jesum an ipse esset Christus, quærunt si esset Filius Dei. Ipse dæmon ambigens quis esset, an verè Christus: *Si tu es Filius Dei, dic ut isti lapides panis fiant.*

Toto hoc tempore quod effluxit à promulgatâ lege per Moysen, etiam ab Adamo usque ad Christi adventum, Ecclesia Dei visibilis fuit, conspicua signis, quibus certò distinguebatur. Ipse Deus se manifestum faciebat antiquis Patriarchis; & fruentes interdum consortio ejus non poterant eum ignorare.

Etiam sancti Patres, ante tempora Concilii Nicæni, in eâ sententiâ erant Verbum Filium Dei prælusisse incarnationi suæ, & sub carne alienâ quam nondum assumpsisset, nempè in specie Angeli, se conspicuum præbuisse Patriarchis; ex illis tribus Angelis, qui compellavere Abraham, unum fuisse Verbum Dei, quem Abraham adoravit: ideo Christus dicere potuit: *Abraham vidit diem meum, & exultavit.* Posteà cùm hæretici argumentum inde sumerent adversùs æqualitatem personarum Sanctissimæ Trinitatis, quia dicerent Patrem esse invisibilem, Filium visibilem; quanquam infirmum esset illud argumentum, placuit Patribus in his antiquis apparitionibus, non ipsum Verbum, sed Angelum, nomine ejus apparuisse.

Lex constituta à Moyse sivè synagoga, signis manifestis omnem amovebat suspicionis errorem ex Judæorum animis: nam nubes Tabernaculi; ignis de cœlo delabens & comburens in altari victimas; oraculum, sive vox quæ ex Sancto compulsabat aures summi Sacerdotis, dum Deum consuleret in Tabernaculo; lux denique quæ fulgebat in pectorali ejus, sive quæ mentem ejus illustrabat, ut cognosceret occulta, certiores faciebat Judæos ab eis verum Deum coli. Attamen adeò propensi erant in idololatriam, ut & colerent falsa numina. Scilicet quem Deum oculis corporeis non videbant, non credebant; aut saltem alium habendum sibi putabant, quem, ut ita dicam, manibus palparent. Ubi autem tempus Messiæ appropinquavit, hoc morbo liberati omnes Judæi, & remoti ab idololatriâ; etiam si illis manifestis signis, quibus veritas religionis eorum constabat, tunc carerent.

Synagoga, sive Ecclesia Judaica fuit vera Dei Ecclesia, usque ad Christum; & liceat dicere, usque dum Templum ejus stetit, non incensum fuit. Tunc illa desiit, cum præcipua legis munera abolita sunt, non ampliùs oblata Deo sacrificia, leges præcipuæ omnem vigorem suum amiserunt, nec populus Dei his ampliùs astrictus est. Templum illud, quod unicum erat in mundo, in quod omnes Judæi ab omni mundi plagâ convenire debebant, erat Ecclesia materialis, sive signum

visibile Ecclesiæ, in quâ omnes Dei fideles congregandi erant. Ergo si quæras quo in loco, dum Christus in terris versaretur, Ecclesia resideret, dicam in Apostolis ejus & discipulis; sed his-ce etiam diebus Judæi omnes qui Templum Hierosolymitanum frequentabant, erant vera Ecclesia Dei. Pharisæi, Sacerdotes,qui persequebantur Christum & eum crucifixerunt, erant etiam in Dei Ecclesiâ, sed non erant de Ecclesiâ. Itaque qui Jesum pro Christo habebant, non tenebantur se sejungere à Pharisæis, sacerdotibus & aliis. Imò assidui erant in Templo, unà cum cæteris Judæis, ritus omnes Judaicos observantes. Ipse Christus, dum vixit, usque ad mortem suam frequentavit: discipuli pariter, post mortem ejus, usque dum deletum est.

Quin ope Judaicæ religionis promulganda erat religio Christiana. Exire debebant Apostoli in omnem mundum, ut annuntiarent Christi adventum; scilicet eum quem Judæi prædicaverant adventurum ad servandos omnes homines, Judæos & gentes, jam advenisse. Miracula quidem, quæ in nomine Christi edebant, satis demonstrabant hunc verè esse Filium Dei, per quem omnia creata sunt; neque enim horum alius auctor esse poterat: sed insuper Deus disposuerat gentes omnes, ut in Christum crederent. Judæi disseminati erant per totum orbem terrarum; ut vix locus esset in quo religio eorum non innotuisset. Semper in ore eorum erat Christus: implebant omnes promissis salutis per eum consequendæ. Magnam ergo spem fecerant adventûs ejus; & Gentes paratæ erant huic excipiendo. Igitur Apostoli prædicantes Evangelium, semper primùm adibant Judæos; & ingressi in synagogas, sic illos, & pios Gentiles qui occurrebant in synagogis, expectantes Christum, utrosque sic compellabant: quem vos excitati promissis Prophetarum, & vos Gentes quem Messiam didicistis venturum in mundum, hunc vobis annuntiamus & prædicamus.

Religio Christiana, donec Mosaïci ritus abolerentur, ut ita dicam, conjungebatur cum synagogâ. Licebat Christianis initio Ecclesiæ ritus synagogæ omnes servare, verbi causâ

Dominicam

Dominicam diem & sabbatum, circumcisionem, abstinentiam certorum ciborum, quos lex Moysis prohibebat. Verùm postquam Templum eversum est, tum jugo legis omnino soluti sunt. Illa lex sic constituta fuerat, ut suo tempore solveretur. Præcaverat enim Deus, & gravissimis pœnis interminatus fuerat, ne quis extra Hierosolymitanum Templum sacrificaret, paschalia sacrificia, & alia celebraret. Itaque cùm anno æræ Christianæ circiter septuagesimo Romani incenderunt Templum; quod postea non sivit Deus ut Judæi excitarent, lex Moysis non ampliùs observari potuit: sic omnino abolita est; religio verò Christiana promulgata & constituta est per Apostolos.

Usque dum Christus annuntiaretur per totum mundum, Judæi qui de morte ejus non audierant, consecuti sunt salutem, subditi legi Moysis; & propriè loquendo, ipsi jam erant Christiani. Etenim nullum aliud fuit discrimen inter veteres Judæos & Christianos, nisi quod Judæi colebant Christum, quem expectabant, omnem in eo spem & fidem reponentes, & ritibus suis Mosaïcis, ut poterant, repræsentantes; Christiani verò adorant indutum carne, quam assumpsit veniens in mundum, & implent quæ facienda à veris Dei fidelibus prædixerant Prophetæ.

Jam exponam opiniones, quibus imbuti Judæi, cùm Christus in terris agebat: ad quas alludebat; & ideò eas scire interest. Non loquor de iis quæ scripta lex docet, sed quæ traditionibus acceperant à majoribus. Constat sicut veterum rituum, ita & antiquæ doctrinæ fuisse tenacissimos. Animadvertendum autem quòd ex quo JESUM CHRISTUM pro suo Doctore repudiaverunt, ipsi suam doctrinam de illo conati sunt obscurare, sive Christi cognitionem sibi eripere: apud Justinum martyrem ereptam fatetur Trypho. *Christus autem si quidem natus est, & alicubi extat, ignotus est. At ne ipse quidem seipsum scit, neque potestate aliquâ præditus est; donec adveniens Elias illum unxerit, & manifestum omnibus reddiderit.* Christum, inquam, omni arte quâ possunt Judæi occultant; venturum tamen credunt, & hic primus est ex illis tredecim articulis,

quibus complectuntur fidem suam. Plerosque ex illis cuderunt adversùs Christianos, putà nonum, quo sanciunt legem Moysis nullâ aliâ lege potuisse immutari. Buxtorfius in suâ synagogâ Judaïcâ eos proponit verbis sequentibus.

I.

Fide perfectâ credo, Creatorem, cujus nomen sit benedictum, Gubernatorem & Creatorem esse omnium creaturarum, illum solum omnia fecisse; facere, & facturum esse.

II.

Fide perfectâ credo, Creatorem, cujus nomen sit benedictum, unicum esse unitate, quæ nullam omnino similem habeat, illumque solum Deum nostrum fuisse, esse, & futurum esse.

III.

Fide perfectâ credo, Creatorem, cujus nomen sit benedictum, non esse corporeum, nec ullâ ratione corporeâ comprehensibilem, & nihil omnino extare, quod sit illi simile.

IV.

Fide perfectâ credo, Creatorem, cujus nomen sit benedictum, primum esse & ultimum.

V.

Fide perfectâ credo, solum Creatorem, cujus nomen sit benedictum, & neminem præterea adorandum esse.

VI.

Fide perfectâ credo, omnia Prophetarum verba vera esse.

VII.

Fide perfectâ credo, prophetias Moysis Magistri nostri, qui requiescat in pace, veras esse, eundem esse patrem omnium sapientum, tum eorum qui præcesserunt, tum eorum qui subsecuti sunt eum.

VIII.

Fide perfectâ credo, totam legem, quæ hodie in manibus nostris reperitur, traditam esse Mosi Magistro nostro, qui requiescat in pace.

IX.

Fide perfectâ credo, legem hanc numquam mutatum iri, nec ullam aliam legem tradendam esse à Creatore, cujus nomen sit benedictum.

X.

Fide perfectâ credo, Creatorem, cujus nomen ſit benedictum, cognoſcere omnia opera hominum, & omnes cogitationes eorum, ſicut dicitur; ipſe omnium corda pariter finxit, intelligit omnia opera eorum.

XI.

Fide perfectâ credo, Creatorem benedictum, bonum retribuere iis, qui ejus mandata obſervant: illos verò qui ea tranſgrediuntur, punire.

XII.

Fide perfectâ adventum Meſſiæ credo, & etiam ſi retardet, nihilominùs ſemper illum expectabo, donec veniat.

XIII.

Fide perfectâ credo, mortuos vitæ reſtituendos eſſe, quando ita feret beneplacitum Creatoris, cujus nomen ſit benedictum, & cujus memoria extollatur in ſæculum & æternitatem.

Tam prona olim gens Judæorum ad colendos deos alienos, ab his prorſus aliena fuit circa tempora quibus Chriſtus ortus eſt; nuſquam enim ille nec Apoſtoli ejus Judæos quos compellabant, idololatriâ accuſarunt. Cùm autem Deum colerent, quem nulla imago repræſentat, vulgò creditum eſt eſſe nubium & cœli cultores. Judaicæ religioni hoc-ce honorificum teſtimonium Tacitus reddit, cùm iſta de illis ſcribit. *Judæi mente ſolâ, unumque numen intelligunt, ſummum illud & æternum, neque mutabile neque interiturum.* Poſtea ſubdit, *Judæi profanos credunt, qui Deûm imagines mortalibus materiis in ſpecies hominum effingant. Igitur nulla ſimulacra urbibus ſuis, nedum Templis ſunt.*

Præter tredecim dictos articulos, ſunt nonnulla alia Judæorum placita, quæ intereſt non ignorare. Ut aliquo ordine illa enarrem, exordiar à nativitate hominis. Agnoſcunt Rabbini in omni homine figmentum malum, ut loquuntur. Sic de peccato originis ſermo fit in Talmude (Tractatu Beracot, ſive de benedictionibus, capite 1.) *Non eſt mirum cur peccatum Adæ & Evæ exaratum ſit, & ſignatum annulo Regis, ad generationes*

sequentes propagandum, quia quo die creatus est Adam, absoluta sunt omnia, ita ut ipse extiterit perfectio & complementum totius mundani opificii; sic quando ille peccavit, totus mundus peccavit, cujus peccatum nos portamus & patimur. Quod non ita se habet in peccatis posteritatis ejus.

Agnoscunt Judæi plagas hominum à Messiâ esse sanandas, & ipsum passurum; sed duos Messias distinguunt, alterum occidendum, alterum gloriosum. De temporibus Messiæ ita censuisse patres eorum non diffitentur, nimirum mundum subsistere ad sex annorum millia, duobus millibus fuisse inanitatem, sive tempus in quo non erat lex, duobus millibus legem fuisse, & duobus millibus dieм Messiæ; ita juxta hos calculos dies illi Messiæ cœpissent ab eâ ætate quâ Jesus natus & passus est. Sed nunc, inquiunt, propter iniquitates quæ auctæ sunt, Messias qui per duo millia annorum ultima regnare debebat, multos ex his millibus annos effluere sinit, quibus à Deo nondum mittitur. Nolunt autem à quoquam dies adventûs ejus calculis subduci. Cæterùm, cogitabant Judæi carnales Messiam regem terrenum, quo triumphante gentes omnes proculcarent. Ab eo, inquam, opes, lauta convivia expectabant.

Odio habent Judæi cæteros homines. Quin occidendos eos omnes putant, qui saltem Noachidarum septem præcepta non servant. Nullum alium sibi proximum esse putant, quàm Israëlitam. Legem quidem Moysis laudibus attollunt; attamen violandam putant in vitæ discrimine. Abstinebant Dei nomine in juramentis; sed si jurassent per ejus nomen, rem juratam præstabant: cætera autem juramenta per creaturas inania esse, & impunè posse violari opinabantur. Cui malo ut occurreret Christus, & deinde Apostoli, omni juramento abstinere præcipiunt, quatenùs Judæi abutebantur cæteris juramentis, in quibus nomen Dei non efferretur.

Omnes Israëlitas partem habituros in futuro sæculo, hoc est, futuros felices Judæi credebant; attamen eos subjiciebant pœnis tum post mortem luendis, tum in hac vitâ, ubi in grande peccatum erant lapsi. Sunt in libris Judæorum Canones pœnitentiales, sive pœnæ constitutæ peccatis, quæ confiteri quis-

quis horum reus tenebatur. Olim qui pro peccato sacrificium offerebat, confitebatur peccatum illud supra caput victimæ, quo illud quodammodo onerabat. Prætcrea locum destinatum certò tenebant purgandis animabus Israëlitarum; ita pro illis olim sacrificia, nunc offerunt preces. Ergo in eorum doctrinâ inter peccata sunt alia quæ non remittentur, alia quæ remitti possunt in altero sæculo. Juxta eam doctrinam dicebat Dominus, peccata in Spiritum Sanctum neque in hoc nec in altero sæculo remittenda. Advertendum etiam, juxta Josephum, Pharisæos in eâ opinione fuisse, animam quæ immortalis sit, primo corpore solutam migrare in aliud corpus, sed solas animas bonorum; malorum enim æternâ pœnâ cruciari. Huic opinioni adhærens Herodes Tetrarcha putabat animam Joannis quem decollaverat, migrasse in corpus JESU CHRISTI. Posteriores Judæi ex litteris cujusque nominis deprehendi posse stultè putarunt quæ anima in quodque corpus devoluta sit. Volunt, verbi causâ, animam Adæ revolutam in animam Davidis & Messiæ, quia horum nominum litteræ initiales conficiunt nomen *Adam*.

Judæi in primis cavebant ne ullâ immunditie polluerentur. Immunditiei autem sunt innumeræ species, tum in lege præscriptæ, tum in traditionibus Magistrorum. Propterea nullum commercium habebant cum Gentibus; quin, ut videre est in Evangelio, putabant se pollui consortio viri Ethnici: Non subibant tecta ejus; noluerunt enim intrare in prætorium Pilati, ut non contaminarentur, & possent manducare Pascha: non utebantur his quæ ille tractasset, quia nempe haud satègisset præcavere per legem præcavenda: non ungebant se oleo Græcorum, ut observat Josephus.

Jam enarrandæ praxes religiosæ Judæorum. Summa erat eorum religio erga sacros Codices, sive potiùs superstitiosa. Mirum est quantam in illis describendis adhibeant diligentiam. Antiquitùs libri non erant compacti ex multis foliis, prout nunc fieri solet, sed continebantur unicâ membranâ oblongâ, cui annecterentur aliæ membranæ, cùm una non sufficeret. Hæ membranæ volvebantur circa duo ligna rotunda, quorum

Praxes religionis.

singula singulis membranæ extremitatibus assuerentur. Undè libri dicebantur *Meghilot*, id est, volumina, quæ evolverentur, dum erant legenda, postea complicarentur. Liber sic convolutus poterat facilè multis annulis, sive sigillis muniri, ne legeretur: Qualis erat liber ille visus Joanni in Apocalypsi, munitus septem signaculis; quæ discerpens unguibus suis Leo de Tribu Juda, vicit, ut illum aperiret & exponeret legendum quod exprimendum fategimus in Tabul VII. ad latus imaginis summi Pontificis. Judæi tenaces antiquarum consuetudinum, non utuntur in Synagogis alio libro legis, nisi cui sit ista forma. Sine punctis etiam leguntur, quia olim Hebræi non uterentur punctis illis, quæ vicem nunc vocalium implent.

Apoc. c. 5.

In singulis Synagogis Pentateuchum habent, quem appellant *Tepher Thora*, id est, librum legis, membranis vitulinis aliquot in longitudinem consutis, crassioribus caracteribus inscriptum. His membranis, quæ sunt aliquot ulnarum, juxta formam antiquam, ab utrâque extremitate duo tornata ligna annectuntur, circa quæ volvuntur, & quibus tolli, & ferri possit ille liber; quia ipsum librum manu non licet contingere. His tornatis lignis solent apponi umbilici argentei. Hæ membranæ pilis caprinis, à fœminis Judæis netis & contortis, consui debent à viro Judæo, nec ab alio scribi potest ille liber; in quâ scriptione tanta est accuratio ac diligentia adhibenda, ut si vel in unicâ litterâ error sit commissus, totus liber profanus habeatur.

Tria autem illa, complicare & replicare librum legis, lignum tornatum ejus manu tenere, tollere, circumferre, & populo Scripturam legis ostendere, sunt tria munera quæ venduntur auctione; unde multa ad Synagogam redit pecunia. Omnes librum legis osculantur: qui ore non potest, manu tangit, quam deinde osculatur. Asservatur in Arcâ, quam ipsi *Aron* appellant, ad imitationem Arcæ fœderis, quæ sic Hebraicè vocabatur.

Qui ad legem vocatus accedit, apprehensis duobus lignis inferioribus, antequam legere incipiat, primùm contenta &

clarâ voce dicit, *Benedicite Deo.* Cœtus respondet : *Benedictus est Deus, benedictus in sæcula.* Post lectionem peractam, liber tegitur panno serico. Lectio autem necesse est ut fiat à stante, cui nec ad murum reclinare licet. Videre est in altero latere imaginis summi Pontificis quem exhibet tabula VII. virum Judæum, qui opertus pallio, de quo infra sermonem faciemus, attollit volumen legis, & eo partim evoluto benedicit his qui adstant Judæi duobus digitis, quibus ligna libri legis tetigerunt, tangunt oculos suos in cæcitatis remedium.

Tanti faciunt Judæi linguam Hebræam, ut non licitum putent alia Biblia, quàm quæ Hebraicè scripta sunt legere; & acri odio moveantur in eos, qui Græcâ versione utuntur, & magis in eos qui illam fecerunt. Etenim deplorant factam, & ob illam jejunium ab illis est institutum. Verùm si quidem ferè à captivitate Babylonicâ omnibus Judæis, ut plerique viri docti sentiunt, haud erat nota lingua Hebræa, quâ lex scripta est, adstabat in synagogis interpres, qui verbis vernaculis exponeret quod Hebraicè lectum fuerat. Sic Eunuchus, de quo sermo fit in Actis, fatebatur ignorare se quod legebat, nisi adesset interpres, cui necessarius erat populo, quando non alius quàm Hebræus codex legebatur. Archisynagogus eligebat & vocabat pro arbitrio ex adstantibus lecturum aut interpretaturum; quod munus honoratum erat. Sic in Actis roga- *cap.13. v.42.*
bantur Apostoli in synagogis sermonem facere.

Distinxere Judæi librum legis in quinquaginta quatuor sectiones, quas appellant *Parasthas*, ut suo loco dicemus. Has subdividunt in minores sectiones, quæ observantur in Bibliis Judæorum. Primùm legit *Cohen*, id est, sacerdos. 2. Levita. 3. Israëlita, ac deinceps quem vocaverit Archisynagogus. Ultimus qui legit, appellatur *Maphtir*, hoc est, qui *dimittit*. Hæc de religione quâ Judæi sacrum Codicem prosequuntur. Pergam referre alias praxes eorum religiosas.

Omnia festa appellantur Sabbata. Sabbatum autem præcipuâ religione colunt Hebræi; de quâ quæ dicta sunt, non repetenda. In sabbato ab omni opere cessant. Quiescunt etiam jumenta. Circa quietem Sabbati, pudet me referre nugas

Rabbinorum. Hodie non extrahunt pecudem ex foveâ, in quam delapsa est in die sabbati; sed cibum ei inferunt. Quicquàm Sabbato ferre prohibitum; itaque nec sutori licet egredi domo, cum acu vestibus inhærente, nec cuiquam arma ferre, nec aurum nec argentum, nec illud tangere, nec vulnus de novo obligare: lutum calceorum non potest abradi, ne illo fovea aliqua compleatur. Non licet pulicem occidere.

Triginta novem circa Sabbatum articuli laborum prohibitorum numerantur, qui innumeros sub se articulos continent.
cap. 16. v. 29. Quia in Exodo præcipitur ut quisque sedeat, ne egrediatur de loco suo die Sabbati, constituerunt certum spatium, extra
cap. 1. v. 12. quod non possit iter fieri; quod spatium appellatur in *Actis* iter Sabbati, quod est, bis mille cubitorum, ut illud olim definierunt Rabbini, quia in eremo à fimbriâ castrorum tale spatium creditur interfuisse usque ad Tabernaculum, ad quod progredi licebat, ut jam diximus. Quoniam metere non licitum, ideò nec vellere spicas, quia species est messis. Sic nec per de novo sata, quia semen adhærere potest pedibus, ex quibus decussum in terram, seminaretur, quod opus prohibitum est. Piget proponere quæstiones quas movent de Sabbato, utrum, verbi gratiâ, capistro sit deducendus aquatum camelus, an tunc liceat huic insidere.

Sed & arte se liberant à tam duris legibus per *Erubin*, id est, per commixtionem, sive terminorum, sive atriorum; duo loca sic commixta supponentes, ut ultra bis mille cubitos, totidem alii confici possint: quo modo supponi possunt plura atria, ut liceat ex uno atrio aliquid transferre in aliud, quasi unicum atrium sint. Multa verba faciunt de istis commixtionibus: horum qui de eodem pane edunt, censentur domus commixtæ. Qui post bis mille cubitos, unam ex tribus cænis, quas faciunt in die Sabbati, celebrat, qui sequuntur bis mille alii cubiti, censentur cum primis commixti.

Tota hebdomas appellabatur sabbatum: *jejuno bis in Sabbato*, id est, in hebdomade. Satagebant autem Judæi ne continuis tribus diebus abstinerent à publicâ lectione legis, quæ fiebat cum pompâ die Sabbati; sed & die lunæ & jovis, quibus

quibus conveniebant in Synagogam, & à Magiſtris inſtituta fuerat publica lectio Scripturæ. Erant & qui jejunarent his-ce diebus. Hoc eſt forſan quod dicebat Phariſæus, *jejuno bis in ſabbato:* nam diebus ſabbati lautè epulabantur, pretioſas veſtes induebant & genio indulgebant; quod & nunc faciunt. Diebus ſabbati cùm ad Synagogas progrediuntur, neminem in viâ ſalutant; nec ſibi licitum putant comedere ante horam ſextam, ſive ante meridiem, quæ hora, inquit Joſephus, ſabbato ſolet Judæos ad prandium vocare. Ideò Petrus arguebat qui putarent Apoſtolos, dum diverſis linguis loquebantur, eſſe ebrios; ſi quidem eſſet ſabbati dies, & hora tertia, quâ viri Judæi nondum jejunium ſolverant. *Act. cap. 2.*

Cum tremore & horrore Templum ingrediebantur; nec licebat illis fronte protervâ ipſam portam orientalem aſpicere: cum formidine ac tremore incedebant in atrio: nulli in eo concedebatur ſedere, niſi regibus è ſtirpe Davidicâ. Orantes, ubicumque deprehenderentur, convertebant ſe ad Templum. Dum alvum exonerant, cavent ne in eodem ſitu ſint ac Templum. Ad montem ubi Templum ædificatum erat, nemo ibat cum baculo, calceis, zonâ, cum pulvere pedibus inhærente, aut cum pecuniâ in veſtimento colligatâ, nec per montem Templi compendiariam inſtituebat viam, introeundo per portam unam & per adverſam exeundo. Dominus in Evangelio non ſinit, ut quiſquam transferret vas per Templum. Juxta loquendi morem Hebræorum, intelligendo per vas, arma, inſtrumenta, baculus. Non licebat in omni monte Templi deſpuere: in linteo ſpuendum. Mulieres in Templo proprium atrium, ſive propriam ſedem habebant. Illis etiam nec tunc temporis licet Synagogas intrare, ſed intra conclave manent, ex quo quidem per cancellos proſpicere poſſunt in ſynagogam. Olim, nec hodie, ſibi licitum putavêre Judæi extra Jeruſalem ſacrificare; ideò preces tantùm fundunt in ſuis ſynagogis, & ſacras Scripturas legunt. Ex quo enim dirutum eſt Templum, & Sacerdotes cum omnibus ſacrificiis ceſsârunt, loco ſacrificiorum realium, inſtituerunt ſacrificia labiorum, ut loquuntur, cum commemoratione priſcorum ſacrificiorum. His, inquam,

ſacrificiis reſpondentes benedictiones ſive orationes inſtituerunt.

Ter in die, manè, veſperè, & ſub noctem, in ſynagogis Judæi orant ſtantes; quod in diebus jejunii & feſtis in ipſis plateis faciunt, ut de Phariſæis conſtat ex Evangelio. Preces quas recitant, longæ ſunt; quas ſuperſtitione augebant magiſtri, in quos invehitur Dominus: *nolite*, inquit, *orantes multùm loqui*. Diverſis nominibus inſigniuntur illorum preces: alias appellant *Bazaſot*, poſtulationes; alias *Thephilot*, preces. Indè in Epiſtolis Apoſtolorum nominantur variæ ſpecies precum, nempè obſecrationes, poſtulationes, gratiarum actiones.

Tenebatur unuſquiſque ad recitationem precum in propriâ perſonâ; at cùm non omnes adeò docti eſſent & expediti, recitabat unus vice omnium, & reliqui poſt eum reſpondebant aliquid, verbi gratiâ, *alleluia*, aut ſi precans diceret: *benedictus qui venit*, addebant reliqui: *in nomine Domini*. Advertere poteſt eruditus lector ritus noſtros fluere ex Judaïcis; quos enim ex illis ritibus probabant Apoſtoli, hos retinebant. Pariter animadverſione dignum eſt quod annotat Joſephus. Bis quotidie ineunte die, & cùm itur cubitum, commemoranda fuiſſe Judæis ſummi Dei beneficia, quæ liberatis ex Ægypto præſtitit.

Antiq. lib. 4. cap. 8.

Præter preces recitabant benedictiones varias. Quiſque Judæus tenetur recitare in die centum benedictiones. Non ſolùm cibos primùm benedicunt, ſed & poſtea ſuper poculum recitant benedictiones; ad quod forſan alludens Paulus dicit. *Sive ergò manducatis, ſive bibitis, ſive aliquid aliud facitis, omnia in gloriam Dei facite*,

1. Cor. cap. 1. v. 31.

Tempore jejunii induebant ſaccos, hoc eſt, cùm aliis diebus uterentur veſtibus laxis, tunc ſumebant laceras & anguſtas, ex pilis caprarum. Non in lectis recumbentes comedebant, ſed humi inter pulverem & ſordes, in cinere quo ſpargebant capita ſua. *Quicumque jejunium ſervat*, inquit Maimonides, *aut ob calamitatem ſuam, aut ob malum aliquod inſomnium, aut ob publicam labem, is neque ullâ ſe voluptate permulceat, neque erecto capite incedat, neque exultantem ſe & animo læto præbeat*. Jejunium autem Judæorum incipit à veſperâ & durat uſque ad

Tract. de jejunio.

vesperam sequentis diei. In quibusdam jejuniis, totâ die pedibus nudis erant, non lavabant se, non oleo ungebantur. Diem degebant in Templo, cùm Hierosolymis commorarentur; alibi verò in plateis palam legebant Scripturas sacras.

Multùm precabantur Judæi; precibus addebant confessiones, & memorabant quæ his-ce diebus olim luctuosa contigissent: undè in quibusdam jejuniis solæ legebantur lamentationes Jeremiæ. Totâ die abstinebant omni cibo; serò tantùm comedebant. Jejunia majora incipiebant unâ horâ ante occasum solis usque ad noctem diei sequentis; quo intervallo non manducabant: undè fortè jejunantes verè dicuntur in diebus jejunii neque nocte neque die cibum gustasse. Quin & in solemnibus jejuniis nefas erat labori vacare saltem interdiu. Non fas erat corpus totum calidâ abluere; vultum tamen, manus atque pedes, concessum erat; balnea autem occludebantur. Unctio prohibebatur, nisi fieret ad sordes removendas. Genialis torus pariter interdictus erat, unà cum calceorum gestatione; iter tamen facientibus calceos induere licebat. Sed alia erant jejunia, in quibus licitum erat edere & bibere noctu, tum & in illis opus quoddam facere, sese lavare, inungere, calceamenta induere, cumque uxore concumbere, ut dicitur cap. 1. Tractatûs Talmudici de jejunio.

CAPUT XI.

Respublica Hebræorum Theocratia erat; quippe Deus præses ejus. Habuit tamen diversos diversis temporibus Magistratus & Principes, penes quos fuit ejus regimen.

OMnes naturâ supremo Dei dominio subditi sumus; verùm dæmoniorum, quibus homo peccando se subjecerat, quasi servus factus, Dei imperio subductus est. Summus autem opifex sinere non poterat ut malitia diaboli vinceret; quapropter vindicavit sibi populum in quo regnaret, à quo coleretur,

dum cæteri homines Deos alienos ſequerentur. Elegit Abrahamidas, qui ejus benedictione protinùs crevère in Gentem magnam. Hos ex ſervitute Ægypti aſſeruit in libertatem, ut ei liberè ſervirent; nec paſſus eſt populum ſuum ſubjici dominio alicujus mortalis principis, niſi cùm fidelis non permanſit. Primis Reipublicæ Iſraëliticæ temporibus Deus ipſe fuit ejus Princeps; & ſtatus ejus vera θεοκρατία Theocratia. Scilicet ut *Democratiam* appellant regimen quod penes eſt plebem; ubi verò præſunt nobiles, *Ariſtocratiam*; quia Hebræorum præſes rectorque ſolus Deus eſſet, modus quo res eorum adminiſtrabantur, *Theocratia* erat, ait Joſeph. Omnia quæ juris ſunt Principum, Regum, Imperatorum ſoli Deo tribuebantur; & cum iſto regimine ſic Religio conjuncta, ut qui Dei leges prætergrederetur, & in ſacros ritus peccaret, protinùs cenſeretur publicæ rei hoſtis. Propterea quemadmodum ea facinora ſupplicio coercentur, quibus in commoda publica peccatur, & læditur Principis majeſtas, ſic quicquid labem afferret Religioni & Deum offenderet, pro capitali crimine habebatur.

Lib. 11. cap. 4. & lib. 20. c. 8. Antiq. & lib. 2. contra Apionem.

Deus pro Principe & Rege Iſraëlis ſe gerebat. Dum Iſraël in deſerto peregrinatus eſt, in Tabernaculo, tanquam ſummus Imperator in Prætorio, circumdabatur Iſraëlitis tanquam exercitu; unde & ipſe amat dici *Deus ſabaoth*, id eſt, *exercituum Deus*. Poſtquam ædificatum eſt Templum, *domus Dei* appellatum eſt: Hebraïcè *Hekal*, quæ vox idem ſonat ac *palatium*. Non movebant caſtra exercitus Iſraël, niſi ex juſſu Dei, quando daret ſignum ſummus Imperator. Scilicet ubi nubes, quæ interdiu operiebat Tabernaculum, diſcedebat, proficiſcebantur. *Per verbum Domini figebant tentoria, & per verbum illius proficiſcebantur; erantque in excubiis Domini juxta imperium ejus per manum Moyſi.* Inſuper animadvertendum ipſam Arcam fœderis, in quâ velut in throno Deus reſidebat; quæ ideò à Pſalmiſtâ dicitur *ſcabellum pedum ejus*, repræſentaſſe quadrigam. Cherubim autem quæ huic quadrigæ adhærebant quadriformia, ſimul homines, leones, boves, & aquilæ, animalia pugnaciſſima, congruebant Magno bellatori. Olim magnanimi duces è quadrigis pugnabant; ut certum ſit Deum

inter Cherubim ſedentem, ut canitur in Pſalmis, haberi voluiſſe pro bellatore, ſive pro exercituum Deo.

Denique, ut Principes ſolent conſtituere ſibi Tribunos ac Centuriones, alios unguentarios, alios panificos facere, & miniſtros in claſſes diſtribuere, qui ſtatis temporibus vices obeant, hoc & fecerat Deus in Iſraël. Incredibilis erat numerus Sacerdotum, Levitarum, Nathinæorum, qui & miniſtrabant in Templo, excubias agebant. Nunquam Regi in ſuo palatio tanto cum apparatu & impenſis miniſtratum eſt. Deus juſſerat ſibi capitatim à ſingulis tributum ſolvi: vindicaverat cujuſque prolis primogenitum, areæ & torcularis primitias, decimas cujuſlibet proventûs. In omnibus legibus quas poſuit, ubique ſuum cultum intuitus eſt; ut Rempublicam Hebræam causâ Religionis conſtitutam fuiſſe apertum ſit. Nulla quidem deerat lex, quâ foveretur & creſceret iſta Reſpublica; ſed Religio pars ejus potior erat, tota fermè ordinata in cultum Dei, & ad delineandos typos Chriſti futuri & populi Chriſtiani.

Attamen, quanquam iſta Reſpublica nullum alium ſummum Principem, quàm Deum agnoſceret, cùm Iſraëlitæ ferre non poſſent ejus præſentiam, territi fulguribus in quibus apparuerat in monte Sinaï, ubi quaſi nata & formata eſt Reſpublica Hebræorum; cùm, inquam, ipſi oraſſent Deum ut non eos alloqueretur, ſed uteretur Moyſe miniſtro & mediatore, neceſſe fuit ut eſſent viri per quos publicæ res gererentur; non propriâ ſuâ authoritate, ſed ſub Deo principe. Hi enim non mandata ſua præſcribebant, ſed ſignificabant quæ Deus mandaret. Moyſes fuit tanquam *fidelis miniſter in domo ejus*, ut loquitur Auctor epiſtolæ ad Hebræos. Ille in dubiis conſulebat Deum, cujus reſponſa ad populum referebat. Ergo agebat miniſtrum, non principem. Moyſem excepit Joſuë, deinde judices, peſtea reges, quos populus, quaſi eum tæderet ſoli Deo parere, poſtulavit. Quanquam ergo regimen Hebræorum eſſet, ut dictum eſt, Theocratia, politiam à Religione diſtinctam habuit magiſtratus ſupremos, tum infimos, de quibus hîc agendum.

Formam Reipublicæ Israëlis expositurus, non ad ipsos Patriarchas ascendet sermo, penes quos summum imperium fuit in Gentem. In Sinaï nata & formata est respublica, ut diximus, quam Moyses rexit sub Deo rege. Tunc status illius Aristocraticus dici potuit; summa enim rerum post Deum penes optimates posita fuit. Postea monarchicus fuit penes reges, quorum principatum Latini *regnum*, Græci *monarchiam* vocant. Aristocratia fuit sub Moyse, sub Josuë, & judicibus; regnum sub regibus. Moyses non solus rempublicam administravit; multis iisque bonis prudentibus viris rem totam commisit, ut alii sacra, alii profana curarent. Ex iis autem, qui operam rebus sacris darent, unus fuit Pontifex, reliqui Sacerdotes & Levitæ. Qui verò profana administrabant, alii consultationibus, alii judiciis vacabant. Nonnulli pacis, quidam belli studia coluerunt; omnes non ex arbitrio voluntatis, sed ex præscripto legis suo fungentes munere, in primis dum exercebant judicia & justificationes, juxta id quod Deus dixit ad Josuë: *Confortare, & esto robustus valdè; ut custodias & facias omnem legem quam præcepit tibi Moyses servus meus; ne declines ad dexteram vel ad sinistram, ut intelligas cuncta quæ agis.* Ipsi autem Josuë responderunt Israëlitæ: *Omnia quæ præcepisti nobis faciemus, & quocumque miseris ibimus, sicut obedivimus in cunctis Moysi, ita obediemus & tibi:* Indè Josuë moriturus advocatis Israëlitis eadem verba repetiit, quæ ad se Deus tradens imperium fecerat, de lege Dei custodiendâ; promisitque populus se Dei præceptis obediturum. Populus constabat duodecim Tribubus; quæ singulæ habebant cognationum sive familiarum capita, quæ erant veluti *Philarchæ*, id est, tribuum Principes. Penes harum tribuum seniores, scilicet penes eos qui ætate & prudentiâ præcellebant, autoritas residebat. Sine consilio eorum res non gerebantur. De horum seniorum concilio simul & imperio sermo fit in libro Judicum ubi dicitur (cap. 2. v. 7.) quòd Israëlitæ servierint Domino cunctis diebus Josuë & seniorum, qui longo post eum vixerunt tempore, & noverant omnia opera Domini, quæ fecerat cum Israël. Qui ergo juxta id quod sibi traditum fuerat, & quod viderant oculis suis antea factum, poterant regere Israëlitas.

Judicibus indè post Josuë rerum potientibus, eodem modo Aristocratia fuit; si quidem illis principatum administrantibus lex valuit, & Deus ipse imperium tenuit. Dicebat Gedeon Israëlitis: *Non dominabor vestri, nec dominabitur in vos filius meus, sed dominabitur vobis Dominus.* Hanc formam regiminis cùm Moyses vellet esse perpetuam, sic eum loquentem inducit Josephus. *Aristocratia, & vita quæ ex eâ degitur, res optima est; nec vos capiat desiderium alterius Reipublicæ, sed hanc amate, leges habentes dominas, ex iis omnia facientes; satis enim est ut Deus præsit. Quod si regis cupiditas vos incesserit, is ex eâdem gente sit.* Judic. cap. 8. Lib. 4. Antiq.

Attamen Israëlitæ à Samuële, qui summus judex eorum erat, Regem postularunt, *Constitue nobis Regem, ut judicet nos, ut universæ habent nationes.* Quod ut ille audivit, subitò Deum quid opus esset facto consuluit; qui ita respondit. *Audi vocem populi in omnibus quæ loquuntur tibi. Non enim te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos,* Et addidit, *verumtamen contestare eos, & prædic eis jus regis qui regnaturus est super eos.* Hæc significabant, ut Sigonius observat, hactenus regnasse Deum super Hebræos, quia lex dominata esset; imperio verò ad regem more Gentium translato, Deum non regnaturum, cùm non penes legem, sed penes voluntatem unius hominis summa rerum esset futura. Etenim, ut Aristoteles, quem Sigonius allegat, ait in suis *Politicis:* qui legem vult imperare, Deum vult imperare; qui regem, id est, hominem, belluam, quòd non semper ratione, sed plerumque cupiditate ducatur. Ibi autem loquitur Aristoteles de Rege tyranno, cujus arbitrarium imperium expressit Deus. Filios & filias & prædia & servos vobis auferet, & greges vestros addecimabit, & vos eritis ei servi; neque clamantes audiemini à Deo. Illud arbitrarium imperium, quo rex cuncta regit suâ voluntate, omni lege solutus, jus regni appellat Vulgatus interpres; sed nomen Hebræum *mischepat*, quod in eo loco Scripturæ legitur, potiùs accipiendum pro *consuetudine*. Etenim *judicium* quidem *jus*, sed & *consuetudinem* significat; ut sensus sit, consuescere reges abuti potestate, quæ penes illos est. 1. Reg. cap. 8. Lib. 1. Reg. cap. 8.

Igitur, Judicibus rejectis, Hebræi reges habere cœperunt, quorum primus Saül, secundus David, à quo indè hereditarium regnum inter Judæos evasit, donec res ad Sedeciam pervenit, qui à Nabuchodonosore rege cum populo captivus in Babyloniam est abductus. Reversis verò in patriam post annos septuaginta Judæis, res iterum ad Optimatum statum est adducta; quo tempore Pontifices, qui pro tempore fuerunt, Sacerdotum & Judicum partes impleverunt, donec populo ab Antiocho servitute oppresso, Levitica Assamonæorum familia insurrexit: nimirum Macchabæi, qui asseruerunt Judæis libertatem adversùs Syrorum reges. Judas vindex sic Macchabæus dictus est, & fratres ejus dicti Macchabæi, quia condecoraverunt vexillum suum his litteris initialibus. M. C. B. A. I. quas decerpserat ex hac sententiâ, quæ non semel occurrit in sacro Codice *mi camoca ba elim jehova*, id est, *quis sicut tu inter deos Jehova*.

Assamonæi sive Macchabæi primùm sub titulo Principis, deinde sub nomine Regis, manentibus veteribus institutis, rem Judæorum universam administraverunt. His extinctis, Herodes regnum invasit. Filius Herodis Archelaüs, heres tantùm ex parte regni quo pater potiebatur, Judæam nomine *Ethnarchæ* rexit. Pulso autem in exilio post decem annos Ethnarchiæ suæ, Judæa provincia Romana facta est. Tunc temporis natus est Christus, cùm juxta vaticinium patriarchæ Jacob ablatum esset sceptrum à Judâ. *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.* Moriens sic vaticinatus fuerat Jacob. Ab aliquo tempore sceptrum non erat penes familiam Juda; sed non ideò ablatum à tribu Juda, quæ usque ad Herodem summâ præcelluit potestate; quâ cecidit cùm regnum transiit ad Herodem, qui erat alienigena. A diebus autem Herodis respublica Judæorum cœpit pessumdari, usque dum Jerusalem caput Gentis cum Templo eversa est. Postea Judæi nec Reges, nec Templum, nec sacrificium habuere. Desierunt esse populus, & veluti extorres vagati sunt, ut his prædictum fuerat, si Christum non audirent.

Ex quo Judæa Provincia Romana facta est, usque ad eversum Templum, licèt suis legibus uterentur Judæi, attamen ut subacti censebantur, Romani eis tributum imposuerunt, regionis imperium & procurationem sibi vendicantes. Ac postremo cùm jugum excutere conati essent Judæi, eorum urbem cum Templo inflammaverunt, ac Gentem totam profligaverunt, quæ, ut dictum est, gens esse desiit.

Advertendum & in ipsâ captivitate Babylonicâ, cùm sui juris non essent Judæi, habuisse tamen Principes ex Gente suâ, quibus se ipsi tradebant regendos; qui componebant eorum dissidia, & lites dirimebant. Solent illi appellari *Aichmalotarchæ*, hoc est, captivitatis Principes. De summis magistratibus diximus, qui toti genti præerant; alios perstringamus breviter, primùm agentes de Proceribus, quorum consiliis & authoritate post summum Principem res gerebantur. Horum & aliorum magistratuum originem repetam à primis temporibus.

Moyses initio peregrinationis in deserto, ad causas audiendas totâ die assidebat; quod cùm advertisset Jetro socer ejus, admonuit eum ut tanto labori parceret, sapientes, gnaros & prudentes pro se ad judicandum statuens, sibi rerum graviorum reservans cognitionem. Itaque ille, electis viris strenuis de cuncto Israël, constituit eos Principes populi, Tribunos, & Centuriones, & Quinquagenarios, & Decanos, qui judicarent plebem omni tempore, ita compellans plebem. *Non valeo solus negotia vestra sustinere, & pondus ac jurgia. Date ex vobis viros sapientes, & gnaros, & quorum conversatio sit probata in Tribubus vestris, ut ponam eos vobis Principes. Tunc respondistis mihi, bona res est quam vis facere; tulique de Tribubus vestris viros sapientes & nobiles, & constitui eos Principes, Tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos, qui docerent vos singula. Præcepique eis dicens: audite illos, & quod justum est judicate, sive civis ille sit, sive peregrinus. Nulla erit distantia personarum: ita parvum audietis, ut magnum; nec accipietis cujusque personam, quia Dei judicium est: quod si difficile vobis visum aliquid fuerit, referte ad me, & ego audiam.* Deut. cap. 1.

Itaque in unaquaque Tribu fuit vir primarius, à quo illa

regeretur, qui ideò dicebatur Princeps tribus, à Græcis interpretibus Bibliorum *Philarchus*, vel *Archiphilus*, vel *Archon*. Sic cùm essent duodecim tribus, erant duodecim Principes. Illi cum totius gentis præside sedebant, consilia cum eo ineuntes. Ad hanc regiminis formam alludebat Dominus, cùm dicebat suis duodecim Apostolis apud Matthæum. *cap. 19.* *Sedebitis & vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.* Dicebantur illi judices sedere super duodecim thronos, judicantes Israël. Ut autem unaquæque Tribus, sic & suum principem habebant quæque cognationes singularum tribuum, ut ex multis Scripturæ locis patet. Horum Principum officium erat cognationes quibus præerant convocare, ad eas referre quæ ad rempublicam pertinerent, & duces eorum esse in bello.

Singulæ tribus multas sortitæ sunt civitates, in quas ipsæ familiæ seu cognationes dispositæ sunt. Civitatibus verò qui præfuerunt, ii principes civitatum vocati sunt; pro numero autem civium quibus præerant, appellati sunt vel *principes mille*, vel *principes centum* vel *quinquaginta civium*. Sic parvula urbs non habebat principem mille hominum; qualis fuit Bethleem, de quâ dicitur *parvula es in millibus Juda*, hoc est, ita parva es, ut principem mille hominum non habeas. Hi omnes Dei *Exod. cap. 18.* jussû & consilio Jetro Moysis soceri ab ipso Moyse in deserto sunt instituti.

Non prætermittendum est à Judæ Macchabæi temporibus delegatas copias & cohortes ad custodiam Templi; quæ obortas seditiones compescerent, reos quoscumque in vincula truderent, jussu Sacerdotum, quorum milites illi quasi lictores erant. De hoc Templi præsidio mentio fit in Evangelio. Hæc est custodia, quam Sacerdotes habere dicebat Pilatus, eos alloquens. Ex hac, inquam, custodiâ fuere milites, quibus stipatus Judas Christum comprehendit. Magistratus autem, sive duces illi qui huic militiæ Templi præerant, dicuntur in novo Testamento *magistratus Templi* στρατηγοὶ τοῦ ἱεροῦ, *duces* sive *Luc. 22. 52. Act. 4. 1.* *præfecti Templi*. Si quidem licuit Judæis bella gerere, & belli magistratus habebant. Primus dictus est Princeps exercitûs & belli dux. Ille autem præerat Chiliarchis, sive tribunis, quibus

milites mille parebant, centurionibus, quinquagenariis, & decanis à Moyse institutis.

Quisque in numerum Magistratuum creabatur, manu sibi impositâ ab eo qui ipse jam in Magistratu fuisset cooptatus. Effatum enim celebre est inter Judæos, neminem posse creare, nisi qui ipse ritè creatus sit. Senatoria dignitas nemini dabatur sine legitimo actu, nempè manuum impositione, quam Judæi *sammecha* vocant, Græci χειροθεσίαν. Ita Moyses Josuæ & septuaginta Senatoribus manum imposuit; quâ solemnitate peractâ, statim delapsus cœlo Spiritus pectora eorum implevit. Hi porrò cùm in hunc modum initiati essent, alios eâdem lege auctoraverunt. Advertendum est regimen Ecclesiæ Christianæ ex parte formatum fuisse ad exemplar regiminis veteris Ecclesiæ Hebræorum.

CAPUT XII.

De diversis Reipublicæ Hebræorum tribunalibus. De magno Synedrio. Ejus locus erat in Templo; ubi judicatus est Christus reus mortis; qui & more Romano crucifixus est. De pœnis quæ reis infligebantur, simul & excommunicationibus.

PAulò fusiùs agendum est de Synedrio magno, quod ad instar Judicum quos Moyses delegit, videtur constitutum. *Synedrium* Græca vox est, idem sonans quod Latinis *consessus*. Religio Hebræorum sic conjuncta erat, ut vidimus, cum ipsâ eorum politiâ & administratione rerum civilium, ut non perinde ac in aliis Rebus-publicis, distinctio esset causarum sacrarum & civilium. Omnia à Deo ordinata erant, non ea solùm quæ attinerent ad sacrificia, & ad cultum sibi in Templo & alibi exhibendum; sed in genere quæ vitam spectabant, victum, artes, pacem, bellum, emptiones, venditiones, matrimonia, & in genere jus quo Respublica conservatur. Qui in Templo perinde ac in foro causæ majores agitabantur; &

dirimendis litibus, fontibus plectendis vacabant Sacerdotes, perinde ac sacrificiis. Quod animadvertisse operæ pretium erit. In formâ autem dicti regiminis hæc considerari possunt, concilia, judicia, judiciorum forma, & pœnæ quæ infligebantur pravè factis.

Concilia, sive Congregationes, sive Synagoga, sive Ecclesia, his enim diversis nominibus res una & eadem interdum appellatur, nempe publici coetus, erant vel totius Gentis, vel unius Tribûs, vel unius familiæ, vel unius civitatis. Cogebatur coetus publicus imperio summi Magistratûs, vario tubæ occentu, prout præceperat Deus. *Fac tibi duas tubas argenteas ductiles, quibus convocare possis multitudinem, quando movenda sunt castra. Cúmque increpueris tubis, congregabitur ad te omnis turba ad ostium Tabernaculi fœderis. Si semel clangueris, venient ad te Principes, & capita multitudinis Israel. Si autem prolixior atque concisus clangor increpuerit, movebunt castra primi qui sunt ad orientalem plagam.* Ibi autem advertite convocatum populum ad ostium Tabernaculi, quod erat palatium Dei. Sic enim in more est omnium populorum, ut ad palatia Principum confluant, jus indè accepturi. Etiam tubæ clangore exercitatus populus conveniebat ad orandum, ad audiendum mandata Dei, ad creandum Magistratum, vel de pace vel de bello consultandum, aut cùm inquirendus reus alicujus facinoris, pro quo Deus succensebat omni Israëli. In judiciis consideratur diversitas Tribunalium, potestas cujusque Tribunalis sive judicii, & locus Tribunalis. In judiciorum formâ, Regulæ à judicibus servandæ: Actio: Testes: Sententiæ: Pœnæ quibus sontes plectuntur. Hæc omnia ex ordine exponenda.

Num. cap. 10. v. 2.

Diversa erant judiciorum sive Tribunalium genera; ad quod alludens Dominus, ait in Evangelio. *Omnis qui irascitur fratri suo, reus erit judicio; qui autem dixerit ei Racha, reus erit concilio.* Sistendus erit coram primo Tribunali, cum peccaverit leviùs; si peccatum grandius admiserit, coram majori Tribunali. Tribunal in singulis civitatibus constitutum dicebatur *judicium,* quod erat trium judicum, aliud viginti trium. Judicia illa appellabantur Synedria minora. In quocumque judicio

Math. cap. 5. v. 22.

2. Paral. 19.

Judæi volunt numerum judicum imparem esse debere; quia si unus diceret, *justus est*, alter diceret, *reus est*, tertius lancem deprimeret. Tertium erat tribunal, nempe Synedrium majus, quod in vulgato interprete Matthæi dicitur *concilium*, in fonte Græco συνέδριον *Synedrium*; unde facta vox *Sanedrim*, quâ utuntur Hebræi. Hæ omnes voces, *concilium*, conventus idem sonant ac *consessus*. Ad hæc diversa Tribunalia etiam alludebat Psaltes regius. *Non resurgent impii*, hoc est, non stabunt impii, *in judicio, neque peccatores in concilio justorum*. Obtinuit Tribunal majus ut diceretur magnum Synedrium. Circa illud Synedrium lites moventur valdè ambiguæ. Incertum est an quale exercebatur Hierosolymis, quando Christus passus est, jam antiquitùs fuisset institutum. Certum est à diebus, quibus decem Tribus in captivitatem deductæ sunt, non observatum quod primum fecerat Moyses, nempe ut ex singulis Tribubus & cunctis cognationibus eligerentur seniores ad judicandum. *Psal. 1.*

Perturbata est Hebræorum Respublica ab impiis Regibus suis, tum ab inimicis, cùm jugum subière. Verùm postquam reversi sunt in patriam, & Esdras & Nehemias restauravêre Rempublicam; maximè cùm Judæos Macchabæi in libertatem asseruerunt, tunc constitutum Synedrium eâ formâ, quam illi tribuunt Judæi in suo Talmude. Elegerat Moyses juxta consilium Jetro soceri sui septuaginta seniores ætate provectos ac scientiâ probatos, qui in regendo populo eum adjuvarent. His LXX. Senioribus ipse Moyses præerat; undè constitit inter Judæos Synedrium componi debere LXXI. judicibus. Sunt qui velint illud habuisse LXXII. viros; quod non convenit neque cum Scripturâ, neque cum Judæorum commentariis. Summus Synedrii præses appellabatur *Hanasci*, hoc est, *princeps*. Alter qui ejus vices tenere poterat, dicebatur *Ab*, hoc est, pater Synedrii; qui assidebat dextro lateri principis. Sunt qui addunt tertium virum, qui sinistro lateri pariter assideret, qui nominabatur *Hacam*, hoc est, sapiens. Forsan has duas dignitates mater filiorum Zebedæi ambiebat pro filiis suis. *Math. 20.*

Judicia de pecuniis & bonis mobilibus fiebant per tres judi-

ces ex Talmude. Judicium verò *animarum*, id est, in quo de morte & vitâ agebatur, fiebat per viginti tres viros. Majores autem causæ referebantur ad Synedrium magnum. Illud, inquam, Tribunal majus judicabat Tribum, sceptrum, Pseudoprophetam, aut Sacerdotem magnum, & res præcipuas Reli-
cap. 17. v. 8. gionis, ex Deuteronomio. *Si difficile & ambiguum apud te judicium esse perspexeris inter sanguinem & sanguinem, causam & causam, lepram & non lepram, & judicum inter portas tuas videris verba variari: surge & ascende ad locum quem elegerit Dominus Deus tuus, veniesque ad Sacerdotes Levitici generis, & ad judicem qui fuerit illo tempore: quæresque ab eis, qui indicabunt tibi judicii veritatem. Et facies quodcumque dixerint, qui præsint loco quem elegerit Deus, & docuerint te juxta legem ejus, sequerisque sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram neque ad sinistram.* Vides administrationem etiam rerum civilium penes Sacerdotes esse. Hæc autem spectant Synedrium magnum, quod ex parte constabat Sacerdotibus.

Potestas Synedrii magni non eadem fuit semper. Summam contulerat Deus, ut patet ex allegato loco Deuteronomii. Sub Regibus rarus de illo sermo. Sunt tamen qui credunt illos *Cerethos* & *Pelethos*, qui semper comitabantur Davidem, fuisse aulæ ejus principes, & quasi comites Consistorianos; ita ut loco essent septuaginta Judicum, quos Moyses delegerat. *Cerethos* interpretari quis possit *exterminatores*, sive morti adjudicantes; Pelethos verò punientes: vel cum Judæis, Cerethi erant qui in Synedrio exscindebant verba sua, sive breviter jussa pronuntiabant; Pelethi verò qui excellebant in factis suis. Primum est à verbo *carath*, id est, *exscindere*; alterum à *Pala*, id est *mirabile esse*. Alii putant Cerethos & Pelethos esse nomina gentilia eorum quos David ad custodiam corporis sui è bellicosissimis gentibus conscripserat.

Tempore Assamonæorum Synedrii potestas fuit maxima: etiam magna, dum Herodes magnus vixit; postquàm Judæa in Provinciam redacta est, & per Procuratores Romanorum regeretur, nec omni autoritate carebat. Alibi evicimus Joannem Baptistam ab hujus-ce Tribunalis judicibus in vincula

fuisse conjectum. Videre est in Evangelio quomodo sæpe inquirebant de Domino, quia ad illos pertinebat res Religionis tractare, & de iis judicare. *Dic nobis in quâ potestate hæc facis?* Luc. 20. Joan. 11. Luc. 20.

Judicium animarum, ut loquuntur Talmudistæ, ablatum est, ut illi referunt, quadraginta annis ante eversionem Templi secundi, hoc est, circa tempus mortis Christi. Verum internecio Stephani, & multa alia quæ à Josepho memorantur, admonent non tam citò omni suâ auctoritate Synedrium magnum excidisse. In commentariis in Harmoniam Evangelicam, expendi quâ mente & quo sensu dicebant Judæi Pilato: non licet nobis quemquam interficere. Scilicet agebatur inter eos de die festo Paschatis, in quo prohibitum exercere *judicium animarum*, id est, damnare quemquam & adjudicare morti. Josephi testimonio, & ipsâ autoritate Scripturæ constat non ablatum judicium animarum ante passionem Christi. Talmudistæ dicunt hoc factum quadraginta annis ante eversionem Templi, sic circiter tempus Passionis; sed vir peritus demonstravit locum Talmudis fuisse corruptum à Librariis. Licebat ergo Judæis Christum morti adjudicare; quod cùm eis non liceret in die Paschatis, cæco furore abrepti, dum eum traditum à proditore Juda tenerent, statim occisum volentes, adduxerunt ad Pilatum, qui eum veluti seditiosum & prohibentem tributa dare Cæsari, sine morâ morte plecteret. Sic contigit ut ipso die Paschatis, eâdem horâ quâ in Templo agnus Paschalis immolabatur, ipse in cruce suspensus moreretur, juxta antiqua vatum vaticinia, & quæ ipse prædixerat.

Minorum Tribunalium subsellia erant in portis civitatum, nempè in loco maximè frequenti, ubi faciliùs occurrunt inter quos lites sunt agitandæ. Indè fit ut porta civitatis sumatur pro domo judicis. *Nobilis in portâ vir ejus, quando sederit cum Senatoribus terræ. Non confundetur cùm loquetur inimicis suis in portâ.* Judæi dicunt non licitum erigere Tribunal viginti trium virorum, nisi in civitate quæ saltem centum viginti cives haberet. Sed Josephus memorat tantùm septem judices in quacumque civitate. *Oppidatim*, inquit, *præsint septem viri probatæ virtutis & justitiæ cultores. Singulis Magistratibus attribuantur* Prov. 31. Psal. 126. Lib. 4. cap. 8. Antiq.

duo Ministri de Tribu Leviticâ. Primarii judices secum assessores habebant.

Tribunal viginti trium judicum erat in portâ atrii Templi. Aliqui aliud pariter viginti trium statuunt in introitu montis Templi, ita ut duo essent Tribunalia in Templo viginti trium; ex quibus eligebantur, inquiunt Hebræi, qui ascriberentur Synedrio magno, cùm numerus deficeret. Locus verò Synedrii magni, sive ut loquuntur Judæi, *beth din*, id est, *domus judicii*, constans LXXI. judicibus, in loco erat, qui dicebatur *lischat-hagazith*, hoc est, conclave cæsi lapidis. Atrium Sacerdotum circumdabatur eleganti loricâ lapideâ intra quam sic collocatum Synedrium referunt Judæi, ut esset partim in atrio Sacerdotum, partim in atrio Israëlis, ut judices, prout Sacerdotes erant vel non, sederent in atrio sibi proprio. Locus Synedrii semicirculus erat; cujus in medio sedebat princeps, ut eum commodiùs cæteri intuerentur & audirent.

In ipso Templo addicebantur morti, quos magnum Synedrium damnabat reos; sed extra sacrum locum educebantur ad mortem. Videlicet Deus, ut summus Rex, in suo palatio jus ipse reddebat per assessores suos, quorum, ut dixi, maxima pars erant Sacerdotes, Seniores populi, & Principes Sacerdotum. Undè dicebat Dominus. *Ecce ascendimus Jerosolymam, & filius hominis tradetur principibus Sacerdotum & Scribis, & condemnabunt eum morte.* Condemnaverunt reum mortis in ipso Templo, in suo Synedrio; idcirco dicitur in Evangelio quod Judas pœnitentiâ ductus retulerit triginta argenteos Principibus Sacerdotum & Senioribus, quibus projectis in Templo recesserit, & abiens laqueo se suspendit. Adhuc ergo in Templo congregatos judices offenderat.

Math. cap. 20. v. 18.

Non poterat alibi quàm in Templo hoc Synedrium magnum collocari. Præceperat enim Deus, cùm Legem Moysi tradidit, ut si quid ambiguum esset inter sanguinem & sanguinem, causam & causam, &c. ascenderetur ad locum quem electurus erat. Deus autem elegit Jerosolyma, ubi Templum sibi ædificari voluit; quare cùm causa Christi Domini, utrum esset Propheta, à Synedrio dijudicanda esset, non poterat ipse perire

perire nisi Jerosolymis, ut ipse dixit. Ideò etiam dicebatur legem egredi de Jerusalem, & effluere in totum populum Israëliticum, quia omnes controversiæ Religionis & præcipuæ lites dirimerentur à Synedrio magno. *Hoc magnum Synedrium sedens in Gazith*, nempè in Templo, ut loquitur Maïmonides, *erat fundamentum legis oralis, & columna instructionis, & ab eo decreta & judicia exibant in omnem Israëlem. Quicumque credebat Moysi & ejus legi, tenebatur acquiescere iis in rebus judicialibus.* Quod intelligendum est, nisi constet judices pecuniis esse corruptos, aut manifestè coargui possint non rectè decrevisse. Utor verbis Josephi. *Luc. cap. 13. v. 33.* *Lib. c.8. Ant.*

Quin Jesus Dominus reus in Templo judicatus sit, verba Lucæ Evangelistæ dubitare non sinunt. Cùm ille enarrasset quæ per noctem transacta essent de Jesu in ædibus Pontificum, pergit sic loqui. *Ut factus est dies, convenerunt seniores plebis.* *cap.22. v.66.* Judicia animarum non fiebant nisi interdiu, ut statuunt Talmudistæ, *& Principes Sacerdotum & Scribæ*, id est, Legisperiti, quibus constabat consessus ille : *adduxerunt illum in concilium suum εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν*, & illum judicaverunt reum mortis. Ita innocens victima in Templo ipso morte damnatus est, & indè eductus ad supplicium; quod figurabat Hircus emittendus extra urbem, cum priùs oneratus fuerat peccatis populi, & in ipso Templo addictus morti, quam subiret extra castra, sive extra urbem. Agnus Paschalis occidebatur in Templo, sed ex Templo adductus intra ædes privatas comedebatur.

Judices has-ce regulas intueri jubebantur. Non suscipies, ait illis Dominus, vocem mendacii : non misereberis pauperis: non accipies munera quæ excæcant sapientes : non accipies personam : non judicabis ex famâ, quæ sæpiùs est mendax. Muneribus induci ad justitiam, inquit Philo, est scelerati hominis; nec reddere jus absque operæ præmio. Sunt enim qui nolunt gratis ferre sententiam pro causâ meliore. Oportet autem ut sententia judicis sit non solùm legitima, sed etiam incorrupta. Causas partium decet expendere ante judicium, semoto omni personarum respectu, sive sint cives, amici, familiares, sive contra: ne quid benevolentia vel odium cognitioni officiat. *Exod. cap.23.*

Admonentur judices in Scripturis non debere finere ut in judicio pauperis misericordiâ moveantur. Nam misericordia debetur quidem infelicibus; sed quisquis malè fecit sponte, non infelix, sed iniquus est. Iniquis autem pœna, justis præmium proponitur. Itaque nemini misero propter suam inopiam pœna remittenda, quia non misericordiam, sed iram meretur.

Sic res apud judices peragebatur. Qui litem intendebat, adibat primùm judices rem denunciaturus: accipiebat ab illis ministros, quibus adjutus in jus rapiebat adversarium. Ad Matt. 5. 25. hunc morem Dominus alludebat, dum dicit: *esto consentiens adversario tuo citò, dum es in viâ:* scilicet antequam sistaris coram judice, litem compone cum adversario, ne te judex mulctet. Sæpè ad dirimendam litem, alius ex litigantibus unum judicem, alter alium deligebat, & ab illis duobus judicibus eligebatur tertius; etenim oportebat judicum numerum semper esse imparem. Non stabit testis unus contra aliquem, sed in ore duorum aut trium stabit omne verbum, ut lex ipsa Deut. cap. 19. præcipit. Testes primùm jurabant per nomen Dei. Qui adjuratus respondebat, *Amen*, idem erat ac si juramentum ex ore suo proferens, asseruisset rem esse, ut diceret. Formâ quâ utebantur sive jurans, sive adjurans, erat per Deum viventem. Sunt qui velint judices & testes, latâ sententiâ, condemnatorum capiti manus suas imposuisse, & dixisse *sanguis tuus* Matt. cap. 25. v. 25. *super caput tuum.* Huc respiciebat populus vociferans *sanguis ejus super nos & filios nostros*, de Jesu loquentes, quem falsò testimonio accusaverant coram præside Romano.

Modus quo quæque sententia ferebatur adversùs reum, sive quo quisque judex expromebat suum judicium, non ubique idem est. Alibi fit simplici sententiæ prolatione, alibi tabellis in quibus scribebatur *A*, id est, *absolvo*, vel *C*, id est, *condemno*. Videntur Judæi & calculis certi coloris usos; ad cap. 2. v. 17. quem morem alludebat Joannes in Apocalypsi. *Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum, & in calculo nomen novum scriptum.* Apud Romanos *Theta* erat nota ac symbolum damnationis, prima littera nominis θάνατος: contra verò

apud Hebræos ; etenim Angelus ex jussu Dei signat littera *Thau* frontes eorum, quas divina clementia conservabat.

Lex non judicabat hominem, nisi priùs audivisset ab ipso, & cognovisset quid fecerit. Adjurabatur ipse cum istâ formulâ. *Da gloriam Deo*, ut rem de quâ quærebatur, proferret, etiam in se judicium ferens. Confitenti peccatum suum sentiebant Judæi partem futuram esse in sæculo venturo ; undè reos non semel hortabantur ne facinus admissum negantes in odium Dei incurrerent. Admonebatur, inquam, reus ut daret confessionem, ne exsors foret futuri sæculi. Sic Josuë alloquitur Achan, qui furatus fuerat pallium coccineum de anathemate Jericho. *Da gloriam Domino Deo Israël, & confitere atque indica mihi quid feceris, ne abscondas.* Hunc morem non semel indicat Paulus : ut cùm dicit, *Beatus est qui non judicat seipsum in eo quod probat*, hoc est, qui adversùs se testimonium non dicit pro rebus quas probat. *Hæreticus proprio judicio condemnatus.* Tres Scribæ judicum sententias scribebant. Primus absolventium, secundus condemnantium, tertius utrorumque. His verbis concipiebatur formula judicii. *Talis sententiâ Synedrii damnatus est ultimo supplicio, totus populus audiet & timebit.*

Joan. cap. 7. v. 51.

cap. 7. v. 19.

Rom. cap. 14. v. 22.

Tit. cap. 3. v. 11.

Ad judicia attinet ratio quâ pœnæ sumebantur de damnatis. Cum Deus, Reipublicæ summus Princeps, non minorem in animos quàm in corpora potestatem habeat, non solùm pœnas corporeas adversùs reos constituerat, sed & incorporeas, nempe quæ non repetebantur per visibiles plagas, sed per occultam manum Dei ; quales plagas Princeps, quantacumque sit ejus potestas, non potest exigere : ab his enim qui legem infringebant, cum crimen eorum lateret, Deus ipse pœnas repetebat, quæ dicebantur à Judæis *mors per manum cœli*, id est, Dei. Ad illas Paulus alludebat, cùm scribit ad Corinth. *ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi*, innuens mortem immaturam, quòd corpus Domini acciperent non se probantes. Lex incassum, morte intentatâ, prohibuisset ea quæ latere poterant, nisi ipse Deus vindex fuisset legis suæ violatæ.

1. Cor. cap. 11. v. 30.

Excommunicationem tria genera.

Inter pœnas quas exigerent homines, recensenda primùm

excommunicatio; quæ pœna erat non solùm ecclesiastica, ut nunc loquimur, sed & civilis, quatenus in Theocratiâ juris divini & civilis nulla distinctio est. Excommunicatio autem erat separatio tum à sacris, tum à profanis. Excommunicatis non licebat Templum ingredi nec Synagogas. Undè Dominus præmonens Discipulos suos quòd essent à Judæis excommunicandi, aiebat *absque Synagogis facient vos*, hoc est expellent extra Synagogas. Et Paulus scribit Corinthiis, *ut tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit. . . . & utinam exscindantur qui vos conturbant.* Verbum illud *exscindantur*, quod idem est ac exterminentur, usitatum erat in excommunicatione. Omni humano consortio removebantur excommunicati; neque enim intra quatuor cubitorum intervallum licebat ad illos accedere. Indè cùm pro excommunicatis haberentur Ethnici & Samaritani, Publicani, Peccatores, non licebat cum illis mensæ accumbere, & cum illis cibum sumere. Sed & qui labis aut criminis conscius erat, ob quam arcendus esset verbi causâ, Templo, puta si aliquam immunditiem contraxisset, tangens morticinium, non impunè ausus esset in Templi atria interiora penetrare, aut attingere quemquam, cui labem communicare posset. Ideò mulier illa Evangelica, immunda eo quòd fluxum sanguinis pateretur, tremebat conscia tetigisse fimbriam Christi.

1 Cor. cap. 5.

Gal. c. 5. v. 12.

Qui excommunicabantur, sive qui digni erant ut exscinderentur & expellerentur cœtu Israëlis, maledictis onerabantur, ut videre est in Deuteronomio ubi sæpiùs repetitur hæc vox *maledictus*. Ita maledicere & excommunicare, fermè idem sonat. Sic Paulus, *Nemo in Spiritu Dei loquens dicit anathema Jesu*; hoc est, maledicit, sicut faciebant Judæi qui eum negabant verè Messiam, & separabant à se Christianos.

cap. 27.

1. Cor. 12. v. 3.

Tradebatur Satanæ excommunicatus, hoc est, summo pœnarum ministro, ut multa pateretur. Ita ipse Apostolus flagitiosum virum tradidit Satanæ, in interitum carnis, ut spiritus salvus fieret: Deo enim permittente, qui sic maledictis onerati fuerant multùm torquebantur. Josephus describit statum ejus qui excommunicatus fuerit. *Miserabili*, inquit, *plerumque*

1. Cor. c. 5.

Lib. 2. de Bello cap. 11.

morte consumitur, nec capere ab aliis oblatum cibum potest; herbas vero more pecudum decerpens, & fame exesus per membra corrumpitur. In hoc sensu optabat Paulus Anathema esse à Jesu pro fratribus suis, hoc est, ut separaretur, oneraretur maledictis, & pœnas omnes perferret quibus excommunicati subjacebant. Misera erat conditio viri excommunicati, quam tamen experiri non renuisset Paulus, si hoc fratribus suis profuisset. Quò horror incuteretur, cornu & buccinæ inflabantur, dum pronunciarentur maledicta: accendebantur faces. Feretrum mortui, qui non fuisset ante mortem absolutus, lapidabatur. *Rom. cap 9. v. 3.*

Exemplum excommunicationis, ex Seldeno quâ Cuthæos sive Samaritanos Judæi excommunicabant, huc afferre non alienum est ab instituto. *Congregaverunt totam Ecclesiam seu cœtum populi in Templum Domini, & introduxerunt tercentum Sacerdotes & tercentum pueros, seu discipulos minores, quibus erant in manibus tercentum buccinæ, & trecenti libri legis. Hi clangebant, cantantibus interea Levitis, & excommunicabant Cuthæos per mysterium nominis Tetragrammati, & per Scripturam descriptam in tabulis Decalogi, & per anathema fori superioris seu cælestis, & per anathema fori interioris, ita ut nemo Israëlitarum unquam in posterum comederet buccellam aliquam Cuthæorum. Hinc etiam inolevit, eum qui comederit carnem Cuthæorum, habendum veluti qui comederit carnem porcinam, neque Cuthæos Proselytos fieri, neque eis esse partem in resurrectione mortuorum, juxta illud quod scriptum est. Non ad vos simul nobiscum attinet instauratio domûs Dei nostri, nec scilicet in hoc sæculo nec in futuro. Et præterea non esse eis partem, seu hæreditatem aut possessionem Hierosolymis, juxta id quod itidem scriptum est: & vobis nec portio est, nec jus nec memoria Hierosolymis. Miserunt autem anathema ad Israëlitas, qui in Babyloniâ, quin & sæpiùs iterarunt in eos anathema.* *Lib. 4. de jure Naturali.*

Doctores Judæorum tres excommunicationis species numerant: prima ab illis appellatur *niddui*, hoc est, *remotio*, *seclusio*, ab aliorum societate, etiam uxoris, & domesticorum, ad quatuor cubitos. Hæc vox venit à verbo *nada*, quod factum est à *naza*, id est, *separavit*. Durabat triginta dies, si reus

resipisceret; alioquin duplicabatur, aut triplicabatur illud spatium. Mulier menstrua, quæ ideo separabatur à cætu, huic excommunicationi subjacebat; sicut cæteri omnes Israëlitæ, qui propter corporis aut animi vitia & sordes ejiciebantur cœtu piorum ad tempus.

Secunda species dicebatur *cherem* sive *herem*, quod verbum significat *anathematisare*, internecioni vel excidio devovere. Ex hoc verbo facta est vox Caldaica *charema* aut *harema*, cui respondet vox ἀνάθεμα, *anathema*. Addebat hæc species separationi multa maledicta, ut illæ plagæ, de quibus modò dicebamus, venirent huic qui sic futurus esset anathema. Videre est in Scripturis quomodo homines & urbes exscinderentur, quando percuterentur anathemate. Internecione delebantur habitatores earum. Qui sic devovebantur, ut ipsi multati procurarent salutem omnium, appellabantur περικαθάρματα *purgamenta* & περίψημα, quâ voce sordes significari vulgò creditur; sed Suidas docet nos sic dici hostiam lustralem, quæ salus & redemp-
1. *Cor. cap.* 4. *v.* 13. tio erat. In eâ significatione se *peripsema* dicit Paulus nec alio
Rom. c. 9. *v.* 3. sensu puto dictum ab eo *optabam esse anathema à Christo*, id est, optabam, ut me Christus hostiam piacularem constituisset, nempe me onerasset pœnis quæ debentur peccato fratrum meorum.

Tertia species excommunicationis dicebatur *schammat*, à verbo Hebræo quod idem sonat ac *excludere*. Alii volunt hoc nomen factum esse ex his duabus vocibus *scham* & *mitha*, hoc est, *ibi mors*. Alii idem sonare ac *maranata*, quæ vox occurrit
cap. 16. *v.* 22. primæ Corinth. & significat *Dominus venit*. Syris enim *mara* est *Dominus*: Syris *ata* idem est quod *venit*. Insuper *schema* derivari potest à *schem*, hoc est, *nomen*. Judæi Deum appellabant *nomen*. Itaque *schammat* sumi potest pro *schema ata*, id est, Deus venit, scilicet veniet ad judicandum. Quæcumque sit eorum origo, verba sunt horrendi anathematis, quo feriebantur peccatores, de quorum salute conclamatum esse videbatur, ut illis nihil aliud superesset, quàm formidabilis expectatio judicii. Sic meritò terrorem incutiebant. *Ecce venit Do-*
Jud. Ep. v. 14. *minus*, inquit Enoch apud Judam. Hoc & minitari videtur

Malachias ultimis illis verbis vaticinii sui, venturum Dominum, & terram anathemate percussurum.

Jam de pœnis corporeis agamus. Qui non erat restituendo aut solvendo, vænibat. Fur quadruplum restituere cogebatur, si perierat res; si non, duplum. Prægnantem mulierem percutiens & abortivum faciens, si ipsa vixisset, subjacebat damno quantùm maritus mulieris voluisset & arbitri judicaverint. Qui depositum negabat, tenebatur & quintam ejus partem addere. Qui damnum intulerat, multabatur pro ratâ. Pœnarum in cute aliæ erant ad mortem, quod pœnarum genus dicitur, à Judæis *Keret* à verbo *Karat* exscindere, amputare. Quam pœnam sic exprimit Latinus interpres, *delebitur anima illius de populo suo*. Inter aliarum pœnarum genus, quæ non ad mortem, ponitur flagellatio. Sontes virgis cædebantur, etiam in Synagogis, sed non ultra quadraginta ictus. Ne illum numerum excederent, quadraginta, unâ minùs, plagas inferebant, ut sibi contigisse narrat Apostolus. *A Judæis quinquies quadragenas, unâ minùs, accepi*. Quem loquendi modum usurpatum videre est à Josepho. Hanc diminuti numeri plagarum fuisse verissimam rationem adstruit Maïmonides, ne si lictor per errorem, inquit, unam plagam supra quadraginta addidisset, legem transgrederetur. Quomodo autem fieret flagellatio, refertur in tractatu Talmudis *de Macchoth*, id est, de plagis. *Ambabus manibus ad columnam alligatis, vestis à publico ministro detrahebatur. Huic qui loris cædendus erat, & pectus ejus denudabatur. Tum collocabatur lapis pone illum, in quo stabat lictor, manu tenens lorum bubulum complicatum, quo eum feriebat non stantem, vel sedentem, sed inclinatum. Lictor verò unâ manu, quantùm poterat, percutiebat, præcone clamante; nisi custodieris & feceris omnia verba legis hujus, quæ scripta sunt in hoc volumine, & timueris nomen ejus gloriosum & terribile, hoc est, Dominum Deum tuum, augebit Dominus plagas tuas, & quæ sequuntur alter numerabat plagas, tertius lictorem ut feriret jubebat.* Itaque cùm quis flagellabatur, ambæ manus ejus adstringebantur ad palum, unum & dimidium cubitum altum, quo inclinabat corpus. Vestis ipsius ad lumbos detrahebatur. Sic

Exod. cap. 22. *Exod. c. 21.* *Levit. 6.* *Exod. 21.* *Deut. 25. 3.* *2. Cor. cap. 11. v. 24.* *Lib. 4. cap. 8. Antiq.* *Deut. cap. 28. v. 58.*

cap.16. v.22. in Actis Apostolorum στρατηγοὶ magistratus Templi *scissis tunicis eorum*, Pauli & Silæ, *jusserunt eos virgis cædi; & cùm multas plagas eis imposuissent, miserunt eos in carcerem.* Fiebat flagellatio in oculis judicis, ut ritè fieret. Flagella sive scuticæ habebant quandoque in extremitatibus aculeos, instar scorpionum, & ideò dicebantur *scorpiones*; de quibus dicebat populo
3. Reg. cap. 12. v. 14. Roboam. *Pater meus cecidit vos flagellis, ego autem cædam vos scorpionibus*: genus scuticæ acerbioris.

Rabbini pœnas in foro capitales fuisse quadruplices dicunt, lapidationem scilicet, combustionem, gladium & strangula-
Deut. cap. 21. v. 22. tionem. Crucifixio non erat pœna usitata inter Judæos. *Quando peccaverit homo, quod morte plectendum est, & adjudicatus morti appensus fuerit in patibulo, non permanebit cadaver ejus in ligno, sed in eâdem die sepelietur, quia maledictus à Deo est qui pendet in ligno, & nequaquam contaminabis terram tuam quam Dominus Deus tuus dederit tibi in possessionem. Hanc legem*
cap. 8. v. 29. *servavit Josue. Regem quoque Haï suspendit in patibulo usque ad vesperam & solis occasum; præcepitque Josue, & deposuerunt cadaver ejus de cruce, projeceruntque in ipso introitu civitatis.* Græcus autem interpres neque patibulum, neque crucem nominat; sed lignum geminum vocat, quòd ex duobus lignis
cap. 10. v. 26. crux constitueretur. Idem Josuë, *suspendit quinque Reges super quinque stipites, fueruntque suspensi usque ad vesperum, cúmque occumberet sol, præcepit sociis ut deponerent eos de patibulis.* Gabaonitæ crucifixerunt filios Saülis, permittente Davide Rege, in monte coram Domino, id est, coram Tabernaculo, quod
2. Reg. 21. 9. tum erat in Gabaon. Sed, ut clarè liquet, non id erat propriè crucifixio, quâ quis vivus cruci affixus tandiu in illâ manet, donec extremum halitum duxerit. Mortui enim, non vivi, illi de quibus loquitur Scriptura suspensi sunt. Suspensus quidem est Aman (sed non erat Judæus) in ligno quinquaginta cubitorum altitudinis, quod paraverat Mardochæo. Ita crucifixio usitata erat apud Persas; juxta quorum consuetudinem
Lib. 1. cap. 6. v. 11. Cyrus apud Esdram posuerat decretum, ut omnis homo qui legem quam dederat, mutaret, tolleretur lignum de domo ipsius, & erigeretur & configeretur in eo.

Crucifixio,

Crucifixio, ut diximus, non erat pœna apud Judæos usitata. Quandoque qui mortis supplicio multati fuerant, suspendebantur in cruce, non tam in supplicium, quàm in exemplum. JESUS CHRISTUS non Judaico sed Romano more affectus est supplicio crucis: passus enim est in cruce, cui affixus fuerat, non solùm in ostensionem pœnæ, sed & in pœnam.

Circa autem suspensionem, quoquo modo fieret, sive vivi sive mortui corporis, hæc observabant Judæi, si fidem adhibemus Maimonidi, qui ita loquitur. *Non suspendunt aliquem, inquit, de arbore radicibus suis loco infixâ, sed de arbore jam succisâ; idque ne fortè parcatur illi arbori quo minùs succidatur, cùm tamen arbor, ex quâ suspensus quis fuit, unà cum suspenso sit defodienda, ne remaneat ipsi infausta hæc memoria, dicantque de eâ; en hæc ipsa arbor, de quâ N. N. suspensus est. Atque sic pari modo defoditur quoque lapis, quo quis fuit lapidatus, itemque gladius, quo quis decollatus, nec non sudarium, quo quis strangulatus. Cuncta illa sepeliuntur* instrumenta supplicii, quæ consumi vel è conspectu auferri solebant, ne funesta superarent omina. *Tractatu Sanedrin. cap. 15.*

Pœna lapidationis sic exigebatur. Lapidandus educebatur extra castra sive extra civitatem, ubi locus erat supplicii. Dum educeretur reus, præco anteibat clamitans: Talis prodit lapidandus, ob talem culpam, à talibus testibus accusatus. Si quis insontem docere potest, accedat. Cùm reus decem tantùm cubitis distaret à loco supplicii, monebatur ut ipse culpam confiteretur. Vestibus suis exuebatur intra quatuor cubitos à loco lapidationis. Ad mortis pœnam damnatis præbebatur poculum vini cum grano thuris, ut turbaretur mens eorum. Hæc ex Talmude: undè liquet quid sit vinum myrrhatum, quod Christo in cruce datum est, nec accipere voluit. *Et dabant ei bibere myrrhatum vinum & non accepit.* Species misericordiæ erat, juxta illud Proverbiorum. *Date siceram mærentibus, & vinum his qui amaro sunt animo.* Id consuetum erat Judæis; sed milites Romani illusuri admiscuerunt acetum & fel. *Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum, & cùm gustasset, noluit bibere.*

Levit. 24. v. 14. *Marc. 15. 23.* *cap. 31. v. 6.* *Matth. 27. v. 33.*

Solebant Judæi plectere sontes ante occasum solis; eâdem
Deut. cap. 21. v. 23. autem die sepelire. Locus lapidationis erat duplici hominis staturâ altus. Unus testium projiciebat eum in lumbos suos. Si in pectus suum se volveret, revolvebant in lumbos. Si sic moreretur, bene: si non, testis alter tollebat lapidem atque cordi ejus imponebat. Si ita moreretur, benè; si non, lapidabatur
Deut. 17. 7. per omnem Israëlem, ut præcipitur in lege. *Manus testium prima interficiet eum, & manus reliqui populi extrema mittetur, ut auferas malum de medio tui.* Etiam reus solebat sic præcipitari, ut impingeret magno alicui lapidi, quo vulnere si non moreretur, alter lapis ei impingebatur; ad quod alludit Dominus
Matth. cap. 21. v. 44. dum ait, *& qui ceciderit super lapidem istum, confringetur, super quem verò ceciderit conteret eum.*

Juvat exhibere loca veteris Testamenti, ubi de lapidatione
cap. 14. v. 14. agitur. Sic præcipitur in Levitico. *Educ blasphemum extra castra, & ponant omnes qui audierunt manus super caput ejus, & lapidet eum universus populus. Et ad filios Israel loqueris: homo qui maledixerit Deo suo, portabit peccatum suum, & qui blasphemaverit nomen Domini, morte morietur. Lapidibus opprimet eum omnis multitudo populi, sive illis civis, sive peregrinus fuerit.* Ita pariter
cap. 13. v. 9. in Deuteronomio. Similis lex fertur adversùs eum qui voluisset Israëlitas adducere ut servirent diis alienis, sive frater, sive filius, sive uxor, sive amicus. *Non acquiescas ei, nec audias; neque parcat ei oculus tuus,* Deus loquitur, *ut miserearis & occultes eum, sed statim interficies. Sit primùm manus tua super eum, & post te omnis populus mittat manum. Lapidibus obrutus*
cap. 17. v. 2. *necabitur.* Pariter hæc præcepit Deus. *Cùm reperti fuerint apud te intra unam portarum tuarum, quas Dominus Deus unus dabit tibi, vir aut mulier qui faciant malum in conspectu Domini Dei sui, & transgrediantur pactum illius, ut vadant & serviant diis alienis, & adorent eos... & hoc tibi fuerit nunciatum, audiensque inquisieris diligenter, & verum esse repereris, & abominatio facta est in Israel, educes virum ac mulierem qui rem sceleratissimam perpetravit, ad portas civitatis tuæ, & lapidibus obruentur. In ore duorum aut trium testium peribit qui interficietur. Nemo occidatur uno contra se dicente testimonium. Manus testium prima*

interficiet eum, & manus reliqui populi extrema mittetur, ut auferas malum de medio tui. Sic eum, quem filii Israël, dum in deserto peregrinabantur, deprehenderunt Sabbato ligna colligentem, eductum extra castra lapidibus obruerunt.

In his-ce animadvertendum quo zelo quisquis Judæus teneretur ferri adversùs legis divinæ violatores; neque enim, ut nunc fit, turpe habebatur à reo mortis pœnas exigere, & publici ministri exercere munus. Quin testium erat primos in reum lapides mittere; quam legem intuebatur Christus, dum ad Pharisæos dicebat, agens de adulterâ muliere: *qui primus vestrûm sine culpâ est, in eam lapidem mittat.* Sed & omnes qui adstarent, tenebantur unâ obruere qui dignus morte judicatus erat. *Lex erat Judaïca*, inquit Herodes apud Josephum differens, *ut si cui accusato filio parentes manus imponant, necesse habeant circumstantes saxis eum ferire.* Scilicet ut principi navare operam qualemcumque decorum habetur, laudis quoque in Theocratiâ loco habebatur persequi peccatum, id est, injuriam Deo factam. Lex jubebat ut qui audiret blasphemiam, protinus in signum doloris vestem suam dilaceraret; quod fecit Caiphas, opinatus Jesum ore protulisse blasphemiam. Talis laceratio non erat illicita summo Sacerdoti, nisi supra cadaver mortui. Lacerabat autem vestes suas, non à summâ, sed à parte imâ, ut volunt Judæi. *Lib. 16. c. 17. Antiq.*

Nec silendum de ministris sive lictoribus, quos *shoterim* Hebræi appellant. *Ii erant*, verba sunt Maïmonidis, *qui gestabant fustes & flagella, & adstabant judicibus*, nempe ut reos traderent ministro adstanti cruciandos, ut dicitur in Evangelio. *Et judex tradat te ministro.* Pergit loqui Maimonides. *Illi per plateas ambulabant, & cauponas, ut expenderent mensuras & pondera, utque transgressores verberarent, & omnes eorum executiones fiebant mandato judicum, & quemcumque viderent peccantem, eum ad judices trahebant; hique eum judicabant juxta ejus peccatum.*

Antiquis Judæis, ut vidimus, quatuor solummodo pœnæ genera in usu erant, lapidatio, combustio, decollatio, suffocatio, sive strangulatio. Dicunt Judæi, ubi genus mortis in

Scripturâ non exprimitur, ſtrangulationem eſſe intelligendam, nempè quia minimum ſupplicium, & ampliandi ſunt favores. His quatuor ſuppliciis quidam addunt demerſionem καταποντισμὸς; cùm ſcilicet reus in profundum ſaxo ingenti alligatus demergebatur; cujus ſupplicii mentio fit in Evangelio.

Pœnæ non capitales fuêre carcer, vincula, compedes, reſtitutio, talio, flagellatio. Quandoque reſtitutio fiebat in duplum, triplum, quadruplum, in quintuplum. Talio erat æqualis retributio, dens pro dente, oculus pro oculo, manus pro manu, pes pro pede. Romanis priuſquam morte damnatos cruci affigerent, cædebant flagellis in carcere. A capite ad calcem homo medius quandoque diſſecabatur, quâ pœnâ creditur Manaſſes prophetam Iſaïam affeciſſe. Romani ſæpiùs reos damnabant ad beſtias; quo genere ſupplicii plures Chriſtiani interdum occiſi ſunt. Tympaniſmus erat ſpecies diſtentionis, quâ tortus homo diſtendebatur, veluti tympani pellis. cap. 11. ἐτυμπανίσθησαν *diſtenti ſunt*, inquit Paulus ad Hebræos, loquens de ſuppliciis quibus torti ſunt viri pii. *Lapidati ſunt, ſecti ſunt* ἐπρίσθησαν ſerrâ diſſecti ſunt.

CAPUT XIII.

De Hebræorum legibus primariis, quæ Noacho, Abrahæ, Moyſi datæ ſunt; tum de ſecundariis, quas ipſi Judæi obſervant, ne peccent in primarias. De Miſchna & Talmude, quo illas complectuntur.

Reſpublica viget legibus ſervatis; nec aliam perſonam gerit legitimus Magiſtratus, quam Magiſtri qui docet legem, aut vindicis qui pœnis afficit legem infringentes. Cùm ergo conſtituenda eſſet Reſpublica, venturi Chriſti apparatus, neceſſe fuit ut Deus conſtringeret legibus quos in populum coaleſcere volebat. Cujus autor erat & Princeps, decebat eſſe ordinatiſſimam. Primum leges congruere debuerunt po-

pulis carnalibus qui sola corpora cogitare possent. Ideo Deus plerasque leges allegoriis significavit; ut cùm præcipit ne bovi trituranti os alligaretur, manifestè providet ne non mercenario labor suus aliquem pareret fructum. Præterea cùm in apparatu Christi venturi, demonstranda esset utilitas hujus adventûs, decebat ut omnia facienda aut præcavenda declararentur legibus expressis; ut nusquam ea superba cogitatio subiret animum hominum: Quid enim tantopere indigebamus Christo? Tantummodo præmonendi eramus: si ipse Deus significasset quæ à nobis observata voluit, dictis paruissemus. Non ergo Christus è cœlo in terras deducendus. His superbis cogitationibus lex ipsa occurrebat; monitis suis potiùs incendens malam cupidinem. Quæ Judæi videbant meliora esse, & ipsi probabant, non faciebant, sed quod noverant malum. Itaque lex Mosis ulcus retegebat, non sanabat; & patuit per omne illud tempus quod à lege datâ effluxit, potentis manûs medicamine egere sauciam hominum naturam.

Jam à primordio mundi meditabatur Deus rempublicàm Hebræam, umbram Christianæ; quos autem colligebat cives, statim legibus instruebat. Noë cum familiâ suâ primi sunt illi cives, deinde Abraham; quibus ergo jam posuerat aliquas suas leges Deus, donec plures alias proponeret in monte Sinaï. De his omnibus legibus differamus. Noachidas vocant Hebræorum magistri, gentes omnes præter Hebræos, qui Abrahamidæ, vel potiùs Israëlitæ vocari amant: Magistri autem illi dicunt Noachum filiis suis septem præcepta tradidisse, quæ pro jure naturali, omniumque hominum communi, sumunt.

Horum præceptorum primum interdicit cultum extraneum, ut non alius, præter unum, Deus colatur. Secundum, ne profanetur nomen Dei. Tertium, ne effundatur sanguis humanus. Quartum prohibet concubitus illicitos. Quintum, furtum. Sextum præscribebat ut Magistratus & judices constituerentur, qui cùm judicarent de illis præceptis, tum commonerent populum de observatione eorum. Septimo non licebat carnem cum sanguine comedere; quod unum ex illis septem præceptis expressum est in Genesi. His septem legibus cap. 9.

adstringebantur quotquot erant intra Hebræorum portas, nempè Proselyti portæ, seu domicilii; neque enim debuit esse licitum cuique in populo Dei commoranti sine ullâ justitiâ vivere. Huic æquo mori ut parerent Apostoli, cùm gentes admiserunt in Ecclesiam, quæ adhuc morabatur Jerosolymis,
Act. cap. 15. decreverunt in concilio ut qui ex Gentibus converterentur, legibus quidem Moysis non gravarentur, *sed ut abstinerent se à contaminationibus simulacrorum, & fornicatione, & suffocatione,* quæ præcipua erant capita servanda Proselytis domicilii. Causa hujus decreti non alia verisimilior; quod ut liqueat, afferam luculentum in eam rem Maïmonidis testimonium ex cap. 4. tractatûs ejus de Proselyto. *De sex rebus mandata accepit Adamus, de idololatriâ, de blasphemiâ, de homicidio, de illegitimo concubitu, de furto, & de judiciis exercendis: nam licet hæc cuncta apud nos sint recepta à Mose Magistro nostro, & ratio ipsa ad ea observanda incliuet, ex summâ tamen verborum legis apparet quod de his ei præceptum fuit. Præter hæc Noacho traditum fuit aliud præceptum de membra animalis viventis non comedendo, sicut dictum est, verumtamen carnem cum animâ ipsius, id est, sanguine ipsius non comedetis: atque ita præcepta esse septem inveniuntur; & sic se res habuit per totum terrarum orbem, donec Abrahamus insuper ad hæc accepit præceptum de Circumcisione. Ille etiam instituit preces matutinas; Isaacus deinde separavit decimas, & alias etiam instituit preces tempore pomeridiano celebrandas; Jacobus superaddidit præceptum de non comedendo nervo, qui emarcuit, & instituit preces nocturnas, & deinde Amram in Ægypto plura alia accepit præcepta, donec tandem venisset Moses Magister noster, & per eum perficiebatur tota lex.*

Deus præcepit Abrahæ ut circumcidendo se auferret præputium sui ipsius, filiorum, & servorum, in signum fœderis quod cum eo pepigerat: hoc-ce sigillo in carne, ut dictum est, signans Abrahamidas ut propriam pecudem, ut solent pastores suis ovibus notam inurere. Circumcisione sic quisquis fiebat de populo Dei; antea non admittendus particeps sacrorum. Nullus incircumcisus admitti poterat in atria Templi, aut comedere de victimis immolatis Deo, puta de Agno Paschali;

ſed nec etiam obnoxius erat legibus modò enarrandis, quas Deus videtur per Moyſem ſolis Iſraëlitis præſcripſiſſe, ut ipſi Judæi ſentiunt.

Leges à Deo Iſraëlitis datæ numero non paucæ ſunt. Judæi enim totam legem Moſis in ſexcenta & tredecim præcepta diviſerunt, affirmativa ſcilicet & negativa. Affirmativa ſive jubentia ſunt ducenta quadraginta octo, juxta numerum membrorum corporis humani; tot enim Rabbini membra corporis eſſe affirmant. Præcepta negativa ſive prohibitiva, trecenta ſexaginta quinque conſtituunt, juxta numerum dierum anni ſolaris, vel, ut alii dicunt, juxta numerum venarum in corpore humano. Hæc præcepta numero ferè infinita, ut inquiebat Petrus Judæos alloquens, *neque patres noſtri, neque nos* *Act. cap.* 15. *portare potuimus.* Pariter ob multiplicia illa præcepta, Paulus 10. ſcribens Epheſiis appellat *legem mandatorum.* Populo autem *cap.* 2. *v.* 15. inſipienti ſingula verbis ſingulis præſcribenda, quæ ſibi facienda eſſe alioquin non intellexiſſet. Chriſtianis verò amor rectitudinis infuſus cordi eorum inſtar eſt complurium legum; quas etſi nullum ſcriptum oculis eorum ſubjiciat, ſatis ipſi advertunt.

Ut illas innumeras leges Moyſis aliquo ordine colligamus, protinus obſervabimus, quas leges Deus potiſſimum obſervandas volebat, decem capitulis, quæ *Decalogus* appellari ſolent, in duabus lapideis tabulis ſcripſiſſe, cùm illæ leges deletæ eſſent ex tabulis cordis; nobis enim innatæ. Sicut autem in Decalogo præcepit Deus virtutes, quas exercendi locus ſæpiùs occurrit; ita & ea tantùm crimina, in quæ frequentiùs labi homines poſſunt, prohibuit. Indè factum ut pleraque & deteſtanda magis crimina in Decalogo non vetita ſint; quæ ideò malè quis licita putaret, cùm alibi Deus ea acerbis pœnis mulctanda præcipiat: ſed quia non in illa proni ſunt homines, non perpetuò erat ſubjicienda oculis lex quibus prohiberentur.

Summam ergo legum ſuarum, quæ præcipuæ eſſent, ad decem capita, quot habemus digitos, revocavit Deus, ut faciliùs numerarentur & infigerentur memoriæ. In primâ verò duarum

tabularum. Præcipitur I. ut unus Deus colatur, nec fiant idola. II. Ne nomen Dei in vanum ſumatur. III. Ut ſanctificetur dies ſeptimus. In ſecundâ præcipitur I. parentes honorare. II. Non occidere. III. Non mœchari. IV. Non furtum facere. V. Non loqui contra proximum falſum teſtimonium. VI. Non concupiſcere domum proximi ſui, nec uxorem. VII. Non ſervum, non aſinum, &c.

Plurimas alias leges tulit Deus, quæ ad primam vel ſecundam tabulam referri poſſunt. Scilicet Deus quæ ſervanda aut fugienda vellet, fuſiùs & diſtinctiùs quàm in Decalogo, alibi declaravit. Ad primam tabulam referri poſſunt illæ leges de
Exod.22. 20. non immolando diis alienis, de non offerendo ſemine Moloch,
Lev.18.v.21. Exod.23. 24. de evertendis deorum ſimulacris. Contra Ariolos, Magos, Py-
Levit.19. 31. & 20. 6. thones. Non jurandum eſſe per alienos deos.
Deut.18. 11. Ad ſecundam tabulam referendæ leges de honorando prin-
Exod.23. 13. cipe & ſene, de pœnis quibus percuſſores puniendi, contra
Exod.22. 28. illicitos concubitus, ne eſſet meretrix de filiabus Iſraël, nec
Levit.19.23. Exod 21. uſuris premerentur fratres, ut proximus adjuvetur, ut bos ejus
Exod. 22. errans reducatur ad eum, & ſi bos ille ceciderit, ſublevetur,
Levit. 1.13. 20.* non ſequenda turba ad faciendum malum; non intrandum in
Deut.23. 17. domum debitoris pauperis, ut auferatur pignus; quo ſi indi-
Exod. 22. Levit.25. geat, ut dormiat in eo, protinus ante occaſum ſolis ei redden-
Deuter. 23. dum eſt, non neganda merces advenæ. In vindemiâ & meſſe
v. 19. 20. ſupereſſe debebant reliquiæ, quæ à viduis, pupillis, & advenis
Exod.23.v.2. Exod. 22. colligerentur. Deus conſulens pudicitiæ & honeſtati prohibet
v. 27. ne mulier veſte viri, ne vir veſte muliebri induatur. Ei qui
Deuteron. 24. v. 14. recens vineam plantaſſet, qui extruxiſſet novam domum, qui
Levit.25. modò nupſiſſet, concedebatur vacatio militiæ ad breve tem-
Deut.22.v.5. pus.

Cùm tota Reſpublica Hebræorum Deo dicata eſſet, omnia quæ ad illam attinebant, pars aliqua religionis reputabantur. Nulla res, ut diximus, erat merè civilis, ſive humana; quoniam ſingula, Deo præcipiente, ordinata erant. Diſtinctis tamen capitibus exhibentur in libro legis, quæ ſpectabant ritus ſacros, Sacrificia, dies feſtos & ſimilia; quorum mentionem ſuprà fecimus. Adjungam hìc præcepiſſe Deum, ut una eſſet urbs,

urbs, quam ipse eligeret, in quâ solâ poneretur unum Templum & unum altare, quoniam ipse unus esset, & Hebræorum genus unum. In hanc-ce urbem & Templum ter in anno conventus fieri debebat Hebræorum ex universâ eorum ditione, ut Deo pro acceptis beneficiis gratias agerent, & per conversationes ac convivia, inquit Josephus, mutuam benevolentiam alerent. Cæteras leges, quæ potissimùm religionem spectant, suis locis protulimus.

Certissimum argumentum Rempublicam, de quâ loquimur, habere Deum authorem illud est, quòd in eâ populorum saluti prospectum sit, & statuta omnia, quibus pax, æquitas foventur, alitur virtus, & vitia rescinduntur, quibus dissilit societas. Respublica Hebræa perfectissimum est Reipublicæ ordinatissimæ exemplar. Ut membrorum à capite; ita populorum salus ab eo cui subditi parent, pendet. Ut princeps virtute præditus esset, alienus à vitiis, præcaverat Legislator. *Satis est Deum habere præsidem*, utor verbis Josephi. *Attamen si Regis vos cupido ceperit, nemo sit nisi vestri generis & sanguinis, & cui justitia sit cordi cum cæteris virtutibus. Is quisquis fuerit, plus legibus & Deo, quàm suæ prudentiæ tribuat, nihilque præter Pontificis ac Senatûs sententiam faciat: nec multas alat uxores, aut pecuniis, equisve plurimis gaudeat: quarum rerum copiâ facilè contemptor legum posset evadere. Etsi talibus studiis plus æquo fuerit deditus, obstandum est ne potentior fiat, quàm rebus vestris expedit.* *Antiq. lib. 4. cap. 8.*

Suprà vidimus formam judiciorum ordinatam fuisse, & præmonitos judices ne muneribus excæcarentur. Uni testi fidem adhibere non poterant, sed tribus aut minimùm duobus; quorum testimonium vita antè acta faceret verisimile. Non mulierem propter levitatem, non servum propter animos degeneres, testem esse licebat.

Utilitate cives maximè conjunguntur; etenim arcta est inter eos societas, quæ pariter singulis utilis est: contra cupiditas adversatur societati, cùm nimirum sunt qui potentiores ditioresque fieri ambiunt. Coercebatur cupiditas; omnium enim Israëlitarum æqua erat conditio. Primò unum illis genus, qui omnes ex Abraham, Isaac & Jacob prognati. Ideò vir Israëlita

nisi volens non poterat perpetuæ servituti subjacere. Si quis, inquam, Hebræus emptus esset in servum ab Hebræo, postquam servierat per septem annos, septimo dimittebatur liber; nisi ille mallet Domino, quem diligebat, in æternum servire;
cap. 21. v. 6. tuncque perforabatur subulâ auris ejus, ut præcipitur in Exodo,
Psal. 39. v. 7. ad quod alludit Psaltes in personâ Domini cùm dicit Deum Patrem compellans, ***aures autem perfecisti mihi:*** vel juxta Hebræum fontem ***aures perfodisti*** sive ***perforasti***; scilicet ut tibi servus in æternum addicerer. Scriptor Epistolæ ad Hebræos
cap. 10. v. 5. sensum secutus scripsit ***corpus adaptasti mihi***, ut scilicet victima tibi fierem.

Secundò lex agraria, quâ post quinquaginta annos, sive in jubilæo, agri venditi redibant ad veteres dominos, frænabat cupidinem augendorum agrorum. Sed omnibus modis cautum erat, ut quisque partis frueretur. Terminos terræ movere fas non erat; hæc enim præcipua causa bellorum & seditionum, si avaritia certis terminis non circumscribatur. Facilè legum scripta transilit, qui terminis cupiditatem suam cohiberi non patitur. Adversùs furtum leges severæ latæ erant. Deprehensus in furto vel parietem perfodiens occidi poterat impunè. Aurum aut argentum furatus duplo mulctabatur, pecudem quadruplo, bovem quintuplo. Mutuum dare ad usuram nemini Hebræorum licebat; non enim justum est reditus captare ex fortunis tribulium. Hanc legem Judæi interpretabantur de fratribus: nulla religio cæteros homines usuris opprimere. Vestimentum quod oppigneraverat pauper, ante solis occasum huic reddendum erat, sicut mola quâ cibus paratur. Vitæ civium consultum erat; etenim præterquam gravi talionis supplicio percussores puniebantur, homicidio commisso in aliquo agro, cujus auctor non compareret, oppidorum vicinorum Magistratus convenientes, testabantur ablutis manibus se immunes esse ab hoc pravo facinore; quibus ab homicidio longè revocabantur Israëlitæ. Quin & leges præcavebant ne cui mors casu obtingeret. Tectum domûs cingendum pinnaculo erat, ne quis indè laberetur: sic de puteis. Urbes refugii assignatæ erant, in quas confugeret qui ignoranter alium occidisset, ut se subtraheret iræ cognatorum ejus.

Proles veluti ſemen eſt Reipublicæ, quo aliis decedentibus novi ſubeunt cives. Ideò lex lata adversùs ſpadones, qui virilitate & genitu ſe privaſſent, & effeminato primùm animo etiam corpora haberent muliebria. Virgo in uxorem ducenda illi à quo violata; ſed & virgo deſponſata, ſi talis poſtea non inventa fuiſſet, obruebatur lapidibus. Quoniam adulterium pervertit matrimoniorum tum utilitatem, tum decorem, ut adulteræ mulieres non laterent, edebat miracula conſpicua Deus. Etenim aquis, quas Zelotypiæ appellat Scriptura, pota mulier adultera in Templo, marcebat; quæ ei non nocebant, ſi innocens fuiſſet. Licebat Hebræis plures uxores ducere, & quas voluerint repudiare, dando illis libellum repudii, quod illis ad duritiam cordis conceſſum erat, ne ſcilicet ab odio & irâ inflammati in uxores, quarum mores ferre non poterant, ferro & veneno ab his ſe divellere tentarent. Magnum indiderat Hebræis Deus amorem legitimæ prolis. Turpe erat mulieri ſterilem eſſe. Et quoniam è Republicâ eſt ne familiæ deficiant, & poſſeſſiones apud cognatos remaneant; ideò mulier cujus maritus nondum ſuſceptis liberis defunctus fuerat, ducebatur à fratre mariti, qui dicebatur ſuſcitare fratri ſuo ſemen, quia proles quæ ſuſcipiebatur, cenſebatur fratris demortui, quaſi in primo conjugio ſuſcepta eſſet.

Deus prohibuerat in Deuteronomio, ne reges ſibi multiplicarent uxores; quod intelligendum de numero exceſſivo: nam pluralitas tunc non inhibebatur. Et vetabat Deus, ne reges multiplicarent ſibi equos. *Cumque fuerit* Rex *conſtitutus, non multiplicabit ſibi equos, nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero ſublevatus.* Ratio legis, ne erigatur in ſuperbiam, magnoque faſtu & pompâ incedat: ne equitatui fideret; & in Ægyptum reduceret Judæos. Ex Ægypto tunc temporis adducebantur; à quorum moribus ut avocaret populum, ſatagebat Deus. Hinc equos captos ſubnervari jubet. Quod & feciſſe David, legitur.

cap. 17. v. 17.

Joſ. cap. 11. 6.
2. Reg. 8. 4.

Leges ſequentes ſpectant puerperas, quæ ob effluvium ſanguinis immundæ ſunt. Ne communicarent immunditiam ſuam, tenebantur manere in ſanguine ſuo, id eſt, non exire loco ubi

deprehendiffet eas ſua immunditics. Præterea, prout marem vel fœminam pepererant, ante certum dierum numerum non comparebant in Templo, in quo completis purgationis diebus, certum piaculum offerebant. Cùm mulier pepererat maſculum, immunda erat ſeptem diebus: octavo circumcidebatur puer; & triginta diebus aliis manebat in ſanguine purificationis ſuæ; ſic per quadraginta dies cenſebatur immunda. Huic legi illuſtrandæ afferam quod obſervat Cenſorinus in libello de die natali capite XI. *Itaque ut alterius partûs origo in ſex eſt diebus, poſt quos ſemen in ſanguinem vertitur; ita hujus in ſeptem: & ut ibi quinque & triginta diebus infans membratur; ita hic pro portione, diebus ferè quadraginta. Quare in Græciâ dies habent quadrageſimos inſignes. Namque prægnans ante diem quadrageſimum non prodit in fanum, & poſt partum quadraginta diebus pleraque factæ graviores ſunt, nec ſanguinem interdum continent, & parvuli fermè per hos dies morbidi, ſine riſu, nec ſine periculo ſunt. Ob quam cauſam, cùm is dies præterit, diem feſtum ſolent agitare. Quod tempus appellant* τεσσαρακοστόν id eſt quadrageſimum diem.

Levit. cap. 12.

Providit Moyſes, ut omnia æquis legibus fierent; certa fides eſſet depoſitorum; æquis ponderibus & menſuris omnes uterentur: quin & exteris æquos ſe præberent Iſraëlitæ; bellum non inferrent, niſi priùs pace oblatâ. Nullam autem cum Gentibus idolatris primis temporibus permiſerat Deus iniri ſocietatem, ne ſcilicet exemplo earum quis corrumperetur. Pertinebat ad politiam quòd leproſi arcerentur ab hominum commercio, ne morbum communicarent.

Diximus Deum leges dando populo carnali, captui ejus ſeſe accommodaviſſe, & corporeis ſignis adumbraviſſe, quæ ille mente intelligere non poterat. Ergo maxima pars legum Moſaicarum non accipiendæ verbo tenus: erant allegoriæ. Exempli causâ, lex circumciſionis denotat noxia deſideria amputanda. Similiter leges de non coquendo hædo in lacte matris; de non arando in bove & aſino; de non induendâ veſte quæ lino & lanâ texeretur; de non ſerendis in eodem agro diverſis ſeminibus; de non alligando ore bovis triturantis; de rejiciendo vaſe, cui non eſſet operculum; de abſtinendo à

Exod. 23. 19. Deut. 22. 10. 11. Lev. 19. 19. Deut. 25. 4. Num. 19. 15.

contactu cadaveris; de abstinentiâ certorum ciborum. His & *Levit. 11.v.8.*
aliis præceptis docebantur Hebræi servare quæ essent majoris *39 ibid.*
momenti : nec opus est ut pluribus explicem quid indicarent illæ allegoriæ ; etenim lector admonitus, dum has leges perleget, facilè advertet mentem Legislatoris.

Denique ut omnes leges Dei saltem in genere perstringamus, cùm omnes amore boni vel timore mali ferantur ad virtutem, deterreantur à vitio, sicuti Deus mandata præcipiens sæpiùs pollicebatur opes, imbres de cœlo, terram feracem, abundantiam mellis & lactis, vinum & oleum, uberes segetes; ita & adversùs prava facinora pœnas statuerat. Magus & qui
eum consulebat lapidabatur. Itemque blasphemus, idololatra *Lev. 20. 6.*
adulter, venefici, parentum percussores, qui illicitè concubuis- *Levit. 24.16.* *Levit. 20.2.*
set, qui prægnantis fœtui nocuerat comedens sanguinem. Ho- *Deut. 22.*
micidæ morti addicebantur. Qui non erat solvendo aut resti- *Exod. 21.22.* *ibid.*
tuendo, vænibat. Qui aliquem mutilaverat aut occiderat, *Levit. 7. 27.*
Talione tenebatur, oculus pro oculo, dens pro dente. Fur qua- *Num. 35.*
druplum rei ablatæ restituere cogebatur, si perierat, sed si non perierat, tantummodo duplum. Qui depositum negabat, tene-
batur & quintam ejus partem addere. Involuntariæ cædis reus *Exod. 21.* *& 22.*
exulabat usque ad mortem Pontificis. Taurus cornupeta, cæso *Num. 35.*
homine lapidabatur. Ille cujus bestia alteri nocuisset, cogeba- *Exod 2.v.28.*
tur damnum sarcire. Aquis zelotypiæ explorabatur fides uxoris *Exod. 22. 5.*
suspectæ ; aquæ autem illæ potæ non nocebant nisi adulteris
uxoribus, ut dictum est. *Num. 5.v.11*

Sontes pro meritis cædebantur diversis pœnis. Nam suppli- *Deut.25.v.2.*
ciorum genera diversa erant. Talio, Verberatio, venditio homi- *Exod.21.v.23* *Deut.25.v.2.*
nis rei. Exilium. Vivicomburium. Lapidatio. Potio aquarum *Exod.22.v.3.*
dictarum zelotypiæ. Decollatio, cujus unicum extat exemplum *Exod.21.v.13* *Lev.21.v.14.*
in divo Joanne Baptista. De hoc supplicio nulla lex erat. *Lev.24.v.16.*
Addunt Rabbini strangulationem ; sed nullum de illâ in lege *& alibi.* *Num. 5.*
statutum apparet.

Interest scire præter illas leges quæ leguntur in sacro Codice, alias esse ore majorum posteris traditas, seu mavis dicere scriptarum legum interpretationes & observationes, quibus caveatur ne in leges Dei scriptas ullo modo peccaretur. Scilicet

ex avitâ traditione didicerant Judæi, quæ fuisset vera Legislatoris mens, sententia, doctrina. Præterea, qui cæteris sapientiâ tùm virtute præstabant, ubi exoriebatur dubitatio, viam ingrediebantur & monstrabant, quâ quis insistens tutiùs incederet in mandatis Dei, & longè abesset ab horum prætergressione. Hoc est quod Judæi appellant legem oralem, ad discrimen legis scriptæ, quia ore tradita est. Appellant etiam secundam legem quia data sit post scriptam, quando illam Deus secundò Moysen, ut volunt, allocutus est. Juvat audire Maïmonidem de istâ orali lege disserentem in præfatione suâ commentariorum super *Misnaiot*.

Seias omnia legis praecepta, quæ à Deo ad Moysen Magistrum nostrum demissa sunt, demissa ad ipsum fuisse unà cum interpretatione suâ, eloquente Deo ipsi primum textum, deinde explieationem & interpretationem ejus, & quid comprehenderet textus iste authentieus, eo modo, inquit Maimonides, *quem tibi descripturus sum. Recipiente se Mose in tentorium suum, primus ipsum conveniebat Ahron, cui textum ad se cœlitùs demissum semel enarrabat, ipsumque ejus interpretationem docuit. Illo deindè surgente, atque ad dexteram Mosis se sistente, ingrediebantur Eleazar & Ithamar filii ipsius, quibus etiam dictabat Moses idem quod dictaverat Ahroni; tum surgentibus ipsis, sedentibusque uno ad sinistram Mosis magistri nostri, altero ad dextram Ahronis, ingrediebantur postea septuaginta seniores, quos docebat Moses eo modo quo docuerat Ahronem & filios ipsius. Ingrediebatur postea cœtus populi promiscuus omnis, nempè quærens Dominum, quibus etiam idem recitavit donec omnes ab ipso illud audirent. Audierat autem jam Ahron à Mose textum illum quater, filii ipsius ter, seniores bis, reliquus coetus semel. Deinde, discedente ab ipsis Mose, repetebat Ahron textum istum, quem memoriâ tenebat à Mose quater auditum, uti descripsimus, omnibus qui aderant; tum discedebat etiam Ahron; atque ita etiam duo Ahronis filii jam quater audierant (illud quod dictum est,) à Mose ter, & ab Ahrone semel. Post Ahronis igitur discessum, repetebant Eleazar & Ithamar eundem textum, quem quater audierant, uti explieavimus, coram toto præsentium coetu, atque à docendo surrexerunt. Atque hoc pacto*

factum est, ut etiam septuaginta seniores jam textum istum quater audierint, bis à Mose, semel ab Ahrone, nec non ab Eleazaro & Ithamaro semel. Recitabant ergo & septuaginta seniores textum istum populo semel, ut & omnes quater illum audirent, primò à Mose, secundò ab Ahrone, tertiò à filiis ipsius, quartò à septuaginta senioribus, qui tum discedentes alii, alios docebant illud quod à Dei nuntio acceperant, texum autem voluminibus inscribebant. Tum dispertiti sunt primores populi per totum Israëlem ad eos docendos atque instituendos, donec memoriâ tenerent textum illum, ejusque lectionem callerent. Deinde docebant etiam illos interpretationem textûs istius à Deo demissi, quæ sensus ejus universos contineret. Textum autem scripto, traditionem memoriæ mandabant: atque ita dicunt sapientes (quibus pax) lex quæ scripta est, & lex quæ ore tradita.

Vult autem Maimonides præcepta, cum generalibus, particularibus, & minutiis ad illa quæque spectantibus, data esse in monte Sinaï: Moysen scilicet ex hoc monte 613. præcepta, tot enim numerant, cum interpretationibus attulisse. *Præcepta autem*, inquit ille Rabbinus, *voluminibus inscribebantur, expositiones ore tradebantur.* An ita rem fieri contigerit, scire non possumus: cùm autem tum Dei Majestas, tum irrogatæ per manum ejus pœnæ legem violantibus, magnum incuterent timorem, non mediocre studium adhibebant Judæi, ubi dubitatio exoriebatur, ne per ignorantiam prætergrederentur legis mandata. Præceperat Deus, ut si quid ambiguum esset, consulerent summos Sacerdotes Hierosolymitanos, videlicet Synedrium magnum. Ergo verisimile est legem oralem maximè constitisse responsis hujus consistorii; dum hæc & ista constituebant, quæ quasi sepes legis essent, ne illa violaretur, & statuta sua non scriptis, sed ore mandarent custodienda. Nec illa absunt à mente Maimonidis. *Consistorium magnum Hierosolymitanum*, inquit ille, *fundamentum est legis oralis. Hæ sunt columnæ doctrinæ, undè prodeunt statuta & judicia in omnes Israëlitas: quibus credendum esse & parendum lex jubet. Secundùm sermonem legis quem docebunt te.* Rem ille fusiùs sic explicat. *Quando stabat Consistorium magnum, nulla erat dissentio inter Israëlitas. Si*

Tract. de Rebell. cap. 1.

Deut. 17.

cui enim aliqua exorta esset difficultas, de quâ ferenda esset sententia; is consulebat Consistorium suæ civitatis, à quo si rem sciret, responsum accipiebat: sin secùs, ille qui consulebat, cum illo Consistorio aut cum legatis ejus, ascendebat Hierosolymam, & consulebant Consistorium, quod erat in monte Templi; à quo si rem sciret, responsum accipiebant: sin secus, omnes accedebant ad Consistorium, quod erat in porta Atrii; à quo, si rem sciret responsum accipiebant: sin secùs, omnes accedebant ad Cameram Augustam, consulturi magnum Consistorium. Si res, de quâ erat quæstio, omnibus Consistorii magni judicibus, sive secundùm traditionem, sive secundùm suum judicandi modum nota esset, statim pronunciabant. Si verò rem clarè perspectam non haberent, suo tempore judicabant: & tandiu rem agitabant, donec omnes consentirent, aut partitis sententiis, majorem partem sequerentur. Tum edicebant omnibus, qui eos consulebant: sic statutum est; idque omnes recipiebant. Postquam desiit Consistorium magnum, crevere dissensiones apud Israëlitas. Hic enim rem pollutam pronunciavit, suamque sententiam confirmavit. Alius verò mundam esse asseruit, suamque itidem sententiam confirmavit. Iste vetuit, alius verò licitum esse dixit.

Fatetur ergo Maïmonides alia esse præcepta quæ instituta sunt post traditam legem, quæ nempe sapientes statuerunt, ac per universum Israëlem propagaverunt. Ad illa passim videas in sacro Codice fieri allusiones, & innui praxim eorum. Causæ autem hujusmodi novellarum constitutionum fuerunt præcipuè duæ, primò ut lex divina tantò certiùs custodiretur, & à transgressione præservaretur: ideo vocant Rabbini has constitutiones sepem legis; quia hujusmodi constitutionibus arcere voluerunt homines à transgressione & violatione ipsorum præceptorum divinorum. Sic, exempli gratiâ, in gradibus matrimonii, illis quos lex nominavit, plures superaddiderunt Rabbini, quò tantò minùs circa gradus prohibitos peccaretur. Secundò multa prohibuerunt Rabbini, præter legem, ut Judæi à reliquis populis discernerentur, & omnis cum illis communio, & periculosa consuetudo impediretur; ne fortè ex nimis arctâ cum eis conversatione vel convictu assuescerent moribus

moribus eorum, & connubia & matrimonia cum illis contraherent, vel ab eorum fide & religione non prorsus abhorrerent. Ideò, inquam, panem Gentilium, & alios quosdam illorum cibos, de quibus lex nihil præcipit, prohibuêre; & innumeris decretis sese oneraverunt, dum in dubiis viam eligunt tutiorem, & ex iis quæ disertis verbis præcipit lex, eruunt quid circa hæc de quibus est dubitatio, ipse Legislator ediceret. Id fieri observant tredecim argumentandi modis.

1. Modus dicitur ab impari. 2. A simili verbi gratiâ, lex præcipiebat scrutandum fermentum in Paschate; sed sedula perscrutatio cum lucernis fit; ergo indè Doctores deducebant esse scrutandum fermentum cum lucernis. 3. A constitutione principii. Sic ex eo quod scriptum est, *Omne stratum in quo dormirent Gonorrhæâ affecti, immundum erit*, inferunt etiam pallium & interula immunda fore. 4. A generali cum speciali v. c. *Homo qui obtulerit ex vobis oblationem Domino de animalibus:* non omnigena animalia intelliguntur, sed tantùm boves & pecudes, quia nimirum sequitur: *De bobus & pecudibus offeretis oblationem vestram.* 5. Modus est à speciali cum generali. Quoties reperitur speciale, cui postponitur generale, tunc omnes species comprehendi censentur. Non vacat hos omnes modos persequi, quos habes expositos in notis Josephi de Voisin ad pugionem fidei. Videre est Judæos argumentari illis modis in eruendâ legis sententiâ; ex quibus deducere est originem cujuscumque Judaïci ritûs: exempli causâ, cur percolarent liquores; scilicet quia vetabat lex ne animal immundum comederent, culices autem immundi sint: igitur curam adhibebant ne hos vorarent potando, potui fortè permixtos.

Lev. cap. 15. v. 4.

Lev. c. 1. v. 2.

Errori subjacet mens hominum, & in utramque partem vehemens est nimis. Hinc factum ut tùm religione tùm licentiâ peccaverint ipsi Judæorum sapientes. Dum enim religiosiores volunt fieri, onus sibi imposuerunt, cui portando pares non fuere; aut dum serviunt cupiditati, legem, quàm decebat, laxiorem fecerunt, molliùs interpretando. Undè etiam ortæ sunt inter Doctores diversæ sententiæ; quæ cùm in dies multiplicarentur, ut ne lex oralis tandem oblivione deleretur, nullo

publico ſcripto hactenùs conſignata, tandem aliquo tempore poſt everſum Templum ſcriptis mandata eſt, ſive collecta in codice, qui ideò *Miſchna* dictus eſt, quia contineret Judæorum δευτερώσεως, id eſt, ſecundam legem; ſic vidimus legem oralem appellari. Hæc luculenter docet nos Maïmonides loco quem allegavimus. De fundamentis autem traditione acceptis dicit nullam fuiſſe diſſenſionem uſque ad tempus *virorum Synagogæ magnæ*. Sic vocat Prophetas Aggæum, Zachariam, Malachiam, Danielem & alios. Poſtea controverſiæ ortæ, inquir, ex errore aut oblivione, dum ambiguum eſt an alter verum retulerit, alter autem in narratione ſuâ erraverit, aut oblitus fuerit, vel non totum à præceptore ſuo acceperit quod accipere oportuit.

Jam antequam Jeſus naſceretur in terris, in duas ſcholas Schammæi & Hillelis ſciſſi erant Judæi, ut vidimus; undè opinionum prælia. *Ex quo multiplicati ſunt diſcipuli Schammai & Hillelis, qui non quantùm opus eſt ſtuduerunt, multiplicata eſt diſſenſio in Iſraële, & facta eſt lex quaſi duæ leges.* Hæc Maïmonides, qui laudibus evehit uſque in cœlum Rabbi Judam, quem dicit ob reverentiam ſolitum nominari *Rabbenu ha KKadoſh*, id eſt, Rabbinum noſtrum ſanctum. Ille eſt qui primus traditiones publicè edidit, & in unum volumen digeſſit, quod inſcripſit *Miſchna*, id eſt, ut diximus, legem ſecundam. De iſto opere ſic loquitur Maïmonides in præfatione ſui operis quod inſcripſit *manum fortem*. *Enim verò*, inquit, *à Moſe Doctore noſtro, uſque ad Rabbi noſtrum ſanctum nullus exaraverat ea quæ publicè docebantur ex lege orali, ſed unaquâque generatione Princeps Conſiſtorii aut Propheta ſæculi illius ſibi ipſi ſcribebat Commentarios traditionum quas audiverat à Doctoribus ſuis; publicè verò ore docebat: & ita unuſquiſque ſibi viritim deſcribebat expoſitionem legis, & rituum ejus, quemadmodum audiverat. Quod verò attinet ad ea, quæ ſingulis ætatibus innovabantur in judiciis, quæque traditione non habebantur, ſed ex aliquo de tredecim modis, horum authoritas erat penes Conſiſtorium magnum. Ita totum hoc uſque ad Rabbi ſanctum perduravit. Ille collegit omnes traditiones, omnia judicia, ſententias, & expoſitiones quas au-*

diverant à Mose Doctore nostro, quasque singularum generationum Synagogæ super universa docuerant. Ex his omnibus librum Mischna composuit, publiceque legit, ut omnibus Israëlitis innotesceret. Descripserunt eum omnes, & ubique docuerunt, ne ab Israëlitis lex oralis oblivione periret. Verùm enim verò quæ causa fuit cur Rabbi noster sanctus id faceret, nec sineret rem esse, ut priùs erat? quia nimirum videbat paucitatem, discessionemque discipulorum fieri: angustias novas oriri: regnum impium per orbem extendi, & summam habere potestatem: Israëlitas in ultimas regiones deportari, composuit opus unum, quod esset in manibus omnium, quò citiùs discerent non oblituri.

Mischna, quod nomen redditur Græcè ἡ δευτέρωσις, quasi dicas *iterationem legis*, volumen est magnitudine parvum, Judæorum jus Civile & Canonicum, si ita loqui fas est, complectens; quod inceptum referunt Judæi centum & quinquaginta annis post eversionem Templi sub Antonino, Marco Antonino, & Commodo Imperatoribus; ita ut illud syntagma absolutum sit sub fine secundi sæculi à Christo nato. Postea auctum est opus illud Misnicum variis Glossis, interpretationibus, Commentariis; quod augmentum sive complementum appellatur *Gemara*, à verbo Hebræo quod significat *perficere*; ut *Gemara* sit ἡ τελείωσις sive perfectio Mischnæ, ut Judæi loquuntur. Totum autem illud opus nominatur *Talmud*, quasi dicas, (vox *Talmud* eam significationem habet) opus doctrinale, nempè corpus doctrinæ Judæorum, collectum ex multorum Doctorum sententiis. Talmud constat *mischna* & *gemara*. *Mischna* est quasi textus Talmudis. *Gemara* est instar glossæ seu commentarii in Talmud.

Porrò duplex est Talmud. Primum Hierosolymitanum dicitur, quod pro Judæis in Palæstinâ degentibus ex vulgari Doctorum sententiâ à Rabbi Jochanan Academiæ Hierosolymitanæ rectore consarcinatum est, anno Christi 230. aut seriùs juxta alios. Aliud Talmud Babylonicum est, pro iis qui in Babyloniâ aliisque peregrinis locis agebant, conscriptum. Illud clarius & perfectius est, & ideò in majori pretio habitum quàm Hierosolymitanum. Totum Talmud Maïmonides con-

traxit in summam brevem & claram, sub titulo *manus fortis*, cujus mentionem jam feci. Inde deprompsi quæ ex orali lege, nempè à majoribus traditâ Judæi observabant eo tempore quo Christus in terris versabatur; quæ ideò proderit non ignorare.

CAPUT XIV.

Consuetudines, ritus, mores tùm veterum tùm hodiernorum Judæorum circa res civiles, ortum, vitam, matrimonia, vestes, cibos, potum, supellectilia, artes, mortem, sepulturam.

IN ipsis etiam rebus quæ extra religionem Judæorum positæ videbantur, multa eam spectabant. In vestibus sua religio ostendenda erat: apponendæ certæ fimbriæ in angulis palliorum, de quibus modò disseremus: illigandæ fronti, brachiis membranæ, in quibus verba quædam legis essent descripta: postibus ædium insigenda etiam verba legis. Dum hæc parabant & exequebantur, qui plus cæteris videbantur sapere, tantam ipsi diligentiam adhibebant & adhibendam præcipiebant, ut factum sit, temporum progressu, innumeris præceptis astrictos fuisse Judæos. Innumeræ sunt consuetudines eorum, diversi ritus; quæ omnia cùm jam vigerent ætate Christi, planus omnino esse non potest sermo Evangelicus, nisi iis qui hæc non ignorant. Discenda autem sunt ex Talmude, & ex hodiernis Judæorum moribus, quæ recensere non mihi propositum est, nisi quatenùs utilia sunt ad intelligendas Scripturas.

Ut aliquem ordinem servem in hac consuetudinum farragine, initium ducam ab iis quæ circa ortum considerari possunt. Die octavo, post ortum, pueri masculi circumciduntur. Hodie, sicut & olim, Circumcisio fit à quocumque, etiam in privatis domibus. Femellæ non circumcidebantur. Qui à Judaismo deficiebant, præputium, hoc est, pellem medicâ qua-

dam arte adducebant super glandem, ut vestigia circumcisionis non apparerent; quod facere prohibet Paulus, *Circumcisus aliquis vocatus est, non adducat præputium.* 1. Cor. c. 6. v. 18. Dum circumcidebatur puer, nomen ei imponebatur, non inane, sed aliquid significans. In eo sæpè exprimebatur nomen Dei, ut in *Nathanael, donum Dei:* in Joanne, *Misericordia Dei:* in David, *dilectus*, nempè Deo. Pariter imponebatur nomen femellis. Postquam Judæos peculiaris veneratio incessit circa magnum Dei nomen, scilicet *Jehova*, tunc mutaverunt omnia nomina in quibus primæ litteræ hujus sancti nominis occurrerent. Sic pro Joachim frequentiùs dixerunt *Eliachim*, pro *Joïada, Zacharias.* Quandoque vir proprio vel familiæ nomine appellatur; ita diversitas nominum non semper ostendit personarum diversitatem.

Refugiebant Judæi etiam ore sumere nomina Idolorum & Templorum, in quibus falsa numina colerentur. Ita pro *Bethel, domus Dei*, dicebant *Bethaven*, id est, *domus iniquitatis*; sic Beelzebut, id est, *Dominus muscarum*, pro *Beelsemen*, sive *Dominus cœli.* Consuetum erat Judæis nomina sua mutare, quando commorarentur inter Ethnicos, ne agnosceretur eorum origo. Sic *thabita* erat Judæis Græcisantibus *Dorcas*, id est, *capra*; & *Thomas* Hebræis erat qui Græcis *Didymus.* Et forte *Silas* Judæis, erat Romanis *Tertius.* Nimirum utebantur Græcis nominibus, quæ essent ejusdem significationis ac nomina sua Hebræa. Ergo multi inter illos Græcis nominibus appellati sunt, ut *Aristobulus*, *Andræas*, *Philippus.* Nomina sua sic etiam mutabant, ut Romana viderentur. Qui *Mardochæus* Hebræis, inter Romanos *Marcus* appellabatur; qui *Saulus*, *Paulus*; qui *Simeon*, *Simon*; qui *Jesus*, *Jason.* In ablactatione pueri convivium celebrabatur. Non licebat puero, qui ex servo natus erat, vocare patrem suum, *Abba*; quæ vox idem sonat Hebræis ac *pater* Latinis. Genes. cap. 21. v. 28. Hanc soli usurpare poterant, qui erant filii patris-familias; undè Apostolus dicit quod cùm spiritum adoptionis à Deo acceperimus, possumus clamare ad Deum, *Abba.*

Masculi omnes nunc tenentur uxorem ducere, ubi attigerunt

sexdecim aut septemdecim annos. Virgines multâ curâ servantur abditæ intra domum; undè virgo dicitur Hebraïcè *alma*, id est, *abscondita*. Contrahebantur matrimonia extra Templum, sine ullâ Religionis ceremoniâ, iis tamen legibus ut primùm virgo spondeatur, non deducenda in domum mariti, nisi interposito spatio aliquorum mensium, vel etiam annorum. Ita Virgo Maria, postquam Josepho desponsata fuit, aliquot menses mansit apud parentes suos, & in domo cognatæ Elizabeth, antequam Joseph sponsus ejus acciperet eam in conjugem, nempè deduceret in domum suam. In die, inquam, nuptiarum sponsa deducebatur in domum sponsi, multis comitantibus juvenibus, qui reputantur amici sponsi, quos Græci vocant *paranymphos*: Hebræi verò *scheliachim*, quod idem sonat Latinis ac *missi*, *internuntii*, Græci *Apostoli*. Ideò suos præcipuos discipulos appellavit *Apostolos* Christus, quia ipse esset sponsus, qui Ecclesiam duxit uxorem, per illos internuntios, sivè *paranymphos*. Virgines quæ ibant obviam sponso, præferebant lampades, nimirum baculos ligneos, in quorum summitate vasculum erat instar scutellæ, in quo erat segmentum panni cum oleo & pice. Ex his, inquam, accensis facem virgines sponso præferebant.

Nuptiæ contrahuntur in conclavi mariti sub umbellâ, vel sub baldachino, quod quatuor juvenes sustinent. Qui astant, varias benedictiones cantant super conjuges. Sponsus sponsæ dat annulum. Pacta matrimonialia fiunt coram saltem duobus testibus, qui solent esse Rabbini. Deinde per octo dies celebrantur convivia: unde cùm Christus ad nuptias in Cana tertiâ die, nempe dierum octo per quos nuptiæ celebrabantur, venerit, comitantibus eum plerisque discipulis, non mirum si defecisset vinum. Cùm bona sua pater divideret inter filios, quos nuptui dabat, debebat omnia duplicia primogenito. Hanc legem intuebatur Elisæus, cum postulabat ab Eliâ ut fieret in se duplex spiritus ejus, id est, duplicem portionem ex spiritu, quem divideret inter suos discipulos.

Deut. 21.17.

Virgo non heres poterat nubere Israëlitæ ex quâcumque Tribu: David de Tribu Juda in uxorem duxit Michol, ex

Tribu Benjamin. Sed heres ex lege nubere debebat uni ex cognatione patris sui. Levitæ jus connubii cum omnibus habebant: videre est in Judicibus virum Levitam junctum matrimonio cum uxore de Bethleem Juda. Lex solùm cavebat ne per nuptias avitæ possessiones transferrentur in aliam Tribum. *Num. 36.* *cap. 9.*

Nullus poterat accedere ad propinquam carnis suæ; ad revelandam turpitudinem ejus. Tamen ex eo quòd Israëlitæ tenerentur magno prolis desiderio, & sterilitas opprobrium esset, fratre sine liberis mortuo, frater superstes tenebatur ejus viduam pro uxore accipere, & illi suscitare prolem, quæ censebatur primi mariti. Indè duplex Genealogia, altera secundùm naturam, altera secundùm legem. Prima continebat nomina eorum qui verè genuerant; altera eorum, quorum heres erat ille cujus genealogia texebatur.

Apparet ex Esdrâ, & ex omnibus Judæorum scriptis, quantâ curâ libri Genealogiarum servarentur; ut post etiam multa secula pateret ex publicis monumentis uniuscujusque origo. Eusebius scribit quòd Herodes magnus, cùm usque ad ætatem suam in tabulariis publicis descriptæ essent origines tam familiarum Hebraicarum, quàm eorum qui ad Proselytos, id est, advenas genus suum referebant, verbi gratiâ ad Achior Amanitem, & ad Ruth Moabitidem, eosque qui ex Ægypto simul cum Israëlitis egressi per matrimonia cum ipsis permixti fuerant. Herodes priscas illas familias nihil ad se pertinere intelligens, ignobilitatis suæ conscientiâ stimulatus, omnia illa veterum familiarum monumenta concremavit; ratus se tùm demùm nobilem visum iri, cùm nemo esset qui ex publicis monumentis originem generis sui, vel ad Patriarchas, vel ad Proselytos, vel ad permixtos Israëlitis peregrinos posset referre. *Cap. 2. v. 62. & cap. 7. v. 64.* *Lib. 1. Eccles. hist. cap. 7.*

Licebat viro plures uxores habere, sed non Pontifici summo, cui unica, & hæc virgo, ducenda erat, ut adstruunt Talmudici cum Josepho. Omnes autem Judæi abstinebant uxoribus menstruatis & gravidis, & toto tempore quo lactaretur infans. Permiserat Deus olim, ad duritiem cordis, ut marito liceret uxorem dimittere, dato libello repudii, quo nempè

declarabatur dimissa, sive extra potestatem ejus; ita ut posset cum alio viro conjungi legitimo matrimonio. Josephus scribit solis maritis à lege hoc-ce jus repudii permitti; ut mulieres non potuerint separari à conjugibus, nisi volentibus. Non poterat maritus servare adulteram conjugem; suspectarum autem fides explorabatur aquis amaris, quibus potabatur; quæ describuntur in Numeris. Non nocebant innocentibus, ut supra dictum est.

cap. 5.

Quia non licebat vestes induere ex eterogeneis, putà ex lino & ex lanâ simul textas, hodie Judæi vestem laneam non consuunt lino, nec lineam filo laneo. Fimbrias quas vocant *zizit*, per quatuor angulos palliorum ponunt, quæ fimbriæ sunt hyacintinæ vittæ, quarum fila olim producebant, qui religiosiores videri ambiebant. Ut autem huic legi pareant Judæi hodierni, quibus non licet moribus suis palam vivere, gerunt sub thorace amiculum quadratum, ex cujus quatuor angulis pendent fimbriæ, sive peniculamenta, Gallicè *des houppes*. Hoc amiculum dicitur Hebraïcè *Taleth*: Quasi dicas *epomidem*, sive vestem, quæ superimponitur. Aliud taleth majus adhibent, cùm precantur in suis Synagogis. Hoc capiti applicant, & collo circumvolvunt. Hoc genus amiculi sanctissimum putant, quia scilicet tenet locum vestis, quâ lex Moysis jubebat eos distinctos esse à cæteris gentibus. A primis temporibus pallia Judæorum fuerant quadrata, & simplex panni portio, sine ullâ suturâ, quatuor habens initia sive extremitates, quæ dicuntur alæ. Sic loqui mos est Hebræorum, qui alas Mundi nominant, quod dicimus quatuor mundi plagas; & dicunt uxores sub potestate maritorum esse sub alis eorum; quod allusio est ad eorum pallia.

Judæi in loris sive in membranis Scripturæ verba describunt; & alia ex illis loris capiti, alia manibus alligant ex lege; quod usque ad ætatem B. Hieronymi observabant, ut ille refert ad caput 24. Ezech. *Aiunt Hebræi huc usque Babylonios magistros legis præcepta servantes Decalogum scriptum in membranis circumdare capiti suo, & hæc esse quæ jubeantur ante oculos & in fronte pendere, ut semper videant, quæ præcepta sunt.*

Deut. cap. 6.

Hæc

Hæc lora à Græcis φυλακτήρια *phylacteria* dicuntur, quia in iis lex Dei servabatur, ne hujus caperet eos oblivio. A Judæis appellantur *thephillim*, quasi dicas *precatoria*, sive monumenta ad precum memoriam in animos revocandam. Circa illa thephillim magna est religio Judæorum. Olim qui majorem religionem ostendere volebant, hæc philacteria dilatabant; quod Dominus exprobrat Pharisæis. Quâ arte id fieret, dicam. Intuere, lector, imaginem Judæi cum suis Phylacteriis, tùm brachialibus tùm frontalibus, & cum suo Thaleth, sive amiculo capitis, ex quo pendent in quatuor angulis fimbriæ, sive peniculamenta, quorum fila lanea producta sunt, quæ indicant litteræ F. F. F. F. Considera etiam lignum M quale tibi seorsim exhibemus, in quo tres scissuræ sunt. Tali ligno aptatur pellis, aquis macerata, & immittitur his scissuris. Ubi illa aruit, extrahitur, & servat in se ædiculas quatuor vacuas, in quibus quatuor pergamena inscripta versiculo Scripturæ includuntur convoluta, ut solent pergamena in quibus lex exarata est, hoc est, ut convolvuntur libri Judæorum, qui non constant distinctis & explicitis foliis more nostro. Pellis ista quatuor habens dictas ædiculas cum dictis pergamenis, illigatur fronti, ut videre est in imagine viri Judæi N, ubi repræsentatur illud phylacterium cum loris suis.

Marc. 12. 5.
TAB. VIII

Tale erat *thephillim* sive phylacterium frontale: sic autem parabatur brachiale. Pellis pariter aquis macerata accommodatur ligno quadrato P, & cùm exaruit, extrahitur & habet in se ædiculam unam, quam exhibet littera Q. In ædiculâ includitur unum pergamenum, quatuor versiculis Scripturæ inscriptum, & convolutum; dein pellis, quæ continet illud pergamenum, illigabatur brachio, phylacterium brachiale.

Laceratio vestium in luctu, cùm audiretur sive malum nuntium, sive blasphemia, usitata erat Hebræis: vetita Sacerdotibus; sed interpretanda de vestibus sacerdotalibus, non de vulgari amictu, quem extra sacra ministeria gestabant.

Omnes viri Judæi solebant esse aperto capite, nisi in luctu, in Templo, & in Synagogis, ubi velabant se. Hac re demonstrabant reverentiam suam erga Deum, pudore quia indigni,

& timore,quia ille tremendus, non audentes oculos coram eo attollere. Ergo hunc-ce morem immutaverant Apostoli, cùm
cap. 11. v. 4. ad Corinthios primùm scripsit Paulus decere ut omnis vir orans aut prophetans non velaret caput; aut hæc respiciebant quæ fierent extra Templum & Synagogas, & cùm in privatis ædibus congregabantur primi Christiani. In publicis autem cœtibus non decebat mulieres esse capite detecto; etenim illæ incedebant tectæ in publico tantâ curâ, ut vel etiam capillitie falsâ tegerent veros crines, ne ullus appareret. In Synagogis verò orabant nudâ facie, quia seorsim erant separatæ à viris.

Utebantur Judæi sandaliis, qualia sunt Capucinorum, pedibus nudis: quapropter necesse erat ut crebrò illos lavarent, & oleo ungerent. Teretibus autem habenis, sive corrigiis, illigabantur sandalia pedibus & circa crura; quod effigies calceorum apposita Z exprimit. Ut deponerentur calcei, corrigiæ solvendæ erant, quod servorum munus erat. Ita Joannes Baptista de Christo aiebat: *cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum.*

Non tondent Judæi comam in rotundum, neque novaculâ
cap. 19. v. 17. barbam radunt, juxta illud Levit. *neque in rotundum attondebitis comam, nec radetis barbam.* Laxæ erant vestes; quare præcingendæ erant, quoties vel iter ineundum esset, vel opus inchoandum.

Ædes procerum perystilio ornabantur, more Romano, hoc est, circa locum subdialem erant porticus, perinde ac in claustris Monachorum. Tecta erant plana, aut talia, ut in iis deambularetur. Ergo Absalon potuit tendere tentoria in solario, id est, in tecto ædium suarum. 2. Reg. cap. 16. v. 21. Sic Judicum cap. 16. v. 27. circiter tria millia hominum de tecto spectabant Samsonem ludentem. Supra tecta Israëlitæ idola adorabant, ut eis Jeremias exprobrat, cap. 19. v. 13. & Dominus jubet Matth. 10. v. 2. *prædicare super tecta.* Scalæ extrinsecùs quandoque erant appositæ, ita ut ad tecta scandenda non necesse esset domum interiorem subire. Tecta ex lege circumdabantur loricâ, sive pinnaculo, ne quis ex illis imprudens

TAB. VIII

caderet. Feneſtrarum ex vitro rarior uſus : loco earum cancelli, vel lintea expandebantur. Noſtrorum caminorum uſus pariter ignotus erat. Vel in loco ſubdiali accendebatur ignis, vel focus ſubſtruebatur mediis in cubiculis. Nunc Judæi, in memoriam vaſtationis Templi, partem aliquam domûs, minimùm ad cubiti magnitudinem in quadrum, relinquunt non oblitam vel dealbatam. Olim in Hieruſalem non licebat trabes cœnaculi promovere ſupra publicam viam, ne ſi fortè jaceret mortuus in cœnaculo, ſubter tranſeuntes polluerentur inſcii. Quoniam Deus præcipit in Deuter. ut verba legis inſcriberentur in poſtibus ædium, & in portis. *cap. 6. v. 9.* Judæi januæ domûs, & ſingulorum conclavium, quæ inhabitantur, & domeſticis & honeſtis uſibus inſerviunt, ſchedam infigunt membranaceam, quam *Meſuſah* vocant. Huic ſchedæ inſcribunt verba legis *Audi Iſraël*, &c. & hanc convolutam cannæ, vel pixidi includunt, *Deut. c. 6.* eamque clavo infigunt, vel intrudunt omninò in dextrum poſtem ingreſſûs domûs. Quandoque foſſulam ad id in poſte ipſo excavant. Quotieſcumque autem homo pius domo ſuâ egreditur, aut cùm ingreditur, manu ſuâ *meſuſam* hanc tangit, & dicit *Dominus cuſtodiat egreſſum & ingreſſum meum à nunc & uſque in ſæculum*. Inverſæ parti dictæ membranæ inſcribunt nomen Dei omnipotentis *ſchadai*, quod per foramen in medio cannæ factum ab introeuntibus conſpici poteſt.

Interdictum erat, ut obſervat Rabbi Maïmonides, ne quiſquam ad ſimilitudinem Templi domum ædificaret, aut aliquid quod ſimilitudine referret ea quæ eſſent in Templo, aut ad Templum attinerent, ſicuti menſam, aut candelabrum Templi. Si quis domum orationis ædificaret, tenebatur eam facere pulchriorem ipsâ domo, quam habitaret. In urbe Jeruſalem non locabantur domus ; ſed patebant advenis, qui ſacra facturi huc veniebant. Dum mentionem facimus ædium, obſervandum eſt has in Judæâ, ut pluribus aliis in locis, olim non clavibus, ut nunc fit, fuiſſe obſeratas. Oſtiis obdebantur longi vectes, qui non poterant removeri niſi ab his qui intra ædes erant. Aod igitur, cujus præclarum facinus narratur tertio capite Judicum, poſtquam occidit Eglon Regem Moabitarum,

exoneramtem alvum in latrinâ cœnaculi sui, potuit per posticum effugere, quia obdidit vectem sive pessulum ostio ejus, quem servi Regis, extra cœnaculum versantes, non potuerunt removere. Interim aufugit Aod.

Vasa culinaria, & quæ pro cibo in mensâ serviunt, solent
Judæi sibi nova comparare; ne fortè aliquis non Judæus iis
usus fuerit ad cibos prohibitos coquendos. Ideò omnia vasa,
quæ accipiunt à Christianis, si testacea, vel lignea sunt, fran-
Num.c.31.23. gunt illa; si ex metallo, ea igne mundant ex lege. *Omne quod*
potest transire per flammas, igne purgabitur: quidquid autem ignem
non potest sustinere, aquâ expiationis sanctificabitur. Duplicia
vasa culinaria & mensæ habent, altera ad carnes, altera ad ci-
bos lactarios; ne fortè lac cum carne degustent, contra præ-
cap.23.v.19. ceptum illud Exodi, *Non coques hædum in lacte matris suæ.*
Ita de cultris: alios ad carnes cædendas, alios ad caseum adhibent.

Accumbebant mensæ Judæi strati in lectis, sæpè sub arbo-
ribus & sub vite. Cubitis ut & cervicibus accumbentium sub-
sternebantur pulvilli; ad quod alludebat Ezechiel, cùm dicit,
cap.13.v.18. *Væ qui consuunt pulvillos sub omni cubito manûs, & faciunt cer-*
vicalia sub capite. Sobrii olim ante serotinum tempus non so-
lebant comedere. Non manducant, nisi crebrò laverint manus
cap.7.v.3. suas. Vocem πυγμῇ apud Marcum vertit interpres Latinus *cre-*
brò. Alii putant hoc loquendi modo alludi ad ritum istum lavandi, quo Judæi attollebant manus, ut aqua usque ad cubitum deflueret. Vox autem Græca πυγμὴ denotat inter alia mensuram illam, sive spatium quod est à cubito ad digitos clausos vel pugnum. Scilicet in lotione manuum observabant Judæi ut aquis purioribus illæ abluerentur; & ideò sursum illas attollebant, ut aquæ usque ad brachia defluerent, ne si à conjuncturâ reversæ fuissent, iterum polluerent manus.

Non solas manus, sed & totum corpus lavare Judæi tenebantur; & ideò exuere se vestimentis, ut membra abluerent: quæ consuetudo illustrat locum Esdræ in libro secundo in fine capitis quarti. Loquitur Nehemias: *Ego autem & fratres mei & pueri mei, & custodes qui erant post me, non deponebamus*

vestimenta nostra; *unusquisque tantùm nudabatur ad Baptismum.* Scilicet ita intenti eramus custodiendis mœnibus Jerusalem adversùs inimicos nostros, ut non exueremus vestimenta nostra diu ac noctu, nisi cum ut pareremus legi, abluendum erat corpus ab omni immunditie. Baptismus ibi sumitur pro lavacro, sive pro lotione.

Quoties panis conficitur, juxta legem portio decerpitur ex massâ, quæ olim Sacerdoti offerebatur, nunc igne absumitur. *Num. cap. 15. & 20.* Scilicet mulieres Judææ, cocturæ panem, decerpunt ex massâ particulam instar ovi, aut plus minus-ve. Eam particulam vocant *challa*, & projiciunt in furnum ac comburunt igne. Sunt qui credant in Hebræorum conviviis partes singulas distributas ciborum in peculiaribus scutellis. Sic Elcana in epulo post sacrificium portionem suam dedit Annæ tristis; & ad eum morem creditur Dominus allusisse, cùm dicebat de Mariâ, quod optimam partem elegisset. *1. Reg. cap. 1.*

Pater-familias, antequam quidquam comedat, panem integrum sumit, benedicit & frangit, dans unicuique buccellam magnitudine oleæ, quâ acceptâ, unicuique licet comedere, non anteà. Nullus bibit, quin recitaverit benedictionem peculiarem super poculum. Qui sunt religiosiores, non bibunt vinum Christianorum & gentilium, credentes hoc sic præceptum à Deo in illis verbis, *de quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminis eorum.* *Deut. cap. 32. v. 34.* Quia culices illi qui aerem pervolitant, immundi sunt, vinum excolabant, ne aliquos haurirent, cùm suspicio esset eos in illud incidisse. Abstinent à carnibus suffocatis, quia in eis est sanguis, quem gustare lex vetabat. Ne sanguis ullus superesset in carne, pecudes mactabant, magnâ adhibitâ curâ & industriâ; ideò nullus pro lanio publico admittitur, quin se virum in hac re industrium probaverit coram judicibus peritis. Satagebant ut totus sanguis efflueret, ne quis comederet carnem cum sanguine, quod prohibitum erat: ideò non mactabant in pulvere, qui posset obturare quaspiam venas; sed in petrâ, ut videre est. Cùm populus Philistæis persequendis & cædendis defatigatus esset, & boves & oves de prædâ mactasset, sicque comedisset cum san- *1. Reg. 14. 30.*

guine, re nunciatâ Sauli: *pravaricati estis*, inquit Rex populum alloquens: *Volvite ad me jam nunc saxum grande*, super quo quisque pecudem suam occidit.

Mercaturam non exercebant Judæi; quia hæc commercio multas & diversas gentes conjungit & commiscet. Judæi autem erant hominum genus impermixtorum: itaque à mercaturâ alieni. Nos, inquit Josephus scribens contra Apionem lib. 1. *Negotiationibus non gaudemus, neque earum causâ nobis consuetudo cum aliis gentibus est. Sed sunt urbes quidem nostræ procul à mari sitæ: ipsi autem nos regionem bonam incolentes hanc cum labore exercemus* Pastoritiam vitam ipsi etiam viri Principes olim agebant, pascentes greges suos: Rura sua pariter ipsi exercebant. Propter pratorum & fœni penuriam Judæi, Palæstinæ paleas præparabant esui animalium, utentes carpentis ferratis, quorum rotæ in sarracorum sive plaustrorum modum revolvebantur. His stipulam conterebant & comminuebant in paleas.
cap. 25. v. 10. Ad hoc alludebat Isaïas dicens. *Et triturabitur Moab sub eo, sicut teruntur paleæ in plaustro.* Hebræi infirmiora quidem semina, puta melanthium & cuminum, baculis sive flagellis excutiebant; sed frumentum vel ungulis boum, vel plostellis trahis-ve exterebant.

Quoad molendi rationem, utebantur duabus molis, unâ superiori, alterâ inferiori, quæ circumagebantur vel ab asinis, quæ ideò dicebantur asinariæ; vel erant versatiles & trusatiles, quas servi & ancillæ circumagebant. Undè illud, quod Vulgatus in Job interpretatur *scortum alterius sit uxor mea*, potest aliter intelligi hoc sensu, qui verior videtur juxta fontem Hebræum *molat alteri uxor mea*, nempè sit serva. Quia verò ita necessariæ erant molæ terendo frumento, ut sine illis vita non posset sustineri, idcirco Deus sic præceperat. *Non accipies loco pignoris inferiorem & superiorem molam.* Ex structurâ Tabernaculi, & ædificatione Templi, prout de iis fit sermo in Scripturâ, colligitur Judæos artes non ignorasse. Divites & nobiles solebant aliquam artem profiteri. Ita Paulus erat scenofactoriæ artis. Vulgare erat effatum apud eos, quicumque filium suum non doceret aliquod opificium, idem committere ac si eum doceret latrocinium.

cap. 31. 10. — Deut. 24. 6.

Jam videamus quæ mortem sive vitæ terminum spectant. In luctu occasione mortis, sicut alterius cujusque rei luctuosæ, scindebant vestimenta sua, percutiebant pectus, caput discooperiebant, spargebant cinere capillos; deprimebantur lecti: quin invertebantur omnes, quia horum tunc nullus usus. Lugentes exuebant calceos. Hinc David arma filii Absalonis fugiens *ascendebat clivum olivarum, nudis pedibus incedens.* Hinc etiam Isaïas in signum luctuosæ calamitatis jussus est à Deo nudus & discalceatus incedere. *His qui morbo vel aliis necessitatibus implicantur, mos est orare per triginta dies*, inquit Josephus, *antequam immolent hostias; abstinere quoque vino, & capillos radere; quem morem Berenice Regina illis exercens diebus, nudipes etiam ante Tribunal stetit deprecans Florum, &c.* Judæi in luctu induebant saccos, hoc est, viliores vestes è crassiori viliorique canabi aut lino, nec-non è pilis caprarum, hircorumque, neglectas & nigras, cùm splendidæ essent & mundæ quas induebant in lætitiâ. Videlicet sæpiùs committebantur fullonibus, quandoquidem laneæ, qui arte suâ eluebant & candidas faciebant. In pavimento sedebant in pulvere. Quin spargebant caput cinere. Quoad funera, antequam corpus demortui conderent sepulchro, claudebant ejus oculos, & si ipsius os hians esset, ligabant maxillas. Foramina per quæ exeunt excrementa, obturabant, & deinde succedebat lotio. Corpore jam abluto, afferebantur aromata & unguenta in conditaram cadaveris. Pauperum corpora condebantur in terrâ; divitum condiebantur aromatibus, ungebantur, & longissimis vittis, sive fasciis & institis constringebantur; eo ferè modo quo hic vides in tabula VIII. Cadaver X. sic fasciis involutum: indè ressuscitatus Lazarus solvendus fuit ab institarum vinculis. Facies autem mortui operiebatur sudario, nempè linteolo quo sudor vultûs extergi solet. In ædibus demortui congregabantur parentes ejus & amici. Hæc est turba tumultuans Matthæi IX. 23. in morte filiæ Jaïri. Conducebantur & tibicines qui funus prosequerentur, quin & lamentatrices quæ fletibus suis illud decorarent. Harum lamentatricum meminit Jeremias IX. 17. quæ scitè suo lamentandi munere defungebantur. Luget Propheta in-

2. Reg. c. 15. v. 30.

cap. 20.

Lib. 2. de Bello cap. 15.

terficiendos de Juda. *Vocate*, inquit, *lamentatrices,& veniant; & ad eas, quæ sapientes sunt, mittite & properent, festinent, & assumant super nos lamentum.* Sepulchra divitum nobiliora excisa erant in petrâ, in propriis præsidiis, non modico sumptu & artificio. Ante speluncam erat area, in quâ deponebatur feretrum, quod postea demittebatur in ipsum sepulchrum. Ita duplex erat spelunca, quia intra unam & alia erat, qualis fuit
Genes. 23. illa quam Abraham pretio emit, nisi duplex diceretur, quia duplex concameratio & crypta; altera fortè pro viris, altera pro mulieribus: vel nomen erat loci. Spelunca, inquam, illa dicebatur *mach-pelah*, quod quidem nomen sonat idem quod duplex; sed pronomen demonstrativum præfixum denotat nomen proprium loci.

Tactus cadaveris inquinabat; unde ne quis imprudens accederet ad sepulchra, dealbabantur calce, vel gipso, quem colorem singulis annis, decimo quinto mensis Adar, renovabant. HincDeus appellat hypocritas sepulchra dealbat aquorum, mores extrinseci apparerent egregii, intus pravi essent; & ideò similes sepulchris. Sepulchra appellantur à Judæis domus viventium, ratione animæ quæ non moritur. Judæi non solebant cremare corpora; sic ergo interpretari decet ea loca Scripturæ, in quibus de combusto corpore Regum fit sermo, ut sensus sit, in corporibus eorum condendis sepulchro, multa fuisse aromata combusta.

Judæorum ea semper fides fuit, locum esse in quo animæ, antequam à Deo judicentur, purgari possint, & adjuvari precibus viventium. Tenetur itaque filius totis continuis undecim mensibus precari pro parente defuncto; ut videre est in libris eorum ritualibus, & observatum fuit à Juda Macchabæo,
cap. 12. v. 44. qui, ut narratur in 2. Macchabæorum, *factâ collatione duodecim mille drachmarum argenti misit Jerosolymam, offerri pro peccatis mortuorum sacrificium, benè & religiosè de resurrectione cogitans: nisi enim eos, qui ceciderant, resurrecturos speraret, superfluum videretur & vanum orare pro mortuis; & quia considerabat quod hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositam gratiam. Sancta ergo & salubris est cogitatio pro defunctis*

defunctis exorare, ut à peccatis solvantur. Auctor libri Macchabæorum, saltem ut historicus, fide dignus est; & attestatur quid olim senserint Judæi de mortuis. Nunc ante mortem confitentur peccata sua coram testibus.

CAPUT XV.

De ponderibus & nummis de quibus in sacrâ Scripturâ fit mentio.

HEbræorum mensuras exponere, & retegere fundamentum, quo illarum valor æstimari potest tantùm aggredior; sed quoniam ante ortum Domini in promiscuo usu inter Hebræos erant nummi tum Græcorum, tum Romanorum, quorum potestas invaluerat in Oriente, ad intelligendas Scripturas, necesse est ut non prorsus ignoretur quæ species fuerint nummorum & ponderum, cæterarumque mensurarum apud Græcos & Romanos; maximè cum earum nominibus Interpretes expresserint Hebræas. In componendis autem Veterum mensuris cum iis quibus nunc Parisiis utimur, quo fundamento nitor, statim dicam. Constat auctoritate Fannii, veteris poëtæ, amphoram apud Latinos fuisse vas cubicum, sive vas cubo simile, cujus latera essent unius pedis Romani. Congius ex eodem poëtâ, erat pars octava amphoræ, scilicet octo congios capiebat amphora. Denique idem Fannius adstruit sicut amphoram octoginta libras Romanas aquæ, ita congium decem ponderasse. Ex hoc Fannii testimonio colligitur quæ sit ratio mensurarum nostrarum cum Latinis. Etenim Romæ tunc temporis in ædibus Farnesianis asservatur congius, quem olim Vespasianus curaverat collocandum in Capitolio, ut esset typus omnium congiorum. Viri autem solertes cùm nostris temporibus experti essent quantùm ponderaret pondere Parisiensi aqua, cujus ille congius capax est, deprehenderunt illius aquæ pondus esse centum undecim unciarum cum dodrante unciæ,

ſive cum. $\frac{1}{4}$ Cùm itaque ipſa eadem aqua ponderet decem libras Romanas, & ideò centum viginti uncias; ſi quidem libra illa habebat duodecim uncias, collegerunt viri illi periti unciam noſtram Pariſienſem majorem eſſe Romanâ 39. granis cum $\frac{1}{4}$ qualia grana 576. in unciâ noſtrâ numerantur. Hoc ergo experimento patuit quæ ſit ratio inter libram Pariſienſem & Romanam, noſtra tum numero unciarum, habet enim ſexdecim uncias, tum etiam quia ſingulæ ejus unciæ ponderoſiores ſunt, major eſt librâ Romanâ. Uncia Pariſienſis eſt 576. granorum; ita uncia Romana, quæ minor eſt 39. $\frac{1}{4}$ hoc eſt, ferè 40. granis, cenſenda eſt 536. granorum. $\frac{1}{4}$ Indè facili negotio æſtimatur ratio veterum ponderum & nummorum cum noſtris, ut ex dicendis patebit.

Primùm enumeremus nomina ponderum uſitatiorum tum apud veteres, tum apud nos; id facere decet antequam inter omnia illa pondera comparationem inſtituamus. Uſitatum pondus Romanis libra dicebatur, habens duodecim partes, quas dicebant uncias, quaſi unas partes. Libram, ſicut quamlibet rem aliam integram, appellabant *as*, quem dividebant in duodecim partes his-ce nominibus ſignatas.

Uncia.	Sextans.	Quadrans.	Triens.
$\frac{1.}{12.}$	$\frac{2.}{12.}$	$\frac{3.}{12.}$	$\frac{4.}{12.}$
Quincunx.	Semis.	Septunx.	Bes.
$\frac{5.}{12.}$	$\frac{6.}{12.}$	$\frac{7.}{12.}$	$\frac{8.}{12.}$
Dodrans.	Dextans.	Deunx.	As.
$\frac{9.}{12.}$	$\frac{10.}{12.}$	$\frac{11.}{12.}$	$\frac{12.}{12.}$

Uncia dividebatur in duas duellas, in quatuor ſilicos, in ſex ſextulas, in octo drachmas, in ſcrupulos viginti quatuor, in obolos quadraginta octo, in ſemiobolos nonaginta ſex, in ſiliquas centum quadraginta quatuor, in lentes centum nonaginta duas.

Uſitatum pondus apud Græcos, de Atticis loquor, erat drachma, quæ erat pars octava unciæ Romanæ, ipſa continens

ſex obolos & duodecim ſemiobolos. Pondus centum drachmarum, dicebatur mina.

Apud Hebræos præcipuum pondus erat ſiclus, quod nomen idem ſonat Hebræis ac *pondus* Latinis; ſimul ſiclus erat nummus, ſive hujus ponderis & nominis erat nummus. Siclus habebat viginti partes, ab Hebræis appellatas *Gherah*, quas partes minùs benè quis interpretetur obolos; etenim majus erat pondus dicti Gherah quàm oboli. Sexaginta ſicli faciebant minam aut mnam Hebræorum.

Libra Pariſina habet ſexdecim uncias, uncia octo, ut aiunt, groſſos; groſſus tres denarios, ſive 72. grana; denarius 24. grana: ita uncia habet 24. denarios; libra verò 128. groſſos, & grana *9216*. In officinis tum monetariorum, tum cæterorum artificum auri fabrorum non uſurpatur vox iſta libra. Marcam appellant octo uncias.

Olim pecunia non numerabatur, ſed ponderabatur. Utebantur veteres metallo non ſignato, ita ut primis temporibus pondera & nummi non diſtinguerentur. Apud Romanos as fuit primùm nummus, pondo unius libræ. De pondere autem librali aſſis poſtea detractum eſt, & factus eſt vilis nummus. Aſſis verò partes erant triens & quadrans. Romani nummis argenteis uti cœperunt ſub Servio rege. Uſitatior ex illis fuit ſextertius, valens duos aſſes cum dimidio, ſive duas libras æris cum ſemilibrâ; indè appellabatur ſextertius, quaſi ſemi-tertius: ſicut Græci dicunt τρίτον ἡμιτάλαντον pro duo talenta cum dimidio.

Denarius quoque nummus argenteus valebat decem aſſes æreos, undè nomen habebat; ita quatuor ſextertios: ſed non idem ſemper fuit denarii pondus. Viri periti volunt ſub Conſulibus ponderoſiorem fuiſſe, ita ut ſeptem denarii æquarent pondus octo drachmarum Atticarum, quæ faciebant unciam Romanam; & ſub Cæſaribus imminutum fuiſſe pondus denarii, & æquatum drachmæ, ſic octo denarios pariter & octo drachmas feciſſe unciam Romanam. In tributum pendebantur à devictis gentibus denarii, in quibus expreſſa erat imago Cæſaris, de quo nummo fit in Evangelio mentio.

Drachma erat nomen usitatissimi nummi apud Atticos. Pars erat octava unciæ Romanæ, ut modò dictum. Mina etiam species nummi apud Atticos, erat centum drachmarum. Talentum Atticum valebat sexaginta minas, sive sex mille drachmas.

TAB. IX. Ponderum nomina eadem erant ac nummorum apud Hebræos, ut diximus. *Schekel*, siclus, illis idem sonat quod Latinis *pondus*; nomen etiam, ut diximus, nummi, qui à Græcis dicitur *στατὴρ stater*, à verbo *ἱστάναι* quod idem est ac *ponderare*. Si quidem siclorum frequentior usus esset, quoties non exprimitur species nummi, intelligi debet siclus. Sic cùm dicitur triginta argenteis Christus venditus, de triginta siclis argenteis fit sermo. Formam veteris sicli exprimendam curavimus. Præfert ex unâ parte vasculum, quod creditur repræsentare urnulam quâ Manna servabatur juxta Arcam fœderis, cum hac inscriptione *siclus Israel* litteris Samariticis, quibus ante captivitatem Babylonicam Judæos usos fuisse observaturi sumus suo loco. Ex alterâ parte nummus ille exhibere videtur virgam Aaronis florentem, circa quam litteris pariter Samariticis legitur hæc inscriptio *Jerusalem sancta*.

Chicar quod Græci & Latini Interpretes reddunt Talentum, primùm massa erat rudis. Pretium ejus ex cap. 38. Exodi colligitur fuisse ter mille siclorum; cùm enim constet capitatim fuisse solutum à singulis Israëlitis per annos singulos dimidium sicli, loco autem allegato dicat Moyses sexcentum millia hominum solvisse centum talenta, liquet sexcenta millia semisiclorum valere centum talenta ex quo conficitur ter mille siclos pares esse uni talento.

Res nostra nummaria tot mutationibus subjacet, ut de illâ vix statui possit aliquid certi, quo pretium ejus definiatur in multos annos. Nummorum enim nostrorum pondus, forma, valor, nomina etiam subinde mutantur, ut nullum operæ pretium sit nummos, qui nunc in usu sunt, recensere. Etenim cùm hæc quæ scribimus in lucem prodibunt, forsan nova moneta cudetur, veteris interdicto usu. Quæpiam tamen via ineunda est quâ ad nostrates nummos, hoc est, ad notum va-

Nummorum Veterum inter se comparatio eorumque Parisinis Ponderibus æstimatio

Talentum Hebreorum	Mina sive Mna Hebræum	Uncia Romana	Siclus sive Stater	Denarius	Drachma	...ster Ecu ... granis ...ius 256 ...Ses ejus
					1	Marc... Unciarū ...bræ continet
				1	$1\frac{1}{7}$	...ræorum
			1	$3\frac{1}{2}$	4	...rgenteis ...anis ...bræum de
		1	2	7	8	69 granis ...ureus 26 granis ...u ita 36 ...nderant
	1	30	60	210	240	...a argenti nummi.
1	50	1500	3000	10500	12000	4...

lorem revocare possimus antiquorum nummorum nomina, id est, sic comparare possimus veteres nummos cum nostris, ut quæcumque mutatio accidat rei monetariæ nostræ, certo æstimari possint veteres nummi.

Ratio ponderum & nummorum usitatorum apud Romanos cum iis quibus uterentur Græci, nota est ex auctoribus Græcis & Latinis, qui istam rationem definiunt. Nec etiam ignorari potest valor nummorum Hebræorum respectu ad nummos Græcorum & Romanorum, si quidem Josephus & B. Hieronymus adstruant sicli pondus fuisse semunciæ Romanæ; quod liquet ex Evangelio in quo semisiclus, nempè tributum illud quod, ut supra dicebamus, capitatim solvebatur, appellatur didrachmos, hoc est, nummus valens duas drachmas; nam sic integer siclus erat quatuor drachmarum. Suprà autem vidimus unciam Romanam valere octo drachmas, & ideò semiunciam quatuor drachmas. Indè, inquam, semisiclus Hebræus appellatur didrachma à Matthæo, ibi enim sermo est de tributo di- cap. 17.
midii sicli, quem singuli Judæi ex lege tenebantur annuatim pendere, primùm Tabernaculo, deinde Templo, hoc est, Deo. Quâ ergo lege Christus se non teneri demonstrabat; Reges enim, aiebat, non solent exigere vectigal à filiis, qui ideò immunes sunt. Ut autem dimidius siclus duas drachmas valebat; ita siclus integer quatuor drachmas: quapropter in eodem loco Matthæi dicitur Christus pro se & Petro staterem dedisse, id est, integrum siclum. Stater enim Græcis idem sonat quod Hebræis siclus, ut diximus.

Animadvertendum est Alexandrina pondera duplo majora esse Atticis, ut Varro disertè testatur. Hinc septuaginta Græci Bibliorum interpretes, quos Alexandrinos fuisse quidam conjiciunt, saltem Alexandriæ versionem suam cuderant, siclum non tetradrachmum, sed didrachmum interpretantur; quod non faciunt Evangelistæ, neque Josephus. Eadem de causâ Philo, qui Alexandrinus esset, semisiclum non appellat didrachmum, sed unius drachmæ facit. Hæc cùm non adverterent nonnulli, commenti sunt duplicem fuisse siclum, unum sanctum quatuor drachmarum, & communem alterum duarum.

drachmarum. Sicli quidem examinandi præcipiuntur juxta ficlum Sanctuarii, non quod alter esset siclus profanus, alter sanctus; verùm sic loquitur Scriptura, quia in sanctuario servarentur vera & prima pondera, quæ norma essent & lex omnium ponderum.

Omnes veteres nummi indè sine multo negotio æstimantur & componuntur inter se, notum quota pars essent libræ. Sed & valor eorum respectu nostræ apertus est, si quidem experimentis & ratiociniis, quæ modò proposuimus, innotuerit unciam nostram Parisiensem majorem esse Romanâ triginta novem granis cum $\frac{1}{7}$. Ita eò res redit, ut expendamus pondus nummorum qui nunc sunt in usu probato; si quidem noto pondere veterum nummorum, facilè erit dignoscere horum cum nostris nummis rationem. Verùm ne in calculis subducendis error subrepat, advertendum est, sive egestate, sive avaritiâ, aliquando etiam de publicorum nummorum pondere aliquid detractum esse, vel alienam materiam admixtam. Hoc contigisse nostro solido experimur, quod primum erat solidum de argento, sive nummus erat totus argenteus, qui postea ita ære permixtus est, ut abierit in nostrum usualem solidum. De justo nummorum valore nihil ergo statui potest, nisi ratione sic initâ, ut supponatur nec alienam materiam admixtam, nec justo pondere minores fuisse; quod verum est de nummis Israëlitarum: religio enim vetabat deterere eorum pondus, aut materiam corrumpere.

Non ita est de nostris nummis: præterquam quod non semper aurum sic excoquitur, ut perfectè purum sit, possunt in eo esse diversi puritatis gradus, quos viginti quatuor distingunt auri fabri, & caractas appellant. Verbi causâ, cùm de nummo aureo dicunt 22. caractas habere, significant duos tantùm gradus, sive duas partes ex viginti quatuor in eo esse materiæ inferioris. Quo autem valor auri exquisitiori ratione significent, iterum caractam subdividunt in duas partes, in quatuor, in octo, in sexdecim. Ita numus defæcatus usque ad 23. caractas & $\frac{1}{2}$, dicitur quadragesimam sui partem tantum habere ex alienâ materiâ.

Similiter diversi gradus notantur in argento, ut si ære temperatum sit, valor ejus declaretur. Purum argentum artifices in duodecim denarios dividunt. Ergo cùm significant argentum verè purum esse, ad duodecim denarios excoctum dicunt, ut scilicet nulla aliena materia supersit; ad undecim verò, cùm ita ære temperatum est, ut pars ejus duodecima ærea sit, non argentea. Denarius quatenus pondus est, ut vidimus, dividitur in 24. grana: singula grana in duas, in quatuor, in octo partes. Argentum quod undecim denariorum est, granorum verò duodecim, amisit vigesimum quartum suæ puritatis gradum.

Hæc de absoluto valore cujusque metalli. Expendendus autem valor ejus relatus ad aliud metallum. Pendet ille ex raritate vel abundantiâ hujus metalli; sæpè sæpiùs ex lubitu Principum. Olim Romæ ratio auri ad argentum ea fuit, quam numerus quindenarius habet ad unitatem; aliis temporibus, illa quæ est inter unum & decem. Ita hoc-ce sæculo hæc-ce ratio non semper eadem statuta est. Anno 1641. sub Ludovico XIII. aurum se habebat ad argentum ut 13. $\frac{1}{2}$ ad 1. hæc autem ratio immutata fuit anno 1656. & eodem pretio argenti servato, auri auctum; sic auri ad argentum ratio ea evasit quæ est inter 1. & 14. $\frac{15}{16}$

Non minùs mutationibus subjacet pretium æris, quo libra Turonensis constare videbatur; ut diuturnam operam ille non præstet, qui hoc, exempli causâ, anno quo hæc scribo, velit exprimere monetâ nostrâ valorem nummorum antiquorum, definiendo quot libras Turonenses hic & ille nummus antiquus valeat. Restat itaque ut quoniam pondera non mutantur, supponentes justum pondus suum habuisse veteres nummos, nec ex impuro metallo cusos, definiamus quale esset pondus illorum expensum ad nostratia pondera. Quot libras sive quot marcas auri, exempli causâ, ponderaret talentum Hebræum: aurei autem & argentei idem erat pondus apud Hebræos; ita de aliis nummis eorum. Utemur ratione, quam supra notavimus, unciæ Romanæ ad Parisiensem: si quis autem noto pondere alicujus vetusti numismatis, aveat exprimere monetâ

nostrâ valorem ejus, mentem advertat ad pondus nostræ monetæ quale definitum est regiis edictis. Comparet, verbi gratiâ, siclum Hebræum argenteum semiunciæ Romanæ, & ideo 268 $\frac{4}{7}$ granorum cum nummo argunteo scutato qui 512. granorum, vel cum dimidio isto eodem nummo 256. granorum, statim agnoscet siclum paulò plus quàm istum dimidium nummum ponderare, scilicet duodecim granis. Drachma erat pars octava unciæ Romanæ sive 536. granorum nostratium; ideò drachma constabat 67. granis: quarta autem pars scutati argentei ponderat 128. grana; ita drachma accedit ad dimidiam partem quartæ partis scutati argentei. Hîc præponimus pondus nummorum nunc usitatiorum in Europâ, ut si ad exteros perveniat noster libellus, uti possint calculis nostris.

De valore sive pondere nummorum æreorum ut aliquis sermo fiat, primùm observabimus nummos æreos scripturæ exteros fuisse; utebantur enim Hebræi nummis ex argento vel ex auro. Cujusque metalli valor pendet, ut dictum est, ex raritate vel copiâ ejus. Olim denarius Romanus, qui argenteus erat, æquabat pretium decem assium æreorum, sive tantum erat pretium ejus quantum decem librarum ærearum; cùm ergo denarius ille paris esset ponderis ac drachma, aut paulò ponderosior, statuimus enim septem denarios facere unciam Romanam, una libra Romani argenti constabat 84. denariis Romanis. Itaque denarius sive pars octogesima quarta libræ argenteæ, cùm valeret decem libras æris, par erat pretio 840. septimis partibus unciæ æreæ, quem numerum decem libræ æreæ continent. Sic ratio argenti ad æs tunc temporis erat eadem ac inter hos-ce duos numeros 1. & 840. quæ ratio demonstrat magnam copiam æris fuisse per respectum ad argentum. Una enim marca argenti sive octo unciæ argenti ante aliquot annos, cùm pretium argenti nondum auctum esset, permutabatur cum sexaginta libris æris, id est duæ marcæ, sive una libra argenti ejusdem valoris erat ac centum viginti libræ æris; sic ratio argenti ad æs non alia erat quàm quæ est inter 1. & 100. Igitur olim Romæ ferè octies æs vilius erat quàm nunc in Galliâ. Quare non mirum si as Romanus, licet libralis,
etiam

etiam vilis nummus diceretur. Quidquid de pretio uniuscujusque dicetur, non difficile erit accommodare alteri. Jam verò ex iis quæ modò dicta sunt, colligendo quot granis v. c. ponderet nummus scutatus integer, deprehendetur quis fuerit valor sicli Hebræi per respectum ad nummum scutatum. Aliter nostros calculos subducere non potuimus, ut in sequentia sæcula prodesse possint, donec libra Parisiensis immutata stabit. Quoad nummos æreos, sufficit scire quòd si eadem tunc esset copia æris quæ olim fuit, assem non multo extra octo denarios æstimandum; ita triens, & ideò magis quadrans vilissimus nummus erat. Sed valorem æris non possumus certò statuere. Pretium ejus subinde mutatur, augetur, minuitur. Assis verò vilis nummus erat, si comparetur ad argentum. Non ita est autem, si referatur ad æreos nummos nostros. Nam vetusti, quorum usus erat apud Romanos, ponderosiores sunt nostris æreis nummis. Veteres asses Romani non pauci reperiuntur; sed sive ætas, sive ærugo detriverit, omnes pondere inter se differunt. Plurimos habet Bibliotheca ornatissima regalis Abbatiæ sanctæ Genovefæ R. P. Nicolaus Sarebource hujus-ce Bibliothecæ præfectus, mihi rem gratam facturus, quinque veterum assium pondus exquisitis lancibus exploravit. Primus, ut ad me rescripsit, ponderat undecim uncias, uno grosso, cum quinquaginta quatuor granis. Secundus octo uncias, cum tribus grossis. Tertius octo uncias, cum quinque grossis, & triginta octo granis. Quartus octo uncias, cum sex grossis, & triginta octo granis. Quintus sex uncias, cum sex grossis, & sex granis. Igitur assis non vilis nummus censeri potest, nisi per respectum ad argentum, & eo tempore quo magna erat raritas argenti; nam ad minimum ponderabant semilibram nostratem; & ideò ratione ponderis sui & materiæ semilibram Turonensem valuissent.

Pondus nummorum sive aureorum sive argenteorum, quorum in Europâ usus frequentior est.

Ludovisius aureus ponderat 5. denariis 6. granis, sive 126. granis; ita dimidium ejus 2. denariis 15. granis vel 63. granis.

Ludovisius argenteus, 21. denariis 8. granis sive 512. granis. Ita dimidium ejus 10. denariis 16. granis vel 256. granis; & quarta pars ejus 128. granis.

Nummus aureus Hispanicus, *pistole d'Espagne*, 5. denariis, 6. granis, sive 126. granis.

Nummus argenteus Hispanicus, *piece de huit réales*, 21. denariis, 8. granis, sive 512. granis.

Nummus aureus Anglicus, *le noble à la rose* 6. denariis, sive 144. granis.

Alius nummus aureus Angliæ dictus *Guinée* ferè 157. granis & $\frac{1}{2}$.

Nummus Anglicus argenteus *Skelin* 4. denariis 12. granis, sive 108. granis.

Nummus argenteus nunc usitatior in Angliâ, *l'écu moderne*, paulò plus quàm 585. granis.

Nummus aureus, *Real de Flandre*, 1. unciâ, 1. denario, 8. granis, sive 608. granis.

Nummus aureus, *Reale de Flandre*, 1. unciâ, 1. grosso, sive 600. granis.

Nummus aureus, *Patagon de Flandre*, 22. denariis, sive 528. granis.

Dalles au lion, 21. denariis, sive 504. granis.

Nummus aureus Italiæ *Pistole*, Romæ, Bononiæ, Mediolani, Venetiarum, Florentiæ, Sabaudiæ 5. denariis 4. granis, sive 124. granis.

Nummus aureus, *Ecu*, Romæ, & in pluribus urbibus Italiæ, Venetiis, Genovæ, in Sabaudiâ, apud Coloniam Allobrogum usitatus 2. denariis, 14. granis, sive 62. granis.

Nummus argenteus in Italiâ usitatus dictus, *Ducaton*, 1. unciâ, 1. denario, sive 600. granis.

Ducaton d'Avignon, 1. unciâ, sive 576. granis.

Piece du Pape d'Avignon, ou *Julle*, 2. denariis, 9. granis, sive 57. granis.

Ducats d'or, Imperii, Hungriæ, Venetiarum, Sabaudiæ, & Provinciarum fœderatarum, & Turcarum, 2. denariis, 17. granis, sive 65. granis.

Decet autem animadvertere, nummos Gentium diversarum, licèt æqualis ponderis, non ideò ejusdem esse valoris, quia plus vel minùs inferioris materiæ permixtæ habent.

His observatis, si quis velit æstimare, verbi gratiâ, valorem sicli; quoniam pondere nostro pendeat 268. granis cum $\frac{1}{5}$ unius grani, hoc est, cum unâ parte, quales quinque continet unum granum, quod hic semel advertant, qui artem numerandi non percallent. Indè, inquam, quisque facilè deducet siclum paulò ponderosiorem esse quàm nummum, quem appellamus *demi-écu*, qui ponderat 256. granis. Ita de quocumque altero veteri nummo, cujus valor sic cognoscitur, noto pondere ejus. Tum & licebit æstimare pretium cujusque rei, & illud monetâ nostrâ exprimere. Etenim quoniam talentum Hebræorum ponderabat ter mille siclis, sequitur ponderasse 174. marcas, 4. uncias, 7. grossos; si multiplices 268. grana cum quintâ parte unius grani, quod est pondus sicli, per 3000. Nostrâ autem monetâ facile est exponere valorem talenti sive argentei, sive aurei. Nam scimus pondus nostri scutati argentei 512. granorum, & ex unâ marcâ argenti confici novem tales scutatos. Itaque necesse est talentum Hebræum argenteum valere 1571. scutatos nostrates argenteos, cum 248. granis, quæ paulò deficiunt à dimidio scutato 256. granorum.

Pondus cujusque basis argenteæ tabularum Tabernaculi erat unius talenti: tales erant centum bases; quæ igitur ponderabant 17460. marcas, 7. uncias, 4. grossos, sive valebant 157146. scutatos cum 238. granis. Similiter licet æstimare valorem talenti aurei, & rei cujusque ponderantis talentum. Etenim cùm ex marcâ auri cudantur 36. Ludovisii, sive pistolæ Hispanicæ, sive pondus marcæ par sit 36. talibus nummis cum $\frac{4}{7}$ talentum autem ponderet 174. marcas 4. uncias 7. grossos, æquabit pondus 5686. Ludovisiorum aureorum sive pistolarum cum 36. granis & $\frac{1}{7}$. Candelabrum conflatum fuerat ex talento auri; ita tantus erat valor ejus. Ergo mirum est, licet tabernaculum paratum fuerit in deserto ab Israëlitis profugis & exulibus, tantâ tamen tum auri, tum argenti copiâ abundasse.

Ne cuipiam ſit difficilis uſus tabularum, addam omnes cellas horizontales in tabulâ quæ inſeritur huic XV. capiti continere parem valorem, ſicut perpendiculares pondera ejuſdem nominis. Ita uncia Romana par eſt duobus ſiclis, 7. denariis, 8. drachmis, 32. ſeſtertiis, 40. ghera, denique 536. $\frac{1}{5}$ granis. In cellulis verò perpendicularibus quibus præſcribitur nomen illud *uncia Romana*, unciæ ſunt: in primâ cellâ *una uncia*, in ſecundâ inferiori 30. *unciæ*, in tertiâ 1500. unciæ. Ita de tabulâ ſequentis capitis. Denique ſciendum pondera apud Hebræos non fuiſſe ex metallo, ne ærugine deteri poſſent, & ſic leviora fieri; quod lucem affert huic-ce Proverbiorum loco, cap. 16. v. 11. *Pondus & ſtatera judicia Domini ſunt, & opera ejus omnes lapides ſacculi*, nempe judicia ejus omnibus ponderibus expenſa ſunt.

CAPUT XVI.

De menſuris cavis & longis, de quibus in Sacrâ Scripturâ ſit mentio.

EOdem experimento quo nobis patefacta eſt ratio veterum ponderum, aperitur via ad æſtimandas veteres menſuras cavas & longas; verbi causâ, cognitâ ratione libræ Romanæ cum Pariſienſi, deprehendi poteſt capacitas Romanorum vaſorum cum noſtris. Ex allegato enim ſupra Fannio ſcimus aquam, cujus capax eſt amphora, ponderaſſe 80. libras Romanas, congium qui pars eſt octava amphoræ, cepiſſe 10. libras aquæ, & ideò ſextarium partem ſextam congii, 20. uncias, quæ viginti unciæ pondere Romano, pares ſunt ex calculo ſuperiori 18. unciis ponderis Pariſienſis cum $\frac{5}{8}$ hoc eſt uni libræ Pariſienſi cum duabus unciis, & $\frac{5}{8}$. Cùm itaque experiamur aquam, cujus hemiſextarius noſter Pariſienſis capax eſt, ponderare octo uncias noſtrates, chopinam 16. & pintam 32. indè capacitatem veterum vaſorum æſtimare poſſumus.

Aliâ viâ ſcrutari poſſumus ipſam veterum vaſorum capacitatem per reſpectum ad noſtra vaſa. Conſtat auctoritate Fannii amphoram Romanam, cùm ſic conflabatur in formam cubi, cujus latera eſſent unius pedis Romani, tunc fuiſſe capacem aquæ, cujus pondus eſſet octoginta librarum Romanarum, quæ juxta priores calculos pares ſunt libris Pariſienſibus 55. & 14. unciis. Undè deducimus quæ ſit ratio pedis Pariſienſis cum Romano. Etenim aqua vaſis cubici, cujus latera ſint unius pedis Pariſienſis, ponderat circiter 70. libras Pariſienſes; alii enim pondus illud aſſerunt diligentiâ adhibitâ deprehendiſſe levius, nempe 69. librarum cum novem unciis. Alii verò majus faciunt ſcilicet 71. librarum cum aliquibus unciis. Ita ut neceſſe ſit pedem Pariſienſem majorem eſſe Romano, quoniam vas illud cubicum quod conſtituit, majus ſit vaſe cubico, cujus latera ſint unius pedis Romani. Horum autem numerorum 55. librarum 14. unciarum, & 70. librarum radices cubicas, arte quam norunt Arithmetici extrahendo, reperitur una ferè duodecimâ parte pedem Pariſienſem majorem eſſe pede Romano: ſcilicet pedem Romanum conſtare undecim pollicibus, quales pes Pariſinus duodenos habet. Ab hoc-ce numero non multùm diſcedit menſura pedis hujus-ce Romani, qui in vetuſtis monumentis expreſſus eſt, puta in tumulo T. Statilii, qui eſt 10. pollicum & 11. linearum, quales duodecim pollex Pariſinus habet cum $\frac{1}{10}$ lineæ, id eſt, decimâ parte lineæ. In tumulo Coſſutii pes expreſſus habet pariter decem pollices, undecim lineas cum $\frac{1}{2}$ lineæ, ideò viſum eſt nobis longitudinem veteris pedis Romani ſtatuere undecim præcisè pollicum, ſive minor ſive major fuerit.

Pes cubicus regius, hoc eſt, vas cujus latera ſunt unius pedis, continet, ut experimento diſcimus, pintas 36. quas ſingulas diximus ponderare 32. uncias. Hi duo numeri 36. & 32. per ſe multiplicati efficiunt 1152. uncias, & ideò 72. libras, quales quæque conſtat 16. unciis. Ita aqua pedis cubici non tantum 71. ſed 72. libras noſtrates continere cenſendum eſſet; ſed eſt advertendum tunc aquam pintæ ponderare 33. uncias, cùm pinta ſic impletur, ut paululum ſurgat aqua.

TAB. X. Quidquid sit, sine periculo erroris reformidandi sic æstimari potest capacitas veterum mensurarum. Proponendum est sibi ante oculos vas cubicum unius pedis nostratis, simul & alterum vas pariter simile cubo, cujus latera sint unius pedis Romani. Amphora, ut vidimus, erat cubus; cujus pars octava appellabatur congius; vas etiam simile cubo, cujus latus erat media pars lateris amphoræ, sive semipedis Romani. Notum est probatis experimentis hemisextarium Parisiensem habere 12. pollices cubicos, chopinam 24. pintam 48. Quapropter cùm pes Parisiensis contineat 12. pollices, quales pes Romanus non plus ferè habet quàm 11. ut statuimus; ideò vas cubicum pedis Parisiensis quod habet 1728. pollices cubicos, majus erit vase cubico unius pedis Romani, sive amphorâ quæ tantùm contineret 1331. pollices Parisinos. Sic facilè capacitas vasorum Romanorum componi potest cum capacitate vasorum nostrorum. Simul & ratio cognoscitur quæ sit inter mensuras longas veteres & nostras, quoniam nota sit ratio pedis Romani cum Gallico.

Jam enumeremus diversas mensuras veterum, initium ducentes à cavis, id est, à vasis. Præcipuum vas apud Romanos erat amphora. Capiebat illa duas urnas, par tribus modiis, quibus res arida, sive fruges mensurabantur. Urna habebat quatuor congios. Sexta pars congii dicebatur sextarius, sextarii pars media hemina. Apud Græcos metreta erat vas respondens amphoræ Romanæ; sed illam superabat unâ urnâ. Chus Græcorum idem erat ac congius Romanus. Cotyla par censetur heminæ. Medimnâ utebantur Græci ad mensurandas fruges.

Quam inter se habeant rationem mensuræ Hebrææ cavæ luculenter explicat Scriptura, *chomer*, qui redditur *corus* in Bibliis Latinis, vas erat capacissimum, cujus pars decima dicebatur Epha, æqualis batho, nisi quod batho liquores mensurabantur, sicut epha fruges.

Seah, sive satum erat tertia pars bathi sive epha.

Hin, media pars sati. Gomor, ut Græci efferunt, Hebræi verò *omer*, quod ergo vas aliqui confundunt cum chomer propter viciniam soni, pars erat decima mensuræ epha, cabus sexta

VASORUM HEBRÆORUM

inter se Comparatio et eorum Capacitatis vasis Parisinis æstimatio.

TRORUM

cum et $\frac{8}{9}$ sextario ... llicibus.

Chomer seu Corus	Bathus et Epha	Seah sive Satum	Hin	Gomor sive Omer	Cab...	
						... llicum, ... sello sunt ... ollices.
					1	er, 100 polli... ior sexta ... poll. cum $\frac{2}{3}$
				1	$1\frac{4}{5}$	... 2 cum $\frac{2}{3}$ seu ... chopina ... licum
			1	$1\frac{2}{3}$	3	ıs, 333 polli... major semi ... ; 22 polli. $\frac{1}{3}$
		1	2	$3\frac{1}{3}$	6	... um seu 20 ... pollic. Epha ... tio, 12 polli- ... ui bossello et $\frac{1}{16}$
	1	3	6	10	18	rus, 208 ... aut olei, cum ... umenti 15 ... n dimidio ... bus.
1	10	30	60	100	18...	

pars sati. Log quarta pars cabi erat. Sexdecim quartarii æquabant cabum; sic quartarius pars quarta mensuræ log.

Non ita facile est dijudicare quæ fuerit Hebræarum mensurarum ratio ad mensuras exteras, videlicet Græcas & Romanas, & ideò ad Gallicas. Cùm ex antedictis via pateat quâ verum valorem Romanarum mensurarum, tum cavarum, tum longarum assequi possumus; Græcarum autem cum Romanis ratio nota sit ex veterum authorum testimoniis, si Græci interpretes Bibliorum eam curam adhibuissent, ut vel unam sive cavam sive longam mensuram in Scripturarum fonte celebratam æquassent alicui mensuræ vel Græcæ vel Romanæ, res confecta esset. Dixi, sive cavam, sive longam; ex illâ enim altera æstimari potest. Verùm longè abest ut eam adhibuerint diligentiam. Exemplis evincere possem peccasse eâ in re, non ferendâ negligentiâ, quæ exempla protuli in libris de Templo, ubi diligentiùs disserimus de veterum mensuris. Eo in loco diximus Josephum scatere erroribus, fortè propriis, quorum ipse author sit; certè alienis, nempe quos in ejus codicem induxit Librariorum oscitantia. Sic ille loquitur de cubito Hebræo, ut eum æqualem faciat Græco, qui paulò major est Romano. De verâ autem cubiti Hebræi longitudine operæ pretium erit huc afferre quæ in allegatis de Templo statuimus ex non improbabilibus conjecturis; id enim quod intendimus non possumus assequi, nempe cognoscere capacitatem vasorum Hebræorum, nisi priùs nobis innotuerit Hebræus cubitus. Animadvertimus quoties Moyses de cubito sermonem fecit, non indicasse diversum à communi, qui in promiscuo usu esset, videlicet quo uterentur Ægyptii. Pauci numero advenerant in Ægyptum filii Jacob, ut potius accepisse modulos mensurarum ab Ægyptiis, quàm intulisse, pronum sit credere. Saltem decuisset Moysem, si alio cubito populares sui, alio Ægyptii uterentur, de discrimine monere; quod fecisse videtur Ezechiel, alloquens Judæos captivos, qui inter Babylonios versabantur, non eodem utentes cubito. Sed non tam Ægyptii quàm ipse Noë haberi potest author determinati cubiti: quando enim paravit illam ingentem arcam, nisi definitam mensuram ad-

hibuisset, non potuisset ædificium illud compingere. Non, inquam, partes quibus constabat sibi invicem cohærere potuissent, ad certam mensuram non porrectæ vel contractæ. Si quidem verò Moyses modò egressus ex Ægypto, dum Tabernaculi fabricam describit, cubitum nominat, nec dicit majorem aut minorem Ægyptio, qui innotuerat Israëlitis, quorum labore tot tantaque monumenta constructa fuerant, jure concludimus eundem fuisse, saltem hac-ce Moysis ætate. Restat ut videamus an labentibus sæculis huic detractum sit vel additum.

Primùm nisi aliquo scripto vel monumento appareat mutatam cubiti Ægyptii longitudinem, hodiernum antiquo parem credere est. Etenim adigebat Ægyptios necessitas, ut sine ullo additamento, vel detrimento servarent eandem cubiti mensuram; nam cubitalibus intervallis notata illa mensura erat, quâ definiebantur Nili incrementa, in Niloscopis puteis, vel in columnis marmoreis quibus incrementa Nili mensurabantur. Sic fiebat ut cubiti mensura omnium subjecta oculis non imminueretur vel augeretur. Alioqui multæ turbæ exortæ fuissent in Ægypto, cum singulis annis omnes agrorum terminos Nilus limo obduceret, & ideò toties limites agrorum dimetiendi. Adjungam antiquarum Pyramidum dimensiones præcisè mensurari hodierno cubito Ægyptio; non solent autem Architecti mensuris imperfectis dimetiri ædificia quæ construunt. Apud Romanos certus pedum numerus definiebat mensuras ædificiorum; ita & cubitorum in Ægypto. In sacris Scripturis omnis dimensio certo cubitorum numero comprehenditur.

Grævius, Anglus sagacissimus, qui rem in Ægypto exploravit, asserit cubitum hujus-ce regionis, quem vocant *derah* esse partium 1824. qualium habet pes Anglicus, mille: Parisinus 1068. Sic ergo calculum ineo. Si 1068. valor pedis Parisini dat duodecim pollices, numerus ille 1824. valor cubiti Ægyptii, quot dabit pollices? Hunc numerum 1824. ut docet regula aurea, duco in 12. & factum hac-ce multiplicatione divido per 1068. quotiens divisionis dat 20. pollices, & illam

illam fractionem $\frac{[illegible]}{267}$ æqualem quinque lineis cum $\frac{249}{267}$ id est, cum 249. partibus integræ lineæ, quæ in 267. partes divisa est. Itaque rotundioribus numeris utentes statuere possumus longitudinem cubiti Ægyptii viginti pollicum Parisinorum cum sex ferè lineis. Sed & has lineas negligimus, ut rotundiores sint mensuræ. Præterquàm quòd Hebræum cubitum his viginti pollicibus non majorem fuisse evincimus. Huic-ce longitudini congruunt ea omnia, quorum mensuras Scriptura exponit. Ergo licet conjicere nec multò longiorem, nec multò breviorem fuisse.

Vera longitudo cubiti Hebræi retegi etiam posset, si constaret de verâ formâ maris ænei, & cujus sententiæ standum, vel authoris librorum Regum, vel authoris Paralipomenorum, circa numerum bathorum quos caperet. Josephus opinatur mare æneum fuisse vas rotundum simile hemisphærio: Alii cylindro, cujus latera recta sint & fundum planum. Scriptura liquidò dicit decem cubitorum fuisse diametrum ejus. Ex libris Regum capiebat duo mille bathos; ex libris verò Paralipomenorum ter mille bathos. Josephus adhæret authori librorum Regum, sive secutus est hodiernam lectionem horum librorum, definiens mare æneum cepisse duo mille bathos. Vase sphærico cylindricum majus est tertiâ parte: itaque si mare supponatur sphæricum, duo mille bathos contineat; vel si cylindricum, ter mille. Vir Geometra juxta has duas hypotheses deprehendet valorem bathi in formam cubicam redacti. Mihi videtur verisimilior sententia Josephi, qui statuit mare fuisse sphæricum, & cepisse tantùm duo mille bathos, juxta quam hypothesim cujusque bathi in formam cubicam redacti latus est dimidii cubiti Hebræi, & ideò decem pollicum Parisinorum. Bathus & Epha quoad capacitatem non differebant: ita cùm cujusque latera essent decem pollicum, tota capacitas erat mille pollicum, saltem non multò major.

Pes cubicus Parisiensis, sive vas cubicum, cujus latera sint pedis Parisini, hoc est, duodecim pollicum, continet 1728. pollices. Pes verò cubicus Romanus, cùm simplex definitus

Oo

fit undecim tantùm pollicum, habet solummodo 1331. pollices Parisinos. Ad pollicem cubicum Parisinum, cujus formam hîc expressam vides, revocavimus omnes veteres mensuras. Pinta autem Parisiensis est quadraginta octo talium pollicum. Attamen pinta quæ in domo publicâ Parisiensi asservatur, dicitur continere tantùm pollices cubicos 47. $\frac{6}{7}$ vulgò supponitur habere quadraginta octo præcisè, & tot habere deberet; nam in sextario numerantur pintæ octo, & triginta sex sextarii in dolio, vulgo, *le muid*; ita in dolio sunt 288. pintæ. Dolium autem habetur æquale octo pedibus cubicis; undè necessariò pinta quadraginta octo pollicum cubicorum esse debet; ergo chopina dimidium pintæ est 24. pollicum cubicorum, & hemisextarius dimidium chopinæ duodecim similium pollicum. His-ce fundamentis nituntur calculi, quibus æstimamus capacitatem vasorum, quibus vinum & oleum mensurabantur.

Apud Hebræos, ut modò diximus, vas *bathus* mensura liquorum, & *epha* mensura rerum aridarum, non differebant quantitate, sed usu. Non ita est in Galliâ. Ita vasa Hebræa, prout horum usus erat in dimetiendis liquoribus aut frugibus, æstimanda fuere vasis distinctis quibus Galli utuntur. Sed & illa vasa Gallica valdè ambigua sunt. Conveniunt tamen omnes in modio, quæ major est mensura frugum, *le muid de bled*, esse 12. sextarios, in sextario *duas minas, deux mines*, in minâ 2. *minots* in uno *minot* 3. bosellos, in bosello 16. *litrons*. Ut ista ratio servaretur, ædiles præscripserunt cuique vasi certam altitudinem & diametrum. Sed Geometræ peritissimi observaverunt has altitudines & diametros non convenire cum rationibus quæ supponuntur inter diversa vasa illa enumerata. Vir summæ peritiæ & diligentiæ, prout altitudinem & diametrum boselli statuerunt ædiles, reperit capacitatem ejus esse 644. $\frac{2}{7}$ pollicum.

Log. 72. Log faciunt unum bathum 1000. pollicum; ita log tredecim pollicum $\frac{8}{9}$ & major nostro hemisextario Parisiensi ferè duobus pollicibus cubicis.

Hin. Sex hin faciunt unum bathum; ita hin capax erat 166.

pollicum & $\frac{2}{3}$ qui faciunt 3. pintas 1. hemisextarium cum 10. pollicibus & $\frac{2}{3}$

Bathus, ut multis argumentis ostendimus, non multò major erat 1000. pollicibus; quibus divisis per 48. pintas, quot habere una pinta supponitur, bathus continebat 20. pintas, 1. chopinam, 1. hemisextarium $\frac{2}{3}$ — Bathus.

Vidimus corum censeri inter mensuras rerum liquidarum. Eadem erat mensura ac chomer; ita decies major epha, & ideo batho; qui cùm valeret viginti pintas 1. chopinam, 1. hemisextarium $\frac{1}{3}$ ergo corus capiebat 208. pintas 1. hemisextarium cum $\frac{2}{3}$ — Corus.

Vix statui potest valor hujus vasis, cum de ratione ejus cum cæteris vasis non constet. Si sit media pars omer sive gomor, cùm illud sit 100. pollicum, ut dicemus, quoniam omer decima pars epha 1000. pollicum, cabus erit 50. pollicum. Nostrum autem *litron* faciunt pollicum 40 $\frac{1}{3}$: ita cabus par est 1. litron cum $\frac{3}{4}$ — Cabus.

Bathus & ideò epha sunt 1000. pollicum; ita omer decies minor 100. ita vas illud capiebat circiter quantum tria vasa illa quæ *litron* appellamus. — Omer *sive* Gomor & Assaron.

Satum sive seah est tertia pars epha; ita 333. $\frac{1}{3}$ pollicum; ita paulò majus quàm semibosellus noster 322. $\frac{1}{3}$ pollicum. — Seah *sive* Satum.

Epha sive ephi est mille pollicum: Bosellus est 644. $\frac{2}{3}$, semibosellus 322. $\frac{1}{3}$, *semilitron*, 21. $\frac{1}{6}$ Tres illæ mensuræ Parisienses simul non faciunt plusquàm 988. pollices. Ita deficiunt ab epha 12. pollicibus. Vidimus sive bathum sive epha vas esse paulò majus quàm 1000. pollicibus. Quapropter epha statuere possemus par bosello, semibosello, & litrone uno simul collectis. — Epha *sive* Ephi.

Lethec, supponitur hoc-ce vas duplo majus vase epha. Sic æquale est tribus bosellis & duobus litronibus. — Lethec.

Epha pars decima est chori sive chomer. Igitur corus capiebat quindecim bosellos, cum semibosello, uno litrone, uno semilitrone, cum septemdecim pollicibus. — Corus *sive* Chomer.

Longitudinum mensuras inter se comparantes, in memo-

riam revocare decet, ubique gentium proprii corporis partibus usos homines, ad longitudines dimetiendas, digitis, palmo, cubito, pede, passu. Palmus apud Romanos constabat quatuor digitis conjunctis. Palma autem distinguitur à palmo. Hæc enim definitur isto intervallo, quod est ab articulo manûs ad extremum medium digitum.

Cubitus æqualis erat sex palmis, & ideò 24. digitis.

Pes continebat quatuor palmos, & ideò sexdecim digitos, ita cubitus æquabat pedem cum semipede. Passum sive gressum eam appellant intercapedinem, quæ est inter duos pedes hominis progredientis. Sunt qui alium simplicem passum, quem duorum pedum cum semipede faciunt, alium agnoscunt compositum quinque pedum.

Mille passus majores faciunt milliarium. Suprà statuimus pedem Romanum esse undecim pollicum Parisinorum.

Præter dictas mensuras Romanorum, Græci habent spitamam, quæ est extensio inter pollicem & minimum digitum expansos. Spitama est duodecim digitorum. Ita æqualis semicubito.

Stadium est spatium quod uno spiritu dicitur confectum ab Hercule. Vulgò definitur 125. passuum majorum.

Apud Hebræos mensurarum minima dicebatur *tophac*, nimirùm quatuor digitorum transversorum, sive conjunctorum. Talium digitorum duodecim dicebatur *zereth*, quæ mensura Græcis dicitur *spitama*. Latini interpretes duas illas mensuras tophac & zereth uno & eodem palmi nomine non benè exprimunt; diversæ enim sunt, ut unâ & eâdem voce non possint significari.

Cubitus, quali Hebræi olim utebantur, erat 24. digitorum; ita semicubitus erat æqualis zereth.

Calamus habebat sex Hebræos cubitos 24. digitorum.

Chibrath erat spatium magnum, cujus quantitas non benè scitur.

Inter mensuras recensere possumus illud intervallum, quod appellari solet *sabbati iter*. Ex Paraphraste Chaldæo ad librum

Parisinus

Pes manus tiquus	Zereth σπιθαμὴ sive Palma	Tophac παλαιστὴ sive Palmus Hebræorum	Digitus Hebraicus	MENSURARUM NOSTRARUM
			1	Decem linearum
		1	4	Trium Pollicum cum quatuor lineis
	1	3	12	Decem Pollicum
1	$1\frac{1}{10}$	$3\frac{3}{10}$	$13\frac{1}{5}$	Vndecim Pollicum
$1\frac{9}{11}$	2	6	24	Viginti Pollicum seu unius pedis cum 8 poll.
5	$5\frac{1}{2}$	$16\frac{1}{2}$	66	Quatuor pedum cum 7 pollicibus
Sta'o Heb $\frac{10}{11}$	12	36	144	Decem pedum
$27\frac{3}{11}$	800	2400	9600	Centum undecim Toisiarum cum octo pollicibus

Ruth, & ex omnibus Doctoribus Judæorum, erat duorum millium cubitorum. Beatus Lucas in Actis dicit montem Oliveti remotum fuisse Hierosolymis itinere Sabbati. Josephus in Græco codice Frobeniano istud iter facit quinque stadiorum; sed non ultra 400. cubitos assignat stadio: ita quinque stadia faciunt tantummodo duo mille cubitos. Quapropter intelligendum est stadium Hebraicum; nam Græcum; sive Latinum 125. passuum non facit, juxta sententiam nostram de cubito Hebræo, plusquam cubitos 343. $\frac{1}{7}$. *Luc. 20.c.16. Antiq.*

Pes Parisinus continet duodecim pollices, sicut pollex duodecim lineas. Sexpeda, sive toisia, ut loqui mos est, constat sex pedibus. Non alia apud nos mensura est constans. Quin etiam nec in omnibus regni provinciis eadem est longitudo pedis, qui regius dicitur, nec regiæ toisiæ. Leuca nullum habet certum intervallum. Vulgò singuli gradus, sive pars 360. ambitûs terræ, statuuntur viginti quinque leucarum. Industrii autem viri & Matheseos periti deprehenderunt spatium singulorum graduum esse 57006 0. expedarum sive toisiarum: quem numerum si dividas per viginti quinque, exurgent 2282. $\frac{10}{25}$ ita leuca Gallica, quales vulgò supponuntur viginti quinque uno gradu constaret 2282. toisiis cum $\frac{10}{25}$ vel $\frac{2}{5}$ id est, cum duabus partibus toisiæ in quinque partes divisæ. Cognitâ ratione cubiti Hebræi cum pede Parisino, & ideò cum pede Romano, facilè scitur valor cujusque mensuræ Hebraicæ. *Digitus* Hebræus erat 10. Parisinarum linearum; *tophac* sive palmus minor 3. pollicum & 4. linearum; *zereth* 10. pollicum, *cubitus* viginti pollicum, sive 1. pedis & 8. pollicum, *calamus* decem pedum; *stadium* Hebræum 111. sexpedarum, sive toisiarum & 8. pollicum. Hæc animadvertere sufficiat plerisque, quos in appositâ tabulâ perturbant fracti numeri, qui vitari non possunt. TAB. XI.

Licet autem neminem lateat quæ sit mensura semipedis regii Parisini, nempe eam esse sex pollicum, & ideò nota sit longitudo pollicis, attamen expressimus in tabulâ, cum semipedis in sex pollices divisione. Pollex divisus est in duode-

cim lineas, quibus constat. Denique & lineam exhibemus, nempe duodecimam partem pollicis, cujus cubum exhibemus, videlicet molem quadratam, cujus latera sint unius pollicis; sed cave, lector, ne omnino fidas huic mensuræ. Usi quidem sumus Parisino pede, qui visus est justior; verùm carta cùm madefit, laxatur, contrahitur postea siccitate; ita linea expressa, & tota figura non servant primam mensuram. Sed hîc peccari non potest errore notabili. Omnia quæ de mensuris veterum Hebræorum diximus, de harum inter se comparatione, & valore nostris mensuris expresso, vides lector collecta & expressa in tribus sequentibus tabulis. Siclum Hebræum excudi curavimus cum caracteribus Samariticis, & symbolis quibus ex utrâque parte signabatur.

Finis Partis Primæ.

APPARATUS BIBLICUS, SIVE MANUDUCTIO AD SACRAM SCRIPTURAM.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

De Scripturâ Sacrâ. Quibus nominibus insignitur Codex quo illa continetur. Sermo est divinus, quo nos Deus compellat. Non alius æquè certus est; & qui magis omnes dubitationis causas præcidat.

ACTENUS attigimus quæ quidem ad intelligendam Sacram Scripturam sunt necessaria, sed quasi extra illam posita. Nunc, ut ita loquar, interiora ejus, hoc est, ipsam adire juvat, quærendo de illâ, quæ nisi in genere nota sint, speciatim clarè cognosci non potest. Ante omnia animadvertendum quibus nominibus appellatus sit codex, quo illa continetur. Testamentum dicitur, διαθήκη. Hoc-ce Græco nomine Græci interpretes reddiderunt nomen Hebræum *Berith*, id est, fœdus, quod olim Deus usus Mose mediatore, & postea suo Messiâ Christo, cum

hominibus iniit. Nuncupatus est idem codex *Bibliotheca sancta*, quia Libros sanctos complecteretur ; & ideò etiam *Pandecta*, quod Græcum est nomen ejusdem significationis. Nunc vulgò appellatur *Biblia* ; quod nomen prævaluit. Quocumque nomine appelletur, non multùm interest. Res quæ ipsam Scripturam spectant, sunt expendendæ. Quærendum, inquam, quid sit ; an à Deo ; quos scriptores habuerit ; quo tempore & quâ illi linguâ scripserint : quæque enim lingua suos habet idiotismos, ex quibus statuendum de vero sensu Auctorum qui eâ linguâ scribunt. Quærendum pariter, an certæ, an æqualis autoritatis sint omnia illa volumina, quibus Biblia constant ; quæ sacra appellantur ; qui sint quorumque textus originales, vel à quibus in diversas linguas illi textus versi sint, & quando. Attinet & scire quâ curâ, quâ fide ad nos pervenerint ; quo in pretio, quibus in deliciis habita ; quâ religione viri pii illa legere, meditari, & eorum verba in opera vertere satagebant, pari amoris & venerationis affectu.

Ordo ergo postulavisset, ut partem illam secundam nostri Biblici Apparatûs, imo totum Apparatum auspicati essemus ab eo quod primum de Scripturâ Sacrâ expendendum videtur, an reipsâ Sacra sit, & in quo cæteris hominum scriptis præstet ; sed Christianis scribimus, quos obtundat qui rem, quæ illis constat, vellet fusiori adstruere oratione. Dicam tamen breviter, quòd hominibus qui facti erant ut consortio divino fruerentur (eo Adam innocens fruebatur in Paradiso,) nunc propter peccatum ab eo elongatis, id solatii restat, ut quando non datur Deum adire præsentem, Deus absens ipse dignetur literis suis eos compellare, quasi de cœlo ad nos scribens ; quod eleganter dicit B. Augustinus. *De illâ civitate, undè peregrinamur, literæ nobis venerunt. Ipsæ sunt Scripturæ, quæ nos hortantur ut benè vivamus.* Hoc fecit utens linguâ hominum quos afflabat, sive quorum ore nos allocutus est. Scilicet, Sacra Scriptura veluti Epistola est Dei, missa ad nos per manus Prophetarum & Apostolorum, quæ suum auctorem satis prodit, fidem sibi ipsa concilians, & rerum dignitate & majestate verborum. Secum cohæret, & priora posterioribus in illâ confirmantur ; sive,

In Psal. 40.

sive, quæ refert novissimis temporibus impleta, vera esse ostendunt, quæ aliis temporibus protulerat vaticinia.

Eorum quos habet auctores, integritas vitæ, etiam miracula ab illis patrata, demonstrant nec deceptos illos, nec decipere voluisse. Denique horum scripta ad nos incorrupta pervenisse constat omnibus argumentis, quibus probari possit de quocumque scripto verè eum habere auctorem, cujus nomen præscribit. Etenim, ut verbis utar Sancti Augustini: *Undè constat, libros qui inscribuntur nomine Hippocratis, esse Hippocratis? Undè si quis hoc neget, nec saltem refellitur, sed ridetur, nisi quia sic eos ab Hippocratis tempore usque ad hoc tempus, & deinceps successionis series commendavit, ut hinc dubitare dementis sit? Platonis, Aristotelis, Ciceronis, Varronis, aliorum ejusmodi auctorum, librorum, undè noverunt homines, quòd ipsorum sint, nisi eâdem temporum sibimet succedentium contestatione continuâ?* *cap. 6. lib. 33. contra Faustum.*

Sed efficaciora suppetunt argumenta ad sacri Codicis veritatem adstruendam. Nullus liber scriptus est, de cujus veritate pluris interesset homines certos esse, nec pati sibi illudi. Agitur enim in Codice sacro de religione, & de moribus componendis, ut digni sint perpetuâ felicitate. Codex, inquam, ille via vitæ est, in quâ errare periculosum. Summam Religionis continet: ideò diligenti curâ asservatus, exscriptus magnâ fide; ut nemo crediderit impunè posse aliquid ei detractum vel additum fuisse. Ne id contingeret, Deus providit; neque enim sinebat, ut in errorem perniciosum induceret liber, quo nos veritatem docere susceperat. Fraus latere non poterat; diu enim est, quòd homines in diversas partes scissi sunt, ad quas quisque rapere conatur verbum Dei. Clamitassent ergo falsarios, si vel minimum ab adversariis depravatum advertissent. Ita immutari non potuit, quin assereretur veritas ejus; dum sic & sic scriptum antiquitùs, contendit ille qui arguit mutatum.

Addamus dictis, quod pluries descriptus sit Codex sacer, omnium manibus tritus, omnibus expressus linguis, ubique disseminatus, in omnibus locis & temporibus celebratus, allegatus ab innumeris scriptoribus. Igitur occultus error & perni-

ciosus non potuisset irrepere in toties multiplicatos ejusdem Sacræ Scripturæ codices per totum orbem terrarum; & id fieri, nemine conscio, cùm assiduò oculis legatur, & teneatur memoriâ, & nullo reclamante, cùm tanti fiat. Amens sit, cujus mentem ea cogitatio subire potuerit, aut commentitium aut suppositiitium librum esse pro vero, qui olim scriptus, nunc exciderit aut totus corruptus sit. Ipse sibi fidem adstruit codex Scripturarum; omnia enim, ut dixi, quæ continet, secum cohærent. Facta, gesta, quæ in eo narrantur, confirmantur omnibus antiquis & indubitatis monumentis; nec ullâ re, nec verbis ullis potest mendacio argui, cùm *nemo scriptorum*, ut aiebat Vopiscus in Aureliano suo, *non aliquid mentitus* sit, *quantùm ad historiam.*

De Bibliorum scripto æquiùs & veriùs dici potest, quod in libro 1. de Oratore Tullius dicebat de scripto, quo primariæ leges Romanorum continebantur. *Fremant omnes licèt, dicam quod sentio, bibliothecas me-hercule omnium Philosophorum, unus mihi videtur XII. tabellarum libellus, si quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate, superare.* Sed pium obtundo lectorem, qui non eget his-ce argumentis, volens sine morâ deduci in cognitionem libri, quem verè habet pro Dei verbo. Ut huic desiderio satisfaciam, notionem præmittam librorum omnium quos sacrum Volumen complectitur. noto enim generali argumento, sive non ignoratâ prorsus re, omnis qui de illâ habetur sermo apertior est.

CAPUT II.

Enumerantur libri quibus constat sermo divinus, & cujusque libri brevis texitur historia.

Biblia Sacra complectuntur volumina Deo auctore scripta, quæ enarrant mundi creationem, lapsum primi hominum parentis, promissiones divinas de orituro hujus lapsûs Reparatore. Donec autem iste reparator, qui Messias appellatur adveniret, alterius fœderis mediator, & legis æquioris lator futurus, iniverat Deus per manus Moysis cum Hebræis fœdus, cumulans eos beneficiis, dum parebant legi ejus, & eo cultu illi deserviebant, quem Moysi præscripserat. Interea Deus mittebat Prophetas, qui spem facerent adventûs Messiæ. Prima pars Bibliorum, quæ continet ea quæ obtigerunt Hebræis, in adventûs Messiæ typum, ideo appellatur vetus fœdus, continens historiam fœderis quod olim Deus iniverat cum Hebræorum progenie Israëlitis; & sumitur pro testamento, quod ut vim habeat, mors testatoris, ut loquitur Paulus, necesse est intercedat. Idcirco novum fœdus potissimum dicitur *Testamentum*, quia morte Christi confirmatum est: sed nomen illud convenit & vetusto fœderi, quod & firmatum est morte animalium, quæ fuit typus mortis Christi. Sic Biblia dividuntur in vetus & novum Testamentum. Istud appellatur Evangelium, quia attulit bonum nuntium Messiæ adventûs, qui à creatione mundi expectabatur. Utrumque totum est de Christo, quem vetus pollicebatur venturum, novum advenisse affirmat, & hunc esse Jesum, natum ex Mariâ virgine. Instrumentum vel instrumenta, vel simpliciter, vel cum sacri ac divini adjectione etiam sancti Patres, ut Tertullianus, vocavere sacras Literas. Scilicet *instrumentum* vox est usitata apud Juris-consultos, qui sic appellant omnem scripturam, quæ in pactis, conventisque, ac rebus iis omnibus quas valdè certas,

ratas, firmaſque eſſe oportet, inſtruit ac docet attentiùs. Prima pars veteris Teſtamenti ſolet appellari ab Hebræis lex: legem enim Dei, quam Deus in monte Sinaï dederat, habet; à Græcis *Pentateuchus*, quia ſcilicet quinque libros ſive volumina continet, à πέντε *quinque* & τεῦχος *volumen*. Ex ordine enumerabo hos omnes libros.

Primum librum Bibliorum Græci interpretes *Geneſim* inſcripſerunt (γένεσις *generatio* ſeu *ortus*) quòd contineat creationem & originem mundi, cœli, terræ, hominum, animalium, plantarum, omniumque quæ viſuntur. Hebræi verò *Bereſith* à primâ totius libri dictione ſuo more appellarunt. *Bereſith* autem idem ſonat ac *in principio*. Geneſis non ſolum mundi ortum, ſed & progreſſus, mirabilemque MMCCCLXIX. annorum Dei gubernationem ad obitum uſque Joſephi pertexit. Nempe narrat originem rerum omnium, lapſum primi hominum parentis: quomodo Abel à Caïn fratre occiſus ſit, & ejus loco natus Adamo Sethus. Sethi progenies ſancta fuit, & nomine filiorum Dei inſignita; Caïn verò impia, & nomine filiorum hominum notata eſt. Cùm matrimonio utrique juncti ſunt, tunc prorſus humanum genus corruptum eſt; & hoc perdere ſtatuit Deus, obruens terras diluvio univerſali, à quo tamen Noë cum tribus filiis ſervavit. Turris Babel, vocatio Abraham, incendium Sodomorum, Iſaaci nativitas, Abrahæ mors, matrimonium Iſaaci, ex quo nati Eſaü & Jacob: quas uxores duxerit Jacob, ex quibus duodecim filios habuit; & inter eos Joſephum, qui à fratribus ſuis venditus, poſtea eos liberavit à fame. Hæc omnia in libro Geneſeos narrantur.

Secundus liber Græcè dicitur ἔξοδος, id eſt, exitus, ab inſigni liberatione filiorum Iſraël à ſervitute Ægypti; Hebraicè verò *veele ſemoth*, id eſt, *& hæc nomina*, à primi ipſius libri dictionibus nuncupatur. Continet autem duram populi Iſraëlitici ſervitutem, ab eâ liberationem, tranſitum per mare rubrum, divinæ legis promulgationem, ſtructuram & erectionem Tabernaculi, concinnationem ſupellectilium ejus, diſpoſitionem partium, quibus conſtabat, & approbationem Dei conſpicuis ſignis. Complectitur hiſtoriam rerum quæ geſtæ ſunt per CXLV.

annos, à morte Josephi ad erectum Tabernaculum. Exodus ènarrat quibus portentis tandem Moyses vicerit pertinaciam Pharaonis, qui captivos tenebat Israëlitas.

Tertius liber Leviticus dicitur, quia leges ferè ejusmodi complectitur, quæ *Levi* posteris Sacerdotio admotis injunctæ sunt divinitùs, ad obeundum publicum religionis cultum: nempè muneris Levitici dispositionem continet, leges quæ ad ceremonias & officium Levitarum pertinent; ut sunt holocausta, & reliqua sacrificiorum atque oblationum genera, ignis perpetuus, discrimen animalium mundorum & immundorum, indictio festorum dierum, promulgatio anni Jubilæi, & alia quàm plurima, notatu digna, quæ in populo Dei dicta, factaque sunt intra unum mensem & dimidium, ab erecto videlicet die primâ mensis primi anni secundi Exodi Tabernaculo, ad mensem usque secundum ejusdem anni, in quo Deus jussit Moysem censum populi inire. Leviticus ab Hebræis vocatur *Torat hacohanim*, id est, lex Sacerdotum, vel *vaïcra*, id est, *& vocavit*, à primo libri vocabulo, ut de aliis jam dictum est.

Quartum librum Græci ἀριθμοὺς. Latini *Numeros* inscripserunt, quod in ipsâ fronte Moyses & Aaron ex jussu Dei censeant populum; nempe ineant populi numerum tributim. Hebræi, ut superioribus libris, ita huic quoque nomen imposuerunt à primâ voce *vaiedaber*, id est, *& loquutus est*. Continet autem res gestas & leges promulgatas à secundo mense anni secundi post exitum ex Ægypto, usque ad initium mensis undecimi anni quadragesimi, id est, historiam annorum ferè triginta novem, censum populi, ordinem & situm castrorum, munera Aaronidarum, leges de immundis & zelotypiâ, de Nazareatu, de oblationibus principum, de consecratione Levitarum, de Paschatis celebratione. Narrat murmur Israëlitarum, ob tædium itineris & mannæ fastidium: quomodo murmurationis conscii fuerint Aaron & Maria: quando missi exploratores in terram Chanaan; & quomodo, Core, Dathan & Abiron contra Aaronis sacerdotium murmurantibus, confirmaverit illud Deus, florente solius Aaronis virgâ. In eo libro ponuntur leges

de vaccâ rufâ : murmuratio ob penuriam cibi & potûs continetur ; quam ſtatim ſecuti ſunt immiſſi in caſtra Iſraelitarum ſerpentes. Tunc & contigit hiſtoria Prophetæ Balaam, qui advocatus à rege Madianitarum ut malediceret Iſraelitis, contra benedixit, Deo ſic volente, & celebre edidit vaticinium de orituro Meſſiâ ex Gente Iſraeliticâ. Enumerantur quadraginta deſerti ſtationes.

Quintus liber Deuteronomium dicitur, à δεύτερος *ſecundus*, & νόμος, *lex* : quaſi dicas ſecundam, ſeu ſecundariam legem, vel potiùs iteratam legem. Non enim alia eſt ab eâ, quæ in monte Sinaï data eſt ; ſed eadem denuò repetita coram filiis eorum, qui poſt primam promulgationem perierant in deſerto. Hebræi, ſuo more, à primis dictionibus, *Hellehaddebarin*, id eſt, *hæc ſunt verba*, hunc librum inſcripſerunt. Deuteronomium, inquam, appellatur hic liber quintus, quia, ut dicit B. Athanaſius, repetit & declarat, ſive iterat Moyſes quidquid prædictum erat in Exodo, Levitico, & Numeris, omnia legitima, juſtificationes & præcepta, & populum obſervantiæ earum admonet. Incipit Legiſlator à brevi narratione rerum præteritarum : mox hortatur populum ad legis obſequium, quam diligenter repetit & explicat ; proſequens res geſtas ab initio undecimi menſis, juxta calculos Lancellotii, uſque ad ſeptimum diem menſis duodecimi anni illius qui ab exitu quadrageſimus eſt. Nam ſermo nomine Deì ad populum factus, qui initio libri narratur, contigit primo die undecimi menſis anni ab Exodo quadrageſimi. Mortuus eſt autem Moyſes, ut narrat Joſephus, ultimo anni menſe, & juxta caput XXXIV. Deuteronomii eum mortuum defleverunt Iſraëlitæ in campis Moabitarum triginta diebus, adeoque toto menſe duodecimo.

Horum quinque voluminum Moſes auctor eſt ; illa enim
cap. 24. ſcripſiſſe adſtruitur in Exodo, & in Deuteronomio. Octo verò
cap. 31. poſtremos verſus Deuteronomii, ubi de morte & ſepulturâ Moſis agitur, nonnulli credunt additos ab Eſdrâ ; alii hæc Joſuē ſuppleviſſe : tametſi Joſephus aſſerat quòd Moſes mox moriturus ſeipſum in ſacris voluminibus mortuum ſcripſerit, veritus ne propter excellentes virtutes ſuas Judæi ſe à Deo raptum prædicarent.

Post Pentateuchum sequitur liber inscriptus Josuë, qui ab ipsomet conscriptus putatur. Continet res ab illo gestas, à morte Moysis usque ad mortem ipsius-met Josuë : quin & res quæ non contigerunt nisi eo mortuo ; quapropter non potuere ab illo describi. Deus non deseruit Israëlitas, nec sivit errare sine duce. Mortuo Moyse, Josuë fidelis ejus minister, qui sub eo didicerat artem quâ regendus populus Dei, huic præfuit, & dux ejus factus, Dei jussu, induxit Israëlitas in terram promissam. Tempus per quod gessit Josuë quæ continentur in libro suo, vulgo censetur decem & septem annorum. *Josuë* Hebræis idem sonat quod *salvator* Græcis. Illud LXX. exprimunt his-ce caracteribus Ἰησοῦς Jesus. Filius erat Nun, quem Græci Ναυῆ *Nave* vocant. Statim misit exploratores, quos excepit Rahab meretrix. Transivit Jordanem miraculo siccatum. Circumcidit Israëlem in Galgalis, phase celebravit ; & tunc deficiente mannâ, Israëlitæ cœperunt comedere de fructibus terræ. Terram Chanaan occupant, evertunt Jericho. Achan qui de anathemate hujus urbis quidpiam furatus fuerat, jussu Domini lapidatur. Rex Haï suspenditur. Gabaonitæ se dedunt populo Dei. Josuë plurimos reges vicit, & tandem partitur terram inter tribus Israël. Assignat refugii civitates, & quæ essent Levitis propriæ. Ad servanda Dei præcepta, & cavendam cum gentibus societatem, Israëlitas cohortatus moritur.

Liber, qui excipit librum Josuë, dicitur *Judicum*. Nimirùm post mortem Josuë Deus excitavit *Judices*, qui sub hoc nomine rexerunt, & servaverunt Israëlitas. Dicti Hebræis *sophetim*. Indè Punicum vocabulum *suffetes*, quo Carthaginenses consules suos appellabant. Hi judices nulli erant humano judicio obnoxii : attamen non regiâ pollebant potestate ; dicitur enim Judicum XVII. 6. *In diebus illis non erat Rex in Israël, sed unusquisque quod sibi rectum videbatur, hoc faciebat.* Horum qui eligebantur in Judices, ac præcipuum munus erat asserere libertatem populo Dei ; imperium autem eorum procul omni pompâ mansuetum & civile. Non ergo monarchæ censendi, sed pastores, consules, præsides liberi populi ; quoad externa parum à civibus differentes. Assertâ libertate populi, ad pristinam vitam redibant.

Post Josuë, numerantur tredecim Judices, puta, Othoniel, Aod, Samgar, Debora prophetissa (unà cum Barac) Gedeon, Abimelech, Thola, Jaïr, Jepthe, Abesan, Ahialon, Abdon, & Sanson. Liber Judicum refert statum reipublicæ sub illis judicibus à morte Josuë ad Sansonis mortem, & exhibet servitutes varias quibus Deus peccata Israëlitarum castigabat. Sub finem verò aliqua habentur exempla, quibus ostenditur, quàm corruptis moribus, & ad idololatriam fuerint illi propensi; ut historiâ Michæ de tribu Dan, qui conducto Levitâ in ædibus suis colebat idola. In eodem Judicum libro refertur impium & violentum facinus Benjamitarum, qui uxorem cujusdam Levitæ stupro violaverunt. Quod ut ulciscerentur cæteræ tribus, iniere prælium cum tribu Benjamin, quam internecione ferè deleverunt. Liber Judicum continet acta per annos CCCXVII. cum singuli annorum numeri, quorum mentio est, colliguntur & rectis calculis numerantur. Etenim observandum Hebræos frequentiùs uti numero cardinali pro ordinali; ideo ubi *quadraginta* vel *octoginta* annis terram quievisse dicitur, id intelligendum de *octogesimo* vel *quadragesimo anno*, ab ultimâ pactâ pace annos scilicet dinumerando. Quod cùm ita fiet, invenietur in libro Judicum spatium CCCXVII. annorum comprehendi: ab anno scilicet mundi MDLXX. ad annum MMDCCCLXXXVII.

Libellus dictus *Ruth*, eximiæ pietatis & divinæ providentiæ singulare exemplum exhibet. Historiam Ruth Judicum tempore contigisse in ipso libri initio significatur. Exorta fames in terrâ Israël coegerat Elimelech Bethleemitem cum Noëmi uxore & duobus filiis, quos ex illâ susceperat, abire ad Moabitas. Ibi mortuus est Elimelech, & filii ejus nupserunt quique Moabitidi, quarum una appellabatur Ruth. Mortui sunt illi sine prole; quare Noëmi cogitavit de reversione in patriam. Ruth socrum piè subsecuta usque Bethlehem, secundis nuptiis juncta est cum Boozo prædivite, ad quem pertinebant hæreditario jure bona filiorum Elimelech; ideo lege Dei tenebatur, hanc in conjugem accipere. Ex his nuptiis natus est Obed Davidis avus, juxta genealogiam Matthæi. Terra promissa

coli

coli cœpta est anno mundi MMDLX. post quem annum Salmon nupsit Rahab meretrici. David natus est anno mundi 2919. Ita inter ingressum terræ promissæ usque ad Davidem elapsi sunt circiter 360. anni aut 366. quos Heideggerus in Enchiridio suo Biblico sic commodè distribuit, ut Rahab anno post ingressum in terram Chanaan 42. ex Salmone Boozum: Boozus Obededom ex Ruth anno ætatis 102. (adeóque circa tempus Samgaris, qui Eudi sive Aod successit, anno post ingressum in terram Chanaan 128.) Obededom Jessen anno 111. Jesses Davidem anno etiam 111. genuisse dicantur. Libros Judicum & Ruth dicunt collectos alii à Samuële, alii ab Ezechiâ, alii ab Esdrâ. Judæi numerant librum Ruth inter quinque *meghiloth*, id est, libellos qui per annum legi in festis solent. Illi sunt Canticum, Ruth, Threni, sive lamentationes, Ecclesiaste, Esther.

Quatuor libros qui sequuntur, Græci appellant *βασιλειῶν*, id est, *Regnorum*, ut à quibusdam Latinis nuncupati sunt; quòd de duodecim tribuum regno, primùm integro, postea diviso, tractent. Plerique tamen Latini *Regum* dicere maluerunt, quòd præpositâ tantùm Samuëlis historiâ, quæ & ipsa ad dignoscendam originem instituti regni erat necessaria, cætera ad Regum facta pertineant. Hebræi verò duo tantùm posteriores *Regum* appellant, priores Samuëlis nomine insigniunt; cujus hæc esse potuit ratio, quòd & historiam duorum Regum à Samuële unctorum contineant, & quæ tam in hoc de Saüle, quàm in altero de Davide referuntur, Samuëlis vera esse vaticinia comprobent.

Horum ergo Regum primus res gestas narrat sub judicibus Heli & Samuële, nec non sub rege Saüle, & per spatium annorum 101. extenditur; ab anno scilicet Heli primo, qui est mundi 2848. ad mortem Saülis, quam anno 2949. adscribimus. Secundus liber Regum res gestas à morte Saülis ad finem usque Davidici Regni describit, annorum circiter XL. historiam exhibens. Hi duo primi libri Regum, sive duo libri Samuelis creduntur conscripti partim ab ipso Samuële, partim à Nathan & Gad prophetis, ut conjicitur ex calce primi libri

Paralipomenorum, ubi allegantur quasi ſcriptores geſtorum Davidis.

Tertius liber Regum, qui ſecundùm Hebræos primus eſt *Melachim*, id eſt, *Regum*, incipit à Salomone, præmiſſâ tantùm narratione, quâ oſtenditur quomodo ad Regnum ipſe pervenerit. Regno deinde in duas partes ſciſſo, quatuor regum Juda & octo regum Iſraël res geſtas pertexit: tota verò libri hiſtoria annos complectitur CXXVI. è quibus priores XL. Salomonis fuerunt: Cæteri reliquorum regum, tum Judæ, tum Iſraëlis. Denique quartus liber, ſive ſecundus Regum ſecundùm Hebræos, continet res geſtas ſexdecim Regum Juda, & duodecim regum Iſraëlis; & prophetarum, qui ſub illis vixere. Tertii & quarti libri Regum ignoti ſunt auctores. Ab Eſdrâ aut à Jeremiâ qui dicunt ſcriptos, nullo certo nituntur argumento. Veriſimile eſt per compendium fuiſſe collectos ex variis diariis, quæ tunc temporis nota erant.

Græci libros illos qui in Latinis & Græcis Bibliis ſequuntur, appellant *Paralipomenon*, hoc eſt, *prætermiſſorum*; quòd ibi nonnulla in Pentateucho, & in libris Joſuë Judicum, Samuelis & Regum, aut omiſſa, aut breviùs dicta repetunt & repræſentant. Iidem libri chronica inſcribuntur, quia in illis narratur quo ferè tempore quidque geſtum ſit. Hebræi eos appellant *dibrehaiamin*, id eſt, *verba dierum*, quòd ex Regum diurnis excerpti ſint: Dies ſæpiùs ſumitur pro anno in ſacris Scripturis; ſic *verba dierum* annales ſunt: nempe ſunt Ephemerides, ſive geſta diurna. Unus eſt autem Paralipomenon ſive Chronicorum liber apud Hebræos, id eſt, non in duos libros dividitur, ut apud Græcos & Latinos. Hunc-ce librum ab Eſdrâ ſcriptum conſtans fama ſemper obtinuit. In horum autem priore, propagatio gentis Iſraëliticæ ab Adamo ad reditum uſque à captivitate breviter recenſetur. Deinde repetitâ à Davide hiſtoriâ; ejus regnum accuratiùs deſcribitur, ad Salomonis uſque unctionem, hoc eſt, ad annum mundi 2990. In ſecundo libro hiſtoria annorum 479. texitur: ab anno ſcilicet mundi 2990. ad annum 3468. cùm finitis LXX. annis captivitatis, Cyrus Judæis redeundi poteſtatem fecit. Genea-

logiæ veterum tribuum & familiarum Iſraëliticarum ſub captivitate non parùm confuſæ fuerant ; ideò auctor horum librorum in Judæorum uſum has genealogias magno ſtudio indagavit, & conſignavit ; tum ut gentes Iſraëlitis per connubia inſertæ ab iiſdem diſtinguerentur : tum ut ipſæ tribus Iſraëliticæ in certis familiis ſuis poſt hac ſe continerent. Nobis multùm hi libri conducunt, ut aperta ſit Genealogia noſtri Salvatoris Jesu Christi, quomodo ortum duxerit ex Abraham & David.

Paralipomenon libros excipit ille liber qui Hebræis dicitur Eſdras, quo continetur ſeries hiſtoriæ Hebræorum, poſtquam in patriam à captivitate Babylonis reverſi ſunt. Ab Eſdrâ ſcriptore nomen eſt ſortitus. Ille, ut de ſe dicit capite octavo, ſcriba erat velox in lege Moyſis, nempe legis-peritus. Tertullianus & quidam alii antiqui ſcriptores tradunt illum Scripturæ libros à Chaldæis unà cum Templo exuſtos, reſtituiſſe. Verùm Chaldæi non omnia exemplaria combuſſerant, ſiquidem Daniel legebat Jeremiam poſt Templum incenſum. Series hiſtoriæ hoc libro comprehenſæ eſt annorum circiter LXXXII. ab anno ſcilicet mundi 3468. quo Cyrus, Cambiſe patre in Perſiâ & Cyaxare ſocero in Mediâ vitâ functis, orientis monarchiæ potitus eſt, ad annum 3550. qui fuit vigeſimus regni Artaxerxis illius, qui Longimanus dictus eſt.

Liber Nehemiæ, qui & Eſdræ ſecundus dicitur à Nehemiâ ſcriptore nomen accepit. Vidit hic Eſdram, eique ſuperſtes fuit, ex cujus conſilio animum ad ſcribendum applicuiſſe dicitur; undè etiam Eſdræ ſecundus dictus liber. Continet autem inſtaurationem Jeroſolymorum, correctionem reducis populi, & labentis Dei cultûs renovationem. Hiſtoria eſt annorum circiter XXXI.

Poſt generalem hiſtoriam Judæorum, ſequuntur libri in quibus enarrantur, non acta totius gentis, ſed quorumdam virorum & mulierum, ut Tobiæ, Judith, Eſther, Job. Liber cui Tobiæ nomen inſcribitur, continet eximiæ pietatis, ſingularis patientiæ, & Dei in ſuos providentiæ, præclara documenta, temporibus Salmanaſaris Aſſyriorum regis, ſub

quo Tobias abductus est captivus cum plurisque Israëlitis.

In libro Judith celebratur præclarum facinus Judith, generosæ fœminæ, quæ Holophernem interficiens liberavit Judæam. Tempus quo id contigerit, non constat: alii ante, alii post Judæos in captivitatem abductos. Ubi de auctoritate hujus libri differemus, illam quæstionem expendemus.

In libro Esther legere est quæ pro Judæis popularibus suis hæc mulier perfecit; quomodo per illam Deus universam Judæorum gentem jamjam perituram servaverit, & Aman, qui excidium illius insidiosè machinabatur, perculserit. Res contigit in diebus Assueri regis Persidis. Quis ille sit, an Darius Persa, an Darius Medus, an alius, incertum est. Verisimiliùs conjectant, qui opinantur Assuerum maritum Esther fuisse Darium Hystaspis. Valerius Maximus libro nono memorat inter reges Persarum, quemdam Ochum postea dictum Darium, qui septem magos interfecerat. Ochus nomini Hebræo אחש respondere potest; auctum autem additamento regio, ut fieri solebat, factum אחשורוש *ahasueros*, undè *Assuerus*. Omnia conveniunt in Darium Hystaspis, qui occidit magos.

Sequitur in Bibliis vulgatis liber Job; quem etiam plerique Hebræi negant in rerum naturâ fuisse. Quæ de illo habet Scriptura, dicunt non veram esse historiam, sed parabolam, ad patientiæ exemplar adornatam. *Prædives Job opibus: sed eò illustrior, quòd his neque integris corruptus, neque amissis depravatus est*, inquit Sulpitius Severus. Quo tempore vixerit, & historia ejus scripta sit, latet; nisi quòd satis liquet, nondum scriptâ lege, cujus non meminit. Quin multò antiquior Mose censeri potest, quia vita ejus producta sit ad ducentos annos; qui vitæ terminus tempore Moysis contractior erat. Præterea quia ipse tanquam pater-familias sacrificavit, quod sub lege, & post eam, non licuit; licebat priùs, Patriarcharum more. Patria ejus nec benè nota est. Certè vicina fuit Chaldæis; & vicini *Sabæi* in Arabiæ desertæ parte magis aquilonari. Nominatur עץ *Utz* vel *Hus*. Tres in sacris Litteris nomine *Utz* in-
Genes. 10. 22. 23. signiuntur. Unus nepos Semi ex Aramo; cujus sedes fuit in Armæâ sive Syriâ; quique jam olim conditor Damasci &

Trachonitidis creditus. Alter filius Nachor cujus regio dicta *Utz*, *Usitis* vel *Ausitis*, posteri *Ausita*, Arabiæ desertæ incolæ. Postremus ex gente Horæorum qui post ab Idumæis sunt expulsi Patriam Jobi *Utz* à secundo illo dictam, adeoque nec Syriæ, nec Idumeæ, sed Arabiæ desertæ, inde docti colligunt, quòd sola illa regio *Utz* seu *Aus*, *Ausitis* nuncupetur, à primo scilicet fundatore Utzo: Trachonitis verò nuspiam terra *Utz*, sed terra *Galaad*, *Basan*: Idumæa etiam non terra *Utz*, sed terra *Edom*, *Seir*, *Theman*. Job natus videtur ex posteris vel Nachor fratris Abraham, cujus filius *Utz* ille fuit, à quo *Ausitis*; vel ipsius Abraham, per filium aliquem ex Ceturâ genitum.

Genes. 22. 21.
Gen. 36. 28.
Deut. 2. 12.

Deinde sequuntur in Codice sacro libri, qui spectant mores. Primus ex illis occurrit liber Psalmorum; proximior historicis, ad quos etiam referri posset: enarrantur enim in illis Dei gesta; & quasi breviarium est rerum quæ hactenus fieri contigerant. Hebræi hunc librum appellant *sepher thehillim*, hoc est, *librum laudum*, nempe Dei. Græci appellant ψαλμὸς & ψαλτήριον, à ψάλλω *leni motu percutio*. ψαλτήριον instrumentum est quo psallitur, cujus percussi sonus propriè ψαλμὸν *psalmus* dicebatur. Canebant Judæi cantiones sacras ad pulsum citharæ vel nabli. Psalmorum liber unicus est apud Latinos, sed in quinque partes dissectus apud Hebræos; quarum unaquæque hac clausulâ terminatur, *fiat, fiat*. Hi omnes Davidis dicuntur, non quòd is omnium sit auctor, sed quòd multos veterum Vatum collegerit, (aiunt enim & aliquos à Moyse decantatos) & plurimos ipse addiderit. Præterea quidam sunt posterioris ætatis, quorum Esdras & alii auctores feruntur. Qui illi fuerint, scire non satagimus. Etenim quod de libro Job dicebat Gregorius Magnus: *cùm rem cognoscimus, qui scriptorem quærimus, quid aliud agimus, nisi legentes literas de calamo satagimus?*

Sequitur liber Græcè παροιμίαι, id est, *Proverbia* dictus & Hebraicè *Misle*. Nomen Hebræum propriè significat parabolam, sive comparationem, etiam egregium & præcipuum dictum, à verbo *Maschal*, quod est, *dominari*, *simul & ali-*

quid similitudinis habere. Ergo per illa proverbia licet intelligere sententias breves, acutas, similitudines quæ rem propositam illustrant, symbola qualia sunt Pythagoræ ænigmata, quæ quidpiam occultum significant, & proverbia, quæ ut plurimùm vero veriora experire est. Hæc omnia quæ occurrunt in hoc-ce libro, reputantur sapientum verba. Ipse Salomon in tertio libro Regum cap. III. dicitur locutus tria millia parabolarum. Auctor ergo censeri potest plerorumque horum Proverbiorum. Forsan de se loquitur cap. XXX. *verba congregantis* & cap. XXXI. *verba Lamuelis regis* &c. Quamvis aliter videatur viro perito, cujus sensum capite sequenti proferam.

Liber Ecclesiastes dicitur Hebræis *Coheleth*, à verbo *Cahal*, quod est, *Convocavit*: qui concionem sive Ecclesiam advocavit. Ecclesiastes nomen est Græcum ejusdem significationis Ἐκκλησία *concio* & *concionis locus.* Ipse Salomon, sive nondum peccator, sive pœnitens, in hoc libro concionatur de rerum mundanarum vanitate; quas ut in contemptum adducat, loquitur de homine, quasi perinde & animalia moreretur. Sic premit tumentes animos.

Canticum Canticorum carmen est vocatum ab Hebræis *Sir Hasirim*, id est, *Canticum Canticorum*: quasi diceres, nobilissimum carmen, seu excellentissimum Canticorum. Creditur esse nuptiale carmen, exprimens castos, jucundosque complexus animorum. Sive potiùs totum mysticum est, exhibens argumentum incomprehensibilis amoris Christi erga Sponsam suam, ac vicissim Sponsæ erga Christum Sponsum. Hæc legendo, decet revocare in memoriam quod dicit Paulus secundò scribens Corinthiis cap. 11. 2. *Æmulor enim vos Dei æmulatione. Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo.* Testatur se zelo Dei æstuare, ut fideles Corinthios uni viro Christo sistat, tanquam virginem castam. Ad legendum spiritualis amoris carmen, qui non amat spiritualiter, frustra accedit, quia non potest capere ignitum eloquium frigidum pectus. Idcirco illud canticum, nec principia Geneseos Judæis legere licebat, ante annum

trigesimum, ut nos docet Hieronymus. Animadvertendum autem illum libellum, de quo loquimur, esse *dramaticum*, id est activum. Scilicet scriptor non ipse loquitur; sed inductæ personæ agunt & loquuntur: ita species quædam est *Dramatis*. Librum illum Salomon videtur composuisse, post constructam in saltu Libani domum æstivam, *veni de Libano, veni coronaberis*. Nullus in hoc opere de moribus cap. 4. v. 8.
sermo est; nec Deus semel nominatur.

Subsequitur *Sapientiæ liber*, sic dictus quòd de Sapientiâ tam Increatâ quàm creatâ tractet. Apud Græcos inscribitur *Sapientia Salomonis*, non quia ipse librum scripserit, ut aliqui opinati sunt, sed quia sententiarum quæ in eo sunt saltem ac sensuum auctor sit. Nam vulgò creditur scriptum fuisse à Philone Alexandrino, qui vixit sub Claudio & Caio Imperatoribus. Plerique tamen opinantur scriptorem libri Sapientiæ Philone Alexandrino antiquiorem.

Sapientiam excipit Ecclesiasticus, sic appellatus, ut placet Augustino, quia in Ecclesiâ legeretur. Etenim, ut suo loco dicemus, libri qui in Ecclesiâ legerentur, appellabantur Ecclesiastici, ad distinctionem eorum, qui propter majorem auctoritatem, appellabantur *Canonici*. Alii putant Ecclesiasticum à Latinis inscribi, ad imitationem simul & distinctionem libri Salomonis, qui Ecclesiastes appellatur; complectitur enim similia morum axiomata. Antiqui etiam πανάρετον vocant, quia de omni virtute præcepta tradit. Inscribitur à Græcis, *Sapientia* Jesu filii Sirach: à quo videlicet primùm Hebraicè hic liber scriptus est, deinde versus in Græcum ab alio Jesu, illius nepote vel abnepote; quo verò tempore, indicat prologus: *Ego autem*, inquit, *anno trigesimo octavo Regis Evergetæ, postquam perveni in Ægyptum, & cum multùm temporis ibi fuissem inveni ibi libros relictos, non parvæ & contemnendæ doctrinæ*, quos mihi visum est interpretari.

Omne vetus Testamentum haberi potest pro venturi Messiæ vaticinio: ita omnes libri sunt vaticinia & prophetiæ. Sed hoc-ce nomine donantur, quæ gesta & dicta continent

quorumdam virorum, quos Spiritus Dei afflaverat, ut prænuntiarent quæ sub Christo essent ventura. Hunc semper intuebantur; ita ut verbis eorum sæpè subsit duplex sensus, sive vaticinii eorum argumentum sit tum tempus præsens tum futurum. Prænunciabant rem proximè futuram; quæ esset vaticinium Christi adventuri. Primus, inquam, & obvius sensus accipiendus de re aliquâ præsenti: Alter magis reconditus ad Christum pertinet. Ita in vaticinio Isaiæ de Virgine pariturâ, ut infra dicemus fusiùs, proximè spectabat Propheta Virginem quam duxit, cujus partus esset regi Achab signum proximæ liberationis; sed portenderet alium partum qui verè portentum esset, & signum verioris liberationis. Non ambigi potest, quin Isaïas intuitus fuerit Mariam Virginem & Christum prolem ejus; ita meritò Matthæus huic vindicat celebre vaticinium.

Prophetæ in majores quatuor & minores duodecim vulgò distribuuntur. Majores dicuntur, quorum majora sunt opera; Minores, quorum minora. Majores sunt Isaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel. Cum Jeremiâ conjungitur Baruch, qui huic Prophetæ officium scribæ præstitit. Treni θρῆνοι, id est, *lamentationes* Jeremiæ faciunt libellum. Harum lamentationum argumenta sunt destructio urbis Jerusalem & captivitas populi. Numeris quibusdam astringuntur, per alphabetum digestæ omnes; hoc cum discrimine, quòd primum secundum & quartum caput singulis litteris singulos dant versus, Caput tertium tertios.

Minores prophetæ in uno volumine continentur propter brevitatem suam, quod appellatur ab Hebræis *thereasar*, Chaldaicum nomen, idem sonans quod *duodecim*. Minores, prophetæ sunt Osee, Joel, Amos, Abdias, aliis dictus Obadias, Jonas, Michæas, Nahum, Habacuc, Sophonias, aliis Zephanias, Aggæus, Zacharias, Malachias.

Post Prophetas sequuntur libri Macchabæorum. Illi referunt quæ à Macchabæis gesta sunt. In historiâ Gentis vidimus Macchabæos sic dictos, quia in vexillo haberent literas, à quibus incipiunt nomina hujus sententiæ, *quis sicut tu Deus inter*

Inter deos. Duos admittit Ecclesia in Ecclesiasticum canonem libros Macchabæorum. Primus continet bella Domini, quæ adversùs impias gentes, Antiocho Epiphane, & Eupatore, Demetrio Sotere, Alexandro Epiphane seu potiùs Epimane, Demetrio Nicanore, & Antiocho Sedete regibus, Ecclesiam persequentibus, Heroes Assamonæi, pontifices simul & principes, puta Matthatias & filii ejus tres, Judas Macchabæus, Jonathan & Simon, unus post alterum gessere. Matthatiæ proavus à Josepho nuncupatur Assamonæus; indè qui à Græcis & Latinis Macchabæi, ab Hebræis appellantur Assamonæi. Nomen illud occurrit in Psalmis, & indicat viros primarios, principes; quod ergo ob præclaras virtutes suas Macchabæorum genti tributum sit.

Primo libro Macchabæorum alter adjungitur, qui dicitur secundus, non quòd historiam Macchabæorum in libro primo ad Joannis Hircani tempora usque productam continuet, quod fieri tamen intererat, sed quòd quædam Macchabæos concernentia complectatur; adeóque *alius* potiùs quàm *secundus* dici meruerat.

Paucis verbis perstringam quæ spectant libros quibus constat Evangelium; nemini enim Christiano id potest esse ignotum. Evangelium continet primò quatuor Evangelistas, Matthæum, Marcum, Lucam, Joannem, à quibus potissimùm descriptus est Adventus Domini nostri JESU CHRISTI. In opere eorum maximè describitur Evangelium, nempè illud bonum nuntium, quod à tot sæculis expectabatur de Adventu Messiæ in terras. Ideò prima pars Evangelii id sibi vindicat, ut propriè *Evangelium* nominetur. Subsequuntur Actus Apostolorum, scilicet historiæ Apostolorum à morte Christi per annos circiter triginta.

Deinde Epistolæ Beati Pauli, una ad Romanos, duæ ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, duæ ad Thessalonicenses, duæ ad Timothæum, ad Titum, ad Philomenem, ad Hebræos. Postea sequuntur Epistolæ Catholicæ, id est, ad omnes missæ, non ad quemdam virum, aut Gentes quasdam. Una est Jacobi: duæ Petri,

tres Joannis, una Judæ Apostolorum. Denique in eâ parte Bibliorum, quæ novum fœdus constituit, continetur Apocalypsis Beati Joannis Evangelistæ, hoc est, revelatio Arcanorum quæ Deus illi patefecit.

CAPUT III.

De divisione Librorum sacrorum. De distinctione sectionum majorum & minorum, capitulorum, versuum. De antiquis divisionibus Veteris Testamenti, ut spatio annuo per omne Sabbatum in synagogis legeretur.

UT quam pertexuimus Librorum Sacrorum plenior sit historia, juvat circa hos libros quærere tum dispositionem eorum in sacro Codice, sive ipsius sacri Codicis partitionem, tum & alia quæ hujus-ce capitis titulus indicat esse quærenda. Jam diximus sacrum Codicem primùm complecti duas partes, nempe utrumque fœdus, quod Deus cum hominibus sancivit, *vetus* & *novum*. Ad Judæos potissimùm attinet *vetus*, sicut ad Christianos *novum*. Nempe à Judæis vetus instrumentum accepimus; ideo & ab illis mutuanda quæ nunc circa illos libros quærimus.

Josephus & Philo tot Libros Sacros quot litteras in Alphabeto Hebræorum, scilicet, viginti duo agnoscunt in veteri fœdere. Hi ascribunt librum Ruth Judicum libro, sicut Lamentationes Jeremiæ aliis scriptis hujus Prophetæ. Quidam verò Rabbini pro uno distincto libro statuentes librum Ruth, & pro altero Lamentationes Jeremiæ, numerant viginti quatuor libros, quos distinguunt litteris Alphabeti; sed cùm hæ sint tantùm viginti duæ, ter repetunt litteram *jod*, in honorem magni nominis Dei, *Jehòva*, quod ab hâc litterâ *jod* incipit. Triplex autem *jod* more Chaldaico solet etiam nomen Dei exprimere. Hos viginti quatuor libros, in quibus ubique Christus annuntiatur, repræsentat Joannes in Apocalypsi numero viginti quatuor seniorum, quos inducit adorantes Agnum, ut adstruit D. Hieronymus.

Viginti duo, sive viginti quatuor libros veteris fœderis iterum dividunt Judæi in tres partes, scilicet in Legem, Prophetas, & Hagiographa sive sancta Scripta. Omnes libri quibus constat Scriptura sunt sacri; sed cùm aliud nomen quo tertia pars distingueretur, non illis suppeteret, hujus partis Libros appellavere *Ketuuim*, id est, *scripta*, per emphasim intelligentes, hoc est, *sacra scripta*, ut loquuntur Græci, Hagiographa. Ad illam divisionem Christus forsan respiciebat apud Lucam dicens, *Quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.* cap. 24. v. 44. Librum autem Psalmorum nominat pro quocumque Sancto Scripto. Lex continet quinque libros Moysis. Prophetæ habent octo libros; in secunda etenim classe, complectuntur quos priores Prophetas appellant, ut primus liber hujus classis sive Prophetarum sit liber Josuë, secundus Judices, cui libro aliquando connectitur Ruth, tertius Samuëlis quem nos Regum primum & secundum dicimus, quartus Regum qui tertio & quarto Regum volumine continetur. Sequentes Prophetas appellant posteriores. Classis posteriorum Prophetarum, quintus est Isaïas, sextus Jeremias, septimus Ezechiel. Octavus verò liber continet duodecim minores Prophetas. Sic advertit lector inter Prophetas Danielem non recenseri. Tertius denique ordo Hagiographa, id est, Sacra Scripta continet, quo nomine cæteros libros sacri Codicis significant. Primus Hagiographorum incipit à Job, secundus à Psalmis Davidis, tertius habet Salomonis parabolas, quartus Ecclesiastem, quintus Canticum Canticorum, sextus Danielem. Jam diximus hunc eximi à Judæis è numero Prophetarum, quanquam illi agnoscant hominem esse à Deo inspiratum; edidit enim clara vaticinia tum de Messiâ, tum de eventibus; undè merito à Christo appellatur Propheta: sed sic placuit Judæis. Rationem hanc reddit Maïmonides insulsam, cur inter Prophetas non eum numerent, quia, inquit, Danieli non vigilanti & benè composito, sed per obscura somnia obtigerint revelationes. Septimus liber Hagiographorum habet verba dierum sive Chronicorum, qui liber apud nos inscribitur Paralipomenon primus & secundus: Octavus hujusce classis est Esdras; nonus Esther.

Sunt qui velint olim à Judæis dictos peculiari ratione Prophetas, qui certo adscripti collegio, scriptis commendarent acta publica; quorum ergo scripta numerabantur inter libros Prophetarum, etiam si vaticinia non continerent: quales sunt libri Josuë & Judicum. Contra verò qui Collegii prophetici viros non haberent auctores, quanquam annuntiarent futura, eximebantur numero librorum propheticorum. Nos cum Judæis & Græcis numeramus centum quinquaginta psalmos; Græci verò & Latini in eo discordant ab Hebræis, quia in versionibus suis nonum psalmum conjungunt cum decimo, & ne numerus deficiat, psalmum CXLVII. in duos dividunt.

Hæ sunt generales divisiones veteris instrumenti. Porrò Pentateuchus dividitur à Judæis in *Paraschas*, ut loquuntur, id est distinctas sectiones, easque vel majores vel minores. *Parascha* majores sunt pensa hebdomadaria lectionum legis, numero quinquaginta quatuor, quia, ut diximus, singulis annis Pentateuchum legendo tenentur Judæi absolvere, finem facientes in festo Tabernaculorum, à sequenti Sabbato sumunt initium annuæ lectionis. In nostro quidem Kalendario non sunt ultra quinquaginta duæ septimanæ. Igitur annuo spatio sufficerent quinquaginta duæ *Parascha*; sed Judæi rationem habuerunt anni intercalaris sui, qui abundat uno mense; undè in annis vulgaribus duas Paraschas conjungunt. Paraschæ minores sunt minutiores intersectiones legis, sive Parascharum majorum, pro diversitate materiæ. Paraschæ autem tam majores quàm minores dividuntur in *petuchot*, ut loquuntur, id est, *sectiones apertas*. Cæterùm Paraschæ apertæ & quidem majores signantur tribus פפפ majoribus, sive litera *phè* majori ter repetitâ, minores unico פ *phè* & minusculo. Porro quælibet sectio aperta nomen sortitur à primâ suâ voce. Sic prima Parascha totius sacri Codicis dicitur *Berechit*, quæ prima vox est Geneseos, & ideò totius Scripturæ. Aliæ Paraschæ appellantur *Sethumot*, id est, *clausæ*, & inchoantur in medio lineæ. Hæ Paraschæ *Sethumoth* sunt majores & minores. Quæ majores sunt, signantur tribus majoribus סקס *samech*; at minores, unico ס *samech* minusculo, ut videre est in plerisque Bibliis Hebraicis.

Denique quælibet Parascha major subdividitur in septem portiones, quoniam septem sunt lectores, quorum quilibet suum de Paraschâ legit pensum. Sacerdos, si adsit, primus legit; secundus Levita; deinde alii lectores, pro ratione dignitatis.

Singulis paraschis respondent *haftaræ*, sive lectiones Propheticæ, sic dictæ quia his lectis populus dimittebatur. Ea est enim vocis *haftara* significatio, quæ derivatur à verbo quod Hebræis idem sonat quod *dimittere* Latinis. Hæc lubentiùs observo, ut appareat illam consuetudinem in Ecclesiâ, legendi sacrum Codicem, habere suum ortum ex antiquis Judæorum ritibus; tum etiam distinctionem illam lectionum & Canticorum nobis usitatam, sive morem tum psallendi tum legendi. Christiani imitati sunt Hebræorum paraschas in Evangeliis Dominicalibus, & haftaras in Epistolis quæ leguntur in missis, tum ex libris Prophetarum, tum ex aliis Scripturæ libris, sed frequentiùs ex Apostolorum Epistolis. In Kalendario Hebræorum quod proposuimus videre est singulis sabbatis per mensem, quæ tunc parascha legeretur; & quæ haphtara huic Paraschæ responderet. Sectiones medias Hebræi vocant *sidras*, id est, ordines, seu sectiones Paraschis breviores, à Masorethis adscriptas libris Sacris, ut pro cohærentiâ aut diversitate rerum per omnes libros veteris Testamenti, quibus communes sunt, textus dispescatur.

Altera divisio est sacri Codicis per capita, Hebræi appellant *perachim*, quasi dicerent *fractiones*, *fragmina*. Quid *cap. 8. v. 32;*
Græci in Actis intelligant per περιοχὴν τῆς γραφῆς, quod vulgatus Interpres reddit simpliciter *locum Scripturæ* ambigitur. Alii putant indicari *Parascham*, alii *Haphtaram*. Ille locus allegatur de Isaiâ Prophetâ, ubi Christus dicitur ductus ad occisionem tanquam agnus.

Divisio sacri Codicis per capitula inventum est Christianorum, qui imitati sunt Hebræos dividentes Pentateuchum in sectiones. Postea ipsi Hebræi & illam divisionem Christianorum adoptaverunt. Distributio per capitula ab aliis refertur ad Hugonem Cardinalem; ab aliis ad Carolum Magnum. Re-

liqua divisio textûs est ratione versuum, qui continuitatem ejus dirimunt, & in sententias sive perfectas sive intercisas accentu quem Hebræi appellant *soph pasuch*, quæ divisio ignota erat antiquitùs Hebræis; ut docet Elias Levita, observans librum legis fuisse scriptum sine versuum distinctione, quâ adhuc caret in exemplaribus, quæ in synagogis Judæorum, in Arcâ sanctâ, ad lectiones solemnes Sabbaticas & festales asservantur. Attamen codices Judæorum fuisse antiquitùs divisos per sententias, commata, membra, & versus, & intervallis quibusdam distinctos innuere videtur B. Hieronymus in præfatione Paralipomenon & Isaiæ. Dicit ad utilitatem legentium in translatione sua servasse easdem commatum incisiones & intervallorum distantias, quas in Hebræis codicibus invenerat.

Hîc animadvertendum est sectiones illas *Perachim* dici κεφάλαια *capitula*, nempe certas particulas, partes Scripturarum, quas nos *capitula* appellamus Quod Hebræi nominant *meghilla*, hoc est, *volumen*, Græcis interpretibus dicitur κεφαλίς: sic Psalmo trigesimo nono, ubi canitur *Ecce venio, in capite libri scriptum est de me*, græcè est, ἐν κεφαλίδι βιβλίου: in fonte *in meghilla sepher*, nempe *in volumine libri.* Sic ubi Ezechiel jubetur *comedere volumen*, Græci nomen *meghilla* reddunt κεφαλίδα. Verisimile non est propositum Ezechieli omne volumen Bibliorum, quod comederet; sed quoddam *perusch fragmentum*, quampiam sectionem, capitulum. Quæritur ergo quis sit sensus verborum psalmi, quæ Apostolus ad Hebræos interpretatur de Christo x. 7. *Ecce venio, in capite libri scriptum est de me* ἐν κεφαλίδι &c. Putavit B. Hieronymus illud capitulum esse Geneseos principium, quod tale est, *Bereschith* id est in capite, in initio. Sed decet potiùs accipere verba Christi de volumine Scripturæ, quod totum est de Christo; & ideo sicut in Evangelio dicit de Moyse, *de me scripsit*: ita de totâ Scripturâ; quasi dicat in omni capitulo scripturæ de me agitur.

Libros novi fœderis statim Christiani, ut publicè commodiùs legi & intelligi possent in περικοπὰς sectiones seu particulas majores; ejusdem scilicet argumenti materias inter se comme-

xas, & sub uno quasi communi titulo inter se comprehensas, distinxerunt. In præcedenti libro, dum ageremus de lectionibus Scripturæ quæ fierent in synagogis, vidimus multo pretio redemptum honorem primarum lectionum. Qui inciperent legere, dicebantur voce Hybridâ *Archipheretica*, id est, capitis seu sectionis principes. Sectio, ut diximus, dicebatur *perek* פרק *perachim* vel *pherecim* sectiones. Horum archipheretricarum mentio fit in novellâ Justiniani, in quâ agitur de Judæis. Et crebra est mentio in libris Ecclesiæ sectionum quæ Ecclesiâ legebantur à lectoribus, Diacono præmonente: *attendamus*. Antiqua est novi Testamenti in versus divisio; sed versuum hodiernus numerus tum novi tum veteris fœderis tribuitur Roberto Stephano, cujus inventionis gloriam ei asserit Henricus Stephanus filius ejus in præfatione concordantiarum novi Testamenti. In manuscriptis videre est alios aliter divisisse Biblia.

Divisiones Codicum novi Testamenti ideo diligentiùs observatæ sunt, quia ineunda erat concordia inter Evangelistas. Eusebius repererat quosdam canones, sive quasdam regulas, quibus fieret ista concordia, ad quam necesse erat, ut versiculis quisque Evangelista distingueretur, ut sive privatim sive publicè commodiùs legi & intelligi possent. Has περικοπὰς, sectiones, quandoque Patres Græci appellant ἀναγνώσματα sive ἀναγνώσεις, Latini *lectiones*; quia scilicet singulis diebus aliquot Evangelistarum & Apostolorum περικοπαὶ in sacris cœtibus legerentur Ad quam rem constitutum fuit ἀναγνωστῶν *lectorum* munus, quorum mentio passim apud antiquissimos. Diacono enim clamante πρόσχωμεν *attendamus*, statim lector textum scripturæ legebat. Singulæ sectiones suos habebant titulos, sive ἐπιγραφὰς inscriptiones; Unde & tituli dicebantur. Distinguebatur etiam textus secundum κεφάλαια, *capita* seu *capitula*, ab ipso textus librorum ordine ipsaque argumentorum varietate; ita ut *capita* dicantur, quod est argumenti, rerum atque ordinis diversitate, novum caput, novamque partem constituant, & intervallo quodam ac literis majoribus distinguantur. Olim capitula breviora erant; ut

videre est in antiquis scriptoribus, qui plura in singulis Evangelistis numerant. Quod Græcis dicitur Στίχοι Latinis *versus*, minores sunt divisiones, à vertendo calamo sic dictæ; quia continuo recurratur ad novam lineam, sic versibus distincta videatur oratio, & quasi metris constare.

Græci & Latini non rarò recensent virorum doctorum scripta, non modò librorum numero, sed etiam versuum & linearum supputatione. Sic scribit Plinius lib. XXX. 1.

Zoroastem vicies centena millia versuum scripsisse. B.Hieronymus dicit Hilarium in psalmos ab Origene quadraginta fere versuum millia mutuatum. Ille in Genesi versus supputat 4500. in toto Pentateucho versus 7950. Vana, ut puto, religione in libro Legis laborant Judæi circa magnitudinem linearum in columnâ, circa numerum litterarum in lineâ

Non opus est ut admoneam novum Testamentum dividi in libros historicos, qui de Christo & Apostolis agunt, nimirum quatuor Evangelia & actus Apostolorum, & didacticos, quales sunt Epistolæ Pauli ad Ecclesias, vel certas personas, tum cæterorum Apostolorum Petri, Joannis, Jacobi, Judæ. Liber qui Apocalypsis inscribitur, Propheticus est.

CAPUT IV.

A quibus, quo tempore, & quâ linguâ singuli libri sacri scripti sunt.

Constat libros omnes sacros, dictante Spiritu Sancto, scriptos; scire autem juvat quorum linguâ sive stylo usus sit Spiritus Sanctus. Iis quæ circa hanc rem suprà diximus, addam quod Pentateuchum à Moyse scriptum indicent complura loca ex Pentateucho. Insuper aliis in libris adstruitur hujus-ce libri auctor. Quæ contra objici solent, facilè solvuntur, nempe quòd in his libris enarretur mors Moysis, & quæpiam eam subsecuta; quæ ergo non potuerit Moyses mortuus

mortuus ſcripto mandare : quòd regiones, urbes his appellentur nominibus, quæ non niſi poſt obitum ejus habuerint. Non diffitentur viri Orthodoxi ab Eſdrâ & à viris primariis Eccleſiæ Judaicæ ; quibus cura Librorum ſacrorum mandata erat, & collecti ſunt poſt reditum à captivitate, quidpiam additum ſive ad complendam ſive ad illuſtrandam hiſtoriam ; quæ additamenta cùm primùm adnotata fuiſſent in margine, deinde potuerint irrepere in textum. Quin eſt forſan inſerta ab Eſdrâ quando Biblia edidit : cujus generis ſunt, tum mors Moyſis, tum nova urbium ac regionum appellatio.

Hæc verba capitis 24. v. 26. quæ leguntur in libro Joſuë : *ſcripſit quoque omnia verba hæc* Joſuë *in volumine legis Domini*, ſignificare videntur eum eſſe autorem voluminis, cui nomen ejus præſcribitur. Sunt tamen qui poſt tempora Salomonis ſcriptum opinantur. Ita loquitur libri ſcriptor, ut indicet tempus præteritum poſt rem quam enarrat ; ut cum ſcribit juſſu Dei poſitos duodecim lapides ad ripam Jordanis, addit : *Et ſunt ibi uſque in præſentem diem*. cap. IV. 9. Quibus verbis ſæpiùs utitur. *Vocatum eſt nomen loci illius Galgala uſque in præſentem diem*. cap. IV. 9. Loquens de miraculo ſolis, qui immotus ſtetit ad imperium Joſuë : *non fuit*, ait, *antea nec poſtea tam longa dies*. cap. X. 14. nonnulla quoque huic-ce libro addi potuere vel ab Eſdrâ, vel ab aliis, qui Biblia tranſcribenda curarunt.

Libri Judicum auctor ignoratur. Pleriſque videtur quòd fuerit Samuël : ſed quiſquis ſcripſerit hunc librum, non attigerat regnum Davidis ; ſcribit enim cap. I. 21. *Jebuſæum autem habitatorem non deleverunt filii Benjamin : habitavitque Jebuſæus cum filiis Benjamin in Jeruſalem, uſque in præſentem diem*. Ipſe eſt David, qui Jebuſæos expulit ex illâ urbe.

Libellus Ruth ſcriptus videtur regnante Davide. Hiſtoria contigit *in diebus unius judicis, quando reges præerant*. Nomen Judicis non expreſſum eſt. Scriptor attexit genealogiam, quam uſque ad Davidem perducit.

Duo ſequentes libri, qui Græcis & Latinis dicuntur primus & ſecundus Regum, inſcribuntur ab Hebræis nomine Samuë-

lis. Certè Propheta non ultra prima viginti quatuor capita primi libri scribere potuit; finis enim primi & totus secundus agunt de rebus post mortem ejus transactis. Quin & in primis capitibus multa sunt, quæ alium auctorem arguunt.

Duos alios libros, quos Græci & Latini appellant tertium & quartum Regum, Hebræi verò primum & secundum, communis opinio tribuit Esdræ, sicut & Paralipomenon, quos ex diversis schedis & commentariis post solutam captivitatem fuisse compositos verisimile est. De horum librorum auctoribus juvat audire quæ dicit Theodoretus in præfatione ad libros Regum. *Plurimi fuerunt Prophetæ*, inquit, *quorum libros quidem non invenimus, nomina autem didicimus ex historiâ Paralipomenorum. Horum unusquisque consuerat scribere, quæcumque contingebat fieri suo tempore. Atque indè est quòd primus Regnorum & apud Hebræos & apud Syros, nominatur prophetia Samüelis. Quod ei facile est cognoscere, qui prædictum librum legere voluerit. Qui ergo Regnorum libros scripserunt, ex scriptis illis acceptâ occasione post plurimum tempus scripserunt. Quomodo enim fieri potuisset, ut is qui vixit cum Saüle aut Davide, ea scriberet quæ facta sunt tempore Ezechiæ & Josiæ & Nabuchodonosoris, bellicam expeditionem & Hierosolymorum obsidionem & populi captivitatem & transmigrationem in Babylonem,& mortem Nabuchodonosoris? Est ergo perspicuum, quòd unusquisque ex Prophetis ea conscripsit, quæ gesta sunt ipsius temporibus. Alii autem quidam cùm illa collegissent, composuerunt librum Regnorum. Et rursum fuerunt aliqui alii historiographi eorum quæ ab illis fuerant prætermissa, qui de his conscriptum librum appellarunt Paralipomenon, ut qui doceret ea quæ fuerant à prioribus prætermissa.*

Duo libri qui nomine Esdræ inscribuntur,olim pro uno libro ab Hebræis habebantur, ut B. Hieronymus observat. Duos quidem diversos auctores habent. Primus scriptus est ab Esdrâ,qui factus est dux Judæorum, quibus liber in patriam reditus permissus est, anno Artaxerxis regis Persarum septimo. Complectitur historiam solutæ captivitatis, à primo anno Cyri usque ad vigesimum Artaxerxis Longimani. Nehemias scripsit secundum. Pincerna erat Longimani, à quo potestatem accepit,

anno regni ejus vigeſimo, revertendi Hieroſolymam, & ædificandi eam. Liber ille ſecundus continet hiſtoriam à vigeſimo anno Longimani, uſque ad Darium Nothum ejus filium, qui anno mundi 3581. regnare cœpit. Etenim ille Darius Perſa, cujus mentionem facit Nehemias cap. 12. v. 22. non poteſt eſſe Darius Codomanus, ab Alexandro magno devictus, anno mundi 3674. ad quod tempus Nehemias ætatem non produxit. Occurrunt in libro primo Eſdræ quædam difficultates in Genealogiis, quas forſan Librarii inducere potuerunt: ſed in capite duodecimo ſecundi Eſdræ ſive Nehemiæ v. 22. mentio fit Jeddoa, qui ſi tunc Pontifex fuiſſet, meritò non haberetur pro magno illo Pontifice ἰαδδοῦς, pro Jaddo, qui obvius factus eſt Alexandro magno, cùm venit Jeroſolymam: quippe quem Nehemias videre non potuiſſet; ab anno enim vigeſimo Longimani uſque ad Alexandrum magnum elapſi ſunt pluſquam centum anni. Verum non ibi dicitur de Jeddoâ, ſive Jaddo, quòd tunc fuerit Pontifex: potuit naſci ſub fine regni Darii Nothi; ita attingere regnum Alexandri magni. Sed veriſimiliter quæ in hoc capite XII. uſque ad verſum 27. dicuntur, inſerta videntur; quia hiſtoria interpolatur ſerie Sacerdotum & Levitarum, qui venerunt Jeroſolymam cum Zorobabel. A vigeſimo autem & ſeptimo verſu pergit Nehemias loqui de muris Urbis reſtauratis: ſed addit in fine libri: *de filiis autem Joïada filii Eliaſib ſacerdotis magni, gener erat Sanaballat Horonites, quem fugavi à me.* Sannaballat ille, qui non ſemel nominatur, alius cenſendus quàm qui centum circiter poſt annis, tempore Alexandri magni, in odium Judæorum & Templi Jeroſolimitani, aliud huic æmulum in regione Samariæ, in monte Gariſim, Templum exſtruxit.

Tobiæ librum, à quocumque ſcriptus ſit, veram continere hiſtoriam conſentiunt Judæi, licèt pro Canonico non habeant. Hujus autem auctor ignotus eſt, ſicut librorum Judith & Eſther, pariter & libri Job; cujus etiam ætas ignota eſt. Non omnes Pſalmos David cecinit, ut diximus; nec etiam Proverbiorum omnium & Eccleſiaſtis cenſetur ſolus auctor Salomon; à quo Canticum Canticorum ſcriptum ſatis convenit inter peritos.

Vir doctus viginti quatuor prima capita Proverbiorum ex XXXI. ex quibus constat Liber ille, tribuit Salomoni; quinque capita quæ sequuntur, censet collecta ex ejus scriptis, per viros Ezechiæ, ut indicant prima verba capitis XXV. quæ videntur instar prooemii præposita his quinque capitibus I. *Hæ quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ.* Nomen Ezechiæ hoc-ce XXV. capite liquido enuntiatur, ænigmaticè verò in capite XXX. quod vir doctus eidem Regi vindicat. I. *Verba Congregantis, filii Vomentis: visio quam locutus est vir, cum quo est Deus, & qui Deo secum morante confortatus, ait &c.* fons sic redditur à Latino interprete; ab aliis sic: *verba Agur, filii Jake: prophetiam dixit vir ad Ithiel & Uchal.* Aut juxta Vatablum: *verba Agur, filii Jake: prophetiam dixit vir ad Ithiel: ad Ithiel, inquam, & Uchal.* Sic duas voces fontis *Agur* & *Jake* Vatablus & alii accepere pro appellativis nominibus: Vulgatus interpres pro propriis, *verba congregantis, filii Vomentis*; quasi hoc-ce caput indicaretur hujus esse, qui Congregans Hebraicè Agur dici posset. Ezechias multas collegerat divitias. II. Paralip. XXVIII. 27. *fuit autem Ezechias dives & inclitus valde, & thesauros sibi plurimos congregavit argenti.* Contra Achas pater Ezechiæ meritò dicitur *Vomens*; ita Ezechias *filius Vomentis.* Achas, ut dicitur IV. Reg. XVI. 8. *cùm collegisset argentum & aurum, quod inveniri potuit in domo Domini, & in thesauris Regis, misit Assyriorum regi munera.* Quasi vomitu effudit divitias suas. & II. Paralip. XXVIII. 21. *Achas, spoliatâ domo Domini & domo Regum ac principum, dedit Regi Assyriorum munera.*

Ezechias noluit nomen suum adscribere Libro sacro, quia ipse peccaverat contra Deum II. Paralipom. XXXII. 25. Sed postea Deum sibi conciliavit, & Deus fuit cum eo: ita se appellare potuit Ithiel איתי אל, id est, *cum quo est Deus*; simul Uchal אוכל, quod nomen derivatur à Jachol יכול *potens fuit*: sed satis agnoscit Ezechias hanc habere potentiam à Deo II. Paralipom. XXXII. 25. *Elevatum est cor ejus, & facta est contra eum ira, & contra Judam & Jerusalem. Humiliatusque est postea, eò quòd exaltatum fuisset cor ejus, tam ipse, quàm habitatores*

Jerusalem; & idcirco non venit super eos ira Domini in diebus Ezechiæ.

Ultimum caput, nempe XXXI. sic incipit: *Verba Lamuelis regis: visio, quâ erudivit eum mater sua.* Vir doctus, cujus sententiam profero, putat esse regem Manassem, qui successit Ezechiæ, & ductus est captivus Babylonem. Nomen suum reticuit, quod odiosum erat propter peccata, quorum postea pœnitentiam egit. *Lamuel* nomen est Chaldaicum ignotæ significationis. Ezechias doctus fuerat à Deo, *vir cum* quo est Deus. Manasses verò peccator de se dicit *Visio quâ erudivit eum mater sua*, nempe synagoga Judaica.

Auctores librorum Sapientiæ & Ecclesiastici non certò cognoscuntur, sicuti librorum Macchabæorum. D. Hieronymus credidit à Philone Judæo compositam esse Sapientiam, quæ, inquit, redolet elegantiam Græcam. Prophetiæ præferunt suos auctores, sicut & libri qui in Evangelio continentur. Actuum Apostolorum Lucas se prodit auctorem in ipso exordio. Diu est quòd disputatur, utrum ipse Paulus scripserit Epistolam ad Hebræos. Alii eam adscribunt Barnabæ, ut Tertullianus, alii Lucæ, alii Clementi. Sunt qui sentiant dispositionem ejus esse Pauli, sed elocutionem Lucæ; & ideo nomen veri auctoris non præferre, quia plerisque Judæis erat ingratum. Cum de alicujus libri vero scriptore constat, notum quâ ætate liber scriptus sit, videlicet eo tempore quo ille scriptor vixit. Itaque quoad tempus quo singuli libri Bibliorum scripti sunt, notum ex ætate quâ vixere scriptores, quorum nomina præferunt: exempli causâ, quo tempore Moyses, Josue, David, Salomon, Isaias, Esdras & alii extiterint. De tempore quo scriptores novi Testamenti libros exaraverint, qui nominibus eorum insigniuntur, nihil compertum est nisi ex traditione, quam in primis Eusebius & B. Hieronymus referunt; & ex antiquis manuscriptis, in quibus notatur ætas cujusque Scriptoris sacri. Decet autem animadvertere, non ratione temporis, sed dignitate urbium, ad quas missæ sunt, dispositas fuisse B. Pauli Apostoli Epistolas; sed in primis, nullo jusso Domini, quod extet in sacro Codice, Apostolos ad scribendum mentem

appulisse. Scilicet dixerat Deus ore Jeremiæ cap. 3. *Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam.* Sancti Patres observant Ecclesiam potuisse carere omni scripto, si omnes Christiani in charitate & veritate perseverassent; quod eleganter dicit B. Chrysostomus primâ homiliâ in Matthæum. *Oportuerat quidem nihil nos indigere auxilio literarum, sed tam nudam in omnibus exhibere vitam, ut librorum vice gratiâ Spiritus Sancti uteremur; & sicut atramento illi, ita corda inscriberentur à Spiritu. Quia verò hanc à nobis excussimus gratiam, age vel ad secundam navigationem animum adjiciamus. Equidem quod primum illud fuerit profectò sublimius, & ex verbis suis Deus, & ex operibus ostendit. Nam & Noe & Abrahæ, ejusque posteris, & Job & Moysi non per litteras, sed per semetipsum locutus est, quia scilicet munda eorum corda repererat. Postquam verò omnis populus Judæorum in vitiorum ima delapsus est, necessariò indè litera dantur ac tabulæ, & ea quæ per has administratur admonitio. Et hoc non tantùm veteris Testamenti Sanctis, sed etiam novi accidisse perspicimus. Si quidem nec Apostolis scriptum aliquid tradidit Christus, sed pro literis Sancti Spiritûs se illis daturum gratiam repromisit.* Sanctus Irenæus adstruit, cùm scriberet, florere Ecclesiam apud barbaras gentes, quæ nondum literas perdidicerant.

Quidquid sit, subjecimus chronologiam scriptorum Evangelicorum, quæ firmatur vetustâ traditione, sine cujus authoritate nec probari posset eos habere auctores, cujus nomen præferunt. Esto non omnino consentiant antiqua monumenta de istâ chronologiâ; sed indubitatum est; verbi causâ, Joannem non scripsisse Evangelium suum multo tempore ante finem seculi primi. Usque autem ad ætatem illam caruit Ecclesia Evangelio ejus. In quo ergo scripto exaratum erat: *In principio erat Verbum*, alibi quàm in cordibus Christianorum; qui ideò assensere Joanni hæc scribenti, quia ipse consentiret doctrinæ, quam illi vel patres eorum à Christo acceperant? Undè liquet interpretationem, sicut veritatem Scripturarum, accipiendam ex antiquâ & certâ traditione; quæ etiam sola sufficere posset. Nonnulli libri perierunt, qui citantur in libris Sacris, & non

ampliùs extant. Sicut illis, ita & cæteris Ecclesia carere potuisset; sed id non sivit Deus, ob emolumentum quod ex sacris Scriptis in eam redundat. Subjiciam dictam chronologiam, qualem plerique sequuntur, & reperitur in antiquis manuscriptis. In hac chronologiâ videre est, quod diximus, Beati Pauli Apostoli epistolas non ratione temporis dispositas fuisse, sed dignitatis urbium ad quas scribuntur.

	A Passione Domini.	Æræ Vulgari
Matthæus scripsit Evangelium.	Anno 6.	Anno 39.
Marcus.	10.	43.
Petrus primam suam epistolam, quo tempore Paulus primam scripsit ad Thessalonicenses.	19.	52.
Paulo post ad eosdem Thessalonicenses scripsit Paulus.		
Ad Galatas: Eodem anno Lucas Evangelium scripsit.	23.	56.
Anno sequenti Paulus primam & secundam misit ad Corinthios.		
Scripsit etiam ad Romanos.	24.	57.
Ad Philippenses, ad Philemonem, ad Collossenses, ad Ephesios, ad Hebræos.	29.	62.
Acta Apostolorum tunc elaborata sunt.	30.	63.
Binas literas misit Paulus ad Timotheum scripsit & ad Titum.		
Secunda Petri ejusdem est ætatis.	33.	66.
Epistolæ Jacobi & Judæ incertum est tempus.		
Joannes Apostolus in insulam Pathmon relegatus scripsit Apocalypsim, anno sexagesimo primo post Passionem.	61.	94.
Biennio post, Evangelium.	63.	96.
Tres suas Epistolas usque ad annum sexagesimum quintum post Passionem Domini, quo creditur vitâ functus.	65.	98.

Quoad linguam, quâ finguli libri Scripturæ facræ exarati fuerint, conveniunt omnes viri docti libros veteris fœderis Hebraicè fcriptos, fi excipias Sapientiam, Ecclefiafticum, Tobiam, Judith, Macchabæos, qui nunc Græcè extant, & quædam additamenta ad Danielem, ad Eftherem. Hieronymus dicit à fe Tobiam verfum ex Chaldæo, ficut & librum Judith. Afferit primum Macchabæorum vidiffe Hebraicum, & fecundum effe Græcum. Daniel loquitur Chaldaicè à v. 4. c. 1. ufque ad caput 8. & Jeremias in commate capitis 10. Magna pars Efdræ, nempe à v. 8. c. 4. ufque ad v. 27. c. 27. Chaldaica eft, quia è Chaldæis chronicis petita eft. In libro Job occurrunt voces Arabicæ. Omnes novi Teftamenti fcriptores Græcè fcripferunt, uno excepto Matthæo, qui Hebræis fcribens ufus eft eorum linguâ. Adhuc fuâ ætate, inquit Hieronymus, fermone Græco omnis Oriens loquebatur; & in Italiâ, Galliâque & reliquo Occidente non ignotus erat hic fermo. Ita decuit Evangeliftas uti hac-ce linguâ, ut notiori per totum orbem, ubi Evangelium ftatim promulgatum eft. Occurrunt tamen quædam commata in Evangelio, ut *Tabitha cumi* & *Eli, Eli, lamma fabacthani*, quæ voces dicuntur Hebraicæ. Sed fciendum eft tempore quo fcriberent Apoftoli, fermonem Syrum vel Chaldaicum, quamquam diverfum ab antiquo Hebræo Bibliorum, appellari Hebræum.

CAPUT V.

Quæ cujufque Libri facri fit auctoritas, five qui Canonici cenfeantur: qui Deuteronomici; qui Apocryphi.

QUamquam multis argumentis, quæ protulimus, conftet facri Codicis auctoritas, juvat illam iterum adftruere. Hæc pendet ex iis ipfis rebus quas enarrat; quæ cùm fint extra omnem dubitationem, oportet eos qui illos mandavere fcriptis, effe veraces, & à Deo, qui falli & fallere non poteft, impulfos

impulsos ad scribendum. Fieri non potest ut Moses, auctor Pentateuchi, scripserit falsa: arguissent eum, sub quorum oculis transacta fuere quæ narrat; & quæ subinde confirmata sunt, tum rerum eventu quas futuras significaverat, tum testimonio eorum qui ei successerunt, & legem, quam eis imposuerat, durissimam conati sunt portare; cujus jugum excussissent, si vel ullâ re suspicari potuissent deceptum vel fraudulentum Moysem fuisse. Quòd si constet fides scriptis ejus, quis dubitaverit quin vir Dei fuerit; & Deo regente ejus calamum, scripsisse; ut omnia quæ dixerit, censenda sint verba Dei? Quod de scriptis Mosis dicimus, dicenda de aliis, quæ postea sequentibus sæculis Prophetæ scripserunt; quorum cura & religio fuerit incorrupta servare scripta tum Mosis, tum prædecessorum suorum: qui sic non interruptâ serie tradiderunt posteris, quod acceperant à patribus. Hoc-ce veritatis Scripturarum efficacius argumentum habet apud Hebræos, quòd ab ipsâ conditâ eorum lege usque ad tempora novissima, Pontifices, quibus commissa est cura Librorum sacrorum, à duobus mille annis, non interruptâ serie, filii patribus successerint, nec alii admissi sint, quàm qui erant ex primâ Sacerdotum familiâ. Nominatim autem omnes illi recensentur, ut dicit Josephus lib. 1. contra Apionem. *Judicium verò integritatis hoc maximum est, quia Pontifices apud nos à duobus millibus annis denominati à patre recensentur. His autem, si quid prævaricentur, interdicitur ne vel ad altare accedant, vel aliâ sanctificatione fungantur. Rectè si quidem, potiùs autem necessariè, cùm neque conscribendi potestas omnibus data, neque ulla sit in descriptione discordia: Sed solummodò Prophetis, antiquissima quidem, & veterrima secundùm inspirationem factam à Deo cognoscentibus, alia verò suorum temporum sicuti sunt facta palam conscribentibus. Infiniti enim libri non sunt apud nos discordantes, & sibimet repugnantes; sed solummodò duo & viginti libri, habentes temporis totius conscriptionem; quorum justè fides admittitur. Horum quinque quidem sunt Moseos, qui nativitates continent, & humanæ generationis traditionem habent usque ad ejus mortem. Hoc tempus de tribus mille annis paululùm minus est. A morte verò Moseos usque ad Artaxer-*

xem Persarum regem, qui fuit post Xerxem, Prophetæ suorum temporum res gestas conscripserunt in tredecim libris. Reliqui verò quatuor hymnos in Deum & vitæ humanæ præcepta noscuntur continere. Ab Artaxerxe verò usque ad nostrum tempus singula quidem conscripta, non tamen priori simili fide habita, eò quòd non fuerit certa successio Prophetarum. Palam namque est, ipsis operibus quemadmodum nos propriis literis credimus: tanto namque sæculo jam præterito, neque adjicere quicquam aliquis, nec auferre, nec transformare præsumpsit. Omnibus enim insertum est mox ex primâ generatione Judæis, hæc divina dogmata nominare & in his utique permanere; & propterea, si oportet, mori libenter. Jam itaque multi captivorum frequenter tormentis affecti sunt, & mortes varias in theatris sustinuere, ne ullum verbum contra leges admitterent, aut conscriptiones avitas violarent.

Hæc potiori jure dici possunt de libris novi Testamenti. Omnibus argumentis, quibus potest fides adstrui alicui scripto, constat veritas ejus. Evangelistæ ab ipso Deo, qui veritas est, edocti sunt. Ex quo autem scriptum & prædicatum, nulli notabili errori obnoxium fuit; ut quod dicit Josephus de veteri Testamento, magis conveniat novo. Non inferior fuit circa illud religio Christianorum; cujus videlicet gratiâ, non aliqui, quos facile est numerare in Judæorum libris, sed innumeri Martyres fuderunt sanguinem suum; ut constare debeat, eâ fide quâ scriptum est, ad nos incorruptum pervenisse. Certiorem de veritate & integritate Scripturarum veterum Josephum faciebant Pontifices, nempè Ecclesia Judaica; & traditæ nobis sunt tum veteres tum novæ Scripturæ ab Ecclesiâ: ut optimo sensu dicat Augustinus lib. contra Epist. fundamenti cap. v. *Ego verò Evangelio non crederem, nisi me Catholicæ Ecclesiæ commoveret auctoritas.*

Dicat aliquis: vitiosus hîc fit circulus ab Augustino; quasi dum interrogaretur cur Biblia crederet, responderet, quia iis testificaretur Ecclesia: & rursùm interrogatus cur crederet Ecclesiam, hanc responderet errare non posse, juxta testimonium Scripturæ. Diximus non alios libros tantâ auctoritate pollere; illam nullo carere probationis genere: in quam fidem

simul cum adducti fuerimus, postea de quacumque parte Scripturæ quæstio sit, convenit eam sequi, quia Scriptura in genere demonstrat fidem Ecclesiæ adhibendam. Ita rem expendenti liquet sacros Libros propriam & integram auctoritatem habere : illi autem indicant certam Ecclesiam, quæ errare non possit ; ut dici possit etiam ipsi Evangelio non credendum, nisi hujus Ecclesiæ commoveret auctoritas : quod huc redit, ut certum sit Doctores ejus non pertulisse ut Libri sacri corrumperentur ; & qui Deo auctore conscripti fuerant, eodem providente defensos ab omni corruptione.

Cùm sacros Codices hîc dicimus servatos incontaminatos, non loquimur de ipso primo exemplari, quod exaratum sit manu cujusque scriptoris, cujus ore nos Spiritus sanctus elocutus est. Id contendimus, Deum sic providisse Libris sacris, ut ad nos pervenerint nullo fœdati errore, qui fidem aut mores corrumpere possit. Quod etiam de ipso textu Hebraico veteris fœderis Divus Augustinus probat ; scilicet à Judæis non fuisse depravatum. Imo Hieronymus appellat *Hebraicam veritatem*. Justino martyri quidem & quibusdam aliis ideò Hebræi Codices suspecti fuerant, quia textum Hebræum non consulerent, sed Versiones Græcas à Judaizantibus hæreticis elaboratas, qui multa mysteria Salvatoris subdolâ interpretatione celaverant, ut ait D. Hieronymus. Hæc, inquam, res alios quosdam de choro Sanctorum Patrum adduxit ut crederent fontes Hebræos turbatos esse à Judæis ; quia dictæ versiones non congruerent Versioni Græcæ communi, quæ ante tempora Christi facta fuerat, & quâ omnes Ecclesiæ Christianæ utebantur.

Magnam cautionem, dicendum potiùs religionem, Ecclesiæ Christianæ Antistites adhibuere, ne Libris sacris insererentur, qui inferioris notæ essent. Hanc religionem animadvertimus in Ecclesiâ Catholicâ. Videre est de quibusdam libris lites fuisse, quibus cæterorum adstruitur auctoritas ; nam eâ religione, quâ hæ lites ostendunt primos Christianos commotos fuisse, certum est nullum librum, qui vitiatus fuisset, potuisse ab Ecclesiâ admitti. Qui suspecti erant, distinguebantur à cæteris. Quorum certa erat auctoritas, reponebantur in proprio

Canone. Nomen illud idem quidem sonat quod *regula*. *Grammatici Canones* apud Ausonium, Epigram. 128. *Canon chronologicus Eusebii*, *Canones Apostolorum*, *Canones Conciliorum*, id est, leges, regulæ, quæ statutæ sunt. Sed & *Canon* sumitur pro *catalogo*. In scriptoribus Latinis, non purioris Latinitatis *Canon frumentarius* est catalogus, numerus frumenti. *Canon fidelium & defunctorum Episcoporum* sunt catalogi. Inde *canonisati* Sancti dicuntur, qui adscribuntur catalogo Sanctorum.

Quæque Ecclesia habebat suum Librorum sacrorum Canonem, sive catalogum. Igitur cùm omnes Libri sacri non pariter statim innotuerint omnibus Ecclesiis, idem liber quibusdam tantùm Canonicus, non omnibus habebatur, nempe non inscriptus erat catalogo librorum, quos quæque Ecclesia legebat. Non mirum ergo est si tempore aliqui libri obtinuerint auctoritatem, ut ait B. Hieronymus loquens de Epistolâ B. Jacobi, nempe postquam constitit omnibus, quantæ essent auctoritatis libri illi de quibus erat quæstio. Hanc regulam circa Libros Canonicos dat Augustinus. *In Canonicis autem Scripturis Ecclesiarum catholicarum, quamplurium auctoritatem sequatur, inter quas sanè illæ sunt, quæ Apostolicas sedes habere & Epistolas accipere meruerunt. Tenebit igitur hunc modum in Scripturis Canonicis, ut eas quæ ab omnibus accipiuntur Ecclesiis Catholicis, præponat eis quas quædam non accipiunt; in iis verò quæ non accipiuntur ab omnibus, præponat eas quas plures gravioresque accipiunt eis quas pauciores minoresve authoritatis Ecclesiæ tenent. Si autem alias invenerit à pluribus, alias à gravioribus haberi, quamquam hoc facile inveniri non possit, æqualis tamen authoritatis eas habendas puto.* Diversis temporibus, & locis, & pro occasione Sacri Scriptores suos libros ediderunt: ita factum est, ut apud omnes Ecclesias non pervenerint statim & eodem tempore scripta eorum; quæ non tam à personis quàm à judicio Ecclesiæ & ejus consuetudine authoritatem suam habuerunt; ut Hieronymus, ad Dardanum scribens & loquens de Epistolâ ad Hebræos aiebat, nihil interesse cujus sit, cùm Ecclesiastici viri sit, & quotidie Ecclesiarum lectione celebretur.

Lib. 2. de Doct. Christ. cap. 8.

Omnes libri veteris Testamenti, qui continentur in Bibliis

Hebraicis tum Judæorum tum Christianorum, judicio omnium pariter & suffragio sunt certæ authoritatis. Sed præter hos-ce libros, ut videre est in illo testimonio Josephi quod protulimus, constare debet alios fuisse, qui in veneratione erant, licèt parta pariter eis fides non adhiberetur. Ergo ubi agitur de libris Canonicis, quoniam non statim conditus est canon sacrorum Librorum, viri docti, ut Sixtus Senensis, & post eum Bellarminus, horum triplicem faciunt ordinem. In primo reponunt libros, de quorum authoritate nulla unquam fuit inter Catholicos homines disceptatio. In secundo censentur ii quorum non æquè certa & explorata est authoritas; legebantur tamen in Ecclesiâ ad ædificationem: ideóque ad distinctionem appellabantur *libri Ecclesiastici*; ut discimus à Rufino, qui in Symbolo, enumeratis Scripturis quæ suo tempore pro Canonicis habebantur, nempè quæ, ut nunc loquimur, erant in primo canone, subdit. *Hæc sunt, quæ Patres intra Canonem concluserunt, & ex quibus fidei nostræ assertiones constare voluerunt. Sciendum tamen est, quòd & alii libri sunt, qui non sunt Canonici, sed Ecclesiastici à majoribus appellati sunt.* Videlicet poterant illi libri ἐκκλησιάζεσθαι, id est, in Ecclesiâ publicè recitari; cum cæteri libri qui nullius erant authoritatis, deberent ἀποκρύπτεσθαι: undè dicebantur *apocryphi*. Hæc volumina, quæ poterant legi in Ecclesiâ, enumerat Rufinus, & postea addit. *Quæ omnia legi quidem in Ecclesiâ voluerunt, non tamen proferri, ad auctoritatem ex his fidei confirmandam.* Legebantur illi libri, ut loquitur B. Hieronymus præfatione in Proverbia, *ad ædificationem plebis, non ad auctoritatem Ecclesiasticorum dogmatum confirmandam.* Idcirco libri qui in secundo canone sunt, licet conjuncti cum cæteris primi canonis, tamen non sunt ejusdem auctoritatis.

Tertius ordo eorum est qui nunquam in Ecclesiâ lecti sunt; iique dicuntur *apocryphi*, hoc est, libri quorum authores non solùm obscuri sunt, ut nomen illud indicat; sed quos publicum & notum judicium Ecclesiæ non probat, imò rejicit. Ex illâ distinctione Librorum sacrorum colligere est multam à Sanctis Patribus adhibitam fuisse diligentiam, ne libri falsi pro

veris venditarentur. Quod juvat declarare illis verbis Sancti
Lib. 15. de Civit. Dei. c. 23. Augustini. *Omittamus earum scripturarum fabulas, quæ apocrypha nuncupantur, eò quòd earum occulta origo non claruit Patribus, à quibus usque ad nos authoritas veracium Scripturarum certissimâ & notissimâ successione pervenit. In his autem apocryphis etsi invenitur aliqua veritas; tamen propter multa falsas nulla est canonica authoritas.* Et rursus: *cur non sunt in canone, nisi quia ob antiquitatem suspectæ fidei judicata sunt, nec utrum hæc essent, quæ ille scripsisset, poterat inveniri, non talibus proferentibus qui ea per seriem successionis reperirentur ritè servasse?* Postea hæc adjicit sanctus Doctor. *Multa sub nominibus Enoch & aliorum Prophetarum, & recentiora sub nominibus Apostolorum ab Hæreticis proferentur, quæ omnia sub nomine apocryphorum ab auctoritate canonicâ diligenti examinatione remota sunt.*

Porro ad primum sacrorum Librorum ordinem pertinent quotquot reperiuntur in veteri fœdere Hebraicè scripti: totum novum Testamentum, iis exceptis partibus, de quibus modo dicemus. A Sixto Senensi ponuntur in secundo ordine, additamentum ad librum Esther, quod D. Hieronymus ex Græco vertit, & observat in fonte non reperiri, imò à se obelo transfixum esse: oratio Jeremiæ; liber Baruch, sicut id quod reperitur in vulgatâ editione post caput XII. Danielis, nempè historia Susannæ, oratio Azariæ, hymnus trium puerorum, Belis historia, quæ de Theodotione se transtulisse scribit Hieronymus, cùm in Hebræo non legerentur. Similiter ad hunc secundum ordinem referuntur, primùm ex veteri Testamento, Sapientia Salomonis, Sapientia Jesu filii Sirach, pars Esther, Judith, Tobias, de quibus B. Athanasius in synopsi dicit non fuisse Canonicos, sed tamen prælectos Catechumenis. Libros quatuor Macchabæorum numerat inter eos quibus contradiceretur, ut loquitur ille, aut qui essent apocryphi. In novo Testamento censentur secundi ordinis, Marci caput ultimum, Lucæ historia de sudore Christi sanguineo & apparitione Angeli, Joannis historia de muliere adulterâ, Epistola ad Hebræos, Jacobi Epistola, Petri Epistola secunda & tertia, Judæ Epistola, Joannis Apocalypsis. Primus canon

ſive catalogus, in quo numerentur liber Sapientiæ, Eccleſiaſticus, Tobias, Judith, & duo libri Macchabæorum, reperitur confirmatus à Concilio Carthaginenſi III. anni 397. & ab altero, qui etiam Carthagine coactus eſt anno 419. Tertium autem Carthaginenſe confirmavit decretum Concilii Hipponenſis anni 393. Noviſſimis temporibus, Eccleſia Romana hos-ce Libros, ſicut & cæteros ejuſdem ordinis, ſuo Catalogo attexuit, ut pote qui à tot ſæculis recepti fuerant, ne antea repudiati, imo publicitùs legebantur in Eccleſiâ,& commendabantur virorum Eccleſiaſticorum teſtimonio, ut B. Auguſtinus dicit de libro Sapientiæ & Macchabæorum.

Cardinalis Palavicinus in hiſtoriâ Concilii Tridentini ſcribit fuiſſe propoſitum in Concilio, ut duplex ordo librorum Canonicorum innueretur; placuiſſe verò omnibus, ut ſine iſto diſcrimine, quod aliunde notum eſſe poterat viris doctis, proponeretur catalogus ſacrorum Librorum, qualis dudum admiſſus fuerat ab Eccleſiâ. Etenim apud ſanctum Auguſtinum, enumerantur hi omnes libri, quos habet Canon Concilii Tridentini; quamquam agnoſcat S. Auguſtinus hos omnes libros, quos Canonicos vocat, non fuiſſe ab omnibus Eccleſiis pariter acceptos. *Lib. 2. cap. 8. de Doct. Chr. ſt.*

Canon Scripturarum non poteſt cenſeri conditus, niſi aliquot annis poſt Chriſtum natum. Quo præcisè tempore, ignoratur. Neque enim id factum eſt, quaſi omni approbante Apoſtolorum ſenatu, quorum plerique deceſſerant. JESUS CHRISTUS D. N. non mandaverat de illo Canone condendo; nec, ut dictum eſt, de ullo exarando ſcripto. Unuſquiſque ex Diſcipulis, prout occaſio ſeſe dedit, & ſe à Spiritu Sancto impulſum credidit, mentem ad ſcribendum appulit. Statim ſcriptum ejus non alibi innotuit, niſi ubi exaratum fuerat poſtea ad alias Eccleſias delatum: ita factum quod obſervavimus, ut omnes Eccleſiæ non eoſdem pariter libros pro Canonicis habuerint. Fieri etiam potuit, ut hiſtorias quas ex Traditione acceperant, forſan ex ore ipſo Apoſtolorum, veras exiſtimaverint & attexuerint Evangelicis; ſcilicet quædam ſcripta pro Canonicis reputaverunt, quæ aliæ Eccleſiæ non admittebant. Non mirum

autem Judæos Hebraisantes rejicere libros veteris Testamenti Græcè scriptos. Illis religio erat aliâ linguâ quàm Hebræâ uti. Hellenistæ verò, nempe Græcisantes, horum auctores erant vel interpretes; & ab illis eos accepere Christiani.

Eorum est qui de libris Canonicis deditâ operâ scripserunt, difficultates omnes solvere, quæ occurrunt circa libros secundi ordinis, tum etiam primi. Animadvertendum in genere, quòd utilis est liber Job, etsi ipse nunquam extitisset, de Job dicunt Hebræi, quòd nunquam creatus est, & liber ejus parabola sit. Certè non fuit de populo quem Deus elegerat, nempe de duodecim Tribubus Israel. Quo tempore & à quo scriptus sit liber qui nomine ejus inscribitur, non potest certò definiri. Metris illigatus est in pluribus locis. Historia Susannæ, quamvis incerta esset, pro exemplo est miræ pudicitiæ. Ex epistolâ Julii Africani ad Origenem & ejusdem Origenis responsione colligimus aliis pro verâ, aliis pro falsâ habitam. Non ex Hebræo Codice translata est; nec Hebraicè primitùs scriptam, sed Græcè, demonstrabat Africanus ex Paronomasiis inter χῖνον & χίζειν, item πρῖνον & πρίζειν, quæ merè Græcanicæ sunt, quas fecisse dicitur Daniel, cùm Susannæ judices interrogavit sub quâ arbore vidissent adulterantem. Unus respondit, *sub schino*; tuncque dixit Daniel: scindat te Dominus; & cùm alter dixisset, *sub prino*, statim, secet te Dominus, ait Daniel: quæ Paronomasiæ ex vocibus Hebraicis non potuere exsculpi; sed ex Græcanicis πρῖνος, *ilex* à πρίω *serra seco*, & χῖνος *lentiscus* à χίζω *findo*. Sed fieri potest ut Græcus interpres Paronomasiam pro Paronomasiâ posuerit; quâ libertate sæpius utuntur interpretes.

In historiâ Tobiæ arguitur anachronismus aliquorum annorum. Deportatum se dicit Tobias à Salmanasare cum decem tribubus. Hæc deportatio facta est anno Oseæ regis Israel nono & Ezechiæ regis Juda sexto, mundi anno 3283. Tobias autem, annis centum & duobus vitæ suæ completis, moribundus in lectulo affirmat Templum Dei in Jerusalem incensum & combustum esse. cap. XIII. 2. & XIV. 2. Templum incensum est anno mundi 3416. Igitur inter deportationem & conflagrationem

nem Templi 133. anni intercesserunt. Ita cum saltem triginta annos habuisset Tobias, cùm abductus est captivus, anachronismus est quinquaginta octo annorum; qui error refundendus in Librarios: certè non obstat veræ pietati.

De libro Judith quidam opinantur nomine hujus sive personâ repræsentari Judaicam gentem, quæ quasi vidua erat tempore Antiochi regis Syriæ, cum liber hic scriptus est. Gladium Judith volunt esse preces Sanctorum: Bethuliam, hoc est, *Bethel* habent pro domo Dei, sive pro Templo: Nabuchodonosorem pro Diabolo: Holophernem, quem interpretantur *lictorem serpentis* pro typho sive superbiâ Antiochi. Hæc facie ingenii blandiuntur. Verum est, quibuscumque temporibus assignetur historia Judith, vix illi fidem conciliari posse. Adstruit codex Græcus cap. v. 22. Templum Dei, cum hæc historia contigit, fuisse solo æquatum ναὸς εἰς ἔδαφος: quod falsum est, si præcesserit tempora captivitatis. Sed qui huic tempus illud assignant, reponunt hanc circumstantiam additam, quæ non erat in Chaldaico fonte, ex quo B. Hieronymus transtulit sicut eam habemus in Vulgatâ nostrâ.

In tertio ordine sunt complures libri, quos enumerare non attinet; etenim non reperiuntur editi inter Sacros Libros. Solent tamen adjungi Vulgatæ editioni oratio Manasse cum libro tertio & quarto Esdræ. Certum autem est omnes libros qui olim erant in catalogo Sacrorum, non hodie extare. An liber bellorum Domini, & qui dicitur fœderis, de hoc numero sint, disputant viri docti. Ita est de libro justorum, quem aliqui habent pro Genesi, in quâ vita Abrahæ, Isaaci, & aliorum continetur. Sed conveniunt omnes deperditos libros, quorum scriptores Nathan, Gad, Semeïas, Addo, Ahias, Jehu, & plerique alii, qui in Sacro Codice allegantur. Deperditi sunt incuriâ Judæorum, qui quosdam incenderunt, ut queritur Jeremias. Deuteronomium adeò fuerat neglectum; ut diu ignoratum fuerit, repertum sub Josiâ rege.

Pertinebat ad Apparatum Biblicum saltem ista quæ spectant Librorum Sacrorum authoritatem, pertingere & distinguere quorum fuerit semper indubitata authoritas, quorum

dubia, quorum nulla. Quin hæc ſcire, B. Hieronymus ad inſtitutionem junioris virginis pertinere putavit. His-ce enim verbis ſcribit ad Lætam de inſtitutione filiæ ſuæ. *Caveat omnia apocrypha. Et ſi quando ea, non ad dogmatum veritatem, ſed ad ſignorum reverentiam legere voluerit, ſciat non eorum eſſe, quorum titulis prænotantur: multaque his admixta vitioſa, & grandis eſſe prudentiæ aurum in luto quærere.*

CAPUT VI.

De linguâ Hebræâ, in quâ primùm ſcripti ſunt libri Sacri. De antiquitate hujus linguæ. Hebræus Codex olim ſcribebatur ſine punctis vocalibus.

PRæmiſsâ Sacrorum Librorum notione, ut præſtruere pergamus quæ neceſſaria ſunt ad illos intelligendos, ante omnia decet mentem advertere ad naturam ſive proprietates linguæ quâ Spiritus Dei homines compellavit; ex naturâ enim hujus ſermonis, quo verbum Dei expreſſum eſt, in multis pendet intelligentia ejus. Non aliam orationem, ut videtur, adhibuit Deus, quàm quæ eſſet nota & uſitata his quibus credebat oracula ſua. Cùm ergo jam ab ipſo mundi primordio promiſſis de futuro Meſſiâ cœperit implere antiquos humani generis patres, procul dubio uſus eſt antiquiori linguâ, & quæ hactenus incorrupta remanſiſſet in familiâ virorum piorum, ex quibus Meſſias aliquando erat oriturus. Omnium autem linguarum antiquiſſima eſt Hebræa. Non aliâ linguâ locutus eſt primus hominum parens. In confuſione Babylonicâ nihil mutationis pertulit; quod demonſtrabimus, ſimul cæteras linguas, quæ politiores habitæ ſunt, ab illâ derivari, & ſacrum Codicem, quem ſcripſit Moyſes, quocumque alio, quem venditare poſſint ethnici, antiquiorem; & alia ſimilia quæ faciunt ad dignitatem & authoritatem ſacri Codicis adſtruendam. Simul de proprietatibus & præcipuis linguæ Hebrææ

idiotismis differemus; ex quibus lux non mediocris sacro Codici affulgebit.

Linguam Hebræam appello, quæ Abrahæ & posteris ejus Isaac, Jacob, & duodecim Patriarchis filiis Jacob usitata erat, & quâ Moyses ex jussu Dei scripsit quinque libros, qui illum præferunt authorem; neque enim aliam aliquam adhibuisse verisimile est, quàm quæ Israelitis nota esset. Hebræa autem dicta est vel ab Hebero Semi pronepote; ut qui ab hoc Hebero ortum duxere, appellati sunt Hebræi: vel quia usitata esset Abrahæ posteris, qui quidem Hebræi dicti sunt, non ab Hebero parente, sed quia Abraham à loco, in quo erat trans fluvium Euphratem, vocatus est à Deo, & hoc fluvio trajecto venit in terram Chanaan. A Chananæis ergo appellatus est Hebræus, id est, *transitor*, eodem sensu quo ultramontanos dicimus, qui ultra montes degunt. Verior hæc est origo nominis, quo nempè Abrahæ progenies sic appellata est, quia venisset à regione, quæ respectu Chananæorum trans fluvium Euphratem erat. Distabat enim Abraham ab Hebero sex generationibus; & tamen nullus eorum qui de stirpe Heber fuit, ante Abrahamum dictus fuerat Hebræus.

Linguam Hebræam primam omnium fuisse ostendunt nomina, quorum ratio redditur in textu Sacro ex radicibus Hebraicis. E multis pauca proferam. *Adam* sic dictus est, quia ex *Adamâ*, id est, terrâ factus est. *Eva* ab *Evah*, hoc est, *vivere*, *Gen. c. 2. v. 7.*
quia fuit mater omnium viventium. *Caïn* à *Cana*, id est, ab *Genes. cap. 3. v. 20.*
acquirendo, quia dixit Eva, possedi virum à Domino. Hæc *Genes. cap. 4. v. 25.*
ratio eorum nominum quæ imposita sunt Adæ, Evæ, Caïn, reddi non potest in aliis linguis, nec complurium aliorum nominum. Vis autem hujus argumenti consistit in hoc quòd illa nomina propria primorum hominum à primitivis suis radicibus deflexa & derivata sunt; ut vox à voce dependeat, tanquam conjugata vel paronyma, ut nomen *Adam* à nomine *Adama*, quod est *terra*. Ista notatio paronyma in nullâ aliâ linguâ locum habet, sive nomen *Adam* deduci non potest nisi in Hebræâ, ex voce quæ terram significet. Undè sequitur primos homines Hebraicè locutos.

Sed quispiam dicat, posterioribus sæculis nomina illa imposita fuisse; & à scriptoribus res linguæ suæ accommodatas. Moyses enim verbi causâ, inquiunt, eo nomine non statim appellatus est, quia ab aquis servatus esset, quod significat origo Hebræa; filia enim Pharaonis, à quo nomen accepit cùm ex aquis eductus est, loquebatur Ægyptiacè; ita non potuit eum appellare Hebræo vocabulo. A Scriptore ergo Hebræo sic appellatus Moyses, nomine quod illi conveniret, quatenus ab aquis servatus fuerat.

In Exodo cap. 2. v. 10. in Vulgatâ quidem dicitur de filiâ Pharaonis, quod puerum vocaverit Moysen, *quia*, inquiebat, *de aquâ tuli eum*. Verùm respondet Buxtorfius, verbum Hebræum *meschitihu*, quod Latinus interpres reddit *tuli* in primâ personâ, reddi posse *tulisti* in secundâ; ut ipsa Jochabed vera mater Moysis dederit nomen filio suo: ut genuinus sensus sit, accepisse puerum, eumque lactavisse; quem postea adducens ad filiam regis, sic illam compellaverit: nos Hebrææ mulieres hunc puerum appellavimus *Mosem*, quia tulisti eum sive eduxisti ex aquis.

Antiquitatem linguæ Hebrææ simul & gentis demonstrant vetusta Gentium & populorum nomina, quæ plerumque originem habent Hebraicam; & in aliis linguis nihil significant. Videre est singulos Semi, Chami, & Japheti filios & nepotes singulis Gentibus singula nomina dedisse: ut Assur Assyriis; Elam Elamitis; Aram Aramæis; Lud Lydis; Gomerum Cymbris, sive Cimmeriis, Madaï Japheti filium Medis: Javan Ionibus. Gentilium deorum nomina ferè omnia, ex linguâ Hebrææ orta, à vicinis regionibus ad Assyrios & Græcos derivata sunt. Saturnus ab Hebræo verbo, *Satar*, id est, *à latendo* deducitur; ut Latium dici volunt Latini, quia Saturnus ibi latuit, cùm à Jove fugeret: nisi & hoc-ce nomen *latium* derivetur à fonte Hebræo; nam *louth* Hebræis sonat *latere*. Jovem à Jehova deducunt multi: Belum sive Baal ab Hebræo *Baal*, quod idem est ac *Dominus*, quo nomine plures Deos habuerunt Phœnices: Vulcanum à Tubalcaïn, qui usum ferri & æris invenit: Cererem, non à ferendo, ut Latini, sed ab Hebræo.

Gheres, quod notat *fructus extrusos*. Aliud suppeditant argumentum reliquiæ quædam linguæ Hebraïcæ in omnibus aliis linguis, quod à viris doctis observatum est. Modo in lucem prodibit, nisi jam prodierit, cùm hæc typis edita prodibunt, grande opus Thomassini nostri, quo ille omnes linguas deducit ex fonte Hebræo. Diu est quod typis exiit.

Usque ad diluvium & ea tempora quò de extruendâ turri Babylonicâ cogitavere homines, terra erat unius labii, ut adstruit Scriptura; quippe omnes erant filii unius viri: confusione autem factâ linguarum, ædificium turris susceptum disturbavit Deus. Cur enim elegissent homines scindi in diversas linguas, cùm nemini non molestum sit non posse mentem alteri communicare, aut sibi alterius communicari? Ergo diversitas linguarum malum est immissum à Deo, cui subjacere non debuit pia Semi Soboles, quæ sic incorruptam suam linguam servavit. Quidquid sit, linguæ Hebrææ debent Græci, quòd lingua eorum politior sit; nam ex ipso Gentilium testimonio Phœnices primi eos literas docuere. Literas, inquam, in Græciam ex Phœniciâ primus Cadmus intulit circa tempora Othoniëlis, nimirum multos post annos, quàm Moyses sacros Libros scripsisset: quibuscum ergo nullum volumen Græcum de antiquitate contendere potest. Græcos autem suas literas accepisse ab Hebræis, argumentum est quòd Græcarum literarum nomina ab Hebræis levi deflectione deducantur; & quæ Græcis barbara sunt, id est, nullius significationis, in Hebræâ linguâ quidpiam significent. Ipsi Græci literas suas se debere Phœnicibus agnoscunt: antiquæ autem reliquiæ Phœnicii sermonis, quæ apud auctores veteres reperiuntur, demonstrant hunc ab Hebræo non multùm discrepasse. Ex Phœnicibus Pœni sive Carthaginenses ortum suum deducunt; punica verò nomina, quæ interdum allegat B. Augustinus, ipse Pœnus quatenus natus in Pœnorum coloniâ, ipsa sunt Hebræa.

In captivitate autem Babylonicâ, licèt hæc ultra septuaginta annos non duraverit, lingua Hebræa tantam mutationem subiit, ut Judæi hujus obliti Chaldaïcam cum aliquâ Hebrææ tincturâ post solutam captivitatem in patriam introduxerint;

ita ab hoc-ce tempore Hebraïca desiit esse vernacula, juxta communem omnium ferè Doctorum sententiam; undè legimus Nehemiam, Esdram & Levitas, cùm legem populo prælegerent, eandem exposuisse; scilicet interpretabantur eam linguâ vulgari, ut populus intelligeret. Hinc origo Paraphrasium Chaldaïcarum. Ab hoc nempe tempore, postquam legem & Prophetas in Synagogis prælegerant Doctores, explicationem linguâ vulgari adjungere cœperunt. Pro Hebraicâ itaque post hac Chaldaica Judæis facta est vernacula, quæ primò purior, posteà magis corrupta & vitiata est, pro diversitate nationum, quibus serviebant, variis dialectis & idiotismis. Quapropter quod in Evangelio adstruitur *Hebraicè* dictum, decet interpretari *Chaldaicè*: contra verò quod scribit Philo, Scripturam sacram fuisse *Chaldaicè* scriptam, intelligendum est *Hebraicè*. Nec tantùm Judæi Chaldaicâ linguâ locuti sunt, sed & in hâc libros suos conscripserunt usque ad eversionem Templi, & sæculis sequentibus; ita ut nullibi extet lingua Hebraica pura, nisi in veteri Testamento.

cap. 8. v. 7.

Quin & pristinos caracteres viri docti hâc ætate, ut olim Eusebius & Hieronymus, sentiunt mutatos in captivitate Chaldaïcâ; & Esdram qui post reditum Codices sacros recensuit & instauravit, eosdem literis Assyriis sive Chaldaïcis populo Judæo magis notis (qui durante captivitate linguæ & literarum obliti erant) descripsisse. Sic Hieronymus in præfatione in libros Regum. *Certum est*, inquit, *Ezram scribam, legisque doctorem, post captam Hierosolymam, & instaurationem Templi, sub Zorobabele alias literas reperisse, quibus nunc utimur, cùm ad illud usque tempus iidem Samaritanorum & Hebræorum characteres essent.* Et in Ezechielem cap. IX. *Antiquis Hebræorum literis, quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema Thau litera crucis habet similitudinem.* Rationem mutationis caracterum hanc reddit Eusebius in Chronico, ubi de Esdrâ affirmat divinas literas ab eo memoriter traditas, videlicet ne Judæi Samaritanis miscerentur, ideò literas judaicas commutasse; sed vera ratio est, quia Judæi, amissis Libris sacris, assueverant Chaldaicæ sive Assyriæ scripturæ, pariter & linguæ.

Hodiernus caracter, quo nempe nunc Biblia Hebraica exarata ſunt, vocatur major & quadratus ob formam, & Aſſyrius quia ab Aſſyriis. Alio caractere vulgò Judæi utuntur, qui appellatur minor & currens, aut Hiſpanicus, aut *maſkal*, quod nomen apud Arabas idem ſonare aiunt quod macilentum, *comme qui diroit, caractere maigre*. Attamen quia diu eſt quòd Judæi volunt in hodiernis caracteribus Bibliorum infinità latere myſteria, nempe in literarum ipſarum majuſcularum vel minuſcularum formâ, figurâ, ductibus, inverſione, ſuſpenſione, apicibus etiam ſive ſpiculis, aut corollis quibus literarum capita in ſcripturâ hodiernâ voluminis ſui Sacræ legis armantur vel ornantur. Cùm, inquam, omnia illa myſteria eſſent inania, ſi illi hodierni caracteres eſſent novi, fingunt à tempore Moſis duplici caractere ſcriptam Legem, ſacro & profano, ſcilicet Hebræo, qui ſacer, & altero, qui ideò Samaritanus appellatus eſt, quia illum Eſdras reliquerit uſurpandum ſolis Samaritanis. Quod autem hodierni caracteres Bibliorum à Talmude dicti ſunt Aſſyrii, ſic interpretantur, ut non Aſſyrii vocentur quia ab Aſſyriis venerint, ſed ex eo quòd illis caracteribus lex ſcripta ſit. Vox enim Hebræa Aſſyrios populos ſignificat quidem, ſed & *beatitudines*. Beata eſt, inquiunt Rabbini, Scriptura Legis, quam ipſe Deus digito ſuo exaraverit.

Dicam pro antiquitate caracterum Samaritanorum, primò alphabetum Græcum, quod conſtat à Cadmo, id eſt, à Phœnicibus Hebræorum vicinis inductum in Græciam, magis accedere ad ſimilitudinem literarum Samaritanarum, cùm invertuntur; quod argumentum eſt primævas Hebræorum literas fuiſſe Samaritanas. Habemus antiquos caracteres, quibus Samaritani ſemper uſi ſunt, in Siclis qui Hieroſolymis effodiuntur, olim in uſu ſub regibus Juda. Præferunt illi inciſas literas, quæ in ſcriptis Samaritanorum leguntur ſine ullâ vel exiguâ mutatione. Nullius autem cogitationem ſubeat hos ſiclos à Samaritanis cuſos fuiſſe; ſi quidem omnes hac inſcriptione notentur: *Jeruſalem ſancta*. Notum autem quàm abhorrerent Samaritani ab Hieroſolymis; quam ergo urbem non appellaſſent Sanctam. Sicli quos aliqui venditant inſcriptos imagine-

Salomonis cum Hebraicis literis hodiernis, nuperè cusi sunt; neque enim lex vetus sinebat ut ulla hominis etiam regis imago cuderetur. In istâ tabulâ quâ æstimamus veterum nummorum valorem, expressimus formam sicli Hebræi, inscripti Samariticis literis.

Nunc in codice Hebræo consonantibus literis subscribuntur puncta, quæ locum tenent vocalium. Quæritur an ista puncta coæva sint literis consonantibus; horum enim ita forma diversa est à consonantibus, ut cum illis non statim adinventa videantur, sed postea subdita. Virorum peritiorum sententia est, puncta Textui sacro apposita fuisse circa annum Christi quingentesimum à Judæis scholæ Tiberiensis, nempe à Doctoribus Academiæ quæ tunc temporis in Tiberiade celebris erat. Ne cui autem mirum videatur, sine vocalibus olim sermonem Hebræum scribi potuisse & intelligi, quasi ambiguus & prorsus incertus fuisset, sciat & nunc his carere posse. Etenim hodie sine punctis scribunt Judæi, quorum scripta leguntur & intelliguntur. Multis annis post obitum impostoris Mahometis puncta vocalia adjuncta sunt libris Arabicis; undè & hactenus pueri Turcarum, Arabum, Persarum, ac omnium denique Mahumedanorum sine punctis legere discunt.

Hæc favent novitati punctorum, quæ nunc probanda est argumento quod ducitur ex literis Samaritanis, quas easdem fuisse cum antiquis Hebræis supra probavimus. Puncta vocalia nulla agnoscunt Samaritani; nam ope trium literarum, quas *Matres lectionis* vocant, quæque antiquitùs pro vocalibus habitæ sunt, libros suos sacros legerunt, & hodie legunt. Vocalium soni quasi congeniti sunt cum literis consonantibus; quæ ideò sic dicuntur consonantes, quia efferri non possunt, quin quæpiam ex vocalibus sonet cum illis. Quin & vocales linguæ Græcæ α, ε, η, ι, ο, υ. respondent Hebræorum his-ce consonantibus literis *aleph, he, vau, heth, jod, ajin.* Harum ergo consonantium ope olim Hebræi & Samaritani sicut & Arabes poterant, nondum inventis punctis, efferre sermonem, qui distinctè sonaret auribus. Ita quanquam utilia sint puncta, non potest dici horum usum fuisse semper omninò necessarium, &

& frequentatum. Contrarium docet Synagogarum ab ultimâ antiquitate consuetudo. Volumina sacra, quæ populo publicè in illis prælegantur, neque puncta neque accentus habent. Quin sine versuum distinctionibus exarata sunt; ut morem antiquis temporibus usitatum exhibeant. Præter libros typis excusos & punctatos, unum, inquam, habent volumen Legis in singulis Synagogis, peculiari modo descriptum, circa columellam convolutum, quod asservant in peculiari capsâ, quam *Aaron*, id est, *arcam* appellant, serico coopertum, & auro ac gemmis ornatum. Hoc volumen in magnâ apud eos veneratione est; quod cùm ex arcâ proferunt, ut ex eo aliquid legatur, magnâ reverentiâ tractant; populúsque cum jubilo & acclamatione honorem tantùm non divinum ipsi tribuit. Post lectionem verò eâdem cum pompâ & reverentiâ in arcam reponunt. Hoc autem volumen, non punctatum, volunt ipsum Mosis volumen in Arcâ Dei jussu servatum referre, quod fatentibus plerisque eorum Doctoribus, erat punctis destitutum, imo ipsi docent, Mosis ævo, figuras vocalium & accentuum nondum fuisse; & hac de causâ librum illum in synagogis hodie sine notis in Mosaïci exemplaris memoriam scribi.

Elias Levita celebris inter Hebræos Grammaticus puncta à Judæis Tiberiensibus post confectum Talmudem excogitata fuisse probat testimonio doctissimorum Rabbinorum, quos allegat. In toto Talmude, tam in Mischnâ quàm in Gemarâ, nulla fit punctorum mentio, nec ullius accentûs nomen aut figura occurrit. Altum illud silentium in vastis illis voluminibus argumentum validum suppeditat, puncta fuisse eorum compilatoribus prorsus ignota; præsertim cùm in locis plurimis occasio se obtulerit, imò necessarium fuisset illorum mentionem facere, si tunc extitissent; puta cùm controversia est de vocabuli alicujus lectione, quod punctis destitutum variè legi poterat. Nam si punctatos codices habuissent, punctatio controversiam diremisset. Ita vox דבר apud Hebræos, prout cum diversis punctis effertur, sonat vel *dabar*, id est, *verbum*, vel *deber*, nempe *pestis*. Cùm autem Talmudistæ admonent variæ lectionis, dicunt: ne legas sic דבר sed sic דבר, nec aliud addunt

quo pronuntiationis varietas, undè sensus diversi oriuntur, distingui possit. Facile autem erat ex auditu differentiam percipere in *dabar* & *deber*, sed hoc non poterant scripto exprimere ob defectum punctorum. Tres ergo literas tantùm repetunt, ut intelligat lector ex istâ repetitione pronuntiationem trium literarum non eandem esse. B. Hieronymus commentans illa verba Prophetæ Habacuc cap. 3. v. 8. *Ante faciem ejus ibit mors*, indicat à se ignorata puncta: *Pro eo quod nos transtulimus mortem, in Hebræo tres literæ positæ sunt* דבר *absque ullâ vocali: quæ si legantur* davar, *verbum significant*; *si* dever, *quæ Graecè dicitur* λοιμός. Pariter ad caput nonum Jeremiæ v. 22. *Verbum Hebraicum* דבר *quod tribus literis scribitur* (*vocales enim in medio non habet*) *pro consequentiâ & legentis arbitrio*, *si legatur* dabar, *sermonem significat*; *si* deber, *mortem*; *si* daber, *loquere*; *unde LXX. & Theodotion junxerunt illud præterito capitulo*, *ut dicerent, disperde parvulos de foris, juvenes de plateis. Aquila verò & Symmacus transtulerunt* λάλησον *loquere, ut imperet Deus loqui quæ sequuntur.* Hîc commoda fuissent puncta, ad ambiguitatem tollendam, & varietatem significationis explicandam: sed nulla illorum mentio fit, non solùm apud Hieronymum, sed & apud cæteros Patres tam Græcos quàm Latinos.

Non infirmum argumentum pro novitate punctorum suppeditant antiquæ Versiones, Græcæ, Chaldaïcæ, Syriacæ, &c. ex quibus perspicuum est, ob defectum punctorum, voces quasdam ambiguitate laborasse; undè aliter interpretati sunt Versionum istarum auctores, quàm hodie in punctatis codicibus legimus: inter illas diversitas nulla fuisset, si aliter non legissent quàm in hodiernis exemplaribus legimus. Hoc passim observant viri docti in commentariis suis, aliisque scriptis; plura exempla promentes ex septuaginta Græcis interpretibus, ubi eædem literæ, sublatis punctis, tam ipsorum Versioni, quàm lectioni hodiernæ inservire possunt. Contigit etiam versionem Græcam ideo diversam esse à versionibus Hebraïcis, quæ post punctatos codices cusæ sunt, quia sine ullâ versuum & dictionum distinctione olim Hebræi Codices scribebantur. Prout ergo interpretes Græci hanc vel literam vel vocem refe-

runt ad id quod præcedit, aut ad id quod ſubſequitur, interpretantur diverſimodè ab hodiernis interpretibus, qui nunc utuntur Codicibus in quibus fixa eſt verſuum & dictionum diſtinctio.

His obſervatis de novâ punctorum obſervatione locum illuſtramus libri ſecundi Eſdræ c. VIII. 8. ubi ille dicitur legiſſe librum Legis *diſtinctè & apertè ad intelligendum*. Nimirùm Eſdras, licet uteretur libro qui non haberet puncta ſive vocales, tamen legebat & pronuntiabat ſecundùm proprias vocales, ita ut ſenſum populus intelligeret. Si enim puncta habuiſſet, laus hæc puero ſeptenni meritò conveniebat, at decenni indigna. Quis enim filium ſuum decennem valde laudabilem exiſtimaret, quòd Latinè ſciret expeditè legere? At Hebræi textûs eadem ratio eſt, ſi puncta & accentus habeat. Non immorabor confutandis argumentis, quibus antiquitatis punctorum aſſertores pugnant; rem enim tantùm delibamus, & quantùm ſatis eſt, ut qui primùm accedunt ad lectionem ſacri Codicis & interpretum ejus, prænotionibus neceſſariis omnino non careant. Qui rem expendere voluerit, legat eruditum opus Ludovici Capelli, *arcanum punctuationis Hebraicæ revelatum*, & exercitationes Biblicas Morini, qui exercitatione XVII. & evincit tempore D. Hieronymi textum Hebræum nondum fuiſſe in verſus & commata diſtinctum, & ignotas prorſus Hebraicas grammaticas; ut ſolâ Traditione lingua Hebræa diſceretur.

CAPUT VII.

De alphabeto Hebræo. Formam literarum Hebræarum prodest non ignorare.

QUæ dicturi sumus de linguâ Hebræâ, clariora fient, subjecto ejus alphabeto, cujus lireras interest saltem oculis, visu posse distinguere: ut si fortè quis scripturarum amans in Biblia originalia inciderit, è noto caractere intelligat Librum esse sacrum. Præterquam non deceat ignorare harum literarum nomina, & ordinem; his enim pro numeris utuntur scriptores sacri, distinguunt pleraque cantica, plures psalmos, quorum quidem versiculi, strophæ habent in suo initio quæpiam ex dictis elementis, certo ordine recurrentibus; unde illi Psalmi appellantur *alphabetici*; qualis est Psalmus centesimus decimus octavus, qui secundùm ordinem literarum sic compositus est, ut octo primi Versus nominibus, quæ primam literam, quam Hebræi *aleph* appellant, inchoentur: rursus ex sequenti *beth*, totidem versus exordium sumant; ac postea ex *gimel* idem numerus compleatur; atque ita usque ad thau, quæ apud Hebræos extrema litera est, Psalmus ille totus conscriptus sit. Viginti duæ literæ Alphabeti sic octies repetitæ conficiunt versus CLXXVI. quibus ille psalmus constat. Sacer autem Vates non inane carminibus suis ornamentum assuebat. Cùm hoc psalmo morum doctrinam omnem complecti vellet, colligabat hac-ce arte diversas sententias, ut faciliùs memoriæ commendarentur. Jeremias simili arte devinxit Lamentationum suarum carmina, servans ordinem literarum Hebræarum; quod cùm Latino & Græco sermone Interpretes non possent exprimere, nomen literarum Hebræarum præfigi voluerunt, à quo inciperet carmen. Hinc singulis annis per sanctam hebdomadem personant ædes sacræ Hebræi alphabeti recitatione. Tanquam barbaris vocibus perterrerentur fideles, nisi scirent.

CONCOR

Hel

ALPHABETUM HE

ſive litteræ Hebrai

conſideran

Ordo seu numerus	*Nomen.*	*Poteſtas seu Sonus*
1	Aleph.	a
2	Beth.	b *va*
3	Ghimel.	g
4	Daleth.	d
5	Hé.	h
6	Vau. *vel* vav.	v
7	Zaïn. *vel* Zajin.	z

DANTIÆ LITTERARUM

ɔraïcarum & Græcarum.

pag. 349.

BRAICUM, cæ, in quibus da			ALPHABETUM GRÆCUM, sive litteræ Græcæ, in quibus consideranda				
Nomen	Figura	Valor Arithmeticus	Figura	Nomen		Potestas seu Sonus	Ordo seu numerus
UNITATES.							
אלף	א	1	Α α	ἄλφα	Alpha.	a	1
בית	ב	2	Β β ϐ	βῆτα	Bêta.	b	2
גימל	ג	3	Γ γ Γ	γάμμα	Gamma.	g	3
דלת	ד	4	Δ δ	δέλτα	Delta.	d	4
הא	ה	5	Ε ε	ἐψιλὸν	E parvum.	e breve.	5
וו	ו	6	ϛ	Græci exprimunt numerum 6 per hanc notulam ϛ quam vocant *Episemon Fau.*			
זין	ז	7	Ζ ζ ζ	ζῆτα	Zéta.	z ds	6

esse literas Hebræas; & ab illis inchoari carmina in textu originali, quibus in versione præfiguntur.

Ergo visum est huic-ce loco inserere alphabetum Hebræum, & valorem literarum ejus exprimere tum Latinis tum Græcis literis. Adjunxi Græcum alphabetum; ex quo liquebit omnem doctrinam suam acceptam debere Hebræis Græcos, qui & ab illis prima elementa didicerint. Hujus veritatis certum argumentum est, quòd in nullo alio alphabeto, ut modo dicebam, voces quibus appellantur quæque litteræ, significantes sint. Nempe nomina literarum quibus alphabetum Hebræum constat, quampiam rem significant, nullam in alphabeto Græco. Etenim quid Græcis denotant voces illæ *alpha*, *betha*, *gamma*, præter literam sive caracterem, cui pro nomine inditæ sunt sine causâ, nisi quià ab Alphabeto Hebræo originem habeant; in quo non sint inania verba. *Aleph* Hebræis sonat *bos*, *dux*; ideò litera, quæ dux esset cæterarum, eo nomine appellata est, *Beth*, domus, *Gimel*, plenitudo; & sic de cæteris. Illas autem literas efferimus eo sono quem illis tribuit B. Hieronymus, scribens ad Paulam Urbicam de hujus alphabeti interpretatione.

Alphabetum Hebraicum & Græcum.

Attentis oculis considera, lector, hæc-ce alphabeta. Cognosces inter causas quibus effectum est, ut antiquæ versiones adeò differant ab hodiernis fontibus, censendam esse literarum Hebræarum similitudinem. Etenim, verbi causâ, duæ literæ ר resch & ד daleth, ut dicit B. Hieronymus, parvo apice distinguuntur. Indè factum est ut eadem urbs ab aliis *Reblata*, ab aliis *Deblata* dicatur. Literæ י *jod* & ו *vau* tantùm magnitudine discernuntur; undè in eodem Ezechielis loco alii legunt עין *en*, id est, oculus alii עון *avon*, id est, iniquitas, ut observat idem sanctus doctor, nempè alii legunt *jod*, alii *vau*. Similiter literæ *beth* ב & *caph* כ differunt parvo apice, sicut *gimel* ג & *nun* נ; etiam *vau* ו & *zain* ז. Facilè fugit oculos discrimen quod est inter *he* ה & *cheth* ח; sicut inter *theth* ט & *mem* ם.

Præterea sunt literæ, quæ diversæ figurâ sunt, sono similes; in quibus ergo pronuntiandis lingua erat, ut sunt *caph* כ & *coph* ק. Una nostrâ literâ *S* exprimimus quinque illas literas Hebræas *schin* aut *sin* ש, samech ס, *zain* ז & *tzade* צ. Hæc soni similitudo peperit varias lectiones & discrepantias quæ omnes (adeò curæ fuit Deo sacer Codex) non officiunt sacris dogmatibus.

CAPUT VIII.

De idiotismis sive proprietatibus linguæ sanctæ. Unde tanta diversitas inter eadem nomina, quibus Græci & Latini interpretes expresserunt nomina propria Hebræorum.

Cum Græci & Latini interpretes phrasi Hebrææ plusculum inhæreant, cognitio proprietatum ejus etiam his necessaria est qui non alios quàm Latinos aut Græcos Codices legunt. Sciendum autem est Hebræos non habere casus, eodemque nomine invariato per omnes casus uti. Inde interpretes
1. Cor. cap. 8. v. 23. subinde casum pro casu usurpant. Ut illud *sive pro Tito, sive fratres nostri*, id est, *pro fratribus nostris*. Verba eorum non habent indicativum præsentem & imperfectum: utuntur præterito vel participio; ita *credidi*, ideo *credo*: & *ad simulacra euntes*, id est, *ibatis*. Comparativo & superlativo carent: utuntur positivo, ad exprimendos hos gradus, ita dicunt *bonum* pro *melius est confidere in domino, quàm confidere in homine*. Igitur quandoque per comparationem dicta intelligere decet, quæ dicuntur positivè.

Lingua Hebræa non habet ultra mille & viginti duas radices; à quibus omnia nomina derivantur. Propter hunc exiguum radicum numerum, sæpe unum idemque nomen, vel verbum, vel etiam sententia pluribus diversisque rebus designandis adhibetur. Præter activam & passivam conjugationem, mediam habent. Nomina eorum duali terminatione significant rem

esse geminam. Verbum, prout flectitur, contrarias significationes habet; quod diversas flectiones cùm non exprimat Latinus interpres, ideo ambiguus. Sic factum, verbi causâ, ut *benedicere* interdum sonet idem ac *maledicere*, nempè pro diversâ pronuntiatione, quam nunc puncta vocalia distingunt. Sic cùm diversæ sint in linguâ Hebræâ conjugationes sive flectiones, pro illarum varietate idem verbum præter actionem quam significat, denotat insuper modum actionis particularem; puta an quis agat, aut agatur, an in se agat, aut alios agere faciat: quod advertendum; nam illud Evangelii, de die aut horâ judicii Christum nescisse, ex proprietate sermonis Hebræi accipere possumus pro *non facit scire*: Christus enim potuit verbum, quo usus est, flectere, ut id significaret. Sic illud Pauli: *Tunc cognoscam sicut & cognitus ero*, positum est, pro *ut efficiar cognoscens*. In versionibus Græcis & Latinis, verba activa denotant duplicem actionem, quandò verbum Hebræum cui respondent, est in conjugatione quam *Hiphil* appellant. Ut illud *emigrabit te*, id est, *emigrare te faciet*; & illud Jonæ *& clamavit Rex*, id est, *clamare fecit*. Osee *ipsi regnaverunt*, id est, *regem sibi constituerunt*. *Spiritus postulat pro nobis*, id est, *postulare facit*. *Deus triumphat nos*, id est, *triumphare facit*. Quædam verba in hâc conjugatione fictionem seu simulationem notant: *simulavit se divitem: simulavit se ægrotum*. Non rarè quædam nomina substantiva vim verbi activi habent: sic Deus *justitia nostra* idem est ac *justos nos* faciens. *Justitia* aliquando pro justificatore accipitur, aliquando pro justificato. Ita videre est, quomodo lingua sancta, cum tam parvo radicum numero, innumeris significandis rebus inservire posset.

Psal. 51. v. 7. cap. 3. v. 7. cap. 8. v. 4. Rom. cap. 8. v. 26. 2. Cor. c. 2. v. 14.

Quia præpositionum & conjunctionum, sive, ut loquuntur Hebræi, literarum servilium numerus exiguus est, ideo in versionibus Græcis & Latinis, liberè una pro alterâ præpositio & conjunctio adhibetur; quia una & eadem litera Hebræa diversarum præpositionum & conjunctionum vim habeat: præpositionum enim loco Hebræi utuntur Elementis alphabeti sui, verbi causâ, suo כ, quod respondet multis præpositionibus nostris; Unde hæc litera & aliæ, quia deserviunt multiplici usui, dicuntur *serviles*.

Non omnem Phraseologiam Scripturæ hîc explicare vacat; perstringam quosdam ejus idiotismos. Numerus plenus & rotundus sæpe in illâ ponitur, neglecto minore, qui aliquantulum excrescit vel deficit. Unus idem aliquando ponitur pro *primus:* verbi causâ, *una* sabbati pro *prima dies* hebdomadis. Voculæ *non amplius, non ultra, sæculum, generatio, generationes,* non semper significant absolutam æternitatem, seu durationem interminabilem, sed solùm diuturnam durationem, & quasi humanam æternitatem, sive longum tempus, cujus finis ab homine jam vivente non videtur. Notandum est vocem *caput* loco pronominum interdum poni: *carbones ignis congeres super caput ejus*, pro *super ipsum.* Etiam illud, *filius hominis*, locum tenet pronominis primæ personæ in his locutionibus Domini: *filius hominis non habet ubi caput suum reclinet:* id est, *ego non habeo ubi caput meum reclinem.* Voces sunt Hebræis diversæ significationis; quarum ambiguitatem Interpretes non advertentes primi in errorem inducti sunt, deinde induxere. Sic quia *caran* significat *cornua producere* & *radios splendoris instar cornuum emittere*, cùm Interpretes dixissent faciem Moysis à consortio Dei factam cornutam, pictores delineaverunt Moysen cornutum, cùm decuisset nihil nisi emicantes radios ex facie repræsentare, quibus astantium oculi perstringebantur; ut clarè innuit Apostolus. Nomen *Kedem* æquivocum est: notat orientalem plagam simul & ante-actum tempus. Usurpatur & pro his particulis *antea, ante.* Pleraque & alia sunt, quæ in diversos usus Hebræi usurpant. Sic nomen *davar* significat sermonem & quamcumque rem. Nomen *etzem* propriè significat *os, corpus, substantiam*: interdum autem & locum pronominis obtinet. Ita *corpus peccati* est ipsum peccatum, & *corpus mortis* ipsa mors; *corpus Ecclesiæ*, ipsa Ecclesia: & *corporaliter* idem sonat quod *essentialiter.* Vasa sunt quævis instrumenta, ut *vasa mortis*, id est, omnia quibus mors infertur: *vasa belli*, arma & instrumenta bellica: *vasa Psalmi & Cantici*, instrumenta omnia musica. Ita de hoc ce nomine *filius.* Appellant enim Hebræi sagittas *filias pharetræ*: insulam, Verbi gratiâ, Tyrum, *filiam* maris: suburbia urbis & villulas ei subjectas, *filias*

2. Cor. cap. 3. v. 12. & 14.

filias ejus : campos pingues, *filios olei :* qui digni sunt morte, *filios mortis.* Ponitur *filius* pro discipulo : hinc *filii Prophetarum* pro discipulis Prophetarum : *justificata est sapientia à filiis suis*, id est, à discipulis. *Filius unius anni*, pro natus uno anno: *frangere panem* pro vesci pane, sive comedere panem. Lex vetabat his uti, quæ promiscuo erant in usu, & benedictione particulari non fuerant sanctificata ; idcirco *commune* dicebatur pro *prophano.* Nomen illud *mors* adjungitur his quæ mortem causare possunt : *umbra mortis* est *umbra perniciosa.* Similiter dicunt *pactum salis* pro *pacto æterno.* Quia utebantur lapideis ponderibus, indè lapis interdum ponitur pro pondere. Septenarius numerus indicat multitudinem. Animam *in manu ponere*, idem est ac *in periculo versari* ; *virtus* idem quod *exercitus.* Auditus pro rumore usurpatur : *sedere* pro *manere* : *pretiosum* pro *raro* : *justitia* pro *eleemosynâ* : *cælum* pro *Deo* : *anima* pro *vitâ* : *caput* pro *summâ* : *robur Domini* pro *Arcâ* : *os gladii* pro *acies gladii* : *labor* pro *dolore* : *lucerna* pro *vitâ* : *Vox Domini* pro *tonitru*, *cornu* pro *potentiâ.* *Alienigena* sonat idem quod *meretrix* ; quia cum lex non sineret meretrices vivere in Israël, idcirco omnes extraneæ erant.

Aures perforare idem est quod *servum quempiam facere*, quia qui se mancipabant, præbebant aures sibi perforandas. *Calix & funiculus* præter ordinariam significationem notant hæreditatem ; quia dum hæredes agros dividebant, hos metiebantur funiculis ; & cùm sorti committebant divisionem, sortes mittebant in calicem. Proprium Hebræis est ut substantivum geminatum excellentiam significet, & superlativi vicem obtineat. *Sancta Sanctorum* pro *sanctissima* : *Canticum Canticorum* pro *excellentissimum canticum* : *Vanitas vanitatum*, id est, *res vanissima.* Eadem vox substantiva in eodem casu geminata multitudinem seu universalitatem ejus rei significat. *Homo & homo natus est in eâ*, id est, *multi homines.* *Populi populi*, id est, *omnes populi.* Repetitio autem ejusdem nominis distributionem indicat ; ita *duo & duo ingressi sunt*, id est, bini, ut vernaculè dicitur *deux à deux*,

Dum loquimur de idiotismis linguæ Hebrææ, causa à nobis

reddenda est, cur ab Interpretibus sacri Textûs tam diversimodè reddantur propria personarum nomina. Primùm consonantes literæ, ut dictum est, non eodem modo efferuntur, sed diverso, pro subjectis vocalibus punctis. Græci autem interpretes, qui primùm Biblia verterunt, usi sunt Codicibus qui sine punctis vocalibus scripti erant, vel aliis quàm quæ adjunguntur hodiernis. Ita vocabula in textu aliter nunc sonant, quàm olim, cum LXX. interpretes scripsere, & ipse B. Hieronymus fontem Hebræum latinè reddidit.

Secundo loco, Hebræis, ut modò vidimus in eorum alphabeto, plures literæ sunt, quæ quidem formâ suâ distinguuntur, non similiter sono; quem ergo interpretes non iisdem literis exprimunt: verbi causâ, literæ zain, samech, tsade, schin & sin; quas Græci & Latini alii aliter pronuntiant. Litera ז *zain* Hebræis valet *S* levissimum, ut *S* Latinis inter duas vocales, veluti *casus*, *occisus*. Alii per Z, & per ζ Græcorum ejus potestatem notant: unde aliis scribitur *nasaræus*, aliis *nazaræus*. Litera ש *sin* propriè litera Hebræa non est, sed irreptitia pro ס *samech*. Sic Ephraimitæ corruptè pronuntiarunt *sibboleth* pro *schibboleth*, quo symbolo proditi, occisi sunt ex ipsis quadraginta duo millia. Jud. cap. XII.

Litera ח *Hheth* vel *Keth* spiritus asperior est in medio gutture coarctatus & ad cœlum palatii illisus; qui cùm Græcis interpretibus visus fuisset cum כ *caph* aspirato colludere, sæpe eum expresserunt per suum χ, ut in χαναν, ιαχαβ. & similibus. Literæ gutturis sive gutturales, quæ spiritu in gutture formato efferuntur, sunt quatuor א *aleph*, ה *He*, ח *Hheth*, ע *ain*: sine puncto vocali positæ, valorem omnem in pronuntiando amittunt, & otiosæ, quo ad pronuntiationem, in voce existunt. His autem nunc subjiciuntur alia puncta, quàm olim. Ita Propheta qui in Vulgatâ dicitur *Abdias*, in versionibus hodierni textûs Hebræi appellatur *Obadias* aut *Hobadias*: quod nomen venit à עבד *abad servivit*, *jas Deo*; sed litera *Ain*, pro punctis quæ ei subjiciuntur, effertur vel *Abdias*, vel *Obadias*. Multa sunt nomina, in quibus quiescit, ut loquuntur Grammatici Hebræi, litera ע ajin; ut in *Amalec*, in *Amram*, in *Aminadab*,

& aliis similibus, quæ עם *am* populum significant cum aliquâ distinctione, *populus regis, populus excelsus, populus princeps.* Unus ex duodecim Prophetis nominatur *Amos*, Hebraicè עמוס id est, *oneratus, onerans*, dum scribitur per ע in principio. *Amos* pater Isaiæ habet א in principio, & nomen est idem sonans Hebræis quod Latinis *fortis* vel *robustus*. Litera א *aleph* diversos etiam sonos admittit pro punctis subjectis. Multa sunt personarum nomina, quæ composita sunt voce אל *el* Deus: ut *Eleazarus, Elias, Eliezer, Elizabeth*. In his sub א *aleph* est punctum vocale. ‧‧ In aliis nominibus *aleph* habet vocalem *O*; ut in *Onam, Ophel, Osee*. Consonans ח *Hheth*, spiritus ille asperior, quandoque quiescit, & non aliter sonat quàm *A*, ut in nomine *Anna*; vel ‧‧ ut in *Emath*, ut in *Ezechias*; vel *H*, ut in *Haram* civitas Mesopotamiæ, in quâ habitavit Thare pater Abraham, in *Manaim* castra, in *Nahum*, quod nomen Prophetæ significat *consolatorem*. Inde origo nominum non potest agnosci, nisi cùm Hebraicè & Hebraicis caracteribus exprimuntur: verbi causâ, *Abel* cum scribitur per א *luctus* est, per ה in principio *vanitas*.

Hæc & alia facilè intelligi non possent nisi alphabeto Hebræo cognito; ad quod mens advertenda est. Quin cum sermo Hebræus multam energiam habeat, quæ vix exprimi potest aliis linguis, visum est viris piis studium linguæ sanctæ non aspernandum, nec negligendum à sanctissimis mulieribus, virginibusque. Hoc-ce studium comprobat Hieronymus, scribens ad Paulam super obitu Blesillæ filiæ his verbis: *Jam verò, quod in Origene quoque illo Græcia tota miratur, in paucis non dicam mensibus, sed diebus, ita Hebraicæ linguæ vicerat difficultates, ut in discendis canendisque Psalmis cum matre contenderet.* Linguam Hebræam excolendam viris Theologis præcipiunt Patrum decreta, cæterisque, quia eloquia divina aliis explicare tenentur. Clemens V. in generali Concilio Viennensi statuit dandam esse operam, ut in generalibus studiis, linguæ Hebraicæ, etiam Chaldaïcæ, professores constituantur. Absurdum enim est ut legatus mandata regis sui non intelligat, sed habeat opus Interprete. De Themistocle narrant, quòd cùm à Persarum

Rege quædam petere, & cum ipso colloqui cuperet, annum integrum in addiscendâ Persarum linguâ insumpserit, ne Regem per interpretem adiret. Quid ergo ipsis agendum, qui non semel, sed quotidiè cum summo omnium Rege colloqui tenentur, ejus mandata ad populum deferre, & ipsorum vota ad Deum offerre? Præterea ad fontes Hebræos in veteri Testamento recurrendum esse, cùm aliquod dubium occurrit, vel in sensu verborum, vel in varietate exemplarium, uno ore affirmant sancti Doctores.

CAPUT IX.

De integritate & auctoritate Hebræi Codicis; de studio quo Judæi Massoretæ eum incorruptum servare satagerunt. De Massorâ & Cabalâ, quâ id præstiterunt.

QUamquam satis constet Bibliis sacris sua authoritas, juvat tamen comprobare codices illos Hebræos, qui antiquâ Patriarcharum linguâ fuere exarati, ad nos integros pervenisse; quod & certum est de textu originario Græco, nimirum de Libris sacris, qui primùm Græcè scripti sunt. Sed ante omnia advertendum huic integritati non penitus obstare quaslibet variantes lectiones: horum enim qui sacros Codices exscribunt, potuit calamus aberrare; nec Sapientiæ divinæ visum est, ut eos à talis erroris labe servaret. Providit tantùm ne veritas, cui prædicandæ hi Codices facti sunt, scribarum oscitantiâ interiret. Ergo, sicut nemo negaverit variantes lectiones irrepsisse in textus originarios, sic dici non potest ideò esse suspectos. Ex iis omnibus variis lectionibus vix una produci potest, undè orthodoxæ fidei & pietati ullum detrimentum inferri possit. *Varietates istæ non tanti sunt momenti*, inquit Bellarminus de Verbo Dei. *Ut in iis quæ ad fidem & mores pertinent Sacræ Scripturæ integritas desideretur; pleramque enim differentia in dictionibus quibusdam posita, quæ sensum aut parùm aut nihil mutant*.

Lib. 2. cap. 2.

Multi sunt inter veteres Patres, qui, ut supra diximus, Judæos accusare videntur de corruptione textûs Hebraici voluntariâ, sed horum Patrum testimonia sic exponit Bellarminus, loco citato, ut non de textu Hebraico, nec contra Judæos videantur scripsisse, sed contra Aquilam, Theodotionem, & Symmachum, Judæos apostatas, qui versionibus suis Græcis Scripturam contaminaverant. Ita cùm sanctus Hieronymus scribit, se Biblia vertisse ut ea *testimonia, quæ à Judæis prætermissa sunt, vel corrupta, in medium proferret*, intelligit hos Interpretes. *Inter Epist. S. Aug. Epist. 11. cap. 6.* Justinus Martyr in Dialogo cum Triphone Judæo agens de vaticinio Isaiæ, *Ecce Virgo concipiet*, accusat quidem Judæos, quòd aliter interpretentur verba Prophetæ, quàm olim eorum Patres, qui Græcè Scripturas reddiderant sub Ptolomæo: sed ibi intelligit hos Interpretes Græcos, qui aliter Hebræum fontem reddiderant, quàm legerant LXX. Interpretes, quos sequebatur Justinus Martyr. Tripho in hoc-ce dialogo negat à suis corruptas Scripturas. Certè ante Christum malitiosè id non factum liquet. Etenim, ut scribit B. Hieronymus, Dominus *in cap. 6. Isaiæ.* & Apostoli, qui arguunt Scribas & Pharisæos, de hoc crimine, quod est maximum, non tacuissent. Tantùm verò abest ut Christus reprehendat eos, quin contrarium innuit, dum ad *Joan. cap. 5. v. 39.* Scripturas scrutandas auditores suos amandat: quod non fecisset, si falsatæ & corruptæ fuissent. Saltem de corruptione præmonuisset. Post Christum verò Scripturas non corruptas esse à Judæis, vel ab aliis, indè constat, quòd quæ à Domino & Apostolis ex Scripturâ citantur ex veteri Testamento, eadem planè sint in Codicibus nostris. Ac absurdum & planè ridiculum est cogitare, eos loca ista citasse, ut à Judæis vel aliis postea depravanda fore præviderant; quod dicit B. Hieronymus in Isaiæ caput VI. *Si dixerint aliqui post adventum Domini Salvatoris & prædicationem Apostolorum libros Hebræos fuisse falsatos, cachinnum tenere non potero, ut Salvator & Apostoli ita testimonia protulerint, ut Judæi postea falsaturi erant.* Si Judæi malitiosè corrupissent odio Christianorum, hoc sine dubio fecissent in vaticiniis de Christo, & in locis, quæ præcipua mysteria religionis Christianæ spectant: hoc verò non fecerunt.

In quibus Codices Hebræi à Græcis & Latinis differunt, ea nullius aut parvi momenti sunt; imò ut observat Bellarminus, codices Hebræi sæpe Judæis magis obsunt quàm Græci & Latini. Quis verò credat Judæos depravasse loca, in quibus inter nos & illos nulla est controversia; & in reliquis, quæ de gravissimis mysteriis nostræ religionis agunt, nihil immutasse? *Anne credibile est*, loquitur B. Augustinus, *ipsos codicibus suis voluisse eripere veritatem, ut novis eriperent authoritatem, vel per totum orbem dispersos potuisse in hoc conspirare, nullo contradicente?* Ibidem dicit: *Absit ut prudens quispiam vel Judæos, cujuslibet perversitatis atque malitiæ, tantum potuisse credat in codicibus tam multis & tam longè lateque dispersis.*

Lib. 13. de Civit. cap. 13.

Confirmatur Judæos hoc nunquam in mente habuisse, incredibili ipsorum zelo erga legem & Libros sacros; ut mortem potiùs omniaque tormenta subirent, quàm vel unum legis apicem mutare vel adulterare vellent, ut de iis testatur Josephus, & Philo apud Eusebium. Tantâ superstitione feruntur erga sacros Codices, ut in libro Legis si vel unicum erratum deprehendant, pro illegitimo damnent & abjiciant. Nullos libros non correctos nolunt servandos ultra triginta dies; Si verò ultra quatuor errores habent, sepeliendos volunt cum probis hominibus. *Providit ergo Deus*, utor verbis D. Augustini, *ut Judæi, tanquam Capsarii nostri, libros nostros circumferrent, ut cùm pagani non credunt quæ nos de Christo prædicta fuisse dicimus, quasi à nobis essent conficta, mittamus eos ad inimicos fidei nostræ Judæos, qui libros nostros circumferunt, in quibus eadem habentur quæ nos prædicamus.* Verùm non aliter jam portant Judæi Scripturam quàm cæci speculum, in quo alii multa vident, ipsi nihil.

Lib. 1. contra Apion.
Lib. 8. cap. 6. & 8.
Lib. 18. de Civit. cap. 46. & in Psal. 56.

De illis autem Judæorum codicibus, intelligo Hebraïcos veteris fœderis codices, qui certè non ad solos Judæos pertinent, sed ad Ecclesiam Christi. Qua propter haud illi potuere in universum, vel in re aliquâ majoris momenti corrumpi à Judæis, post conditam Ecclesiam Christianam: continuò enim quæ divino instinctu & afflatu regitur, occurrisset; & viri docti, quorum numerus semper aliquis fuit, indicassent piaculum factum.

Etsi verò Judæi malitiosè textum non corruperunt; probabile tamen est, ubi erat duplex lectio, quarum una magis favebat Christianis, alteram secutos esse ex odio Christianorum. Hoc apparet in loco celebri Psalmi vigesimi secundi, ubi olim erat in textu *caaru*, id est, *foderunt*. & forsan in margine *carie*, id est, *sicut leo*: posteriores Judæi illud marginis *sicut leo* posuerunt in textu, & amandaverunt in marginem *caaru*, id est, *foderunt*; quod fecerunt, erepturi nobis, si potuissent, veritatem, scilicet celebre vaticinium, quòd aliquandò foderentur pedes & manus Christi. Id à posterioribus Judæis factum revincunt viri periti ex ipsis antiquioribus Judæorum libris. Sed, quid quid sit, dictum vaticinium abrasum non potest censeri ex bibliis Hebraïcis, quorum in margine restat, & notatur à criticis Judæis. Queritur, fateor, Justinus Martyr ab illis abrasum ex Psalmo XCV. illud *regnavit à ligno Deus*. Sed cùm ille locus in versione Græcâ LXX. Interpretum non extet, verisimile est neutiquam fuisse in Hebræo codice. Verè *Deus* regnavit à ligno; sed iis verbis haud expressum est in Biblico textu illud regnum. Attamen cum subjisset mentem Justini, vel alterius, sive memoria illis illusisset, putavere abrasum quod putabant olim scriptum; & adduxerunt Tertullianum, Cyprianum, Augustinum, & alios, ut id factum pariter crederent. Forsan ad marginem Psalmi, ubi occurrit illud, *Dominus regnavit*, quispiam addiderat *à ligno*; quod postea quis alius, non habens pro additamento, inseruit textui; qui sic depravatus est: error autem non recognitus est, nisi cum comparatione Hebræi codicis & codicum Græcorum, tandem codices liberati sunt illo assumento.

Mutationes quidem à se ipsis factas esse agnoscunt Judæi, quas vocant *correctiones Scribarum*, nempe in sex locis, in quibus non agitur de ullo Christianæ Religionis mysterio, nec Christianis una lectio magis favet quàm altera. Harum ergo correctionem, ut adstruit Massora, de quâ modo disseremus, authores fuere Esdras & proceres Synedrii magni, qui Scribæ vocantur, id est, Legis-periti. Videlicet illi cùm post reditum è Babylone volumina sacra recenserent, & ex variis Codicum

lectionibus illas approbarent, has rejicerent, quædam loca mutavere. Scribarum quidem incuriâ, vel temporum injuriâ, in textus originarios mendas leviores posse irrepere experimur. Id non negamus. Sed illa errata possunt tolli & emendari aliorum codicum & interpretum auxilio. In his-ce sacra Volumina idem fatum subeunt cum aliis libris, qui sæpius describuntur. Ex Massoretis autem constat antiquos Hebræos codices variasse. *Viri Synagogæ magnæ*, inquit Kimchius, *qui legem nobis in pristinum statum restituerunt, invenerunt differentias in libris, & secuti sunt multitudinem; in locis verò quorum claram cognitionem assecuti non sunt, unum scripserunt in textu, & non punctuaverunt, aut ad marginem, & textui non inseruerunt.*

Præfat. Comment. in priores Prophetas.

Artem illam, quâ incorrupta Biblia servari posse Judæi autumant, expenam. Illam appellant *Massoram*, quam prædicant esse sepem Legis, id est, ut interpretatur Maimonides, *quæ hominem longè à transgressione Legis avertit*; quia scilicet præcavet ne Legis verba corrumpantur. Igitur videamus de *Massorâ* primò quid significet illud nomen; secundò quæ sit materia ejus. *Massora* est vox Hebraica, quam derivant à radice *masar*, quæ *tradere* significat. *Massora* ergo accipitur pro doctrinâ, quam quis à Majoribus quasi traditam posteris de manu in manum transmittit. Critica est Hebræorum sacra, quæ scriptionis & lectionis varietates per totam scripturam tradit, & docet quoties, quo loco, & quâ formâ quæque dictio in textu Hebræo inveniatur, ut genuina lectio ab omni corruptione & mutatione immunis servetur. Numerarunt Massoretæ singulos versus uniuscujusque sectionis majoris Legis; numerumque ad finem cujusque sectionis vel libri annotarunt, primò literis numeralibus, deindè nomine aliquo symbolico, & cujus literis idem numerus exurgit. Dein versum medium singulorum librorum annotarunt. In Genesi, verbi causâ, numerant versus 1532. & admonent versum medium esse illum *& gladio tuo vives*. Hos autem versus numerarunt, ne quis fraude vel negligentiâ versum aliquem detruncaret, vel audacter adderet. In versibus præterea notant quot his vel illis literis incipiant & desinant, quot & quibus constent.

cap. 27. v. 40.

Ut

Ut versus, sic voces recensuerunt Massoretæ, circa quas annotârunt varias Codicum lectiones, distinguentes quæ legi, quæ scribi debeant; aliæ enim scribuntur in textu, sed leguntur sive pronuntiantur juxta marginalia puncta: quod notis *Keri* & *Ketib* distingunt. *Keri* derivatur à verbo *Kara*, id est, *legere*, & *Ketib* à *Katab*, id est, *scribere*. Scilicet illis notis admonetur lector quæ lectio magis probanda sit marginis vel textûs, ut modo liquidiùs dicetur. Notant etiam dictiones alias esse plenas, cùm scilicet literæ, quas Hebræi appellant quiescentes, ut *jod* & *vau*, omnes exprimuntur: alias defectivas, nimirùm in quibus deficiunt illæ literæ. Observant vocum situm, vel locum respectu initii, vel medii, vel finis alicujus versûs. De quibusdam vocibus statuunt quoties occurrant.

Quin & literas tam consonantes, quàm vocales recensuerunt Massoretæ. Circa literas consonantes, notarunt quædam spectantia tam quantitatem quàm situm earum & numerum. Respectu quantitatis, quasdam volunt in textu reliquis majores fieri, quasdam minores: respectu sitûs, quasdam quasi suspensas esse supra reliquas in eâdem lineâ, quasdam inversas, quasdam medias in quolibet libro. Quoad numerum, quot literæ occurrant in singulis libris, ad calculum revocarunt. In quibusdam Hebraicis Bibliis (ex multis enim nugæ illæ eliminatæ sunt) videre est has majusculas literas, majores, minores & suspensas. In his vana mysteria Judæi quærunt, magis occupati circa similes nugas, quàm circa Scripturæ verum sensum.

Circa vocales, earumque punctuationem & accentuum notas, utilem operam navarunt Massoretæ, Textui, non pro arbitrio, sed secundùm veram & receptam lectionem à sacris Scriptoribus ad ipsorum tempora conservatam, apponentes puncta, quibus facilior redditur lectio, & textus ambiguitati & corruptioni minùs obnoxius est. Hìc observandum cum Morino *exercit.* XV. Judæos Talmudistas per Massoram intelligere textum Biblicum, ut à Mose sine punctis traditus est, qui naturâ suâ plurium lectionum sæpissimè capax est; & eundem textum matrem Massoræ appellant, cùm omnis lectionis sit parens, nullaque, quæ ipsi repugnet, admitti debeat. Matrem

verò lectionis nominant usitatam lectionem, sive pronuntiationem vulgarem, quam, ut vidimus, Massoretæ conservarunt appositis punctis. Posteriores verò Massoretæ multa annotarunt circa vocalium rectam, & irregularem multarum punctuationem, ne quis eas mendosas esse suspicans, mutare tentaret. Multas, inquam, voces hoc vel illo modo punctatas numeraverunt, quoties scilicet in Scripturâ inveniuntur; & sæpe loca indicant.

Sunt Judæi, qui Esdram & viros Synagogæ magnæ, quos ultimis Prophetis adnumerant, autores Massoræ faciunt: alii verò Grammaticis Tiberiensibus gloriam hujus tribuunt; his nempe qui Tiberiade urbe, juxta lacum Genesareth, profitebantur literas Hebraicas, circa annum Christi D. Certum est notas massoreticas nec simul nec ab uno authore fuisse adinventas, sed per varia sæcula à diversis auctoribus compilatas. Non dubito etiam aliquas constitutas fuisse longè ante tempus Grammaticorum Tiberiensium, cùm Pharisæi & alii Judæi circa corticem Legis occupati, negligerent verum ejus sensum.

Usum Massoræ, cujuscumque authoris opus sit, & quocumque tempore adinventum, alii admirantur, quasi impossibile esset post Massoram ullum errorem, depravationem, vel mutationem in textum irrepere posse. Alii contra aspernantur tanquam opus vanum, inutile, nulli usui inserviens, otiosorum hominum. Elias Levita Judæorum primus & solus, post labores multos in hoc studio exantlatos, inquit Morinus, Massoreticum artificium explicavit libro particulari, quem ideo *masoreth hamasoreth* nuncupavit, hoc est, *Traditionis Traditio*. Joannes Buxtorfius de massorâ commentarium amplum edidit, quod inscripsit *Tiberias*, quia *massora* sive inventa sive aucta est à Doctoribus Judæis Tiberiensibus, qui puncta sacro Codici apposuerunt, & hæc omnia quæ Massora docet adinvenerunt. Quibus vacat, legant opus Buxtorfii; ex quo cùm viri eruditi fructus non parùm utiles posse percipi censeant, ipse exscribere pergam, quæ magis proderit non ignorare.

Inter præcipuas Massoræ partes habentur *Keri* & *Ketib*, de quibus supra. *Keri* significat lectum, & *Ketib* scriptum. In

marginibus Bibliorum pro *Keri* prima litera ק *coph* brevitatis causâ solùm notatur; quæ lectorem monet vocem sub literâ *coph* in margine ascriptam legendam esse, at cum punctis quibus afficitur vox in textu. Vox verò in textu *Ketib*, id est, *scripta*, pro quâ brevitatis causâ notatur litera כ *caph*, habet circellum supra se, quo lector ad vocem marginalem sub *caph* remittitur. Hæ notæ videntur natæ ex religione Judæorum, vel ex codicum mendosâ descriptione & Librariorum errore. Ad primam originem refertur nominis tetragrammati *Jehova* pronunciatio per *Adonai*, cujus puncta sub *Jehova* ponuntur, vel per *Elohim* & ejus puncta scribitur. Scilicet quoties hæ quatuor literæ, *Jod*, *He*, *Vau*, *He* simul occurrunt conjunctæ, quibus magnum nomen Dei constat, non id nomen pronuntiant, sed illud legunt quasi scriptum esset vel *Adonai* vel *Elohim*; quorum nominum puncta substituunt quatuor literis magni nominis Dei. Primus Galatinus qui floruit anno MDXX. sic efferre cœpit nomen illud Dei Tetragrammaton, ut audiretur sive sonaret *Jehova*. Pronuntiatio illa incerta est; vera ignoratur. Certum est apud Judæos longè ante Christi tempora, sive ob reverentiam, sive ob aliam causam, nominis hujus divini pronuntiationem sub magnâ pœnâ interdictam fuisse omnibus, nisi solis Sacerdotibus, cùm in Templo populum solemniter benedicerent. Post Templi ergo eversionem, nemini omnino licitum fuit illud effari; & sic brevi tempore vera ejus pronuntiatio penitus periit, non sine admirabili Dei providentiâ, ut Judæi simul cum Templo, in quo Deus verus colebatur, etiam nomen ejus essentiale & maximè proprium amitterent. Factum, inquam, ut cùm Deus ulteriùs Deus eorum esse nollet (everso enim Templo publicum repudii libellum ipsis dedit) verum ejus nomen posthac ignorarent. Non soli Judæi recentiores notant nomen proprium Dei totius vulgi ore non fuisse usurpatum; sed etiam testatur Josephus nomen illud ἀνεκφώνητον fuisse. Græci Interpretes, quoties occurrebat, legisse non *Jehova* sed *Adonai* indè colligitur, quòd nomen *Jehova* κύριον reddunt, id est, *Dominum*; quæ propria significatio est nominis *Adonai*.

Originem notarum *Keri* & *Ketib* saltem complurium duci debere ex variis Codicum lectionibus apertum est; quare has notas longè post jam exaratos Codices sacros adinventas esse liquet: neque enim horum Codicum authores ignorare poterant, in libris quos scripserant, veram lectionem. In Talmude admonetur omnes voces quæ in lege sunt obscænæ, eas legendas esse honestè; nimirum pro nominibus obscænis alia ejusdem significationis, sed honestiora pronuntiari debere. Lectiones variantes, quas *Keri* & *Ketib* notant, in multis Bibliis Hebraicis reperiuntur.

Duo alia variarum lectionum genera agnoscunt Judæi: discordant enim inter se Orientales & Occidentales; & codex dictus *Ben-Ascher* differt à codice *Ben-Nephtali*. Per Orientales, intelliguntur Babylonii: per Occidentales, Palæstini. Hi sic appellantur per respectum ad Babylonios, qui Orienti sunt proximiores. In his autem locis, Babylone & Palæstinâ, post excidium Templi & Urbis, celebriores fuere scholæ per varia sæcula continuatæ, floruerunt ibi & Rabbini & Doctores, qui multos habuere discipulos. Ex his diversis scholis, ut fieri solet, dissentiones & æmulationes inter eos ortæ sunt. Undè ex variante codicum descriptione, vel ex codicibus per celebriores Rabbinos emendatis, dum utrique lectionem suam sequerentur, ortus est variarum lectionum catalogus. Rabbi Ben-Ascher, sive Rabbi Aaron, filius Rabbi Mosis, de Tribu Ascher, & Ben-Nepthali, sive R. Jacob, filius Nepthali fuere principes & rectores Academiarum. Hic Babylone, alius Tyberiade. Studium eorum erat emendata & correcta Bibliorum exemplaria edere. Undè quia æmulatio fortassè inter Doctores Babylonios & Palæstinos gliscebat, noluit alter alterius opem petere, ut collatis studiis unum emendatissimum exemplar conficerent. Uterque criticâ suâ tumidus codicem proprium, quàm emendatissimè potuit, conscripsit; quem publici juris fecit, ut ex eis quisque eorum sequacium libros suos corrigerent. Lectiones variantes inter codices horum Rabbinorum nullius sunt momenti. Versantur circa puncta & accentus; ita grammaticales inter eos rixæ sunt. Hæc omnia cum:

ipso textu sacro reperiuntur cusa Venetiis & Basileæ. Jam dicam de *Cabala*.

Vix differt *Cabala* à *Masorâ*. *Cabala* est receptio, à radice *cabal*, id est *accepit*; ut *Masora* traditio, à *Masar*, id est, *tradidit*. Unius & ejusdem rei diverso respectu est traditio & acceptio: sic apud Judæos eadem scientia tam *Cabala* quàm *Masora* dicitur. At usus obtinuit, ut *Cabala* non quævis traditio habeatur, sed quæ mysteria in Scripturis latentia doceat, à tempore Moysis, ut volunt, usque ad hoc-ce tempus de manu in manum accepta. Sic, inquam, *Masoram* distinguunt à *Cabalâ*, ut *Masora* nihil aliud sit quàm traditio Grammatica de punctis vocalibus, accentibus, syllabis & istius-modi minutiis; *Cabala* verò ore tradita verseatur circa profunda Legis mysteria, quæ ex verbis, literis, punctis-ve eliciantur. Hanc æquiparant Legi. Equidem præter ordinariam significationem verborum Scripturæ, aliam fateor quærendam, quâ tam verba ejus quàm res ipsæ, quas primariò significant referre decet ad Christum. Ita videre est in ipso Evangelio, & in libris Judæorum, ut in paraphrasibus Chaldaicis, & etiam apud Rabbinos peritiores, multa loca Scripturarum interpretata de Christo, quæ conveniunt cuipiam alteri, quem propiùs spectare videntur. Hæ mysticæ interpretationes, sive hæc Cabala authorem procul dubio habebat Moysem & Prophetas, qui scriptis & ore docuerunt Christum esse plenitudinem Legis, & omnia in typos ejus fieri. Mysterium quod in verbis Geneseos cap. 2. occultabatur: *relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit uxori suæ* revelat Paulus in capite v. 32. ad Ephesios. *Sacramentum*, id est, Mysterium *hoc magnum est; ego autem dico in Christo & in Ecclesiâ*. Epistola illa, inquit Cunæus, plena est mysticis atque abditis sensibus, sicut tota Scriptura verum ex hodiernâ Cabala Judæorum nihil sani hauriri potest. Vana mysteria in syllabis & apicibus Scripturarum quærit. Libri Caballistici, qui hodie venditantur, nunc agnoscuntur ab ipsis Judæis pro figmentis nuperorum Rabbinorum, qui fucum fecerunt tam suis Judæis, quàm plerisque Christianis: obscuris enim verbis mysteria sua tradunt, ut à vulgo non intelligantur;

ut Chimici Doctores sua secreta obscuris verborum involucris involvunt, quia pleraque falsa & inepta sunt, quæ docent; quæque risum moverent, si citra ambages proponerentur.

Species est quædam cabalæ, quam practicam vocant, quæ ab omnibus ut magica & illicita damnatur. Hujus arte, sunt Judæi qui è literis vel verbis Scripturæ detortis, & arcanis quibusdam inde elicitis, opinantur assequi Angelorum consortium, & posse eos reddere sibi familiares, miracula patrare, morbos sanare. Rabbi Nachman narrat virtute nominis Dei Tetragammati, quod in schedulâ habebat scriptum, navem à terrâ in mare deductam, quam Naupegi loco movere non poterant. Per hoc-ce nomen non minùs ridiculè quàm impiè blasphemant Christum Dominum omnia sua miracula perfecisse. Fingunt cùm hoc nomen in Templo invenisset in membranâ scriptum, occultasse in vulnere quod sibi in pede fecerat: quod figmentum ineptum est; si enim per veram hujus nominis pronuntiationem tot potuissent patrari miracula, cur Sacerdotes, qui stante Templo per nomen hoc, cujus veram pronuntiationem ideo noverant, populum benedicebant, istiusmodi miracula non effecissent?

Sunt Cabalistici doctores, qui in literis, punctis sic ludunt, ut ex variis permutationum combinationibus, abbreviaturis, vel ex literarum figurâ, vel valore aritmethico, sensus mysticos eliciant, sed ineptos & superstitiosos. Prima species hujus cabalæ dicitur *gematria*. Dictio planè Græca est, ut ipsi Judæi agnoscunt, quâ utuntur ad denotandam Arithmeticam literarum supputationem: dictionum autem quarumdam, quarum literæ eumdem numerum producunt, unam per alteram explicant. Sic *Tzemach*, id est, *Oriens* dicunt esse unum ex nominibus Messiæ, qui & dicitur *Manahem*, id est, consolator; literæ autem utriusque nominis producunt numerum 138. Altera species dicitur *Notaricon*, dictio latina; quâ nempe per notas sive per compendium literarum singulæ literæ alicujus dictionis totidem verba significant, quæ easdem literas initiales vel finales habent. Sic ex *Bereschit*, primâ voce Geneseos, hunc sensum eliciunt. *In principio vidit Deus quòd Israëlitæ acceperunt*

legem. Tertia species est *Temura*, id est, permutatio, quâ eodem literarum numero retento eas aliter componunt; vel per certam Alphabeti combinationem cum aliis permutant. Illam permutationem Judæi voce fictitiâ nominant *atbach*; & definiunt speciem scribendi arcanam, unâ alphabeti literâ pro alterâ positâ. Hæc anagrammatismo similia sunt. Non vacat his nugis diutiùs immorari. Hos Cabalisticos Aben-Esra, licèt vir Judæus, assimilat noctuis, qui in literalis sensûs splendore cæci sunt, at in mysteriorum tenebris perspicaces. Attamen quandoque in illis non infeliciter luditur. Similes quidem lusus non dedignati sunt olim Sancti Patres, qui mysteria quærunt in numeris. Diu est quòd ex diversis literis initialibus singulorum nominum, unum aliquod nomen confectum est; ut vidimus de nomine Macchabæorum. Sanctus Augustinus nomen *Adam* resolvit in quatuor nomina Græca, quæ significant quatuor mundi plagas: ἀνατολὴ *oriens*, δύσις *occidens*, ἄρκτος *septentrio*, μεσημβρία *meridies.*

CAPUT X.

De Hebræi Codicis antiquis versionibus Græcis: de Versione quæ dicitur LXX. Seniorum; & de cæteris.

OLim Deus in Judæâ, & non extra illam, notus erat. Solis Abrahæ posteris, Isaac & Jacob nomen suum manifestum fecerat. His ergo, & non aliis, volens sua eloquia credere, notâ linguâ eos compellavit, paternâ scilicet, quæ Hebræa erat. Id genus sermonis congruum, quo arcana ejus non vulgarentur, etiam si sacer Codex in aliorum quàm Judæorum manus pervenisset. Etenim ante apposita puncta vocalia, sic obsignabatur, ut nec rectè legi posset, nedum intelligi, nisi ab eis qui veram ejus lectionem, sicut & intelligentiam, haberent ab avitâ traditione acceptam. Verùm ubi jam approperabat illud tempus, quo cœli terræque Dominus non Judæo-

rum tantùm, sed omnium populorum Deus audiretur; & illa omnia mysteria, quæ in Hebræo codice latebant, reseranda erant, sivit ille ut notiori & faciliori linguâ in publicum manarent ex fonte suo derivata; ne Judæi qui odio prosequebantur omnes alias gentes, illis prorsus veritatem inviderent, ut declarat B. Augustinus lib. 2. de doctrinâ Christianâ cap. 15. ubi loquitur de versione Græca LXX. Interpretum, de quâ modo acturus sum. *Quamobrem etiamsi aliquid aliter in Hebræis exemplaribus invenitur, quàm ipsi posuerint, cedendum esse arbitror divinæ dispensationi, quæ per eos* Interpretes, *facta est: ut libri quos gens Judæa cæteris populis vel religione vel invidiâ prodere nolebat, credituris per Dominum gentibus, ministrâ Regis Ptolemæi potestate, tantò ante proderentur.*

A quo tempore Alexander Magnus rex Macedonum imperium Orientis invaserat; quod eo mortuo inter præcipuos duces ejus divisum est, sermo Græcus toto Oriente & in Ægypto, quam & sibi subjecerat Alexander, cœperat usitatus esse. Quò Græcorum imperium non pervenerat, doctrinæ eorum existimatio adduxerat populos ad Græcarum literarum studium. Itaque cùm Evangelium promulgatum est, jam Græca lingua totum orbem notum pervaserat. Siverat autem Deus ut Hebræus Codex Græcè verteretur, ut innotescerent quæ significabat adimplenda per Filium suum, quem missurus erat in terras. Versio, inquam, Græca prædicationi Apostolorum viam stravit; cùm Gentes linguâ sibi notâ, ea quæ ab Apostolis de Christo prædicabantur, à Prophetis priùs prædicta legerent. Nulla de Apostolorum fraude, vel de Judæorum malitiâ & obstinatâ perfidiâ suspicio suboriri eorum animo poterat; cùm ipsi Judæi literas sacras in linguam Græcam traductas Gentibus tradidissent: ex quibus tum mysteria Christiana probari, tum ipsorum incredulitas, qui Christum non receperant, redargui poterat. Si verò nulla ante Christum facta esset versio, dicere potuissent Judæi haud fideliter factam; & ipsi vel ex invidiâ libros suos corrumpere tentassent, vel Christianos de corruptione accusassent. Quin ipsi Christiani adornatam à se VersionemGentibus tradentes non tam facilè fidem invenissent.

Quoscumque

Quoſcumque auctores habeat verſio Græca, quæ dicitur opus LXX. conſtat ante tempora Chriſti vulgatam fuiſſe. Ipſa eſt quæ hoc-ce nomine circumfertur; quam Joſephus & Philo celebraverunt: ex quâ videre eſt in novo Teſtamento pleraque ex veteri allegata. Huic acquieverunt Apoſtoli & univerſa Eccleſia. Ex eâ factæ verſiones, quæ primùm in Eccleſiis Chriſtianis publicè prælectæ ſunt. Denique ex hac Græcâ verſione traducta ſunt biblia Arabica, Æthiopica, Armena, Illyrica, Gothica, Latina vetus ante B. Hieronymum. Nec aliam Eccleſia Græca, & pleræque Orientales in hunc uſque diem agnoſcunt, hac ſolâ contenti. Hanc Patres & Theologi tam Græci quàm Latini commentariis illuſtrârunt: in Conciliis tam Provincialibus quàm Generalibus ex hâc veritatem doctrinæ probarunt; errores & hæreſes profligârunt; vitæ & diſciplinæ regulas hauſerunt. Ergo manet indubitatum non levis eſſe auctoritatis; ideò autem multùm utilis, quòd elaborata ſit his-ce diebus, quibus notior erat lingua Hebræa; quæ diu eſt quòd vernacula eſſe deſiit, nec intelligi poteſt niſi ex interpretatione antiquarum Verſionum. Perſtringam breviter quod de hiſtoriâ dictæ verſionis certum vel incertum habetur.

In libello Græcè ſcripto, cujus auctor ſe Ariſtæam vel Ariſtæum dicit, hiſtoria illa, de quâ fit ſermo, enarratur. Ambigunt aliqui num ille libellus, qualis nunc editur, ſit liber ſuppoſititius. Video viros peritiores pro antiquo ſcriptore eum habere; nec valet argumentum quod aliqui deducunt ex prætermiſſis in eo libro quibuſdam circumſtantiis celebris hiſtoriæ; verbi causâ, non memoratas ab Ariſtæâ cellas, in quibus ſeparatim concluſi Græcæ verſionis Interpretes, & tamen inter ſe conſenſerint, non diverſa, ſed prorſus eadem ſcribentes; ut aſſerit Juſtinus martyr. Hoc-ce miraculum potuit vulgari & temerè credi licèt non ſit ſcriptum à primo hiſtoriæ Scriptore. Sed & plures Viri non contemnendi, qui etiam pro antiquitate dicti libelli pugnant, ſuſpicantur totam hanc-ce hiſtoriam, qualem eam Ariſtæas exponit, commentum eſſe alicujus Judæi Alexandrini, qui ut verſioni Græcæ, quam eden-

dam populares sui curaverant, auctoritatem conciliaret, sub nomine Aristaæ viri Græci & Gentilis, totam hanc-ce fabulam commentus esset; quod arguunt anachronismi, qui deprehenduntur in hoc scriptore, quem tamen exscribam. Quisquis sit, quod enarrat fidem invenit apud Josephum, Philonem, & omnes ferè antiquos scriptores; ut nisi gravissimis argumentis subnixus nemo debeat impetere veterem viri existimationem.

Summa historiæ totius huc redit. Cùm Rex Ægypti Ptolomæus Philadelphus libros omnis generis conquireret, ut Bibliothecam suam magnis sumptibus Alexandriæ structam ornaret, suasu Demetrii Phalerii, quem bibliothecæ præfecerat, Judæorum leges & religionem, cum ipsorum libris sacris, in bibliothecam suam inferri voluit, & ut in linguam Græcam, quæ omnium longè propagata, & sibi optimè nota erat, verterentur. In hunc finem legationem honorificam misit, cum literis & magnificis in usum Templi donariis, ad Eleazarum Judæorum Pontificem, postulans ut libros suos sacros ad ipsum mitteret unà cum viris, tam doctrinâ quàm ætate & moribus conspicuis, qui ad tantum opus conficiendum idonei essent. Aristæas unus fuit ex his legatis, ipse inter proceres Ptolomæi summus. Eleazarus autem ille, ad quem legatio, juxta Josephum, Oniæ primi filius erat, Simeonis justi frater, de quo Siracides loquitur & Jaddi nepos, qui dicitur Alexandro Magno obviam ivisse, & illi Judæos conciliavisse. *cap. 10.*

Eleazarus, convocato Concilio, viros elegit ex qualibet Tribu sex, & misit ad Regem, unà cum exemplari Librorum sacrorum, quod ex multis membranis artificiosè connexis constabat, pro more Judæorum, & literis aureis erat descriptum. Rex summo gaudio eos excepit, & volumina sacra venerabundus aspexit: post multa verò convivia & colloquia, in insulam Pharum, septem stadiis ab Alexandriâ distantem, remisit, assignans eis procul à strepitu domum divinis contemplationibus idoneam. Eo in loco omnibus necessariis instructi, versionem ex Hebraicâ in linguam Græcam inchoârunt; quam cùm absolvissent spatio LXXII. dierum, eam jussu Demetrii,

in præsentiâ Sacerdotum, & Principum Judæorum, totiusque populi Judaici, quorum multi erant in Ægypto, legerunt. Ab omnibus acclamatum benè & fideliter omnia translata esse: utque rata in perpetuum maneret ista versio, neminique aliquid in eâ mutare liceret, dira imprecati sunt in omnes, qui quicquam in eâ mutare tentarent. Rex verò, cùm omnia ei perlecta essent, Legislatoris sapientiam admiratus, libros religiosè asservari jussit; permittens Judæis Principibus synagogarum, ut exemplaria describerent in usum suum: ipsos verò LXXII. Interpretes cum donariis magnis permisit redire in patriam; simul dimisit liberos centum viginti mille Judæos captivos, quorum pretium redemptionis ipse persolvit. Tum exemplar Hebraicum, tum ipsam versionem in Bibliothecam collocavit Demetrius.

His attestatur Philo narrans rem contigisse sub Ptolomæo Philadelpho, qui tertius ab Alexandro fuit Ægypti Rex. Simul confirmat quod Aristæas fusè scribit, nempe propositas à Rege quæstiones dictos interpretes solvisse; eisque insulam Pharum assignatam: *Ubi*, inquit, *tanquam numine correpti prophetabant, non alia alii, sed omnes ad verbum eadem, quasi quopiam dictante singulis invisibiliter.* Paucis interjectis hæc subjungit Philo: *Quamobrem hodièque solemnis celebritas renovatur in Pharo insulâ, ad quam non tantùm Judæi, sed alii plùrimi trajiciunt, locum veneraturi in quo primùm visa est hæc interpretatio, & pro tanto beneficio quasi recente acturi Deo gratias. Post vota autem & gratiarum actiones, alii tentoriis fixis in littore, alii discumbentes in ipsâ arenâ sub dio epulantur cum amicis & domesticis; præferendo tunc littus palatiis regiis.* Josephus exscribit Aristæam, quem Aristæum nominat. Describit multis verbis quæ ad Templum Ptolomæus miserit donaria; & ex his quæ profert ex libro, constat non alium esse, qui nunc nomine Aristeæ editur. Sunt tamen, ut innuimus, qui suspicentur Judæos Alexandrinos, sub nomine Aristeæ alienigenæ, librum de quo sermo est, edidisse, ut auctoritatem conciliarent versioni Græcæ quam cuderant. Evicimus in dissertatione de Paschate Judaico, Alexandrinos schismate quodam ab He-

Lib. 1. de Vita Mosis.

Lib. 2. cap. 2. Antiq.

bræis divulsos, quatenus contra divinas leges haberent proprium Templum, in quo Sacrificia Deo offerebant, quanquam non negarent Templum Hierosolymitanum esse sanctissimum. Cùm linguam Hebræam in urbe Græca degentes didicissent, verisimile est in linguam Græcam curasse vertendos Libros sacros; & ut hæc versio authentica haberetur, prædictam historiam commentos. Ætate sancti Justini, ut ex eo discimus, monstrabant cellulas, in quibus separati Interpretes eadem, Deo inspirante, scripsissent; quas tamen cellas silentio Aristæas prætermisit. *Nescio*, inquit B. Hieronymus, *quis primus auctor septuaginta cellas Alexandriæ mendacio suo extruxerit, quibus divisi eadem scriptitarint, cùm Aristæus ejusdem Ptolomæi ὑπερασπιστὴς, & multo post tempore Josephus, nihil tale retulerint, sed in unâ Basilicâ congregatos, contulisse scribunt, non prophetasse; aliud est enim vatem, aliud esse interpretem.* Authores Græcæ versionis, quicumque fuerint, locuti perinde ac si Alexandrini essent: etenim, ut observavi in libris de Templo, disserens de mensuris & ponderibus, valorem ponderum Hebraicorum exprimunt more Alexandrino; nimirùm id ponderis vocantes didrachmum, quod Josepho & Evangelistis dicitur tetradrachmum, quia drachma Alexandrina duplo ponderosior esset Græcâ. Insuper Græca versio in sex Patriarchis antediluvianis annos centum addit ætati eorum, antequàm prolem susciperent, centum adimit post prolem susceptam; quibus in locis & aliis, quoad annorum numeros immanè discrepant Hebræo codici. Id ab Alexandrinis factum viri periti suspicantur, ne Ægyptiorum annalibus fidem derogarent, qui gentem suam multò antiquiorem crediderunt, quàm Hebræi codices permittunt.

Morinus in Exercitationibus Biblicis multa profert testimonia ex Rabbinis, quibus illi videntur applausisse versioni LXX. sed fatetur jejunium à Judæis institutum octavo die mensis Thebet, quia in eo Lex scripta sit Græcè in diebus Ptolomæi Regis, scilicet tanquam pro malo quod Genti illatum sit. Certum est Judæos hebraizantes odio habuisse illam versionem; verùm cùm lingua Hebræa & plerisque Judæis

ignota esset, factum est ut non solùm extra Judæam, sed & in ipsâ Judæâ, perlecta sit in Synagogis, ab iis Judæis, qui ideo *Hellenistæ*, id est, Græci dicti sunt, quia hâc Græcâ versione uterentur; quam, cùm alia non suppeteret, allegabant Apostoli agentes cum Judæis Hellenistis; quorum major numerus erat quàm Hebraizantium. Græca lingua toto ferè orbe terrarum nota erat & usitata; unde videre est plerosque Judæos, etiam Josephum Historicum apprimis non percalluisse Hebræam. Postquàm verò rebus mutatis, maximè in Oriente lingua Græca desiit esse familiaris, Judæi linguæ Hebrææ adhæserunt; quin & Græcam linguam, quam videbant excoli à Christianis, odio habuere, ut probro verterent studium ejus, & haberent pro eodem peccato Græcam sapientiam docere filium suum, & ei carnem porcinam comedendam præbere. Revertamur ad versionem Græcam.

Quamquàm tota historia, enarrata ab Aristæâ, commentum esset, non ideo minùs posset dici, Deo providente, Græcam versionem elaboratam, quò via sterneretur adstruendo Evangelio ex libris veteris Testamenti. Primùm extra controversiam est primitivæ Ecclesiæ Christianæ Patres hanc Græcam versionem probasse; & ex illâ cognitionem veterum Scripturarum hausisse: pauci enim inter eos linguam Hebræam didicerant. Ubique Sanctus Augustinus agnoscit Spiritu Sancto adjutos Septuaginta Interpretes. *Spiritus qui in Prophetis erat*, ait lib. XVIII. de Civit. cap. 43. *Quando illa dixerunt, idem ipse erat etiam in septuagiata viris, quando illa interpretati sunt.* D. Hieronymus novam à se versionem Latinam cusam causatur, non quòd reprobaret Græcam septuaginta Interpretum; sed quia ista Græca versio non occurreret pura, permutata, corruptâ a Librariis, & permixta cum aliis versionibus Græcis. Videamus quid sentiant, qui huic versioni non æqui sunt.

Primò objiciunt Aristæam mentitum, cùm scripsit Demetrium Phalærium Bibliothecæ præfectum fuisse à Ptolomæo Philadelpho, & versionem Græcam procurasse. Demetrius, inquiunt, initio regni Philadelphici jam extinctus erat, regi

Philadelpho odio habitus, ut scribit Hermippus apud Diogenem Laërtium. Aristææ verò defensores allegant Aristobulum Judæum, Philosophum Peripateticum, apud Eusebium sic alloqui Ptolomæum Philometorem: *Tota verò legis interpretatio sub rege Philadelpho cognominato ab avo tuo peracta, Demetrio Phalereo magnum studium adhibente, & totum negotium promovente.*

Lib. 13 de prapa. ev.

Ad hoc autem quod objicitur ex singulis Tribubus senos deligi non potuisse, cùm solæ Tribus Juda & Benjamin superstites essent, reliquis longè anteà deportatis, respondetur ex omni Tribu quospiam semper in patriâ mansisse tempore captivitatis, aut ex eâ in patriam rediisse. Lucas enim dicit Annam fuisse de Tribu Aser.

Qui putant Aristæam supposititium esse scriptorem, objiciunt ex Ammiano Marcellino memoratum ab Aristæâ Heptastadium quo insula Pharus jungebatur Alexandriæ, fuisse opus Cleopatræ, longè post ætatem Ptolomæi Philadelphi, cujus regno profitetur Aristæas se vixisse: sed opponitur Ammiano auctoritas Julii Cæsaris, qui in Commentariis suis, in fine tertii libri de bello civili, scribit heptastadium illud, non à Cleopatrâ, sed à superioribus Regibus congestum fuisse. Nunc quidem ibi legitur, non *à superioribus Regibus*, sed *à superioribus Regionibus*; sed mendum apertum est. Potuit quidem tantum opus à Cleopatrâ instaurari, & ita huic vindicari ab Ammiano.

Inter eos autem qui pro Aristæâ pugnant, quæstio agitatur an dicti Interpretes solam Legem, id est, quinque libros Mosis tantùm interpretati fuerint, an totum codicem Hebræum. Inquiunt enim: haud fieri potest, ut 72. dierum spatio opus confectum fuerit; sed dicti Interpretes totum inter se partiri potuerunt. Urgent, & B. Hieronymi auctoritate, qui observat Aristæam & Josephum, qui primi hanc historiam tradiderunt, Legis tantùm mentionem fecisse, non reliquorum librorum Scripturæ. Legis quidem nomine tota Scriptura sæpissimè intelligitur, ut colligere est ex ipso Evangelio; sed Josephus ipse, in proœmio Antiquitatum, legem non verò

reliquam Scripturam dictos Interpretes Græcè reddidisse liquidò dicit : Ita illa versio omnium Codicum sacrorum ab aliis compleri potuit ; quod arguit stili diversitas manifesta. Quidquid sit, omnes libros Hebraicè priùs scriptos constat, Græcè versos ante Christi tempora fuere inter antiquos Patres, qui etiam versionem, quæ tribuitur LXXII. posteriorem facerent alteri versioni Græcæ, quæ etiam ante mortem Alexandri magni cusa fuerit ; quod sic adstruit Clemens Alexandrinus, libro primo Stromatum. Gentilibus innotuerant libri Moysis ante hæc tempora. Quomodò id fieri potuisset, si non versi erant ? Nam lingua Hebræa his ignota erat. Verùm illi Gentiles, qui attigerunt res Hebræorum, eas habuerant cognitas ex ipsis Hebræorum sermonibus, non ex libris eorum sacris. Ut finem dicendi faciam de istâ celebri versione ; quamquam ex ipso Aristæâ fuerint numero duo & septuaginta Interpretes, quia sæpius allegarentur, placuit uti numero rotundiori, & pro LXXII. dictum est LXX.

Plures, post Christum natum, vetus Testamentum Hebraicè scriptum Græco sermone reddidere. Primus Aquila, genere Ponticus, urbe Synopæus ; sub Adriano Imperatore, novam versionem Græcam exaravit. Ex Gentili Christianus factus erat, cùm videret Apostolorum discipulos mirabilia patrantes ; sed ex Ecclesiâ ejectus est, cùm Genethliacis pertinaciùs adhæreret : ob repulsam indignatus in Christianos, ad Judæos transiit. Circumcisus linguæ Hebraicæ addiscendæ totum se dedit ; cujus perfectam adeptus notitiam, interpretationem ex affectu suo concinnavit ; ita ut quædam Scripturæ dicta præter LXX. Interpretum mentem ad alium sensum detorqueret, ac testimonia de Christo in divinis Scripturis expressa aliò deflecteret, ignominiæque suæ absurdam apologiam pararet, ut Epiphanius testatur. Bernardus *de Monfaucon* in novâ suâ editione Hexaplorum Origenis, & Ludovicus Elias *du Pin* in Prælegomenis Bibliorum censent Aquilam duas versiones Græcas Hebraici textûs elaborasse, primam quæ dicebatur κατ' ἀκρίβειαν, nimirùm nimiâ accuratione concinnatam, aliam elegantiorem. Ego verò unicam suspicatus essem, quæ dicta

ſit ſecunda, per reſpectum ad primam factam à LXX. Interpretibus ; & quæ dicatur facta κατ' ἀκρίβειαν per reſpectum ad alios Interpretes, qui non ita ſervierant literæ. Ita ſentire videtur Hieronymus, de illo ſic loquens ad Pammachium de optimo genere interpretandi : *Aquila autem Proſelytus & contentioſus interpres, qui non ſolum verba, ſed etymologias quoque verborum transferre conatus eſt, jure projicitur à nobis.* Memorat ſanctus ille Doctor ſecundam editionem Aquilæ ; ſed, ut dixi, intelligi poteſt ſecunda editio poſt primam Septuaginta ſenum. In ſuis commentariis in Ezechielem capite ſecundo ſic loquitur : *pro eo quod nos diximus* moerens, *& in Hebræo ſcriptum eſt* maſmin, *Theodotio tranſtulit* admirans, *ut ſtuporem Prophetæ iniquitates eorum cernentis exprimeret. Aquilæ verò ſecunda , quam Hebræi κατ' ἀκρίβειαν nominant, tranſtulit ἠρεμάζων, id eſt* quieſcens & ſeorſum poſitus, *ut fuiſſe quidem in medio captivorum, ſed ab eis ſeparatum mente monſtraret.* Hæc autem dixit Hieronymus, comparans Aquilam cum ſequentibus interpretibus. Sunt qui confundunt cum paraphraſte Chaldæo Onkelos ; ſed utriuſque eum nominis nulla eſt affinitas.

Poſt Aquilam, Symmachus, natione Samaritanus, poſteà circumciſus, deinde Chriſtianus, poſtremò Ebionita hæreticus, ſub Severo Imperatore, alteram verſionem Græcam aggreſſus eſt, ſtudens *non verborum κακοζηλίαν, ſed intelligentiæ ordinem ſequi*, ait de illo Hieronymus in caput tertium Prophetæ Amos : idcircò non adeò fidus interpres ac Aquila, qui verbum verbo reddit ; ſed clarior & minùs recedens à LXX. Interpretibus.

Tertia verſio Græca auctorem habuit quemdam Theodotionem, qui ſub Commodo Imperatore ſcripſit. Hic natione Ponticus, vel ut alii dicunt, Epheſius, poſtquàm ad fidem converſus eſt, in Ebionis & Marcionis hæreſes prolapſus, tandem proſelytus & apoſtata Judæus factus eſt. In verſione ſuâ à LXX. Interpretibus minùs quam alii deflexit ; imo ſæpe eos ſequutus eſt ; quæ cauſa fuit ut ubi deficerent LXX. ponerentur ſupplementa ex Theodotione, qui ſtili & orationis genere ſimilior erat. *Illud quoque lectorem admoneo , non Danielem ,*

loquitur

loquitur Hieronymus in præfatione in hunc-ce Prophetam, *juxta LXX. Interpretes; sed juxta Theodotionem, Ecclesias legere, qui utique post adventum Christi incredulus fuit.* Scilicet in libro Danielis, *quia in LXX. Interpretibus*, ait Bernardus de Montfaucon, *tota series præposterè posita erat, licèt ei medicam admovere manum tentaverit. Origenes, illâ tamen editione remotâ, Theodotionem ejus loco substituit Ecclesia: unde factum est ut Theodotionis editio in Danielem hodie sola in Ecclesiis Græcis legatur, & editio τῶν LXX. paulatim interierit.* Hoc advertens Hieronymus in præfatione in librum Job, querebatur versionem suam ab hominibus malevolis repudiari. *Judæus Aquila & Symmachus ac Theodotio, judaizantes hæretici, sunt recepti, qui multa mysteria Salvatoris subdolâ interpretatione celarunt, & tamen in ἑξαπλοῖς habentur apud Ecclesias, & explanantur ab Ecclesiasticis viris: quantò magis ego Christianus non debeo reprobari.*

Præter has tres versiones, Origenes alias duas invenit Hierichunte, in nescio quibusdam doliis, anno septimo Caracallæ; quas cùm auctoris incerti essent, quintam & sextam appellavit. Et septimam agnoscit B. Hieronymus. De his iterùm sermo fiet, cùm agemus de diversis Bibliorum editionibus.

CAPUT XI.

De versionibus Latinis, eâ præcipuè quæ nunc Vulgata dicitur.

MOs est subditorum assuescere sermoni qui suis Principibus usitatior est. Ita sicut lingua Græca cum Græcis victoribus omnes regiones Orientis pervaserat, Romani linguam suam simul & Imperium propagarunt. Eo tempore quo Christus natus & passus est, orbis notus ferè totus subactus erat Romanorum armis; sic Latino sermone interprete quisquis poterat mentem communicare cum diversis terrarum orbis nationibus. Quapropter Deus, ut titulus crucis filii sui, qui servaturus erat omnes Gentes, innotesceret omnibus, hunc scribi

voluit Hebraicè, Græcè & Latinè. Temporibus Apostolicis Græca lingua ideò magis usitata, quia antiqua magis, & jam exculta à multis sæculis; contra verò sermo Latinus recentior. Ideò omnes Evangelistæ, uno excepto Matthæo, Græcè scripserunt. Verùm fieri non poterat, quanquàm & sermo Græcus etiam Romæ omnibus Romanis usitatus esset, ut utrumque fœdus Latinè non redderetur ex Græcâ linguâ: dico ex Græcâ lingua, vix enim Hebræis sermo Hebræus satis notus; nec forsan alibi quàm in Judæâ & in Orientalibus aliquibus plagis Biblia Hebraica legebantur.

Lib. 2. de Doct. Chr. st. cap. 11. Quis verò Scripturas primus Latinè interpretatus sit, ignoratur. Id à multis tentatum discimus à Sancto Augustino. *Qui Scripturas in linguam Græcam verterunt, numerari possunt; Latini autem Interpretes nullo modo. Ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex Græcus, & aliquantulùm facultatis sibi utriusque linguæ habere videbatur, ausus est interpretari.* Inter illas autem versiones Latinas una erat, quæ à Beato Augustino cap. 15. loco allegato, *Itala*, à Beato Hieronymo *communis* & *vulgata* appellatur; de quâ sic Augustinus: *in ipsis* versionibus Latinis, *Itala cæteris præfertur; est enim verborum tenacior cum perspicuitate sermonis.* Hanc versionem Latinam ex Græco codice, saltem ex parte, ut aliqui volunt, emendaverat Hieronymus adhùc juvenis. Id conjectant ex eo quod scribat ad Sanctum Augustinum, linguæ suæ hominibus emendata Biblia de Græco in Latinum transtulisse. Quidquid sit, cùm Hebræas literas didicisset, variis Judæorum Rabbinis præceptoribus usus, nullis laboribus vel sumptibus parcens, novam Veteris Testamenti versionem ex fonte Hebræo in Latinum sermonem aggressus est; quod opus nullus ante illum tentaverat. His autem causis se impulsum dicit in præfatione Paralipomenorum, Chromatium compellans. *Si*, inquit, LXX. *Interpretum pura, & ut ab eis in Græcum versa est, editio permaneret, superfluè me, Chromati Episcoporum sanctissime, impelleres, ut tibi Hebræorum volumina Latino sermone transferrem. Quod enim semel aures hominum occupaverit, & nascentis Ecclesiæ roboraverit fidem, justum erat etiam nostro silentio comprobari. Enim verò cùm pro*

varietate regionum diverſa ferantur exemplaria, & germana illa & antiqua tranſlatio corrupta ſit atque violata; noſtri arbitrii putas, aut è pluribus judicare quid verum ſit, aut novum opus in veteri cudere. Jam Damaſus Papa, cujus juſſu Novum Teſtamentum Hieronymus emendaverat, obierat mortem. Hunc Pontificem annos ſupra triginta ille ſupervixit; quo mortuo, Româ Hieroſolymam ſeceſſit, & Bethlehemum, ubi per quinquennium in monaſterio vixit, ut ex Epiſtolâ 99. ad Aſellam, & initio Epiſtolæ 116. ad Paulam & Euſtochium colligitur. Poſt hæc Barrabanum præceptorem habuit, ut ex Epiſtolâ 65. ad Pammachium conſtat. Igitur Hebraicè ſatis inſtructus ad verſionem ex Hebræo ſe accinxit. Ex præfationibus, quas ſingulis libris veteris Teſtamenti præfixit, diſcimus omnes qui ab Hebræis pro canonicis recipiuntur; ut & libros Judith & Tobiam, vertiſſe. Libros verò Sapientiæ, Eccleſiaſtici, Macchabæorum, Baruch, Epiſtolam Jeremiæ, additiones ad Eſtherem, & ad Danielem, quæ Hebraicè non extabant, non vertit. Veterem Latinam verſionem novi Teſtamenti, ut diximus, tantùm emendavit. Verſio ejus nova Veteris fœderis apertior eſt verſione antiquâ Latinâ, cujus authores non adierant fontem Hebræum. Quin & apertior verſione Græcâ LXX. *Illi enim*, loquitur Hieronymus in Præfatione in Pentateuchum, *interpretati ſunt ante adventum Chriſti, & quod neſciebant, dubiis protulere ſententiis: nos verò poſt paſſionem & reſurrectionem ejus, non tam prophetiam, quàm hiſtoriam ſcribimus: aliter enim audita, aliter viſa narrantur: quod meliùs intelligimus, meliùs & proferimus.*

Attamen non æquis animis excepta eſt Hieronymi verſio; ab aliquibus cum applauſu; ſed plerique Doctores, Eccleſiarum rectores, & Epiſcopi, etiam Beatus Auguſtinus hoc ejus inceptum improbârunt ut temerarium, & ad auctoritatem verſionis LXX. convellendam & minuendam factum. Multis ille calumniis impetitus apologias ſcribere coactus eſt, in quibus ſæpè teſtatus eſt ſe nihil in LXX. verſionem molitum eſſe, ſed ex Hebræo fonte in Latinum tranſtuliſſe, ut eorum deſiderio ſatisfaceret, qui avebant ſcire quomodo in Hebræis co-

dicibus legeretur. Judæi approbarunt versionem ejus, ut conformem textui Hebræo; Græci verò illam in Græcam linguam verterunt, teste ipso Hieronymo. Attamen, ut dixi, plerique è Latinis illam improbârunt. Ipse Augustinus, quanquam Hieronymo familiaris, non permisit ut per suam diæcesim legeretur; his-ce verbis ad illum scribens. *Propterea se nolle ejus interpretationem in Ecclesiis legi, ne contra LXX. auctoritatem tanquam novum aliquod proferentes, magno scandalo turbemus plebem Christi, quorum mens & corda interpretationem illorum audire consueverunt, quæ etiam ab Apostolis comprobata est.* Post obitum autem B. Hieronymi versio ejus Latina ex Hebræo codice auctoritatem nacta est; & apud multos recepta, qui ejus sinceritatem, & cum Hebræo convenientiam deprehenderunt: ita tamen ut tum vetus, tum hæc nova in usu essent usque ad Gregorii magni tempora. Ipse enim in Epistolâ ad Leandrum ad finem ante libros Moralium, sic scribit. *Novam translationem dissero, sed ut comprobationis causa exigit, nunc novam, nunc veterem per testimonium assumo, ut quia sedes Apostolica, cui auctore Deo præsideo, utrâque utitur, mei quoque labor studii ex utrâque fulciatur.* Postea per gradus nova versio prævaluit, tacito potiùs Ecclesiæ consensu, quàm ullius Synodi vel Pontificis decreto; nam licèt Hugo de Sancto Victore asserat Ecclesiam Latinam, hanc solam versionem legendam & in auctoritate habendam constituisse, constitutionem tamen nullam profert, nec à quo, vel quando facta sit, indicat. Quidquid sit, nova versio prævaluit, non paucis retentis ex veteri, quæ hactenus appellata fuerat communis & vulgata. Nova, inquam, versio ex Hebræo codice tandem obtinuit ut diceretur vulgata, postquam cœpit in Templis, in concionibus, in sacris lectionibus usurpari.

Epist. 19.

Huic autem versioni illa successit, quam nunc dicimus vulgatam. Partim constat ex veteri Italâ, quæ exprimebat Græcam versionem Septuaginta. Etenim, ut dixi, Hieronymus non exposuit novâ versione libros quos in Canone Hebræorum non repererat, *Sapientiam, Ecclesiasticum, Macchabæos, Baruch cum Jeremiæ adjunctâ Epistolâ, appendicula libri*

Esther, Danielis duo ultima capitula, & Canticum trium puerorum. Horum librorum, quos Hieronymus non vertit, vetus versio intacta relicta est in Bibliis Latinis; quæ sic coaluere, mixta ex veteri versione Latinâ, quæ Italica dicebatur, & ex novâ Hieronymianâ. A quibus hæc mixtio, & quando facta sit, hactenus nemo demonstravit. Quin extitère qui versionem vulgatam Hieronymo non adscriberent. Certum est Psalmorum librum in vulgatâ non esse Hieronymi, licèt Psalmos ex Hebræo ipse verterit, & inter ejus opera horum versio extet. Scilicet quia Psalmi decantabantur quotidiè, & legebantur præ cæteris Scripturæ partibus, etiam vulgus memoriâ teneret, mutatio sine gravi offensâ populi fieri non poterat. Ideò Psalmi in vulgatâ secundùm antiquam editionem retenti. Quoad reliquos libros attinet, qui in Canone Hebræorum sunt, certum est saltem majori ex parte Hieronymi versionem spirare. Nam si quis contulerit Prophetarum versionem Latinam ex Hebræo, quæ inter ejus opera extat, cum vulgatâ hodiernâ, deprehendet in omnibus ferè ad verbum convenire, eundemque auctorem referre; vix enim per integrum aliquod caput unius verbuli differentiam inveniet.

Vulgatam ex Hebræo factam esse, non ex Græcâ LXX. ferè semper Hebræo convenit, ipsumque ad verbum magis exprimit, quàm textus Græcus. Pleraque quæ in antiquâ Versione defuerunt, quæque ex Hebræo se supplevisse dicit Hieronymus, exprimuntur in Vulgatâ. Dixi pleraque, non omnia; etenim aliter vertisse Hieronymum, quàm nunc est in Vulgatâ, evidenter colligitur ex ejus Commentariis: ideo statuendum Vulgatam non esse puram Versionem sancti Hieronymi, sed ex Heronymianâ, aliisque, maximè ex Vulgatâ veteri, quæ dicebatur Itala, mixtam. Etenim, licèt nova editio Hieronymiana à pluribus probata fuerit, tam altas tamen in aliorum animis radices egerat Græcæ LXX. auctoritas, ut per novam vetus aboleri non potuerit, sed utraque tam publicè in Ecclesiis, quàm privatorum Doctorum manibus in usu retenta sit, donec tandem ad conciliandos omnium animos, & ut pax ac unitas servaretur, ex utrâque tertia conflata est,

quæ maximâ quidem ex parte Hieronymum auctorem habere meritò censetur; quod declarat Clemens octavus Pontifex in eâ præfatione quæ Bibliis vulgatis solet præfigi; ubi hæc legimus. *Latinam hanc editionem ex Hieronymi translatione, vel emendatione susceptam, partim retentam ex antiquâ versione Latinâ, quam S. Hieronymus communem & vulgatam, S. Augustinus Italam, S. Gregorius veterem translationem appellat, &c.*

Vulgata Latina, quemcumque auctorem habeat, declarata est authentica à Concilio Tridentino, Sessione quartâ, Canone secundo. Statuit enim & declarat, *ut hæc ipsa vetus & vulgata editio*; veterem dicit per respectum ad novas editiones, quæ tunc temporis edebantur: nam, ut vidimus, tempore Gregorii magni, tunc Itala censebatur vulgata & vetus; sed tempore Concilii Tridentini, quâ nunc utimur Latinâ versione, habebatur pro vulgatâ & veteri: ideo Patres Concilii sic de illâ loquuntur. Statuunt, inquam, *ut hæc ipsa vetus & vulgata editio, quæ longo tot sæculorum usu in ipsâ Ecclesiâ probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, prædicationibus, & expositionibus pro authenticâ habeatur, & ut nemo eam rejicere quovis prætextu audeat vel præsumat.* Scriptura authentica dicitur, quæ ex se fidem facit, & summam habet authoritatem, ita ut nemo refragari possit, vel ab ipsâ provocare. Ipsa Prophetarum & Apostolorum autographa, propriè authentica sunt, ut quæ à Spiritu sancto dictata. Apographa verò, sive transcripta, catenùs authentica sunt, quatenus cum autographis consentiunt. Versiones propriè authenticæ non sunt, sed authoritatem suam habent ex convenientiâ cum libris originariis.

Quo sensu Vulgata Latina authentica declarata sit, nos docet Bellarminus, cum melioris notæ Theologis. *Patres,* loquitur Bellarminus de Tridentinis, *Nullam fontium mentionem faciunt, sed solùm ex versionibus Latinis, quæ nunc circumferuntur, unam delegerunt, quam cæteris anteponerent.* Convenit, inquam, inter peritos Theologos Latinam versionem non præpositam fontibus Hebraicis & Græcis, quatenus illi fontes non fuere turbati librariorum incuriâ. Ratum fixumque est, *cùm*

Lib. 2. de Verbo Dei scripto. cap. 10.

diversum aliquod in utrisque codicibus, verba sunt S. Augustini, *inventur; quandoquidem ad fidem rerum gestarum utrumque esse non potest verum, ei linguæ potiùs credendum, undè est in aliam per Interpretes facta translatio.* Ita & B. Hieronymus sic scribit ad Suniam & Fretellam. *Sicut in Novo Testamento, si quando apud Latinos quæstio exorta est, & inter exemplaria varietas, recurrimus ad fontem Græci sermonis, quo novum scriptum est Testamentum: ita in Veteri Testamento, quando inter Græcos Latinosque varietas est, ad Hebraicam recurrimus veritatem, ne quidquid de fonte proficiscitur, hoc quæramus in rivulis.* Iterùm in Epistolâ ad Lucinium, quod etiam relatum est à Gratiano in jus Canonicum à Pontifice summo promulgatum, distinctione nonâ cap. *ut veterum.* Sic, inquam, loquitur Hieronymus. *Ut veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda est; ita novorum veritas Græci sermonis normam desiderat.*

Lib. 15. de Civit. cap. 13.

Ergo sic Versio vulgata probata est Tridentinis Patribus, ut Græcis & Hebræis fontibus maneat sua auctoritas. *Liberum reliquit*, loquitur Salmero de Concilio Tridentino, cui interfuit, *omnibus qui Scripturas sacras profundiùs meditantur, fontes Hebræos & Græcos, quatenus opus est, consulere, quo nostram Latinam, vitio Librariorum vel temporum injuriâ corruptam, emendare valeant.* Sic recurrendo ad fontes, sanatus est locus in primo libro Esdræ cap. IX. 8. in quo legebatur sine sensu *pax illius* pro *paxillus.* In Proverbiis cap. XVI. II. pro *lapides sacculi* irrepserunt *lapides sæculi*; quod correctum est, cùm post solemnem Concilii Tridentini approbationem, Romani Pontifices operam dederunt ut Vulgata ederetur emendatior. Ita, inquiebat Julius Rugerius Secretarius Apostolicus, libro de Scripturis Canonicis, ferri non potest horum imperitia, qui audacter dicunt Hebraicam & Græcam editionem à Spiritu Sancto dictatam, per Tridentinos Patres damnatam, & versionem præpositam vel æquatam suis fontibus. Ab eo tempore quo declarata est authentica Vulgata, jussu Sixti Quinti, & Clementis Octavi Pontificum emendata est. In editione quæ Clementis Octavi jussu facta est, disertè affirmatur: *In illâ pervulgatâ editione, multa quæ mutanda videbantur, immutata*

Proleg. 12

relicta esse. Et postea : *Biblia non sunt à nobis accuratissimè castigata : multa enim justis de causis pertransivimus ad populi scandalum vitandum.* Igitur Vulgata Latina fontibus Hebræis & Græcis non æquatur, nedum præfertur, ut diximus, per decretum Concilii, sed tantùm aliis versionibus Latinis, relictis textibus originariis in eodem statu quo priùs. Nihil de illis agebatur, ut ait Salmero. *Tantùm inter tot editiones Latinas, quas nostra sæcula parturierant, quænam ex illis præstaret, sermo erat.* Visum est Concilio Veterem probare præ cæteris, quam usus probaverat securiorem, nec aliud statutum voluit. Sic Bellarminus censet. *Ecclesia certos nos reddere voluit, in iis præsertim quæ ad fidem & mores pertinent, nulla esse in hac versione interpretum errata.* Et eodem in loco : *In iis præsertim quæ ad fidem & mores spectant, nulla esse in hac interpretis errata, sed tutò posse fideles & sine periculo huic Versioni confidere.* Illud autem animadvertendum, quòd ex hodiernis exemplaribus Textûs Hebraici & Græci, quamquam prævalere debeat fontium auctoritas, non semper corrigenda sit Vulgata Latina ; potest enim fieri ut non inferioris notæ Codicibus usus sit ejus auctor, quisquis fuerit : in exemplaria enim Græca & Hebraica irrepere errores potuerunt. Verùm quando liquet non aliter codicem Hebræum vel Græcum lectum fuisse Latino Interpreti, decet sententiam ejus in ipsis fontibus quærere, si ambiguè locutus sit. Qui consulit textus originales, facilè errorem deprehendit in ultimo capite Joannis versu 22. *Sic eum volo manere, donec veniam.* Videre est in textu Latino pro particulâ *si* lectum, deindè scriptum *sic*. Facilis est lapsus ; sed non ita est in Græco nam ἐὰν *si* & οὕτως *sic* non facilè permutantur. Profert alia exempla Bonfrerius in prælegomenis, ostendens quàm necessarium sit ipsos fontes adire, ut constet de veritate textûs.

Lib. 2. cap. 11. de Verbo Dei.

CAPUT

CAPUT XII.

De Pentateucho Samaritano; Paraphrastibus Chaldaicis; tum de cæteris Sacri Codicis versionibus, quoque tempore & quaque linguâ elaboratis.

PErtinet ad institutum nostrum differere de Pentateucho Samaritano. Samaritani, aliquot annis ante Christum natum, relictis idolis, cultui veri Dei, quem Moyses docuerat, dediti erant, ut supra observatum est. Nullos autem Libros sacros præter Pentateuchum pro sacris agnoscebant: nec mirum est; cæteri enim à viris inter Judæos claris scripti sunt, cùm jam odia inter utramque gentem aspera exarsissent. Pentateuchum verò, quem solum habent sacrum religiosè hactenus servant Samaritani. Hunc veritati adstruendæ utilem esse liquet; neque enim in corrumpendâ veritate eorum quæ gessit & dixit Moyses, cum Judæis Samaritanos convenisse quis jure dixerit. Re idem est Samaritanus Pentateuchus cum Hebræo; utrique enim totidem scriptitant literis, quæ figuris tantùm ac apicibus differunt, ait B. Hieronymus scribens in caput IX. Ezechielis; ubi & adstruit Moysem usum Samaritanis caracteribus. Animadversione autem dignum est quod de figurâ extremæ literæ alphabeti dicit: *Antiquis Hebræorum literis, quibus usque hodiè utuntur Samaritani, extrema thau litera, crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur, & frequenti manus inscriptione signatur.* Verùm hujus literæ figura deflexit in formam, quæ non potest ampliùs similis cruci haberi.

Ex utriusque Pentateuchi comparatione lux affulgere potest veritati. Etenim inter varias lectiones, quæ occurrunt, licet inde colligere quæ sit antiquior lectio, & ideò verior. Tunc enim temporis habemus hoc-ce Pentateuchum. Joannes Morinus, Congregationis Oratorii presbiter, ex Biblio-

thecâ Oratorianâ Parisiensi, quod ex Oriente Harlæus Sancius, *Harlay de Sanci*, ejusdem Congregationis presbiter, attulerat exemplar, Samaritani Pentateuchi, primus edidit Parisiis anno MDLXXXI. quod ab omnibus exceptum est tanquam pretiosum monumentum. Versio antiquitus facta est de textu Hebræo Samaritano in dialectum. Samaritanam, sive in linguam Chaldæo-Samaritanam; quæ solet edi cum textu. Plura non adjungam circa hunc Pentateuchum Samaritanum; neque enim hujusce loci est comparare illum cum Pentateucho Hebræo, & observare quæ inter utrumque sit varietas. Tunc temporis discrepant inter se non solis literarum apicibus; sed & rebus, in quibusdam locis. Fieri enim non potuit, dum describuntur, quin varietates inductæ sint.

Originalibus textibus, saltem vetustis eorum versionibus, accenseri debent Chaldaicæ Paraphrases; quarum ea est origo. Cum propriæ linguæ obliti essent Judæi in captivitate Babylonis, & linguam dominorum, cui servierant, didicissent, nempe Chaldaicam, inde contigit ut Biblia necessariò essent Chaldaicè exponenda. *A diebus Esdræ*, inquit Rabbi Maimonides, *consueverunt Judæi habere interpretem, qui populo id interpretetur, quod lector ex Lege prælegit.* Ita factum est ut successu temporis adornatæ sint diversæ Paraphrases, vernaculâ linguâ, nempe Chaldaicâ, quæ non multùm discrepabat à Syriacâ, sive Hierosolymitanâ dialecto. Paraphrases illæ vulgò dicuntur *Targumin* in plurali, in singulari verò *Targum.* Vox Chaldaica, idem sonans ac Latinè *interpretatio* vel *versio*, quæ non tam verbum de verbo, licèt hoc in Targumin sæpè fiat, quàm sensum ex unâ linguâ in aliam transfert.

Hilch. Tephi l. I. cap. 12.

Paraphrases Chaldaicæ sive Targumin sic distribuuntur, ex triplici distributione quam faciunt Judæi, ut alia sit paraphrasis Pentateuchi, alia Prophetarum, alia Hagiographorum. Illius in Pentateuchum auctor creditur Onkelos, vel Onkelosos, qui dicitur vixisse quadraginta annos ante Christum. Unde malè, ob aliquam nominis similitudinem, quidam voluere hunc Onkelos eumdem esse ac Aquilam Ponticum, qui 130. annos post Christum vetus Testamentum Græcè in-

terpretatus est. Onkelos primas deferunt Judæi, ut pote discipulo magni Hillelis. Jonathan Ben-uziel priores & posteriores Prophetas, excepto Daniele, paraphrasi explicavit. Coætaneus creditur Onkelos; & stili puritate, & ex eo quòd allegatur ejus paraphrasis in antiquis Judæorum libris, habetur in pretio, tanquam certæ antiquitatis. Non ita est de Targum in quinque libros Moysis, quod non à multo tempore sub nomine ejusdem Jonathanis prodiit. Clarum est ex iis quæ allegantur in hoc Targum, non compositum fuisse ante quintum sæculum. In eo fit mentio Talmudis; & ideo Talmude posterius est. Memoratur & Constantinopolis. Prodierunt paraphrases & in Hagiographos, quæ tribuuntur cuidam Josepho, qui cæcus vel luscus erat. Prodiit anno MDCLXXX. Augustæ Vindelicorum Targum sive paraphrasis Chaldaica in libros Chronicorum sive Paralipomenon, curâ atque operâ Matthiæ Frederici Beckii. Possunt adhuc latere plures paraphrases: nam ubi lingua Hebræa minùs nota fuit, notior Chaldæa, sacri Codices à pluribus Chaldaicè expositi sunt. De paraphrasibus Chaldaicis Morinus disserit, an habeant antiquitatem quam illis dant Judæi: an sine punctis fuerint exaratæ; & quis puncta, quæ nunc habent, adjecerit: quis cujusque certus fuerit auctor; & pleraque alia, quæ expendunt, qui deditâ operâ de his paraphrasibus loquuntur. De illis apud antiquos Patres altum est silentium, scilicet quia lingua Hebræa illis ignota, nec familiariter utebantur Judæis: apud Flavium Josephum, ob eandem causam; quia Græcis magis quàm Hebraicis innutritus, & in Hebraismo & fortè etiam Chaldaismo hospes. Hebraica enim si vel mediocriter delibasset, nunquam הבל *habel* significare [illegible] scripsisset. Verbum אבל significat *luxit*, quod aliter scribitur quàm הבל *vanitas*. Antiq. lib. 1. cap. 3.

Insuper, quominùs innotescerent Christianis dictæ paraphrases, in causâ erat earum raritas, etiam apud Judæos. *Antequam inveniretur ars typographica*, inquit Elias Levita in præfatione in has paraphrases, *non extabat targum Prophetarum & Hagiographorum, nisi vel unum in totâ quadam provinciâ,*

vel ad summum duo exemplaria in uno climate. Propterea nec quisquam erat, qui illud curaret, Mirum videri posset ex conversatione suâ cum Barrabano Tyberiensi, & Lyddæo, quam non dissimulat Sanctus Hieronymus nihil rescivisse de paraphrasibus Chaldaicis, quarum nullam mentionem facit. Verùm videntur deditâ operâ Judæi ex merâ invidiâ secum illas pressisse, quòd viderent ex illis posse non pauca neque imbellia, contra se ipsos arma desumi. Multa enim occurrunt in illis Paraphrasibus, quæ Christianis faveant. Loca complura interpretantur de Messiâ, quæ nobis extorquere student Judæi. Idcirco meritò à viris doctis pluris fiunt. Concludamus versiones istas antiquissimas fuisse,& eorum auctorum tempore, quorum nomina præferunt, extitisse, saltem Onkelosi & Jonathanis. Etenim non par est credere, cùm Chaldaica lingua Judæis vernacula & familiaris esset, versiones Chaldaicas eos neglexisse, & posteà, cùm nec Hebræam, nec Chaldaicam vulgus intellexerit, easdem procurasse & compilasse. In multis locis, ut diximus, fidem nostram de Messiâ confirmant, & contra eos fortissima argumenta suppeditant; quod demonstrat elaboratas antequàm Christus nasceretur, & quæ de illo dicunt, protulisse ex antiquis traditionum & expositionum reliquiis, quas ex Prophetis hauserant. De verbo Dei, per quem cuncta creata sunt, multa habent, quibus mirificè comprobatur illud apud Joannem: *In principio erat verbum, &c.* Tantæ autem auctoritatis sunt apud Judæos Paraphrases Chaldaicæ, ut fermè illæ æqualem habeant cum textu Hebraico, præcipuè Onkelosi & Jonathanis paraphrases. Tradunt Jonathanem suam expositionem accepisse à Prophetis Zachariâ, Aggæo, & Malachiâ; Onkelosum à R. Eliezer & R. Jehosua, qui eam à Prophetis.

Breviter de cæteris versionibus Bibliorum dicam; quæ utiles possunt esse, iis præsertim qui fontes adire non possunt: comparando enim illas quæ sunt ejusdem loci, lector studiosus, etiamsi nec Hebraicè nec Græcè doctus sit, ut cumque potest assequi vim verborum originalium, quibus ille locus exprimitur. Versiones præsertim quæ antiquitùs ab Orthodo-

xis elaboratæ sunt, multa commoda afferunt. In illis videre est quo olim sensu accepta sit sacra Scriptura, & ex interpretatione facilè colligitur quæ olim interpres legerit in fonte Hebræo aut Græco, sic quæ lectio magis probanda sit. Versio Syriaca antiquitate & auctoritate præstat. Hac à primis temporibus Christiani Orientales usi sunt; potissimùm Antiochiæ, undè lingua illa dicta fuit Antiochena. Hujus Syriæ urbis Ecclesiæ, in quâ primùm nomen Christianum usurpatum est, subjiciebantur aliæ non paucæ, etiam ante Concilium Nicænum, per quas in Sacris usu frequentiori erat dicta dialectus: quæ deinde appellata est *Maronitica*, à Maronitis qui habitant in pagis montis Libani, & in oppidis Syriæ minoribus, quorum incolæ sacra sua in hac linguâ celebrant, sicut & cæteri Christiani per Orientem. Illâ, inquam, dialecto exprimunt lectiones suas Bibliorum, & officia divina sive Liturgiam, tum commentarios sive expositiones Scripturarum. Lingua autem Syriaca Chaldaica est, nisi quod phrasi & flexione interdum ab illâ discedit; saltem hujus dialectus debet censeri.

Widmanstadius Cancellarius Ferdinandi Imperatoris primus in Europâ Novum Testamentum Syriacum edidit Viennæ anno 1555. sine versione, quam deinde addiderunt Guido Fabricius Boderianus in Bibliis regiis Antuerpensibus; & postea Tremellius & Tostius. Linguam Syriacam vernaculam fuisse Christo & Apostolis Widmanstadius contendit. Alii negant, & censent eo sermone Dominum & discipulos ejus locutos, quo exaratæ sunt Chaldaicæ paraphrases, aut mixtâ aliâ dialecto quæ tum in Judæâ vigebat; quod videntur probare voces quas inseruerunt scriptis suis Evangelistæ, quæ nec purè Hebraicæ, nec Chaldaicæ, nec Syriacæ sunt. Hebraicas tamen eas Evangelistæ appellant, quia has usurpant Israëlitæ orti ex Hebræis; tum etiam ut indicarent voces illas non fuisse Græcas, nec Latinas, sed proprias Hebræorum genti. Syriaca dialectus hodierna scribitur proprio caractere, qui alius est tum ab Hebraicis, tum à Samariticis literis.

Translatio Syriaca Veteris Testamenti ex fonte Hebræo, & Novi ex fonte Græco, omnes post Christum factas transla-

tiones antiquitate superat. Verùm præter hanc versionem Syriacam, quam simplicem & antiquam appellant Maronitæ, quâ solâ in officiis divinis publicè utuntur, aliam habent recentiorem ex Græco expressam, tam Veteris quàm Novi Testamenti. Hanc ante millenos annos confectam fuisse probant viri docti; undè deducitur vetustissimam illam esse, quæ appellatur antiqua & simplex.

Etiam Syri Maronitæ liturgias suas & diurnalia duplici linguâ legunt, Syriacâ vetustissimâ, & Arabicâ, quia Syriacam soli qui periti sunt intelligunt, Arabicam verò habent vernaculam. In Oriente omnibus ferè populis usitata est Arabica; Ideò Christiani sicut & Judæi & Samaritani Arabicè quique Codices sacros interpretati sunt. Rabbi Saadias circa annum Christi CM. Pentateuchum Arabicè transtulit; quam translationem vir doctus putat non multùm differre ab illâ quæ reperitur in polyglottis Parisiensibus. In multis libris Veteris Testamenti versio Arabica exprimit versionem Græcam LXX. Interpretum. Apud Christianos Orientales fuit in usu duplex versio Arabica. Quin imò quorumdam librorum plures circumferuntur. De omnium harum versionum authoribus & antiquitate non satis constat. Apud Æthiopes tota Scriptura versa est eorum linguâ; sed hactenus tantùm pars ejus typis edita est. Pentateuchum Persicè transtulit Jacobus Tavvosus, vel, ut alii, Tavusius aut Tusius Judæus, ab urbe Tus academiâ celebri denominatus, ex textu Hebræo, in usum Judæorum in Persiâ degentium, qui Constantinopoli prodiit, anno 1546. Novi Testamenti & Psalmorum susceptæ sunt variæ versiones, sed recentes; & ideò non multæ auctoritatis: sicut pleræque aliæ in linguis quæ in Europâ usitatæ sunt.

Sanctes Pagninus, è Dominicanorum familiâ, Vetus Testamentum primus ex Catholicis post Hieronymum ex Hebræo Latinè vertit. Edita est hæc versio Lugduni anno 1527. quam postea correxit Arias Montanus, satagens ut textui Hebraico quàm maximè consentanea esset. Sebastianus Munsterus versionem Latinam Bibliorum edidit, sed stilo horrido & Latinis auribus ingrato. Post Pagninum plurimi emerserunt Interpre-

tes, cùm lingua Hebræa notior cæpit esse. Leo Judæus, sive Leo Juda, non quidem gente Hebræus, Hebraismi tamen notitiâ nec ipsis Hebræis concedens, auspicatus fuerat versionem illam Latinam, quæ postea Tiguri edita est. Mors opus perficere non permisit, quod Theodorus Bibliander absolvit. Ea est versio quam Robertus Stephanus, suppressis Auctorum nominibus, unà cum Vulgatâ & Francisci Vatabli annotationibus, typis suis mandavit. Emmanüel Tremellius, ex Judæo Christianus, & Franciscus Junius, conjunctis operis, versionem etiam textûs Hebræi evulgarunt; quod & tentarant alii, Castàlio, Maluenda, & nuper Sebastianus Schmidius. Sunt qui numerant Isidorum Clarium inter eos qui ex fontibus verterunt Latinè sacros Codices; sed ille non novam versionem cudit, sed veterem emendavit; in eam quandoque verbis usus acerbioribus. Lucas Osiander non tam novam versionem fecit, quàm vulgatam correxit ad mentem Lutheri.

Versiones illæ recentiores multùm discrepant ab antiquis versionibus; quòd scilicet dicti Interpretes secuti sunt Massoretas, & Grammaticos Judæorum, qui regulas antiquis ignotas adinvenerunt. Ideò non mirum est, si tantùm discriminis intercedat inter veteres & novas versiones. Constat enim, etiam ex Talmude, varias olim fuisse lectiones in Bibliis. Aliter novi, aliter veteres interpretes legebant. Jacobus Angliæ rex Biblia Hebræo fonte vertenda Anglicè curavit, sicut Batavi linguâ sibi propriâ, ex decreto synodi, quam Dodrectanam vocant. Lutherus Germanicè, sicut Genevenses Gallicè & Italicè, omnes ex fonte interpretati sunt. Judæi Hispanicè quoque verterunt vetus fœdus. Catholici Doctores Vulgatam Latinam versionem linguâ suâ interpretati sunt: Lovanienses Gallicè. Ante aliquot annos, & Gallico quidem sermone, sed puriori & elegantiori, *Isacius le Maitre* vulgò *de Saci*.

CAPUT XIII.

De editionibus Bibliorum præcipuis: de Hexaplis antiquis Origenis; & aliis novissimis Polyglottis.

TRadunt Judæi Moysem duodecim exemplaria Legis dedisse duodecim Principibus tribuum, ex quibus singuli Israëlitæ legem descripserint. Præcepto enim affirmativo, inquit Maimonides, singuli Israëlitæ jubentur sibi scribere librum Legis; & quamvis quis à parentibus suis librum Legis acceperit, sibi tamen ipse proprium scribere jubetur: quem si manu suâ scripserit, perinde est ac si accepisset è monte Sinaï. Si scribendi peritus non sit, scriptum pretio comparet. Rex quoque jubetur sibi, quatenus rex est, scribere librum Legis, præter eum quem privatus habebat, juxta illud Deuteronomii, cap. 17. v. 18. *& erit quando sederit super solium regni sui, scribet sibi exemplar hujus Legis, &c.* In describendâ autem Lege maximam curam, ne dicam superstitionem, impendunt Judæi. Viginti conditiones recenset Maïmonides necessarias ut liber Legis sacer habeatur, id est, ut publicè in Synagogis legi possit, quas enumerare supersedeo. Incerta quidem sunt, & nullo argumento possunt probari, quæ Judæi referunt de exemplaribus illis unicuique Tribui datis; sed constat Deum semper providisse ne sic negligerentur Libri sacri, ut in eos irreperent errores noxii fidei & moribus. Post solutam captivitatem, cùm in exilio, non eâ quâ par erat religione, servatæ essent Scripturæ, codices varios collegerunt, ordinarunt, & in unum corpus redegerunt Esdras, & viri Synagogæ magnæ, hoc est, viri Synedrii; & quæ in Bibliis vitiosa erant, repurgarunt, & integritati suæ restituerunt, Canonem constituentes Scripturarum. Erat verò hæc ipsa constitutio divinæ prorsus auctoritatis, cùm in isto Synedrio essent non tantùm Esdras, sed & Prophetarum ultimi, Aggæus, Zacharias, Malachias, & ut quibusdam videtur

videtur Daniel Auctor libri quarti Esdræ, dicit omnia exemplaria Legis cum Templo incensa esse, & ab Esdrâ, suggerente Spiritu Sancto, de novo reparata esse: sed liber ille meritò numeratur inter apocryphos; & ista fabula quam narrat, refelli potest ex libro secundo Esdræ, in cujus capite octavo ista legimus. *Congregatus est omnis populus, & dixerunt Esdræ scribæ, ut adferret librum legis Moysi, quam præceperat Dominus Israeli. Attulit ergo Esdras Sacerdos legem coram multitudine virorum & mulierum.* Ibi non dicitur Esdras conscripsisse, sed attulisse librum Deuteronomii, quem apud se, ut pote Sacerdos, asservabat. cap. 14. v. 21.

Verisimile est Judæos non statim fuisse studiosos artis Grammaticæ, quam novissimis temporibus excoluerunt; nec antiquitùs satagebant hujus scientiæ, quæ critica appellatur, occupata in corrigendis & restituendis libris huic integritati, quâ primùm scripti sunt à suis auctoribus. Undè, ut patet ex antiquis versionibus Græcis, complures erant discrepantiæ inter codices, quibus quisque Interpres usus est. Verùm quinto vel sexto sæculo, Judæi illi Doctores Academiæ quæ erat in urbe Tiberiade, ad lacum Genesareth, impenderunt operam corrigendo Codici sacro, cui apposuerunt puncta vocalia, ut diximus, ne postea aliter legeretur textus, quàm esse legendum traditio monebat. Quin & varias variorum codicum lectiones sategerunt observare notis *Keri* & *Ketib*, quas voces suprà exposuimus, tum & usum earum. Illud autem studium quod adhibuerunt effecit ut textus, qualem nunc habemus ab illis editum, differat ab eo textu quem habuerant Interpretes Græci; quos illis Tiberiensibus Judæis non ubique decet postponere. Esto enim in optimis conquirendis codicibus seduli fuerint Massoretæ; sed etiam sibi nimiùm forsan sumpserunt, ut correctio eorum non semper prævalere debeat. Ante natam Typographiam, celebrabant Judæi quosdam codices, ad quos, ut ad lydium lapidem, exemplaria sua examinabant. Codices celebriores illi sunt, codex Hillelis, Palæstinus sive Hierosolymitanus, & Babylonicus. Ex quo à Typographis tum Christianis, tum Judæis multoties & ubique textus

Hebræus editus est, nullâ jam in eo discrepantia est, nisi quam incuria Typographorum inducit.

Quod ad textum Græcum versionis senum, olim multæ & discrepantes editiones erant, ut dicit Hieronymus in præfatione in librum Paralip. *Alexandria & Ægyptus in LXX. suis Hesichium laudat auctorem : Constantinopolis usque Antiochiam Luciani Martyris exemplaria approbat : media inter has provinciæ Palæstinos codices legunt, quos ab Origene elaboratos Eusebius & Pamphilus evulgarunt, totusque orbis hac inter se trifariâ varietate compugnat.* Editio LXX. procurata à Luciano Martyre, qui passus est sub Diocletiano & Maximiano Tyrannis, versio nova censeri potest. Cùm ille in Codices Hebræos & in Græcas versiones incidisset, & diligenter quæ vel veritati deerant, vel superflua erant, inspexisset, suis quibusque Scripturarum locis correxit : ita non fuit ampliùs merè septuaginta Interpretum, siquidem mutata sive emendata; de quo B. Hieronymus admonet Suniam & Fretellam in Epistolâ suâ, utriusque nomine inscriptâ. *Ut sciatis aliam esse editionem, quam Origenes & Cæsariensis Eusebius, omnesque Græciæ tractatores* κοινὴν. *id est, communem appellant atque vulgatam, & à plerisque nunc* λουκιανὸς *dicitur : aliam septuaginta Interpretum, quæ & in* ἑξαπλοῖς *codicibus reperitur, & à nobis in Latinum sermonem fideliter versa est, & Hierosolymæ atque in Orientis Ecclesiis decantatur.* Modò videbimus Hexapla illa esse Biblia polyglotta edita ab Origene. Posteà addit Hieronymus de differentiâ quæ erat inter utramque editionem LXX. Interpretum : *sed hoc interest inter utramque, quòd* κοινὴ *pro locis & temporibus & pro voluntate scriptorum veterum corrupta editio est. Ea autem quæ habetur in* ἑξαπλοῖς, *& quam nos vertimus, ipsa est quæ in eruditorum libris incorrupta & immaculata septuaginta Interpretum translatio reservatur.*

Vidimus supra sæpiùs Græcè versos codices Hebræos, ab Aquilâ, à Symmacho, à Theodotione, & à quinto, sexto & septimo auctoribus, qui ignoti sunt. Origenes suscepit edere Biblia, in quibus textus originalis cum his versionibus exhiberetur. Hæc Biblia dicta sunt Tetrapla, nempe in quibus continebantur quatuor versiones, scilicet 1. Septuaginta Senum,

2. Aquilæ, 3. Symmachi, 4. Theodotionis; quibus posteà cùm addidisset textum Hebræum, Hebraicis & Græcis caracteribus, edidit sua Biblia hexapla, nempe sex habentia paginas; quæ tandem evenerunt octapla; postquàm quintam & sextam versionem Græcam, quas repererat in dolio, ut diximus, adjunxit: quod Rufinus libro VI. suæ historiæ Ecclesiasticæ explicat. *Origenes*, inquit, *illos famosissimos Codices primus composuit, in quibus per singulas columnulas è regione separatim opus interpretis uniuscujusque descripsit; ita ut primò omnium ipsa Hebræa verba Hebraicis literis poneret; secundo in loco per ordinem Græcis literis è regione Hebræa verba describeret; tertiam Aquilæ editionem subjungeret; quartam Symmachi, quintam septuaginta Interpretum, quæ nostra est; sextam Theodotionis collocaret: & propter hujusmodi compositionem, exemplaria ipsa nominavit Hexapla.* Addam quod dicit B. Hieronymus in caput tertium Epistolæ ad Titum, de istâ Origenianâ Bibliorum editione. *Nobis curæ fuit omnes veteris Legis libros, quos vir doctus Adamantius in Hexapla digesserat, de Cæsariensi Bibliothecâ descriptos, & ipsis authenticis emendare; in quibus & ipsa Hebræa propriis sunt caracteribus verba descripta, & Græcis literis tramite è vicino; Aquila, item & Symmachus, Septuaginta, & Theodotion suum ordinem tenent. Nonnulli verò libri, & maximè ii qui apud Hebræos versu compositi sunt, tres alias additas habent, quas quintam & sextam & septimam translationem vocant, auctoritatem sine nominibus interpretum consecutas. Hoc immortale illud ingenium suo nobis labore donavit.*

Cùm omnium non esset magna illa volumina comparare, aliam editionem elaboravit idem Origenes, in quâ scilicet sola versio septuaginta Interpretum esset, cui apposuit asteriscos, obelos & similes notas, ex quibus agnoscerentur quæ ex fonte in istâ versione deerant, quæ redundarent; ut dicit Hieronymus in dictâ Epistolâ ad Suniam & Fretellam. *Ubi quid minus habetur in Græco ab Hebraicâ veritate, Origenes de translatione Theodotionis addicit, & signum posuit asteriscum, id est, stellam quæ quod priùs absconditum videbatur, illuminet & in medium proferat. Ubi autem in Hebræo non est, in Græcis codi-*

cibus invenitur, ὀβελὸν, id est, jacentem præposuit virgulam, quam nos Latinè veru possumus dicere; quo ostenditur jugulandum esse & confodiendum, quod in authenticis libris non invenitur: quæ signa & in Græcorum Latinorumque poematibus inveniuntur. Ideo Origenes supplevit ex Theodotione, quæ Græci senes omiserant, quia textum Hebræum pressiùs sequitur; quod additamentum ne confunderetur cum textu, apposuit asteriscos: quæ verò erant in Græcâ versione, & non in Hebræo textu, non expunxit nec delevit, sed obelo notavit. Asteriscis utebantur veteres critici, librorumque censores, cùm vellent admonere lectorem sententiam aliquam esse memorabilem, & sic illam quasi hoc asterisco irradiabant. Adulterina verò & depravata, ne illis lector deciperetur, notulâ alterâ, quam à figurâ veru repræsentante dixerunt obelum, transfigebant.

Præter omnes illas editiones, quas paravit Origenes, ad revincendos Judæos, qui in congressibus, sive privatis, sive publicis, Christianis de translatione Græcâ testimonia mutuantibus exprobrabant, illa modò non haberi in Hebræo fonte, modò aliter explicanda esse; sæpe etiam ex Hebræo quædam objiciebant, quæ in Græco non deprehenderentur: separato opere, ut fusiùs docuit Morinus in exercitationibus Biblicis, translationem Septuaginta edidit cum Hebræo textu comparatam; ita ut textui LXX. sub asterisco inseruerit quæ textus Hebræus addebat, at obelo notaverit quæ LXX. Interpretes textui Hebræo addebant; non quòd illa deesse, hæc verò superesse existimaret, sed ut ostenderet quæ Judæi in Christianorum textu deficere aut abundare dicerent, quæ resecarent, quoad concertationem cum Judæis instructiores Christiani prodirent, propriisque ipsorum armis illos confoderent, nec non etiam argumenta explicandæ & illustrandæ LXX. Interpretum translationi depromerent. Hæc Morinus.

Sunt & aliæ notulæ, quibus usum volunt Origenem, nempe Lemniscos ac Hypolemniscos. Apud Hesychium λεμνίσκος seu λημνίσκος Syracusana vox est, quâ sic appellant angustas tænias. Hinc ad alia significanda usurpata vox fuit, nempe pro fasciis, quibus coronæ circumplicabantur; pro lineamento convoluto.

vulneribus inferendo; demumque pro notâ librorum, de quâ Isidorus: *Limniscus, id est, virgula inter geminos punctos jacens, apponitur in iis locis, quæ sacræ Scripturæ interpretes eodem sensu, sed diversis sermonibus transtulerunt.* Inde vocatus lemniscus, sive linea vittæ more depicta, ait Bernardus de *Montfaucon*, cum duobus punctis, altero supernè, altero infernè positis sic -:- Ideo autem lemniscos ab Origene usurpatos fuisse scribit Epiphanius, ut cùm in editione LXX. reperitur aliqua vox non cohærens neque aliis connexa, hoc signo notata, noveris ab uno vel duobus interpretum paribus ita versum fuisse, ab uno scilicet, cum uno solùm puncto linea signatur tuncque Hypolemniscus dicitur; à duobus verò, quando punctum utrinque ponitur sic -:- & tunc lemniscus dicitur. Cæterarum notarum hæc est forma. Asteriscus sic pingebatur * obelus hac formâ ÷ Cùm autem exscriberetur opus Origenis cum istis notis, contigit Librariorum oscitantiâ, ut sic permixta sit versio Senum LXX. cum Theodotionis versione & aliorum, ut posteà vix constiterit, quæ esset horum Senum, quæ Theodotionis; quod apposita signa indicabant, *quæ dum per scriptorum negligentiam*, queritur Hieronymus in Epistolâ ad Suniam & Fretellam, *à plerisque quasi superflua relinquuntur, magnus in legendo error oboritur.* Hinc, inquam, diversæ editiones LXX. celebrabantur, quas viri docti tentaverant expurgare erroribus Librariorum, & horum virorum nominibus, ut vidimus, Hesichii, Luciani. Ipse Hieronymus Græcam versionem LXX. edidit, admonens quòd pro varietate regionum diversa circumferrentur exemplaria hujus versionis. Inde, inquam, post inventam Typographiam, novissimis sæculis tot diversæ prodierunt ejus editiones, quæ omnes differunt inter se. Editio Complutensis facta anno 1515. impensis Cardinalis Ximenes, differt ab editione Vaticanâ anni 1587. Nempè cùm viri docti, qui editiones Græcas LXX. procurarunt, alii in animo haberent versionem illam concordem facere cum hodierno textu Hebræo, qui fuit scopus Complutensium, alii cum testimoniis ex dictâ versione quæ leguntur apud antiquos Patres, quod intenderunt Romani, præponebant diversorum codicum lectiones suo consilio.

magis idoneas. Græca versio primùm edita Compluti in Hispaniâ anno 1515. secunda vice prodiit Venetiis anno 1518. typis Aldi Manutii; quam editionem plerique Typographi Germani secuti sunt. Editionem Romanam sive Vaticanam Cardinalis Carafa ex manuscripto Bibliothecæ Vaticanæ procuravit cum notis & scholiis. Anno subsequenti 1588. nobilius versionem Latinam hujus Græcæ versionis collectam ex scriptis antiquorum Patrum edidit. Græcam Vaticanam & hanc Latinam versionem curavit conjunctim edendas Joannes Morinus Parisiis anno 1628. Ad manuscripti Alexandrini fidem correcta est editio Græca, quæ in polyglottis Anglicanis reperitur.

Jam dicam de editione Vulgatæ Latinæ. Quamquàm à natâ Typographiâ sæpius prælo subdita sit, tamen prima ejus notanda editio illa est, quam edendam curavit Sixtus quintus, post Concilium Tridentinum, à quo declarata fuit authentica. Declaratio autem illa non obstat quominùs quos novæ editioni præfecerat dictus Pontifex in illâ immutaverint non pauca loca, dum student meliorem facere. Quin cùm hæc nova editio non placuisset, Clemens octavus novam denuo procuravit emendatiorem; quæ sæpiùs recusa est, & in omnium manibus habetur.

De editionibus tum textuum originalium, tum versionum seorsim editis, diximus; nunc paucis perstringam celebres editiones polyglottas. Editiones Bibliorum illæ dicuntur polyglottæ, in quibus textus originalis cum unâ versione aut pluribus versionibus in variis linguis exhibetur, ut indicat nomen illud, quod Græcum est. Post inventam Typographiam multæ prodierunt hujusmodi editiones. Franciscus Ximenes Cardinalis & Episcopus Toletanus suis impensis & studio quorumdam Academiæ Complutensis Theologorum edenda curavit Biblia Complutensia anno 1515. sex tomis comprehensa, continentia Veteris Testamenti textum Hebræum, & vulgatam Latinam, versionem LXX. & Onkelosi Targum, id est, Paraphrasim Chaldaicam cum versionibus latinis: Testamentum novum Græco-latinum, & apparatum, in quo quædam Grammaticæ, Lexica, & Indices.

Multis accessionibus & chartæ atque caracterum splendore illustriora sunt polyglotta Hispanica Antuerpiensia regia, sumptibus Philippi II. regis Hispanorum, curante Benedicto Ariâ Montano octo tomis edita anno Christi 1571. ubi præterea inveniuntur Targum sive Paraphrasis Chaldaica in reliquum Vetus Testamentum cum versione Latinâ, versio interlinearis Veteris Testamenti speciali tomo, & novi Testamenti versio Syriaca expressa nativis, id est, Syriacis & Hebraicis simul literis. Versionem illam Syriacis caracteribus primùm ediderat Viennæ Albertus Widmanstadius Ferdinandi Imperatoris Cancellarius. Eandem Hebraico caractere expressit, & in Latinum convertit Guido Fabricius Boderianus, quæ omnia habentur in dictis Bibliis regiis, iis exceptis, quæ initio Syriaco caractere expressa non sunt reperta, ut notat Bonfrerius. *cap. 19. sect. 11.* Non prodiere nuda Biblia regia; sed cum magno apparatu. Nimirum simul edita sunt lexica, grammaticæ cum tractatibus philologicis, variis lectionibus & indicibus.

Successerunt heptapla Gallica Parisiensia, quæ decem magnis voluminibus anno 1645. impensis viri clarissimi Michaëlis de Jay, studio autem & operâ Gabriëlis Sionitæ, & Abrahæ Ecchelensis Maronitarum, & Joannis Morini Congregationis Oratorii presbiteri, chartâ imperiali, elegantissimis caracteribus, Parisiis excusa. In hac editione præterea habentur Pentateuchus Samaritanus cum versione Chaldæo-Samaritanâ, totum Vetus Testamentum Syriacum, & utrumque Arabicum. Sed desiderantur in hoc opere prolegomena & apparatus; quæ inchoata, non perfecta sunt: certè typis mandata non fuêre.

Postmodùm edita sunt prioribus omnibus ampliora Biblia polyglotta Anglica, quæ ferè decapla sunt, anno 1657. curâ præcipuè Briani Waltoni; Persicas enim & Æthiopicas versiones habent, unà cum uberrimis prolegomenis & apparatu in sex tomis. Quantùm hæc editio à Parisiensi vincitur typorum elegantiâ & splendore chartæ, tantùm majorem præstat utilitatem; quia cùm aperitur, simul exhibet oculis textus originales, versiones, & paraphrases; quæ in distinctis tomis continentur in Parisiensi.

Celebres editiones Bibliorum Venetiis prodierunt, quæ polyglottæ possunt dici, quia cum textu Hebræo reperiuntur paraphrases Chaldaicæ & Commentaria Rabbinorum. Veneta illa editio facta est à Daniele Bombergo, anno 1517. & iterùm accuratiùs & auctiùs anno 1528. Nec non à Joanne Buxtorfio Basileæ anno 1618. Ex officinâ Santadreanâ anno 1599. prodierunt Biblia cum textu originali & versione Latinâ Leonis Juda, simul & Græcâ versione Senum, & ejusdem versionis interpretatione Latinâ cum notis Francisci Vatabli; quæ & inter polyglotta numerari possunt. Prætermitto silentio innumeras alias Bibliorum editiones multiplicibus notis & versionibus auctas; neque enim visum est de instituto nostro esse de omnibus per orbem terrarum variis Bibliorum editionibus disserere; quod opus perfecit Pater *le Long*, Congregationis nostræ presbiter.

CAPUT XIV.

De variis Scripturæ sacræ exponendæ modis; sive de diversis sensibus ejus.

PArùm est comparasse sacros Codices, scire quâ linguâ, quo tempore exarati, & cætera quæ congessimus & congeremus in hunc-ce Apparatum, nisi in horum sensum penetremus. Sensus autem ille multiplex est. Distinguendum enim primò, perinde ac in omni alio codice, an propriè an metaphoricè Sacri Scriptores loquantur. Metaphora est translatio vocis à propriâ suâ significatione in aliam minùs propriam, ob aliquam similitudinem. Vix fieri potest ut metaphoris prorsus abstineamus; pronum est enim his uti vocibus, quarum in similibus rebus designandis jam tritus est usus. Cùm ergo Deus voluerit homines noto & usitato sermone compellare, necessariò factum est, ut quàm plures metaphoræ occurrant in Sacris Scripturis. *Nullo locutionis genere loquitur Scriptura*, ait August. *quod*

Lib. 1. de Trinit. cap. 12.

quod in consuetudine hominum non inveniatur ; quia utique hominibus loquitur. Ex his autem quæ sensibus subjiciuntur, & frequentiùs occurrunt, solent homines accersere metaphoras: Amos, inquit B. Hieronymus, utitur artis suæ nominibus ; *ut quia pastor gregum nihil terribilius leone cognoverat, iram Domini leonibus compararet*. Leonem Deum hic Propheta per metaphoram appellat. Satis ex ipsâ re, aut ex iis quæ præcedunt aut subsequuntur intelligitur an sermo proprius sit, vel metaphoricus sive translatus ; ut cum aliquis vorax *lupi* nomine, & astutus *vulpis* vocabulo designantur. Apertum est in Scripturis, lupos, serpentes, dracones esse nationes barbaras. Christus dicitur *agnus*, *leo*, *petra*, *vitis*, *vermis*, & id genus plura, quæ de eo metaphoricè efferri liquet. Nempe hæc nomina illi adscribuntur, propter aliquam similitudinem.

Inter metaphoras censentur hæ locutiones: *os gladii*, pro acie: *adeps frumenti* sive medulla, pro eo quod est in frumento præstantissimum: *baculus panis* pro alimento. Præterea cùm omnis ferè hominum sermo sit de iis quæ humana sunt, sive nobis conjuncta, & quibus afficimur, fit ut etiam Sacri Scriptores de Deo loquantur, *antropopathos*, id est, humano more, sive quasi Deus nobis esset similis homo. Tribuunt ei humanam formam, oculos, manus, pedes; quin etiam affectus nostros communicant. Scilicet vix aliter fieri potest, ut quamquam Deus incorporeus sit, non occurrat cum aliquibus imaginibus in mentem nostram, & ideo sermone talis exhibeatur, non qualis ipse est, sed ab humanâ mente cogitatur, & significari potest.

Præterquam figuratæ locutiones suaviùs & jucundiùs nos afficiant, quàm si eadem sententia planis verbis diceretur, ut dicit B. Augustinus, plerumque verba propria non sufficiunt, quibus clarè exponantur quæ sacri scriptores elucidanda suscipiunt. Quin quandoque etiam sermo obscurandus: puta, cùm res obscenæ exprimendæ sunt. Tunc non decet uti verbis apertis. Honesta verba quærunt sacri Scriptores: *pedes* vocant id omne quod est infra alvum. Indè *aqua pedum* est urina. Sic illud Exodi. *Tulitque illico Sephora acutissimam petram, & cir-* cap. 4. v. 25.

cumcidit præputium filii sui, tetigitque pedes ejus, id est, partem quæ non nominatur.

Sermo autem ille figuratus Scripturæ occasio errori esse non potest, nisi iis qui prorsùs agrestes sunt & illiterati. Ut plura dicere supersedeam; quæ enim circa usum metaphorarum hîc observandæ essent, petenda ex Grammaticorum & Rhetorum Scholis. Eâ in re sacer Codex non discrepat à profanis codicibus. Utrobique iisdem legibus metaphoræ pariter usurpantur. Verùm id sibi proprium vindicat sacra Pagina, illa præsertim quæ vetus Testamentum continet, ut præter sensum quem litera exhibere videtur, exposita secundùm grammaticæ leges, alium recondat, etsi minùs obvium, attamen proximiorem, ut ita dicam, menti loquentis. In veteri Testamento ut fusè dictum est, singula pœnè omnia typi erant Christi. Itaque quæ de illis narrantur, cum typis conveniant, tum & Christo propria sunt. Duplicem ergo sensum habent Scripturæ veteres: primus ille est, quem proximè ostendunt verba, quæ accommodantur rei præsenti, quam Deus fecerat typum Messiæ. Dicitur *literalis*, quia hunc subjicit litera; vel *historicus*, quia continet historiam rerum, quæ typi fuerunt: quam cùm plerique expositores ignorent, ideo excurrunt in allegorias, partus eorum ingenui. In prologo Abdiæ fatetur Hieronymus in hunc-ce scopulum impegisse. *In adolescentiâ*, inquit, *meâ provocatus ardore & studio Scripturarum, allegoricè interpretatus sum Abdiam Prophetam, cujus nesciebam historiam.* Non ideò minùs agnoscendus alter sensus, quem verba occultant sub cortice, qui ideo solet dici *mysticus*, hoc est, occultus; his verò reclusus, qui traditione avitâ edocti, noverant ea omnia quæ hactenus contigerant Israëlitis, esse umbras sive delineationes rerum, quæ aliquando fierent regnante Messiâ.

Typorum tria numerantur genera: Legales; Historici; Naturales. Legales typi sunt ritus & cæremoniæ omnes Mosaicæ, Tabernaculum & omnia quæ eò pertinebant, altare, sacrificia, victimæ, oblationes, sacerdotes, levitæ, purificationes, &c. quæ omnia typica fuisse satis docet author Epistolæ ad Hebræos.

Historicos typos voco omnes res gestas, quarum historiam enarrat præcipuè codex Mosaicus. Has enim esse typicas Paulus apertè dicit, ut Abrahæ conjugium cum Agare ancillâ & Sarâ liberâ, susceptosque indè liberos Isaacum & Ismaëlem: item Jacobi & Esaü nativitatem ex uno Isaaci cum Rebeccâ concubitu. Christus ipse in Evangelio serpentem æneum sui typum fuisse ait: Petrus baptismum Christianorum dicit fuisse diluvii antitypum.

Pro naturalibus typis potest haberi quæ à Moyse describitur mundi hujus aspectabilis creatio: hæc typus fuit novæ, quæ in Christo est, fidelium creationis, atque Ecclesiæ constitutionis. Undè D. Paulus toties primum & secundum Adamum nobis proponit, atque inter se componit, & quandoque opponit.

Præterea sensus typicus sive mysticus, vel *allegoricus* vel *anagogicus* vel *tropologicus* est. Sensus mysticus ideo nominatur allegoricus, quia res omnes veteris fœderis erant allegoriæ. Scilicet in illo ferè ubique aliud dicitur, aliud intelligendum est. Sub nominibus, exempli causâ, Davidis, Salomonis, Christus describitur. Davidi quidem & Salomoni competunt, quæ de illis dicuntur; sed hæc magis Christo conveniunt. De Davide canitur: *Dixit Dominus Domino meo: sede à dextris meis*, quod Psal. 109.
possit quispiam interpretari de Davide compellante Salomonem filium suum: sed, ut JESUS CHRISTUS aiebat: quomodo David potuit Salomonem filium appellare Dominum? Ita ipsa plerumque verba sacri Codicis magis apta sunt Christo, quàm rei quæ typus est; ut verior de Christo sit sensus illorum, & magis consonus rebus omnibus quæ dicuntur. Sic liquet, quæ de monte Sinaï & de monte in quo condita Jerusalem dicuntur, esse sumenda, ut illi montes conjungantur, licet inter se locorum distantiâ multùm dissiti. *Sinaï enim mons est in Arabiâ*, loquitur Paulus scribens ad Colossenses, *qui conjunctus est ei, quæ nunc est Jerusalem.* In Græco fonte συστοιχεῖ, cap. 4.
id est, duo illi montes sunt ejusdem ordinis, in eâdem serie, sive versu. σύστοιχος idem quod στίχος *ordo versus*. Unus ad alium relationem habet. Rem futuram indicabant, sicut Agar ancilla & Sara libera.

Sensus mysticus appellatur *Anagogicus*, quando per illum omnia quæ olim facta sunt, referuntur ad Christi tempora, & ad cælestem patriam. Verbi gratiâ, quæ dicuntur de terrâ promissâ, referuntur ad æternam quietem, ad cælestem Jerusalem, cujus typus erat Jerusalem terrestris. Paulus duplicem (1. Cor. 15. 45.) esse hominis statum advertit, alterum naturalem & animalem in hac vitâ, alterum supernaturalem in vitâ futurâ, ex eo quod primus Adam dicitur factus ex pulvere in animam viventem; secundus verò Adam in spiritum vivificantem. *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis.*

Non solùm autem Christus, sed & res omnes Christi, nempe leges ejus, & tota Christiana religio indicabatur certis quibusdam rebus tanquam quodam sermonis genere. Sic lex de circumcisione duplicem sensum habet, alterum juxta literam, quæ circumcisionem solius carnis significat, alterum juxta spiritum, quo notatur cordis circumcisio.

Sensus quo sic explicantur Scripturæ, ut ex illis sumantur leges morum, dicitur *tropologus*. τρόποι Græcis sonat quod Latinis *mores*. Sic Apostolus ex hoc præcepto Mosaïco: *non alligabis os bovi trituranti*, probat non esse neganda ministris Evangelii sufficientia stipendia, undè vivere, seque & familiam alere possint. *Neque enim*, inquit; *de bobus cura est Deo.* De his-ce diversis sensibus audiendus B. Hieronymus in Epistolâ ad Hedibiam. *Triplex*, inquit, *in corde nostro descriptio, & regula Scripturarum est. Prima ut intelligamus eas, juxta historiam: secunda, juxta tropologiam: tertia, juxta intelligentiam spiritualem. In historiâ, eorum quæ scripta sunt, ordo servatur. In tropologiâ, de literâ ad majora consurgimus; & quicquid in priori populo carnaliter factum est, juxta moralem interpretamur locum, & ad animæ nostræ emolumenta convertimus. In spirituali theoriâ, ad sublimiora transimus, terrena dimittimus; de futurorum beatitudine & cælestibus disputamus, ut præsentis vitæ meditatio umbra futuræ beatitudinis sit.*

Propter consolationem nostram exarati sunt libri Sacri; ideò Sancti Patres, quorum præcipuum studium erat efformare mores populorum, non semper sectantur quæ suos

auditores fecissent doctiores, sed non utique sanctiores. Quem, inquam, litera ostendit sensum, scrutari non semper satagunt; huc verò flectunt Scripturas, ut indè omni modo arripiant occasionem imbuendi sanctioribus moribus Christianos; quod animadvertere operæ pretium est, ne sua laus detrahatur Patribus: scilicet ne quis imprudens velit arguere malos interpretes; dum non attendit; quem intuebantur scopum. Præivit illis summus Magister, cùm historiam pœnitentiæ Ninivitarum, & longum susceptum iter à Reginâ Austri, ut videret Salomonem ad exprobrandam Judæis suam negligentiam, deflexit, inquiens. *Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione hac, & condemnabunt eam*, &c. *Regina Austri surget in judicio*, &c. Similiter Apostolus historiam Hebræorum, qui in deserto perierunt, ad mores eorum quibus scribit; accommodat. *Patres nostri*, inquit, *omnes mare transierunt*; *sed non in omnibus beneplacitum est Deo.* Toti erant Sancti Patres, præsertim cùm ad populum sermonem haberent, in accommodandâ Scripturâ tum captui illius, tum usui. Tropologicæ eorum expositiones distinguendæ ab illis, in quibus adversùs veritatis hostes differebant de Scripturarum vero sensu, quem aptis & propriis verbis significatum voluit Deus ad veram eruditionem.

Matt. 12.

1. Cor. c. 10.

Pariter ne Evangelistas, & alios Domini Jesu Apostolos, quis putet liberiùs exponere veteres Scripturas, animadvertat eos loqui juxta interpretationes ore traditas, ita ut quæ dicunt, sint deducta ex concessis. Etenim Doctores Hebræi sic illa loca interpretabantur, ex quibus argumenta Apostoli arripiebant. Videre est in paraphrasibus Chaldaïcis, alio sensu quàm quem ostendebat litera, pleraque loca accepta. Philo, verbi causâ, totus est in explicandis Legis allegoriis. Quin recentiores Judæi distingunt alium sensum simplicem, alium literalem, alium mysticum. Priorem vocant *peschuth*, id est, *nudum*, veluti detractâ veste expoliatum: expositionem autem literalem vocant *pirusch* & *piruschim*, nempe libros & commentaria, quibus proponitur literalis illa expositio: *midraschim* verò mysticum, sive allegoricas expositiones &c.

commentaria de illis scripta; à verbo *daraſch*, quod est *quærere, scrutari*, quia sensus mysticus non ita obvius est, ut non quærendus sit. Diversos illos sensus explicat hoc-ce disticum, cujus Lyranus auctor dicitur.

Littera gesta docet: quid credas, Allegoria:
Moralis quid agas: quò tendas anagogia.

CAPUT XV.

De præcipuis regulis in exponendâ sacrâ Scripturâ servandis.

QUi de studio Scripturarum agunt, in eo conveniunt, ante omnia mentem adjungendam sensui literali; qualem modo definivimus, quem scilicet auctor intendit: neque enim intelligimus solos literarum apices, quibus sacer Codex est exaratus. Solertiùs pugnat qui utitur notis armis; ita cui nota Scriptura faciliùs eam vertere poterit in usus necessarios populis, hoc est, eorum moribus illam accommodare. Ut liberè dicam quod sentio, qui sedulam operam dederit studio sacri Codicis, eâ diligentiâ, quâ in cujusque auctoris scripta inquiritur: qui rimatus fuerit sensus, quos verè Spiritus Dei indere colligitur ex sermone quo eos exponi voluerit, procul dubio penu paratum habebit, unde copiosas opes effundet populis. Qui eam diligentiam non adhibent, inania concionando effutiunt, ita aliena à verâ mente Auctorum Sacrorum, ut nemo dicere possit hos loqui Spiritu Sancto movente; quos B. Hieronymus in Epistolâ ad Paulinum carpit: *Quidquid dixerint, hoc legem Dei putant. Nec scire dignantur, quid Propheta, quid Apostoli senserint, sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia: quasi grande sit, & non vitiosissimum dicendi genus, depravare sententias, & ad voluntatem suam scripturam trahere repugnantem.* Exponendo scripturas hæc regula B. Hilarii tenenda est. *Optimus ille Scripturarum lector est, qui dictorum intelligentiam expectat potiùs ex dictis quàm importat, & refert magis*

quàm affert, neque hoc cogit videri dictis contineri quod ante lectionem præsumpserat intelligendum. Igitur verborum proprietas semper retinenda est, nisi bona quædam ratio tropum suadeat; juxta id quod dicitur in jure civili : *Non aliter à significatione verborum recedi oportet, quàm cum manifestum est aliud sensisse testatorem.*

Sed antequàm expendamus regulas quas inquirimus, distinguendæ sunt quæstiones, quæ proponi possunt. *Sunt nonnullæ* monet B. Augustinus : *Quæstiones, in quibus salvâ fide, quâ Christiani sumus, aut ignoratur quid verum sit, & sententia definitiva suspenditur, aut aliter quàm est humanâ & infirmâ suspicione conjicitur : veluti cum quæritur, qualis vel ubi sit Paradisus, ubi constituit Deus hominem, quem formavit ex pulvere, cùm tamen esse illum Paradisum fides Christiana non dubitet; vel cum quæritur, ubi sit nunc Elias, vel Enoch, an ibi vel alibi, quos tamen non dubitamus in quibus nati sunt corporibus vivere.* Ubi autem agitur de præcipuis doctrinæ Catholicæ articulis, sit ista prima & omnium regularum præcipua. *Lib. 2. contra Pelag. & Celest.*

PRIMA REGULA.

Ex traditione, vel interpretatione sanctæ Ecclesiæ, nempe ex decretis Conciliorum, ex consensu Sanctorum Patrum intelligenda sunt illa Scripturarum loca, in quibus dogmata fidei Christianæ continentur.

Ea est conditio Linguæ sanctæ, ut non solùm vera intelligentia sacri Codicis accipienda sit ex traditione, sed & ipsa lectio; quippe qui sine punctis vocalibus exaratus, rectè legi non possit, nisi ab eo qui jam lectum audiverit, sive ab Ecclesiâ didicerit quomodo legi debeat. Cavendum autem ne in alios sensus accipiamus verba sacra, quàm quos constat auctores suos habuisse in mente. *Nec periclitor dicere*, aiebat Tertullianus, *ipsas quoque Scripturas sic esse ex Dei voluntate dispositas, ut hæreticis materias subministrarent, cùm legam : oportere hæreses esse sine Scripturis esse non possunt.* Patet experientiâ in diversos sensus distorqueri posse; neque enim, ut ait idem Tertullia- *cap. 39. Præscript.*

nus, essent diversæ hæreses, nisi possent perperam intelligi Scripturæ.

Ne hoc contingat, qui Scripturas legit, debet consulere antiquos & fidos testes, qui veram intelligentiam Scripturarum ab earum auctoribus didicerant, ut monet Vincentius
cap. 2. Lirinensis. *Forsitan*, inquit, *requirat aliquis : cùm sit perfectus Scripturarum canon, sibique ad omnia satis superque sufficiat, quid opus est, ut ei Ecclesiastica intelligentia jungatur auctoritas? Quia videlicet Scripturam sacram, pro ipsâ suâ altitudine, non uno, eodemque sensu universi accipiunt : sed ejusdem eloquia aliter atque aliter, alius atque alius interpretatur ; ut penè quot homines sunt, tot illinc sententiæ erui posse videantur : aliter namque illam Novatianus, aliter Photinus, aliter Sabellius, aliter Donatus exponit, aliter Arius, Eunomius, Macedonius, aliter Apollinaris, Priscillianus, aliter Jovinianus, Pelagius, Cælestius, aliter postremò Nestorius. Atque idcirco multùm necesse est, propter tantos tam varii erroris anfractus, ut prophetica & Apostolicæ interpretationis linea secundùm Ecclesiastici & catholici sensûs normam dirigatur.* Satagebant Apostoli non solùm verba tradere, sed & verborum suorum veram mentem explicare iis quos eligebant in successores, ut & ipsi alios doctrinæ suæ facerent hæredes : undè his verbis
2. Epist. cap. 2. v. 2. ad Timotheum scribit Paulus. *Et quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere.*

Ubi verus Scripturarum sensus, sive vera & certa illarum interpretatio quæritur, ille potissimùm cætus audiendus, in quo secundùm ipsas vivitur, juxta illud Tertulliani in præscriptionibus c. 19. *Ubi apparuerit esse veritatem disciplinæ & fidei Christianæ, illic erit veritas Scripturarum & expositionum & omnium traditionum Christianarum.*

SECUNDA REGULA.

Liquet Scriptores sacros vera scripsisse, & vero sanoque sermone eos usos esse ; quapropter servetur hæc regula : *Quoties Scripturæ verba, sine aliquo incommodo, possunt propriè, ut sonant &*

& jacent, accipi, ita accipienda sunt; neque ad metaphoras aut alios tropos, aut sensus improprios inflectenda, nisi ex iisdem propriè acceptis absurdus aliquis sensus eliceretur. Neque enim, ut jam innui, Spiritus veritatis movit sacros Scriptores ut absurda dicerent; nec illi perperam locuti sunt utentes verbis haudquaquam aptis.

TERTIA REGULA.

Si locus aliquis subindè obscurior occurrat, sed aliis locis per verba clariora proponatur; ad hæc recurrendum, ut prior elucidetur.

QUARTA RÈGULA.

Ex scopo & intentione scribentis sæpe colligitur mens & sensus verborum illius: verbi gratiâ, quorsum, quibus, contra quos, ex cujus personâ scribat.

Scopus autem totius veteris Fœderis est annunciare Christum, & eum variis exprimere typis, donec ipse adveniret; quippe tota lex Moysis umbra erat. Hinc Augustinus: *Omnia* inquit, *quæ in illis veteris Testamenti continentur libris, vel de ipso Christo dicta sunt, vel propter ipsum.* Novi verò Fœderis scopus est docere quomodo omnia in Christo completa sunt. Ita non solùm in libris Apostolorum, sed & in Moysis & Prophetarum, ubique quærendus Christus. Mutuâ luce sese collustrant duo fœdera. Novum explicat Vetus, & ex Vetere intelligitur Novum. *In Veteri Testamento est occultatio Novi*, ut alibi dicit idem Augustinus, *& in Novo manifestatio Veteris.* *Lib. 12. cap. 7. contra Faust.*

QUINTA REGULA.

Conferre antecedentia & consequentia in quocumque loco, cujus sensus dubius sit, plurimùm juvat ad eum elucidandum.

SEXTA REGULA.

Ineunda concordia inter Scriptores sacros.

Ne quis temerè credat non semper sibi constare Scripturas, animadvertat quòd cùm verba servire debeant significandæ voluntati, ubi hæc eadem apparet in duobus auctoribus, non secum pugnare censendi sunt, etiamsi diversa dicere videantur. Ita cùm ex Evangelistis alius dictum à Præcursore asserit, *quòd non esset dignus portare calceamenta Domini*, alter dictum referat, quòd *non esset dignus corrigias calceamentorum solvere*, non inter se pugnant; ambo enim pariter volunt modestiam Joannis prædicare. Idem homo, eadem res quandoque habent duo diversa nomina. Sæpe ex duobus auctoribus qui rem eandem describunt, ille cursim & ex parte eam declarat, cui declarandæ alter immoratur, ut eam integram exhibeat; nec ideo inter se dissentiunt. Quispiam scriptor ordinem rei gestæ servat, alius recordationis suæ. Hic prætermittit id de quo alius mentionem fecerat. Oratio iisdem verbis expressa non ideo sibi diffidet, cùm hic affirmat quod alibi negat, modo eodem in sensu non esse accipiendam, locus cui inseritur, admoneat. Ita Paulus qui dixit: *nolite effici pueri*, non contradixit consilio Domini, ut *efficeremur parvuli.* Intelligebat enim ne sensibus pueri essemus; Dominus verò, ut *parvuli malitiâ essemus.*

SEPTIMA REGULA.

Lingua, si fieri potest, auctoris, cujus sententia exquiritur, percallenda.

Interpretibus fidere non omnino securum est. Quanquam enim vicem optimi interpretis impleverint, fieri potest, ut eorum oratio possit rapi in varios sensus: qui autem ipsum fontem consulere potest, non laborat in tollendâ æquivocatione; cùm enim apparet interpretes non alia legisse in fontibus

quàm quæ nunc legimus, liquet ex illis accipiendam esse eorum mentem. Vetus Testamentum Hebraicè scriptum est, novum Græcè. Ideò si fieri potest, addiscenda Hebræa & Græca lingua. Nam, ut ait Hieronymus Epistolâ ad Lucinium. *Ut veterum librorum fides de Hebrais voluminibus examinanda est; ita novorum Graci sermonis normam desiderat.*

CAPUT XVI.

De variis ad expositionem Scripturarum susceptis operibus; & de claris ejus expositoribus.

HIs regulis instructus & omnibus illis quæ in præsenti Apparatu congessimus, quisquis poterit lectionem Sacri Codicis auspicari. Verùm quantumcunque ingenio suo & paratæ doctrinæ confidat, non debet abnuere duces qui sacrum Codicem jam ante perlustraverunt, & planiorem fecere. Id tentavere scriptores Christiani diverso operum genere. Alii simpliciter ea exscripserunt loca, quæ mores spectant, & certis articulis distinxerunt, proponentes tanquàm *specula*, quod nomen excerptis suis inscripserunt. Alii appellavere *synopses*; nempe sub brevi conspectu quasi opposuerunt oculis doctrinam Scripturarum. Alii familiari sermone, ut fieri solet in colloquiis, illas exposuerunt populo, ex pulpito tamen. Has expositiones Græci appellant *Exhegeses*, *Homilias*; Latini verò, *sermones*, *Tractatus*, *Enarrationes*. Sunt *collationes*, in quibus mutuis colloquiis ac dialogis sacra Scriptura exponitur. *Meditatio*, *contemplatio* est affectiva expositio Scripturarum; sive ex intimis & ferventibus æstuantis animi affectibus in viva & ardentia verba prorumpens enarratio. Hoc faciunt pii quidam Expositores, qui omnes conatus suos in hunc finem intendunt, ut se ipsos exerceant & provocent in amorem eorum quæ legunt & explanant.

In his-ce enumeratis expositionum generibus, Auctores

earum maximè occupantur circa ea quæ spectant mores. Diligentiùs autem tractatur Scriptura in *Commentariis*. Ea hujus nominis prima fuit notio, ut in illis diversæ auctorum sententiæ ponerentur, prout mentem subirent. *Commentarii* sive *Commentaria* dicebantur, quidquid ita quis conficiebat, ut memoriæ tantùm gratiâ, non plenæ narrationis facere videretur. Nunc hujus vocis, cùm sermo fit de opere quo Scriptura explanatur, alia significatio est. Etenim ab iis qui edunt in Scripturam Commentaria exigitur, ut quæ ipsi primùm congesserunt acervatim, ordine disponant, & de his interponant suum judicium. Licuit tamen hactenus consarcinare diversas sententias. Fuêre qui colligerent, & simul connecterent, quæ diversi Auctores protulerant in eundem Scripturæ librum. Hæc opera vulgò dicuntur *catenæ*, quales multæ editæ sunt maximè ex Patribus Græcis in diversos libros Scripturæ. Sæculis superioribus, quæ post textum Sacrum adjungebantur, hujus elucidandi causâ, dicebantur *Postillæ*. Sic autem appellantur notæ marginales & perpetuæ in sacra Biblia, quæ secundùm verba currunt, quasi *post illa verba*; quòd hæc subindè efferrent Magistri qui illas postillas dictabant. Nisi nomen illud derivetur à *posta*, quæ vox aliquando idem sonuit quod *pagina*, ut videre est in Glossario. *Glossa* nominabantur breves notæ, quæ vicem loquentis interpretis præstarent. *Glossa* nomen Græcum est, quod linguam significat. In mediæ & infimæ latinitatis Scriptoribus *glossare* idem est ac *denudare* & *aperire*.

Non prætermittendæ *paraphrases* sive *metaphrases*, in quibus fusiùs & clariùs exponitur quod brevi nec satis claro sermone in textu continetur. *Propriè paraphrasis* sive *ecphrasis* sive *metaphrasis*, illa est quæ ipsam Sacræ Scripturæ narrationem in aliam vertit narrationem. Nomen *paraphrasis* Græcum est, denotans interpretationem, quâ aliquis sermone eodem utens,
Lib. 10. 5. aliquid latiùs eloquitur; ut illam definit Fabius *Metaphrasis* propriè mutatio est in aliud orationis genus, sive in aliam formam. Ecphrasis est enarratio, descriptio, quasi ob oculos ponens id quod narratur. Denique est quoddam expositionis genus, quod *analyses* vocant, in quibus elucidatur mens aucto-

ris, series quâ res componit, ordinat: indicatur scopus quem intuetur, & ratiocinia quibus utitur. Res est immensi laboris studium Scripturarum: nec mirum; infinitas enim opes continet, & thesauros sapientiæ innumerabiles; quos quò magis scrutatus fueris, tibi majores divitias eruendas restare protinus intelliges. Attamen Codex ille sacer, veluti mensa, proponit cibos omni ætati & conditioni idoneos. *Pascit Deus manifestis*, ait Augustinus, *exercet obscuris*. Etenim, ut idem alibi loquitur, *magnificè & salubriter Spiritus Sanctus Scripturas sanctas ita modificavit, ut de locis apertioribus fami occurreret, obscurioribus autem fastidia detergeret*.

Cortice egent, qui nare incipiunt: pariter opus habent adjutore, qui ad sacras Scripturas primùm accedunt. Pius lector à me exigat, ut saltem nomine recenseam quos præeuntes habere possit in studio Scripturæ. Verùm ista recensio non parvæ operæ, nec minoris molis, quàm totus ille Apparatus, cui insudavimus: Plures texuerunt Catalogos sacrorum Scriptorum, qui in totam Scripturam, vel in aliquos ejus libros ediderunt lucubrationes suas. Guillelmus Crovæus Londini publicavit anno 1672. Elenchum Scriptorum in sacram Scripturam, tam Græcorum, quàm Latinorum; in quo exhibetur gens eorum, patria, professio, religio, librorum tituli, volumina, editiones variæ, quo tempore claruerint vel obierint. Subinde è prælis nova scripta prodeunt; ut jam dictus elenchus multis deficiat; cui ergo plures auctores adderem: sed actum agerem; præmonui enim uberiorem Catalogum, quàm qui hactenus editus sit, expectandum esse à Patre *le Long*: quo opere frui licebit, cùm de novo prodibit hic Apparatus; nam ad umbilicum perduxit opus suum, & jam partem operis edidit. Paucis indicabo Commentariorum collectiones, quæ instar esse possunt plurium voluminum, quæ nec Regii Plutei omnes complectuntur.

Biblia Sacra cum Glossâ ordinariâ primùm collegit Strabo, Fuldensis monachus Benedictinus, quæ postea locupletata sunt Patrum tum Græcorum tum Latinorum explicationibus, cum postillis Nicolai de Lira Franciscani, nec non additionibus

Pauli Burgensis Episcopi, & Matthiæ Thoringi replicis, operâ & studio Theologorum Duacensium. Iteratis typis editum est opus illud: Editio Antuerpiana, anni 1634. quam habeo præ manibus, nitida est.

Biblia magna Commentariorum literalium, nempè quorum auctores ortodoxi literam breviùs & clariùs exponunt, Joannes de la Haye Minorita edenda curavit Parisiis, anno 1643. quinque voluminibus; quod opus in immensum auxit idem Collector, aliquot post annos recidens novemdecim tomis.

Typographi Londinenses, anno 1660. novem tomis complexi fuerant Criticos sacros, nimirum Auctores omnes quotquot verba & phrases ac idiotismos Scripturarum sagaciùs indagant. Hoc opus contraxit Matthæus Polus in eâdem urbe Londinensi, dictorum Criticorum edens synopsim, non ex his solis auctoribus consarcinatam, sed ex omnibus clarissimis Scripturæ Interpretibus. Collectionem criticorum Londinensem auctam & meliùs digestam Typographi Batavi recuderunt.

Jam egimus de celebrioribus Bibliorum editionibus polyglottis; in quibus exhibetur textus originalis, cum diversarum linguarum versionibus. Quas Latini interpretes versiones elaboraverunt latinas, collectæ sunt & editæ Antuerpiæ tribus tomis 1616. his potissimùm necessariæ, qui fontes adire non possunt.

Collatione diversorum locorum, in quibus vox quæpiam vel dictio occurrit in sacro Codice, collustratur. Qui ergo de litterariâ suppellectili parandâ seriò cogitat, post Biblia ipsa comparet pretio Concordantias, quarum arte citra ullum negotium deprehendere potest quot & quibus locis hæc & illa vox occurrit in sacro Codice. *Ad obscuriores locutiones illustrandas*, inquit B. Augustinus, *de manifestioribus sumantur exempla, & quædam certarum sententiarum testimonia dubitationem de incertis auferant: in quâ re memoria valet plurimùm.* Ætate B. Augustini nondum erant collectæ & concinnatæ concordantiæ; quarum pretium infinitum est. *Faciliùs* enim, ut dicit Origenes Homiliâ XXIV. in libros Numerorum, *in Scripturis*

Lib. 2. de Doct. Christ. cap. 9.

quod quaeritur, agnoscitur, si ex pluribus locis, quae de eâdem re scripta sunt, proferantur. Ubique prostant Concordantiæ Latinæ sacrorum Bibliorum Latinæ editionis vulgatæ. Non opus est ut eas indicem. Marius de Calasio Minorita quatuor voluminibus concordantias Bibliorum Hebraicorum Romæ edidit anno 1621. Buxtorfius uno solo volumine concordantias horum Bibliorum complexus est; non enim Latinas versiones apposuit, quas habet opus Marii de Calasio. Concordantias Veteris Testamenti Græcas, Hebræis vocibus respondentes curavit Konradus Kirchærus Augustanus, Francofurti anno 1607. Opus immensæ utilitatis. Novi Testamenti Græci concordantias concinnavit Henricus Stephanus; illas perfecit Schmidius.

Ne quis deterreatur à Lectione Scripturæ, audiens tot Commentatores, qui multa volumina in sacram Scripturam ediderunt, Tostatus Abulensis decem & quatuor, Cornelius à Lapide undecim, & plures alii: tum & varios Tractatus maximè necessarios, quales reperire est in apparatu Biblico Regiorum Bibliorum polyglottorum Londinensium, & in duobus postremis tomis criticorum Londinensium & Batavorum. Ne quis, inquam, tot voluminibus deterreatur, dicam, statim ubi studium Scripturæ auspicatus fueris, sufficere tibi unum aut alterum Commentatorem, qui brevitate suâ laudari possit, puta Tyrinum aut Menochium. Quin id consilii darem, pervolvere sine ullis commentariis sacros Codices. Judicium est B. Augustini. *Erit igitur divinarum Scripturarum solertissimus indagator, qui primò totas legerit notasque habuerit, etsi nondum intellectu, jam tamen lectione dumtaxat, eas quae appellantur canonicae.* Postea in manus sumendus Franciscus Vatablus hujus editionis, in quâ præter notas quæ breves sunt, adjuncta est è regione Vulgatæ latinæ altera versio, quæ exprimit textum originalem. Is liber instar erit plurium commentariorum. Robertus Stephanus suis typis Vatablum vulgavit Parisiis. Recusus est Salmanticæ & in Germaniâ.

Lib. 2. Doct. Christ. cap. 8.

APPENDIX

Ad librum secundum Biblici Apparatûs.

Declaratur quantùm sit operæ pretium res Scripturæ juxta sua tempora digerere; & inter illas, cùm à sacris Scriptoribus enarrantur cum aliquâ diversitate, concordiam inire sive Harmonias conficere.

Rerum seriem quandoque neglexere Scriptores sacri; sive potiùs neglecta est ab iis, qui eorum scripta consarcinaverunt. Indè tot tantæque difficultates, potissimùm in Prophetarum libris; quæ solvi non possunt, nisi rebus ad sua tempora revocatis. Tum & lux affertur quibusque rebus, cum ex diversis locis omnia quæ illas spectant conferuntur. Etenim ex occasione sive per allusionem quandoque nonnulla dicunt Scriptores sacri, quibus alibi à se vel ab aliis dicta possunt illustrari. Præclarum & utile opus duo Canonici Regulares susceperant, scilicet omnem textum Scripturæ digerere in naturali serie, nempe ratione temporum res ordinare & congerere simul, ut quæ passim & quasi disjectæ erant per totam Scripturam, simul subjicerent oculis. Opus quod conjunctis operis erat absolvendum, protinus dissolutum est, auctoribus ad regimen animarum amandatis in diversas provincias; & præmaturâ morte unius ex illis prorsus abruptum. Si quid in contextu Scripturæ dissidere visum fuisset, dicti operis auctores fategissent conciliare, & totius Scripturæ harmoniam conflare.

Hoc-ce opus Joannes Lightfootus Anglus, si non confecerat, saltem designaverat in libro, qui ab illo inscriptus est *Chronica temporum & ordo textuum veteris Testamenti.* Ibi præcipuè agit Lightfootus ut cujusque libri capita in illum redacta ordinem & locum compareant, quem naturalis methodus & genuina chronologiæ series requirit. Addit simul rationem transpositionum, ubicumque illæ occurrunt; multasque notas & observationes non contemnendas, ad textûs commodiorem intellectionem, explicationem etiam difficultatum, tum & conciliationem

conciliationem illorum, quæ in relatione historiarum videntur dissentire. Sed non ideo & nusquam à recto tramite discedere censendus est, quia susceperit textum Scripturæ ordinare; neque enim omnes scopum assequuntur ad quem collimant. Si quis velit experiri vires ingenii sui, & tentare hanc-ce textuum Biblicorum veram seriem, sumat in manus Biblia typis Antonii *Vitré*, edita Parisiis cum notis chronologicis Lancelotii viri pii & docti. Chronologia, quæ loco appendicis his Bibliis attexitur, seriem rerum ostendit: loca verò Scripturæ parallela indicant notæ marginales; ex quibus locis accersi possunt omnia quæ quamque rem spectant; videlicet quæ hujus rei descriptionem conficere possunt, cui nulla desit linea. Loca parallela quæ prætermissa sunt, supplere quisque poterit ope Concordiarum nempe horum librorum, in quibus indicatur ubi singulæ voces Scripturarum, & quoties occurrunt. Pluris refert illa adnotare Bibliorum paginis.

Plurimi verò auctores conflavere Harmonias. Paralipomenorum & Regum edidit Joannes Baptista *le Brun* Rothomagensis, anno 1691. Parisiis, typis Guillelmi *Desprez*. Rem gratam fecerit omnibus qui Scripturam amant, qui saltem notionem propheticæ Harmoniæ dederit, revocans vaticinia ad proprium tempus, quo quisquis propheta ea ediderit, & significaverit implenda. Confusa sunt omnia in hac parte scripturæ, ubi pluris interesat omnia ex ordine contexere, juxta naturalem seriem. Putant viri docti moris fuisse Prophetis summam concionum à se habitarum scripto consignare, & valvis Templi legendam attexere; quæ cùm per aliquot dies innotuisset, reponebatur à ministris Templi in cartophylacium. Hinc confectos libros Prophetarum dicunt; neque tamen quo par erat ordine, sed ut opportunum fuit his qui colligebant illa vaticinia.

Hîc autem iterùm animadvertam quod jam innui, populum Israël electum sive factum ut annuntiaret venturum Messiam, prædiceret omnem vitam ejus, & vitæ circunstantias, & sic magnâ spe potentis Salvatoris impleret mundum. Lex ritibus suis ostendebat quis futurus esset ille Christus. Verùm præte-

rea Deus elegit viros pietate & doctrinâ egregios; quibus ea cura sive religio demandata erat, ut ejus fide imbuerent Israëlitas, & donec adveniret, revocarent à crimine, & optimis moribus informarent. Hi fuerunt viri Prophetæ, qui zelo suo non sinebant oblivionem Christi invadere mentes: ita ut quidquid agendum, quidquid ore dicendum susciperent ad illum plebem converterent; qui & id expectabat ab illis intelligens tale esse eorum munus. Non ergo obscura illis Prophetarum vaticinia, quanquam nunc aliena videantur ab eorum proposito. Sic cùm Isaias prophetabat contra Moab, & prædicebat agnos eorum prædam leonum futuros; subitò sic Deum rogat cap. XVI. *Emitte agnum dominatorem terræ*, nempe Christum, qui agnus est dominaturus orbi. Similiter cap. XLV. *Rorate cæli desuper, & nubes pluant justum; aperiatur terra & germinet Salvatorem*, Non solùm Prophetæ Dei, sed & Gentiles Prophetæ, qualis fuit Balaan, Christum oriturum ex Jacob indicabant, huc convertentes vaticinia sua, quod advertere ad illa illustranda interest. Satagam ergo Prophetias reddere suis temporibus; & sic inire inter Prophetas Hermoniam, non ut perficiam opus, sed ut excitem perficiendum.

Sub Josaphat rege Juda, & sub Achab rege Israël, circa annum mundi conditi 3100. vaticinabatur Elias notus zelo suo; qui igneo curru in cœlum raptus est, & reliquit successorem Elisæum discipulum suum: sed ille, neque alii Prophetæ, qui plures ante eum fuere, prophetias suas scriptas reliquerant. Deinceps Prophetarum cohors advenit, qui id fecêre: intererat enim gloriæ Dei, ut pateret tot mala, quæ obtigerunt populo suo per tria aut quatuor sæcula, fuisse à Deo præscita & intentata, si fortè resipiscerent à pravis facinoribus; horum minas renovatas, ut saltem posteriores Judæi deterrerentur à sequendis Patrum malis exemplis. Decem Tribus primùm abductæ fuerant in captivitatem, & regnum Israëlis finitum; unde intelligere poterant Judæi, quid ista portenderent, si pergerent iram Dei adversùs se concitare. In dies novi exurgebant Prophetæ, quorum vaticinia coram suis oculis completa videbant; ex quibus, inquam, intelligere poterant vanis minis non perterreri.

Primus vaticinia sua scripto mandavit Ozee, sub Jeroboam secundo rege Israël, qui cœpit regnare anno 3179. Prædixit Ozee ruinam regni Israël, quod tunc sub hoc rege maximè florebat. Hanc ruinam à se prædictam vidit Ozee; vixit enim usque ad annum mundi 3283. qui sextus fuit regni Ezechiæ, quo regnum Israël finem sortitum est, ut prædixerat Ozee. Ille Propheta agit personam Dei, synagogam in adulterio deprehensam objurgantis, punientis, repudiantis, & aliam subinducentis. Ideò in figurâ Domini nostri Salvatoris Ecclesiam de peccatoribus congregantis, jussus est uxorem meretricem accipere; & accepit, non ob causam luxuriæ. Quod in Prophetâ carnaliter contigit, in Deo factum est spiritualiter, dum carnem assumpsit nostram. Ozee autem Synagogæ excidium repræsentat, & Ecclesiæ vocationem ex gentilismo, dum uxorem ducit Gentilem. Idololatriam, aliaque Israëlitarum scelera acriter insectatur: pœnitentibus clementiam promittens & gloriam.

Censent Hebræi Joëlem fuisse Ozee æqualem; cui istum subjiciunt. Nullum habet prænotatum tempus quo vixerit; nisi quòd in fine capitis primi prædicit sterilitatem; quâ Amos capite quarto conqueritur castigatos populos, nec ad pœnitentiam adductos. Ita Joël vaticinatus est ante Amos. Vaticinium Joëlis spectat potissimùm Judæos, quibus excidium Jerosolymæ, totiusque Judææ per Chaldæos pronuntiat: & sub hoc typo excidium universi, & judicium extremum præfigurat; concludens vaticinia sua promissis pluviæ, post siccitatem & depastas arbores à locustis. Occasione autem temporalium benedictionum assurgit ad promissionem benedictionum spiritualium diebus Christi. Prædicit dona linguarum, & miracula quæ Christi mortem essent subsequutura, & præcessura destructionem Hierosolymæ: minatur etiam extrema mala hostibus hujus-ce urbis. Proximè autem annuntiat destructionem exercitûs Sennacherib, adversùs quem Dominus robustos suos jussit descendere, nempè Angelos suos, eumque perdidit in valle Josaphat ante Hierosolymam; quod etiam Ozee attigerat in capite primo.

Amos, inter pecuarios Thecuanos in Judæâ, ad propheticum munus in regno Israël obeundum se missum testatur ante terræ motum; quem circa annum XXIII. Osiæ regis factum arbitrantur Judæi: in eo tamen lapsi, quòd eundem referunt ad annum quo leprâ percussus est Osias jam senex, cùm officium sacerdotale usurpare voluisset; quo tempore judicabat populum terræ filius ejus Joathan. Nativitatem verò Joathani quinquennio integro præcessit mors Jeroboami, sub quo tamen motum evenisse affirmat Amos. Annus autem XXIII. Osiæ regis concurrit cum anno mundi 3216. Hîc Propheta Domini ultionem denuntiat in Philisthæos, Tyrum, Idumæam & filios Amon, nempè in vicinas Gentes, in Moabitas, in Samariam. Minatur Israëlitis captivitatem & finem regni; simul solatur, quia Deus postea excitaturus sit Tabernaculum David. Amos, ut ipse loquitur, non magister fuerat in scholis Prophetarum; sed bubulcus: & tamen prophetavit adversùs sex nationes præter Israëlem, quas & universas conclusit sub immutabili decreto destructionis.

Solus ordo codicis Hebræi suadet Abdiam, ut alii appellant, Obadiam fuisse coævum tribus dictis prophetis, nempe Ozee, Joëli & Amos. Vaticinatur exitum adversùs Idumæos, qui affligebant & subsannabant filios Israël.

Abdiam sequitur Jonas in codice; undè colligitur huic coævum. Nulla verò superest hujus prophetia adversùs Israëlem & adversùs Judam. Jussus à Domino denunciare Ninivitis, quòd nisi resipiscerent, & pœnitentiam agerent, omnes perituri essent, primò voluit declinare illud mandatum. Ideò navem conscendit, ut mari fugeret à facie Domini. Cùm navim eversura esset tempestas propter eum, eò quòd mandato Dei non pareret, projectus est in mare à nautis. Patuit eum causam esse tempestatis; illico enim sedata est. Exceptus autem ventre ceti, post tres dies ejectus est in littus. Typus manifestus Christi, qui tribus diebus jacuit in sepulchro, cùm tempestatem, quâ mundus concutiebatur, morte suâ compescuisset. Missus Niniven videtur Jonas circa annum mundi 3297.

Hi Prophetæ & sequentes missi sunt à Deo ad Judæos, ut diximus, cùm statuisset evertere Israëlis regna & Judææ, propter scelera eorum. Judææ facinus, quo Deus maximè concitatus est adversùs populum suum, fuit cædes Zachariæ filii Barachiæ, sive Joiadæ, inter templum & altare, anno mundi 3164. Narratur illa cædes in Paralipomenis. *Mittebatque eis* *Lib. 2. cap. 24.* *Prophetas, ut reverterentur ad Dominum, quos protestantes audire noluerunt*, inquit horum librorum Scriptor. Ab illo tempore res inclinari cæpere, tuncque, ut dixi, à pluribus Prophetis admoniti sunt de irâ Dei; cujus primum indicium fuit terribilis motus terræ, de quo Amos primo capite, & postea Zacharias capite XIV. loquuntur.

Post hanc plagam alia incessit, quæ plus miseriæ traxit, licèt minùs terroris; fuitque terribilium locustarum, bruchorum, & erucarum multitudo; quales qui ætate essent provecti nunquam viderant. Provenerunt ista animalcula sub mensis tempus, in principio fæni-cordi post fœnisecium. Amos cap. VII. Tum agri frumento pleni erant, & fructibus onerabantur arbores & vites. Illa animalcula vineas vastaverunt, ficuum corticem eraserunt, & omnem virorem agri depasta sunt; ut videre est in Joele cap. I. & in IV. capite Osee.

Gravis ista locustarum plaga tandem precibus amota est; sed peccata populi aliam advocavêre, nempe maximam siccitatem, ut narrant Amos cap. VII. Joel & Osee cap. IV. quacum commixtæ erant terribiles quædam flammæ igneæ, quæ de cœlo decidebant, uti in Ægypto Exod. IX. *Ignis consumpsit omnia pascua deserti*. Etiam quædam civitates subversæ sunt igne cœlesti, sicut olim Sodoma: Rivi aquarum exsiccati; & ipsi pisces interierunt. Post omnia illa judicia, quando illa frustra fuerunt, Deus libellam disposuit in populo suo, & decrevit ut excelsa Isaaci desolarentur, & Israëlis sanctuaria destruerentur. Subinde tamen progeniem Prophetarum suscitabat Deus, qui hanc prædicerent extremam desolationem.

Isaias, septuaginta quinque annis ante deportationem filiorum Israël, cœpit prophetare in diebus Oziæ sive Azariæ. Hujus regis anno vigesimo quinto, nempe anno M. 3219.

auspicatum est munus suum, quod exercuit & sub sequentibus regibus Juda, Joathan, Achaz & Ezechia, per integrum sæculum usque ad Manassem, à quo creditur serrâ dissectus. *Non tam propheta dicendus*, inquit B. Hieronymus, *quàm Evangelista: ita enim universa Christi, Ecclesiæque mysteria ad liquidum persecutus est, ut non putes eum de futuro vaticinari, sed de præteritis historiam contexere.* Protinùs prædicit initium Evangelii in ultimis diebus Hierosolymæ, & confluxum populorum ad illam legem quæ ex Sione prodiret.

Quamquam Isaïas triginta ferè annos prophetaverit sub Oziâ rege, tamen sola quinque prima capita pertinent ad hocce regnum. Capite sexto, quo dicit Oziam mortuum, visionem Dei describit in Throno sedentis, quæ illi obtigit. Quibus temporibus sequentia capita assignanda sint, statui non potest nisi ex conjecturâ; adeò neglectus est ordo ab his qui ejus collegerunt scripta. Ozias ultimo anno regni sui fuerat leprâ à Deo percussus, ut dictum est. Interea Joathan filius ejus judicabat populum terræ; leprosi enim excludebantur hominum consortio.

Principio regni Joathan anno M. 3246. Michæas cœpit prophetare. Ille miserè queritur de captivitate decem tribuum, cujus tempus appropinquabat, & de calamitate Hierosolymæ, quæ haud longè aberat. Vixit temporibus Isaiæ & Osee prophetarum, sub regibus Oziâ, Joathan, Achas, & Ezechiâ, qui mortuus est anno mundi 3306. Nominatim Michæas designat urbem, ubi Christus nasciturus erat; ac ipsissimis utitur verbis Isaïæ ad describendum confluxum accedentium regno Christi sub Evangelio.

Circa hæc tempora vaticinabatur Nahum, cujus nomen idem quod *Noë*, scilicet *consolator*. Consolatur hic Propheta populum Dei, quem post decem tribus à Salmanassare in Assyriam, cujus metropolis erat Ninive, deportatas, graviter etiam
4. Reg. c. 18. filius ejus Sennacherib afflicturus erat.
v. 13. Achas patri suo Joathan successerat. Phasee autem filius Romeliæ rex Israël, & Rasin rex Syriæ ascenderunt in Jerusalem, ad præliandum contra eam anno M. 3262. Dum urge-

rent obſidionem, Iſaïas Regi Achas, ob cujus impietatem illi duo reges à Deo adducti fuerant, obtulit ſignum de virgine paritura, quo certior fieri poterat utrumque regem non prævaliturum. Scilicet Iſaïas ſignificavit matrimonium, quod initurus erat, fore in ſignum, ut quæ ex eo proles ſtatim erat naſcitura, oſtenderet proximam liberationem à jugo Syrorum regis, tum & regis Iſraël. Hæc Iſaïas complectitur capitibus VII. VIII. Quæ autem dicit de matrimonio ſuo meliùs conveniunt virgineo partui Chriſti; à quo confractum eſt jugum diabolicum. Nativitatem Chriſti prænuntiat capite IX. qui Prophetarum animo cùm ſemper obverſaretur, & omnia quæ contingebant Iſraëlitis, typi eſſent adventûs ejus, non mirum eſt verba Prophetarum duplici ſenſu interpretanda; tum quatenus rem futuram prædicebant; tum quatenus præſentem deſignabant. Matrimonium, verbi causâ, Iſaïæ, ex quo, ut prædixerat, ſtatim nata eſt proles, oſtentum fuit, quo confirmabatur veritas vaticinii ſui.

Ezechias à patre ſuo Achas conſors regni admiſſus eſt anno Mundi 3277. anno nono Oziæ regis Iſraël, ſexto Ezechiæ, Salmanaſar Samariam ſub finem tertii anni obſidionis cepit, & decem tribus in captivitatem abduxit. Atque hic finis fuit regni Iſraël. Tunc poſt abductas decem tribus, Nahum prophetavit, ut conſolatio eſſet tam his qui jam captivi erant, quàm his qui obſidebantur. Plerique exiſtimant illum propheta ſſe in diebus Manaſſis unà cum Habakuc; ita ut cœperit regnante Ezechiâ, & perſeveraverit uſque ad tempora Manaſſis. Mentionem facit mali conſilii Sennacherib contra Dominum, & prædicit mortem quam ſubiturus erat in Templo ſuo idololatrico. Denuntiat etiam deſtructionem Ninives, urbis in Aſſyriâ primariæ.

Anno M. 3291. regni Ezechiæ 14. Sennacherib regnum Judææ invadit, & obſidet Jeroſolymam; quam non expugnaturum Iſaïas ſignificavit. Exercitus enim Sennacherib ab Angelo deſtructus eſt: quæ narrat capitibus XXXVI. XXXVII. ſicut capite XXXVIII. quomodo Ezechiæ ex lethali vulnere decumbenti prorogationem regni in quindecim annos promittit

signo mirabili umbræ solaris retroactæ. Isaïas plura vaticinia edidit, quæ Gentes spectarent, quæ suis temporibus completa sunt; sed tempus quo illa edidit non indicatur: quod nec potest deduci ex ordine quo collocantur in sacro Codice; si quidem rationem temporis non ubique habent collectores horum vaticiniorum, qui quæ essent adversùs vicinas Gentes, pariter & propinquo loco collocaverunt. Observare est magnam partem, quæ historiam Sennacherib præcedit, minis atque terrore constare; reliquam verò, quæ historiam illam consequitur, plenam esse solatii & promissionum.

Manasses morienti Ezechiæ, bono patri impius filius succedit, anno Mundi 3306. & regnavit LV. annis, & tandem incidit in manus Assyriorum, qui vinctum compedibus adduxerunt eum Babylonem anno M. 3327.

Amon impius patri Manassi succedit, & regnat biennio. Josias octennis Amoni patri per domesticorum proditionem occiso succedit, & annis XXXI. regnat. Anno M. 3375. Josiæ regni XIII. Jeremias adhuc puer ad propheticum munus à Deo vocatur; & huic adjunguntur Sophonias, sive Zephanias, Baruch & alii. Prophetia Jeremiæ versatur in acerbissimis reprehensionibus suorum temporum, increpationibus & lamentis. Deinde verò in consolationibus Ecclesiæ graviter afflictæ; quam promissionibus amplissimis de regno Christi, de multiplici gratiâ Novi Testamenti, reficit & erigit. Spem etiam facit de Gentibus in Ecclesiam inducendis. Catenis & miseriis obrutus, eò quòd instantium calamitatum admoneret Judæos, expressa Christi patientis effigies extitit. Post expugnatam & incensam urbem benè habitus est à Chaldæis, qui eum carcere eduxerant & Babylonem deduxerant; maluit autem cum pauperiorioribus ad patriam eversam redire.

Per hoc-ce tempus Nechao rex Ægypti Josiam cùm occidisset, populus Joachasum juniorem ejus filium in Regem unxit, anno M. 3394. sed post tres menses Nechao constituit in solio Eliakim fratrem ejus seniorem, quem Joakim appellavit.

Hoc & tempore, Mundi anno 3397. prophetavit Habacuc, cùm jam immissurus esset Deus Chaldæos in Judæam. Statim

Statim Nabuchodonosor Judæam invasit, & Joakim catenis vinxit. Indè initium captivitatis Babylonicæ ab anno mundi 3398. quam per LXX. annos duraturam prædixit Jeremias cap. xxv. Primis autem sex capitibus historiam texit ab initio regni Nabuchodonosoris ad eversum per Medos & Persas Babylonicum imperium. Daniel his-ce diebus adhuc adolescens & pœnè puer cum cæteris captivis abductus est Babylonem. Vixit verò usque ad Cyri tempora, hoc est, ad annum vitæ suæ circiter LXXX.

Joakim postquam tribus annis in fide Nabuchodonosoris permansisset, rebellavit, & à Chaldæis captus abjectus est insepultus. Jeremias captivis Judæis miseram sortem, tum & populis qui in Judæâ remanserant, nisi subditi essent Babyloniis, denuntiat. Cùm verò multi Pseudo-prophetæ omnia fausta pollicerentur Judæis, si rebellarent, multa mala pertulit. Epistolæ, quam anno M. 3405. scripsit ad Judæos captivos, exemplar exhibet Baruch.

Joakim successit filius ejus Joïakin sive Jechonias, qui cùm menses tres & dies decem regnasset, captivus abductus est cum matre & proceribus.

Anno ab hac deportatione quinto, Ezechiel prophetare cœpit usque ad annum XXVII. Coætaneus fuit Jeremiæ, & quæ hic Jerosolymis, ille in Chaldæâ prædicavit pariter contra Pseudoprophetas, quò captivus ductus fuerat unà cum Jechoniâ seu Joachin & Daniele. Hoc anno, qui mundi est 3409. vidit juxta fluvium Chobar celebrem visionem quatuor animalium, à quibus trahebatur currus Dei. Tum & jussus est figurare sive prænuntiare obsidionem Jerusalem. Deus enim per eum & Jeremiam præmonebat Judæos de instantibus malis.

Hoc eodem anno 3409. in locum Jechoniæ substitutus est Mathatias ipsius Josiæ filius, nomine ejus in Sedeciam mutato, qui XI. plenis annis regnavit.

Anno M. 3414. nono anno Sedeciæ, qui sabbaticus fuit, Hierosolymitani, adveniente adversùs eos cum copiis Nabuchodonosore, servorum libertatem promulgant. Cœpta est obsidio mense X. die X. Quo ipso die revelata est Ezechieli in *Jerem. cap. 34.* *Jer. c. 39. v. 72.*

Hhh

cap. 24. Chaldæâ. Chaldæi, cùm audiſſent quòd Rex Ægypti veniret, ut Sedeciæ ferret ſuppetias, diſcedunt Hieroſolymis; Jeremias verò reverſuros & civitatem combuſturos prænunciat cap. XXXVII. Ezechiel cap. XXIX. anno decimo deportati Jechoniæ, decimo menſe, M. 3415. vaticinatus eſt contra Pharaonem & Ægyptum, quòd eſſet baculus arundineus domui Iſraël: quod contigit; fugato enim Pharaonis exercitu, Hieroſolymitanam obſidionem redintegravit Nabuchodonoſor, circa diem XV. tertii menſis, videlicet diebus 390. ante captam urbem, ut ex typo quem enarrat Ezechiel capitibus IV. V. VIII. colligere eſt. Tum & Jeremias conſultus à Sedeciâ, reſponſum dedit urbem in manu Nabuchodonoſoris tradendam cap. XXXVIII. & cap. XXI. Propterea in foveam conjicitur.

Anno M. 3416. undecimo deportati Jechoniæ, primâ die menſis, Deus per Ezechielem Tyro exultanti de miſerando Hieroſolymæ ſtatu, quam Nabuchodonoſor jam-jam capturus erat, prænuntiat ab eodem excidium. Eadem occaſione & eandem ob cauſam, & alii Prophetæ minabantur Gentibus vicinis ſimilem vaſtationem, quâ Deus Judæos caſtigabat; ne de Deo quem Judæi colebant, falſa ſentirent. Eodem anno & menſe, die verò ſeptimâ, Deus Ezechieli revelat ſe regem Babyloniæ contra Pharaonem armaturum. Vaticinia Ezechielis, quæ ſpectant nationes, non ſuo tempore relata ab eo vel ab iis qui hæc collegerunt; res ipſa loquitur.

Anno M. 3416. undecimo Sedeciæ deſinente, menſe quarto, die nonâ, perrupta eſt civitas à Chaldæis. Sedecias aufugiens à Chaldæis captus eſt, & apud Nabuchodonoſorem Riblam adductus; ubi occiſis ejus liberis in conſpectu ipſius, occæcatus ac catenis vinctus Babylonem deportatus eſt. In menſe quinto ejuſdem anni, Nabuzardan, præfectus militiæ regis Babylonis Hieroſolymam ingreſſus eſt, & ſequenti biduo, rebus comparatis, decimo die, ipſo ſabbato, in quem videtur mandati executionem diſtuliſſe, Templum Dei ac palatium regis cum reliquis ædificiis concremavit; omnibuſque muris Hieroſolymorum circumquaque diſjectis, populum & opes cum inſtrumentis domûs Dei deportavit Babylonem. Nabu-

Jer. 39. & 52. — Jerem. ibid. — Jer. 52. & 39. — Jer. cap. 29. & 2. cap. 24.

zardan poſtquam Templum incendit, Ramam locum conſtituit, ubi de quibuſdam captivis ſtatueret, ſpeciatim de Jeremiâ, quem vinculis ſolvit; indéque Riblam venit ad Dominum ſuum.

Anno M. 3417. reliquiæ Judæorum, qui remanſerant in Judæâ, eunt in Ægyptum cum Jeremiâ & Baruch, qui eorum arguunt idololatriam, & denuntiant regem Babylonis devaſtaturum terram Ægypti. Sanctus Hieronymus de exitu Jeremiæ ſcribit, quòd apud Thamnus (Taphnes) in *Ægypto à populo lapidibus obrutus occubuit, anno M.* 3420. Baruch, & ipſe propheta, ſcriba Jeremiæ, collegit Prophetias quas ediderat per quadraginta quinque annos, à decimo tertio anno Joſiæ regis, ad quintum annum excifæ Jeruſalem & Templi everſi.

Anno M. 3430. oſtenditur Ezechieli futura reædificatio Templi & civitatis; quam viſionem incipit enarrare in capite XL. & uſque ad finem vaticiniorum ejus explicat; ſimul quibus legibus res adminiſtrandæ eſſent, poſtquam recuperaſſent Judæi libertatem ſuam.

Anno M. 3434. Nabuchodonoſor, finitis expeditionibus, dum quietus eſſet & florens in palatio, ſomnium de arbore excidendâ habuit, cujus Daniel interpretationem ei aperuit. *Dan.* cap. IV. Exactis à viſo ſomnio menſibus duodecim, ſtructurarum ſuarum magnificentiam jactans, mente eſt alienatus, & à ſuis depulſus per ſeptem annos cum beſtiis vitam egit & pœnitentiam: poſtea regno reſtitutus eſt paulò poſt obiit. Anno mundi 3442. ei ſucceſſit filius Evilmerodac.

Anno M. 3449. Baltaſar fit rex Babylonis. Primò hujus regis anno, vidit Daniel viſionem de quatuor beſtiis, quatuor regna deſignantibus. Ejuſdem regni tertio, Mundi 3451. viſionem de ariete duorum cornuum, & hirco uniuſcornu, ac poſtmodum quatuor cornuum, qui devicit arietem: quorum ille regem Medorum ac Perſarum deſignat nempè Cyrum, hic autem regem Perſarum nempe Alexandrum magnum.

Anno Mundi 3466. cùm Baltaſar auſus eſſet in convivio

quod celebrabat, pro poculis uti vasis sacris, quæ Nabuchodonosor tulerat de Templo, vidit ignotâ manu descriptas in pariete literas; quas Daniel solus legere potuit. Eâdem autem nocte à militibus Cyri Baltasar occisus est.

Dan. cap. 5.

Anno sequenti 3467. primo Darii filii Assueri, de semine Medorum, quo Daniel advertebat septuaginta hebdomadas captivitatis prædictas à Jeremiâ jam-jam finiendas, habuit revelationem de aliis septuaginta hebdomadibus, quibus completis Christus occidendus esset. Hoc est, vidit complementum omnium Prophetiarum. Simul & vaticinatus est de regibus Persarum & Græcorum, nempe de Alexandro magno qui invasit regnum Persicum.

Anno M. 3468. Judæi per Cyrum donati libertate in patriam redeunt, cum potestate Templi ædificandi. Cyro autem bellis occupato, vicini Satrapæ, Judæorum æmuli, ædificationem Templi diu satis impedierunt.

Anno M. 3481. Aggæus propheta, Darii anno secundo, Judæorum negligentiam in exstruendo Templo cœpit carpere, cap. 1. Ejusdem anni mense octavo, populum ad resipiscentiam hortatus est Zacharias propheta, & ad ædificium Templi excitavit variis visionibus & emblematibus, quibus portendebatur ejus gloria.

Ultimus Prophetarum Malachias, quod nomen Hebraicè sonat *Angelus Dei*. Nehemiæ supparem fuisse colligitur ex eo quòd non hortetur populum ad ædificationem Templi, quod Aggæus & Zacharias fecerant, sed eas reprehendat corruptelas, quas Nehemias deprehenderat, nimirùm conjugia cum alienigenis inita, decimarum detentionem, & divini cultûs depravationem. Cùm deinde nulla futura esset Prophetarum successio, Malachias populum hortatus est, ut legi Mosis constanter adhærerent, usque dum adveniret summus Propheta Christus; cujus præcursor Joannes Baptista venturus esset in spiritu & virtute Eliæ. Post, inquam, Malachiam Judæi nullos habuere Prophetas: *Voluit nempe Deus istâ fame verbi, ut Propheta loquuntur, appetentiores Messiæ facere Judæos, qui Prophetas omnes miraculis esset superaturus.*

Inter libros Macchabæorum concordiam inire intereſſet. Eam confecerat Canonicus Regularis, de quo dixi; & ad prælum paratum erat opus, quod vir doctus Toinartius tentaverat, expertus plenum difficultatis. Quippe his-ce Macchabæorum temporibus deficit hiſtoria. Joſephus & alii qui hiſtoriam Judaicam ſcripſerunt, aut ipſi veritatem non aſſecuti ſunt, aut non ſatis expreſſerunt. Cum dicta Harmonia multùm utilis ſit, horum autorum amici non ſinent ſchedas eorum perire.

A primis temporibus uſque ad ætatem noſtram tot Scriptores in quatuor Evangeliſtarum concinnandâ harmoniâ ſeſe exercuerunt, ut vix eorum numerus iniri poſſit. Noti Euſebiani Canones, quibus ob oculos ponitur, in quo quiſque Evangeliſta ſive conſentiat ſive diſſentiat cum cæteris; quæ dicat indicta ab aliis: quis abundet, quis deficiat; ex quo ſupplenda ſit hiſtoria Evangelica. Sanctus Auguſtinus ſcripſit de conſenſu Evangeliſtarum; quo via aperitur concordiæ inter illos. Diversâ ratione contexi poteſt iſta concordia: ex ſingulis verbis Evangeliſtarum, ita ut fiat perpetuus contextus, & ex notulis intelligatur cujus Evangeliſtæ ſint verba. Alii digerunt ſingulos Evangeliſtas in columnis, ita diſpoſitis, ut ſolo conſpectu lector advertat, quæ quis ſolus, vel cum duobus, vel cum tribus dicat vel prætermittat: ſi duo, vel tres, vel plures conſentiant; in quo diſſentiant præcipuum, ipſa eſt vera ſeries rerum & verborum JESU CHRISTI, juxta tempora quibus ſermones ſuos habuit & opera ſua perfecit.

Inter eos qui ſcripſere concordias Evangelicas magna diſcordia: quod ideo mirum, quia paucorum annorum hiſtoria eſt JESU CHRISTI; & à Nativitate ad baptiſmum ſuum vitam ejus pertexentes, diſſentire non poſſunt. Sed non ita eſt de annis ſequentibus, uſque ad mortem ejus. Aperiam cauſam lapſûs, ſimul cur poſt tam diverſa opera ipſe novum opus cuderim. Huic, ut mihi videtur, ſtandum eſt regulæ, Evangeliſtas qui viſa ſcripſere, quippe comites JESU CHRISTI, potiùs maluiſſe res ex ordine referre, quàm perturbare. Cenſendum itaque veram ſeriem ſecutos Matthæum & Joannem, qui interfuere rebus quas enarrant. Hanc Hieronymus rationem

reddit, cur Lucas in Actis Apostolorum digerendis temporis rationem habuerit, quia scilicet visa scribat; Evangelium verò prout ab aliis acceperat, non secundùm veram suam chronologiam proponat.

Attamen eam omnes hactenus præconceperant opinionem de Matthæo, quòd ordinem temporis neglexisset. Hoc patet, dicunt, statim ac in manus sumitur: nam capite quarto memorat Joannem Baptistam conjectum in vincula; constat verò vincula Herodiana, quibus non aliis vinctus est, magis esse serotina. Quapropter cùm suis temporibus reddere quis suscipit, quæ Matthæus enarrat, necesse est à capite quarto, omissis intermediis, ut transeat ad decimum quartum.

Temerè, ut puto, ista opinio præconcepta est, quòd Matthæus in suo capite quarto carcerem Herodianum memoraverit. Joannes Baptista malè exceperat Pharisæos, sacerdotes, & Sadducæos, hoc est, Judæorum proceres. Appellaverat progenies viperarum. Cùm ergo incurrisset in odium eorum, penes quos erat summa potestas, non mirum est ab his fuisse in vincula traditum, Matthæus, inquam, traditum scribit; sed neutiquam nominat Herodem: ita ut alius quærendus sit horum vinculorum auctor. Ille statim se prodit; nempe viri præpotentes, quorum odium in se concitaverat, qui rebus religionis præerant. Non mirum ergo est ab his traditum in vincula; quasi se falsò venditaret prophetam & præcursorem Messiæ, nempe Angelum de quo Messias dixerat: *Ecce ego mitto Angelum meum.* Joannes JESU CHRISTO testimonium perhibuerat; quem ergo ut conjunctum cum eo, sive socium, sive amicum, Pharisæi, Sacerdotes persecuti fuissent. Ergo Jesus à deserto reversus ad locum ubi Joannes baptisabat, cùm audiisset hunc traditum, secessit in Galilæam, quæ alterius principatûs erat, nempè Herodi Tetrarchæ subdita.

Non multo post tempore Judæi liberum Joannem siverunt abire, qui & in Galilæam pariter secessit; ubi ausus redarguere illicitas Herodis nuptias cum uxore fratris sui, pariter iram ejus accendit, & ab eo in vincula traditus est, & tandem occisus. Semel ac duo illa vincula Joannis Baptistæ admissa sunt;

ordo capitum Matthæi demonstrat veram seriem historiæ Evangelicæ, ut amice lector experiri poteris, evolvendo nostram Harmoniam Evangelicam; & quas de his-ce duobus vinculis dissertationes edidi.

Nescio an Morinus, medicus Parisiensis, Cænomani natus, Actuum Apostolorum cœptam cum Pauli Epistolis harmoniam absolverit. Lucas Actuum Apostolorum scriptor, perpetuus fuit comes Pauli Apostoli; cujus historiam particularem conscribit in Actis, dum videtur omnium Apostolorum scribere. Itaque cum scire referat quâ occasione, quo tempore scripserit Paulus suas Epistolas, utilem navabit operam, qui dictam harmoniam Actuum Apostolorum cum Epistolis B. Pauli contexuerit.

His omnibus adjutus quæ in nostro Apparatu præstruimus, quisquis poterit prælegere Scripturas cum voluptate, utinam non temporaneâ, sed quæ initium sit illius, quâ Beati fruuntur in cœlo; ubi non scriptam veritatem, sed re ipsam intuentur & possident. Quo autem ordine diversæ sacri Codicis partes sint evolvendæ, disci potest ex B. Hieronymo, qui his-ce verbis Lætam admonet ut filiam benè instituat. *Discat;* inquit, *primò Psalterium: in his se canticis avocet, & in Proverbiis Salomonis erudiatur ad vitam. In Ecclesiaste consuescat quæ mundi sunt calcare. In Job virtutis & patientiæ exempla sectetur. Ad Evangelia transeat, nunquam ea positura de manibus. Apostolorum Acta & Epistolas totâ cordis imbibat voluntate. Cúmque pectoris sui cellarium his opibus locupletaverit, mandet memoriæ Prophetas, Pentateuchum, & Regum & Paralipomenorum libros: Esdræ quoque & Hester volumina. Ad ultimum sine periculo discat Canticum Canticorum, ne si in exordio legerit, sub carnalibus verbis spiritualium nuptiarum epithalamium non intelligens vulneretur.*

Huic secundæ parti manuductionis nostræ pro coronide apponam verba illa pia & elegantia B. Bernardi ex Epistolâ ad fratres de monte Dei. *Fortuita & varia lectio & quasi casu reperta, non ædificat, sed reddit animum instabilem: & leviter admissa, leviùs recedit à memoriâ. Sed certis ingeniis immorandum*

eſt, & aſſuefaciendus eſt animus. Quo enim ſpiritu Scripturæ factæ ſunt, eo ſpiritu legi deſiderant, ipſo etiam intelligendæ ſunt. Nunquam ingredieris in ſenſum Pauli, donec uſu bonæ intentionis in lectione ejus, & ſtudio aſſiduæ meditationis, ſpiritum ejus imbiberis. Nunquam intelliges David, donec ipsâ experientiâ ipſius Pſalmorum indueris affectus.

Finis Partis ſecundæ.

APPARATUS

APPARATUS BIBLICUS,

SIVE MANUDUCTIO AD SACRAM SCRIPTURAM.

LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

De exoticis, id est, de extraneis rebus, quarum cognitio Sacris Scripturis intelligendis subservit. Primùm de falsis Numinibus, quorum illa mentionem faciunt. De veri Dei & falsorum deorum nominibus.

ROPOSITUM est nobis in hoc-ce Apparatu omnia congere quæ sacris Scripturis lucem afferre possunt. Plura eruimus ex moribus, ex ritibus, ex doctrinâ Judæorum, quibus illustrari possunt; & quæ Scripturis sunt veluti propria: Judæorum enim causâ exaratæ sunt. Nunc experiri liceat utrum ex exoticis, hoc est, ex iis quæ extranea sunt, quidpiam adduci possit, quo utiliter noster Apparatus augeatur, & perficiatur incœpta Manuductio. Multa sunt exotica, quæ in sacro Codice occurrunt, & non explicantur, quia tunc temporis satis nota. Mentio, verbi

causâ, in illo fit falsorum numinum, & religionis quâ colebantur, quam dedocendi erant quos alloquebantur Prophetæ. Itaque sermo Prophetarum non intelligitur, ignotâ prorsus quam impetebant idololatriâ. E re igitur visum est non prætermittere silentio falsa Gentium numina, & alia similia exponere, quibus explicandis non immorati sunt Sacri Scriptores, quia aliena erant ab instituto. Neque enim susceperant totam naturam patefacere, texere historiam naturalem animalium, de arboribus, de metallis disserere, res omnes sive naturæ, sive artis describere, & quod medicorum est, morbos explicare. Quæ tamen ubi quis nota & perspecta habet, viam, in quâ alii hærent, planiorem decurrit. Hæc saltem breviter perstringenda sunt.

Protinùs animadvertam homines qui Deo colendo facti sunt, quorum ideò motus omnes & affectus ingeniti à naturâ, ad Deum propendent, Deo carere non posse. Idcirco cum verum ignorarent, ne cultui ejus deessent, quæcumque numina colebant. Statuerant aras ignoto Deo, quas invenit B. Paulus
Act. 17. 23. Athenis. Undè & illa gentilium formula precatoria: *Dii Deæque omnes.* Nautæ in navi Jonæ *invocabant quisque Deum suum,*
Jon. 1. 5. *cùm in periculo versarentur.* Forsan cùm verum Deum præterire omnes timerent, excitabant Jonam, ut suo Deo vota quoque redderet. Ubi per peccatum à Deo homines recesserunt, lapsi in corpora, quæ jam sola poterant cogitare, pariter & diligere, inter res corporeas, sive oculis corporis conspicuas, quærere cœperunt (omnem enim Dei notionem peccatum nondum deleverat) quibus naturam divinam affingerent, & pro Deo colerent. Pro utilitate autem, quam ex corporibus percipiebant, & pro potentiâ quam illis inesse inopinabantur, hæc vel illa pro diis habuere & coluere. Constans erat opinio Gentilium, Deos esse habendos, à quibus magna utilitas ad vitæ cultum esset inventa, ipsasque res utiles & salutares Deorum vocabulis nuncupandas, ut non solùm censerent inventas à diis, sed & ipsas divinas. Quis nescit qualia demens Ægyptus portenta colat? Attamen, dicit Cicero, ipsi qui irridentur Ægyptii, nullam belluam nisi ob aliquam utilitatem, quam

ex eâ caperent, consecraverunt. Solem & lunam, quibus inter corpora nihil excelsius, nihil splendidius, elementa quæ utilia sunt, ignem, terram, aquam, aërem, sicut ea omnia à quibus aliquod grande malum infligi poterat, Deos putavêre. *Etenim vani homines*, ut queritur auctor libri Sapientiæ *De his* cap. 13. *quæ videntur bona non potuerunt intelligere eum qui est; neque operibus attendentes agnoverunt quis esset artifex, sed aut ignem aut spiritum, aut citatum aerem, aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, aut solem & lunam rectores orbis terrarum Deos putaverunt. Quorum si specie delectati deos putaverunt, sciant quantò his dominator eorum speciosior est; speciei enim generator hæc omnia constituit.* Ea innata est animis de Deo opinio, eum esse absolutum, potentem, perfectum, à quo omnia bona & mala proficiscuntur. Dico mala, pœnas quibus malos meritò exercet. Hinc quæ inter causas bonorum & malorum reputata sunt, & inter Deos fuerunt numerata.

Etiam quorumdam hominum fraus adjuvit errorem, & invexit falsorum numinum religionem, quam exempla propagaverunt. Certum est, & argumentis, si vacaret, probarem, primos homines qui imperium in cæteros usurpaverunt, simul sibi divinos honores arrogasse, aut his mortuis delatos, dum aulici proli eorum adulabantur. Hoc est quod idem Scriptor Sapientiæ docet nos. *Acerbo enim luctu dolens pater, citò sibi* cap. 14. v. 15. *rapti filii fecit imaginem, & illum qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit; & constituit inter servos suos sacra & sacrificia. Deinde interveniente tempore, convalescente iniquâ consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est, & Tyrannorum imperio colebantur figmenta.* In Ægypto curâ & arte, ut nemini ignotum, mortuorum corpora condiebantur, nec obruebantur terrâ. Viri Principes includebantur arcâ, quæ imaginem exhiberet alicujus animalis, quo forsan vivus delectatus esset, aut quod pro virtutum ejus symbolo haberetur. Illæ imagines in ædificiis in hunc usum paratis religiosè servabantur: loca cùm colerentur, contigit ut sepulchra mortuorum hominum fierent templa vivorum. Labentibus autem annis, cùm vera Principum imago non appareret, ani-

malia ipsa quæ oculis subjacebant, habita sunt pro Deo: his oblata sacrificia, & tota impensa est religio, quam vero Deo deberi natura ipsa docet. Hoc attestatur Justinus de quodam Damasco Rege *in cujus honorem Syri sepulchrum Arathis uxoris ejus pro templo coluere, Deamque exinde sanctissima religionis habent.* Idem Justinus scribit Hephæstionem, jussu Alexandri Magni, post mortem pro Deo habitum.

Cippis, columnis, stelis, sive pilis ornabantur olim sepulchra; quod & viri pii faciebant. Jacob enim erexit titulum
Gen. 35. v. 20 super sepulchrum Rachelis. Tituli autem illi in Hebræo codice dicuntur *Matzeva*, Græcis interpretibus στήλη. id est, pila, cippus, columna, pyramis, quandoque saxum quadratum, non aliam speciem, quàm saxi, præ se ferens. Attamen hi tituli, seu cippi, columnæ, pyramides, saxa, eodem modo velut dæmoniorum seu deorum idola haberi cœpta sunt. Sol pyramidis specie colebatur Syris: Venus specie pilæ seu quadrati saxi Arabibus. Cùm similes tituli pro simulachris essent, ideò
cap. 1. v. 1. illos prohibet Deus in Levitico. *Nec titulos erigetis, nec insignem lapidem ponetis in terrâ vestrâ, ut adoretis eum.* Quandoque Latinus interpres vocem Hebræam reddit *statuas*, ut
cap. 3. v. 2. quarto Regum. *Tulit enim statuas Baal, quas fecerat pater ejus:* ibi στήλη *statua* nihil aliud est quàm *titulus, pila, saxum.*

Quin & Idololatriæ promovendæ non parùm contulit malorum Angelorum invidia. Horum princeps ambierat similem Deo fieri, dicens: *similis ero Altissimo*; quod consequi non potuit, detrusus cœlo in inferiores partes terræ. Ab hominibus autem inferioris naturæ, sedem quâ deturbatus erat, occupandam esse ægrè ferens, ut haberet socios suppliciorum, primos hominum parentes ad peccandum illexerat, occultus sub specie serpentis. Nactus ergo occasionem tum ex ambitione principum, tum ex errore vulgi, promovit falsas religiones, usus potestate suâ, cui homo subditus est peccando. Divinos honores suffuratus est sibi, & idolis, quæ colenda supposuit: videlicet quæ intelligebat tribuenda esse Deo, aut advertebat tribui à viris piis, quales fuere Abel, Seth & posteri ejus, hæc omnia curans tribuenda falsis numinibus; Sive sub his &

illis simulacris & nominibus se colendum exhibens. *Sacrificaverunt filios suos & filias dæmoniis*, ut Psaltes queritur de Judæis; qui quidem scientes & volentes non colebant dæmonia: sed sub nomine *Moloch*, dæmonia sibi ab illis exigebant divinos honores; & id ubique, ut Deum imitarentur, qui ubique est.

Potissimùm autem loca conspicua, excelsa, montesque elegerant, qui colebant Dæmonia. Moris est Persarum, ut scribit Herodotus, *altissimas montium summitates ascendere, & Jovi hostias ibi immolare, omnem cœli gyrum Jovem appellantes.* Verumtamen dæmonia, quoniam pleraque illis oblata sacra turpia erant aut inepta, illa ut subtraherent plurium aspectui, fieri voluerant in lucis, sive abditis locis. Passim legimus in Gentilium libris arbores diis sacras fuisse, & sub earum umbris facta sacrificia. Ideò Deus satagens populum suum revocare ab illo errore, præcipit ut non alio in loco quàm quem ipse elegerat, victimas mactarent. Loca excelsa sæpiùs in Scripturis prohibentur in Deuteronomio, admonet Deus ne cap.16.v.21.
lucus cujuscumque arboris juxta Aram ejus plantaretur. Contra hanc legem peccavit Manasses, *qui erexit Aras Baal, & fecit lucos.* Prævaricationem similem exprobrat Isaïas Israëlitis. 4.Reg. 6.21. v. 23.
Numquid, inquit, *non vos filii scelesti, semen mendax, qui consolamini in diis, subter omne lignum frondosum immolantes parvulos, in torrentibus subter eminentes petras.* Sic Jeremias exprobrat Israëlitis eos fornicatos esse, id est, idola coluisse *super omnem montem excelsum & sub omni ligno frondoso.* cap.57. v.5. cap 3. v.6.

Non solùm montes, valles, lucos, rupes, & omnia quæ naturæ sunt, mali Angeli implebant sacris suis, sed & ipsa artis opera, quæ scilicet manus hominum elaboraverant. Phœnices idola sua in navium suarum proris & puppibus circumferebant, ut discimus ex Herodoto. Hinc aliqui fabulam Jovis rapientis Europam ad prædones trahunt, quorum navis esset sub Jovis tutelà, habens effigiem tauri. Inde, inquam, à Jove raptam Europam veteres commenti sunt. Hujus Alexandrinæ navis, quâ Paulus à Melitâ dicitur in Actis vectus Syracusas, cap.28.v.11.
insigne Castores erant, nempe Castoris & Pollucis apposita

erat effigies. Cùm autem Gentes illæ idololatræ pertimescerent deos quoscumque; ne alicujus sacra negligere viderentur, erigebant altaria diis deabusque omnibus, ut dixi. Talis erat ista ara Athenis, *Diis Asiæ & Europæ & Lybiæ, Deo ignoto & hospiti:* cujus occasione Paulus Apostolus de uno & vero Deo disserens

Act. c. 17. v. 23. aiebat, *quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis.*

Omne honoris genus reddebant Gentiles idolis. Coram incurvabant se, & procumbebant humi. Hoc est quod Latinus interpres appellat *adorare*. Quia verò *adoratio*, sive cultus qui exhibebatur diis, fieret non solùm capite inclinato & flexis genibus, sed & manu ad os admotâ, idcirco, ut notat B. Hieronymus, Hebræi juxta linguæ suæ proprietatem *deosculationem* pro veneratione ponebant. Ita Psalmo 2. in fonte Hebræo *osculamini filium*, id est, *adorate*. Ad quod alludens Job, &

cap. v. 31.27. testatus quàm animum haberet alienum ab idololatriâ, dicit: *Si vidi solem cùm fulgeret, & lunam incedentem clarè, & lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo.*

Non alienum est ab hoc-ce loco observare quòd Gentiles putarent exaudiri à suis numinibus, cùm inanes preces copiâ verborum abundantes effunderent coram eorum simulacris.

3. Reg. cap. 18. v. 26. Sic prophetæ Baalis *invocabant nomen Baal de mane usque ad meridiem dicentes: Baal, exaudi nos.* Continuo sex horarum spatio & contentâ voce iterabant illas preces, si quidem sperarent quòd tandem exorarent falsum numen; ut de illis Do-

Matth. cap. 6. v. 7. minus dicit: *Putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur.*

Deus, ne Israëlitæ idololatris similes fierent, vetabat uti iisdem institutis; verbi causâ, ne quis more illo, quo idololatræ eorumque sacerdotes solebant, extremam cæsariem tonderet.

Levit. cap. 19. v. 27. *Neque in rotundum attondebitis comam, nec radetis barbam;* quod facere solebant Arabes, Gentesque vicinæ. *Eodem modo*, inquit Herodotus, *se tonderi aiunt, quo Dionisius tonsus est; tondentur autem in rotundum, tempora subradentes.*

cap. 9. v. 26. Hoc & adstruit Hieremias. *Visitabo super Ægyptum & super Juda, & super Edom, & super filios Ammon, & super Moab, & super omnes qui attonsi sunt in comam, habitantes in deserto.*

Per comam intelligi videtur capillus extimus caput ambiens, ita ut cæsaries resecta esset ad modum coronæ. Non alia ergo ratio est cur hoc Deus vetuerit, nisi quod pronos ad idololatriam Israëlitas sciret, & quantò plura cum gentilibus communia haberent, tantò faciliùs in eorum instituta transituros.

Eandem ob causam Deus interminabatur Israëlitis ne carnem inciderent, & stigmatibus notarent. *Et super mortuo non incidetis carnem vestram, neque figuras aliquas aut stigmata facietis vobis.* Lev. cap. 19. v. 28. Stigmata erant in carne incisuræ, quas implebant fuco, atramento, vel aliis coloribus. Hunc enim in modum solebant Gentiles in idoli honorem notare servum, eo indicantes illum venditum. Mos ille invaluerat inter Orientis populos, ut his-ce stigmatibus se signarent; quod asserit Lucianus, loquens de Deâ Syriâ. Omnes notis erant compuncti, alii in volâ, alii in cervice. Herodotus autem refert mulieres Ægyptias in luctu, faciem luto illinere solitas, & varia sibi stigmata inurere. De notis inustis in corpore sic loquitur lib. 2. agens de Templo Herculis in littore maris, versus Nili ostia. *Erat in eo littore Herculis Templum, quod nunc quoque est: ad quod si quis cujuscumque hominis servus confugiens capiat sacras notas,* στίγματα ἱερά, *sese Deo tradens, eum nefas est tangere.* Ad hunc-ce ritum forsan alludebat Paulus in Epistolâ ad Galatas dicens. cap. 6. v. 17. *De cætero nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto.*

Locus allegatus Levitici prohibet tum stigmata carni suæ incidere, sive carni diversas notas inscribere, tum se lacerare & laniare in luctu; quæ consuetudo erat Gentilium. Rege Scytarum mortuo, illi brachiis circumcidebantur, si fidem Herodoto faciamus. Mos iste pariter viguit inter illos Sacerdotes Baal, quos dicebamus contentâ voce iteraſſe randiu importunas preces: *Clamabant ergo voce magnâ, & incidebant se, juxta ritum suum, cultris & lanceolis donec perfunderentur sanguine.* 3. Reg. 18. v. 28. Sic juxta Lactantium fiebat in Bellonæ sacris: *in quibus,* inquit, *ipsi Sacerdotes non alieno sanguine, sed suo cruore sacrificant; sectis namque humeris, & utrâque manu districtos gladios exserentes, currunt, efferuntur, insaniunt.* Decuit sapientiam

summi Legislatoris revocare Israëlitas ab his-ce consuetudinibus.

Falsis autem religionibus, quibus mali Angeli mundum impleverant, ut astruerent fidem, conferebant sive potestatem, sive artem mistis suis & magis; quos certum est nonnulla patravisse, quæ ordinarias naturæ vires superant, & ejus legibus adversantur. Etenim quamvis pleraque suspecta sint, quæ leguntur in antiquis scriptis, tamen non possumus singula in dubium revocare, tot testimoniis confirmata. Indubitata sunt quæ narrantur in sacro Codice. Magi Pharaonis victi sunt majori potestate, quam Moyses à Deo acceperat: miracula tamen edebant, signa potestatis plusquàm humanæ. Videre est toto eo tempore quod à condito mundo elapsum est, usque ad passionem Christi, quo tempore princeps mundi ejectus est foras, artes magicas exercitas. Nihil tam consuetum erat quàm cantationibus elicere serpentes è cavernis, mulcere illos, & venenum eorum extinguere. Has artes non prohibuisset Deus, si nullæ fuissent. *Nec sit maleficus, nec incantator, nec qui Pythones consulat, nec divinos, aut quærat à mortuis veritatem.* Deut. cap. 18. v. 11.

Vaticinii veritas certum est divinitatis argumentum. Intererat ergo dæmonis, quam de se opinionem animis Gentium indiderat confirmare, edendo oracula de venturis temporibus. Habuit suos Prophetas, quibus & concessa quæpiam rerum futurarum cognitio. Ne cui id mirum videatur, animadvertendum est quemcumque malum Angelum non aliam habere potestatem in homine, quàm quæ carnifici concedi solet ab æquo & potenti judice, qui reos damnat supplicio. Deo peccati vindici servit diabolus, cùm homines in peccatum impellit. Deus ipsâ ejus malitiâ & arte utebatur, permittens ut contingerent quæ prædicta fuerant à suis Prophetis. Ita voluit Deus ut Balaam falsus propheta, quatenus falsorum Numinum cultor, verè tamen nunciaret foreut stella orietur ex Jacob; hoc enim vaticinio vulgabatur etiam inter idololatras gentes, foreut aliquando promissus Christus orietur in terris. Profuere, inquam, suis temporibus Balaamis vaticinia; ex iis enim factum est ut Magi Orientis adverterint Christum natum,

natum, & in Judæam venerint eum adoraturi, excitati novâ ſtellâ, quâ ortum ejus ſignificari intelligebant ex his vaticiniis.

Angeli, quicumque ſint, multâ ingenii acie & ſagacitate præditi ſunt, quippe qui incorporei. Cùm ergo plura aſſequi potuerint conjecturis, non mirum eſt ſi inter plurima quæ prænuntiabant, quædam exitum haberent, Deo permittente; errorem enim errore punit; ut qui errant, magis magiſque erroribus implicentur; aut ſaltem fructum non percipiant ex ſuâ ſcientiâ: Quid enim profuit Saüli à Samuële; quem excitaverat mulier ſaga, reſciſcere proximam ſuam cladem? Dicitur 1. Reg. c. 28. v. 7.
illa habuiſſe Pythonem; undè & Pythoniſſa appellatur. Hebraïcè autem *Pytho* dicitur *ob*, in plurali *oboth*, id eſt, *utres*. Dabatur nomen illud Magis, quòd ventres eorum inſtar utris intumeſcerent, cùm reddebant oracula, nempe reſpondebant his qui eos de futuris percontabantur; & ideò ab interpretibus Græcis, & à Joſepho illi appellantur ἐγγαστρίμυθοι: id eſt, *ex ventre loquentes*: voces eorum videbantur quaſi è terrâ exire. Hodie etiam reperire eſt qui eâ arte valeant, ut intra intimas gutturis partes obſcurum ſermonem efforment, quem qui proximi aſtant, ad ſuas aures è longinquo loco vel è profundo ſpecu pervenire jurarent. Eum fuiſſe morem Pythonum indicat ille Iſaïæ locus. *Humiliaberis, de terrâ loqueris, & de humo* cap. 29. v. 4.
audietur eloquium tuum: & erit quaſi Pythonis de terrâ vox tua; & de humo eloquium tuum muſſitabit.

Circa artem dictæ mulieris, quæ Pythonem habebat, diverſæ ſunt ſententiæ. Alii putant reipsâ permiſſu Dei excitatum à mortuis Samuëlem. An verò Deus animam Prophetæ ſubjeciſſet artibus mulieris iſtius? Potuit illa auxilio malorum angelorum illudere Saüli, & ſpeciem inanem Samuëlis ponere ante oculos ejus, dum illa ſubtili voce ex ventre loqueretur, ut diximus, quippe ἐγγαστρίμυθος ſive *ventriloqua*. Hanc autem vocem putabat Saül ab inani Samuëlis imagine proferri. Præterea illa dæmonum oracula ſemper ambigua ſunt, & accommodata cuilibet eventui futuro. Ea omnia quæ umbratilis Samuël prædixit Saüli, à quocumque viro ſagaci, & cui res

hujus principis notæ, poterant annuntiari. Mulier saga noverat Saülem Deo esse exosum, loco ejus Davidem suffectum à Samüele: Philisthæos, quibuscum bellum gerebat, potentissimos esse. Imago ergo Samuëlis, sive mulier ventriloqua denuntiabat illi cladem, quam videbat imminere. Præterea utebatur verbis ambiguis, dicens: *cras morieris*; crastinum enim tempus non unius diei spatio coercetur. Maïmonides quærens cur Rachel furata sit idola Labanis patris sui, cùm aufugit cum suo conjuge, respondet id fecisse, ne illa idola patri suo proderent quam occultabat fugam, si fortè, ut solebat, ea consuleret. Divinationibus & auguriis valdè addicti erant Orientales.

Quæcumque fuerit ista origo idololatriæ & falsorum numinum, discimus ex sacris Scripturis non multo tempore post mundum conditum, hoc est, statim post lapsum primi parentis, oblivionem Dei cepisse homines; & hac re patuit quantùm lapsus ille noxius fuerit. Cùm homo, ut dictum est, Deo carere non possit, ubi à vero defecit, illicò ad falsos deos declinavit. Quæritur quo tempore id fieri præcisè incœperit, locus est
cap. 4. v. 26. in Genesi quem sic reddidit vulgatus interpres: *Seth natus est filius, quem vocavit Enos; ille cœpit invocare nomen Domini.* Ille interpres censuit, cùm cæteri homines defecissent à Deo, tunc Enos restaurasse cultum ejus, quem illi palam & in piorum cœtu exhibuerit, instituens certas precandi formulas. Quidam addunt nomen magnum Dei Jehova, quod in eo loco Scripturæ reperitur in ipso fonte Hebræo, ab Enos fuisse primitùs pronuntiatum. Judæi verò ferè omnes in contrariam sententiam rapiunt hunc-ce locum. Verbum Hebræum *huchal* utrumque sonat, & *prophanatum est*, & *cœptum est*. In hac postremâ significatione B. Hieronymus accepit; in primâ verò complures alii cum Judæis, qui de Enos malè sentiunt, & sic vertunt. *Tunc prophanatum est in invocando nomen Jehova.* Sic
Tract. de idol. cap. 1. n. 1. hunc locum Maïmonidès interpretatur. *In diebus Enoch,* inquit, *errarunt homines errorem magnum; & obmutuit consilium sapientum generationis illius.* Imò ipse etiam *Enos inter errantes fuit, Hic autem fuit error eorum, ut dicerent, ecce creavit Deus*

ſtellas iſtas & ſphæras, ut gubernarent mundum. Cùm verò hæc opinio ipſorum corda invaſit, inceperunt ædificare ſtellis Templa, illiſque offerre ſacrificia. Ita Maïmonides primam idololatriæ originem refert ad tempus Enos. Similiter paraphraſtes Chaldæus Onkelos verbum dictum *Huchal* interpretatur in ſignificatione oppoſitâ vulgatæ Verſioni. *Tunc*, inquit, *in diebus ejus ſuperſederunt filii hominum ab invocando nomen Jehova.* Conſtat diu ante diluvium cœptam à Deo defectionem; neque enim totum genus humanum, unicâ exceptâ familiâ Noë, aquis diluvii Deus obruiſſet, ſi tanto ſupplicio peccatum ejus non eſſet ultus.

Quid autem ſit illud nomen Domini, quod in fonte Hebræo appellatur *Jehova*, non erit extra operam quærere; tum & diſſerere de Dei nominibus, antequam enumeremus nomina idolorum. Deum quandoque Hebræi appellant *nomen*, ſcilicet cum ſine addito pronuntiant *nomen*, intelligunt illud quod Dei eſt ſanctum & ineffabile. In Levitico cap. XXIV. v. 11. filius mulieris Iſraëlitidis miſſus eſt in carcerem, eò quòd, ut loquitur Vulgatus, *blaſphemaſſet nomen & maledixiſſet ei:* in fonte eſt *ichob*, à verbo *Nachob*, quod idem ſonat ac *maledicere*, ſed *& expreſsè nominare.* Unde LXX. interpretes vertunt: καὶ ἐπονομάσας ὁ υἱὸς τῆς γυναικὸς τῆς Ἰσραηλίτιδος τὸ ὄνομα κατηράσατο. *Et nominans filius mulieris Iſraëlitidis nomen maledixit*, Ita ob prolationem nominis Dei videretur reus factus. Poſtea abſtinuere Iſraëlitæ prolatione nominis divini, quod non efferebatur niſi in Templo à Sacerdote, dum ſolemni benedictione benediceret populo: antea enim non vetita iſta prolatio videtur; ſi quidem ad Moyſem reus adductus eſt, & miſſus in carcerem, donec noſſent quid juberet Dominus.

Decem nomina Dei numerat B. Hieronymus in Epiſtolâ ſuâ ad Marcellam. Primum & maximum eſt *Jehova*, dictum *tetragrammatum*, quòd ſcribatur quatuor his-ce litteris Hebraïcis *jod, he, vau, he*, ut ſupra dictum eſt. Conjunctarum ſonus ille vulgò *Jehova* effertur; Sed de verâ ejus pronuntiatione non convenit inter viros doctos. Non auditum eſt nomen *Jehova* ante Petrum Galatinum, qui vivebat initio ſuperioris

sæculi circa annum 1520. Sanctus Hieronymus magnum Dei nomen non effert, sed tantùm dicit esse nomen quatuor litterarum. Ex illo Apocalypsis loco *habens nomen scriptum, quod nemo novit nisi ipse*, liquet Deum habuisse nomen ignotum. Quin ipse Deus in Exodo dicit Moysi nomen suum *Jehova* antea non indicasse Patriarchis. Quapropter vel ex lege aliquâ Dei, vel ex religioso timore, ne ex quotidiano usu vilesceret, & nimis leviter & prophanè usurparetur, Judæi abstinebant dicti nominis prolatione, extra usum sacrum & necessarium. Quare, urbe & templo vastatis, totoque cultu Mosaïco abolito, pronunciatio sancti nominis periit, simul & notitia deleta est. Accessit postea religioni superstitio: nominis enim dicti consonantes extra Biblicum contextum non scribunt Judæi; sed alias substituunt, veluti duo jod יי. Non illud delent nec frangunt, si vasi vel alii instrumento sit insculptum, & penè adorant. Satagunt illud irregulariter scribere, & corrumpere ejus scripturam, ne si liber fœdè & ignominiosè tractetur, prophanatio sancti nominis fiat. Jam ista religio incesserat animos Judæorum, cum LXX. interpretes Biblia verterunt: vidimus enim, quoties occurrebat subjecisse consonantibus ejus puncta vocalia nominis *Adonai*, quod idem sonat Hebræis ac Κύριος Græcis, Latinis *Dominus*. Hos interpretes Latinus sequitur, nomen Latinum *Dominus* usurpans, dum agitur de nomine ineffabili; cujus cùm pronuntiatio rarior esset, factum est ut diversimodè expressum reperiatur in antiquis monumentis, modò *jao*, modò *jave*, modò *jobe*. Samaritani illud pronuntiant *Jabue*, vel *Jeheve*, vel *Jehave*: Græci, *Jao*: Latini, *Jova*; unde derivatur nomen *Jovis*: nam magno Dei nomine dæmones etiam appellari ambiebant. Illud autem nomen ideò reputatum sanctissimum, quia Deo proprium; nam Grammatici Hebræi observant tria tempora verbi substantivi *sum* in eo contineri, præteritum, præsens & futurum, *sum*, *fui*, *ero*. Soli autem Deo hæc tria conveniunt, ut ab æterno in æternum existat, & simul omnia in se tempora comprehendat. Appellatur in Apocalypsi, *qui est, & qui erat, & qui venturus est*. Ibi autem ἐρχόμενος *venturus* pro ἐσόμενος *futurus*.

cap. 9. v. 12. (margin, beside "rarum. Ex illo Apocalypsis loco")
cap. 6. v. 3. (margin, beside "antea non indicasse Patriarchis")
cap. 1. v. 4. (margin, beside "tur in Apocalypsi")

Secundum Dei nomen est *El*, id est, *fortitudo*. In compositione frequens est hujus nominis divini usus; ut in illis nominibus *Eleazar*, *Eliachim*, *Elisabeth*, *Michael*, *Gabriel*, *Raphael*.

Tertium nomen est *Elohim*, quod videtur derivatum ab *El*. Nomen illud communicatum est Judicibus & Angelis, quatenus illi vices Dei agunt, judicant, absolvunt & damnant, prosunt & puniunt. Quartum *Elohe* nomen solo numero differt ab *Elohim*, quod est in numero plurali. Quintum *Tzabaoth* propriè denotat *aciem ordinatam*: Ita Deus *Tzabbaoth*, sive Deus virtutum δυνάμεων, hoc est, *exercituum* nominatur, ut indicetur potentior potentissimis illis regibus quibus magni exercitus parent. Sextum *Elion*, id est, *excelsus*, *supremus*. Septimum *Eheie Ascher Eheie*, id est, *ero qui ero*, vel *sum qui sum*, ut Græci interpretati sunt. Proprium est Dei *esse*. Octavum nomen est *Adonai*, quod idem sonat ac *Dominus*. Vidimus hujus nominis puncta vocalia fuisse subjecta magno nomini Dei tetragrammato; undè in Græca versione, ubi occurrit, legitur Κύριος, & in Latinâ *Dominus*.

Nonum nomen est *jah*, quod videtur factum ex *Jehova*. Decimum *Saddai*, id est, sufficiens sibi, quod soli divinæ majestati proprium est, ut ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri sit. Inter nomina Dei Judæi numerant *Hamacum*, hoc est, locus, quia Deus ipse sibi locus est, in omni loco est, & nullo continetur. *Macum* significat locum; sed præponitur *he* pronomen demonstrativum, *hamacum*, quod addit emphasim.

Cùm in Scripturâ de falsis numinibus sermo fit, nempè de Dæmonibus qui habentur aut haberi volunt pro Deo, quandoque appellantur *Eloin*, quod unum est ex decem veri Dei nominibus; sæpiùs verò nominibus contumeliosis; quæ illis magis conveniunt. Scriptura appellat idola, id est, imagines ex ære conflatas vel sculptas. Quid enim aliud erant Dii Gentium, puta vitulus ille aureus, cui ut Deo populus sacrificia obtulit, quàm aurum fusum? Ab effectis autem idola appellantur *molestia*, *dolor*, *infirmitas*, *horror*, *pudor*. Sic *multiplicatæ sunt infirmitates eorum*, pro multiplicati eorum Dii, multiplicata idola. Psal. 15 v. 4.

Propria eorum nomina Judæi refugiebant suo ore pronuntiare. Ibidem Psaltes canit : *Nec memor ero nominum eorum per labia mea*. Ideò alienis utebantur nominibus: vocabant *Elil*, id est, nihil. Quod facit Paulus ; *scimus quia nihil est idolum in mundo*, id est, quòd omnia idola sint verum *nihil*.

1. Cor. cap. 8. v. 4.

Judæi tres species idololatriæ numerant. Prima quâ coluntur Angeli, cultu qui soli Deo debetur. Secunda quâ quis universæ militiæ cœli se incurvat, id est, colit solem, lunam, aut aliud aliquod sidus cœleste. Tertia quâ coluntur diaboli. Abarbanel plures alias species numerat, qualis est cultus figurarum & imaginum, quæ nunc *Talisman* vocantur, certis horis conflari solitæ, undè virtutem accipiunt. Credebant has figuras posse tum indicare futura, tum multiplicare fructus terræ. Tales figuræ in sacro Codice dicuntur Theraphin, ex quibus, ut putabatur, prodibant signa rerum futurarum ; & penes quos erant, vel in visione, vel in somnio docebantur quæ averent scire. Talia *Theraphin* habebat Laban, quæ Rachel filia ejus furata est, & secum abstulit. Ideò querebatur de Jacob : *quare furatus es Deos meos ?* Infrà iterùm agam de illis *Theraphin*.

Inter species idololatriæ accensetur divinatio. Erant qui mortuos aut ossa eorum colerent, & quærerent ab eis futura. Qui tali modo futura inquirebat, vocabatur *Ijedoni*, id est, *sciens ariolus* : quandoque *ob*, Nomen illud Hebræum propriè significat *utrem*; Interpretes reddunt Pythonem. Apollo falsum numen Græcorum vocabatur *Pythius*; indè mulieres, quarum ore Apollo, id est, dæmon hoc nomine cultus, edebat oracula sua, vocabantur *pythonissæ* ; & ἐγγαστρίμυθοι *ventriloquæ*, quia, ut diximus, à ventre illarum & immundis partibus, nonnumquam ex axillis loquebantur submissâ voce, quæ videbatur egredi ex telluris cavitatibus, vel à longinquo loco advenire. Quidquid sit, Pytho idem sonat ac *Ariolus*. Lucas scribit in

cap. 16. v. 16.

Actis puellam Pythonis malo spiritu, quo obsidebatur, liberatam fuisse ope B. Pauli. Undè liquet reipsâ tales extitisse *Pythonissas*, id est, mulieres sagas, quas malus dæmon implebat, patefaciens illis ventura, quæ scilicet suæ cognitioni subjacerent, quæ multa est; nam ideò dictus à Græcis, *Dæmon*, id est

sciens. Soli Deo patent futura, quæ causas liberas habent: ut autem deciperet suos cultores Dæmon, sive ut arte occultaret quod deerat scientiæ ejus, Pythones ejus responsa ambigua edebant. Pythonica describit his verbis Maïmonides. *Cujusmodi est illud opus Pythonis*, inquit? *Ille offert certum suffitûs genus, & manu suâ vibrat virgam mysticam, ac recepta quædam incantationis verba profert. Mox consulit alium, quasi loquentem secum, & interrogatis respondentem è terrâ, voce submissâ admodum, quam auribus percipere non valeat, sed cogitatione tantùm assequatur. Similiter est, qui cranio mortui arrepto, illud suffitu imbuat & incantet, donec præeuntem audiat vocem admodum submissam quæ exeat ex illis, & respondeatur ei. Hujusmodi omnia sunt Pythonica.* Hæc Maimonides. Videre est his operibus multas fraudes subesse potuisse, quibus sibi conciliabant fidem Pythones, etiam apud Judæos; quod illis exprobrat Isaïas, *& cùm dixerint ad vos, quærite à Pythonibus & à divinis, qui strident in incantationibus suis.* Juxta aliam versionem *qui pipiunt & mussitant*, quod faciunt ventriloqui. *Numquid non populus à Deo suo requiret pro vivis à mortuis?* Pro vivis mortuos consulat. Vidimus Saülem à mortuo Samuële quæsivisse, quæ esset sors belli, quod gerebat adversùs Philisthæos.

cap. 6. n. 2. de Idol.

cap. 8. v. 19.

Species etiam idololatriæ erat *Nahas*, id est, *conjectatio, augurium.* Erant qui ex rebus quæ per accidens eveniunt, de futuris judicabant. De illâ specie loquitur Ezechiel. *Stetit enim Rex Babylonis in bivio, in capite duarum viarum, divinationem*, id est, augurium, *quærens. Commiscens sagittas*, &c. Quæ verba sic D. Hieronymus ad hunc modum explicat. *Stabit* Rex *in ipso compito, & ritu Gentis suæ oraculum consulet, & mittet sagittas in pharetram, & commisceat eas inscriptas sive signatas nominibus singulorum, ut videat cujus sagitta exeat, & quam priùs civitatem debeat expugnare.* Scilicet nominibus diversarum civitatum inscribebantur sagittæ; quibus commixtis, quæ exibat prima sagitta, inscripta nomine talis civitatis, ostendebat eam primùm esse oppugnandam. Alii pro sagittis utebantur baculis, sive virgis; quod divinationis genus appellatur ῥαβδομαντία, id est, divinatio per virgas, usitata apud Orientales,

cap. 21. v. 21.

ut disertè de Medis dicitur in fragmentis Dionysii. Illa auguria insectatur Osee. *Populus meus in ligno suo interrogavit, & baculus ejus annuntiavit ei, spiritus enim fornicationis decepit eos, & fornicati sunt à Deo suo.* Cùm esset alicui vel iter suscipiendum, vel ducenda uxor, vel quidpiam aliud momenti negotium peragendum, virgas certis notis inscriptas includebant vasculo. Prout autem has vel illas educebant, indè captabant auguria.

cap. 4. v. 12.

Jam enumerabo diversa numina, quorum nomen reperitur in sacro Codice. Initium sumam ab illis nominibus, quibus præponitur prima littera Alphabeti: sic ordinem litterarum sequar. *Aaronis vitulus* idolum fuit, quod, ut jam diximus, Aaron conflavit, ut Israëlitis rem gratam faceret. Illi memores Ægypti, ut Deum haberent quem oculis corporeis intuerentur, vitulum sive bovem sibi conflari voluerunt, juxta numen Ægyptium. Præcipuum idolum Ægyptiorum dicebatur Apis, habens bovis formam. Jeroboam, ad instar vituli aurei, duos vitulos conflandos curavit, ut avocaret à Templo Hierosolymitano Israëlitas, quos à Regibus Juda abduxerat; ne populus reverteretur Jerusalem, ut faceret sacrificia in domo Domini. *Nolite*, inquit, *ultra ascendere in Jerusalem: Ecce Dii tui Israël, qui te eduxerunt de terrâ Ægypti; posuitque unum in Bethel & alterum in Dan.* Nempe unum prope Samariam caput regni, & alterum in extremitate regni.

3. Reg. c. 12. v. 28.

Adad ex Macrobio est nomen *solis*, quod illi dabatur, quia verè est unus in mundo. *Chad* sive *Ad*, quod derivatur ab *achad* vel *aad*, idem Hebræis est ac unus. De Deo *Adad* sic loquitur Macrobius *Assyrii Deo, quem summum maximumque venerantur, ADAD nomen dederunt. Ejus nominis interpretatio significat unus.* Hoc nomen *Ada* sive *Adad* dabatur cuipiam numini; pluribus autem nominibus inserebatur, ut in illo *Benadab*, quod fuit proprium cuipiam Regi Syriæ. Sic appellabatur, quasi dicas *filium Dei Adad*. Nomen illud *Adad* pro Deo non reperitur in Latino nostro Codice, sed in fonte Hebræo; pro eo enim quod habet vulgata: *Qui sanctificabantur, & mundos se putabant in hortis, post januam intrinsecus*, fontem sic reddit Seldenus:

Lib. 1. Saturnal. cap. 18.

Isa. cap. 66. v. 17.

Seldenus: *sanctificantes & lustrantes se, in hortis, post unum in medio.* In fonte *achar achad* vel *ahad*, id est, post *ahad*. Ex præpositione locali *acher*, quæ sonat *post*, liquet de loco fieri sermonem. Igitur *achad* vel *ahad*, id est, *unum* ibi accipiendum pro Templo Idoli, quod *unum* sive *aad* appellabatur: ut sensus hujus loci Isaïæ sit, lustrationes factas idolo, quem vocabant *ahad*, post Templum ejus, in medio hortorum illi idolo dicatorum.

Adonis. Vide infrà in voce *Thamuz.*

Adramelech. Vide infra in voce *Moloch.*

Anamelech. Vide infra ibidem.

Asima nomen est idoli, quod viri de Emath, sive Hamathitæ fecerant, ut dicitur. Quale fuerit illud idolum, etiam peritiores fatentur se ignorare. Quidam hircum esse volunt, ut Apis bos erat. *4. Reg. cap. 17 v. 30.*

Asmodæus. Non quidem erat Deus sive idolum, sed malus dæmon, de quo sermo est apud Tobiam, qui priores conjuges Saræ interfecerat. Nomen illud Hebraicè idem sonat quod *destructor* à verbo *hischmid*, id est, *destruxit*, *interfecit.*

Astaroth vel *Astarte* erat idolum Sidoniorum sicut & Philistæorum. Est nomen quidem urbis, sed & idoli. *Astaroth* propriè denotat gregem; undè quidam colligunt hoc idolum habuisse formam ovis; quod scilicet sub ovis specie colebatur. Constat Deam *Astartem* non ignotam fuisse Græcis, qui dicunt numen fuisse Sidoniorum, nec aliud quàm lunam. Lucianus & alii id testantur. Cicero dicit esse Venerem. Luna appellatur Venus; quæ Venus & nominatur in Græcorum scriptis *Urania*, id est, cœlestis. Nisi nomen illud accersatur ab Hebræo *Ur*, id est, lux. Jeremias exprobrat Judæis quod facerent placentas *Melecheth Hasamain*, id est, Reginæ cœli. Quæ regina non alia erat judicio Gentilium quàm luna. Idolum Astaroth non in uno loco Scripturæ nominatur. *cap. 7. v. 18.*

Baal nomen illud idem sonat Hebræis quod *Dominus.* Lubentiùs nomen illud Hebræi tribuebant falsis numinibus, quibus Gentiles Syri serviebant: undè nomen illud aversabantur, licèt conveniret ipsi Deo, qui verè cœli Dominus est;

ſed alio ejuſdem ſignificationis nomine appellabant, nempe *Adonai*. Nomen ergo *Baal* commune eſt omnibus diis Gentium; ſed diſtinctionis gratiâ, (plures enim numero dii illi erant) ſubjungebatur aliud nomen, ut *Baalphegor*, *Beelzebuth*: ex *Baal* enim Hebræorum factum eſt *Beel*, & contractè *Bel*; undè *Belus*, quo nomine antiqui Aſſyrii *ſolem* deſignabant, quem & *Beelſamen* nominabant, id eſt, *Dominum cœli*. Sed & *Belus* nomen eſt vetuſtiſſimi Babyloniorum Regis, qui idem eſt ac Nemrod Babylonis conditor; quem venerati ſunt Babylonii, & pro Deo habuerunt, ut mos erat Deos putare primos reges. Nomen *Baal* etiam ſignificat *maritum*, *conjugem* in Hebræâ linguâ. Deus ſibi conjugio ſociaverat congregationem Iſraëlis, ut quoties illa declinaret à Deo ad *Baalim*, id eſt, ad falſa numina, meritò cenſeretur fornicaria. Ad id alludens & ad vocem ambiguam *Baal*, quæ idem ſonat ac nomina illa, *idolum* & *maritus*, ſic Deus loquitur apud Oſee Prophetam, promittens quod revocaturus eſſet Eccleſiam Iſraëliticam,
cap. 2. v. 16. quam priùs repudiaverat. *Et erit in die illâ, ait Dominus, vocabit me vir meus, & non vocabit me ultra Baali.* Vocabis me *aiſchi*, id eſt, *vir meus* & non *Baali*, id eſt, *maritus meus*. Hoc nomine infauſto *Baal* non ampliùs uteris, me compellans maritum. *Et auferam nomina Baalim de ore ejus, & non recordabitur ultra nominis eorum.* Adeò mentem averſam geret à falſis numinibus, ut omnino abſtineat nominibus eorum.

cap. 9. *Baalberith* Deus erat Sichemitarum, quos legimus in Judicibus Abimelech dediſſe *ſeptuaginta pondo argenti de fano Baalberith*. Nomen *berith* Hebræis ſonat idem quod *fœdus* Latinis, ut *baalberith* ſit *Deus fœderatus*. De illo dicitur in iiſdem judi-
cap. 8. cibus. *Poſtquam autem mortuus* eſt *Gedeon*, *averſi ſunt filii Iſraël, & fornicati ſunt cum Baalim. Percuſſeruntque cum Baal fœdus, ut eſſet eis in Deum.*

Baalpeor. Vide infra *peor* vel *phegor*.

Baal Zebub, Vide infra *Zebub*.

Baal Zephon. Vide infra *Zephon*.

Caſtores. Caſtor & Pollux duo filii Jovis dicebantur, Græcè appellati Διόσκουροι *dioſcori*, de quorum nomine menſis apud Græ-

cos cognominatus erat, qui allegatur in libro ſecundo Maccha- *cap.11.v.21.*
bæorum. Navigaturus Paulus ex inſulâ Melite in Siciliam *Act. cap. 28.*
conſcenderat navim, cui erat *inſigne Caſtorum* παρασήμῳ Διοσκούροις; ſcilicet puppi appoſita erat figura Dioſcorum, id eſt, *Caſtoris & Pollucis*, quæ erant duo nomina Gentilium.

Chamanim. Idolum erat vel ſolis vel ignis, ut ipſa nominis origo indicat. *Chama* Hebræis calor eſt vel ſol. *Chamanim* aliis videntur ſtatuæ ſubdiales, quaſi *ſolares*, vel ſoli expoſitæ. Alii dicunt idola illa poſita ſuper ædium tecta; & quia ſoli exponerentur, ideò *Chamanim* dicta. De Arabibus ſic Strabo loquitur in libro decimo ſexto. *Solem colunt, arâ ſuper domum excitatâ, & quotidie in eâ libant, ac thus adolent.* Alii volunt Chamanim fuiſſe ædes vel ſacella ad cultum ſolis parata. Nomen autem illud à vulgato Interprete redditur. *Simulacra ſolis*; ſæpiùs *Levit.cap.26. v. 30.*
tantummodò *ſimulachra.* Conſtat ſolem cultum à Judæis ido- *Iſai. cap. 27. v. 9.*
lolatris, quem cultum Joſias ſuſtulit. *Abſtulit quoque equos quos dederant Reges Juda ſoli. Currus autem ſolis combuſſit igni.* *4. Reg. c.23. v. 11.* Jupiter qui dicebatur *Ammon*, ut quidam volunt, accipiebat nomen ſuum à nomine Hebræo *chama*, quod & pronuntiatur *Ama*, id eſt, calor. Volunt ſub hoc nomine adoratum ſolem.

Chamos erat Deus Moabitarum. Deducunt Chamos à particulâ *Caph*, quæ apud Hebræos indicat ſimilitudinem; & à verbo quod ſonat *contrectavit, palpavit.* Quaſi Deus ille *Chamos* dictus ſit, quia verè cæcus; oculos enim habens non videbat. *Chamos* exponitur, inquit, Philo, *quaſi palpatio*, quod proprium eſt non videntis.

Chium vel *ciun* nomen videtur idoli Ægyptiorum. Legitur in Prophetâ Amos quem locum ſic exprimit vulgatus Interpres: *cap. 5. v. 26.*
& portatis tabernaculum Moloch veſtro, & imaginem, (in fonte Hebræo ibi vox *chium* occurrit, quæ redditur imago) *idolorum veſtrorum, ſidus Dei veſtri, quæ feciſtis vobis.* Græci interpretes habent *& ſtellam Dei veſtri Raïphan*; quos ſanctus Stephanus videtur ſequi in Actis allegans hunc locum Amos. *Et ſuſcepiſtis* *cap. 7. v. 43.*
Tabernaculum Moloch, & ſidus Dei veſtri Rempham, figuras quas feciſtis, adorare eas. Multùm vexatus eſt locus iſte ab interpretibus. Ut paucis rem abſolvam, credo vocem *chium* non eſſe

accipiendam pro idolo, sed in suâ significatione, nempe pro *basi*. Nam vox Hebræa est talis significationis. Certum est Gentilibus fuisse templa portatilia, *thensas*, id est, lecticas, sive sacra vehicula, in quibus portabant idola sua, & circumferebant. Igitur propheta exprobrat Israëlitis quod honorem exhibuissent *Moloch*; quo nomine designabatur *sol* & *luna*, sive quodlibet aliud sidus: etenim, ut liquet Stephano interprete, eo in loco Propheta significat ab Israëlitis adoratam omnem cœli militiam, id est, omnes stellas. Quasi dicat: portastis tabernacula idoli *Moloch*, & *chium* idolorum vestrorum, id est, basim sive vehiculum idolorum vestrorum, qualiumcumque fuerunt. Ad pompam similem paratos equos & currus habebant; quos pius rex Josias sustulit, ut dicitur in 4. Reg. cap. 23. *Abstulit quoque equos, quos dederant Reges Juda soli, in introitu Templi Domini, juxta exhedram Nathamelech eunuchi, qui erat in pharurim. Currus autem solis combussit igni.* Septuaginta autem interpretes, qui in Ægypto scribebant, *Rempham* sive *Raiphan* nomen alicujus idoli Ægyptii posuerunt. Plerique volunt *chium* denotare linguâ Ægyptiâ *Saturni sidus*. Viris doctis *moloch* idem erat Phœnicibus, quod Græcis *Saturnus*.

Dagon idolum erat Philistæorum. Nomen illud derivari potest à *dagan* frumentum, vel à *dag* piscis. Rabbini aiunt Dagonem à parte inferiori usque ad umbilicum repræsentasse piscem, ab umbilico unà cum parte superiori hominem; ita semipiscis erat. Syros pro Diis pisces habuisse testatur Cicero. Potuere Syri, qui ex commercio maris opes multas colligebant, sub illâ formâ, sive sub hoc symbolo *mare* tanquam numen coluisse. Cùm in templo Dagon Philistæi Arcam Dei quam ceperant reposuissent, manè semel & iterum invenerunt ejus idolum corruisse, & caput ejus præcisum cum duabus manuum
1. Reg. cap. 5. palmis supra limen Templi.

cap. 19. v. 28. *Diana*, quæ pro lunâ habetur, mentio fit in Actis quæ magnificum templum habuit Ephesi; quod fabri argento exprimebant: undè illis plurimus questus.

Gad idolum Syrorum. Nomine *Gad* Hebræi intelligunt for-
cap. 30. v. 9. tunam bonam, juxta quod vulgatus Interpres sic ait in Genesi.

Sentiens Lia quod parere desiisset, Zelpham ancillam suam marito tradidit. Quâ post conceptum edente filium, dixit: feliciter, & idcirco vocavit nomen ejus Gad. Vocem istam *Gad* quoddam sidus etiam notare aiunt.

Hanamelech idem quod *Anamelech.*

Hercules potest numerari inter idola, quæ à pravis Judæis in honore habita sunt. Hercules potissimùm colebatur à Tyriis, qui erant in Judæorum viciniâ. Asciverant autem Judæi omnem pravam vicinarum gentium idololatriam. *Misit Jason facinorosus ab Jerosolymis viros peccatores, portantes argenti didrachmas trecentas in sacrificium Herculis*, dicit author secundi Macchabæorum cap. 4.

Melech, Moloch, deus erat Ammonitarum. In fonte dicitur quandoque *Milcom*, alicubi *Malcum*, sæpiùs *Melech.* Multi nomen illud Hebraïcæ originis esse volunt, & propterea derivant ab *Halach* ambulavit, vel à *Malach* regnavit. Notum ex Scripturâ templum *Moloch* fuisse in viciniâ Jerusalem in valle filiorum Hennon. Scriptura interdicit Israëlitis ne de semine suo darent huic *Moloch*; id est, ne illi offerrent filios suos, & ne consecrarent per ignem, sive, ut habet fons Hebræus, ne traducerent eos per ignem Moloch. Quæritur utrum infantes in idolo *Moloch* fuerint combusti, an verò per ignem traducti & purgati. Volunt Judæi non mactatos aut combustos, sed duabus pyris extructis per illarum medium infantes traductos solùm, & ad eum modum fuisse purgatos. Verùm aliam sententiam ingerunt verba Psaltis. *Et immolaverunt filios suos & filias suas Dæmoniis, & effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum & filiarum suarum, quas sacrificaverunt sculptilibus Canaan.* Ergo verior sententia est illos infantes tandiu ustulatos donec expirarent. Non absimilis erat ille cruciatus huic de quo Diodorus Siculus apud Eusebium in præparatione Evangelicâ libro quarto narrat juvenes immolatos Saturno, cujus inquit simulachrum æreum erat supinis ac pendentibus in terram manibus, ut impositus ipsis adolescens subjectam in foveam igneque plenam volveretur & rueret. Id adstruunt Judæi de Moloch. *Quomodo Moloch*, inquiunt, *factus*

4. Reg. cap. 23. v. 10.

Psal. 105. v. 37. & 38.

erat? Erat statua ænea, habens faciem vituli, & manus expansas, instar viri palmas aperientis, ad aliquid ab alio accipiendum: ignem in eam subjiciebant; excavata enim erat. Hæc Rabbi Jalkut in Jeremiam. His fidem adstruunt quæ faciebant cultores Baal, qui proprio suo sanguine litabant, ut legimus tertio Regum cap. 18. 28. *Qui incidebant se juxta ritum suum cultris & lanceolis, donec perfunderentur sanguine.*

In valle Hinnon erat locus excelsus, Topheth dictus, in quo hæc crudelia sacrificia fiebant. Nomen vallis illius ducunt à *Toph* tympanum, *tuphin* tympana, quia sacrificuli, ne lamenta illa & gravissimi ejulatus filiorum à parentibus exaudirentur, tympana pulsabant. Ab horrendis autem illis cruciatibus & igne perpetuo, postmodum locus impiorum, in quo pœnas æternas sustinebunt, vocatus est *gehenna*, Hebraïcè *ge-ben-hennon*, id est, vallis filiorum Hinnon. Vocem *Hinum*, derivant à *nahem*, id est, *gemuit* aut *rugiit*. Pius rex Josias contaminavit illud tophet, quod erat in valle filiorum Hinnon, ne quis ampliùs traduceret filium suum aut filiam suam per ignem. Divus Hieronymus commentans Hieremiam ad caput VII. dicit tophet locum fuisse amœnum & nemorosum, hodieque, inquit, præbet hortorum delicias. Addit hoc-ce nomen linguâ Hebræâ interpretari *latitudinem*. Non ergo tympana nostra ab hoc-ce loco *topheth* ducta. Primi Arabes qui invaserunt Hispanias, invexere tympana, qualibus nunc utimur. Ergo antiquitùs ignota, inquit Scaliger.

Verisimile est nomen *Moloch* fuisse commune pluribus numinibus. Uti igitur *Baal*, id est, *Dominus*, ita & *Melech* seu *Molech* seu *Moloch*, id est, *rex*, nomen erat commune multis idolis. Gentes, inquam, diversæ suum numen dicebant *Moloch*; ad distinctionem autem addebant prænomina, ut *Adramelech* vox composita ex *Adir*, id est, magnificus, & *Melech*, & *Amamelech* sive *Anamelech* quod nomen significat opulentum regem. Arabibus *Gani* sive *Ani* sonat divitem, ut Vossius observat; Adramelech autem & Hanamelech nominantur inter idola Assyriorum.

Mercurius. Neminem fugit Mercurium unum esse ex diis

Gentilium, qui fingitur Jovis nuntius, interpres, & viarum præses; cujus numen succenseret his, qui errantibus viam non comiter monstrarent. In Actis Apostolorum Gentiles *vocabant Barnabam Jovem, Paulum verò Mercurium, quoniam ipse erat dux verbi.* Idem *Mercurii* nomen legitur in Proverbiis. *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii; ita qui tribuit insipienti honorem.* cap. 26. v. 8. Hebraïca veritas habet *in Margemach*; ex quâ voce potuit formari *Mercurius.* Quid sit acervus *Mercurii* breviter enarrandum; à sacro enim ritu res orta erat, ad quam interpres vulgatus intendit. Erant apud priscos lapidum acervi Mercuriales in viis publicis & compitis, ad itinera demonstranda congesti, quos transeuntes viatores crebro lapidum jactu in Mercurii honorem augebant. Talem jactum lapidis in hos acervos Mercuriales Maïmonides numerat inter species idololatriæ. De Idol. cap. 3. n. 2. Vidimus saxa grandia fuisse sacra Gentilibus; acervis; ergo illis qui primùm congesti erant in gratiam viatorum, indidit malus Angelus falsam religionem; ut illi postea non potuerint augeri, sine idololatriæ crimine. Significat autem Salomon loco allegato Proverbiorum, eum qui stultum honestaverit, tantumdem facere, perindè ac si acervum Mercurialem lapidis jactu augeret; neuter sibi beneficia conferri agnoscit.

Merodach, nomen quidem est Regis Babyloniorum; sed & idoli apud Jeremiam cap. 50. v. 2. *capta est Babylon, confusus est Bel, victus est Merodach.* In fonte: fractus est Merodach: *confusa sunt sculptilia ejus; superata sunt idola eorum.* In fonte: pudefacti sunt dolores ejus, fracta sunt stercora ejus, id est, idola, sive simulachra. Nomina esse idolorum paraphrastes Chaldæus docet. Significatur autem à Jeremiâ confusos fuisse cultores Beli & Merodach. Neque enim cùm Babylon capta est, Belus aut Merodach regnabant. Nomina ergo illa, priùs quidem Regum fuêre, sed postea diis data; cùm scilicet reges illi in album Deorum adscripti sunt.

Nabo sive *Navo* nomen erat loci & idoli. *Confractus est Bel, contritus est Nabo: facta sunt simulacra eorum bestiis & jumentis onera.* Nempe illa idola ærea confracta sunt; ut veluti præda Isai 46. v. 1.

asportarentur. *Bel* idem est ac *Baal* ; *nabo* autem Hebræis idem quod *prophetia*, *divinatio*. Deorum nomina nominibus Principum veluti bona omina olim adjiciebantur. Ergo à *Nabo* formari potuerunt illa Principum nomina *Nabuchadneser*, *Nabuzardan*, *Nabonassarus*, *Nabonidus*, *Nabopolassar*, *Nebucadnetzar* seu *Nabog nosor*.

Nergal, *Nisroch*, *Nibchas*, & *Thirtak* sunt idola Assyriorum. Postquam Salmanasar rex Assyriæ, exciso Samaritanorum regno, incolas captivos abduxerat, migrare jussit in Samariam colonias de Babel, de Cuth, de Ara, de Hamath, & de Sephar-vaim, ut narratur quarto Regum, fecerunt autem singulæ Gentes sibi Deos suos, & reposuerunt in templis excelsorum quæ fecerant Samaritæ: Gens quæque in civitatibus suis, in quibus habitabant. *Viri enim Babylonii fecerunt Socoth-Benoth*. Vulgatus sequitur LXX. Interpretes: in fonte enim legitur *Succoth-Benoth*, id est, *tabernacula filiarum*; ut *Socoth-Benoth* non tam Deum aliquem Deam-ve, quàm fanum ritusque circa illud sacros denotet. In quo fano, ut ex Herodoto discimus, Veneri Babyloniæ prostabant puellæ; quæ in proximis tabernaculis tanquam rem sacram admittebant turpia facinora. *Viri autem Cuthæi fecerunt Nergel*, aliter Nergal, *& viri de Emath fecerunt Asima. Porro Hevæi fecerunt Nebahaz & Tharthac. Hi autem qui erant de Sepharvaim comburebant filios suos igni Adramelech & Anamelech, Diis Sepharvaim.*

cap. 17.

Peor, sive *Phegor*, sive *Beelphegor*, sive *Baalphegor*, idolum erat Moabitarum & Madianitarum. Solius vocis *peor* aut *phegor* quærenda origo est. Vox enim præmissa *baal* jam explicata est. Interpretationem hujus nominis, inquit Origenes, cùm à viro Judæo requireremus attentiùs inter Hebræa nomina, hoc responsum accepimus, quòd *beelphegor* sit species turpitudinis; noluit tamen declarare, quæ vel qualis species, vel cujus turpitudinis, honestati, credo, consulens, ne auditum pollueret audientium. Igitur Cùm multæ sint turpitudinum species, una quædam ex pluribus *beelphegor* appellatur. *Paar* Hebræis est *aperire*, sive *distendere*. Referunt huic-ce idolo cultum exhibitum à viris obscænis, qui partes inhonestas
coram

coram idolo retegerent. Plura ſcire non eorum intereſt, quorum Scripturæ caſtæ ſunt deliciæ. B. Hieronymus dicit *Beelphegor* poſſe Latinè appellari *Priapum* apud Romanos. *Priapus* erat idolum turpiſſimum, quod oculi caſti non auderent intueri, nec aures pudicæ audire deſcriptionem formæ ejus. Scilicet repræſentatio erat partium, quas pudor occulit, nec ſinit nominari. Nomen illud *Priapus* legitur in vulgatâ verſione ubi 3. Reg. cap. 15. v. 12.
narratur quomodo Aſa pius rex *abſtulit effæminatos de terrâ, purgavitque univerſas ſordes idolorum quæ fecerant patres ejus. Inſuper & Maacham matrem ſuam amovit, ne eſſet princeps in ſacris Priapi, & in luco ejus quem conſecraverat: ſubvertitque ſpeciem ejus, & confregit ſimulachrum turpiſſimum, & combuſſit in torrente Cedron.* In fonte legitur, *Miphletzet*, quod ad litteram ſonat *terriculum*, vel *idolum horrendum*. Septuaginta Græci Interpretes hanc vocem interpretati ſunt σύνοδον, id eſt, *coetum* & εἴδωλον *idolum* & καταδύσεις *luſtrum*; quibus diverſis nominibus eadem res ſignificatur. Scilicet Maacha, ut ſolebat fieri in ſpurcis Veneris aut Priapi ſacris, turpem iniverat ſocietatem cum impudicis viris & mulieribus; & in luſtris ſive ſpecubus, ſive in remotis lucorum locis colebat *Miphletzeth*, libidines & obſcæna ſacra obtegens. Eadem hiſtoria deſcribitur in Paralipomenis. *Sed & Maacham matrem Aſa regis ex auguſto depo-* Lib. 2. cap. 15. v. 16.
ſuit imperio, eò quòd feciſſet in luco ſimulachrum Priapi Miphletzet: *quod omne contrivit, & in fruſta comminuens combuſſit in torrente Cedron.* Abſit ut in hac paginâ Priapeis ſacris, qualia erant apud Gentiles, explicandis diutiùs immorer.

Raiphan ſive *Remphan*. Vide ſupra in voce *Chium*.

Remmon vel *Remnon* Numen erat Syrorum, cui dicatum templum. Vox illa derivari poteſt à *Rom*, quod eſt *altitudo*. Vox *Ram* idem eſt quod *celſus*, *excelſus*. Ut *Remnon* ſit idem quod *excelſus*. Ea Dei notio animo innata eſt, ut quod quis pro Deo colit, ſimul reputet excelſum. Alii pronuntiant Rimmon; quod nomen ſignificat *malogranatum*, cujus arboris in totâ Syriâ ingens copia eſt & magnus uſus; nam fructus ejus non eſu modò ſuavis eſt, ſed & potu; quippe ex ejus ſucco muſtum conficiebatur, ut videre eſt in Canticis. Itaque ob cap. 8. v. 2.

magnam utilitatem, quam infra adhuc explicabimus, potuit fieri ut quodpiam idolum diceretur *Rimmon*, ut aliud numen appellabatur *Dagon* à *Dagan* frumento. Ceres apud Græcos & Latinos reputabatur Dea frumenti sive segetum.

Sesach, quem Vulgatus interpres appellat *regem Selach* in
cap. 25. v. 26. Jeremiâ, numen erat apud Babylonios, juxta Seldenum.

Sirenes nominantur in fine capitis 13. Isaïæ; sed ibi non ponuntur loco numinis. Latinus interpres nominavit eas pro quapiam specie terrifici animalis, quod propheta prædicebat statim irrupturum in domos jucundas & delicatas, ubi omnia nitebant.

Theraphin inter idola recensentur. Tam de origine vocis, quàm de rei formâ & usu lites moventur. Incertum an sit vox
cap. 31. v. 30. Hebraïca aut Ægyptiaca. In Genesi *Theraphin* vocantur Dei. Paraphrastæ Chaldæi interpretantur imagines vel simulacra. Tum in Græcis versionibus tum in Latinis quandoque redduntur *sculptilia*, quandoque *idola*. Itaque verisimile *Theraphin* fuisse idola sive simulacra, quæ, ut putabant cultores eorum, res futuras poterant indicare. Quoquo modo id fieret, ex iis capiebantur auguria. Rabbini dicunt eos qui *Theraphin* conficerent, respexisse horam certam & annum certum rei convenientem; ut haberi possent pro illis figuris, ex quopiam metallo conflatis, quas astrologi inscribunt certis notis, sub certo planetarum aspectu, & vulgò ut vidimus, appellant *talismans*. *Theraphin* habuisse figuram humanam ex eo colligitur, quòd Michol loco Davidis *Theraphin*, hoc est, imaginem humanam
1. Samuel. cap. 19. substravit in lecto. His autem simulachris, qualiacumque fuerint, dæmon ut foveret errorem, poterat communicare aliquam virtutem, quam illa amisère, ubi & ipse dæmon suo imperio excidit.

Thamuz idolum erat Ægyptiorum, cui & Israëlitas servisse
cap. 8. v. 14. queritur Ezechiel. Viderat enim in ipso Dei Templo mulieres plangentes *Thamuz*. Sic legimus in fonte Hebræo, pro quo *Adonidem* vulgata habet. *Thamuz* autem vox est Ægyptiaca, quam Manetho apud Plutarchum interpretatur *Abstrusum* & *occultum*. Nimirùm sacra illa erant opertanea. Thamuz dicitur

esse Osiris rex Ægyptiorum à Tiphone vitâ privatus, quem amissum quotannis in Ægypto defleri Isis jusserat. Hæc istis præstigiis suis & incantationibus magicis tantam sibi & marito auctoritatem apud Ægyptios comparaverat, ut pro diis haberentur, & mense quarto colerentur. Assyrii autem & Phœnicii *Thamuz* vocabant *Adonidem*; quam interpretationem Vulgatus interpres secutus est. Gentes, ut notat B. Hieronymus, putabant *Adonim* interfectum ab apro, idque mense junio; cujus rei in memoriam instituta est anniversaria ei solemnitas, in quâ plangebatur à mulieribus quasi mortuus, & postea reviviscens canebatur atque laudabatur. Mulieres illæ *Adonim* lugentes Veneris cultrices erant; quapropter verisimile est illa sacra *Thamuz* fuisse obscæna, qualia fuere harum mulierum quæ lugebant *Adonim*: quare *Adonidis* nomine interpres noster vocem *Thamuz* reddidit; videtur enim *Adonim* respondere numini *Thamuz*. Maxima pars sacrorum ab Ægypto ad Phœnices, à Phœnicibus ad Græcos & Latinos pervenerunt.

Thirtah. Vide supra in voce *Nergal*.

Zebud. Huic nomini solet præponi nomen *Baal*, quod erat commune multis idolis. Ita legitur *Beelzebub* vel *Baalzebub*; quod erat idolum Philistæorum, maximè Accaronitarum. Nomen autem *Zebub* denotat *muscam*. Sic vocabatur idolum, quod invocabatur ut abigeret muscas, quale fuit quoddam Jovis idolum apud Græcos. Alii volunt sic dictum, quia infestatum à muscis, cùm esset perpetuo sanguine respersum. In ambiguo autem est an re ipsâ idolum, de quo fit sermo appellaretur à suis cultoribus *Muscarum Deus*: an verò illa appellatio fuerit à Judæis in ignominiam; ut idolum quodque dicebatur *deus stercoreus*. Videtur potiùs à Philistæis sive Phœnicibus appellatum *Beelsamain*, id est; *Dominus cœlorum*. Etenim solem illi, quem dicebant cœli Dominum, adorabant. Potuit etiam ab illis nominari *Baalzebain*, id est, sacrificiorum sive victimarum Dominus. Judæi autem per contemptum mutabant nomen honestum in pudendum, appellantes *Beelzebub*; quomodo ex *bet-el*, quod est *domus Dei*, postquam idololatria eo in loco, ad lapidem ubi recubuerat Jacob, exerceri cœpit,

fecerunt *Bethaven*, id eſt, *domus iniquitatis*. In Novo Teſtamento hoc nomen *Beelzebub* metaphoricè per contemptum diabolo datur. Sicut dicuntur idola *Elilim*, quia ſunt nihil. Etenim *Elil* ſonat *nihilum* ut ſupra obſervatum eſt. Etiam *Gillulim*, id eſt, *ſtercora* appellantur idola, ſive dii ſtercorei.

Zephon aliis videtur nomen regionis, aliis nomen idoli, quod Ægyptii colerent. Præponebatur nomen commune *Baal*; legitur enim *baalzephon*.

CAPUT II.

De animantibus ſacris, quorum ſcilicet mentio fit in Sacrâ Scripturâ; & quorum proprietates notas habere intereſt ad eandem Scripturam intelligendam.

QUi brevitati in primis ſtudeam, non enumerabo omnium animalium ſpecies, quarum aliqua fit mentio in ſacro Codice; iis ſolùm immoraturus, quorum non ſatis notæ proprietates.

I.

De animalibus in genere.

Animantia dividuntur ab Hebræis in quatuor ſumma genera; nempe in quadrupeda, aves, reptilia, & piſces. Graditur quadrupes, avis volat, reptile ſerpit, piſcis natat. Animantium quadrupedum aliud eſt *ſolidipes*, ut equus, mulus, aſinus; aliud *biſidum*, ut bos, cervus, capra, ovis; aliud multifidum, ut canis, leo, lupus, felis. Multifidum dicit Moſes ambulare ſuper manus ſuas, tum quia caret ungulâ, tum quia pedes habet manuum inſtar digitatos. Diſtinguit præterea ille legis-lator fiſſionem & diviſionem ungulæ; ſcribit enim quædam animantia ungulam ſimul dividere & findere[1], ex quorum numero eſt porcus; alia ungulam dividere quidem,

ſed non findere, quia cohæret adhuc vel à parte ſuperiori, vel ab inferiori. Exemplo ſit camelus, cujus ungula supernè diviſa eſt, & infernè cohæret.

Inter aves quaſdam rapaces eſſe & carnivoras neminem latet, quas Moyſes immundas eſſe declaravit, quibus ſcilicet nec veſci, nec illas in ſacrificium offerre licebat. Moyſes reptilibus accenſet minima quadrupedum, puta mures, & talpas & exanguia omnia, ſive ſupra ventrem ſerpant, ut vermes, ſive quadrupeda ſint, ut quæpiam locuſta, ſive multipeda, ut ſcolopendra. His adde volucria; quales ſunt, præter locuſtarum nonnullas, muſcæ, papiliones. Notum eſt ſerpentes reliquum corpus exponere dum feriuntur, ut caput, in quo vitam omnem ſuam reſidere ſentiunt, ſervare poſſint. Tantâ celeritate linguam movent, ut triplicem linguam habere videantur, cùm una ſit. Eò referendum, quòd maledico, qui linguam in quoſcumque exerit & vibrat, more ſerpentis, lingua triplex tribuitur apud Syrachidem. Serpens in Geneſi dicitur ſupra omnem beſtiam callidus; cujus pleraque prudentiæ proferuntur argumenta, puta, quòd cùm ſenium ſentit, quærat petram, & in rimam ſe inſinuans, pronuſque per foramen tranſire niſus, ſenectutem, id eſt, veterem pellem exuat. Appetitus, ut dixi, id videtur unum curare, ut caput ſervet illæſum. Addunt, cùm ad fontem venit ut bibat, ante virus deponere. In rei veritatem non inquiro; ſed opinor ſerpentem ſymbolum eſſe prudentiæ, quòd corpus flectendo ſeſe inſinuet, & per implexas ſentes iter ſibi expediat.

Piſce nullum eſt animal fœcundius: ita ſymbolum eſt fœcunditatis. Partes ejus propriæ ſunt pinna, ſquama, & branchia. Alii verò pinnas & ſquamas habent; alii utroque carent, vel alterutro. Hinc oboritur piſcium diſtinctio legalis in mundos & immundos. Ji ſcilicet in lege habentur pro immundis, quibus ſquamæ vel pinnæ deſunt. Etiam apud Romanos nonniſi ſquamoſos piſces pollucere fas erat. Polluctum vocabant ſacrificium vel epulum in deorum honorem inſtitutum.

Cetus Hebræis eſt piſcis maximus. Inter cete alia majora, alia minora ſunt. Quædam ex illis papillas habent, quæ in

mammis receptæ tanquam in vaginis conduntur ; undè illas promunt, ut lactent catulos suos. Tales sunt illæ lamiæ, de
cap. 3. v. 3. quibus Jeremias loquitur in Lamentationibus. *Sed & lamiæ nudaverunt mammam, lactaverunt catulos suos.* In fonte *tanin*, quod nomen redditur *draco, balæna, cetus, serpens.* Hæc autem animalia non reperiri solent nisi in plagis remotis tum maris tum telluris ; ita propheta indicabat magnam fuisse solitudinem in Judæâ, in quam secederent illa monstra, & liberè educarent catulos suos. Etiam è cetis alia boant & mugiunt, ut balæna ; alia verò gemunt, ut Delphim. Scriptura dicit Deum primo homini adduxisse omnia animantia, quibus propria nomina imposuerit. Bochartus, quem in hoc-ce capite exscribo, ex Hebræis nominibus, quibus illa appellantur in Hebræo fonte, ostendere conatur quòd Adam habuerit introspectam eorum naturam, quam Hebræum nomen exprimat. Conatus ille in multorum nominum etymologiâ feliciter cedit auctori erudito.

II.

De domesticis quadrupedibus.

Hæc de animantibus in genere : nunc de singulis speciebus agendum, & primùm de domesticis quadrupedibus. Initium ducit Bochartus supra citatus, & deinceps sæpiùs allegandus, à camelo, qui nomen habet deductum à verbo Hebræo *Gamal*, quod ablactare & retribuere significat. Nullum est animal, quod acceptæ injuriæ memoriam conservet tenaciùs, vel ultionem persequatur acriùs. Camelos olim in Judæâ & vicinis locis fuisse frequentissimos ex Scripturâ manifestum est. His homines, sarcinæ, cibi, merces, res pretiosæ vehebantur ; etiam jungebantur curribus. Horum pili in vestium usum cedebant. Non opus est ut varia camelorum nomina huc afferam. Qui celeritate pollent, *dromades* à Græcis appellantur. Sunt qui per diem conficiant etiam mille & quingenta stadia.

Diversis nominibus insigniuntur equi in Hebræo Codice. Notum illos diversi esse coloris. Sex equorum colores in Za-

chariâ recensentur. Equorum usus erat ferè tantùm in bello; undè Deus, cùm induxit Israëlitas in terram Chanaam, jussit ut subnervarent equos devictarum gentium, ne illarum exemplo confiderent in curribus & equis.

Vehebantur asinis ipsi Israëlitarum magnates. Undè asinus & subjugale sæpiùs idem sonant. Subjugale autem jumentum illud dicitur quo homines vehi solent. Asinos & arasse constat; sed vetabat lex arare bove & asino simul junctis: ad quod allusum putant ab Apostolo. *Nolite jugum ducere cum infidelibus;* 2. Cor. cap. 16. v. 14. qui nempe quasi diversi generis sunt. Viribus æquales esse debent qui eidem jugo subduntur. Asini & molam circumagebant: indè mola asinaria, ad discrimen hujus quæ manu trudebatur; & ideo dicebatur trusatilis. Prima, inquam, major: quia circumagebatur ab asino, asinaria nominabatur.

Multi inter Hebræos cœperunt esse in multo usu circa tempora Davidis. Videre est in Scripturâ filios ejus solitos vehi mulis. Bochartus opinatur ante illa tempora ignotos fuisse in terrâ Israël. In versionibus quidem Græcis mulorum fit mentio; quod ille auctor dicit factum gratis ab interpretibus, & refellit Hebræos qui mulorum inventum tribuunt cuidam Anæ; de quo hæc in Genesi leguntur. *Ille est Ana, qui invenit* cap. 36. v. 24. *aquas calidas in solitudine, cùm pasceret asinos Sebeon patris sui.* Vocem *Emim*, quam Latinus interpres reddit *aquas calidas*, putant Hebræi significare mulos. Bochartus contendit nomen esse populorum fortium; scilicet *Emæorum*, in quos impunè inciderit Ana, ideò celebratus. Non licebat Judæis mulorum procreationem procurare, quia lex prohibebat ne animalia Lev. cap. 19. v. 19. heterogenea commiscerentur inter se. *Tanta fuit sacrarum legum providentia cavendi*, inquit Philo, *ne homines polluerentur coitu nefario, ut disertè cautum sit ne admittatur ullum animal heterogeneum.* Hujusce prohibitionis causam eandem assignat Theodoretus. Verbi causâ, coitum prohibet lex, puta equi & asinæ, ne à brutis animalibus ad ratione prædita transeat illegitima commixtio. Fœtus autem qui nascebantur ex heterogeneis, concedebantur ad esum & usum; undè non mirum est Davidem usum esse mulis.

Elephantes dentibus suis, undè ebur, celebres sunt. In Scripturâ autem nullus apparet eboris usus ante Salomonis tempora, qui cùm ex Indiâ elephantos & multum ebur curasset in Judæam advehi, grande solium ex ebore sibi construi jussit, & eburnea palatia, id est, ebore ornata. Didicit Alexander magnus ab Indis elephantorum usum in bello. Successores ejus, ut Antiochi in Syriâ, Ptolomæi in Ægypto, in eundem usum adhibuere, ut videre est in historia Machabæorum. Ante autem Alexandri tempora in solâ Indiâ bellis inservierant hæc quadrupeda.

Boum frequens mentio & multus usus in Scripturis. Laudantur tum ob formam, tum ob fortitudinem. His Judæi utebantur, in frugibus triturandis: indè cùm eo tempore os eorum capistrare lex prohiberet, tunc potissimum pinguescebant, vescentes frugibus ad satietatem usque. Proinde Israëlitæ genio indulgentes comparantur vitulæ, quæ soli trituræ assuevit. Boves adhibuere aratro Judæi, ut cæteræ gentes. Usus etiam erat boum in trahendis plaustris. Bovis fœminæ lac utilissimum, ex quo butyrum & casei fiunt. Vituli non solum in cibis, sed & in deliciis veterum Hebræorum erant. Bochartus putat, quod mihi fit verisimile, non arietum, sed bovis cornua in buccinarum usum inserviisse. Arietum enim cornu solidum est, neque cavum quidquam habet, in quo flatus recipiatur. Dicit Hebræorum esse commentum, *Jobel* significare arietem: nullibi enim in Scripturâ hoc adstruitur; sed videre est Græcos interpretes per vocem *Jobel* intellexisse quemdam sonitum buccinæ: ita annus *Jobal* ille erat qui certo sonitu tubæ indicabatur. Illo ergo annus originem appellationis suæ non derivat à cornu arietino, quo fingunt Hebræi promulgatum. Verbum Hebræum *Jabal* idem sonat ac afferre, reducere, ut suo loco dictum est. Afferebat libertatem dictus annus, & veteres possessores in prædia sua reducebat. Boum denique sacer usus erat in sacrificiis.

Quædam sunt vocabula in fonte Hebræo, quæ ovibus & capris communia sunt, ut hæ voces *Tson* & *Seh*. Quanquam

quam autem ubique de illis sermo fiat in sacro Codice, non plura sunt; quæ hic prænotare pretium sit. Quæcumque enim proferre possemus, nulli sunt incognita. Oves cibum & vestes ministrant. Lanam autem lino miscere vetitum erat; quæ res admonebat Judæos ne duplici corde essent. Pariter ex capris cibus & vestimenta suppetunt. Ex pilis enim caprarum texuntur vestes. Capræ sunt quarum pili pretiosi sunt; indè in Canticis comparantur crines sponsæ gregi caprarum, nempe pilis caprarum. Josephus & alii sic legerunt textum Hebræum, ubi Michol filia Saul statuam sive imaginem in lecto Davidis ad cervical disposuisse narratur, ut putaverint ab eâdem Michol suppositum stragulis jecur capræ, quod subsiliret, ut falleretur Saül dum præsentem Davidem crederet, qui vitæ suæ interim fugâ consulebat. Scilicet tempore Josephi legebatur *cabed*, id est, *jecur*; sed verior lectio est *cebir*, id est, *magnus*, quam probavit B. Hieronymus. *Cebir* sunt pili magni caprarum, quibus usa est Michol, ut mentiretur capillitiem Davidis. *1. Reg. 19. v. 13.*

Hœdum in matris lacte non coquendum esse præcipiebat lex, nempe ut doceremur quàm humani & æqui esse debeamus erga homines, qui nobis sunt similes; quandoquidem in bruta etiam lex ea vetat admitti, quæ speciem habent crudelitatis. Sic illam legem accipiunt Judæi, ut omne lac cum quacumque carne manducare illicitum putent. Undè illi duos semper cultros deferunt, unum ad carnes, alterum ad caseum, tribus incisuris notatum, ut discrimen agnoscatur; nec carnes & lacticinia coquunt in eodem foco, nec in iisdem vasis.

De quadrupedis animantibus domesticis supersunt canes & sues, de quibus non rarus sermo in Scripturâ. Hodie Judæi, ut testatur Cunæus, quoties de sue loquuntur, non illud nominant, sed patrio sermone dicunt *davar acher*, hoc est, *res alia*. Cæterùm ob eandem causam sollicitè cavent ne per dies azymorum vocem *panis* inter loquendum usurpent. Piaculum immane admisisse existimant, qui per eos dies in causâ fuerit, ut quisquam de fermento vel leviter cogitet. Consueverant Judæi nec ore tenus usurpare ea quæ cogitata mentem polluissent. *Fornicatio autem & omnis immunditia nec nominetur in* *Ephes. cap. 5. v. 3.*

vobis, sicut decet sanctos. Canes quidem laudantur quia fideles sunt & optimi custodes;sed quia gulæ & libidini, etiam in propatulo indulgent,nomine eorum appellantur homines immundi, inverecundi & voraces.Quin canis licèt mansuetus & cicur sit, attamen ignotos quoslibet latratu sæpè etiam morsu lacessit, nullâ injuriâ provocatus. His de causis homo vilis & maledicus pro cane reputatur. Judæi non alebant sues; ideò in Scripturâ dicitur filium prodigum abiisse in longinquam regionem, ubi porcos pavit. Urbs Gadara, in cujus agro pascebantur porcorum greges, Græca fuit, non Judaïca. Potissima autem causa propter quam lex prohibebat carnibus suillis vesci, est fœda porcorum sorditudo. Sus multas sordidasque res comedit: volutatur in luto. Huc ergo spectabat ista interdictio, ut se à peccatis atque immunditiis abstinerent Judæi. Sus lutulentum & immundum animal, ventri semper & pabulo servit. Interdixit ergo Deus, verba sunt Lactantii, ne Judæi porcinâ carne uterentur, id est, ne vitam porcorum imitarentur, qui ad solam mortem nutriuntur; nec prodesse possunt nisi cùm morte afficiuntur.

III.

De feris quadrupedibus.

Inter feras quadrupedas primus est leo. Hujus sunt septem nomina in Hebræo fonte, pro totidem ætatis diversis gradibus. Scriptura notat illa omnia in leone terribilia, faciem, incessum, rugitum, ossa, dentes, manum denique, vel digitos aduncos. Primatus inter feras ei defertur: cæteris robore præstat. Ferox est & ad iracundiam pronus. Habitat in solitudinibus; incolis enim regiones viduat. Inhiat prædæ, cui, cùm eam arripuit, solet accubare. Impavidum est animal, cedere nescium. Ex his-ce leonis proprietatibus crebræ eruuntur in sacro Codice comparationes per se apertæ.

Pardus est animal leoni simile, nisi quod parvum est, & pellem habet nigris maculis distinctam. Pardus ad saltum

valdè agilis est, & promptus ad insiliendum in eos quos insequitur; insidiosum enim est animal. Sic à Daniele cum pardo confertur tertia Monarchia, id est, Alexandri & Græcorum. cap. 7. v. 6. Alexander licèt regulus Darium regem vicit, & pernicitate incredibili magnam partem habitati orbis annis duodecim subegit. Pardi autem maculæ significant Gentium, quibus Alexander imperavit, mores diversos.

Non omninò constat quid à pardo differant, aut cum pardo quomodo conveniant tygris, lynx, panthera, & leopardus. Multi cum leone tygrim conferunt, quasi sit leonis species, aut animal, exceptis maculis, leoni quàm simillimum. Aliis tygris eadem est cum pantherâ & leopardo. Lynx etiam varia est, æquè ac pardus & tygris; nec dissimilis pantheræ. Bochartus pantheram & pardum pro eodem animali habet, ut juxta illum differant solo sexu, aut candore, non genere. Panthera fœmina est, cujus mas pardus. Pantherarum autem duplex genus; ut non mirum sit inter illam & pardum ab aliquibus discrimen interponi. Leopardus, ut vox composita notat, nascitur ex pardo & leænâ. Observat Bochartus vocem illam non ante Constantini magni tempora auditam esse. B. Hieronymus leopardos appellat, qui tantùm pardi erant.

Ursus animal est villosum, cujus os patulum, in posteriores pedes insurgens, & priorum amplexu suffocans & conterens quem hostem invasit. Pedes autem anteriores ejus manuum formam imitantur. Inter omnes feras nihil est ursâ sævius, cùm perdiderit catulos, vel indiguerit cibo.

Lupus animal est rapax. Vespere prædatum se confert. Vespertini lupi dicuntur in Scripturâ qui actu prædantur, & sæviores sunt nocte vicinâ; nimirum quia totâ die fame ad rabiem concitati sunt. Hiæna animal est lupo simillimum. Pelle autem & oculis varia est hyæna. Mille, inquam, oculis ejus sunt varietates, sive colorum mutationes. Pellis splendidis coloribus, florum instar distincta est. Quod Jeremias appellat cap. 12. v. 9 *Tsebon*, non aliud animal esse quàm hyænam contendit Bochartus. Juxta Græcos interpretes, vox illa colorum varieta-

tem indicat. Aliis avis est tincta sive varia, qualis est pavo.

Vulpes animal notum: vescitur cadaveribus; ideò portio dicuntur vulpium hi quorum insepulta cadavera in cibum feris relinquuntur. Vulpes delectantur uvis; hinc in Canticis. *Capite vulpes, quæ demoliuntur vineas.* Habitant in solitariis locis; quin, ut lateant magis, in ipsis terræ visceribus lustra habent sua. Versutas esse & subdolas experimento patet; inde vulpes solent appellari quorum mens versuta & subdola est. Si quis quærat undè Samson trecentas vulpes nactus fuerit, quarum caudæ illigans lampades accensas, messem, oliveta, & vites Philistæorum exussit, respondebo magnam in illis locis fuisse vulpium copiam; adeò ut pleraque loca ab illis nomen suum acciperent, ut *terra Sual*, id est, *terra vulpis, urbs Hazer Suzl*, quasi atrium vulpis. *Schual* Hebræis est quod *vulpes* Latinis. Videtur hoc facinus pervenisse ad aures Romanorum, qui festum celebravere, cujus meminit Ovidius in quarto Fastorum, in memoriam similis eventûs: involutas paleâ & fœno finebant per circum discurrere, postquam his admoverant ignem.

cap. 2. v. 15.

Animalia quæ in Codice Hebræo dicuntur *Tsiim*, habentur à Bocharto pro felibus feris, sicut *Iiim* pro animale quod lupo minus est; luporum enim genus est, brevitate crurum dissimile, velox saltu.

Onagri, ut nomen indicat, sunt asini feri, sive sylvestres; qui domari non possunt, & solitudine delectantur. Indè homo onager ille est qui ferus, rudis & indocilis est.

Cervus habet pedes firmos & agiles, tam in saltu quàm in cursu; undè dicitur in Psalmis Deum præparasse *pedes cervorum* his qui ejus auxilio fugerant ex periculis. Certum est cervas esse difficilis partûs: cùm ergo illæ pavore perculsæ statim enitantur, inter mirabilia tonitruum effecta regius Psaltes enumerat, quòd partum cervarum promoveat. *Vox Domini præparantis cervos.* Tonitru autem appellatur à Psalte *vox Dei.* Cervi in pilis & toto corpore aliquid habent quod mirè placet. Veteres in primis his maximè delectati sunt. Testis cervus ille apud Virgilium, quem pectebat Sylvia, & puro in fonte lava-

Psal. 28. v. 9.

vabat, intexens cornua sertis. Ergo non mirum est si uxor viro suo grata & accepta vocetur à Salomone *cerva amorum.* Prov. cap. 5. v. 19.

Vocem *Akko* quæ in Hebræo fonte Deuteronomii legitur; cap 14. v. 5. reddunt Græci interpretes & Vulgatus *tragelaphum*, id est; *hirco-cervum.* Plerique conveniunt *Akko* esse hirci speciem. Placet Rabbi Salomoni esse *Ibicem*, quod animal vernaculè dicimus *Bouc estain.* In eodem loco Deuteronomii occurrit vox *Dison*, quam Græci interpretes & Vulgatus interpretantur *pigargum*, quod animal est inter damarum aut caprarum genera. Nomen habet, ut vox Hebræa indicat, à colore suo cinereo. Pariter in loco citato Deuteronomii appellatur *zemer* animalis quoddam genus. Græci & B. Hieronymus interpretantur *camelopardalim.* Est autem hoc animal capite camelino, collo equino, pedibus, caudâ & cruribus bubulis, albis virgulis rutilas maculas distinguentibus, quarum gratiâ inditum est ei nomen *camelopardalis.* Ejus posteriora humiliora sunt anterioribus; ita ut à caudâ sedere videatur. Collum verò rectum est & in altum erectum. Animal rarum est & serò notum; in iis enim locis procreatur, quæ non remota solùm, sed tam inaccessâ sunt, ut ea crediderint veteres prorsus esse inhabitata. Cùm ergo parùm verisimile sit innotuisse Judæis, tempore Mosis; cur ille animalis ignoti esum permisisset. Verisimilius est *zemer* capreæ esse aliquod genus. Denique in eodem allegato loco Deuteronomii vox *jachmur* redditur à Græcis interpretibus & à Vulgatâ βέβαλος *bubulus.* Sed advertendum est olim vocem *bubulus* non acceptam pro bove fero, ut nunc fit. Capreæ genus erat; itaque *jachmur* capreæ aut cervi genus est.

Jaal sive in plurali *jaalim*, alii cervum, alii *damam* exponunt, alii *capream* aut *capreolum*, alii *ibicem*, alii *rupicapram*, alii *tragelaphum*, alii denique *hircum sylvestrem.* Ex iis quæ sacer Codex habet de *jaalim*, colligitur non aliud esse animal quàm ibicem; qui juga excelsiora montium incolit; Gallis & Germanis *Bouc estain*, sive hircus petræ. Rupicapræ rupes quidem montium incolunt, sed non summas, ut ibex. Hoc-ce animal ingentia cornua habet à capite usque ad nates protensa.

Mirandæ pernicitatis eſt, quanquam oneretur caput vaſtis cornibus. Ut fugiat venatorem, ſeſe dejicit deorſum ex locis excelſis, ſed dorſum admovet rupibus,cum deſcendunt cornua ejus, à capite ad nates producta.

Opher ſumitur in Cantico Salomonis pro capreæ aut cervæ hinnulo.

Tſebi Hebræis caprea eſt; quam vocem Chaldæi efferunt *Tabita*. Hinc *Tabitha*, puellæ nomen ubi à Lucâ Græcè redditur Δορκάς, *Dorcas*, id eſt, *capra*. Quæritur cur in Canticis Sponſus cum capreâ toties conferatur. Rationem ferè omnes Interpretes reddunt, quia caprea animal ſit perſpicaciſſimum; undè Græcum nomen Δορκάς illi inditum à verbo δέρκειν, quod idem ſonat ac *videre*; ſed cùm hæc allegoria Græci capreæ nominis etimologiâ nitatur, non textu Hebræo, & de ſponſi ſaltibus, aut fugâ, aut reditu agatur, nihil aliud puto reſpici, quàm capreæ in curſu aut ſaltu agilitatem: cui ſimilis ſponſi alacritas, & exequendi celeritas ac facilitas, quidquid agat aut moliatur.

Act. cap. 9. v. 36.

Reem vel *rem* vetuſtiſſimi Interpretes *monocerotem* eſſe voluerunt, id eſt, animal *unicornu*. Multa autem animalia celebrantur unicornia. Præter rhinocerotem, qui habet cornu in naſo, ſunt equi & aſini, boves Indici, quibus unicum cornu eſt in fronte, ſi fides facienda ſit antiquis Scriptoribus. Neque enim ulli viſa ſunt illa animalia unicornia in Indiâ & aliis regionibus, quæ navigantibus nunc perviæ ſunt. A pleriſque monocerotes recenſentur inter Chimeras. Itaque Scriptura non feciſſet toties ſermonem de animali ignoto, nec ab eo ſimilitudines ſumeret. Quin nec unum cornu videtur dare animali, quod *reem* appellat; loquitur enim de cornibus ejus in plurali. Cùm autem dicat David à Deo exaltandum eſſe cornu ejus, ut τῦ *reem*, ſupple cornu vel cornua, neceſſe eſt ut animal illud, qualecumque fuerit, cornua excelſa habuerit; undè jure colligitur non eſſe Rhinocerotem, cujus cornu depreſſiſſimum. Neque etiam Uri ſunt, ſive boves ſylveſtres, ignota animalia in terrâ Iſraëlis. Ergo *reem* videtur eſſe bicornis caprea aut *orix*. Vocem illam notat Bochartus accedere

ad nomen Arabicum quarumdam caprarum, quarum cornua longa, acuta & fortia sunt, eâ re præstantes sive discrepantes à capreis, quæ ordinariæ sunt. Tale est capreæ illud genus, quod dicitur *Orix*, cujus cornibus pro armis utuntur Æthiopes, Strabone teste. Orix alio hoc-ce nomine appellatur in Scripturâ *Theo*, vel *Tho*.

Quod animal appellatur in Hebræo Codice *porcus de sylvâ* est aper, qui infestus & noxius est agris, quos vastat, ut patet in apro illo Calydonico, quem Ovidius describit. Psalmista *Psal.79.v.9.* describens res adversas Judæorum, comparat eos vineæ, quam vastaverat porcus è sylvâ, id est, aper. Ex Ovidio discimus apros in juncis palustribus degere; quare feras arundinis, de quibus loquitur idem Psalmista opinor non alias fuisse quàm *Ps.78. v.31.* apros.

Simias advexerat in Judæam classis Salomonis. Vocem enim Hebræam *Kophin* Interpretes reddunt simias magno consensu.

Arnebeth Hebræorum est animal immundum & prohibitum. Ipsi Hebræi illud pro lepore habent. Placet aliis esse cuniculum. Lepus ab Arabibus dicitur *arneb*; undè deducit Bochartus *arnebeth* verè esse leporem: putat autem ideò prohibitum in lege, quia proclivis est in libidinem.

Saphan Hebræorum est cuniculus juxta aliquos: aliis videtur majoris muris genus, aliis chærogryllius, aliis hericius, aut hystrix. Sunt qui sic describunt chærogryllium, quem & erinacium appellant, ut formam habeat porcelli spinosi, vernaculè *porc-espi*.

Achbar Hebræorum murem agrestem sonat; qui agrorum pernicies est. Ergo mures illi qui Philistæorum, dum captivam arcam tenerent, agros populati sunt, agrestes erant, nempe ex agris ebullierant; quod non semel contigit. Quin propter multitudinem horum murium agrestium nonnullos populos mutasse sedes historici referunt. Non itaque *achbar*, quivis mus est, sed certa species, nempe muris agrestis. Plerique tamen hoc animal habent pro mure domestico.

Choled Hebræum Hieronymo & plerisque aliis mustella est. Bochartus putat esse murem cæcum sive talpam; undè *achbar*

& *choled*, ut congeneres, à Moyse conjunguntur. Nomen illud apud Syros & Arabas denotat talpam, & à verbo deducitur quod *fodere* significat. Fodiunt autem sibi larem talpæ sub terrâ.

Kippod Hebræum redditur à B. Hieronymo *hericius*. Alii tamen volunt esse testudinem, hi castorem, alii lutram. Sunt etiam qui contendant esse avem. In hericiorum autem genere hystrix numeratur, spinas habens missiles; itaque porcus spinosus.

IV.

De quadrupedibus oviparis.

Inter quadrupedia animalia quædam sunt ovipara. Horum sex species recensentur à Moyse, nempe *Tsab*, *Anacha*, *Coach*, *Letaa*, *Chomet*, *Thinsemeth*. Addi possunt *semamith*; sed ab *anacha* solo nomine differt: & *leviatan*, qui crocodilus est, & ideò inter aquatica animalia numerandus. Ut de his pauca dicamus, primùm *Tsab* est crocodilus terrestris. Sic Hieronymus & Græci sentiunt. Contendunt alii esse bufonem vel testudinem. Crocodilus autem ille non est bellua Ægyptia magnæ molis, sed genus lacertæ in sepibus & maceriis commorari solitæ. Ideò bellua Ægyptia dicta crocodilus, quod crocodilos terrestres similitudine referret. Neque enim nisi mole suâ dissimilis est lacertæ.

Coach redditur Græcis & Hieronymo Chamæleo. Nomen Hebræum, quod idem sonat ac *robur*, indicat fuisse speciem robustioris lacertæ. Bochartus credit fuisse lacertam viridem, qui pugnax est. Et lacertæ genus est Chamæleo, ut modò dicemus.

Letaa juxta vetustos Interpretes *Stellio* est, lacerta maximè venenata, similis salamandræ.

Chomet est lacerta in arenâ degens; undè nomen habet. Hebræis enim *chometon*, quod Græcis ἄμμος, arena est, ut sensit Bochartus.

Thinsemeth Græcis & Hieronymo talpa est. Bochartus probat esse

esse chamæleonem, nempè lacertæ genus, sic ab Hebræis appellatum, quia ore semper hianti aërem ducat, quo solo vesci creditur, ut referunt auctores. Nomen Hebræum indicat *aspirantem* sive spiritum ducentem. Arabes adstruunt linguam hujus-ce animalis longam esse, quam emittit ut muscas à se dissitas captet. Dicitur in horas mutari, prout lux solis est vegetior, aut calor ejus intentior. Sed & in metu, aut si aliquid illi objicitur, alios colores induit.

Semamith Græcis interpretibus est καλαβώτης, id est, stellio; quod & sequitur B. Hieronymus. Nomen autem habet illud reptile, quia variis quasi stellis, sive stillis, distinctum est & varium.

V.

De avibus mundis.

Jam de avibus agam, primùm de mundis, initium ducens à columbâ, de quâ plura habent Sacri Scriptores, quàm de reliquis omnibus simul sumptis. Si Hebræis credimus, columba erat Assyriis pro vexillorum symbolo; undè in Prophetis *ira columbæ, gladius columbæ*, ira est & gladius Assyriorum. Ex Gentilium libris discimus columbam fuisse in multo cultu apud Assyrios. Pennæ columbarum tum argenti candorem, tum pallorem auri referunt. Oculi columbarum puri & venusti sunt. Pleræque lacte videntur lotæ, adeò candidæ sunt aut mundæ. Undè inter symbola integritatis & munditiei recensentur. In voce columbæ aliquid querulum & gemebundum sonat; ideò & amoris symbolum est, sicut & simplicitatis, juxta aliquos qui falsò putant columbas carere felle. Ego verò ut alibi evinco, *simplicitas* in Evangelio idem sonat ac *integritas*. Munda est columba; ut qui integer vitæ, scelerisque purus sit, jure huic assimilari possit. Diu & procul volat columba; undè ex Arcâ emissa à Noacho: quæ docilis & homini amica, ad nidum suum redit ex locis remotissimis; quare pro tabellariâ fuere qui uterentur.

Plura dicere de columbâ non opus est; adeò enim nota, ut quicumque in Scripturis de illâ sermo fiat, obscurus esse non possit. Id unum addam, quod narratur quarto Regum. Samariæ famis tempore quartam partem cabi stercoris columbarum venditam fuisse quinque argenteis. Quæritur ad quos usus illud stercus? Alii dicunt Samaritanos urgente fame hoc stercus in cibum adhibuisse; alii pro ligno usos; alii ut stercorarent agros in urbe inclusos, & sic futuræ fami prospicerent; alii stercus illud fuisse pro sale. Bochartus observat quoddam ciceris genus appellari ab Arabibus stercus columbinum, quia formâ suâ illud legumen forsan referret stercus columbinum. Cabus tam leguminum quàm frugum, tum & cibi diurni mensura erat. Porro inter cibos usu receptos vix quidquam est cicere vilius. Undè Horatius.

cap. 6. v. 25.

Nec si quid fricti ciceris probat aut nucis emptor. Ergo ingenti fame premebantur qui tanto pretio mensuram diurnam vilis cibi comparabant.

Quam avem fons Hebræus appellat *deror*, non esse hirundinem, sed columbæ feræ speciem, nempe turturem aut palumbum contendit Bochartus. Ut dicit Jeremias. *Milvus in cælo cognovit tempus suum, turtur & hirundo & ciconia custodierunt tempus adventûs sui.* Aves migratorias esse indicat Propheta. Experimur singulis annis hirundines vere novo ad nos redire, postquam totâ hieme abfuerunt. Plinius observat notabili munditiâ hirundines egerere excrementa pullorum ex nido; adultioresque circumagi docere, ut foras saturitatem emittant. Hinc factum est, ut ex nido hirundinum dormienti Tobiæ calida stercora inciderint in oculos ejus. Nidum enim hirundo sæpiùs locat intra ipsos ædium thalamos.

cap. 8. v. 7.

Nulla avis grue vocalior est; ideò Ezechias in morbo ejulans cum grue confertur.

Kore, cujus mentio fit in Scripturâ, non significari perdicem, ut hactenus creditum est, sed rusticulæ vel gallinaginis genus Bochartus probat. Ex iis quæ de hac avi innuuntur in sacro Codice, colligere est avem esse montanam. A Græcis Interpretibus redditur nicticorax, sed hunc ce locum aliter

1. Reg. cap. 26. v. 20.

quàm nunc habet textus Hebræus, illi legebant. Græcus & Latinus Interpres Jeremiæ perdicem reddit, quam plerique *cap. 17. v. 11.* sentiunt aliena ova suffurari & fovere, & pullos ex iis natos sibi vindicare tanquam suos.

Coturnices alioqui notæ, ideò celebres sunt in Scripturâ, quia Deus his pavit Israëlitas, in quorum castra vento excitato complurimas immisit. Aves sunt migratoriæ, quas ut aquilones autumno à nobis avehunt, ita austri vere ad nos revehunt. Miram esse ubertatem coturnicum in Arabico sinu asserit Josephus. Cùm advolant in Italiam, ut Plinius adstruit, harum numero aliquando merguntur navigia, dum illæ velis insidunt. Non incredibile ergo tantam coturnicum copiam immissam fuisse in castra Israëlitarum.

De gallo & gallinâ in Scripturâ mentio fit; quid autem de illis dicere possem, priùs ignotum?

Aves *thoüciim*, quas classis Salomonis singulis trienniis advehebat, sunt pavones, juxta plurimos Interpretes. Alii volunt esse psitacos. Non prætermittendum silentio vocem *tsippor*, quæ quasvis aves significat, accommodari à vulgato Interprete passeri: sive quod textus originalis dicit de *tsippor*, id est, de omni avi, intelligit de passere; ut *transmigra in montem sicut* *Ps. 10. v. 1.* *passer*, id est, sicut avis. Ita ubi in Vulgatâ pro leproso offerendi erant passeres, intelligi possunt quæcumque aves mundæ.

VI.

De immundis avibus.

Immundas aves eodem ordine proponam, quo Moses de illis differit in Levitico, & in Deuteronom. Prima omnium est *cap. 11. v. 13.* aquila, rex avium, rostro & unguibus insignis. Pennas in *cap. 14. v. 2.* aquilis renasci insinuat Scriptura non uno in loco, ut *renova-* *Ps. 102. v. 5.* *bitur ut aquila juventus tua.* Alas aquilæ commendat Scriptura à magnitudine. His rapidissimè fertur, & summo impetu, maximè cùm in prædam ruit. Nulla alia avis sublimiùs sese effert; & huic proprium est ut maximo sit affectu erga pullos suos,

quos dorso suo excipit, dum addocet volare, & illi se credere cœlo non audent.

In censu immundarum avium *peres* est ordine secunda. Græci & Hieronymus reddunt *gryphum*. Bochartus vult esse speciem aquilæ, quæ ossifraga appellatur, ut putat à verbo Hebræo *paras*, id est, *frangere*, undè factum est *peres*.

Ozniias in immundis avibus tertia est; *halieatus* Græcis, B. Hieronymo & pluribus aliis. Bocharto *Melaneatus* est, sive *valeria aquila*, quæ robustissima est.

Daa avis, quæ & *Raa* scribitur, juxta Hieronymum & alios, milvus est. *Aja* vultur est. Speciem verò accipitris esse mavult Bochartus, qui *daia*, milvum Hieronymo, habet pro vulture nigro. Vultures aves sunt gregales.

Corvi nigredine suâ sunt conspicui. Nemini ignotum hos vesci cadaveribus. Pullos suos robustos expellunt nido, qui deinceps victum sibi quærere coguntur. Ad hoc potuit allude-
Psal. 146. re Psaltes, cum canit *qui dat jumentis escam ipsorum, & pullis corvorum invocantibus eum*: in fonte, *qui clamant*; nempe clamor ob necessitatem emissus petitionem imitatur. Corvi habitant loca deserta; ideò his usus est Deus pascendo Eliæ, dum moraretur in deserto.

Bath-jaana est alitis genus amans solitudinem, cujus vox tristis & feralis. A Græcis Interpretibus quandoque redditur *siren*; sed ut plurimùm *struthio*. Bath-jaana fœminam credit Bochartus, cujus mas dicatur à Mose *Thachmas*. Hieronymus verò & Græci *Thachmas* interpretantur *Noctuam*. Avium porrò nulla est, quæ nomine impietatis tam malè audiat quàm *struthio*. Cæteris ova fovere & pullos educare curæ est: hæc
cap. 39. ova sua, ut Job narrat, derelinquit in terrâ, ut in pulvere calefiant (Africana autem avis est) nec cogitat futurum ut illa pes conterat, & agri bestia comprimat. Duram se exhibet erga
Lament. c. 4. pullos suos, ac si non essent sui. Proinde Jeremias similis immanitatis à struthione sumit exemplum. Harum avium alacritas ex alis tota pendet; quamvis enim ad volatum sint iis inutiles, tamen illas dum currunt mirè juvant, & sunt tanquam
cap. 39. vela in navi. Indè Job in fonte Hebræo dicit *struthionem exul-*

tare elis. Nulli alteri avi in pennis tanta pulchritudo, quibus milites galeas suas ornant. Struthio avis procera est. Quando surgit, superat equum & sessorem ejus. Colum habet longissimum, & speciem mixtam ex avibus & camelis. Ex camelo enim collum & pedes sumpsit; ex ave rostrum, alas & plumas.

Sachaph Græci, Hieronymus & alii explicant larum, vernaculè *movette*.

Nets, id est, accipiter; ita enim reddunt omnes Interpretes summo consensu.

Chos nomen avis, aliis nicticorax, aliis upupa, aliis noctua, aliis bubo videtur. Nocturnæ autem aves sunt noctua, bubo ulula, pro quo nomine *ulula* potuit facilè irrepere in Vulgatam *Upupa*. Nocturnæ illæ aves tam sunt inter se similes, ut passim à Scriptoribus promiscuè sumantur. Nomen illud *chos* derivari potest à verbo quod sonat *latere*. Aves nocturnæ per diem latitant. *Chos* etiam Hebræis sonat vasis quoddam genus. Avis autem est Latinis & Græcis dicta onocrotalus, cujus in faucibus inest alterius uteri genus. Huc omnia congerit; mox perfectâ rapinâ, sensim indè in os revocat, ruminantis modo. Vocem habet valdè absonam; proindè Græcis dictus est ὀνοκρόταλος *onocrotalus*, quòd collum in aquâ mergens, spiransque, veluti ruditum asini edat.

Salach à Græcis redditur *catarrhacte*. Avis est certæ speciei, cui peculiare est hoc nomen. Solet ex alto in aquas se dejicere; undè suum nomen habet. Vescitur piscibus. Hieronymus *salach* interpretatur *mergulum*.

Jansuph, de quâ Isaïas, redditur *ibis* à Græcis Interpretibus *cap. 34. v. 11.* & ab Hieronymo. Bochartus putat esse bubonem; tum quia Isaias dicat *Jansuph* reperiri in Idumæâ: Ibis autem avis est Ægyptia, quæ extra illam non vivit; tum etiam quia *Jansuph* videtur deducendum à *Neseph*, quod crepusculum & tenebras sonat. Prædicabat Isaïas Idumæam fore desertam. Deserta autem, inquit Plinius, bubo incolit, nec tantum desolata, sed dira etiam & inaccessa, noctis monstrum. Idem Plinius inter aves inauspicatas corvum & bubonem numerat; quas aves Isaias dicto loco conjungit.

Thinſemeth, vox ipſiſmet Hebræis valdè ambigua. Nam in
cap. 11. v. 30 Levitico eſt inter lacertorum ſpecies; at ejuſdem capitis verſu decimo octavo, avis immundæ genus eſt. Græci *porphiriona* explicant, avem aquaticam, ſic dictam à colore roſtri & pedum. Hieronymus interpretatur cygnum. Bochartus cum aliquibus Rabbinis putat eſſe noctuam, cujus inſolitâ formâ reliquæ aves obſtupeſcunt. Vocem *Thinſemeth* acceptam in hac ſignificatione deducunt à verbo Hebræo *ſamam*, quod *mirari* ſignificat.

Kaath in Pſalmo centeſimo primo Græcis eſt pelicanus, & Hieronymo, quamvis alibi reddat onocrotalum. Etymon hujus vocis *Kaath* eſt verbum *Kaath*, id eſt, *vomere*. Pelicanus conchas jam abſorptas revomit, poſtquam calore ventris apertæ ſunt, ut ex iis eſculenta legat. Ardearum generi adnumeratur pelicanus, qui & congener eſt onocrotalo, de quo ſuprà diximus, exponentes quid ſit *chos*. Has duas aves *chos* & *Kaath* conjungit Pſaltes loco allegato; ubi ratione planctuum ſuorum & gemituum, his duabus avibus ſe confert. Conſtat Ardeæ eſſe genus, quæ *Butaurus* vulgò dicitur, quæ boum mugitus imitatur, caput immergens aquis, & ſpirans, quod & onocrotalos facere vidimus.

cap. 14 v. 17. *Racham* mentio fit in Deuteronomio, Græcis & Hieronymo eſt cignus. Bochartus ex Arabicâ linguâ probat *Racham* eſſe vulturis ſpeciem, qui vultur non multùm aquilæ diſſimilis.

Haſida multis in locis Hieronymus milvum reddit cum Symmacho. Septuaginta Græci Interpretes & Vulgatus interpretantur *Herodiam* vel *Herodionem*, id eſt, ardeam, quæ eſt avis aquatica, cujus aliqua ſpecies non diſſimilis ciconiæ. Nomen *Haſida*, quod ſonat miſericordiam & benignitatem, convenit ciconiæ, quæ dicitur pia erga parentes, quos alit ubi ſenuêre. Licèt autem ardea & ciconiæ ſint aves aquaticæ, tamen in celſis locis nidulantur. Ciconiæ ſunt aves migratoriæ, quæ certo anni tempore adveniunt; undè laudantur in Scripturâ, quòd tempora ſua noverint; & quia alæ illarum ad volatum inſtructiſſimæ ſint.

Anapha redditur in Vulgatâ *charadrion*; cui avi nomen fe-

fecerunt χειάδροι. id eſt, hiatus prope amnes & torrentes, in quibus nidificat hæc avis. Bochartus ex nomine Hebræo *Anapha* avem eſſe iracundam colligit; & ideò putat ſpeciem aliquam aquilæ eſſe. *Anaph* idem Hebræis ſonat quod *iraſci* Latinis. Alii interpretantur ardeam, milvum.

Duκiphath Græci & Latinus Interpres explicant upupam, quæ & alio nomine vocatur gallus ſylveſtris, aut gallus ſaxatilis. Syris *dik* eſt gallus, & *cepha* petra; undè factum nomen *duκiphath*. Ideò autem *upupam* immundam habitam veriſimile eſt, quia nidum facit ex humano ſtercore, quo nempè pro luto illinit nidum ſuum; præterquam ex cæno & ſordibus paſtum petit.

Atalleph, trajectis litteris *Aphtalel*, id eſt, avis tenebrarum, nempè veſpertilio, qui veſpere tantùm ſe ad volatum noctis præparat. Alæ ejus pellitæ. Lacte nutrit quos generat; ideò naturæ ambiguæ: medium locum tenet inter aves & quadrupedes. Ut ab aquilâ reginâ avium incepit Moyſes, ita in veſpertilione deſiit.

Phœnicis avis nulla fit in Scripturâ mentio. Attamen ſunt qui memoratum contendunt à Job in capite XXIV. v. 18. ubi in Vulgatâ eſt: *in nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies meos*. In verſione Græca: *ætas mea ſeneſcet ſicut truncus* φοίνικος *palmæ multo vivam tempore*. In fonte autem Hebræo: *& apud meum nidum expirabo: & ſicut arenam multiplicabo dies*. Nomen Hebræum ſignificat quidem *arenam*; ſed Judæi volunt hîc accipiendum pro phœnice ave, quæ producit vitam in mille, ut inquiunt, annos.

VII.

De ſerpentibus.

Ephe videtur eſſe vipera, cujus morſus vaſtiſſimis etiam belluis ſunt lethiferi. Vivipara eſt. Cæteri ſerpentes ova pariunt; ſed animal parit ſola vipera: verùm, ut teſtantur Scriptores, ubi ova intra ſe peperit mox animalia gignit. Quia in Scripturâ

vix quidquam de unâ ſpecie ſerpentum dicitur, quod non ſit omnibus commune, indè fit ut Interpretes non ſibi conſtent, dum nomina Hebræa interpretantur. Ergo viperæ nomen potuit patere latiùs, atque indè fieri quòd vocem *ephe* in tam diverſa ſignificata diſtribuunt Interpretes. Conjicit Bochartus voces *chephir* & *ſachal* non ſolùm leonum, ſed & ſerpentum eſſe nomina. *Achſub* eſt aſpis. Illa ſe contorquet, & deſcribit ſinuoſa volumina, ex quorum veluti centro pugnat, caput attollens; ideò quia ſpiris ſuis efficit quaſi aſpidem, id eſt, clypeum rotundum, aſpis dicitur. De hac in Pſalmo CXXXIX. dicitur quod habeat venenum ſub labiis; quod verum eſt de viperâ, quæ circa dentes habet veſicas plenas ſucco, quem inſundit in vulnus, quod mordendo infligit. *Pethen* etiam Interpretes explicant aſpidem. Immedicabilem eſſe aſpidis morſum aſſerunt; undè Pſaltes canit. *Venenum aſpidum ſub labiis eorum*, nempè lethiferæ criminationes. Surdam eſſe aſpidem falſum; ſed aures obturare, ut vim incantationis prohibeat, antiquitùs creditum: locus autem Pſalmi 57. de aſpide obturante aures ſuas ſic intelligi poteſt, ut ille ſerpens non magis incantantium carminibus afficiatur, quàm ſi vel ſurdus eſſet, vel auribus obtuſis. Magos olim carminibus ſuis ſive certis vocibus vim nocendi ſuam eripere potuiſſe ſerpentibus certum eſt; ſed illis quandoque ars non cedebat: tunc magis timendi ſerpentes. De tali ſerpente, cujus venenum non poſſet incantationibus extingui loquitur Pſaltes. Tales illi de quibus Jeremias. *Mittam vobis ſerpentes regulos, quibus non eſt incantatio.*

(Pſal 13. v. 3.) (cap. 8. v. 17.)

Tſeboa eſt ſerpens varius, quem hiænam vocarunt Græci & Ægyptii: etenim vox illa Hebræa propriè *tinctum* aut *pictum* ſonat; ut ſerpens alius eſſe non poſſit, quàm qui variis coloribus diſtinctus eſt. Quam *vallem Seboim* appellat Vulgatus Interpres, alii dicunt *vallem ſerpentium*, qui *Seboim* dicuntur, nimirum Hyænarum.

(1. Reg. c. 13. v. 18.)

Tſimaon, quod nomen occurrit in Deuteronomio redditur ab Hieronymo *dipſas*, qui ſerpens genus eſt viperæ; ſed hoc-ce nomen *Tſimaon* non eſſe Dipſadem, ſive nomen animalis, ſed ſiticuloſum locum probat Bochartus.

(cap. 8. v. 15.)

Tſepha

Tsepha vel *tsiphoni* est Regulus vel Basiliscus, qui non solo morsu, sed visu & sibilo nocet.

Kippoz, cujus meminit Isaïas redditur à Græcis, ab Hiero- cap.34. v.15. nymo & pluribus aliis *Herycius*; suadente scilicet soni vicinitate, quia *Kippoz* non multùm differt à *Kippod*, quod apud Hebræos nomen est *Hericii*. Bochartus contendit esse serpentem *Acontiam*, sive *jaculum*; nam nomen Hebræum significat rem subsilientem, qualis est serpens *jaculus*, sic dictus quia jaculorum instar impetu fertur.

Sephiphon est *cerastes* & *Hæmorrhous*. Cerástes latet in arenis, aut etiam in rotarum orbitis, prope viam, ut indè viatoribus insidietur. Huic ergo serpenti Jacob assimilat filium suum Dan. Gen.39.v.17 *Fiat Dan coluber in viâ, cerastes in semitâ, mordens ungulas equi, ut cadat ascensor ejus retrorsum*. Cerastæ arenam colore referunt; ut vix dignoscantur, & plerique imprudentes illos calcent. Hæmorrhous autem non absimilis est cerastæ, uterque species viperæ: utrique color arenosus & maculosus; etiam cornua habet, ut cerastes. Quin à cornibus suis Græci denominant.

Saraph esse Hydrum & chersydrum, à quibus morsi Israëlitæ aspectu æneі serpentis sanati sunt, verisimile est. Latinus Interpres & alii intelligunt *saraph* esse ignitum serpentem, quem Græci *Presterem* sive *causonem* appellant, vel propter igneum colorem, vel quia urit veneno suo. Scilicet post morsum *Presteris*; statim per membra sparguntur pustulæ urentes: Morsis accidit tumor, & dolor continuus & ardens. Hæc conveniunt hydro, qui habitat in paludibus; quæ cùm exsiccatæ sunt, & in sicco degere cogitur, fit *chersydrus*, id est, hydrus ἐν χέρσῳ, *in sicco* degens: tunc verè & *saraph*, id est, *ardens*. Loquitur Isaïas de *saraph* volante sive alato. Memorant authores in Ægypto serpentes pennatos, qui hydrorum speciem habeant. Constat certis testimoniis alatos serpentes reperiri, quibus pennæ insunt, quales vespertilionibus. Tales potuit Deus immittere in Israëlitarum perniciem. Ideò autem Deus formam horum serpentium ardentium ære jussit exprimendam, quia æs maximè in Oriente ignitum sive fulgidum erat, & ideò

idoneum ignitis sive ardentibus serpentibus exprimendis. Plutarchus in libro VIII. Symposiorum quæstione IX. mentionem facit morbi, quo videntur ægrotasse Israëlitæ læsi à serpentibus. *Maris rubri incolæ affectionibus novis & nunquam auditis tentati sunt. Nam dracunculi quidam parvi crura & brachia edentes eruperunt, qui si tangebantur, statim emergebant, atque musculis infixi minimè tolerabiles inflammationes pariebant.*

Thannin duo significat, nempe *Draconem* & *Cetum*, ac si cetus sit draco marinus. De quovis serpente interdum hoc nomen usurpatur. Porro Dracones à serpentibus mole præsertim differunt. Visos Dracones longitudinis plusquam sexaginta cubitorum historici afferunt.

VIII.

De insectis animalibus.

Locustæ decem nomina habent in Scripturâ. Primùm appellantur *Arbe*, nempè à copiâ, cùm nullum animal sit fœcundius. Derivatur *Arbe* à *raba*, id est, multùm. Secundùm locusta dicitur *Gob*, à verbo *gab*, quod apud Arabes sonat *è terra emergere*, seu *scaturire*. Locustæ cùm pariunt, primùm fiunt vermes ovorum specie, qui terrâ quadam prætenui tanquam membranulâ ambiuntur, unde evolant: Tertium locustæ genus dicuntur *Gazam*, à voce *gazaz*, quod *tondere* est & *abscindere*; præacutis enim suis dentibus non solùm gramen, sed & segetes atque arborum tenuiores ramusculos ita corrodunt, ac si amputarent. *Gazam* autem interpretatur Hieronymus *Erucam*. Quartum locustæ genus nominatur *Chagab*. Quintum *Chanamal*. Sextum *Chasil*, à verbo *chazal*, quod *consumere* significat. Septimum *Chargol*. Derivat illud Bochartus à verbo Arabico, quod sonat *longâ serie ferri*. Non semel locustarum examina integros Poloniæ tractus devastârunt. Octavum *Jelek* à *lingendo*, quia linguâ suâ lingit sata & fruges. Nonum *Solam*. Chaldaicè autem *solam* est *vorare*, *absumere* Decimum *Tsclatsal*, à *tsallal*, quod est *tinnire*, nempe ab alarum strepitu.

vel à *tsellel*, *umbra*. Tanta locustarum examina per aërem visa sunt volitare, ut diem eriperent. Attamen in Deuteronomio *Tsclatsal* redditur à Græcis ἐρυσίβη. à vulgato *Rubigo*. cap. 28. v. 42.

Hæc decem locustarum nomina indicant diversas species, ut ex Joëlis textu originali patet ubi residuum *Gazam*, comedit *arbe*, & residuum τῦ *arbe* comedit *Jelek*, & residuum τῦ Jelek comedit *chasil*. In Levitico quatuor numerantur locustarum species, nimirum *arbe*, *jolam*, *chargol*, & *chagab*; quibus omnibus hoc commune est, quòd sunt alatæ & quadrupedes, & ad esum concessæ. In vulgatâ nostrâ occurrit non rarò *bruchus*, qui species est locustæ, à Græco βρῦχος. quod nomen Græcum fit à verbo βρύχειν, quod sonat *edere*. Etiam in Vulgatâ inter species locustarum numeratur *Attacus* & *ophiomacus*, id est, *pugnans cum serpentibus*. Porrò locustæ tanto volant pennarum stridore, ut alites esse credantur; unde Joannes in Apocalypsi, *vox alarum earum*, loquitur de locustis, *sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum*. Quid locustis innumerabilius & fortius, quibus humana industria resistere non potest? Tanto ordine volitant, ut ne puncto quidem ungueve transverso declinent. Hoc nuper in hac Provinciâ Palæstinæ vidimus, verba sunt B. Hieronymi. Ex iis intelligere est quantùm potuerint nocere Ægypto locustæ, quas Moses excitavit. Ventorum autem impetu earum examina huc vel illuc impelluntur, Deo ordinante, qui illis insectis plerumque usus est ad edomandos hostes suos. Inter locustas plures mundæ sunt, ut diximus, & his-ce plerique populi in Oriente etiam tunc temporis vescuntur. Ergo Joanni non fuit peculiare, quòd locustis & agresti melle, sed quòd his solùm cibis uteretur, iisque fortè oblatis. Plurimum de locustis sermonem fecimus, quia creber de illis in sacro Codice sermo. cap. 1. v. 4. cap. 11. cap. 9. v. 9.

De muscis pariter loquendum; quarum septem species in Scripturâ numerantur. 1. Musca propriè dicta. 2. Apis quæ mel & ceram conficit. 3. Vespa & crabro; sola enim magnitudine differunt: crabro major; utriusque aculeus timendus, venenum enim in vulnus infundunt. 4. Oestrum seu asilus. Solet genus illud muscæ agitare boves, equos, & alia animalia. Bos

percussus œstro non ampliùs sui compos est : omni jugo excusso in devia fertur, tanquam rabie percitus. 5. Canina musca, Græcè κυνόμυια *cunomia*, quæ censetur inter muscarum species. Sed B. Hieronymus vult legi in Græca versione κοινόμυιαν *cenomiam*, quasi dicat omnem muscam, aut mixturam muscarum. In fonte Hebræo est vox *arob*, quæ idem sonat ac *colluvies, mixtura*; ideò vulgata habet non *cunomiam*, *cenomiam*. 6. Culex, quem tubâ & lanceâ esse armatum Tertullianus eleganter dicit. 7. Sciniphes, qui sunt palustres culices. Mirum est quòd hujuscemodi bestiolis utatur Deus, ut vindictam repetat ab hostibus suis. Sic cunomias, id est, muscas canes, vel cœnomias, id est, colluviem muscarum immisit in Ægyptios. Quæ verò bestiolæ dicuntur in Vulgatâ nostrâ *ciniphes* vel *sciniphes*,
Exod. cap. 8. v. 17. quibus affecit Deus Ægyptios in fonte *cinnim*, à plerisque non habentur pro muscis, sed pro pediculis, quibus vilibus & contemptis animalibus castigatos voluit Ægyptios, inquit Philo. Pediculos non solis hominibus, sed & pluribus aliis animantibus adhærere certum est.

Pulicis & mentionem facit Scriptura, cui se comparat
1. Reg cap. 24. v. 15. David, se vilem homuncionem dicens. De his-ce insectis & cæteris nihil dici potest quod ignotum sit. Notæ formicæ, & nota sapientia earum, in parandâ annonâ æstatis tempore, pro venturâ hieme. Conspicua aranearum in texendis suis cassibus ad capiendas muscas solertia. Casses autem sive fila aranearum, quæ retinent muscas, sed à vespis perrumpuntur, rem nullius pretii indicant. Quis ignorat & quandoque non expertus est à tineis pannos erodi & consumi? Tinea est vermis: verminum autem species diversæ; alii animantibus mortuis, alii arboribus etiam vivis inhærent. Scorpio in caudâ aculeum habet, quo cutem aperit, & eadem plagâ venenum diffundit. Corpus ejus figura est ovi, in quo caput ita conditum est; ut vix emineat.

IX.

De aquaticis animalibus.

Superest ut de animalibus, quæ vivunt in aquis, sermo à nobis fiat; & ille brevis, quoniam de paucis aquaticis animantibus agat Scriptura; & ea tantùm attingamus, quæ non vulgo nota sunt. Cui autem ignotæ ranæ; & ex iis quæ centies expertus est in illis, sine ullâ aliâ doctrinâ, non percipiat clarè quæ narrat sacer Codex de ranis, quas Deus excitavit è flumine Nilo, & in Ægyptiorum penetralia induxit?

Cùm Matthæus dicat Jonam fuisse in ventre ceti, non decet intelligere cetum propriè dictum, quales Balæna, vel Pristis, aut Physeter, quæ ut ut vastæ belluæ, tamen gulæ meatus habent ita angustos, ut solidum hominem deglutire haud quaquam possint. Quin Thomas Bartholinus Danus asserit balænas nec in mari Mediterraneo, nec in mari Persico reperiri: & omnes balænæ, quæ in Gronlandiâ nostrâ, inquit ille, & Islandiâ capiuntur, cujuscumque generis, etiam inusitatâ corporis mole, vastoque capite, ex cujus linguâ solâ decem octo tonnæ adipis exprimuntur, tam angustas tamen fauces habent, quæ vix brachium hominis capiant. Proinde ceti nomine piscem aliquem è cetaceis intelligi satius est; nempe piscis magnus erat, qualis canis marinus, cujus tria sunt genera; atque ex iis quidam sunt tantæ magnitudinis, ut cetis robustissimis meritò accenseantur. *Charcharias* alii vocant, ab asperitate dentium & acumine: alii *Lamias* & *Lamnas*, à gulæ vastitate: λαιμὸς *gula*. In horum ventriculo loricati homines integri reperti sunt. Citatus Bartholinus vidisse testatur exuvias *Charcharia* longiores vicenis pedibus. Ego ipse vidi caput *charcharia*, cujus rictus ita amplus erat, sive fauces habebat tam patentes, & tam latum œsophagum, ut facilè hominem deglutire potuerit. cap. 12. v. 40.

Apud Isaïam mentio fit *Leviathanis* serpentis, quem Propheta *Vectem* vocat. Bochartus conjectat esse *zygænam*, qui cap. 27. v. 1.

piſcis gerit in capite jugum tranſverſum librile ; undè nomen Græcum. Quia verò pariter videtur habere formam mallei, dicitur & *piſcis malleus*. Leviathanis nomine appellantur piſces cetacei ſive magni ; etenim magni piſces *cete* appellantur. Itaque de Zigænâ potuit loqui Iſaïas ; quem piſcem vocant *vectem*, quia ejus caput inſtar eſt vectis tranſverſi.

Cùm Tobias in Tigri flumine ablueret pedes ſuos, in ſe irruentem piſcem vidit, quem excitatus voce Angeli comitis arripuit, & in ſiccum traxit ; & carne ejus ſale conditâ, cibos in decem dierum ſibi & Angelo paravit, ſervato corde, cujus fumo dæmonium pelleret, & felle, quo albugines ex oculis patris abſtergeret. Bochartus ſentit piſcem illum fuiſſe *ſilurum*, qui inter piſces amnicos ratione molis, roboris & audaciæ facilè primas obtinet. Immenſa ſcilicet eſt huic voracitas, rictus oris maximè patens, labia aſpera in limæ modum. Omne animal appetit, demergit natantes equos ; ut non mirum ſit ſi inſurrexerit in Tobiam, & ille ad aſpectum ejus expavevit. Carnes Siluri ſalitæ ſufficere potuerunt in viaticum. Fel ejus adhiberi ad oculorum cicatrices, ſuffuſiones & alias hebetudines medici ſcribunt. Suffitu quorumdam piſcium dæmones pulſos, ſunt qui adſtruant.

cap. 40. & 41. Sic *Behemot* & *Leviathan* deſcribit Job ut appareat eſſe beſtias vaſtæ molis. Undè factum, ut plerique putaverint *Behemoth* eſſe elephantem : & *Leviathan*, balænam. Bochartus putat *behemoth* eſſe hippopotamum, & *Leviathan* crocodilum. Utrumque conjungit Job. Nomen *behemoth* ſignificat belluam majoris molis, qualis eſt hippopotamus, vivens in aquis & in terrâ : depaſcitur enim frumentum & fœnum ; ideò Job de eo dicit, *fœnum ut bos comedit :* addit virtutem ſive robur ineſſe umbilico ventris ejus. Neque enim telis trajici poteſt pellis ejus. Oſſa illi firma ſunt. Talis deſcriptio convenit hippopotamo. Deus applicavit illi, inquit Job, gladium ejus. In fonte *Hereb* ; undè facta vox Græca ἅρπη, latina *Harpe*, quæ ſignificat gladios leviter curvatos, & falcibus ſimiles. Dentes autem exertos habet, molliter flexos, acutos, prælongos, quibus tanquam *Harpe* vel enſe curvato in modum falcis fruges deme-

tit & corrumpit. Ideo à Græcis tribuitur illi ἅρπη, *Harpe*. Non timet fluvios, ut de eo dicit facer Scriptor; videlicet qui & sub aquis vivere possit saltem diu. Capitur dolo: circa cubile ejus fossa excavatur, quæ obtegitur cannis & arenâ; ibi latet arca in quam bellua decidens includitur. Hoc est quod dicit Job, *In oculis ejus quasi homo capiet eum.*

Leviathan & *Thanin* promiscuè sumuntur ad significandos dracones, quorum formam & flexum aliquo modo referunt, tum quoscumque magnos pisces, phocas, lamias, quorum aliqui mammas habent, & lactant parvulos suos, ut supra vidimus. Crocodilum autem & Leviathanis nomine describi in loco allegato Job, opinatur Bochartus. His quæ diximus de crocodilo addam, quòd sit quadrupes, lacerto viridi non multùm dissimilis: linguam habere brevissimam, & adhærentem maxillæ inferiori; ideò ab aliquibus elinguis dictus est. Rictum habet immanem: pellem squammis horrentem & durissimam. Mole suâ & robore stupendus. Nostri instituti non est verba singula quibus Job crocodilum sive leviathanem describit, expendere.

Sanguisuga, quæ inter aquaticà animalia numerari potest, nullam in Scripturâ fieri mentionem contendit Bochartus. Notat eam dici ab Hebræis *alaka*; & nomen *aluka*, quod reperitur in Proverbiis, & ab Interpretibus *sanguisuga* explicatur, cap. 30. v. 15. esse intelligendum de fato, sive de eo quod appensum est unicuique ex decreto Dei; quo modo Arabes sumunt illam vocem. Salomon ait in Vulgatâ: *sanguisuga duæ sunt filiæ, dicentes affer, affer.* Quas filias sanguisuga habeat vix concipitur; verùm decreti divini duæ filiæ sunt, infernus & perditio, quæ nunquam implentur, ut loquitur idem Salomon. Prov. cap. 27. v. 20.

X.

De animalibus dubiis vel fabulosis.

Ut saltem brevi sermone perstringam omnia quæ Bochartus fuso & docto opere persecutus est, subjiciam quæ habet de

cap. 14. v. 5. dubiis & fabulosis animantibus. In Deuteronomio in fonte nominatur quoddam animal AKKO. Græca & Vulgata versio reddunt *Tragelaphum*, id est, hircocervum. Plerisque visum est fabulosum animal; sed oculati testes Parisiis & in Germaniâ se vidisse referunt.

Gryphes aves auritas, quadrupedes, rostro & alis aquilæ, lupi vel pardi corpore, leonis unguibus, finxit antiquitas & ipsa explosit. Tamen nominantur Gryphes in Levitico & in Deuteronomio. Vocem Hebræam *Peres* Græci verterunt γρῦπα sed verisimile est eos intellexisse γυπαιέτον *gryphaquilam*, nempè speciem aquilæ, cujus nasi vel rostri notabilis est aduncitas. Sic illi Interpretes fictitias illas gryphes neutiquam nobis proponunt credendas.

Raa vel *Daa* avis in immundarum avium censu ponitur.
Deut. cap. 14. v. 13. Vulgatus ponit *ixion*, cujus nominis nulla est avis. Bochartus, mutato literarum ordine, legendum putat non *ixion* sed *oxyn*. Avis autem est quæ Græcè dicitur ὀξὺς; quæ visu pollet & volatu. *Raa* idem est ac *vidit*. Quæ avis in Deuteronomio *Raa* appellatur, in Levitico dicitur *Daa*, quod verbum sonat *volavit*.

cap. 4. v. 11. In Græcâ versione Job fit mentio *Mirmecoleontis*. Putatum est id animal esse speciem Scarabæi, qui infestus est formicis; undè appellatur *formica-leo*. Sepelit se arenâ, & dum formicæ transiliunt, prodiens ab insidiis eas necat, & his se pascit. Verùm de illo animalculo nec cogitabant Græci Interpretes. In fonte est *laisch*, quod nomen proprium est leonibus quibusdam; inter quos constat aliquos dictos *mirmecoleontes*. Vocem *laisch* de leonibus Vulgatus Interpres explicat.

Constat phœnicem avem, quæ per mille annos vivat, & ipsa suis ex cineribus renascatur, figmentum esse. Verùm quia φοῖνιξ, nomen hujus avis, & cujusdam arboris est, nempe palmæ, qui septuaginta Senes vertêre in Latinam linguam, putavêre mentionem avis phœnicis fieri; sed agitur de patriâ arbore, quæ φοῖνιξ dicitur. Vulgatus Interpretes in hunc errorem non lapsus est.

In ipsâ autem Vulgatâ nostrâ monstrorum, quæ fictitia sunt, nomina

nomina leguntur; verùm non proponuntur ut animalia quæ verè existant, sed tanquam spectra *Dæmonum*, in solitariis locis apparere solita. Vocem *jiim* faunos ficarios interpretatur B. Hieronymus in Jeremiâ, quæ significat spectra quæcumque terribilia; quales fauni, quibus tribuebant Romani terrores panicos, & quæcumque alia spectra, quæ varias induentia formas in hominum conspectum veniunt, & metum ipsis incutiunt. Faunus scilicet idem Deus qui *Pan*. Itaque nomine Fauni reddidit Hieronymus vocem Hebræam *jiim*, undè *Eima*, terror, quia nomen illud inderet notionem alicujus terriculi. Cur verò Fauni dicerentur *Ficarii*, non ita liquet. Ficus præter fructum denotat tumores, ulcus durum, callosum & rotundum, sive glandulosas eminentias, quibus opplebatur facies Satyrorum, qui iidem sunt ac Fauni. Ficarii ergo illi appellabantur, à turpi eorum facie. cap.50.v.39.

Fauni & Satyri finguntur hircipedes & pilosi. Hircus est animal hirsutissimum. Cùm ergo Ægyptii inter deos hircum retulissent, ideò idola & dæmones *sahirim* appellantur, id est, hirci sive pilosi. In Vulgatâ nostrâ Isaïæ *ibi pilosi saltabunt*, id est, dæmones, qui in specie hircorum apparuêre Beato Antonio. cap.13.v.21.

In versione Græca & Latinâ Isaiæ occurrit Sirenum nomen in iis locis Scripturæ ubi agitur de luctuoso & ferali in solitariis cantu, qualem Ethnici fingebant esse Sirenum, quarum cantu illecti nautæ incidebant in scopulos. Interpretes nomen illud rei significandæ aptum crediderunt, etiam si nullæ unquam extiterint Sirenes, quarum scilicet superiora essent virginum, inferiora piscium. cap.13.v.22.

Dubitatur quid sit *lilith* Isaïæ. Alii putant esse avem nocturnam. *Lilith* venit à nomine Hebræo *lil* sive *lail*, quod noctem significat. Spectri genus esse Veteres summo consensu docent, etsi de specie non constet. Senes Græci reddunt ὀνοκενταύρους *onocentauros*, Vulgatus Interpres *lamiam*, qui piscis est. Terrorem quidem potest incutere piscis ille, quia forma ejus extraordinaria. Quoquo nomine exponatur *lilith*, indicare voluit Isaïas rem quæ terrere potest, cujus formidine justus libe- cap.34.v.14.

Psal. 90. ratur. *Non timebit à timore nocturno*, ut canit Psaltes. Onocentauri autem sunt mixtum animal ex asino & homine, quale liquet nullum extare, nisi aliquando biformes esse partus contingat. Certum enim est monstra generari; sed illa diu non vivunt. Quid ergo ipse Vulgatus Interpres usurpat onocentaurum nomen, dicto loco Isaiæ: *& decurrent dæmonia onocentauris?* In fonte vox jam exposita *Iiim* legitur. Ibi ergo apud Interpretem vulgatum onocentauri nihil aliud sunt quàm dæmonum spectra. Describit Propheta locum solitarium & ignotum, in quo facilè percellitur animus inani formidine monstrorum, quæ plerumque credit metu potiùs quàm visu. Ibi, inquam, onocentauri ponuntur pro quibuscumque terrificis spectris.

CAPUT III.

De re herbariâ, frumentis, leguminibus, arboribus, fructibus & plantis sacri Codicis.

PLantas omnes, de quibus fit aliqua mentio in Sacris Codicibus, enumerabo brevi sermone; neque enim de illis plura occurrunt fusiùs exponenda, sive quia difficilia sint, sive quia scitu utilia. Nomine plantarum complector omnes arbores, frutices, frumenta, legumina, olera, omnem rem herbariam. Notum est plantas semine provenire, aut plantis alicujus radicis, aut propagine, aut avulsione, aut surculo, aut insito & consecto arboris trunco. In Scripturis autem nomen seminis latè accipitur pro quocumque principio, ex quo plantæ nascantur. Significat illud nomen supra dictos omnes nascendi modos. In Genesi sic loquitur Deus. *Germinet terra herbam virentem facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructum juxta genus suum, cujus semen in semetipso sit super terram.* Ibi semen intelligi debet principium illud quo planta ex plantâ nascitur, quoquo modo id fiat; sunt enim arbores, quæ semine carent, aut saltem sine semine nascuntur. Quæ autem

cap. 1. v. 11.

similitudines in sacro Codice petuntur ex agrorum culturâ, ex satione vel insitione, tam apertæ sunt, ut nullum operæ pretium esset his explicandis immorari. Attamen si occurrat quæpiam difficultas circa hæc omnia quæ præsens caput complectitur, licèt concito cursu feramur, non prætermittemus.

Priusquam suscipiam enumerandas diversas plantarum species, præcipuas cujusque plantæ partes in genere exponam; ex quibus multæ ducuntur similitudines in sacro Codice. Primùm *radix* est ima pars stirpis in terrâ defixa, origo & fundamentum totius, per quam alimentum trahitur & coquitur. E radice *caudex* prodit sive stipes, alimentum in ramos & frondes deferens. In herbis *caulis* dicitur *caudex*. Finditur & funditur in *palmites* sive *ramos*, qui quasi brachia sunt. His innascuntur *gemmæ*, *flores*, *fructus*, *folia*, & *surculi novellæ plantæ*. In vulgatâ nostrâ surculus nominatur *virga*; ut *virga de radice David*, pro surculus de radice David. *Stolones* & *propagines* adnascuntur velut soboles. Hæc nemini ignota sunt. Ordine alphabetico recensebo omnes plantas, de quibus in sacro Codice mentio fit.

Abies est arbor altissima, rectissimaque, cujus par inferior enodis: Gallicè *sapin*, Hebraicè *berosch*, Græcè ἐλάτη *elate*; quod nomen etiam datur à vulgato Interprete trunco cæterarum arborum. In Canticis, *coma ejus sicut elatæ palmarum*. *cap. 5. v. 11.*

Absynthium. Herba insignis amaritudinis, *absinthe*. Ex hoc amarissimo frutice Scriptores sacri passim similitudines desumunt, easque impiis accommodant. Sic cùm Deus apud Jeremiam improbis tristia, acerba, amarulenta minitatur, ac calamitates denuntiat: *Ecce ego*, inquit, *cibabo populum absynthio*. *cap. 9.* Ubicumque Scripturarum absynthii fit mentio, maximam atque acerbissimam calamitatem, animique tormentum instare indicatur. Undè stella illa Apocalypseos, quâ cadente omnia amaritudine imbuta sunt, appellatur *absynthium*.

Ahaloth redditur à vulgato Interprete *Aloë*, quæ herba est amarissimi saporis. Alii *ahaloth* interpretantur *santalum*. Plures sunt nominis arbores crescentes in Indiâ, quæ diversi sunt coloris, Gallicè *des santaux*. Sed & est arbor dicta *aloë*,

saltem in officinis mercatorum. *Voyez Pomet histoire des drogues.*

Amygdalus. Arbor, *amandier*, quæ mense Januario, aut paulò seriùs, statu cœli adhuc rigido, florescit. Undè ab Hebræis appellatur *schaked*, à verbo *schakad*, id est, *maturavit, advigilavit*; quia scilicet inter arbores amygdalus prima
cap. 1. v. 11. flores edit; quò allusum est à Jeremiâ. Ubi in Vulgatâ est, *virgam vigilantem video*, in fonte est, *baculum amygdali video*. Quemadmodum amygdalus maturat & accelerat florere verno tempore; sic & Dominus declarat se acceleraturum mala in-
cap. 12. v. 5. ferre populo suo. Similiter in Ecclesiaste, cùm Salomon de sene agens dicit: *& florebit amygdalus*, significat senem canos accelerare sæpè priusquam putarat. Incautis enim nec opinantibus obrepit senectus. Vel admonetur homo quòd citò albescet canitie, quemadmodum amygdalus, quæ candidissimos in summitate flores producit, ac longè se spectandam exhibet. Ideò cùm vellet Deus insigni miraculo ostendere Aaronem à se electum, fecit ut virga Aaronis florem pulcherrimum emitteret, qualem amygdalus. Ex illâ enim, turgentibus gemmis, flores emerserunt, qui foliis dilatatis amygdala
Num. cap. 17. v. 8. protulerunt.

Arborem Hebræis dictam *luz*, quam Judæi habent pro *co-*
cap. 30. v. 37. *rylo*, Gallicè *coudrier*, Latinus interpres in Genesi interpretatur *amygdalum*, Græci καρύινον, id est, *juglandem*, nempè arborem ferentem nuces. Gallicum *coudrier* à nucibus suis etiam *noiselier* dicitur.

Anethum. herba boni odoris, *Anet qui ressemble au fenoüil.*

Arundo, aquaticus frutex, *roseau*. Nutanti est cacumine, aurâque levissimâ hinc indè impellitur. Ergo fulcire non potest, nec præsidio esse. In Scripturâ dicuntur baculo arundineo inniti, qui spem suam ac fiduciam collocant in illo à quo fulciri non possunt; vel quia summitas ejus acuta perforat manum quæ huic innititur. Nascuntur arundines in locis uliginosis & desertis, quæ non coluntur; ita *feræ arundinis* sunt agrestes feræ. Facili negotio arundo frangitur; ita fragilitatis symbolum est: quò autem Isaias indicet futuram mansuetudi-

nem Christi, qui oneri non esset, nec pede superbo protereret *cap. 42. v. 3.* hostes suos, dicit *calamum quassatum non conteret*; calamus autem & arundo sunt idem frutex. Undè in Matthæo *arundinem* *cap. 12. v. 20.* *quassatam non confringet*: adeò lenis erit incessus ejus; id est, adeò se geret mitem.

Bdellium. Nomen illud reperitur in Latino Interprete, sicut in Græcâ versione; Græcis autem & Latinis est arbor nigra, gummi genus exudans, quod & ipsum bdellium vocatur. Verùm alibi observamus Hebræum nomen *Bedolach* non arborem aut gummi, sed gemmam significare.

Borith nomen est Hebræum, quod vulgatus Interpres in Jeremiâ expressit tantùm Latinis caracteribus; in Malachiâ verò interpretatur herbam fullonum, id est, *smegma*; quod nomen est Græcæ originis, significans, quidquid emaculat & abstergit sordes, Gallicè *du savon.* Interpres Vulgatus *Borith* accepit pro herbâ, nempe qualis ista est quæ nascitur juxta littora maris, vernaculè dicitur *de la soude.* Hæc comburitur, & ex cineribus ejus educitur sal beneficio aquæ. Nimirum hi cineres eluuntur aquâ; quæ horum sale sese imbuit. Imbuta commiscetur cum oleo vel cum aliâ materia pingui, in ollis quibus subjicitur ignis. Concoquuntur aquæ illæ, & in fumos abeuntibus, cum sale oleum concrescit, & conficitur sapo. Operæ autem pretium est advertere fullonem in Scripturâ artificem esse, qui purganda, polienda vestimenta accipit. Unde Marcus Evangelista dicit de vestimentis JESU CHRISTI *cap. 9. v. 2.* in Transfiguratione: *qualia fullo non potest super terram candida facere.*

cap. 2. v. 22. *cap. 3. v. 2.*

Buxus. *Arbor* exigua, semper virens, *boüis.* Lignum adeò durum, ut cariem non sentiat, & tam ponderosum, ut in aquâ subsidat. Ita fit ut si quid illi insculpatur, non facilè oblitteretur aut exolescat. Isaïas à Domino jussus est scelera Judæo- *cap. 30. v. 8.* rum describere, atque asservare in monumentis publicis. Non definitur in fonte quâ ex materiâ Propheta jussus sit assumere tabulas; sed quia buxum idoneum erat, sic loquitur noster Interpres. *Nunc ergo ingressus scribe ei super buxum.*

Calamus idem quod canna & arundo; sed est calamus odo-

ratus, qui est arundini similis aspectu, multis geniculatus nodis, casiæ sapore, & tactu mollis, & cùm frangitur scissilis, intus araneosus, locum in quo nascitur suavissimo replens odore. Provenit in Arabiâ, in Indiâ, & in Syriâ juxta Libanum montem.

Capparis frutex est firmioris ligni, senticosus & humilis, cujus flos & baccæ *des capres* in ciborum condimentis laudantur eo quòd appetitum excitent. Nomen hujus fruticis usurpat
cap. 12. v. 5. Ecclesiastes tempus senectutis describens. *Et dissipabitur*, inquit, *capparis*. Nomen Hebræum significat appetitum sive appetendi facultatem, quæ in senibus elanguescit, simul & dictum fruticem. Senibus autem nec *capparis* restituere potest appetitum.

Carduus è numero est stirpium, quæ sponte atque invitis colonis quandoque erumpunt, aculeis infestæ ac sementi noxiæ. Quo-circa cùm Deus maledictionem Adamo transgressori atque ærumnas & vitam laboriosam impendere denuntiat: *ma-*
cap. 3. *ledicta terra*, inquit Genes. *in opere tuo, in sudore vultûs tui vesceris pane tuo, spinas & tribulos, sentes & carduos germinabit tibi*. Carduorum multæ species, quæ nullum præstant commodum, nisi cardui quorum aculei, quibus omnes horrent, cum firmiores sunt, pectendis pannis serviunt.

Carex. Herba acuta & durissima, uliginosis & palustribus locis plurima nascens. Indè fit *carectum*, locus caricibus plenus, quales sunt ripæ fluminum, puta Nili, in cujus ripâ Moyses expositus est à parentibus.

Carica. Vide *ficus*.

Cedrus arbor est procera, perpetuò virens, folio duro, acuto mucrone, medullâ rubente & odoratâ. Huic æterna materies, cariem non sentiens; undè classibus & domorum tectis ædificandis imprimis est idonea. Proverbialiter *digna cedro* dicuntur, quæ promerentur immortalitatem. Sunt qui putant ligna quæ *sethim* in sacro Codice dicuntur, esse ipsam cedrum. Poma fert similia abietum pomis. *Pomme de pin*. Ex cedro defluit resina.

Cicer. Genus leguminis, Gallicè *pois chiche*.

Coccus vel *coccum* frutex est habens exiles ramos & folia aculeata, quibus adnascitur *coccus* seu granum tinctorium, quod colorem rubrum ac rutilantem exhibet aspectu gratissimum. Huic, inquam, frutici parvo & surculoso grana ut lentes adnascuntur; quæ scatent intùs parvis vermiculis, quorum sanies coccino tingendo præclara est, & parit eximium illum colorem *l'écarlate*, quem nos miramur & adorarunt veteres, quo induti reges & viri divites superbiebant. Coccus in Scripturâ sumitur pro ligno ex quo decerpuntur grana cocci; ut in Levitico, ubi *cap. 14. v. 6.* ex cocco & cedro & hyssopo conficitur fasciculus, ad respergendum leprosum sanguine passeris. Ibi autem lignum *coccus* appellatur *vermiculus*. Nimirum in fonte Hebræo *coccus* appellatur modò *schani*, modo *Tholaath*. Postremum illud nomen vermiculum notat. Cur *coccus* dicatur vermiculus apertum est, quia grana ejus vermiculis scatent. Nomen autem *schani* derivavit vulgatus Interpres à verbo *schana*, iteravit sive *secundò fecit*; undè sæpiùs coccum appellat *dibaphum* sive *bistinctum*. Reipsâ purpura bis tincta celebratur à veteribus; sed non ideò aspernanda est conjectura virorum doctorum, qui *Schani* deducunt à verbo *Schanan*, *acuere*: ut *Schani* propriè significet fruticem aculeatum, cui adhæreant grana tinctoria, sive cujus in granis nascantur vermiculi, quorum sanie efficiebatur color coccineus ille, de quo sæpiùs sermo in sacro Codice, qui modò *schani*, modò *Tholaath*, modò simul utroque nomine significatur. Nascitur in Galliâ arbuscula, cujus folia sunt pariter aculeata qualia sunt *paliuri*, vernaculè *du houx*: illa producit grana, quæ vulgò dicuntur *de la graine d'écarlate*. An sit Hebræorum coccus alii quærant.

Colocynthis: cucurbita sylvestris est, *courge sauvage, coloquinte* Mali citrii sive aurangii magnitudine est. Si extima putaminis pars florescens cultro adimatur, eximiæ nec prorsus ferendæ amaritudinis. Quod indicatur in Regum historiâ. Cùm enim *Lib. 4. cap. 4.* Elisæi famulus inter aliàs herbas ignarus in ollam coquinariam colocynthida conjecisset, & Discipulis Prophetæ apposuisset in cibum; *Mors in ollâ*, hi exclamavere ad illum: injectâ autem farinâ in ollam, omnem ejus amaritudinem mutavit.

Copher, *cyprus* aut *cyperus* arbor odorata, cujus fructus racemorum ad formam succrescit. Frequentissimum est in Palæstinâ hoc arbustum. Ad mali punicæ proceritatem assurgit. Fertur cyprus similis esse ligustro Gallicè *Troesne*; sed alia arbor est, aromaticum quid maximèque odoratum spirans, cujus nunquam decidunt folia; quæ proprietates non conveniunt ligustro.

Coriandrum, herbæ genus est, Gallicè *coriandre*, grana ferens, quæ saccharo integuntur. Agri Parisini, maximè in Alberti villâ *Aubervilliers*, abundant coriandro.

Crocus, vernaculè *safran*, emittit flosculum cærulei coloris, in cujus medio velut crocea stamina ac filamenta se proferunt fragrantissimi odoris. Crocus cor recreat, ideò non sine ratione
Cant. cap. 4. in sponsæ hortulo ac viridariis, cùm odoratissimis aliis herbis interseritur. Croceus color, *couleur jaune*, *rougeatre*, dicitur
cap. 4 v. 5. à croco. Ubi in vulgatâ legimus in Lamentationibus. *Qui nutriebantur in croceis*, id est, qui crocei coloris vestimentis utebantur, *amplexati sunt stercora*: in coccino, ut habet fons. Coccineæ vestes erant vestimenta regia, quas qui priùs induebant, amplexaturi erant sordidas, nempe sortem aliam experti.

Cucumer sive *cucumeris* herba est nota, *concombre*; olim Hebræis usui & Ægyptiis, qui abundabant cucumeribus, peponibus, porris, cœpis, & alliis, de quibus non opus est ut plurima dicamus. Cucumerarium locus est cucumeribus consitus.

Cyminum aut *cuminum*, herba notissima, quæ fœniculo *fenoüil* non dissimilis est foliis suis; Gallicè *cumin*, ou *anis aigre*.

Cupressus aut *cypressus*, arbor procera, caudice oblongo & recto, folio pini, sed molliore, neque ita pungente, odore vehementi. Babylonia regio abundat cupressis, quæ cùm sint picatæ arbores, non ita putredini cedunt. Ex cupressis Arcam à Noë conflatam esse sunt qui credant. Hebraïcè *cupressus* vel *cypressus* dicitur *gopher*, ut plerique putant; mihi enim nomen illud Hebræum videtur in genere significare arbores quæ
cap. 6. v. 14. picem habent. Undè quod in Genesi Arca Noë dicitur facta

ex

ex lignis *gopher*, Vulgatus rectè reddit *ex lignis bituminatis.* Verbum Hebræum *Caphar* significat *picavit, pice obduxit*; nec multùm dissimile est *Gophrith*, id est, sulphur.

Dudaim. Vide *mandragora.*

Faba genus leguminis notissimum.

Ficus nota arbor; *figuier*. Fici autem arboris fructus duplicis est differentiæ. Caricæ ficus sunt tempestivæ, quæ ab arbore decerpuntur antequam prorsus arescant. Grossi verò sunt quæ non maturescunt, & quas hyems in arbore deprehendit. Dicuntur ab Hebræis *Paggim*; quod nomen de omni acerbo & non excocto fructu usurpatur. Terra promissa laudatur quod sit *terra frumenti & hordei, & vinearum, in quâ ficus & malogranata; terra olei olivarum & mellis.* Itaque inter gravissimas calamitates est, si vel bello, vel solis æstu, vel grandine, vel per locustas & insectas ista bona auferantur: Si comedant hostes ficum & vineam. Abjiciunt ficus non folia tantùm arida, sed & fructus; undè ficui deciduæ comparantur quæ ex se dicuntur corruere: *& stella de cælo ceciderunt super terram, sicut ficus emittit*, potiùs abjicit *grossos suos*. Gratam præbet ficus umbram, sub câque habitare solebant Israëlitæ in pace.

Deut.c.8.v.8
Jer.c.15 v.17 & c 8.v.17.
Apoc. cap. 6. v. 13.

Fœnum, Hebraicè *chazir*, ponitur pro gramine, quale sub dio crescit in atriis ex pluviis.

Gith, genus seminis, Græcis *melanthion*, Latinis *nigella*, Gallis *nielle* ou *poivrette*. Quasi minutum piper, eò quòd pauperculi hoc semine cibos condire soleant vice piperis.

Grossus, vide *ficus.*

Hedera arbor est, quæ cùm per se stare non possit, arboribus murisve adhæret. Perpetuò viret. Illa umbraculum adversùs solis æstum præbuit Jonæ Prophetæ, ut quidam autumant; sed verisimilius est fuisse aliam plantam, quæ in fonte Hebræo appellatur *Kikaion*, de quâ infrà sermo fiet.

Hordeum, Gallicè *orge*. Sic dictum putatur ab oriendi celeritate, quòd ante omnia frumenta sit aridum; ideò in omnium frugum primitias secundâ die post magnum azimorum diem offerebatur in Templo manipulus messis hordeaceæ. Hordeum madefactum, deinde siccatum & tostum, appellatur à Latinis

polenta. Hoc nomine Latinus Interpres reddidit vocem Hebræam *Kali*, quæ significat simpliciter quod tostum est. Ex hordeo potissimùm fiebat id quod in Scripturis appellatur *ptisana*. Hordeum aquâ priùs perfusum, in sole postea siccabant; mox ligneo pistillo tantisper tundebant, donec corticem, glumamque exueret. Ita *ptisanæ* sacri Codicis sunt id quod vernaculè dicimus *de l'orge mondé*.

Hyacinthus, Gallicè *vaciet ou hyacinthe*. Est genus violæ vernæ colore obscuræ. Sæpiùs fit mentio in Scripturâ *hyacinthi coloris*, qui nomen sumpsit ab illo flore, aut gemmâ ejusdem coloris, quæ hyacinthus pariter dicitur, & perinde ac flos exuberanti cæruleo colore purpurascit.

Hyssopus, Hebraicè *Ezob*. Ambigitur an illud *Ezob* sit hyssopus Latina, Gallica *hyssope*, herba notissima. Loca Scripturarum ubi de *Ezob* sermo fit, videntur arborem indicare. Jungitur cum cedro & cocco, ut ex conjunctis fiat fasciculus sive aspergillum, quo aspergatur leprosus. Vidimus supra coccum esse arborem. Salomon dicitur disseruisse de plantis, à cedro quæ est in Libano usque ad *Ezob* quæ nascitur in pariete. De omni arbore disseruit, inquit Josephus. Ita scriptor historiæ Regum proceras cedros opponit humili arbusculo, quod appellaretur *Ezob*; ut quantùm cæteras arbores proceritate suâ vinceret cedrus, tantùm *Ezob* vinceretur, sive humilior esset cæteris arboribus. Sed nec humilis erat *Ezob*, ad instar herbæ.
cap. 19. v. 29. Dicitur enim apud Joannem quod milites spongiam hyssopo componentes admoverunt ori Jesu. Olim qui in magnâ turbâ in exemplum statuebantur, sublimes evehebantur, ut essent conspicui omnibus. Itaque quia Jesus in cruce sublimis erat, nec solâ manu milites poterant ad illius os pertingere, spongiam cauli hyssopi circumposuerunt, qui caulis à Matthæo & Marco calamus appellatur. Ita *Ezob* verè lignum, & hyssopo nostrati non similis nisi nomine tenus. Ex hyssopo, qualiscumque fuerit, fiebant aspergilla, quibus lustrabantur immundi; undè aiebat David: *Asperges me hyssopo & mundabor.*

Ilex arbor est glandifera, magnitudine roboris, folio aculeato, lævi cortice. *Espece de chêne qu'on appelle yeuse* ou *euse en Languedoc*: Hebraicè *Elah*.

Juniperus, Gallice *genevre*, arbuſcula quæ pro foliis ſpinas habet perpetuò virentes; undè & topiario operi idonea eſt, quod fit vitandi æſtus causâ: *propre à des ouvrages de verdure*. Ita dicitur quod Elias quieverit ſub umbrâ juniperi. Etenim 3. Reg. cap. 19. v. 5. hæ arbores nonnullis in locis haud humiles ſunt, quales videmus naſci in Galliâ. In multam altitudinem aſſurgunt in Orientalibus plagis. Ex juniperi truncis majoribus inciſis defluit per æſtatem quædam reſinæ ſpecies.

Juncus, frutex notiſſimus, cujus multæ ſpecies.

Kikaion. Planta illa eſt de quâ Jonas loquitur quam Vulga- cap. 4. v. 6. tus interpretatur *hederam*; Bochartus verò conjicit eſſe *ricinum*. Etenim non videtur differre ab Ægyptio *Kiki*, de quâ plantâ ſic Dioſcorides: Kiki ſive ricinus κρότων (aliqui *ſeſamum ſylveſtre*, alii *ſeſeli Cyprium* nominant) appellatur ob ſimilitudinem ſeminis ſui cum ricino animali, quod genus vermis eſt. Ricinus itaque arbuſcula eſt, parvæ ficûs altitudinem habens, grana ferens *ricinis* animalibus ſimilia, folia verò platano ſimilia, ſemenque in uvis aſperis, quòd decorticatum repræſentat *ricinum* animal. Ex hoc exprimitur oleum, quod dicitur oleum *Kikinum*. Judæi dicunt *Kikaion* ab Arabibus appellari *Alkerot*. De iſtâ arbore dicit Kimchi citò illam creſcere, & ante officinarum feneſtras ſeri, iis ut umbram præſtet. Eadem adſtruit B. Hieronymus; ut non dubitandi ſit locus, quin iſta arbor præbuerit umbraculum Prophetæ. Vetuſtis tamen Interpretibus *Kikaion* redditum eſt κισσὸς *hedera*, quia, inquit B. Hieronymus, aliud quod dicerent non habebant. Etiam quidam interpretati ſunt *cucurbitam*; cujus, juxta Plinium, duplex eſt genus, aliud plebeium humi repens, aliud camerarium, quod nempe facili flexibilique ramorum curvitate tecta, pergulas operit. Citò creſcit; ſic umbraculum potuit citò præbere Prophetæ.

Labruſca, vitis agreſtis, uvam proferens guſtatu peracerbam, quæ non matureſcit. Hunc fructum Deus moribus Judæorum depravatis accommodat apud Iſaïam. Cùm enim eos cap. 5. excoluiſſet, ut agricola vitem, loco racemorum protulêre ei labruſcas, id eſt, pro bonis mala opera.

Lactuca agrestis, sive *sylvestris*, Gallicè *laitue sauvage ou amere*. Nomen Hebræum *meror* vulgatus Interpres reddit *lactucam agrestem*; sed significat tantummodo herbam amaram. Judæi numerant quinque species talium herbarum, quibuscum Agnus Paschalis comedendus erat.

Legumina. Frugum duo sunt genera *frumenta* & *legumina*. Leguminum autem esus antiquissimus, & frugalissimus. Quare Daniel his vesci voluit cum sociis suis; tum etiam quia abstinere volebat carnibus, ne sanguinem comederet, quem mactando pecudes non satis cautè Gentes effundebant. Legumina, inquam, illa semina sunt quæ aquâ coquuntur, & facilè esui parantur, non ut cæteræ fruges, ex quibus panis conficitur.

Lens, genus leguminis, colore rufum, Gallicè *lentille*.

Lentiscus arbor est patula, perpetuò virens, acinis rubentibus, maturitate nigris, quæ ut terebinthus gummosum liquorem fundit, quem in insulâ Chio *mastichem* vocant. Ex hac arbore cuspides conficiuntur, extergendis poliendisque dentibus accommodæ. Lentiscus habetur pro *schino*, cujus mentionem facit scriptor historiæ Susannæ. Vide ad vocem *prinus*.

Lignum. Nomen illud latam significationem in sacrâ Scripturâ habet. Propriè lignum est pars arboris; sed apud Hebræos totam arborem significat. In descriptione justi dicitur Psalmo primo quòd *erit sicut lignum quod plantatum est secus decursus aquarum*, id est, sicut arbor quæ ab aquis irrigata semper viret.

Lilium flos est notissimus, proximam à rosâ nobilitatem obtinens, eximio candore; ideò sæpiùs lilii mentio fit in Scripturis tanquam floris præstantissimi. Olim, ut videtur, congregato tritico in acervos, hi acervi vallabantur liliis; ut perfecto ædificio apponuntur coronæ. Quapropter cùm tales acervi, tumentes tritico & sic ornati, res esset jucunda; de Sponsâ dicitur in Canticis, quòd venter ejus esset sicut acervus tritici, *Cap. 7. v. 2.*
vallatus liliis. Lilium dicitur ab Hebræis *Sosanna*, à *sches*, id est, *sex*, quod sex foliis constet. *Lilium convallium*, de quo in Canticis fit sermo, est vulgare lilium; neque enim aliud *Cap. 2. v. 1.*
nomen habet in Hebræo Codice. His-ce nostris regioni-

bus lilia naſcuntur tantùm in hortis excultis ; ſed in Judæâ, Syriâ, Ægypto, Soſianâ, paſſim in agris creſcunt. Undè JESUS CHRISTUS Dominus noſter *lilia agri vocat*. Sunt qui lilium convallium vertunt Gallicè *muguet* ; ſed forma non convenit.

Linum, herba notiſſima, *du lin*, quæ cannabis modo in lanæ mollitiem contuſa *broyé comme on fait le chanvre*, netur in uſum intimarum veſtium. Eſt linum quod dicitur *xilinum*, aliter *Goſſipium*, quod colligitur ex fruticis pomo ſive nuce, quæ plena eſt ſpecie quadam lanæ molliculæ, quod vulgò appellamus *du coton*. Scriptura non loquitur de illo ligno ſive frutice, & ideò xilinum ἀπὸ τοῦ ξύλου appellatur.

Malum punicum, ſive *malum granatum*, Gallicè *grenadier*, eſt malus arbor, cujus fructus eſt malum notiſſimum, pomi genus, dictum punicum à Punicâ Carthaginenſi regione, & *granata* quòd rubentibus granis ſcateat. Undè genæ ſponſæ in Canticis comparantur malo punico : *ut fragmen mali punici, ita & genæ tuæ* : hoc eſt, ſicut dimidiatus cortex mali granati confracti aut diſſecti grana eximii ruboris ſpectanda exhibet ; ſic malæ tuæ, ô ſponſa, amabili ac gratioſo rubore perfuſæ ſunt. *Rimmon* Hebraicè dicitur pomum illud ex quo muſtum conficiebatur. Primus pomi hujus partus flore incipientis κύτινος *cytinus* vocatur Græcis, in quo cytino floſculi ſunt, antequam ipſum malum prodeat erumpentes, quos *balauſtia* vocant. Ea medicinis idonea, & tingendis veſtibus. Corticis etiam magnus fit uſus ad conficiendum corium. Nucleis ipſis acinorum utuntur medici, ut & radice & ſemine. Ob utilitatem quam arbor illa præſtaret, conjicit Bochartus idolum, quod dicebatur *Remmom*, nomen ſuum accepiſſe. Tintinnabula fiebant formâ haud multùm diſſimilia malo granato ; ita hæc tintinnabula *malogranata* appellabantur. Saltem tintinnabulis permiſcebantur in fimbriâ tunicæ Sacerdotalis, quia, ut dixi, par utriſque forma.

cap. 8.

Mandragora, cujus ſunt duæ ſpecies. Prima foliis ſuis ſimilis lactucæ eſt, ſed anguſtioribus, umbroſique viroris. Pomum verò emergit è ſtirpis meditullio, quod herbaceo ſtilo incum-

bit, avellanæ nucis, nonnunquam aut castaneæ magnitudine. Hæc species nomine fœminæ insignitur : Mas verò foliorum magnitudine luxuriat. Pomum quod à mediâ stirpe prodit, orbiculatum est, ovi gallinacei vitello prorsus affine, odore non sine gravitate quadam soporatâ jucundo, radice crassâ, pilosâque, atque in humanæ coxendicis aut cruris formam bifurcatâ. Fert vulgaris opinio pomum mandragoræ conciliare
Gen. cap. 30. v. 14. gratiam & amorem. Hujus pomi fuisse avidam Rachelem sacri Codices referunt. Cùm enim triticeæ messis tempore Ruben Liæ matri attulisset mandragoras, Rachel sterilis, & sororiæ fœcunditatis æmula, eas sibi concedi offerrique postulavit.
cap. 7. v. 13. Canticum Salomonis indicat mandragoras odoris fragrantiâ ac suavitate recreasse olim Hebræos, ac manibus contrectari solitas. De mandragoris Græci & Latini interpretati sunt nomen Hebræum *Dudaim*; cujus origo *Dod*, id est, *amor* aut *dilectus amicus*. Ita certum est *Dudaim* esse flores amabiles colore suo & odore; nam dubitare licet an reipsâ fuerint mandragoræ nostræ *des mandragores*. Etenim plurima poma, sicut & plurimi flores, aspectu, odore, gustu placere possunt, & excitare sui desiderium; quæ omnia denotat nomen *Dudaim*. Quidam observant mandragoras gustu esse injucundas, & tantùm in medicamentis adhibitas, quin in venenis conficiendis : undè concludunt mandragoras nostras non à Rachele desideratas ad comedendum; ideò illa *Dudaim* alium quemdam fructum esse; & hoc-ce nomine Hebræo significari tubera, Gallicè *des truphes*. Redarguit eos Bochartus, quia tubera sunt fructus veris; triticea autem messis erat, cùm Ruben Liæ matri attulit *Dudaim*. Quidquid sint, odorem emittebant ; tubera autem nullum habent, qui eminùs feriat ambulantium nares.

Mentha, herba suavissimi odoris, Gallicè *menthe*.

Milium genus frugis. *A mille* dictum est, propter multitudinem granorum : Gallicè *mil* ou *millet*.

Morus, arbor, Gallicè *meurier*. Arborum omnium postremò floret, nec in folia, floresque se expandit, nisi ver stabile sit, quasi nolit ferre ullam hyemis injuriam aut aëris inclemen-
Psal 77. tiam. David complectitur illam arborem inter vitæ delicias.

Consumpsit bruchus & locusta fruges illorum, grando vites, & pruina moros eorum. Fructus ejus, ubi maturuit, manus sanguinolento colore inficit. Antiochus rex Syriæ, ut elephantos quos produxerat in aciem adversùs Judæos, faceret magis efferatos & in pugnâ ferociores, his objicienda curavit rubicunda velamina mororum, atque uvarum rubentium succo perfusa. Nam sanguinolento colore exasperantur elephantes, atque in hostem majori impetu feruntur. *Et elephantis ostenderunt sanguinem uvæ & mori, ad acuendos eos in prælium.* *1. Mach. cap. 6 v. 34.*

Myrica, genus humilis virgulti, Gallicè *bruyere*. Crescit in locis desertis, quæ nullis arboribus consita sunt, nullis frequentata hominibus, raris ac prope nullis culta ædificiis. Indè Jeremias denuntians calamitates & tristia quæque obventura *Eritis*, inquit, *quasi myricæ in deserto.* *cap. 48. v. 6.*

Myrthus arbuscula, sed in Galliâ tantùm frutex atque virgultum, perpetuò virens. Amabilis atque odorata est; ideò olim dicata Veneri à Gentilibus. Oleum ex ejus foliis vel ex ejus floribus exprimitur suavissimi odoris, quo Esther delibuta regi Assuero in matrimonium assumpta est. Hujus arbusti ramis Judæos adornasse ædes suas ac vestibula in encæniis videre est in Esdrâ. Idcirco cùm Isaias significatum vellet sortem Judæorum futuram meliorem, & pro noxiis infestisque fruticibus, fœcundos, amabiles, salutares, frugiferosque, substituendos: hoc est, pro vitiis virtutes, pro servitute libertatem, pro exilio reditum, ait *pro urticâ crescet myrtus.* *Lib. 2. cap. 8. v. 15.* *cap. 55. v. 13.*

Nardus nomen tum herbæ tum fruticis. Nardus herba & nardus frutex folia & cacumina sua spargunt in aristas sive spicas; undè *nardus spicata*. Nardi etiam herbæ plures species numerantur. Nostra lavendula, *lavande*, Latinè appellatur *nardus spicata*; undè oleum exprimitur, quod vulgus appellat *aspicum*, vernaculè *huile d'aspic*. Ex nardo tam herbâ quàm frutice unguentum pretiosum suavissimi odoris conficiebatur, quod dicebatur *pisticum*, quando ex verâ nardo erat; πίστις enim Græcis *fidem* sonat. Nardus celebratur in Sacro Codice ob odorem suum & pretium.

Nux, arbor nota, Gallicè *noyer*. Nucum autem, quæ fructus

ſunt, plurimæ ſpecies. In genere, poma quorum pars edulis cortice duro tegitur, appellantur nuces.

Olea & *oliva* tam de fructu dicuntur quàm de arbore. Oleaſter eſt olea ſylveſtris. Olea autem quæ excolitur fructifera eſt, fœcunda numeroſis baccis, oblongâ formâ atque ovali, quæ ubi matureſcunt, atque nigreſcere incipiunt, oleoſo pinguique ſucco turgeſcunt, ex quo oleum articulis firmandis, fovendiſque membris, tum mitigandis doloribus accommodatum. Eo, inquam, corpora perfuſa, non modò niteſcunt, ſed robur etiam concipiunt, atque ad obeundos labores redduntur habiliora. Ita David dona Dei recenſens memorat oleum datum

Pſal. 103. v. 15. homini, *ut exhilaret faciem in oleo.* Uberrimus erat proventus

Pſ. 51. olearum in Judæâ; undè idem Pſalmiſta, cùm deſcripſiſſet miſeram ſortem impii, deinde ſic explicat felicitatem viri qui Deo confidit. *Ego autem ſicut oliva fructifera in domo Dei, ſpe-*

cap. 14. *ravi in miſericordiâ Dei.* Similiter Ozee, *& erit quaſi oliva gloria ejus.* Creber de oleo & de olivâ ſermo in Scripturis. Olivetum locus eſt in quo olivæ conſitæ ſunt.

Olus dicitur omnis herba ſativa, quæ in uſu cibario eſt, ab alendo, quòd oleribus alerentur homines, antequam fruges repertæ eſſent. Omnes inſuper herbæ hortenſes, etiam quæ non apponuntur menſis, ſolent olera nominari. Ita *mentha* & *ruta* numerantur in Evangelio inter olera.

Paliurus, frutex ſpinoſus & aſper, qui naſcitur in locis in-

cap 34. v. 13. cultis. Undè Iſaïas paliuro indicat regionem deſertam; ſic enim loquitur: *& orientur in domibus ejus ſpinæ & urticæ, & paliurus in munitionibus ejus.* Malos qui nihil niſi malefacere no-

cap. 7. v. 4. runt, aſſimilat Michæas paliuro, *qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus.* Quibuſdam videtur *paliurus* eſſe illa arbuſcula, quam nos Galli appellamus *houx.* Aliis habetur pro *oxiachantâ* ſive acutâ ſpinâ, quæ menſe Maio ſpectatiſſimè floret, exiguo quidem & minutiſſimo floſculo, cui in medio rubicundiſſimæ quædam feſtucæ inſident, quæ candore & ſuavitate eximiâ commendabiles ſunt, vernaculè *épine blanche.*

Palma arbor in cacumine habet ramos in digitorum modum protenſos; ita palmæ manûs ſimilis videtur: unde Latinum nomen

nomen Græci appellant φοίνικα, quia in Phœniciâ frequentissima. Judæa maximè inclyta est palmis. Sunt quidem & in Europâ, ut in Italiâ, sed steriles: fructum in maritimis Hispaniæ ferunt, verùm immitem: dulcem in Africâ, sed statim evanescentem. Itaque palma meritò fuit insigne symbolum Judææ; undè ubique in Templo expressæ palmæ, & in nummis vetustis, quos cudendos Romani curavêre, ut in nummis Vespasiani & Titi videre est arborem palmam, sub quâ sedet mulier mœsta cum his-ce litteris *JUD. CAP.* hoc est, *Judæa capta.* Hæc arbor oneri renititur, nec prementibus urgentibusque cedit; ideò insigne in certaminibus victori decerni solet, quod invictum animi robur palma referat. Præterea uti ea arbor non patitur foliorum defluvium, semperque viret; similiter nec marcessit nomen & gloria eorum qui res magnas gessêre. Canit igitur Psaltes regius. *Justus ut palma florebit.* In *Psal. 91.*
Apocalypsi Martyres qui invicto infractoque animo adversùs *cap. 7.*
Tyrannorum sævitiam substiterant, amicti stolis albis palmas manibus gestare leguntur, in victoriæ argumentum. Cacumen palmæ maximè aspectu jucundum. In Vulgatâ versione coma Sponsi huic assimilatur. *Coma ejus sicut elatæ palmarum.* Latinus *cap. 5. v. 11.*
Interpres parùm secutus est Græcos. βόστρυχοι αὐτοῦ ἐλάται: sed non addunt *palmarum.* Fons Hebræus reddi potest: *cicinni ejus crispi.* In versione septuaginta Interpretum ἐλάτη *elates* modò est *Berosch* species cedri, quam iidem quandoque habent pro abiete, modò pro cupresso, modò pro junipero, modò pro pino. Elate ἐλάτη iis qui de plantis diligentiùs scripserunt, est tenerum palmæ germen, quoddamque prosilientis fructus operimentum. In genere ἐλάτη, ut origo Græca ostendit, est arbor quæ in altum assurgit. Quidquid sit *elate*, huic-ce comam Sponsi fuisse similem Græci dicunt. Interpres verò Latinus addidit *elate palmarum,* quoniam vox *elata* obscura incertaque erat. Job dicit *in nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo* *cap. 29. v. 18.*
dies meos. Juxta fontem *sicut arenam*; nempe anni mei numerari non poterunt. Quidam Hebræi exponunt vocem Hebræam *cachol* de phœnice ave. Æquivocatio est in nomine Græco. Phœnix enim Græcis avis est & palma. Ferunt hanc avem

esse annosam; quod & creditur de phœnice arbore sive palmâ.

Papyrus. Ut scirpus, juncus, arundo apud nos, ita in paludosis Nili aquis papyrus nascebatur, ex quâ in tenuissimas membranas dissectâ chartæ olim conficiebantur. Indè ob similem usum nomine *papyri* donavimus hanc nostratem chartam, quæ novo invento fit ex linteolis minutatim contusis, atque aquâ maceratis. Ex papyro Nili lembos, scaphas, cymbas, aliaque navigia pice oblita construebant Ægyptii, ut ex Plinio discimus: tum ex Isaïa, qui sic loquitur insectans Ægyp-
cap. 18. v. 1. tios. *Væ terræ cymbalo alarum, quæ est trans flumina Æthiopiæ:* væ terræ umbræ alarum, id est, quæ navibus abundat, quæ recipit umbram multorum velorum. In codice Hebræo nomen est *Tsiltsal*, quod quidem significare potest *cymbalum*, quidpiam quod tinniat; sed & *Tsel* umbram denotat. Græci verterunt: Οὐαὶ γῆς πλοίων πτέρυγες. *Quæ mittit in mare legatos, & in vasis papyri super aquas* Secundùm aliam versionem *in instrumentis scirpeis.* Assurgit papyri frutex nonnunquam in octo aut decem cubitorum altitudinem.

Pepones, cucumeris genus notum, Gallicè *melon.*

Pinus, nota arbor, *pin.*

Platanus, Gallicè *plane* ou *platane.* Arbor latè spargens ramos, umbræ tantùm gratiâ expetita, ἀπὸ τοῦ πλάτους. hoc est, à latitudine, nomen sortita est. Folia ejus insuper lata sunt. Gau-
cap. 24. v. 19. det locis irriguis; undè Sapientia Ecclesiastici de se dicit, *quasi platanus exaltata sum juxta aquam*, cùm vellet significare virum, sapientem conspicuum & gratum esse. Platanus
cap. 31. v. 8. ab Ezechiele numeratur inter arbores proceras. Sed vox *Armon*, quam Latinus interpres reddit *platanum*, in eo loco
cap. 30. v. 37. Ezechielis redditur à Septuaginta ἐλάτη *elate.* Sed in Genesi ubi eadem vox *Armon* occurrit, illam Latini & Græci pariter interpretantur *platanum.* Hebræi verò *Armon* habent pro castaneâ arbore.

Pomum generale nomen est omnium fructuum, qui ex arboribus esui apti proveniunt, sive mollium, sive durorum. Quod moneo, ne quis accipiat pro nomine specialis illius fructûs, qui Latinè *malum*, deceptus similitudine nominis Gallici *pomme.*

Populus caudicis eſt proceri & erecti. Duo ejus ſunt genera; alba una dicitur ab Hebræis *libneh*, id eſt, candidi coloris. Populus alba numeroſiora habet folia & tremula; Ideò vernaculè dicta *Tremble*. Furcterius dicit arborem dictum à nobis *tremble* eſſe *populum nigram* Latinorum.

Porrum, genus oleris notiſſimi.

Prinus nomen eſt Græcum πρῖνος, *ilex*, arbor notiſſima de quâ ſupra diximus. Scriptor hiſtoriæ Suſannæ narrat Danielem arguiſſe falſi ſenes iniquos judices Suſannæ, cùm primus aſſeruiſſet à ſe deprehenſam, dum rem turpem faceret, ſub *ſchino*, alter verò ſub *prino*; undè Daniel alludens ad etymologiam *ſchini* τοῦ σχίνου, à verbo σχίζειν *ſcindo*, *ſeco*, & τοῦ πρίνου, à verbo πρίζειν, *ſerrâ ſeco*, *divido*, dixerit primo; Angelus Dei ſcindet te medium; & ſecundo, ſecet te medium. His-ce alluſionibus Africanus antiquus ſcriptor conabatur probare non Hebræum, ſed Græcum eſſe illum Scriptorem, qui Suſannæ hiſtoriam commentus eſſet. Reponebat Origenes his-ce nominibus non quidem uſum Danielem, neque iiſdem arboribus; ſed ut rem exprimeret Græcus Interpres Danielis, pro arboribus quæ nominarentur in textu ejus originali, qui perierat, uſurpaſſe alias arbores, quorum nomen idoneum fuerat ſimili alluſioni faciendæ. *Prinus* autem & *ſchinus* non ſunt arborum nomina in linguâ Latinâ; ſed interpres ut mentem eruditi lectoris deduceret ad alluſiones, quæ erant in textu Græco, Latinis caracteribus Græca nomina expreſſit.

Quercus nota arbor, vernaculè *chêne*: multas habet ſpecies.

Rhamnus, Hebraïcè *Atadh*, Gallicè *bouc-épine*, ou *noirprun*. Rubi genus eſt candidius & fructicoſius, ramos ſpargens rectis aculeis, non ut cæteri rubi, aduncis. Baccas fert primùm virides, quæ nigræ fiunt matureſcendo. Videtur *rhamnus* ſive *Athad* in Scripturâ poni pro quibuſcumque ſpinis, quæ facilè ignem concipiunt.

Roſa flos è ſpinâ naſcens, res nota.

Ruta, herba hortenſis notiſſima, vernaculè *ruë*.

Saliunca, quam nonnulli *celticam nardum* exiſtimant; puſillus eſt frutex, non in eam altitudinem aſſurgens, in quam noſtra

lavendula, *la lavande*, si quidem ab humo se non attollit : quod Virgilius annotavit.

Lenta salix quantùm pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantùm saliunca rosetis;
Judicio nostro tantùm tibi cedit Amyntas.

cap. 55. v. 15. In Vulgatâ versione sic loquitur Isaïas. *Pro saliuncâ ascendet abies, & pro urticâ crescet myrthus.* Non dubito quin interpres Latinus hæc scribens intueretur versus illos Virgilii. Nomen Hebræum *naatzoutz*, quod reddit *saliunca*, non aliud est quàm *vepretum* sive *virgultum*, nempe genus arboris vilis. Ita mentem Prophetæ Interpres vulgatus expressit.

Salix arbor nota, à saliendi, hoc est, crescendi celeritate dicta. Juxta aquas censeri solet; undè in Psalmo 136. dicitur quòd Israëlitæ captivi sedentes super flumina Babylonis organa, id est, instrumenta musica, puta citharas suspenderint ad salices. Celeriter assilit, & confestim arborescit salix, ut dictum est; indè Isaïas justos, quos proximè Deus cumulaturus esset

cap. 44. bonis, assimilat salici. *Ita ut more graminum germinent, & quasi salices juxta profluentes aquas.*

Schinus. Vide supra *lentiscus* & in voce *prinus.*

Scirpus species junci.

Sentes species spinarum.

Setim. Nomen lignorum ex quibus Deus Arcam fœderis conficiendam præcepit. Septuaginta interpretantur ξύλα ἄσηπτα, id est, ligna imputribilia; ita ut ligna *setim* plurima sint, sive accipi possint pro cedro, cupresso, buxo, & aliis lignis quæ cariei non sunt obnoxia.

Siliqua est folliculus, seu integumentum, cui grana leguminum includuntur, & si quid leguminibus simile est. Item siliqua κεράτιον sive siliqua Græca fructus est arboris, qui non comeditur nisi à pauperculis, ut indicat illud carmen Horatii.

. . . . . *vivit siliquis, & pane secundo.*

Talibus siliquis impleri optabat miser ille juvenis, qui cùm dese ruisset domum paternam, dilapidatis suis bonis, inopiâ coactus pascebat gregem porcorum.

Sinapi herba est semen ferens tantâ acrimoniâ, ut cieat lacrymas comedenti. In hybernis condimentis usitatissimum est: *seneve´, moutarde*. Semen ejus dicitur in Evangelio Matth. *minimum omnibus oleribus*. Sic habebatur eo tempore quo Dominus in terris versabatur. Sive sic loqui solebant Judæi; granum enim sinapis pro re minimâ dicitur apud Rabbinos. Præterea minimum appellari potest proportione; nullum enim tam parvum semen tantam rem producit. *cap. 13. v. 31.*

Sycomorus Hebræis *schikema* Gallis *sycomore*. Appellatur etiam ficus Ægyptia. Arbor est fico similis, foliis mori. Ut amplissima describitur à Plinio; non mirum ergo si in sycomorum ascenderit Zachæus, ut qui staturâ humili esset, posset Jesum transeuntem videre. Obvia arbor erat in Judæâ. Isaïas inducit superbos Samaritanos his verbis loquentes: *Lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus ædificabimus: sycomoros succiderunt, sed cedros immutabimus.* Quasi dicerent exiguum nulliusque momenti damnum ac detrimentum quod perpessi sumus, minimo negotio parvisque sumptibus resarcietur. Imò omnia magnificentiùs instaurabuntur ac spectabilius. Pro latericiis marmoreas ædes erigimus: pro sycomoro, hoc est, vulgari passimque obvio ligno, cedrina laquearia omniaque operosiùs perfici curabimus. Sycomorus fructus edit ignavi gustûs, insipidos & immaturos, quos non ramis, ut ficus, sed caudice ipso gerit; undè pauperum cibus, vel potiùs boum pabulum. Quare ita se pauperem describit Amos. *Non sum Propheta, & filius Prophetæ: sed armentarius ego sum, vellicans sycomoros*, id est, stringens ferreis unguibus, ad decerpendos fructus in boum pabulum. *cap. 9. v. 10. cap. 7. v. 14.*

Terebinthus arbor in Syriâ ac Palæstinâ spectabilis & amœna, folio ferè lauri, flore oleæ, coloris punicei, baccis primum herbaceis, mox rubris, maturitate nigris. Fundit hæc æstivis caloribus terebinthinam resinam præstantissimam, mirè odoratam. Israëlitas, quorum sors futura erat melior, huic-ce spectabili arbori assimilat Isaïas. *Multiplicabitur*, inquit, *quæ derelicta erat in medio terræ; & adhuc in eâ decimatio, & convertetur, & erit in ostentationem, ut terebinthus & quercus, quæ expandit ramos suos.* *cap. 6. v. 13.*

Thyina ligna. Hæc advehebantur in Judæam classibus Salomonicis. Fiebant ex illis instrumenta musica, ut nunc fieri solent ex lignis pretiosis colorum diversorum, quæ mittit India,
3. Reg. cap. 10. vocantur *Algummim*, & in Paralipomenis *Almugim* ex *Al* & *mog*
Lib. 2. cap. 8. composito nomine, id est, ligna quæ non facilè computrescunt ac dissolvuntur. Græci habent ligna πεύκινα. id est, picea. *Thyinorum* lignorum mentio fit in Apocalypsi ut mercis pretiosæ. Plinius inter arbores boni odoris recenset *Thyam*. An indè thyina ligna?
cap. 18. v. 12.

Tribulus species est cardui.

Triticum, optimum frumenti genus, vernaculè *le blé-froment*. Res notior quàm ut expositione egeat.

Vepretum est ubi species quædam vepris nascitur.

Vicia, leguminis genus jumentorum pabulo destinatum: Gallicè *vesce*.

Vitis, quid vite notius?

Urtica notissimum herbæ genus ab urendo dictum, quòd ejus folia tacta acerrimè urant: Gallicè *ortie*. Locis neglectis innascitur.

Zizania. Vox illa non alibi occurrit primitùs, quàm apud Matthæum; ut non possit definiri quæ herba sit, an lolium quod vernaculè dicimus *ivraye*, aut aliquid aliud non dissimile. Tantùm constat zizaniorum nomine designari omnem inutilem, vitiosam, noxiamque plantam, quæ sementi ac frugum incremento officiat; quod convenit lolio.

Antequam caput illud de plantis concludam, breviter dicam quid intelligat Apostolus Judas in Epistolâ suâ per arbores autumnales. Græcè scripsit δένδρα φθινοπωρινὰ, quod est ex usu vocabuli *ligna autumnalia*; nimirum ligna quæ florent & fructus conantur parere autumno jam præcipiti, quod tempus dicitur τὸ φθινόπωρον: quia verò superveniens hyems non sinit ad maturitatem pervenire, acerbi cadunt illi, & humi putrescunt. Sic quanquam floribus & foliis superbiant seductores, fructus tamen, quos specie promittunt, non præstant. Ligna planè tandem ἄκαρπα, imò bis emortua, ut spes reviviscendi nulla supersit.
v. 12.

Inter alia miranda monumenta vindictæ cœlestis de spurcis libidinibus Sodomitarum, contigit ut in Pentapoli, ubi olim Sodoma & aliæ urbes, nullæ nascantur arbores, aut fructu, in speciem quidem optimis simili, sed si carpas, in pulverem fœdosque vapores evanido. Testis Josephus. *Adhuc*, inquit, *divini ignis reliquias, oppidorum quinque videre licet imagines, & renascentes in fructibus cineres : qui colore quidem sunt edulibus similes, carpentium verò manibus in fumum dissolvuntur & cinerem*; vel ut loquitur Tacitus de iisdem fructibus : *atra & inania velut in cinerem vanescunt*. Hosce fructus intuebatur auctor libri Sapientiæ, ubi in vulgato Interprete dicit : *Arbores incerto tempore fructus habentes*; non suo tempore fructus habentes, ut dicit fons Græcus ἀτελέσιν ὥραις καρποφοροῦντα φυτά : videlicet arbores quæ producunt fructus imperfectos, necdum planè formatos, qui nunquam ad maturitatem perveniunt. Ibi autem loquitur de arboribus Sodomiticis, quæ nunc crescunt in Pentapoli, quæ ibi nominatur : fons Græcus : *Hæc justum, pereuntibus impiis, liberavit fugientem à descendente igne in Pentapolim.*

Lib. 5. de Bello Judaico, cap. 5.

cap. 10. v. 7.

CAPUT IV.

De gemmis sive pretiosis lapidibus, de quibus loquitur Scriptura.

PEr gemmas intelligimus lapides pretiosos : illas autem gemmas exponendas suscipimus, de quibus Scriptura sermonem facit; sive agimus de veris nominibus lapidum pretiosorum, quos memorat & exprimit veritas Hebraica. Res magnæ difficultatis est, ne dicam dubia & incerta. Etenim nulla est certa ratio interpretandi hos lapides, ut ipsi Judæi fatentur. Etenim non adjuvant vetusti Interpretes, qui pro lubitu videntur interdum originalia nomina vertisse. Omnes gemmas, paucis exceptis, fascia pectoralis summi Pontificis continebat, nec de pluribus aliis sermo fit in sacro Codice; idcirco

primus & ferè unicus labor versatur circa pontificias gemmas. In genere autem raritas commendat omnem gemmam, tum & materies. Hæc quæ durior, lucidior, & à maculis purior est, censetur magis pretiosa. Circa gemmas & lapides pretiosos advertendum quod dicit Salmasius, qui magnâ solertiâ, si quis alius, rem expendit in exercitationibus Plinianis ad Solinum. *Illud scio*, ait, *incerta illa omnium lapidum nomina esse, nec satis nota magistris ipsis.*

I.

De duodecim lapidibus pretiosis pectoralis fascia summi Pontificis.

Gemmæ illæ, quibus ornabatur pannus appositus pectori Pontificis summi, duodecim numero erant, quatuor ordinibus dispositæ. Hunc ordinem exponit Moyses, & quamque gemmam nominat, plura alia non addens de his-ce gemmis, nec diversitates illarum sermone explicans, cùm conspectui paterent. Quæque gemma inscripta erat nomine proprio alicujus ex duodecim filiis Jacob. Vulgò dicunt Judæi quod singulæ referrent colorem vexilli, quo Tribus cujus nomen gerebant, à cæteris Tribubus distinguebatur. Quod ad institutum pertinet, sedulus quæro quibus nominibus Græcis, Latinis-ve, id est, quæ nobis sint nota, respondeant duodecim illi lapides, quos Moyses nominibus Hebraïcis expressit.

B. Joannes in Apocalypsi suâ mentionem facit duodecim lapidum pretiosorum; cùm ergo de ejus expositione minimè dubitandum sit, si ad vestimentum Aaronis respexisset, sive suscepisset eodem ordine quo Moyses Hebraicè expressit, Græcis nominibus explicare hos lapides, id quod quærimus confectum esset. Certò, inquam, sciremus quibus nominibus Græcis, & ideò Latinis congruerent nomina Hebræa gemmarum Pectoralis. Sed incertum est utrum has gemmas ille intellexerit. Præterea inverso ordine omnes recenset: ita ex Apocalypsi constare non potest quibus Græcis nominibus reddendi sint lapides sacri, id est, in sacro Codice Hebræo expressi. Ezechiel (cap. 14.) enumerat

enumerat multos lapides pretiosos, qui ideò non fiunt notiores. Utar verbis B. Hieronymi. *In Ezechiele, in Exodo, & in Apocalypsi, & in Isaïa, sibi omnes lapides & lapidum ordines comparati magnam & legenti & differenti faciunt quæstionem.*

In his-ce & similibus errare non est magnum piaculum. Attamen errare non prodest, & quantùm fieri potest, saltem multo intervallo à veritate non aberrandum. Itaque cùm, uti diximus, & manifestum est, Interpretes nonnunquam pro lubitu nomina Hebræa reddant nominibus lapidum qui sibi innotescebant, fontes ipsi adeundi. Nempe expendenda ipsa nomina, quibus expressi sunt in fonte; deinde quærendum quæ istis nominibus Græca vel Latina magis vel minùs conveniunt, & qui & quales fuerint ipsi duodecim lapides pretiosi. Exscribam hîc Joannem Braunium, qui de vestitu Sacerdotum Hebræorum luculentum commentarium edidit. Methodum sequar quam res ipsa quæ tractatur exhibet. Scilicet de gemmis eo ordine disseram, quo dispositæ erant in fasciâ pectorali Aaronis. Ea erat dispositio sive ordo duodecim gemmarum in dictâ fasciâ Pectorali. 1. *Odem*, 2. *Phitad*, 3. & *Bareketh*, in ordine primo. Secundus ordo continebat 4. *Nophech*, 5. *Sapphir*, 6. *Jahalon*. Tertius ordo 7. *Leschem*, 8. *Schebo*, 9. *Achlama*, & quartus ordo 10. *Tarschisch*, 11. *Schoham*, & 12. *Jaspeh*. De singulis juxta hunc ordinem fiet à nobis sermo.

I. *Odem*. Prima littera consonans hujus nominis Hebraïci est *Aleph*. Radix ejus est verbum *Adam*; undè videretur lapidem illum non alium esse quàm *adamantem*, qui nulli lapidi cedit pretio. Solet quidem *Adamas* derivari à Græco ἀδάμας, quasi diceres *indomitus*, quia nullâ vi distringi potest lapis ille, ut etiam ferrum utrimque dissultet, incudesque insuper ipsæ dissiliant, ut ait Plinius. Verùm hæc gratis dici lapidarii nostri contendunt. Nomen *Adam*, undè factum *Odem*, idem sonat ac *rubere*, aut *rubrum esse*; undè reddi solet ab Hebræis *pyropus* aut *rubinus*. Latinus interpres cum Græcis interpretatur *sardium*, qui ex Theophrasto lapis est perlucidus, qui dum clariùs rubet vocatur *sarda*, quasi *sardii* fœmina; pellucidior autem & saturatior, mas dicitur. Est igneus sardius, inquit

S. Epiphanius, & speciem sanguinis refert, similis sardio pisci sale condito, & exsiccato instar nostrorum sulmonum, qui intùs egregiè rubent. Latini volunt hunc lapidem sic dictum, quia in Sardiniâ nascitur. Braunius etimon ducit à *Sered*, quod nomen in Hebræâ linguâ significat *rubrum colorem*. Talem colorem fuisse sardii lapidis colligitur ex Apocalypsi, ubi facies
cap. 4. v. 3. Dei dicitur similis lapidi sardio, quod Veteres explicant de facie Dei iratâ, quam dicunt ardentem instar ignis, sive propter terrorem Dei, cùm Sardius sit igneus. Cæterùm varia sunt sardiorum genera; non enim sunt omnes ejusdem coloris. Inter sardonum genera ponitur etiam *sardoniches*. Quando sardius rubet, sed non est saturatus, palloris aliquid admixtum habens, *corneolus* vulgò dicitur, quasi carneolus, à carne humanâ, vel à carne sanguinolentâ, vernaculè *cornaline*. Duæ ergo sunt circa *Odem* opiniones. Aliis videtur *adamas*, propter similem nominis sonum. Alii verò ex etimo sive ex significatione nominis Hebræi *Odem*, à verbo *Adam*, habent *Odem* pro gemmâ rubei coloris, sive pro rubino, sive pro sardio.

II. *Phitad* vertitur *topazius* ab omnibus ferè Interpretibus, Josepho, Septuaginta, Hieronymo, Vulgato & aliis. Topazium autem veterum viridem fuisse clamant authores omnes, nempè porri succum non malè exhiberi à colore topazii; ita ut sit è viridi pallens, sicut & *chrysoprasius*, qui est ex genere topaziorum. Alii dicunt esse vitrei coloris, sive similem vitro, cujus color æstimatur viridis. Viridem fuisse lapidem *Phitad* sen-
cap. 28. v. 19. tiunt Rabbini. Appellatur in libro Job *cusch*. Authores autem omnes consentiunt esse in Arabiâ insulam, quæ olim diceretur *Chitis*, ubi effoderetur topazius. Cusch regio non alia est quàm Arabia, inter cujus insulas celebratur, quæ ab hoc lapide appellata est *Topazion*, si hæc insula lapidi nomen non indidit. Lapis *topazius* veterum, qui viridis sit, alius est ab eo, quem nunc gemmarii appellant vernaculè *topaze*; nam hujusce color est aureus.

III. *Barekech*. Septuaginta, Josephus, Vulgatus & alii *smaragdum*, Gallicè *émeraude*, verterunt. *Smaragdus* nomen suum habet à fulgore. Non mutatur sole, non umbrâ, non

lucernis; sed semper est radians, inquit Plinius. *Barak* autem, undè venit *Barekth*, Hebræis sonat *splendere*, *coruscare*, *fulgurare*. Colores smaragdorum varii sunt, secundùm varia genera; omnes tamen virides perhibentur. Omnium gemmarum virentium principatus defertur *smaragdo*. Ideò in Apocal. iris *cap. 4. v. 3.* dicitur similis smaragdo; scilicet quia nullus color in iride magis est conspicuus, quàm viridis. Smaragdorum Plinius dicit eos esse probatissimos, qui viriditatem puri maris imitantur. In hoc-ce loco Apocalypseos, ubi thronus Dei videtur describi mediâ in iride, tres gemmæ memorantur, *sardius*, *jaspis*, & *smaragdus*. Tres in iride colores apparent, rubeus qui competit sardio, viridis quem certò habet smaragdus, & cæruleus quo colore lucet beryllus; cujus nomine B. Hieronymus reddit gemmam quæ in fonte Hebræo Exodi appellatur *jaspheh*, quod infrà expendemus. Ex hoc autem loco Joannis videtur jaspidi tribuendum colorem cæruleum, cui non omnino dissimilis est viridis color, qui multùm vergit in nigredinem.

IV. *Nophech.* Septuaginta Græcis Interpretibus est ἄνθραξ, id est, *carbunculus*, ut redditur ab Interprete vulgato, vernaculè *escarboucle*. Carbunculus lapis sic dictus est, quia rubore lucet instar ignis, aut ardentis carbonis. A similitudine ignium sic appellatur, inquit Plinius. Carbunculorum autem censet ille eos esse optimos *amethistizontas*, hoc est, quorum extremus igniculus in *amethisti* violam exit, quales carbunculi vocantur *rubini*, Gallicè *rubis*. Lapis qui Chalchedonius vocatur in Apocalypsi idem est quem Veteres vocavêre *carchedonium*, *cap. 21.* quem Plinius dicit sic dictum ab urbe *Carthagine*, quæ & dicebatur *Carchedon*. De lapide chalchedonio apud antiquos auctores qui de gemmis disserunt, nihil invenitur, cum è contra de carchedonio multa illi dicant. Undè aliqui suspicantur Scriptorum incuriâ Græca & Latina exemplaria Apocalypseos olim vitiata esse, & *calchedonium* pro *carchedonio* irrepsisse: ideò autem carbunculus dicebatur carchedonius, quia ex Indiâ mercatoribus Carthaginensibus adveheretur, ut idem Plinius adstruit. Est aliquod genus carbunculi, qui *granatus*,

vernaculè *granat*, à pomi punici granis nominatur.

V. *Saphir.* Nomen illud Græci Græcis litteris, sicut Latini Latinis expresserunt. Et nos Galli pariter *saphir*. Saphiros nostras esse cæruleas scimus. Plinius saphiros veterum hunc colorem habuisse testatur, & purpuræ nigræ illas fuisse similes; nempe quia cæruleus color illarum saturus. Saphiris autem, quarum non uno loco mentio fit in sacro Codice, talis inerat color, ut
cap 24. v. 10. videre est in hoc loco Exodi. *Et viderunt Deum Israel, & sub pedibus ejus quasi opus lapidis saphirini, id est, quasi fundamen-*
cap. 1. v. 26. *tum, & quasi cælum cùm serenum est.* Sic apud Ezechielem expansum cœli, quod vocatur solium Dei, dicitur simile lapidi saphiro. At cœli color cæruleus est. Præterea saphirus in Scripturâ assimilatur quoad colorem venis sanguine repletis in albissimo corpore; quæ scilicet turgent sanguine & apparent sub pelle candidâ. Harum venarum aspectus similis est colori cæruleo. Indè Braunius feliciter, ut mihi videtur, lucem ac-
cap. 4. v. 7. cersit huic loco Lamentationum Jeremiæ, ubi in Vulgato legimus: *Candidiores Nazaræi ejus nive, nitidiores lacte, rubicundiores*, id est, magis splendidi & rutilantes *ebore antiquo*, alii reddunt *margaritis, saphiro pulchriores.* Nimirum Nazaræi erant corpore sano & eleganti, & venæ sanguine plenæ carnem eorum variè intersecabant, instar rutilarum saphirorum. Corpora eorum erant candida instar nivis & lactis, imo splendentia tanquam margaritæ, intercurrentibus venulis sanguine plenis, saphiri instar, cæruleo colore gratissima. Descriptio
cap. 4. v. 14. est pulcherrimi & elegantissimi corporis. Similiter in Canticis venter sponsi dicitur *eburneus*, id est, candidus, *distinctus saphiris*, id est, venis sanguine plenis, quæ colorem saphiri habent. Et species saphiri, quæ aspersa est pulvere aureo, sive notatur certis quibusdam punctis aureis. De hac saphiro vide-
cap. 28. v. 6. tur loqui Job. *Locus saphiri lapides ejus, & gleba illius aurum.* Tales autem saphiri minùs pellucidæ sunt & sculpturæ inutiles, ut à gemmariis discimus.

VI. *Jahalon.* Septuaginta & Vulgatus interpretantur *jaspidem*, Josephus saphirum; Braunius verò credit esse adamantem, qui cùm omnes gemmas reliquas splendore & pretio su-

pereſt, in Pectorali non tum deerat. Dicit non alteri gemmæ convenire nomen *jahalon*. Deducit autem nomen *adamas* à verbo Hebræo *Halam*, abſorpto *jod*, quod apud Hebræos non eſt inſolens. Certum quòd ex *Halam* potuit fieri *almas*; undè poſtea *adamas*. Verbum autem *Halam* ſignificat *confringere*, *contundere*; undè *Halmuth*, quod eſt *malleus*. Duritie ſuâ *adamas*, vulgò *le diamant*, omnes lapides confringit; ſed & facile malleo diffringitur: quod ſuo damno ſæpiùs gemmarios experiri dicit Braunius, arguens antiquos Scriptores, qui affirmant incudes diſſilire, cùm adamas percutitur.

Non prætermittam argumentum quo nititur conjectura Braunii & aliorum, qui opinantur tempore Moyſis non ignotum fuiſſe adamantem. Etenim, inquiunt, ſine adamante aut pulvere ejus artifices non potuiſſent duodecim lapidibus nomina duodecim Tribuum inſculpere. Res nunc conſtat de ſaphiro, quæ abſque adamante non poteſt expoliri, & ullâ notâ inſcribi. Verùm reponi poteſt olim uſitatum fuiſſe pulverem *ſemir*, quo expoliebantur lapides pretioſi. De illo pulvere infrà agemus; authores autem qui illum pulverem celebrant, non videntur eum habuiſſe pro adamante. Præterea Joannes, qui veriſimiliter alludebat ad duodecim lapides Pectoralis, nullo modo mentionem facit adamantis. Ambigerem ergo an *jahalom* verè ſit *adamas*; ſed non poſſum illum habere pro jaſpide, quoniam nomen illud videatur magis convenire lapidi qui in fonte Hebræo appellatur *jaſpeh*.

VII. *Leſchem* lapis alibi non reperitur quàm in Exodo, ubi deſcribitur Pectorale cum ſuis duodecim lapidibus. Septuaginta & Vulgatus Interpres cum aliis pleriſque interpretantur lapidem *Lyncurium*, quem aliqui putarunt nihil aliud eſſe quàm optimum ſuccinum. Alii volunt gemmam eſſe maculis depictam inſtar *lyncis*. Alii ſic appellatam hanc gemmam, quia ex *lyncis* urinâ oriatur. Contendunt enim hoc ce animal urinam ſuam in terrâ occultare, quæ ubi concreverit, fiat lapis. Sed iſta adnumerare decet fabulis. Notum eſt olim ſuccinum appellatum *ligurium*, quod crederetur naſci in Liguriâ, quæ Italiæ regio eſt. Conjicit Braunius lapidem de quo nunc ſit

Ttt iij

sermo, esse *hiacynthum*. Etenim si B. Joannes respexit in Apocalypsi ad lapides Pectoralis, *hiacyntus* in eo reperiri debuit, cùm expressè illum nominet. Sed cùm hiacynthorum varia sint genera, credibile est nostrum *leschem* ex illis fuisse qui colore suo accedunt ad succinum; quâ de causâ *lyncurius* passim ab authoribus vocatur *succinum* & *electrum*. Eosdem ferè colores quos animadvertimus in flore hiacyntho attribuunt hiacyntho gemmæ, nempe cæruleos, rubros, flavos, aureos, & id genus alia. Gemmæ hodie à nostris gemmariis dictæ *hiacynthi*, sunt aureo colore collucentes: qualis est color succini.

VIII. *Schebo* alibi quàm in Exodo non reperitur. Septuaginta Græcis & Vulgato Interpretibus *achates* est, quem Gallicè dicimus *agathe* Nulla notior gemma quàm *achates*. Lapis ille pulcherrimus variis coloribus imaginibusque decoratus est; ut ferè nihil extet, quod natura in hoc lapide non depinxerit. Ideò potest origo illius nominis derivari à voce Hebræâ *akud*, quæ significat *punctatum*, aut punctis & maculis notatum, quales fuerunt hirci Jacob. Si B. Joannes respexit ad lapides Pectoralis, cùm nominat *beryllum*, Braunius sentit esse ipsum *schebo*, de quo nunc loquimur. Est autem *beryllus* una ex virentibus lucidisque gemmis. Inter beryllos quædam gemmæ appellantur *chryso-berylli*, paulò languidiores, fulgore in aurum vergentes. Sculpuntur berylli singulæ formâ sexangulâ, quò color, alioqui hebes & languidus, angulorum excitetur repercussu: vix namque fulgent aliter politæ.

IX. *Achlama*. Septuaginta & Vulgatus Interpres & alii complures intelligunt lapidem *amethistum*, Gallicè *amethiste*. Lapis ille Plinio violacei coloris est, nomen habens à vini colore, qui in violam desinit. Fulgor purpuræ est in hac gemmâ: non ex toto igneus, sed in vini colorem deficiens. Vulgò creditur huic gemmæ nomen datum à præsidio profligandæ temulentiæ; scilicet quia faciat homines ἀμεθύστους. Quidquid sit, vineo colore est. B. Joannes in Apocalypsi memorat Amethistum; ut si ad lapides Pectoralis respexerit, credibile sit intellexisse *achlama*.

X. *Tarschisch*. Sæpiùs occurrit in sacro Codice lapis ille.

In Exodo, ubi agitur de lapidibus Pectoralis, à septuaginta Interpretibus & Vulgato redditur *chrysolithus*. Sed iidem Græci Interpretes alibi vertunt ἄνθρακα. id est, *carbunculum*. Adeò & ipsi dubii erant circa illos lapides, nisi quis suspicetur tota Biblia Hebraica ab iis solis Græcè non reddita fuisse, sed sola quinque Mosis volumina; & ideò non putandos secum pugnare, si iisdem Græcis nominibus quæ extra Pentateuchum occurrunt, res eædem non reperiantur expressa. B. Joannes in Apocalypsi memorat *chrysolithum*; quæ gemma illi est dicta *Tarschisch*, si ad duodecim gemmas in Pectorali respexit. *Chrysolithus* autem juxta Plinium gemma est aureo colore translucens. Sic dicta est ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ ab auro: quasi diceres *aureus lapis*. Hanc gemmam hodierni gemmarii quidem non chrysolitum, ut veteres, sed *topazium* vocant. At malè, cùm veterum *topazius* non aureus sed viridis fuerit, uti suprà dictum est.

Nomen illud *Chrysolithi* potuit esse generale & plurimis gemmis attribui; ut omnis lapis, cui aliquis color aureus inesset, chrysolithus dictus fuerit. Nam illæ gemmæ quæ in electri colorem declinant, *chryselectri* dicuntur, & tales sunt fortassis hiacynthi moderni. Nihilominùs illæ quæ aureo colore maximè translucent, & quibus nullum vitium nec alius color immixtus est, verè sunt chrysolithi. Talem fuisse lapidem *Tarschisch* videtur posse colligi ex Daniele. *Et levavi oculos* cap. 10. v. 5. & 6.
meos, inquit ille Propheta, *& vidi, & ecce vir unus vestitus lineis, & renes ejus accincti auro obrizo*, id est, electo, *& corpus ejus quasi chrysolithus:* in fonte, quasi Tarschisch; *& vultus ejus quasi species fulguris, & oculi ejus ut lampas ardens, & brachia ejus, & quæ deorsum sunt usque ad pedes, quasi species æris candentis*. Ibi videtur Daniel nihil aliud intelligere quàm corpus viri, qui apparebat fuisse instar optimi & fulgidissimi auri. Idem probari potest ex Canticis, ubi sic loquitur Vulgatus In- cap. 5. v. 14.
terpres. *Manus illius tornatiles, aureæ, plenæ hiacynthis*. Hebræus verò codex habet, *manus ejus sunt globuli aurei, ornati* sive repleti *Tarschisch*. Hîc iterùm aurum & *Tarschich* junguntur. Ergo voce *Tarschisch* intelligitur *chrysolithus*, gemma quæ

tota est aurea, & manum instar splendidissimi auri rutilare facit; neque enim manus ejus tantùm dicuntur globuli aurei, sed & ratio statim additur, ob quam ita dicantur, nempe propter annulos aureos, sed præcipuè propter eximias chrysolithos, quibus & annuli, ideoque manus sponsi ornatæ erant.

Nomen quidem *Tarschich* à plerisque recensetur inter nomina maris, ut suprà alicubi dictum est. Indè aliqui volunt gemmam, de quâ quæstio est, fuisse marini coloris. Verùm satius est *Tarschis* interpretari regionem. Constat tempore Salomonis fuisse terram in orientalibus orbis plagis, quæ hoc nomine appellaretur, undè optimum aurum & aliæ merces multi pretii advehebantur. Forsan & Chrysolithi, gemmæ quæ referrent colorem metalli, nempe auri, cujus ferax esset *Tarschis*, appellatæ sunt hoc nomine. Urbs quidem erat in Hispaniâ dicta Tharsis; sed illa, ut videtur, non condita fuit nisi post obitum Moysis, cùm Cananæi fugientes à facie Josuë, patriâ relictâ, alias sedes quæsiverunt in Affricâ, in Hispaniâ & alibi.

XI. *Schoham*. Pluribus in locis Scripturæ nomen hujus gemmæ occurrit, quod diversis nominibus Græcis expresserunt Septuaginta Interpretes. Adeò dubii videntur fuisse circa illam gemmam, sicut circa plures alias. In Genesi enim reddunt *lapidem prasinum*, in Exodo tribus in locis *smaragdum*, & in duobus *beryllum*, & in altero loco *sardium*. In versione Græcâ libri Job redditur *onyx*, & in Ezechiele *saphirus*. Ubique verò noster Latinus Interpres intellexit esse *onychem*. Gemma *onyx* candorem præfert unguis humani similitudine: undè illi nomen; ὄνυξ enim Latinè sonat *unguis*. Braunius opinatur *schoham* esse *sardonychem*, quæ mixtum nomen habet à *sardio* & *onyche*. Sardius, ut vidimus, gemma est rubri coloris, sive
Lib. 36. cap. 6. carnei coloris; ita, ut loquitur Plinius. *Sardoniches olim, ut ex ipso nomine apparet intelligebantur candore in sardâ*, cujus mas dicitur sardius, *hoc est veluti carnibus ungue hominis imposito & utroque translucido*. Ideò autem Braunius *schoham* pro *sardonice* habet, quia B. Joannes in Apocalypsi numerat *sardonichem*, quâ voce videtur denotare nostrum *schoham*, saltem si respexit ad

ad duodecim gemmas Pectoralis. Objici posset *Schoham* haberi in sacro Codice, ut in libro Job, & in Ezechiele pro gemmâ *cap.28.v.16.* pretiosâ; Plinius autem docet sardonichem non fuisse magni *cap.28.v.13.* pretii. Sed præterquam raritas pretium addat rebus, & idcircò gemmæ certis temporibus fiant viliores quia minùs raræ, constat veterum testimoniis quæ profert Braunius, inter gemmas pretiosas semper sardonichem habitam.

XII. *Jaspeh.* Septuaginta senes reddunt *onychem*, Vulgatus *beryllum*, Plinius & Solinus putant beryllum cum smaragdo communis naturæ esse colore surdo. Est & beryllus cærulei coloris, etiam violacei. Inter duodecim lapides qui erant fundamenta civitatis sanctæ, juxta visionem factam B. Joanni, numeratur beryllus, sed non tacetur jaspis; quare miratur Braunius cur gemmam *Jaspeh*, quæ duodecima erat in Pectorali, non intellexerint interpretes esse *jaspidem*, sive *jaspim*. Optima autem jaspis viridis est, & ad smaragdum accedit: *Viret & sæpè translucet jaspis*, ut Plinius loquitur; sed non omnis jaspis *Lib.37.cap.9.* viridis est: variis punctis, lineis & coloribus sæpissimè notata reperitur. Forsan quia smaragdo similis est *jaspis*, & beryllo similis sit smaragdus, jaspidem Vulgatus Interpres appellavit beryllum tum in Exodo, tum in Ezechiele, contra verò, ut vidi- *cap.28.v.13.* mus, sextum lapidem Pectoralis videlicet *Jahalon* interpretatus est *jaspidem*. Est autem genus marmoris quod solet appellari *jaspis*, ut puto, quia referat colorem gemmæ jaspidis.

II.

De duodecim lapidibus pretiosis Apocalypseos.

His ita positis, duodecim lapides Pectoralis ferè omnes Joannes in Apocalypsi expressit. Etenim vidimus lapidem, quem vocat *calchedonium*, esse ipsum *carbunculum*, qui olim dicebatur *carchedonius*. Quam gemmam Græci Interpretes & Latinus dicunt *achatem*; vidimus haberi posse pro *beryllo*. Restaret itaque, si B. Joannes voluerit complecti omnes duodecim lapides Pectoralis, ut gemma quæ in fonte Hebræo no-

minatur *Jahalon*, & quam Braunius habet pro adamante, sit *chrysoprasus* Apocalypseos. Undecim enim aliæ gemmæ memoratæ à Joanne respondent, ut vidimus, aliis undecim nominibus gemmarum quæ insertæ erant Pectorali. Nullam autem *adamantis* mentionem facit Joannes; nec ejus nomen usurpat. In versione quidem Græcâ & in versione Latinâ Bibliorum, non semel nominatur *adamas*, quo nomine redditur nomen Hebræum *samir*; sed illud *samir*, undè factum nomen Græcum *σμίρις*, nihil aliud denotat quàm lapidem durissimum; nec in his locis ubi ponitur, indicat lapidem pretiosum, ut
cap. 7. v. 12. apud Zachariam, *& cor suum posuerunt ut adamantem*; sic in Vulgatâ, sed in fonte est *ut samir*. In aliis locis ubi vox illa occurrit, aliud non significat. Pulvis autem in quem reducitur *smiris*, ex Discoride, Hesychio, & aliis, adhibebatur à gemmariis ad gemmas expoliendas; undè factum ut *samir* potuerit haberi pro adamante, quia lapis pariter durus esset, quanquam non pretiosus.

Ut apertiora sint quæ hactenus dicta sunt, nec omnino ambiguum incertum lectorem dimittam tum circa lapides fasciæ Pectoralis summi Pontificis, tum circa hos duodecim lapides pretiosos, quibus fundamenta cœlestis Civitatis ornata
cap. 21. fuisse dicit B. Joannes in Apocalypsi exprimam duodecim nominibus Hebræis hos duodecim Joannis lapides, nimirùm dicam quibus lapidibus fasciæ Pectoralis responderent; saltem verisimilius est respondisse, ut ex dictis colligimus. 1. Jaspis est Hebræum *Jaspeh*. 2. Saphirus *Saphir*. 3. Calcedonius. *Nophech*. 4. Smaragdus *Bareketh*. 5. Sardonix *Schoham*. 6. Sardius *Odem*. 7. Chrysolithus *Tarschisch*. 8. Berylly *Schebo*. 9. Topazius *Pithad*. 10. Chrysoprasus *Jahalon*. 11. Hiacynthus *Leschem*. 12. Amethystus *Achlama*.

III.

De Margaritis.

Matthæus, Paulus, Joannes, adeoque Christus ipse non se-

mel meminit *margaritarum.* In vetuſtis autem verſionibus veteris fœderis nuſquam illæ nominantur ; ſemel Verſio *margarita* nomen uſurpat. Proverb. cap. XXV. 12. pro quo in fonte eſt *Choli Ketem*, id eſt, *ornamentum aureum*, in genere, omne ornamentum. Mirum omnes Prophetas de re tam eximiâ ſiluiſſe, maximè cùm in novo Teſtamento celeberrimæ habeantur. Nemo neſcit *margaritas*, quæ gemmis annumerantur, eſſe uniones, vernaculè *des perles*, nempe baccas candentes, quæ naſcuntur in conchis marinis. Illæ conchæ petuntur ex mari, præſertim ex illo quod Erithreum ſive Rubrum appellant ; undè margaritæ appellantur *Erithreo-lapilli.* Tales verò lapillos non ignotos fuiſſe temporibus Prophetarum contendit Bochartus, & arguit Interpres quòd margaritæ nomine non reddiderint nomina Hebræa, quæ aliis gemmis tribui non poſſunt, & conveniunt *margaritis.* Loca ſi requirantur, primus ſe offeret Moſes, ubi voce *Bedolach*, cujus proventu celebratur regio Gen.2.v.12.
Havila, nec bdellium nec cryſtallus videntur ſignificari, quomodo multi exponunt, ſed *margarita*, quæ in illis locis feliciùs proveniunt, quàm terrarum uſpiam. Eodem facit quod Num. *Bedolach* confertur manna, quia erat album, & rotun- cap.11.v.7.
dum : quæ duo in margaritis ſunt maximè inſignia.

In libro Eſther inter lapides pretioſos, quibus ſtratum fuiſſe cap.1.v.6.
legitur Aſſueri cœnaculum, nominatur in fonte Hebræo *dar*, & in paraphraſi Chaldæâ *dura.* Bochartus opinatur *margaritam* ibi ſignificari à ſphæricâ formâ ſic dictam ; *dar* enim Arabibus eſt *unio.* Vulgò tamen *dar* Eſtheris habetur pro marmore pretioſo. In Jobo & in Proverbiis *Peninim* inter res pretioſas cenſentur aliquoties. Margaritas intelligit quoque Bochartus, & dicit nomen illud ſemper in plurali occurrere, quia margaritæ plures conſeri ſolent in armillis & monilibus. Quin & prolatis teſtimoniis docet πινικὸν *Pinicum*, quod ut liquet, derivatur à *Peninim*, in Græcis authoribus accipi pro margaritâ. Piſcatio *pinici* illis eſt extractio *margaritarum* è fundo maris. In libro Job cap.26.v.18.
ubi in Vulgato legimus : *Trahitur autem ſapientia de occultis*, fons habet, *extractio ſapientiæ præ Peninim.* Id eſt, melior quàm *Peninim*, ut liquet ex iis quæ præcedunt & ſubſequuntur. Cùm

igitur ibi extractio sapientiæ præfertur extractioni τῶν *Peninim*, quis non videt alludi ad modum quo margaritæ ex mari extrahuntur; neque enim lapides pretiosos reperias ex maris abyssis simili modo extrahi. In re tam clarâ Interpretes ideò cæcu-
cap. 4. v. 7. tierunt, quia de Nazaræis dicitur in Lamentationibus *corpore rubuerunt plusquam Peninim*, ubi Vulgatus dicit *rubicundiores ebore antiquo*, & alii Interpretes *rubebant corpore magis quàm carbunculi*. Indè scilicet collegerunt *Peninim* non esse margaritas, quæ à candore commendantur, sed rubræ gemmæ aliquod genus. Verùm eo in loco verbum *Adam* non decebat accipere pro *rubere*, sed pro *summo candore esse*; præcedit enim in eodem versu, *nive puriores fuerunt & lacte candidiores*, quibus hæc non cohærebunt, *corpore rubuerunt plusquam peninim*, nisi ad candorem referantur. Etenim idem corpus non potest candidum esse nivis & lactis instar, & simul in modum carbunculi rubere. Ne autem putes novum loquendi genus esse, scias verbum *Adam*, quod quidem *rubere* sonat, quandoque usurpa-
cap. 13. v. 19. ri in aliâ significatione. Expende quod dicitur in Levitico. Lepra ibi describitur in fonte alba ruberrima, id est, ut liquet, summè candida. Similiter in Canticis sponsus legitur *candidus*
cap. 5. v. 10. *& rubicundus*, id est, eximiè candidus. Poetæ quoque purpurea vocant quæ sunt summè candida; Horatius enim cygnos appellat purpureos. Bochartus insuper notat verbo *Adam* in Arabicâ linguâ, quæ Hebraicæ dialectus est, significari *candidum esse*.

In loco Estheris *dar* habendum esse pro *margaritâ* idem Auctor evincit, quia redditur à Græco Interprete πίννινον, qui Interpres, ut apertum est, respexit ad *Peninim* nomen margaritarum. Mirum autem esse non debet *margaritam* numerari inter lapides pavimento destinatos in Assueri regiâ, quasi sit res sine exemplo, ut tam pretiosâ merx substernatur pedibus conculcanda. Ex Plinio discimus Pompeium habuisse musæum ex margaritis. Queritur Seneca gemmas calcari.

Nî fallor, sermone attigi omnes lapides pretiosos, de quibus loquitur Codex sacer. Restat explicandum nomen He-
cap. 27. v. 16. bræum *chodchod*, quod legitur apud Ezechielem. Græci Inter-

pretes & Vulgatus intactum reliquerunt eo in loco; non illud interpretati sunt. Apertum est ibi *chodchod* esse quampiam ex pretiosis mercibus,quas Tyrii mercatores adveherent. Sunt qui derivant ex *chidod*, quod est *scintilla ignis*; undè habent pro *pyropo*, lapide pretioso qui videtur scintillare. Idem *chodchod* reperitur apud Isaïam ubi à Septuaginta Interpretibus redditur *jaspis*, à Vulgato *saphirus*. *cap.54.v.12.*

Vice appendicis adtexam gemmis olim mulieres caput exornasse. *Inaures* Hebraicè *nesamim* & *nisme* nimirùm gemmæ ab auribus earum dependebant. Juvat hîc afferre quod dicit B. Hieronymus in caput XVI. Ezechielis. *Verbum Hebraicum* nesem; *excepto Symmacho, qui interpretatus est* ἐνώτιον, *omnes* inaurem *transtulerunt, non quòd* inaures *ponantur naribus, quæ ex eo quòd de auribus pendeant* inaures *vocantur; sed quòd circulus in similitudinem factus inaurium, eodem vocabulo nuncupetur. Et usque hodie inter cætera ornamenta mulierum solent aurei circuli in os ex fronte pendere, & imminere naribus.* Sic gemmis & aureis circulis ornatas olim mulierum nares discimus ex his Ezechielis verbis, *& dedi inaurem super os tuum, & circulos auribus tuis*, &c. Videtur nomen *nesamin* fuisse commune omnibus gemmis, quibus tum omnis facies ornabatur. Facies autem interdum designatur nomine *narium*; ut per gemmas intelligi possint illæ gemmæ quibuscumque facies exornatur. Id moris fuit potissimum inauris, ut adstruit B. Augustinus, apud quos fœminæ sic inaures habebant in naribus suis. Addit & sic faciem exornasse, ut super illam ex superiori capite dependerent gemmæ, quæ ornamenta dici possunt inaures, ut pyxis aurea dicitur, quanquam propriè sit vasculum ex buxo. *cap.12.v.16.*

CAPUT V.

De cæteris rebus naturalibus, quæ cælo & terrâ continentur; de cælo, de metallis; de re vestiariâ & cibariâ; de aromatibus; quorum omnium prænotionem aliquam habere utile est ad sacras Scripturas intelligendas.

I.

de Cælo.

JUvat hoc-ce capite complecti cæteras res naturales, de quibus hactenus mentionem non fecimus; quas tamen non ignorasse utile erit huic qui se accingit ad lectionem sacrorum Codicum. Initium sumere lubet ab ipso cœlo, quo omnia continentur. Primùm hoc cum cæteris quæ complectitur è nihilo eductum fuisse, eo tempore quod Scriptura adstruit, non suscipimus comprobandum. Etenim omnium scriptorum & monumentorum auctoritas evincit cæpisse, nec ab æterno conditum, ut contendebat Aristoteles, non diffitens in eo se ab omnium fide dissentire. Nempe suâ ætate vulgaris erat opinio non à compluribus annis ortum accepisse. Vulgò quidem opinabantur Philosophi *è nihil nihil gigni*: nimirum considerabant hominis potestatem; sed cùm Deus omnia possit, & virtute sit quòd omnia corpora actu sunt, ad imperium suum è nihilo oriri potuerunt. Mundus, inquam, opus est Dei, quod exponit Geneseos liber: sic dictus ille liber, quia generationes cœli & terræ explicat. Non autem expectanda diligentior expositio rerum Physicarum; à quâ etiam nos sancti Patres revocant. *Multi enim*, inquit B. Augustinus, *disputant de iis rebus, quas majore prudentiâ nostri auctores omiserunt, ad beatam vitam non profuturas discentibus, & occupantes, quod pejus est, multùm pretiosa, & rebus salubribus impendenda temporum spatia.*

Lib. 11. de Genesi ad litt. cap. 9.

Animadvertendum ſacros Scriptores in iis quæ non erant de inſtituto ſuo, & in quibus error non præcavendus viro qui id unum ſatagit ut à virtutis viâ non aberret: Animadvertendum, inquam, ſacros Scriptores eas opiniones ſequi, quas primus rerum conſpectus ingerit animis, & ideò quas vulgus probat. Scilicet ſæpiùs loquuntur de rebus naturalibus prout apparent, non prout ſunt, quia non ſuſcipiebant patefaciendas, & ab inſtituto alienum eſſet his-ce explicandis immorari. Ita ſol & luna appellantur duo luminaria magna, quanquam conſtet lunam magnitudine ſuâ eſſe minorem pluribus ſtellis & planetis; ſed judicio oculorum major eſt: ideò & primis temporibus non aliter ſentiebatur; quam ſententiam tunc Scriptores ſacri ſecuti ſunt. Etenim, ut ait B. Hieronymus in caput 28. Hieremiæ: *Multa in Scripturis ſanctis dicuntur juxta opinionem illius temporis quo geſta referuntur, & non juxta quod rei veritas continebat.*

Invictis argumentis evinci poteſt cœlos, ſive ſpatium illud quo planetæ & cometæ divagantur, eſſe liberum; alioquin motus ſuos obire non poſſent: neque enim materiem cœlorum, ſi illa eſſet ſolida, penetrare poſſent, quæ moventur & tranſeunt è cœlo in cœlum. Non ideò minùs dicitur in libro Job. *cap. 37. v. 18.* *Tu forſan cum eo fabricatus es cælos, qui ſolidiſſimi quaſi ære fuſi ſunt.* Aut ut fons reddi poteſt: *An expanderes cum eo cælos, junctos ſuperioribus nubibus, firmos ut ſpeculum fuſum.* Antiquitùs non alia erant ſpecula; quàm quæ fierent ex ære terſo & polito. Cœlum quod ſupra nubes eſt, oculis apparet quaſi ſphæra concava. Quanquam enim non iiſdem intervallis ſidera quæ dicuntur fixa & errantia, ſive planetæ à terrâ diſtent; tamen videntur veluti uni ſphæræ concavæ affixa; quæ ſphæra ſit terſa & polita, inſtar ſpeculi ænei & ſplendentis.

Quin & ipſi primi Interpretes, nempè ſeptuaginta ſenes, qui fontes Græcè reddiderunt, ex vulgi opinione illos interpretati ſunt. Cùm enim veluti pro ſpeculo æneo & concavo haberent cœlos, id quod Hebræi appellant *expanſum*, ſive *expanſiones*, nempe cœlum illud diffuſum quod omnia complectitur: Cœlum, inquam, cogitantes firmum quaſi æneum,

ſemper vocem Hebræam *Rakia*, id eſt, *expanſionem* reddunt στερέωμα, & Latinus Interpretes Græcos ſequens, *firmamentum*; undè facta vox Gallica *le firmament*, pro cœlo cui ſidera videntur inhærere, ſive pro extremo illo ambitu cœlorum quem oculi noſtri attingunt. Nomen autem Hebræum ſignificat tantùm *expanſionem*, id eſt, quaſi magni velaminis ſive tapetis expanſi. Itaque ex eo quod dicitur in Eccleſiaſte: *Terra autem in æternum ſtat: oritur ſol & occidit*; non concluditur quies vel motus terræ. Si oculorum judicio ſtamus, terra ſtat, ſol movetur: An reipsâ, & non ſolùm ſecundùm apparentiam, Scriptores ſacri non dijudicant.

Eos ex oculorum ſenſu loqui indicat quod dicunt aquas ſupra cœlos eſſe. Imbres certè defluunt cœlo. Sed notum è terrâ humenti & tepenti aquas reſolutas in vapores aſcendere, ex quibus, cùm coguntur, nubes fiunt, & dum liqueſcunt, effundunt imbres. Regius Pſaltes mentes imbuere doctrinâ non ambiebat, unum ſollicitus in Deum cor amore incendere, dum canebat deſcribens Dei opera prout illa conſpicua ſunt. *Ex-*
Pſal. 103. v. 3. *tendens cælum ſicut pellem: qui tegis aquis ſuperiora ejus.* Quaſi imbrium ſcaturigo eſſet in ipſis cœlis. Sed qualiſcumque ſit illa ſcaturigo, imbres cœlo decidunt, & hoc ex Dei diſpoſitione; quæ licet minùs nota ſit, conſtat tamen Deum mirum eſſe artificem. Dum reciprocos maris fluctus advertimus certis & perpetuis legibus aſtrictos, non ideò incerta eſt nobis Dei poteſtas, quia fieri poteſt ut hactenus naturalis cauſa reciprocationis hujus ignota fuerit.

Scriptura ſacra non ſolis ſapientibus parata eſt, iis nempè qui artes profitentur, & ſtudio litterarum dediti ſunt, ſed tenuioribus, nec acuto ingenio præditis. Scriptores ſacri ſe illis attemperant, nec res ſubjiciunt niſi eo modo quo captui erant idoneæ. Ergo, ut verbis magni Auguſtini utar, cùm omnibus ferè ea ſit conſuetudo intelligendi, quæ illis cernendi eſt; & ideò oratores res omnes quas deſcribunt, rebus notis & expertis aſſimilent: pàriter ſacri Scriptores quando de rerum naturâ ſermonem faciunt, eam etiam ſimilem faciunt operibus artis.
cap. 38. Ita Deus exhibetur in libro Job terram condens quaſi artifex, qui

qui ædes fabricaturus, primùm fundamenta locat. Ne longum faciam, sermo sacri Codicis, ut linguæ populi qui compellatur, sic opinioni convenit. Scilicet in iis quæ spectant res physicas, puta in systemate mundi (qualecumque sit verum systema) quia sol videtur moveri, non est hujus loci definire an stet. Quia, inquam, sermo quotidianus accommodatus est nostris sensibus, decuit sacros Scriptores, qui sibi non proposuerant disserere de rebus astronomicis, loqui de sole tanquam de gigante qui viam initam celeriter emetiretur. Etiam jure dixit Josuë, *sta sol, ne movearis,* cùm colligendæ victoriæ opus haberet longiori die. Neque enim Josuë aliter locutus esset, quanquam reipsâ esset certum terram stare; etenim ipsi etiam qui impugnant quietem terræ, aliter non loquerentur.

Utrum verò verè sol steterit, sive sol, sive terra, plerique quærunt. Modò enim complendæ victoriæ suffecerit tempus, sunt qui putant non opus fuisse tanto miraculo, quo rerum vices cessassent, & tota natura fuisset perturbata. Non tanti erat, aiunt, à Josuë unâ die vinci Amorrhæos, quos postea poterat delere. Verùm & pariter dici posset quòd transitus Jordanis siccati, & casus murorum Jericho ad sonitum buccinæ omnino non erant necessarii; placuerit autem Deo sic demonstrare potentiam suam, & favorem erga Israëlitas, quos cum tantis portentis volebat inducere in terram quam patribus eorum promiserat. Si dies victoriæ hujus ideò censeretur productus, quia de loco certaminis non defecerit insolitus splendor, certè aut ipse Josuë delusus esset, aut nos luderet; loquitur enim de reali statione solis. Dixit ille: *Sol contra Gabaon ne movearis, & luna contra vallem Ajalon. Steteruntque sol & luna donec ulcisceretur se gens de inimicis suis. Nonne scriptum est hoc in libro Justorum? Stetit itaque sol in medio cœli, & non festinavit occumbere spatio unius diei. Non fuit antea nec postea tam longa dies, obediente Domino voci hominis, & pugnante pro Israël.* Quomodo id factum sit si à me requiratur, respondebo id factum volente Domino qui fecit solem & lunam: qui omnia de nihilo fecit, & de omnibus facit quæcumque vult.

Ut revertar ad id quod dicebam, non pertinere ad religio-

nem opiniones physicas, observabo sive stet sol, & moveatur terra, sive quiescat terra, sol verò giret circa eam; cùm utriusque status firmus sit & hactenus perseveret, meritò supremus artifex laudandus ob summam potentiam & constantiam.

Non autem mirum videri debet si interpres Latinus stellas cœli designet nominibus, quorum Gentiles authores sunt, hanc *arcturum*, illam *oriona* appellans; neque enim aliis nominibus uti potuit quàm notis & usitatis. Pisces videtur ille Interpres locare sub terrâ, in illo Deuteronomii, *sive piscium qui sub terrâ moventur in aquis.* Sed liquet aquas piscium habitaculum dici sub terrâ, quia aquæ depressiores sunt. Nemo est adeò oratoriæ artis nescius, qui non advertat facundiam & energiam sacrorum Scriptorum, maximè in Psalmis. Haud carent illo decore poëtico, quo excultus sermo jucundior est, & magis aptus ciendis affectibus. Gentium poëtæ falsò fingunt Neptunum regem ventorum, quos ille claustris & carcere coerceret. Veriùs & elegantiùs Deum ventis imperantem cecinit Psaltes regius: *qui educit ventos de thesauris suis.* Quia quæ vivunt magis nos commovent; ideò ut vividior sit sermo, ipsis inanimis rebus vitam tribuunt Poëtæ & Oratores. Sic in sacrâ Scripturâ animalia cognitione prædita dicuntur: bos dicitur *cognoscere Dominum suum:* mare & venti dicuntur Deo obedire; quanquam obedientia sit virtus creaturæ quæ cognitione prædita est. Sanguis dicitur anima viventium, quia potissimùm vita constat sanguine: anima autem idem sæpiùs sonat in sacro Codice quod vita; ita de animalibus non aliud innuit hic Codex, nisi vitam in illis esse motum sanguinis.

cap. 4.

In genere multa dicuntur de animalibus, quæ illis tribuuntur, tanquam symbolis. Verbi causâ, serpens ante lapsum hominis ventre serpebat; posteà ex quo diabolus delituit sub formâ ejus, dicitur cœpisse serpere, quia quod à rerum initio natura ejus erat, posteà symbolum fieri potuit animalis maledicti à Deo; sicut iris erat in cœlo ante diluvium: necesse est enim ut appareat arcus ille, quoties nubes roscida opponitur radiis solis; sed post diluvium, pro signo constitutus est, quòd Deus non ampliùs obrueret aquis diluvii omnem creaturam.

De hoc-ce arcu Scriptor facer loquitur, quasi positus sit post diluvium; quia post illud positus est in signum. Vir peritus advertit arcum illum per se signum esse quòd eâ die quâ apparet, non debeat timeri diluvium. Etenim ut fiat iris necesse est huic partem oppositam cœli esse serenam, quam solis radii penetrare possint usque ad nubem in quâ arcus formandus est; itaque totus aër non satis nubibus densatur, ut fiat aquarum diluvium. Arcus, inquam, ille denuntiat serenum tempus.

Pertineret ad hunc locum quærere quomodo in horologio Achaz sol regressus sit decem gradibus, sive lineis, ut hoc portento Isaias confirmaret Ezechiam regem de veritate promissi quod ei nomine Dei faciebat, convaliturum ex morbo quo decumbebat, & de manu regis Assyriorum libertatum iri. 4 Reg. cap. 31
Portentum est, sive miraculum, cujus nulla ratio reddi potest, nisi absoluta potestas, cujus in virtute Isaïas operabatur; sive potiùs ipse Deus, qui ergo omne id quod perturbaret rerum naturam facilè ipse impediebat.

Ad rem non pertinet expendere, an illud artificium quo, prout lubebat Jacobo, oves pariebant agnos varios, sive maculatos, fuerit omnino naturale. Deus quidem potuit artem Jacobi etiam divinitùs secundare; sed certum est magnam esse vim facultatis ejus, quâ in cerebro variæ delineantur formæ. Pars matris est proles dum in utero ejus concluditur, & cum cerebro ejus colligatur. Ideò videmus tùm formam tùm colorem in prole referri rerum quarum imagine mater vehementer commota fuerit. Ergo cùm his-ce temporibus, quibus fœtus conciperent & prægnarent oves, in canalibus, ubi adaquabantur, Jacob disponeret virgas diversi coloris, non mirum est si fœtus variis distincti maculis nascerentur. Revocabo ad pauca capita quæ prænotanda supersunt circa res naturales, de quibus sit aliquis sermo in sacro Codice.

II.

De metallis.

De metallis differentes considerabimus in genere opera ex illis fieri ope mallei, vel admoto igne quo liquescunt. Etenim non sic cohærent eorum partes, ut malleo non possint extendi, & ex illis tenuia fila deduci. Ars autem artificum potissimùm animadvertenda est, quâ portione qualibet metalli norunt res planas, cavas, gibbas, rotundas, patulas facere repetitis mallei ictibus, contrahentes, aperientes, ut videre est in hujus artis operibus. Illa opera solent dici facta ex metallo ductili; cùm verò conflatur metallum, sive fusum liquescit, & infunditur in typum, formam hujus recipit. Candelabrum Mosis factum est ex auro ductili: mare æneum ex ære fusum est.

Omnium metallorum præstantissimum est aurum. Varia
auri genera memorantur in Scripturis, sive sint quæpiam di-
versa genera, sive varia ejus nomina, à naturâ, à colore,
à loco unde eruitur. 1°. Dicitur *Tob*, id est, *bonum*, quia re-
verâ bonum est & utile. 2°. *Thaor*, id est, purissimum, quando
cap. 10. v. 17. scilicet nihil admixtum habet. 3°. in lib. 3. Reg. nominatur au-
rum *Sagur*, à verbo Hebræo quod sonat *claudere*, quia aurum
claudatur ob pretium. Septuaginta interpretati sunt *aurum pu-*
3. Reg. cap. 10. *rum*. 4°. Aurum appellatur *mupaz*, à quodam loco dicto
Uphes, vel quia est instar *Paz*, id est, quia micat; *Pazaz* enim
Hebraicè est *subsilire*. Septuaginta interpretantur *aurum proba-*
Jer. c. 10. v. 9. *tum*. 5°. *Mesukak* quia hoc auro obducuntur parietes, inquiunt
Judæi. Septuaginta appellant aurum de *mophaz*, & Latinus de
cap. 28. v. 18. *Ophaz*, quod 1. Paralippom. appellant *aurum purum probatum*.
3. Reg. c. 10 v. 17. 6°. *Schachut*, quia netur instar fili, vel quia ducitur instar ceræ.
Latinus Interpres appellat *aurum probatum*, Septuaginta verò
2. Paral. cap. 3. *aurum ductile*. 7°. nominatur aurum *Parvain*: Latinus Inter-
pres iterùm reddit *aurum probatum*; Græci verò locum esse
aliquem putaverunt, undè aurum adveheretur, puta à *Taproba-*
ne insulâ quæ videtur derivare suum nomen à *Taph*, id est,

littus & *Parvain*, quaſi dicas *littus Parvain*. Alibi dictum etiam de Ophir adductum aurum, quæ regio Ophir forſan non alia quàm Taprobane, quæ nunc *Sumatra* dicitur auro feraciſſima.

In Scripturis, ut in Apocalypſi, opera quæ Hebræus & Græcus codex dicunt facta ex ære polito ſive purgato, hæc Latinus interpres dicit facta ex aurichalco. Sunt autem qui diſtinguant *auricalchum* ab *oricalcho*. Vulgò creditur *oricalchum* dici illud æs quod foditur in montibus; undè quod Latinus Interpres appellat in Apocalypſi *aurichalcum*, in fonte Græco dicitur χαλκολίβανος, quaſi ibi fieret ſermo de ære effoſſo in monte Libani. Verùm certis veterum teſtimoniis conſtat *orichalcum* eſſe quidem genus aliquod æris, ſed quod fiat quadam admixtione album. Itaque Bocharto χαλκολίβανος non eſt *æs montis Libani*, ſed æs album; *Lebana* enim Hebraïcè idem ſonat quod *album*. *Aurichalcum* autem, ut nominis origo aperta indicat, eſt metallum mixtione auri & æris conflatum. Olim ex auro, quod certâ portione cum argento permiſcebatur, fiebat ἤλεκτρον *electrum*. Nomen quidem illud, ſolet tribui ſuccino, & cryſtallo; verùm capite 1. v. 4. verſionis Græcæ Ezechielis, ubi ponitur pro verbo Hebræo *Haſmal*, interpretandum eſt de aliquo metallo; neque enim ibi *electrum* poteſt ſumi pro ſuccino & cryſtallo. Non etenim ſuccinus & criſtallus ſplendeſcunt, quod Ezechiel dicit de *Haſmal*, cùm ponuntur in igne. Succinus in reſinam liqueſcit, cryſtallus verò amittit ſplendorem ſuum. *Haſmal* non fuiſſe electrum, prout nomen illud ſignificat metallum partim aureum, partim argenteum, ſentit Bochartus, ſed potius aurichalcum. Probat etymologiâ nominis *Haſmal*, quod acceſſit ex Chaldæâ linguâ, in quâ *melal* eſt *aurum*, & in linguâ Hebræâ *Nechas* eſt *æs*. Ex *Nechaſmelal* fieri poteſt per apocopem *Haſmal*. Præterea allegat vetuſtos teſtes, qui ſcripſère apud Babylonios fuiſſe æs lucidum & purum, rubiginis expers, quod colore ab auro non dignoſceretur, ideóque aurichalcum ſive æs aureum dici potuerit.

III.

De stibio & nitro.

Non semel in Vulgatâ nostrâ fit mentio stibii, quo videre est olim Israelitidas mulieres colorem vultûs fucasse. Græcè dicitur φῦκος, quod nomen respondet Hebræo *Phuch*, quod *fucus* est. Stibium autem, sive στίμμι, sive στίβι, utrumque habent Septuaginta, lapis est candicans & nitens, qui in argenti metallis invenitur, vulgò *antimoine*, quo mulieres utebantur in vultu pingendo : non ut candidiores apparerent; imò ut fuscarent oculos. Vetusta lexica docent *stibium* esse colorem metallicum & nigrum. Fucabant se olim mulieres purpurisso ut conciliarent genis & labiis ruborem, cerussâ candorem ori & collo, & stibio nigrorem oculis; quos B. Hieronymus in Epistolâ ad Furiam *appellat orbes stibio fuliginatos.* Una ex filia-

cap. 42. v. 14. bus Jobi nominata fuerat *cornustibium*, in fonte *Kerenhapuch.* Nomen Hebræum *Puch* idem sonat ac Latinum *fucus*; sed & vertitur *stibium* : nomen *Keren* radium & cornu significat; *Karan*, radios splendoris instar cornu emittere. Filia illa Jobi *Cornustibium* nigris oculis forsan spectanda erat.

cap. 2. v. 21. Nitrum Hebraicè dicitur *Nether.* Constat ex Jeremiâ fuisse rem aptam sordibus abstergendis : *si laveris te nitro.* Græci Interpretes & Latinus noster illud non vertunt. Quæritur an illud nitrum habendum sit pro nostrate nitro, quod salpetra dicitur *du salpêtre.* Peritiores volunt aliud esse genus salis; & salem petræ ignotum veteribus, novitiumque inventum ad bellicorum tormentorum usum.

IV.

De re vestiariâ.

Suo loco disseruimus de vestitu Sacerdotum; tum & de iis quæ in vestitu omnium Judæorum attinebant ad religionem,

ſive quæ præcipiebantur legibus obſervanda. Sermo ergo ille quem ſuſcipimus, ſpectat primùm diverſa opera quibus conficiebantur veſtes & ornabantur. Et opus *Taſchbetz* aut *Miſchbezeth*, qud *teſſellatum*, vel *ſcutatum*, vel denique *reticulatum* dicere poſſis; cùm ſcilicet ſic texitur pannus, ut diſtinctus ſit variis maculis, vel orbiculis, quaſi totidem oculis. Hoc-ce opus appellatur *ocellatura*. Ocelli illi erant quaſi foſſæ quæ fiunt in annulis aureis, quibus inſiguntur lapides pretioſi. In Pſal. 44. v. 14. Sponſa Chriſti dicitur veſtita *in fimbriis aureis*. Fons benè vertitur *in fundis aureis*, quatenus nomen illud *fundæ* denotat partem annuli, quo gemmæ nectuntur. Scilicet veſtis illa ſponſæ erat *ocellata* ſive *reticulata*, diſtincta talibus *fundis aureis*. Tales veſtes rigentes auro vix poterant transfigi. In ſecundo Regum ubi Saul queritur non poſſe ſibi necem infer- *cap. 1. v. 9.* re, & ab Amalecitâ auxilium ad id poſtulat: *tenent me anguſtiæ*, inquit, *& adhuc tota anima mea in me eſt*. Senſus fontis videtur talis eſſe: *tunica illa ocellata*, facta opere de quo quæſtio, *me retinet* vel *impedit* quominùs poſſim me transfigere gladio.

Eſt aliud opus dictum *Choſcheb*, quod ut etymologia nominis indicat, eſt opus artificioſiſſimum, quod ingenioſè excogitatum eſt, à verbo *Chaſchab*, quod eſt *cogitavit*, ſive quod multâ indiget cogitatione. Conſiſtebat autem in certis quibuſdam figuris & varietate colorum; quare veſtes hoc opere confectæ dicebantur *variæ*. Vulgatus illas appellat *polymitas*, id eſt, plurimis liciis textas, ut nomen illud quod Græcum eſt, notat: μίτος eſt filamentum; ſed & ſignificat veſtes pluribus coloribus & gratâ aliquâ varietate colorum atque figurarum diſtinctas & ornatas. Tale opus & *plumarium* vocat idem Vulgatus, quod nomen ſignificat id quod varium eſt. *Plumare* eſt ποικίλλειν, nempe *variare*.

Opus *Rokem*, undè *Rekamet*, Vulgatus Interpres pariter interpretatur *opus plumarium*. Ex voce Hebræâ Itali formarunt ſuum *recamare*, pro *acu pingere*. Differunt tamen *Choſcheb* & *Rochem*, inquiunt, quod *Choſcheb* textum ſit nullâ adhibitâ acu; *Rokem* verò acu pictum ſit, quod opus *Phrygionicum* di-

citur, quia hujus Phryges inventores creduntur. Quæ pectine fiunt opera, difficiliora sunt acu pictis; ideò opera *Chofcheb* censentur, id est, artificis excogitantis, nimirùm qui non vulgarem solertiam adhibet. Antequam ultra progrediar, observabo vestem, quam Hebræi nominant *Passim*, qualis fuit Josephi, (quam Vulgatus appellat *polymitam*) fuisse ex diversis frustis, sive portiunculis, quod indicat nomen Hebræum, contextam. Scilicet variata erat tunica Josephi, & multis coloribus distincta, quales erant horum Gallorum vestes, quos Virgilius dicebat *lucere virgatis sagulis*: Nempe sagula eorum habebant in virgarum morem deductas vias. Ad hæc ornamenta alludebat Tibullus dum lib. 2. eleg. 3. canit:

Æneid. Lib. 8. v. 660.

Illa gerat vestes tenues, quas fœmina Coa
Texuit, auratas dispofuitque vias.

Indè lucem accerso obscuro loco Canticorum, ubi describitur decor Sponsæ: *Coma capitis tui sicut purpura regis vincta canalibus.* Scilicet capilli tui implexi, vernaculè *les tresses*, non minùs placent, quàm viæ quæ sunt in purpureâ veste regis. Verbum fontis *Rehatim* indicat ambulacra, canales, vias per quas discurritur.

cap. 8. v. 5.

Est quartum opus, quod fons Hebræus appellat *Schesch mazschar*. Vulgatus Interpres accipit *Schesch* pro bysso, *Mazschar* verò intelligit filum retortum; ideò reddit *byssum retortam*. Sed *Schesch* est etiam nomen numeri *sex*; ideò volunt quæ opere illo contexta essent velamina, facta esse ex sex filamentis retortis, sive ex sextuplici filo.

Sola quæ difficilia sunt attingimus, & quæ circa materiam vestium minùs nota. Ergo non opus est dicere primùm homines foliis, deinde pellibus, sive animalium exuviis se induisse. Pelles erant vestimentum Prophetarum, ut indicat Epistola ad Hebræos. *Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis.* Ex Suidâ melote μηλωτὴ est ovina pellis, vel pera confecta ex ovinâ pelle. Nulla res alia majorem usum unquam habuit in vestimentis, quàm lana & linum, quibus terra Israëlis abundabat. Linum à cannabo

cap. 11. v. 37.

cannabo differt. Linum notatur in fonte hoc-ce nomine *Schech* vel illo *Bad*. In Græcâ versione appellatur βύσσος; in Latinâ sæpiùs *byssus*, quandoque *linum*.

Non una species est lini; prxterquàm certis regionibus linum pretiosius nascitur. *Gossipium* vernaculè *coton* etiam appellatur *linum Xilinum*, quatenus ex frutice venit, qui poma fert, quibus continetur gossipium. Frutex ille non viti dissimilis est; unde gossipium appellatur *lanea vitis*. Jam suprà de hoc-ce genere lini mentionem feceramus.

Certis pinnis sive cochleis marinis innascitur species lanæ, quæ appellatur *byssus*. Hoc-ce nomine etiam appellatur linum illud quod Indi ex arboribus legunt. Quæritur ergò utrum Hebræum *Schesch* sive *Bad*, sive *byssus* Græcæ versionis, sive linum vulgati Interpretis sit linum, quale est illud cui id nominis damus. Puto non aliud fuisse, adductus hoc argumento, quòd linum nostrum, ex quo fiunt retia & funes validiores, dicatur ab Hebræis *Pischthim*, quo nomine *Schesch* & *Bad* intelliguntur. Certum est autem non ex gossipio funes fieri. Ex cannabo quidem etiam torquentur funes; sed vestes lineæ Sacerdotum ex pretiosiori materiâ fuisse confectas verisimile est.

Et capræ ministrabant pilos, ex quibus vestes conficiebantur; ut discimus ex Varrone. In Ciliciâ tondebantur, ut oves apud alias Gentes. Indè sunt qui putant cilicia sive saccos quos viri pii induebant, ex caprarum pilis fuisse factos, non quidem ex tenuioribus sed crassioribus; quales illi sunt quibus mercatores solent involvere suas merces. Nigri erant illi sacci; etenim pili candidi in majori pretio erant: indè dicitur in Scripturâ cœlum indui nigredine & sacco sive cilicio, cùm nubibus atris obducitur. *Cilicium* est vestis rudior & vilis; undè inducbatur in signum luctûs. Ex villis capræ videtur Michol parasse capillitium, quo simulavit Davidem ægrum decumbere in lecto. Legerant Græci Interpretes *Caved*, id est, *jecur*; undè sic interpretati sunt hunc locum quasi Michol jecur recens capreæ exemptum supposuerit stragulis; cujus, ut dicit Josephus, palpitatione viderentur illa moveri. Sic creditum 1. Reg. 19. v. 13.

quòd verè in lecto David decumberet. Fons verò hodiernus sicut & tempore B. Hieronymi habebat. *Cabir*, id est, *magnum validum, multum*. Sic ergo in vulgatâ nostrâ legimus : *Tulit autem Michol statuam imaginem, & posuit eam super lectum, & pellem pilosam caprarum*. capillitium nempe ex magnis & multis villis capræ, *posuit ad caput ejus & operuit eam vestimentis*.

Vestium sericarum usum ignotum fuisse tempore Moysis constare debet, cùm apud Romanos nec sericum cœperit innotescere nisi sub Augusto. Apud Ezechielem legitur vox illa *Meschi*, quam nonnulli interpretantur *sericum*; verùm Propheta indicat tantummodo vestimentum aliquod subtile & pretiosum. Etiam vocem *Scherichoth* apud Isaïam aliqui habent pro veste sericâ; sed & illa vox derivari potest à verbo Hebræo *Sarach*, quod idem sonat ac *pectere*, ut *Scherichoth* sint lina benè pexa, quod probat Braunius in docto opere de vestitu Sacerdotum Hebræorum. Inter pretiosas vestes Scriptura sacra solùm numerat byssum & purpuram. Quid sit purpura dicturus sum.

cap. 16. v. 10. cap. 16. v. 8.

Lana, prout diversimodè tincta erat, dicebatur Hebræis vel *Thechelet*, vel *Argaman* vel *Tholaat schani*. Constat *Thechelet* esse hiacynthum, nempe colorem violaceum sive cæruleum, qui color est cœli sereni, & maris, & aëris nigricantis, quem Galli vocamus *bleu-mourant*. Sunt qui contendunt colorem *Thechelet* non alium esse à conchylio, nempe à sanguine conchyliorum, quo conchyliatæ vestes inficiebantur. Purpura autem nomen est commune non uni pretioso colori. Erat quippe purpura violacea apud veteres ; ut purpura sit omnis vestis coloris pretiosi ; undè, ut jam observatum est, *byssus & purpura indumenta ejus*, id est, pretiosa sunt ejus indumenta. Attamen purpura sæpiùs sumitur pro rubro colore ; undè sanguis dicitur purpureus. Nomen Hebræum *Argaman* redditur à Græcis *purpura* ; ita *Argaman* decet intelligere fuisse rubrum colorem, qualis est in rosâ nigricante, aut in sanguine concreto. Purpuræ quæ dicebatur *Tholaat schani* erat quidam color rubeus, sed rubedine floridâ, & acuto lumine splendens instar micantis rosæ sine nigritiâ & saturitate. Græci *Tholaat*

ſchani interpretantur colorem coccineum, cui ineſt igneus fulgor, Gallicè *rouge cramoiſy*. Vidimus *ſchani* eſſe fruticem, in cujus baccis reperitur vermiculus, cujus ſanie panni tincti dicuntur habere colorem coccineum; qui ideò dicitur vermiculus, undè Gallicè *vermillon*. Arabes animal quod in cocco reperitur appellant *Kermes*; undè procul dubio factum nomen Gallicum *cramoiſy*.

Dum loqueremur de cocco frutice, vidimus illum ab Hebræis dici *Schani*, quod nomen datur colori qui educitur è cocco. Quia autem vox Hebræa non multùm differt à *Scheni*, quod idem ſonat ac *ſecundus* vel *duplex*, ideo Latinus Interpres cum Græcis in Proverbiis, intelligit veſtem *Schani* eſſe veſtem duplicem, cùm ſit veſtis coccinea. Etiam obſervatum eſt veſtem *Tholaat* ſonare Hebræis quod *vermis* Latinis, & *Tholaat Schani* eſſe vermiculum fruticis hujus qui *Schani* dicitur, cujus ſanie tingebantur veſtes coccineæ; ut hodie color, quem vernaculè appellamus *eſcarlatte*, fit ex vermiculis ſive ex quadam ſpecie muſcarum, quæ materies, qualiſcumque ſit, nominatur vernaculè *cochenille*: de illâ enim materiâ tinctoriâ audio lites moveri. cap. 31. v. 21.

Non prætermittendum eſt Judæos delectatos veſtibus laneis albi coloris; quæ veſtes cùm facilè ſordeſcant, ideo fullonibus crebrò committendæ erant; quorum ars verſatur in lavandis & dealbandis laneis veſtibus cretâ, &, ut hodie fit, ſulphure. Indè apud Marcum, *& veſtimenta ejus facta ſunt ſplendentia, & candida nimis velut nix, qualia fullo non poteſt ſuper terram candida facere.* Cùm nobiles Hebræorum albas veſtes ſibi deligerent, ideò qui præclaro aliquo ſtemmate erant inſignes, vocabantur *chorim*, quaſi dicas *albatos*; illi autem qui obſcuro loco editi erant, *Chaſchuchim*, id eſt, *obfuſcati*, *obſcuri*. Parantur veſtes, quibus corpus adverſùs frigus & aëris injurias præcingatur; ideò illæ dicuntur περιζώματα *perizomata*, id eſt, *ſuccinctoria*, quæ Adam & Eva ſibi fecerunt ad tegendam nuditatem. Veſtis totum corpus tegebat, ſed *ſemicintium* partem. Nimirum pannus erat, quod partem anteriorem corporis à cingulo ad pedes præcingebant pauperiores, qui forſan ex inopiâ tunicam integram non habebant. cap. 9. v. 2. Gen. cap. 3. v. 7.

Penula erat vestimenti genus, quos iter facientes & nebuloso seu pluvioso tempore utebantur antiqui. Talis erat *penula* quam Paulus Troade reliquerat apud Carpum. Non dicam fuisse vestes proprias gaudio, luctui, conviviis, nuptiis: alias talares, laxas, quæ ideo dum fieret iter, altè accingendæ erant. cap. 19. v. 19. Locus autem Levitici exponendus est: *Veste quæ ex duobus texta est, non indueris*, nempe ex lino & lanâ. Hac lege, ut alibi diximus, Deus ab omni malâ permixtione revocabat Israëlitas. In illorum gratiam patraverat insigne miraculum, quod Moyses eis in memoriam revocat in Deuteronomio VIII. 4. *Vestimentum tuum quo operiebaris, nequaquam vetustate defecit, & pes tuus non est subtritus, en quadragesimus annus est.* Quod & legimus in secundo Esdræ IX. 21. *Quadraginta annis pavisti eos in deserto, nihilque eis defuit: vestimenta eorum non inveteraverunt, & pedes eorum non sunt attriti.* Non solùm necesse fuerat ut in deserto non veterascerent eorum vestimenta, sed ut unà cum eorum staturâ crescerent; debebant enim successivè parvulis & adultioribus viris quadrare, quod pro magno miraculo habendum est

V.

De re cibariâ.

Rem cibariam ordiamur ab eo pane cœlesti quo Deus pavit Israëlitas in deserto, qui dictus est *Manna* aut *Man*, mellei saporis, & similis *bdellio*, ut ait Scriptura. Vidimus autem de gemmis differentes ibi *bdellium* accipiendum pro *margaritis*, quarum similitudinem tum candore, tum rotunditate suâ *Man* cap. 16. v. 31. referebat, ut loquitur Vulgatus Interpres, *quod erat quasi semen coriandri* fons dicit, ut semen *Gad*, quod Græci reddunt κορίον. Omnes interpretes intellexerunt *coriandrum*, herbæ genus, cujus semen saccharo convestitum inter bellaria locum obtinet, ut suo loco diximus.

Salmasius contendit nomen *Man* jam usitatum fuisse Hebræis, antequam pane illo cœlesti nutrirentur. Scilicet jam

hoc nomine appellabatur ros cœli pinguior, matutino tempore cœlo defluens, & herbis arboribusque insidens ac concrescens. Igitur quo tempore primùm Israëlitis in deserto morantibus cœlestis ille ros cœpit implucre, qui divino munere in alimentum eorum mittebatur, cùm ignorarent quid esset, ex similitudine quam videbant habere cum *Mannâ* sibi notâ, dicebant alter ad alterum Mannam esse, *Man hou*, nimirum *Man hoc*, sive *Man est*: grana enim erant rotunda, minuta, alba, quæ more pruinæ è cœlo descendebant matutinis temporibus, sole demum orto liquescebant evanescebantque. Non igitur Israëlitæ quasi quærentes & interrogantes *quid esset*, quæ communis etymologia est vocis *Man*, sed *Man* esse verè pronuntiabant. Vox *Man* non sonat *quid* sed *quis*. Ut vulgata etymologia probari non possit. Ergo, inquiet aliquis, Manna illud Moysis sic describitur, ut sit ejusdem prorsus coloris, ejusdem figuræ, ejusdem consistentiæ, ejusdemque saporis cum naturali *Manna*; eodem ipso modo, iisdemque horis stillet, eâdemque demum ratione ad solis radios evanescat; ex quibus sequeretur Moysis manna purè fuisse naturale, saltem quoad substantiam. Etsi conjectura Salmasii vera esset, illud in mannâ Moysis singulare erat ac mirabile, quod primùm tantâ copiâ circa Israëlitarum castra decideret, ut multis hominum myriadibus unoquoque die alendis sufficeret. Secundò quòd singulis Sabbatis intermittenda, die proximè superiori in duplum afflueret. Tertiò quòd hybernâ pariter ac æstivâ tempestate allaberetur; & corpus nullo alio adhibito cibo sustentaret. Quartò quòd ad solem liquescens non secus ac vulgaris manna, nihilominus tamen induraretur igni admota; adeo ut foret in mortario conterenda. Quintò denique ex uniuscujusque desiderio, erat hujus vel alterius saporis, ut adstruitur in libro Sapientiæ. *Angelorum escâ* nutrivisti *populum tuum, & paratum panem de cœlo præstitisti illis sine labore, omne delectamentum in se habentem, & omnis saporis suavitatem. Substantia enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebat: & deserviens uniuscujusque voluntati, ad quod quisque volebat, convertebatur.* Cessavit manna cùm in terram promissam Israë- cap.16.v. 20

litæ ingressi sunt, & cœperunt comedere de frugibus ejus. Jussus est Moyses asservare in urnâ aureâ, quam reposuit in Sancto Sanctorum, manna ad memoriam tanti miraculi conservandam; & hoc est manna quod in Apocalypsi 11. 17. Jesus Christus dicit se daturum vincentibus. *Vincenti dabo manna absconditum*, hoc est, pascha, verum manna, quale illud fuit quod abscondidit Moyses in urnâ aureâ.

Pertinent ad rem cibariam, molendinæ. Primitùs fruges tostæ in mortario terebantur; posteà inventæ molæ versatiles & trusatiles. Majores quidem circumagebantur à jumentis, asinis, ideo dicebantur asinariæ; minores ab hominibus & frequenter servis, qui flagitium aliquod commiserant. Molas trusatiles habebant etiam Hebræi, quæ constabant lapide superiori & inferiori. His utebantur etiam pauperiores; ut videre est in Deuteronomio. *Non accipies loco pignoris inferiorem & superiorem molam, quia animam suam opposuit tibi:* Sine illis non potest sibi panem conficere; ergo nec vitam sustinere. cap. 24. v. 6.

Plura addere non opus est in hoc-ce sermone de re cibariâ. Neque enim, verbi causâ, ignotum quid sit panis *azymus*, hoc est, qui sine fermento paratur. Nota vis fermenti, quo modico farina, cui immiscetur, acescit & calescit. Indè tot petitæ à fermento comparationes. Cùm autem pane fermentando plusculum temporis requiratur, ideo Dominus accelerans egressum Israëlitarum ex Ægypto præcepit ut uterentur pane azymo, cujus usus voluit ut retineretur, in rei memoriam; tum etiam ut intelligerent veri Israëlitæ esse integram renovationem, quæ non fit in pane fermentato; fermentum enim fit ex veteri mâssâ, quæ acida est. Panis subcineritius dicebatur, qui non in clibano coquebatur, sed super carbones, aut in foco sub cineribus calescentibus; indè habet nomen. Tota res cibaria Hebræorum caret difficultate, quia parabili cibo utebantur. Nondum adinventa illa gulæ hodierna irritamenta, quæ vix explicari possunt.

Non indictum autem prætermittam nomen illud *butyrum*, quia video ambiguum esse. Nunc butyrum nobis est portio lactis pinguior, quæ frequenti agitatione à sero separatur.

Verùm cùm Plinius asserat barbararum Gentium cibum esse; & compertum nobis sit in Italiâ, & ideo in Judæâ talis butyri usum tam ignotum fuisse quàm usitatum est in regionibus septentrionalibus, quæ frigidiores sunt, cùm in sacro Codice nominatur *butyrum*, accipi debet illud nomen in suâ propriâ significatione, pro bubulo caseo. Græcum nomen est hujusce significationis. Quod Habræi *chemea* appellant à Græcis redditur *βούτυρον butyrum*. Itaque non aliud est quam ipsa pinguedo lactis, ex quâ tum caseus, tum id quod *butyrum* appellamus, conficitur, quam pinguedinem sic appellant Hebræi, quia semper calet, & nunquam congelatur. *Lib. 18 c. 9.*

Non alienum est ab hoc loco, in quo de re cibariâ agimus, observare veteribus fuisse multiplicem morem triturationis frumentorum. Tribulis, hoc est, tabulâ clavis ferreis exasperatâ & ponderosâ utebantur, quam ducerent boves supra segetem: sic excutiebant grana ex paleâ. Lex autem vetabat ne bobus qui tunc tribula traherent, os alligaretur, ne possent degustare fruges quas terebant. Alibi gressibus equorum, aut perticis, sive flagellis exterebantur fruges. Ad triturandi modum alludit Michæas. *Surge & tritura filia Sion, quia cornu tuum ponam ferreum, & ungulas tuas ponam æreas, & comminues populos multos.* *cap. 4. v. 13.* Similiter Isaïas XXV. 10. *Et triturabitur Moab sub eo, sicut teruntur paleæ in plaustro.* Ad quem locum Hieronymus. *Hoc juxta ritum loquitur Palæstinæ, & multarum Orientis provinciarum, quæ ob pratorum & fœni penuriam paleas præparant esui animantium. Sunt autem carpenta ferrata, rotis in serrarum modum revolventibus, quæ stipulam conterunt & comminuunt.* His tribulis stramen comminutum redigebatur in paleam, ut esset aptum pabulum jumentis. In hoc-ce articulo de re cibariâ observabo olim militibus Romanis acetum in potum datum; undè his qui servabant cruces in monte Calvariæ, suppetiit acetum, quod Christo Domino obtulerunt cum felle mixtum. Temperabatur acetum alio aliquo liquore. Embamma condimentum quoddam erat, quo intingebantur opsonia.

V I.

De aromatibus.

De aromatibus sive de unguentis, quorum mentio fit in Scripturâ sacrâ, dicturus admoneбo nomen illud *unguentum* non esse medicamentum, ut vulgus existimat, & tenacem illam compositionem, quâ Chirurgi utuntur ad vulnera sananda; sed commixtionem diversorum odorum, addito oleo, aut balsamo, aut alio aliquo pingui, ad ungenda corpora, deliciarum & luxuriæ causâ, inventam. De unguentis loquor, quatenùs describuntur in sacro Codice. Etenim erat commixtio odorum à Deo præscripta, ad ungendum Tabernaculum cum vasis ejus; quæ & commixtio propria esset unctioni Summi Pontificis. Demùm alia erat aromatum compositio; quæ incendebatur in altari odoramentorum, sive thymiamatis; de quibus commixtionibus sive unguentis seorsim dicendum est.

Compositio unguenti, quo Tabernaculum cum vasis suis ungendum erat, his verbis præscribitur in Vulgatâ versione cap. 31. v. 23. Exod. *Sume tibi aromata*, id est, res boni odoris, *primæ myrrhæ & electæ quingentos siclos.* Hebræis *myrrha* dicitur *Mor*. Fons sic reddi potest. *Accipe tibi aromatum caput*, hoc est, quod præstantissimum sit, *myrrhæ ingenuæ quingentos siclos.* Quid autem sit *myrrha* intellige. Arbuscula est in Arabiâ præcipuè nascens, cujus cortice inciso defluit lacryma sive *stacte*, id est, *gutta*, sive stilla, viridis & amara, quæ eodem nomine vocatur *myrrha*. Ejus virtus est ut corpora imputribilia reddat: Pergit Deus præscribere compositionem dicti unguenti: & *cinnamomi medium*, id est, ducentos quinquaginta siclos. Fons addit cinnamomum sumendum, quod odoratum sit. Nomen illud Latinum vix differt ab Hebræo, nisi formâ characterum. *Cinnamomum* autem frutetum est nascens in Æthiopiâ, cujus cortex odoratus est. Cinnamomi multæ species recensentur, quarum unam vulgus appellat *canellam, de la canelle*, ut Galli loquimur. *Calami similiter ducentos quinquaginta*, in fonte, *& canna boni odoris.*

odoris. Constat esse speciem sive *arundinis*, sive *calami*, sive *canna*, (idem enim significant tria illa nomina) quæ species boni est odoris, locum in quo nascitur suavissimo replens odore. Provenit in Arabiâ, Indiâ, & in Syriâ juxta Libanum montem. *Casia autem quingentos siclos*. Hebraïcè *casia* dicitur *Kiddah*. Quod nomen redditur à Septuaginta Interpretibus ἶρις. Frutex est multis surculosisque brachiatus ramis, solo suo cortice commendatus. Hæc aromata miscebantur cum oleo, ut ex his fieret unguentum inungendo Tabernaculo cum supellectili suâ. Quo & ungendus erat Aaron & filii ejus.

Alterum thymiama, sive compositionem plurium aromatum, sic ordinat Deus in eodem loco Exodi. Siccum erat illud *cap. 30. v. 34.* alterum thymiama, quod parabatur incendendum in altari incensorum; ideò appellabatur altare thymiamatis. *Sume tibi aromata, stactem, & onycha, galbanum boni odoris, & thus lucidissimum: æqualis ponderis erunt omnia: faciesque thymiama*. Hæc in pulverem contusa incendebantur in dicto altari. Ibi autem *stacte* dicitur in fonte *Nathaph*, quod idem sonat ac *stacte*. Etenim *Vathaph* Hebraicè dicit quod Græcum *stacte*, nimirùm stillam sive guttam. Pinguedo est recentis myrrhæ, sive stillæ quæ ex myrrhâ arbore sponte defluunt. *Onyx* Latinus Interpres sequens Septuaginta Interpretes reddit Hebræam vocem *Schechelet*, quæ est species aromatis. Cùm hæc semel nominata sit in Scripturâ, fides adhibenda Græcis Interpretibus, qui interpretati sunt *onychem*. Onyx autem, ut diximus differentes de gemmis, lapis est pretiosus, ex quo antiqui vasa unguentaria faciebant ad ornatum. Undè etiam onyx pro eodem vase sumi cœpit. Sed & onyx est concha cujusdam conchylii, ex quo educitur purpura, quod reperitur in Indiâ in paludibus his quæ nardum ferunt. Itaque concha illa odores suavissimos afflat, quoniam conchylia quæ tegit, vescantur nardo. Conchæ illæ sive testæ dictæ sunt *onyches*, Græcè ὄνυχες, id est, *ungues*, quia nihil in illis rugosum, nihil asperum; sed omnia, ut in ungue, levia & polita. Ergo *onyx* aroma nihil aliud est quàm concha cujusdam conchylii.

Galbanus, Hebræis *Chelbna* à *Cheleb*, quod est *pinguedo*, *adeps*.

Zzz

Nimirùm *galbanus* ſuccus eſt ſive lacryma ex ferulâ cujuſdam herbæ in Syriâ naſcentis. In linguâ noſtrâ nomen ſuum retinet: *du galbanum.*

Thus omnibus notum eſt.

Ad hæc omnia thymiamata alludebat Sapientia in Eccleſiaſ-
cap. 24. v. 21. tico ubi ſic loquitur in vulgatâ verſione: *Sicut cinnamomum & balſamum aromatiſans odorem dedi, quaſi myrrha electa dedi ſuavitatem odoris, & quaſi ſtorax.* Hæc ſpectant primam illam commixtionem, quâ fiebat unguentum unctionis Tabernaculi, nimirùm ex cinnamomo, ex myrrhâ electâ, ex calamo odorifero, ex caſſiâ & oleo. Ponitque eodem in loco Vulgatus *balſamum aromatiſans* & *ſtorax*, non nominatis *calamo*, *caſiâ*, & *oleo*. Sed advertendum eſt in fonte Græco non reperiri vocem *ſtorax*, ſicut nec *balſamum*. Sic Sapientia Græcè loquitur ὡς πάλαθος ἀρωμάτων, id eſt, *ut maſſa aromatum.* Scilicet non expreſſit omnia aromata quibus dictum thymiama componebatur. Quid ſit *ſtorax*, quid *balſamum* modò exponam. Quæ autem Sapientia addit, alterum thymiama ſpectant. Et *galbanus*; particula *quaſi* ſubintelligenda eſt. *Et ungula & gutta. Quaſi Libanus non inciſus vaporavi habitationem meam.* Fons Græcus multò limpidior eſt. ὡς χαλβάνη καὶ ὄνυξ καὶ στακτὴ καὶ ὡς λιβάνου ἀτμὶς ἐν σκηνῇ: id eſt, *quaſi galbanus & onyx & ſtacte & quaſi thuris vapor in Tabernaculo.* His omnibus aromatibus conſtabat thymiama quod adolebant in Tabernaculo, ut liquet ex dictis. Ibi Vulgatus *ungulam* appellat quod *onychen* dixerat, quia ὄνυξ eſt *unguis*; & *guttam* ducit quod in Exodo nominaverat *ſtacten*; utrumque autem nomen ejuſdem ſignificationis eſt. *Gutta* Latinum, *ſtacte* Græcum. Denique pro thure Vulgatus ponit *libanum*, quod Hebræi & Græci *thus* ſic appellant.

Storax autem, cujus mentionem facit Vulgatus Interpres in dicto libro Eccleſiaſtici, eſt quædam ſpecies reſinæ. Reſina in genere humor eſt tenax ex arboribus defluens, aut ex ferulis quarumdam herbarum. Ita diverſæ ſunt ſpecies reſinæ: aliæ aridæ; aliæ humidæ ſunt. Storax autem in vulgatâ verſione
cap. 43. v. 11. Geneſeos, reſpondet nomini Hebræo *Tſori*; quod Septuaginta Interpretes, & ſæpè Latinus reddunt *reſinam*; & reipsâ ſtorax

resina est. Aquila Interpres Græcus *Tsori* reddidit *storacem*, nec locus est dubitandi litterarum transpositione ex *Tsori* factum *Stori*, & deinde *Storacem*, sive *Styracem*, ut hanc resinam Plinius appellat, quam scribit gigni in Judæâ; ideò Jacob inter munera terræ misit *Tsori*, id est, *Styracem*, sive *Storacem* ad Principem Ægypti. Resina illa retinet nomen suum in nostrâ linguâ, *du storax*. Resina autem illa defluit ex arbore quæ cotoneæ malo similis est, fructu majore quàm avellana, specie candidi pruni. Resina illa est perseverantis odoris.

Animadversione dignum est quòd in fonte Græco Ecclesiastici non legitur in Vulgato, quasi *balsamum*; nec in fonte Hebræo Ezechielis ut in Græcâ versione. Etenim tantùm legitur *oleum*. In eam opinionem adduco animum, ut credat quòd cùm balsamum succus sit suavissimi odoris, fluens ex arbusculâ, quæ in solâ Judæâ cresceret, Vulgatus Interpres noluerit abesse à Scripturâ *balsamum*. Nomen illud videtur significare Hebraicè præcipuum odoramentum, seu princeps odoramentorum. Compositum est ex *Baal*, quod est *Princeps, Dominus*, & *Schemen*, nimirum *unguentum*. Nec mirum est si in antiqui fœderis primis libris balsami non facta sit mentio; Josephus enim plantam, ex quâ deflueret balsamum, numerat inter munera oblata Salomoni à Reginâ Saba. Ita primis temporibus Judæa non fuit balsami ferax.

cap. 24.

cap. 27. v. 17.

Unum aroma de quo mentionem non fecimus, *Aloë* explicandum restat. Hoc-ce nomine Vulgatus reddit nomen Hebræum *Ahaloth*. Judæi verò volunt *Ahaloth* esse arbores præstantissimas, quarum ligna siccata aut fructus sunt odoris grati: *Santalum* appellant hanc arborum speciem, ut vidimus. Idem Vulgatus *Ahaloth* interpretatur *guttam*. Scilicet *Ahaloth* habet pro stillâ defluente ex aliquâ arbore. In hoc eodem Psalmo legitur nomen *Ketsiot*, quod idem Vulgatus accipit pro *casiâ*. *Myrrha & gutta, casia à vestimentis tuis*. Quidquid autem sit *Ahaloth*, certum est *Aloën* quæ in Evangelio nominatur, esse speciem aromatis. Herba hujus nominis habet succum amarissimum, quæ resistit vermibus & putredini, ideò condiendis corporibus idonea.

in Ps. 44. v. 9.

CAPUT VI.

De morbis quorum mentio fit in sacro Codice.

PLuribus morbis homines subjacent, & his exercentur tanquam pœnis, quas ut peccatores merentur. Plurimorum fit mentio in sacro Codice. Quidam autem olim acriùs & frequentiùs sæviebant; nunc verò quasi deferbuerunt, ita minùs noti. Morbi etiam vulgati possunt habere aliquid reconditi, quod soli medicorum discipuli retegere valent.

Quod medicorum est
Promittunt medici: tractant fabrilia fabri.

Idcirco non ausus essem artes inexpertas tractare, nisi res ipsa jam ex parte esset confecta à viris medicis, à Guillelmo *Ader*, qui de morbis Evangelicis elegantem libellum composuit; & à Thomâ Bartolino, qui de biblicis morbis disseruit. Ex utriusque scripto, tum ex alio penu licuit mihi excerpere quæ Apparatui nostro conveniunt.

Nemo miser nisi reus, & omnis pœna quæ justa est, peccati alicujus pœna est. Ergo homo innocens neque morti, neque morbis quibus mors acceleratur, subditus fuisset. Ex Scripturâ Deus plantaverat in medio Paradisi lignum vitæ, quo vescens Adam potuisset morbos & mortem propellere. Quale sit illud lignum, id est, quæ sit illa arbor, non quæro anxius, nec quî fieri possit ut homo non moriatur; Deus enim qui ex nihilo hominem & totum mundum eduxit, potest, si voluerit, nos servare ab interitu; sicut vestes & calceamenta Israëlitarum in deserto, ut ita dicam, non senuêre, nec usu detrita sunt. Diu est quod didici occultiores causas operum Dei non tentandas esse; & eum posse omnia quæcumque vult. Cùm autem servare possit, non quærere decet an possit perdere. Certum est

post lapsum Adæ, cùm cœpit soboles ejus in vitium ruere, tandem necessitatem lethi corripuisse gradum, & novam febrium, cæterorumque morborum cohortem tetris incubuisse. Vidimus quædam peccatis irrogari supplicia per manum cœli, ut Doctores Judæorum loquuntur. Nempè ipse Deus plerumque immisit morbos, quibus peccata coercerentur. Sic ulturus peccatum quod David admiserat, recensens Israëlitas & numerans eos, peste populum afflixit. Sic videre est in Actis Apostolorum, cùm Herodes oblatos à populo divinos honores non respueret; percussum ab Angelo, & consumptum à vermibus expirasse. Simili morbo, sed diuturniori consumptus periit Joram. *Et super hæc omnia percussit eum Dominus alvi languore insanabili; cùmque diei succederet dies, & temporum spatia volverentur, duorum annorum expletus est circulus: & sic longâ consumptus tabe, ita ut egereret etiam viscera sua, languore pariter & vitâ caruit.* cap. 12. v. 23. 2. Paralipom. cap. 21. v. 18.

Eo in sensu non est malum in civitate quod non fecerit Dominus, quia vel immittat morbos in pœnam peccati, vel permittat contingere etiam viris piis, qui pœnis revocandi sunt ab illecebris mundi. *Non permanebit spiritus meus in homine in æternum quia caro est, eruntque dies illius centum viginti annorum.* Loquitur Deus *capite sexto Geneseos*: Nempe contraxit Deus annos vitæ nostræ. Noluit spiritum vitæ, id est, flatum, sive spiraculum vitæ indicium, quem insuderat Adæ, permanere cum homine per plures annos; quia caro est, videlicet quia ptonus ad res corporeas & totus in illis. Ita fit ut ipsa senectus morbus sit; *& vita nostra sit septuaginta annorum: si autem in potentatibus octoginta anni*, ut canit Psaltes, id est, vita diuturnior potest esse octoginta annorum, sed postea acerba est. *Et amplius eorum labor & dolor.* Psal. 89. v. 10.

Utitur Deus malis Angelis, ut judex tortore, ad cruciandos malos. Tradit ergo, quod olim frequentius erat, peccatores torquendos diabolo; qui sæpiùs sub morborum naturalium specie latet. Etenim videre est plerosque in Evangelio ægros tum à morbis, tum à dæmonibus qui corpora eorum captiva tenebant. Sed & ipse Angelus Dei quandoque etiam bonos dolore

cap. 32. v. 26. affecit; nam in Genesi, juxta Vulgatum Interpretem & Josephum historicum, Angelus tetigit nervum femoris Jacob, qui nervus statim emarcuit. Juxta quidem Græcos interpretes percussa est latitudo femoris Patriarchæ; id est, ut plerique sentiunt, percussum caput ossis femoris, quod suo sinu seu vasto coxendicis acetabulo excidit. Etenim cui similis casus acciderit, licèt os illud non malè reponatur, tamen toto vitæ cursu claudicat. Hoc morbo laboravit Jacob, de quo Scriptura dicit: *ipse verò claudicabat pede*. In piscinâ probaticâ Angelus movebat aquas, iis vim sanandi conferens. Sic utitur Deus sive bonis sive malis Angelis, & qualibet re, tum in pœnam, tum in salutem; ut ostendat potestatem suam consuetis naturæ legibus non coerceri. Anima cùm semel è corpore egressa est, non in illud revocari potest ullâ arte; attamen Elisæus fovens calore
4. Reg. cap. 4. suo puerum mortuum, excitavit à morte. Naaman Syrus, jussu ejusdem Prophetæ, corpus septies abluens in Jordane, munda-
ibid. cap. 5. tus est leprâ suâ. Quis cataplasmati ex massâ ficorum tantam vim conferat, ut illud appositum protinùs sanare potuerit Ezechiam,
4. Reg cap. 20. ut legimus eum sanatum ab Isaïa? Medici quidem cataplasmata parant abscessibus, qui non facilè maturi fiunt, ex ficubus coctis cum hordeaceâ & triticeâ farinâ; sed morbus Ezechiæ videtur fuisse acutior & periculosior, ut tam citò sanari potuerit curatione naturali.

Lutum non aptum inungendis oculis, ut saniores sint. Cæco tamen visum restituit Dominus, luto illinens oculos ejus; demonstrans sibi propriam potestatem competere faciendi quodcumque vult; neque enim ea fuit potestas luti, quo aperti sunt oculi hominis cæci. Denique in utroque Testamento, ubi legimus à Deo vitæ redditos, aut à morbis liberatos, virtus divina se prodidit eo aperto indicio, quòd auxiliis ejus segnis mora non fuerit, ut contingit, quando medicina naturalis adhibetur. Protinus claudi saliebant, cæci videbant, audiebant surdi, loquebantur muti, leprosi mundabantur, mortui resurgebant. Ut hæc tribui non possint alicui virtuti, quæ divina non esset. Hæc præmittenda putavi iis quæ habeo de morbis dicenda; quos ordine alphabetico exponam, quantùm necesse est ad elucidanda Scripturæ loca ubi de illis sermo fit.

Ariditas manûs idem est quod macies manûs. Fit autem manus arida & emaciata, defectu alimenti; cùm scilicet exhaustis sensim venis & arteriis defraudatur alimento; undè ob inanitionem siccatâ & aridâ factâ, non possunt ejus nervi & musculi contrahi & contendi. Ita ille cujus manus erat arida, nonnisi postquam à Christo mundatus est, potuit manum extendere. *Math. cap 12.*

Cæcitas. Nulla alia pars corporis magis quàm oculus potest morbis infestari & obsideri. Cæcitas multas causas habere potest, quas explicare non est de instituto. Ideò autem cæcis quos sanavit Christus, visus restitutus majus miraculum fuit, quod cæcitas exsuperet artem medicorum. Cùm venit ex suffusione, quam vulgus Chirurgorum *cataractam* appellat, sanari quidem potest, quando cataracta deprimitur chalibeâ aciculâ; sed solo suo verbo, nec medicamentis nec instrumentis adhibitis, JESUS CHRISTUS Dominus noster aperuit oculos cæcorum. Si cataractæ depressæ liberos oculos reliquerunt, illæ verbo Domini paruerunt. Solius Dei verbum potest esse tam efficax.

Cancer, tumor durus, inæqualis, aspectu teter, venis in ambitu turgentibus, colore livescens; cui nisi obsistatur, serpit longiùs.

Utque malum latè solet immedicabile cancer
Serpere, & illæsas vitiatis addere partes.

Undè factum ut pro eo quod Paulus ad Timotheum secundò scribens dixit in fonte, sermo hæreticorum *ut gangrana serpit*, posuerit Interpres Latinus, *ut cancer*, sensum, non rem secutus; nam gangræna non idem morbus est ac cancer. *cap. 2. v. 17.*

Circatrix est signum quod ex vulnere vel ulcere remanet.

Circumcisio. Illa non fiebat sine gravi dolore, quo & morbus excitabatur, maximè si fieret in ætate provectâ. Etenim circumcidebatur sive amputabatur pellicula, quæ tegit glandem partis corporis, quam verecundiâ occultamus nec nominamus. Dolor autem qui ex illo vulnere nascebatur, solebat esse intensior ubi tertia dies advenerat; quod de omnibus est observatum vulneribus ab Hippocrate. *Tertio & quarto die*, inquit ille, *vulnera*

omnia minimè sunt exagitanda. Et in summâ dicam, specilli, vernaculè sonde, *quoque omnes admotiones vitandæ his diebus sunt, omniaque alia quibus vulnera irritantur: in totum enim tertius & quartus dies in plerisque vulneribus exacerbationes parit, & quæ in inflammationes & sordes incitantur, & quæcumque in febres tendunt.* Id ignotum haud fuit fratribus Dinæ, qui tertio die ex quo Sichimitæ fuerant circumcisi, ferro eos invaserunt, & facilem de illis victoriam reportarunt, ut narratur trigesimo quarto capite Geneseos.

Eunuchi. Horum alii fiebant excisione testium; quidam veretri etiam cum testibus, qui mingebant fistulâ æneâ. Alii testiculorum attritione. Nimirùm puello paulatim testiculi atterebantur, usque dum veluti dissipati evanescerent. Contorquebantur, ut vena quæ alimentum illis defert, velut nodo interciperetur, atque ita illi tabescerent. Hæc observatio lucem

Levit cap. 22. v. 24. affert nonnullis locis Scripturarum. *Omne animal quod vel contritis, vel tusis, vel sectis, ablatisque testiculis est, non offeretis*

Deut. cap. 23. v. 1. *Domino. Non intrabit Eunuchus attritis vel amputatis testiculis, & abscisso veretro, in Ecclesiam Domini.* Nomen Eunuchi non est semper vitii naturalis sive morbi, sed officii aulici, maximè apud Orientis principes.

Febris dicitur à fervore. Calor est immoderatus, præter naturam in corde existens, & per arterias toti corpori communicatus.

Gangræna. Hujus morbi nomen occurrit in fonte Græco se-

cap. 2. v. 17. cundæ Epistolæ ad Timotheum, ut supra dixi, in voce *cancer.* Gangræna autem definitur incipiens partis affectæ corruptela, quæ latè serpit, & nisi compescatur, citò invadit præcordia.

Gonorrhæa. Morbus est, quem Vulgatus Interpres solet appellare *fluxum seminis*; quem qui paterentur lege Moysis ut immundi arcebantur à Templo; eo nimirùm tempore quo fieret illud genitalis seminis profluvium.

Hæmorrhoides sunt effluvium sanguinis per venas quæ in ano sunt, dum illæ nimiùm dilatantur. Morbus ille vel apertus vel cæcus est. Nempe aliæ hæmorrhoides latent intrinsecùs; scilicet venæ intra anum valdè tumentes dolorem ingentem excitant.

tant. In his quæ apertæ ſunt, tumor eſt conſpicuus. Hunc-ce morbum immiſerat Deus in Philiſtinos, Azotios, quos, ut dicitur in primo Regum cap. 5. Deus percuſſerat in ſecretiori parte natium. Sicut propter Hæmorragiam narium, cujus nulla eſt fœditas aut turpitudo; Iſta propter defluxum à venis hæmorroidalibus quæ ſedem perreptant, aliquos ſive viros ſive mulieres hominum conſortio exploſos fuiſſe non legimus in Scripturis: etenim hic defluxus non tanti eſt momenti, nec tam aſſuetus mulieribus aut importunus & meticuloſus quàm ab utero, quo ſolo defluxu mulier immunda cenſebatur. Igitur non veriſimile eſt mulierem, quæ in Evangelio dicitur *Hæmorroiſſa*, tali à venis hæmorroidalibus defluxu laboraſſe, cùm removeretur à conſortio hominum, ut circunſtantiæ docent. Nam extra urbem occurrit Domino, & oram veſtimenti ejus clam attigit, quia ſibi non id licitum eſſe conſcia erat. Nomen illud *Hæmorroiſſa* indicat tantùm quod hæc mulier profluvium pateretur ſanguinis; quod triplex eſt in mulieribus: unum menſtruum, in partu alterum, tertium inordinatum. Quodnam fuerit in muliere Evangelicâ ignoramus.

Hydrops aqua intercus eſt, ſive aquoſus humor, aut aquoſus languor. Hydropiſis non una ſpecies. Ille hydropicus, cui ſalutem à Domino redditam narrat B. Lucas eâ procul dubio laborabat ſpecie quæ maximè oculis innoteſcit conſpicua; vel eâ quæ dicitur *aſcites*, quæ aquis utris in modum inflat, aut flatu tympani more diſtendit & amplificat, tantâ tenſione, ut ad ejus intuitum territi homines toto corpore perhorreſcant. *cap. 14.*

Inclinata mulier. Non definimus quo genere morbi ægra erat illa mulier de quâ loquitur B. Lucas, *quæ habebat ſpiritum infirmitatis annis octodecim, & erat inclinata, nec poterat ſurſùm reſpicere.* Non, inquam, refero ad aliquod morbi genus illam ægritudinem Conſtat quidem quòd malus dæmon, velut immanis tortor, ſpinam ſuâpte naturâ in muliere anteà erectam contorqueret. Erat inclinata igitur, vel gibboſa ſimplici illâ gibboſitate vulgari, quæ fit à ſemotione & luxatione vertebrarum dorſi. Utrumque enim vitium ſpinam dorſi inflectere & inclinare poteſt Convulſio autem muſculorum affectio eſt, *cap. 13.*

AAa 2

quæ non eſt interrupta motibus, nec acceſſionibus diſtincta, ut epilepſia, quæ corporis convulſio eſt non perpetua. Dictam autem mulierem convulſam fuiſſe id ſuadet quòd graviter afficeretur à morbo, angeretur cruciatibus & dolore, qui ſunt aſſidui veræ & primariæ convulſionis comites. Et ideò dicitur agitata à ſpiritu infirmitatis, id eſt, à doloris & morbi auctore dæmone. At illi qui ſimpliciter gibbi ſunt, non ita urgentur; in iis etenim ſpinæ dorſi in ſitu ſolùm & naturali poſitu afficiuntur, ſed muſculoſæ illorum partes non convelluntur cum dolore, quanquam non ritè ſuo fungantur officio & munere.

Lepra morbus eſt fœdiſſimus & turpiſſimus, quo affecti ab hominum cætu & neceſſitudine excludebantur. Lepræ autem nomen ἀπὸ τοῦ λεπρύνεσθαι, quod ſcabrum fieri & albeſcere ſignificat, aut ἀπὸ τῶν λεπίδων à ſquammis, quibus ſæpè corpus leproſum ſcatet. Morbus ille elephantiaſis etiam appellatur ab elephanto, ob cutis ſimilitudinem. Contagium habet lepra: leproſus alios attactu & reſpiratione olidâ inficere poteſt. *Ideò omni tempore quo leproſus eſt & immundus, ſolus habitabit extra*
cap. 13. v. 46. *caſtra*: ut præcipitur in Levitico. *Expulſi ſunt*, ait Joſephus,
cap. 13. 3. Antiquit. *omni à civitate, cum nullo penitùs convivantes, & nihil à mortuis diſſidentes.* Notabantur leproſi proprio amictu, laccrâ veſte & pannoſâ; inſuper nudato capite, os habentes
Lev. cap. 13. veſte contectum incedebant juxta præceptum Moyſis. Ante-
cap. 45. quam ultra progrediamur, advertendum lepram alium morbum eſſe quàm impetiginem, Gallicè *feu-volage*; alium quàm *Pſoram* ſive feram ſcabiem, *galle*, ou *maladie de S. Mein*; alium quàm pruriginem, *démangeaiſon, gratelle*; alium quàm vitiliginem, quæ cutis vitium eſt.

Pertinebat ad Sacerdotem diſcernere inter lepram & lepram, nimirùm ſtatuere quæ vera eſſet lepra diſtincta à ſimplici ſcabie. Nota autem lepræ erat lucidus candor, qualis cernitur in impetigine, ſive lichene, *feu-volage*. Facies leproſorum quaſi furfure plena candeſcebat; ideò Giezi, quòd oblata à Naaman Syro dona non reſpuiſſet, dicitur exiiſſe le-
4. Reg. cap. 5. proſus quaſi nix. Pars quæ leprâ afficiebatur, reliquâ cute erat
v. 27. humilior. Etenim medici obſervant lepram naſci ex pituitâ

falsâ ; ita pars morbo affecta ſiccior fit & candidior ; & qui in eâ creſcunt pili, fiunt ex nigris candidi. Præterea leproſi maculis diſtinguebantur ; quæ enim lepra totam cutem occupabat, minùs periculoſa. Verùm non ſolam cutem inficiebat, ſed vivam carnem ; ita ut transfixâ cute ſanguis non exiret, aut fricatâ cute non appareret rubor. Cùm verò in cæteris partibus corporis malè affectis pili nigri mutarentur in albos, in capite & barbâ fiebant flavi & tenues ; quod contingit iis qui tineâ laborant, quorum ex ulceribus manat quidam ſuccus liquidiori melli non diſſimilis. Lepra, qui contagioſus eſſet morbus, veſtes & parietes ædium poterat inficere ; ut in peſte accidit. Nec mirum eſt id ex indiciis agnoſci potuiſſe ; veſtes enim ob ſaniem contractam poterant putreſcere, & putredinis maculis diſtingui. Quin experimur vaporibus & exhalationibus etiam puriora vaſa argentea protinùs nigreſcere. Poterant ergo parietes mutare colorem ſuum infecto aëre, quem leproſus halitu ſuo & fœtore corrumperet. Id nunc experiri non licet, quia morbo illo Deus nos liberavit ; ſed nefas dubitare quin his-ce notis olim Sacerdotes in veteri Lege lepram à leprâ diſtinguere potuerint, cùm liquidis verbis id dicat Scriptura. Videtur hic morbus ſpecialiter Judæis immiſſus, quos Deus vellet punire. Lepra enim ædium & veſtium, quidquid dicatur, præter naturam eſt.

Lunaticus eſt qui ſtatis lunæ temporibus vexatur. Ille verò puer ſanatus à Domino qui dicitur Lunaticus, procul dubio comitiali morbo ſive epilepſiâ laborabat. Etenim convellebatur, dentibus ſtridebat, cadebat frequenter, & interim ſpumabat ore ; quæ ſymptomata epilepſiam conſequi medicis eſt in confeſſo. Lunaticus deinde factus fuerat puer ille ; nimirùm ad lunæ motum compoſitus erat morbus ejus. Epilepſia lunæ certis temporibus eâdem ſævitie, & ſtatis recurrit periodis. Corpora lunæ mutationibus obnoxia experimur, ſive diverſa pati, prout illa mutatur. Lunaticus Evangelii non ſimplici morbo laborabat : arreptitius erat, ſive occupabatur à maligno ſpiritu, qui prout ſæpiùs ab eo fit, ipſis naturalibus morbis utitur, ut vim ſuam exerat vel abſcondat.

Matth. cap. 1.
Marc. 9.
Luc. 9.

Lycantropia. Quanquam hoc-ce nomen non legatur in Scripturis, quoniam occurrit res cui hoc nomen convenit, juvat explicare quis sit morbus lycantropia dictus. Lycantropos vernaculè appellamus, *des Loups garoux.* Hi maniâ melancholicâ afficiuntur, sive atrâ bili, quæ intus in corpore pererrans, cancros occultos excitat, & dolores implacabiles, mentem excruciat, ossa exedit: exteriùs totam faciem deturpat, exulcerat, tumefacit cum deformitate, & quod magis calamitosum mentem hominis transversam agit, uno verbo ex homine belluam facit. Hoc morbo, ut videtur, correptus est Nabuchodonosor, quem Daniel dicit ex hominum
cap. 4. abjectum consortio comedisse fœnum more bovis, in sylvis degentem cum feris. Non fera, non canis, non lupus factus erat, sed vitam agebat in sylvis, & herbis vescebatur.
cap. 8. Dæmoniacus ille homo, quem Lucas dicit vinctum catenas dirupisse, erat lycantropicus; sed & altero morbo afficiebatur, nempè obsidione dæmonis. Qui efferâ maniâ arrepti sunt, dicuntur lycantropi, quia aliquando reperti sunt, quorum atra bilis phantasiam affecerat, ut se in lupos conversos imaginarentur. Illi noctu domo egressi lupos in omnibus imitantur, & donec dies illuscescat, circa defunctorum monumenta vagantur, lupinâ insaniâ, ut dicitur laborantes.

Menstrua. Muliebre est profluvium mensibus recurrens. Ea est mulierum constitutio, ut plurimo abundent sanguine, cùm & fœtum in utero conceptum fovere, & natum enutrire debeant. Quapropter vetulæ, quæ generationi non ampliùs idonea est, menstrua fluere desinunt. Eo ergo genio mulierum corpus natura composuit non perspirabile, ut detentus sanguis in uterum conflueret, futura fœtûs alimonia; quæ edito fœtu ad mammas reflueret eosdem in usus, essetque summo naturæ beneficio nutrix illa, quæ mater fuit, scilicet ne advena & alienigena nutrix dulcissimum matris nomen sibi arrogare posset. Ubi ergo mulier nec habet in utero, nec editi fœtus nutritioni incumbit, abundat sanguine, qui statis lunæ periodis singulisque mensibus per uteri venas de-

labitur, magnóque salutis commodo semel in mense expellitur. Verùm si immoderatiùs id fiat, & extra constitutos naturæ limites tertium diem in viraginibus & robustioribus, quintum in mollioribus excedat, fluxus inordinatus fit, qui morbus est: quali forsan ægrotabat mulier hæmorroissa Evangelii. Toto eo tempore quo menstrua fluerent illis, mulieres erant immundæ, ut jam dictum est. Abstinebant Templo, & ab illarum concubitu mariti. Etenim mulieres in profluvio sanguinis polluebant quicquid attingerent; indè grande piaculum ad illas accedere.

Muti. De mutis & surdis id unum observare juvat, quod ea aurium & linguæ sit affinitas & societas, ut qui surdi nascuntur, simul & muti sint. Etenim sic à naturâ facti sumus, ut non solùm quos videmus affectus induamus, sed & motus facilè exprimamus. Sic, inquam, disponitur & movetur lingua, ut sine multo negotio exprimat sive edat sonum, quo aures afficiuntur. Itaque ubi illæ impediuntur, nec afficiuntur sono, lingua non movetur, ut aërem qui ex pulmonibus erumpit, id est, vocem fingat in sermonem. Ideò videre est in Evangelio hunc qui surdus sit, pariter & mutum esse; & in eo potestatem Christi elucere, quod cujus aperiret aures, simul & loqueretur; nam fieri non poterat ut protinùs lingua, quod consuetudine non didicerat, efformaret sermonem. Potest quidem fieri ut lingua quibusdam vinculis impediatur, & organa vocis non aptè sint disposita. Hoc quidem linguæ impedimentum non nascitur ex surditate.

Paralysis est nervorum resolutio. Anima quasi nervorum habenis movet & flectit sui corporis membra, & percipit quæcumque illi accidunt; Paralytici autem nec movere partes affectas, nec sentire possunt. Igitur Paralysis definitur motûs & sensûs privatio partium corporis infra caput, à crasso & frigido humore musculos imbuente & obstruente. Itaque verè paralyticus erat ille qui à triginta & octo annis jacebat juxta Probaticam piscinam, expectans à quo dimitteretur in hanc piscinam; quippè qui plantis suis insistere

& movere pedes non poterat, omnino paralyticus. Similiter & paralyticus erat qui in lecto à quatuor viris demissus est per tegulas in domum ubi Jesus-Christus Dominus noster versabatur, cùm porta à turbis astantibus obsideretur.

Quæritur autem an ille puer Centurionis, de quo dicebat
Math. 8. ille Centurio, *Domine puer meus jacet in domo paralyticus, & malè torquetur*, reipsa paralyticus erat; observant enim medici paralysim esse affectionem sine sensu & sine motu. Potiùs ergo convulsione conflictabatur, in quâ motus non aboleri, sed depravari certum est. Etenim convulsio est nervorum, rigor importunus & acutus, qui modò caput scapulis, modò mentum pectori annectit, modò rectam & immobilem cervicem intendit. Convulsionis comes est inflammatio principii nervorum, cerebri videlicet aut spinalis medullæ; undè tantus dolor. Nervi enim dum præternaturam contorquentur, aut distenduntur, gravissimos sanè excitant dolores. Hæc vera esse possunt; sed cùm mos usitatus loquendi dicat paralyticos quoscumque qui motu capti sunt, quod accidit in convulsionibus, Centurio dixit puerum suum paralyticum esse, cùm vellet significare ad Dominum non posse accedere causâ petendæ salutis.

Podagra. Ideò non prætermitto hunc-ce morbum, quia
cap. 16. v. 12. in secundo Paralipomenorum dicitur rex Asa ægrotasse vehementissimo dolore pedum, & obiisse. ποδάγρα nihil aliud est quàm arthritis pedum. Cùm enim pedum tantùm articulos noxius humor infestat, articularis quidem morbus fit, sed qui nomen ab affectâ parte accipiat. Sic si manuum articulos idem morbus occupet, χειράγρα vocatur.

Sterilitas inter morbos numerari potest. Olim opprobrium erat non posse augere aliquâ prole populum Dei.

Stigma est nota quâ quis inuritur, sive pungitur in carne. Stigmata notæ erant infames, quales inurebantur servis, ex quibus cujus essent agnoscebantur. Paulus Apostolus Epist.
cap. 6. v. 17. ad Gal. dicit portare in corpore suo stigmata Christi. Sic vocat res omnes suas adversas, quas religionis ergo pertulerat; & quibus agnosci poterat illum esse Christi servum. Hæc stigmata sive notas opponit circumcisionis cicatrici.

Tabes, idem morbus ac *Phthisis*, id est, consumptio sive corruptio. Totum corpus tabescendo consumitur, & tandem deficit; neque enim protinùs mors accidit: quo morbi genere periit impius Joram, quem supra vidimus percussum à Domino. Morbus ejus haud dubiè fuit *Diarroea* seu alvi profluvium, adeò diuturnum & malignum, ut ad tabem & ad mortem deduxerit virum Deo exosum.

Vermes inter genera morborum jure recensemus à quibus erosus Herodes Agrippa obiit, maximis obortis torminibus, ut notat Josephus. Hunc vidimus ab Angelo Domini percussum. Mortuus est σκωληκόβρωτος id est à vermibus erosus: tum extra, tum intra; patiebatur enim tormina. In ipso sanguine putridarum febrium sæpiùs medici observaverunt vermes. Hinc corrupto sanguine & verminoso, non mirum si totum corpus fiat verminosum. Vermes autem aliud sunt morbi genus, quà pediculi erumpentes acervatim per cutem; cujus non in superficie tantùm, ut furfures, sed in ejus profundo nascuntur. Morbus ille dicitur Græcis φθειρίασις. Hujus pedicularis morbi sicut & verminantis occurrunt exempla. Herodem enim avum Herodis Agrippæ, alii vermibus ex inguine prorumpentibus, alii pediculari morbo excessisse ferunt.

Morbus Jobi. Quis ille fuerit quærunt Interpretes. Sentiunt plerique eam intemperiem à malo dæmone inductam in ejus carnem, ut ei omnia acciderint mala, quæ in omni lue etiam pudendâ deprehenduntur; nec mirum, si quidem datam à Deo potestatem dæmon exercebat, ut magis patientia Jobi cerneretur, quo erat miserior. *Ulcus erat*, ut dicit Scriptura *à plantâ pedis usque ad verticem ejus: qui testâ saniem radebat sedens in sterquilinio*. In fonte Hebræo nominatur *Schechin* à verbo *Schichan*, Chaldeis *calere*. Ita morbus erat inflammatio. Percussum, inquam, erat corpus Jobi siccâ ardentique prurigine, atque odore intolerabili, ut ungues scabendo non sufficerent, sed testâ se scaberet. Hoc-ce morbo percussit Deus Ægyptios, cùm jussit Moysem cinerem de camino spargere in cœlum, qui pervolavit super

Job. 2, 7.

Exod. 9. 8.

viros & animantia; *factaque sunt ulcera vesicarum turgentium in hominibus & jumentis.* Ægyptii vexati sunt intolerabili pruritu & intolerabili dolore: pruritu impellente eos ad scabendum, prohibente autem ulcerum dolore.

Morbus Judæ. Ambigitur quis fuerit. Laqueo se suspendisse dicit Matthæus; sed & in Actis adstruitur quod *pronus factus crepuerit medius.* Quidam, ut concilient Matthæum cum Actuum scriptore volunt abrupto laqueo cecidisse in petram, quâ cùm percussus fuisset venter, effusa sunt viscera ejus. Alii verò illa sic atrâ bile efferbuisse, ut disruptus sit venter, qui intra paucas horas intumuit: & hac disruptione sonus editus est; *crepuit* enim *medius*., quod verbum Græcum λακεῖν denotat. Distentus in hydrope venter vel membrana vesica inflata sic disrumpi potest; quod & fit atrâ bili, ut dicit illud Virgilianum carmen:

Invidiâ rumpantur ut ilia Codro.

Tremor numeratur inter varia morborum genera; quo qui corripiuntur, tremuli sunt: agitantur: commoventur motibus haud spontaneis. Causa tremoris plerumque est pavor, ardens febris, facultatis motricis imbecillitas. Deus posuit Gen. 4. v. 15. Caïn signum ut non interficeret eum omnis qui invenisset eum. Signum illud fuit totius corporis tremor. In nostra Vulgata dicitur: *Egressusque Caïn à facie Domini habitavit profugus in terrâ.* Septuaginta Interpretes transtulerunt *& habitavit in terra Naid.* In fonte Hebræo *Nod*, quod verbum idem sonat quod σαλευόμενος, id est, fluctuans & instabilis ac sedis incertæ. *Non est igitur*, inquit Hieronymus, *Terra Naid, ut vulgus nostrum putat: sed expletur sententiâ Dei, quòd huc atque illuc vagus & profugus oberravit.*

CAPUT

CAPUT VII.

De Theatris, ludis Gentilium, de re Gymnasticâ, sive Athleticâ, Athletarum moribus, exercitiis, præmiis, undè crebræ comparationes petuntur in sacro Codice. Non nulla etiam de veteri militiâ & de re novali.

NIhil magis alienum videtur ab Israëlitarum & Christianorum institutis, quàm theatra, ludi & illa gymnasia, in quibus certabatur à viris nudis cum periculo vitæ, ut turbam spectantem oblectarent. Attamen cùm in sacro Codice occurrant indè petitæ comparationes, & id crebrò, de præsenti instituto est saltem eos vetustos Gentium ritus perstringere; & eò magis, quia minùs apud nos usitati sunt. Etenim his prorsus ignoratis, comparationes quas de re gymnasticâ accersunt Scriptores sacri, ut pote è tenebris erutæ, non possunt nisi tenebrosæ esse.

Primò ergo animadvertendum est ludis exercendis fuisse loca destinata, quæ theatra dicebantur: Eâ formâ, ut omnis multitudo ludos spectaret. Cùm his delectarentur Gentiles, idcirco frequentia erant; etiam in Judæâ, ex quo alienigenis principibus subdita fuerat. Videre est in Actis Cap. XIX. 29. raptos Pauli comites Ephesi in Theatrum, cohibitum verò illum ab amicis ne se daret in Theatrum, concitatam turbam sedaturus. In Epistolâ 1. ad Corinthios *cap. 4. v. 9.* ubi in Codice Latino dicit: *Puto enim quòd Deus nos Apostolos novissimos ostendit tanquam morti destinatos; quia spectaculum facti sumus mundo & Angelis & hominibus:* In Græco fonte usurpat vocem θέατρον *Theatrum*, pro quo Latinus interpres posuit *spectaculum*. Hoc-ce sensu in Epistolâ ad Hebræos scribit capite X. 33. *Et in altero quidem, opprobriis & tribulationibus spectaculum facti*, in fonte θεατριζόμενοι, id est, expositi quasi in Theatro, ut essemus ludibrio, & pateremur

omnes dolores in omnium conſpectu ; ſicut plebis oblectandæ cauſa rei ad mortem deſtinati prodibant in theatra, ut eam certando ſubirent.

Theatrum in genere ſpectandi locus eſt. Nunc apud nos nomen illud accipitur pro loco in quo aguntur dramata, hoc eſt, tragædiæ, comediæ ; qui Græcis & Latinis dicebatur ſcena, ſive umbraculum ſub quo agebant hiſtriones. Præter carminum recitationem erant multa alia ludicra, quæ hocce nomen *Pentathlum* comprehendit, hoc eſt, quinque exercitia, quæ conſtabant his quinque artibus jactu diſci, curſu, ſaltu, jaculatione, luctatione. His-ce quinque exercitiis quandoque erant diſtincta loca. In ſtadiis velocitate pedum contendebatur, in hippodromis equorum celeritate, in circo agilitate curruum, in Xiſtis fiebat lucta, tum & in theatris & in amphitheatris, ubi pugnæ edebantur gladiatorum ; ſed in his diverſorum nominum locis diverſa peragebantur. In ſtadiis enim equi hominesve currebant. Xiſtus erat porticus, in quâ Athletæ per hyberna tempora exercebantur. Hippodromus erat diſpoſitus ad curſus equorum, in quem qui intraret, totus ſimul offerebatur oculis ejus, ut currentes equos intueri poſſet, & judicare de celeritate eorum. Circus omne eſt ſpatium quod circuire equi ſolent : ſic ergo dictus circus à circuitu equorum, eo inquam quòd ibi circum metas equi currerent. In circo igitur contentio erat & de pernicitate equorum, tum & de induſtriâ aurigarum, qui circa metas impunè flectebant. Amphitheatra diſtinguebantur à theatris formâ quæ erat omnino rotunda. Conſtabant amphitheatra velut duobus theatris.

Nudi Athletæ pugnabant ; indè dicta *gymnaſia* ædificia in quibus aut ſe accingebant ad exercitia, aut jam exerciti depugnabant. Græcis γυμνὸς ſonat quod Latinis *nudus:* indè γυμνάζω *exerceo,* quia primitùs fiebant exercitia à viris nudis : indè *gymnaſium* pro loco exercitationis ; & *ars gymnatica,* quæ pertineret ad exercitationem maximè palæſtricam ſive luctatoriam. Antiochus, Epiphanes, ut narratur in libro 1. Macchab. Græcos mores induxerat in Judæam, cogebatque Judæos ut ephebos ſive

juniores, qui essent valido & præstanti corpore, imbuerent arte gymnasticâ. In illis gymnasiis cùm exuerent vestes, conspiciebantur: pudebat autem eos apparere circumcisos; quapropter præputium adducebant, nempe arte medicâ satagebant ut pellis quam amputaverant, renasceretur. Hoc adstruit scriptor *Lib. 1. cap. 1.* Macchabæorum.

XV. *Et ædificaverunt gymnasium in Jerosolimis secundùm leges nationum.*

XVI. *Et fecerunt sibi præputia, & recesserunt à testamento sancto, & juncti sunt nationibus, & venundati sunt ut facerent malum.*

Adeò erat Solemne pugilibus in luctâ vestes exuere, ut verbum illud *exuere*, ubi de luctâ sermo est, idem sit ac *exerceri*. Undè Tacitus in libro XIV. Cap. 20. Cùm refert quàm variâ famâ exceptum sit quinquennale ludicrum, quod Nero Romæ instituit, ad morem Græci certaminis. Hæc, inquam, queritur Tacitus: *Cæterùm abolitos paulatim patrios mores, funditùs everti per accitam lasciviam, ut quod usquam corrumpi & corrumpere queat, in urbe visatur, degeneretque studiis externis juventus, Gymnasia & otia, & turpes amores exercendo, principe & senatoribus auctoribus; qui non modò licentiam vitiis permiserint; sed vim adhibeant: Proceres Romani specie orationum & carminum scenâ polluantur. Quid superesse, nisi ut corpora quoquè nudent, & cæstus assumant, easque pugnas pro militiâ & armis meditentur.*

Postrema verba Taciti potissimùm animadvertenda sunt. Illa indicant morem vetustum pugilum, luctatorum, cursorum, & forsan omnium qui in Gymnasiis sese exercebant; ad quem inhonestum morem Paulus alludere potuit, & ex eo petere comparationem, sicut ipse Dominus parabolam à villico iniquitatis apud Lucam Cap. XVI. Sic Hebræos compellat Paulus capite XII. Deponentes *omne pondus & circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum certamen.* Comparat vitam Christianam Paulus huic-ce certamini, quo contendebatur de pernicitate pedum in stadio. In fonte Græco est τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα *curramus propositum nobis certamen*, quasi diceret: cursum curramus, cer-

temus certamen; & ideò, ut curramus expediti, omne deponamus pondus *i. e.* carnis obesitatem, scilicet *circumstans nos peccatum*, veluti laciniosam & talarem vestem, quæ currentis cruribus circumplicatur.

Ad Artem Gymnasticam liquidò alludit Paulus in primâ Epistolâ ad Corinthios capite nono v. 24. *Nescitis quod ii qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium? Sic currite ut comprehendatis.* Diximus stadia fuisse curricula, in quibus equi homines-ve currerent, dicta à statione, quia Hercules post confectum uno spiritu tale spatium, constitisset. Qui hoc-ce stadium emensus erat velociori gressu, emerebatur palmam, coronam, præmium, quod Græci appellabant βραβεῖον. Interpres Latinus tantum expressit Latinis literis Græcam vocem, quâ intelligendam esse coronam indicant sequentia.

XXV. *Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet: & illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam.* Illud *in agone* ostendit sermonem fieri de certaminibus publicis, veluti palæstra, lucta, aut cursu; in quibus qui se exercerent, certâ victûs ratione utebantur, & corpus variis exercitiis ad certamen præparabant, ut asserit Horatius:

Qui studet optatam cursu contingere Metam:
Multa tulit, fecitque puer, sudavit & alsit,
Abstinuit venere, & baccho.

Inde & argumentum sumebat Tertullianus scribens ad Martyres. *Nempè enim*, aiebat, *& athletæ segregantur ad strictiorem disciplinam, ut robori ædificando vacent: continentur à luxuriâ, à cibis lætioribus, à potu jucundiore: cruciantur, fatigantur.* Prosequamur quæ dicit Paulus, alludens ad morem Athletarum qui contendebant de velocitate cursûs, de robore, de industriâ; hæc enim quæ sequuntur & pugilatum respiciunt.

XXVI. *Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: sic pugno non quasi aerem verberans.*

Prima pars hujus commatis ſpectat curſûs certamen; in quo proponebatur meta; ad quam curſores dirigerent curſum; nempè in quam quaſi in ſcopum collimarent, non currentes viâ incertâ. Hoc eſt quod dicit Apoſtolus *curro non quaſi in incertum* ὡς οὐκ ἀδήλως. Etenim mihi propoſita eſt meta quam intueor, ad quam dirigo curſum, ſcilicet omnia ad Deum réferens. Quæ ſequuntur attinent ad pugilatum. *Sic pugno*, in fonte πυκτεύω, id eſt, ſic pugilem ago, cæſtibus depugno, *non quaſi aërem verberans* irrito conatu verbera intentans, aut ictibus oberrans, ut qui pugnæ imperiti ſunt, aut qui tantùm ſeſe parant. Reipsâ faciebat Paulus quod pugiles ſeriò in certamine; ut de Darete pugile canit poeta:

Alternaque jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.

Paulus loquitur. 27. *Sed caſtigo corpus meum & in ſervitutem redigo: ne fortè cùm aliis prædicavero, ipſe reprobus efficiar.*

Qui crudo cæſtu pugnabant, contundebant plagis adverſarios; ita corpus eorum lividium reddebant, vibicibus ex plaga relictis. Paulus cùm dixiſſet pugnam à ſe committi, & innuiſſet aliquem adverſarium, declarat quis ille ſit, nempè propriam carnem, quippe quæ adverſetur ſpiritui. Dicit, inquam, acriter pugnare cum corpore ſuo: *caſtigo corpus meum*: in fonte Græco, ὑπωπιάζω; quod verbum idem eſt ac Latinum *contundo*, *ſugillo*, *lividum facio ſanguinis notâ*. ὑπώπια ſunt vibices, tumores orti ex plagis. Sic ſubdebat ſibi corpus ſuum Apoſtolus, ne rebellaret adversùs ſpiritum.

Obverſabatur etiam animo Pauli ſtadium, ſive potiùs ſubibat cogitationem illius quod audierat de curſu in ſtadiis, dum ſic ſcriberet ad Philipenſes III. capite.

11. *Si quomodo occurram ad reſurrectionem, quæ eſt ex mortuis.*

Omnia ſe perferre ſignificat, ut perveniat ad metam, quæ illi propoſita eſt, ſcilicet reſurrectio.

12. *Non quòd jam acceperim, aut jam perfectus sim: sequor autem, si quo modo comprehendam in quo & comprehensus sum à Christo Jesu.*

Quasi dicat Paulus: nondum enim implevi cursum: non attigi metam, ut præmium acciperem. *Aut jam perfectus sim*, nempè quasi jam consummaverim cursum. *Sequor autem*, nempè pergo currere, διώκω, id est, prosequor, non deficio, ut tandem comprehendam præmium, assequar Jesum Christum, quem accipiam ut præmium, sive ipse me accipiat, qui me vocans ad currendum, adscripsit Catalogo eorum qui contenderent de præmio.

13. *Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Unum autem quæ quidem retrò sunt obliviscens, ad ea verò quæ sunt priora extendens meipsum.*

Persistit in metaphorâ cursorum, qui aliquò usque progressi sunt, sed nondum metam attigerunt, qui non observantes passus quos fecerunt, totos se protendunt ad anteriora, sive ad illud quod restat conficiendum.

14. *Ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu.*

Cursûs quem decurrebat Paulus *bravium*, id est, præmium, non alius erat quàm Jesus Christus.

Non semel allusit Paulus ad *agones* illos, id est, certamina quibus contendebatur in stadiis de præmio cursûs velocioris. Hos intuens agones dicebat iterùm scribens Timotheo capite IV.

7. *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi.*

8. *In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illâ die justus judex.*

In illâ die quæ finis erit vitæ meæ, tanquam meta cursus mei. Agonothetæ, sive judices certaminum, palmam adjudicabant victoribus. Ita Paulus perseverans in metaphorâ Deum considerat quasi agonothetam, qui illi adjudicabit palmam quam meretur. Dum de athletis sermo est, non prætermittendum eos corpus unxisse oleo, cùm sui roboris

periculum essent facturi : ideò in simbolum roboris spiritualis in agone mortis, cùm quis infirmaretur, voluit Deus presbyteros ungere Christianum, qui tunc luctabatur cum Dæmone. Tota vita hominis perpetuus est *agon*, id est certamen ; ideò Paulus se habet pro athletâ, in fonte Græco scribens Philippensibus cap. IV.

3. *Etiam rogo & te, germane compar, adjuva illas quæ mecum laboraverunt in Evangelio.*

In fonte Græco συνήθλησαν. *simul decertaverunt.*

Sæpiùs etiam ad militiam Paulus alludit. Flavius Vegetius Leges militiæ explicat. Christianus & pius Lector perleget cum voluptate quæ ille Scriptor de Romanis militibus dicit. *Milites Romani*, ait, *nullis voluptatibus, nullis deliciis frangebantur. Sudorem cursu & campestri exercitio collectum nando juventus abluebat in Tyberi. Idem bellator, idem agricola, genera tantùm mutabat armorum. Quod usque adeò verum est, ut aranti Quintio Cincinnato, viro optimo, dictaturam constet oblatam. Ex agris ergo supplendum robur præcipuè videtur exercitûs. Nescio enim quomodo minùs mortem timet, qui minùs deliciarum novit in vitâ.*

Ex Legibus militiæ deducebat Apostolus, eum qui se Christo addixisset, decere ut mentem omninò avocaret à curis terrenis. Ita compellat Timotheum in secundâ Epistolâ capite XI.

3. *Labora sicut bonus miles Christi Jesu.*

4. *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat, cui se probavit.*

Ut placeat huic à quo in Catalogum militum adscriptus est. στρατολογήσαντι, ut fons Græcus habet, quod Interpres vulgatus reddit *cui se probavit*. Hanc autem legem adstruit Flavius Vegetius in libro II. cap. XIX. *Nec aliquibus milites instituti deputabantur obsequiis, nec privata iisdem negotia mandabantur. Hanc confirmavit Leo Imperator. Milites qui à republicâ armantur & aluntur, solis debent utilita-*

in tentationum periculis sustinere hostium impetum.

Vestes veterum erant laxæ, ne essent impedimento, parabant se certamini, has accingendo, & induentes arma. Ad quod alludens Paulus ait:

14. *State ergo succincti lumbos vestros in veritate, & induti loricam justitiæ.*

Nempè sic instituendo vitam, ut argui non possitis alicujus mendacii, nec cujuscumque vitii.

15. *Et calceati pedes, in præparatione Evangelii pacis.*

ὑποδησάμενοι, calceos habentes vinculis colligatos, ne pedes in illis vacillarent. Milites ocreis pedes & tibias muniebant, tum adversùs ictus hostiles, tum adversùs incommoda viæ asperæ, confragosæ, spinis horridæ. *In præparatione*, ut sitis parati ad suscipiendum iter, per dura & per aspera Evangelium annuntietis. *Evangelii pacis.* Quasi dicat: ut ad bellum estote parati; sed quo reconciliemur Deo, & cum eo pacem habeamus.

16. *In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere.*

Scuto milites excipiebant tela immissa ab hostibus & repellebant. *Tela nequissimi* τοῦ πονηροῦ. nempè diaboli, qui appellatur πονηρός, spiritus nequam. Scuto non extinguebantur scuta ignita; sed quia sermo est de telis diaboli, quibus homines vel ad libidinem vel ad iram accendit, benè dicuntur illa tela extingui, quando superantur tentationes.

17. *Et galeam salutis assumite, & gladium spiritûs, quod est verbum Dei.*

Galea tuetur caput; ideò verè est salutaris: Christus autem verè salus est nostra, in quo omnis spes nostra ponenda est. *Et gladium spiritûs.* Finiens hanc armaturam militarem, Paulus admonet pugnandum esse verbo Dei. Non alio armaturæ genere decet Evangelistam uti.

De militiâ addam, quòd exercitus in Scripturâ appellantur *Tsabaoth*, quæ vox dicit ordinem; undè egregia cœlorum & stellarum dispositio appellatur *Tsabaoth*, & ipse Deus Cœlorum, Deus *Tsabaoth*. In exercitibus omnia ordine disponuntur: agmina constant certo numero militum; ut cùm

CCcc

dicitur, vel quinos vel quinquagenos iter habuisse, intelligendi sint more militum sive in exercitu incessisse. Ita in
cap. 13. v. 18. Exodo *armati* ascenderunt filii Israël de terrâ Ægypti, in fonte *quini* vel *quinquageni*, id est, ordine militari ascendebant. Goliath in capite XVII. Samuelis in fonte vocatur *vir medietatum*, id est, quasi sequester & duellio, pugnam monomachiâ diremptūrus.

Attingam brevi sermone rem navalem, ex quâ cognitâ lux accedit Sacris Scripturis, quæ de navibus & de navigatione non semel loquuntur. Naves constant prorâ & puppi. Hæc pars est navis quasi postica, prora verò antica, ubi rostrum est sive parsnavis acuminata, quâ sulcat aquas. Puppis quasi obesaest & latior, ut excipiat impetum ventorum, à quibus impellitur. Extat aquis puppis magis quàm cæteræ partes navis; & in eâ ad clavum, sive ad gubernaculum sedet nauclerus, & dirigit cursum navis, prout torquet gubernaculum. Cùm enim illa sit in æquilibrio, innatans aquis quas sulcat, vel minimo motu dirigitur ad quem locum voluerit nauclerus, ut dicit B. Jacobus 11. 14. *Ecce*, inquit, *& naves cùm magnæ sint, & à ventis validis minentur, circumferuntur à modico gubernaculo ubi impetus dirigentis voluerit.*

In puppis summitate pictura erat, quæ repræsentabat numen in cujus tutelâ erat navis, vel insigne quodcumque quo internosci illa poterat & distingui. Græci appellant παράσημον, id est, *insigne*, quo significabatur, ut ita dicam, quæ esset navis. Aliis pro insigni erat aquila, aliis equus marinus. Apud Ethnicos vulgò insignia navium sive tutela erat quispiam Deus; sicut apud Christianos aliquis è numero sanctorum. Navi Alexandrinæ, quam D. Paulus conscenderat Romam petens, in Actis Apostolorum cap. XXVIII. ubi navigatio ejus describitur, *erat insigne Castorum* παράσημον Διοσκούροις nempè Castor & Pollux, quos Ethnici filios Jovis faciunt.

Per latera navis inter quæ dicitur Jonas descendisse, cùm ortâ tempestate timuit, intelligendæ sunt partes, interiora navis, alvus, carina. Naves constratæ sive tectæ erant. Catastromata, sive constrata navium nobis dicuntur, *le tillac*

du vaisseau, les ponts. In fundo navis sentina est, in quam ut in partes imas confluunt omnes sordes, & aquæ quæ per rimas perfluere possunt : undè necesse est continuò exhauriri sentina ; faceret enim neglecta quod fluctus irruens, ut loquitur Augustinus. Ad hoc faciunt antliæ. Non vacat omnes partes navium enumerare & usum explicare. Vix sufficeret complurium paginarum liber. Annotanda Bolis, quâ cognoscitur profundum maris, in quo navis deprehenditur. Ita nautæ cum quibus vehebatur Paulus in Actis XXVII. 28. *summittentes bolidem invenerunt passus viginti.*

In primis necessariæ sunt anchoræ adversùs vim ventorum, ne navis abripiatur in loca aspera, & illidat cautibus, & conteratur. Undè spei symbolum est, ut videre est in Epistolâ ad Hebræos, ubi sermo est de spe. VI. 19. *quam*, inquit Paulus, *sicùt anchoram habemus animæ tutam ac firmam.* Plures anchoræ necessariæ sunt. Nam vi tempestatis funes quibus illigantur sæpiùs rumpuntur ; præterea quò plures sunt anchoræ, minùs vi ventorum concutiuntur naves. In navigatione Pauli quæ in Actis XXVII. describitur, nautæ *timentes autem ne in aspera loca incideremus, de puppi mittentes anchoras quatuor, optabant diem fieri.*

Subjicit Actuum Scriptor : *Nautis verò quærentibus fugere de navi, cùm misissent scapham in mare, sub obtentu quasi inciperent à prorâ anchoras extendere.* Scapha exiguum est & leve navigium in navi paratum, quod dum illa est in alto, nautæ ad quæcumque littora impunè accedant, quod impunè non possent ipsâ navi ; nam pondere solo magnitudinis suæ multùm demergitur ; ut fluitare non possit, ubi non multa aquæ copia est. Miserunt ergo nautæ scapham in mare, specie fingentes se in scapham descendere, non fugiendi causâ, sed velut anchoras à prorâ extensuri, sive ut anchoras longiùs à prorâ figerent, fune eò usquè prolato ; ita navis longiùs removeretur à terrâ.

Vento vel remis naves feruntur ; sed modò pondus oneris earum infra sit pondus aquæ, cujus occupant spatium, sive volumen, in æquilibrio sunt immotæ, nisi vento moveantur,

aut proprio aliquo motu aquæ intra quam sunt, vel denique remis qui instar pedum sunt. Remiges dum incumbunt remis, quos in aquas immittunt, & illæ resistunt, navis repellitur & movetur in partem oppositam. Naves verò quarum latera celsiora sunt, *les vaisseaux de haut bord*, non possunt impelli remis, quia illi subjectas aquas attingere non possunt, nisi ob longitudinem ponderosiores evadant. Vento autem id genus navium movetur; præterquam enim aquâ multùm extent, & sic vento exponantur, assurgunt in illis arbores proceræ, nempè malus, cui adhæret antenna, ex quâ vela pendent. Antenna autem non immobilis, sed attolli & torqueri potest, ut vento, quo nihil mobilius est, & mutationi magis obnoxium, vela semper opponantur.

Verùm cùm validior est ventus, quàm cursus navis regi possit, tunc vela colligenda sunt, nempe subducenda tempestati: dimittendæ antennæ; & cædendus malus, ut nulla res restet, in quam ventis agere liceat; quod factum est in navigatione Pauli, quæ describitur Actuum capite XXVII. *Cùmque arrepta esset navis, & non posset conari in ventum, datâ navi flatibus, ferebamur.* Id est, cùm abrepta esset navis à loco, quò tendebamus; & non posset conari: in fonte ἀντοφθαλμεῖν, propriè est *contrà tueri*, impropriè *obniti*, resistere vento, cui cedere coacti sumus, & sequi ejus impetum.

16. *In insulam autem quamdam decurrentes, quæ vocatur cauda, potuimus vix obtinere scapham.*

Scaphæ vix compotes fieri, vel scapham ex mari in navem attollere; cùm eam demisissent in mare, causâ alicujus necessitatis.

17. *Quâ sublatâ, adjutoriis utebantur, accingentes navem, timentes ne in Syrtim inciderent, summisso vase sic ferebantur.*

Adjutoria sunt funes, catenæ, unci, instrumenta. Intelligendi etiam milites, qui adjuvabant nautas; qui timentes ne ventus navim abriperet in Syrtim, id est, in locum vadosum & arenosum, *summisso vase*, χαλάσαντες τὸ σκεῦος (malus, antennæ, vela intelligi possunt: σκεῦος enim in genere quodvis utensile significat) omnia tempestati subduxerunt, ne aliquâ parte ve-

tus navem urgeret, sic ferebantur sine malo, sine velis. Illud autem *accingentes* ὑποζωννύντες sive *succingentes* indicat nautas funibus utrinque sub fundum navis adductis latera ejus constrinxisse, ne vi ventorum & fluctuum dissiliret.

18. *Validâ autem nobis tempestate jactatis, sequenti die jactum fecerunt.*

Jactum fecerunt nempe mercium & sarcinarum in mare, levandæ navis gratiâ. Primùm jaciuntur merces; deindè armamenta, ut statim sequitur; postremò & cibaria, ut infrà satiati cibo jactaverunt triticum in mare.

19. *Et tertiâ die suis manibus armamenta navis* projecerunt. τὴν σκευὴν, nempè id omne quo instruebatur navis. Quoniam jam projecta erant instrumenta navis, intelligenda sunt illa armamenta, sive instrumenta, quæ servantur in supplementum, *les agrez de rechange.*

Artem nauticam docere non suscepi; ideo breviter de ventis loquar. *Veteres quatuor omnino servavêre*, inquit Plinius libro II. cap. XLVII. per totidem mundi partes. *Sequuta ætas octo addit, nimis subtili & concisâ ratione. Proximis inter utramque media placuit, ad brevem ex numerosis additis quatuor. Sunt ergo bini in quatuor cæli partibus, ab oriente æquinoctiali Subsolanus, ab oriente brumali Vulturnus; illum Apeliotem, Eurum Græci appellant. A meridie Auster, & ab occasu brumali Africus, Notum & Liba nominant. Ab æquinoctiali Favonius: Ab occasu solstitiali Corus: Zephirum & Argestem vocant. A septemtrionibus, Septemtrio; interque eum & exortum solstitialem Aquilo: Apartias & Boreas dicti.* Jam diu est quod nautæ numerant triginta duos ventos. In navigatione Pauli nominantur λὶψ Africus & Corus, qui duo venti sunt occidentales. Africus ab occasu brumali, Corus ab æstivo aut solstitiali. In loco Actuum circa v. 14.
quem potissimùm nunc versamur, ventus nominatur Typhonicus, nempè secum omnia rapiens, *qui vocatur Euro-aquilo*, ait Vulgatus Interpres. In fonte εὐροκλύδων, id est, tempestates ciens. Euro-aquilo ventus est flans ab Oriente & ab Aquilone.

In veteri navigatione, cùm nondùm pixis nautica nota esset, ubi neque sol neque sidera apparebant, & imminebat pericu-

lum gravioris tempestatis, navium cursus sistendus erat; quod in navigatione Pauli contigit. 20. *Neque autem sole, neque sideribus apparentibus per plures dies, & tempestate non exiguâ imminente, jam ablata erat spes omnis salutis nostræ.* Olim nautæ legebant littora, & ex cognitione horum littorum dirigebant cursus navis. Subdit Actuum scriptor 39. *Cùm autem dies factus esset, terram non agnoscebant: sinum verò quemdam considerabant habentem littus, in quem cogitabant si possent ejicere navem.* Nesciebant an terra esset continens, an insula; aut potiùs quæ esset ista terra. Olim, ut dixi, legebantur littora quæ nota essent. Adverterunt autem sinum, *une baye où il y avoit un rivage*, scilicet non ibi profundum mare: huc ergo navem, quæ ejectis armamentis & mercibus non onerata appellere poterat, cogitabant ejicere, ut Gallicè loquimur, *le faire échoüer dans ce lieu.*

40. *Et cùm anchoras sustulissent, committebant se mari, simul laxantes juncturas gubernaculorum, & levato artemone secundùm auræ flatum tendebant ad littus.* Sublatis è mari anchoris se huic commiserunt. Sinebant se ferri motu aquarum. In antiquis navibus quandoque erant duo gubernacula ad utrumque latus puppis. Laxant autem nautæ juncturas gubernaculorum ζευκτηρίας, id est, vincula, quando nolunt navem gubernaculo regere, sed permittunt mari, ventis, quibus laxata gubernacula non obsistunt. Artemon sive artimon hodiernæ artis nauticæ vocabulum est usitatum. Quid verò significet apud antiquos incertum est. Aliis malus est in posticâ parte navis, aliis velum est; quòd cùm modicum superesset, tamen sustulerunt ad flatum, ut propelleretur navis versùs littus. Etenim jam submiserant malum, & omnia armamenta in mare projecerant. Vento ergo quocumque impulsa navis, satagebant ut ad terram accedere posset.

41. *Et cùm incidissemus in locum dithalassum, impegerunt navem, & prora quidem fixa manebat immobilis, puppis verò solvebatur à vi maris.* Locus διθάλασσος bimaris, qui utrinque mari alluitur, isthmus. Intelligendæ sunt tæniæ, quales multæ solent esse non procul à littore, ita tamen ut inter eas & littus mare

interluat. Tæniæ propriè dicuntur fasciæ *des bandelettes longues & étroites*; sed & lapides sub aquis candicantes, in longumporrecti à fasciarum similitudine, qui territabant nautas. Attamen in tales tænias impegerunt navem, cujus prora arenoso loco impacta manebat immota; puppis verò, quæ restabat in mari, quia subvehi non poterat in terram, solvebatur à fluctibus. Ita non appulerat navis ad littus, sed ad locum vadosum, ex quo enatandum erat ad terram.

42. *Militum autem*, à quibus servabatur Paulus, *consilium fuit ut custodias* τοὺς δεσμώτας *les prisonniers,* vinctos occiderent, ne quis cùm enatasset, effugeret.

43. *Centurio autem volens servare Paulum, prohibuit fieri:* jussitque eos qui possent natare, emittere se primos & evadere & ad terram exire.

44. *Et cæteros alios in tabulis ferebant:* hoc est, permisit Centurio cæteros hos in tabulis ferri, *quosdam super ea quæ de navi erant*, nempe in fragmentis navis. *Et sic factum est ut omnes animæ evaderent ad terram*. Hæc de re navali placuit perstringere, ut pertinentia ad Biblicum apparatum.

CAPUT VIII.

Exponuntur pleraque nomina, quorum etymum sive veram originem scrutari interest, ad rerum sacrarum veritatem cognoscendam.

CONgessimus in hunc-ce Apparatum ea omnia quæ saltem delibasse debet Lector, quem tenet studium sacrarum litterarum, ut pleno earum haustu possit se proluere. Collecta & parata sunt quibus indigeat, viam per illas decurrens; modo codices eos sumat qui sermone sibi noti sint exarati; neque enim suscepimus eum imbuere cognitione omnium linguarum, tum earum quibus primitùs Codices illi olim exarati sunt, tum aliarum quibus postea redditi. Non agimus Grammaticos.

Juvabit autem te, quisquis es, de fontibus ipsis potare. Quin

& religionis partem aliquam putaverunt viri pii ediscere linguam Hebræam, quâ Deus olim in veteri Testamento uti voluit quos afflabat, tum & Græcam, quâ Evangelistæ & Apostoli novum Testamentum expresserunt. Lingua Latina notior. Etenim viciniâ quasi conjungitur cum Gallicâ, ut non pariter necessarium sit disserere de idiotismis sive proprietatibus ejus, in gratiam eorum qui sacras Litteras vernaculè redditas legunt. Ne te longo sermone morer, Lector, de nostro instituto non est Grammaticas Hebræas, Græcas, Latinas struere, condere harum linguarum lexica. Quid ergo huic-ce Apparatui nostro jam deesse potest, quod spectet tres illas linguas, quas in crucis titulo possumus dicere sanctificatas, nisi quasdam voces minùs usitatas exponere, quæ peregrinâ veste adhuc sunt indutæ, hoc est, non fuere expressæ notis vocibus, sic soni sunt inanes, licèt illis mysteria subsint. Verbi causâ, nullius est significationis vox illa *Michael*, cùm advertitur à Gallo solus hujus nominis Hebraïci sonus. In Hebræo idiomate nobile indicatur facinus; & hoc-ce nomen instar est complurium verborum. Nomen, inquam, hujus est Angeli, qui his obsistens malis angelis, qui in Deum rebellaverant, & ambiverant huic esse similes, hoc-ce sermone coercuit: *quis ut Deus*; indè dictus *Michael*, idem Hebraicè sonans. Nomina pleraque vel Latina vel Gallica, sive personarum sive rerum, vulgò sunt imposita temerè, & nullius ex se significationis. Sed non ita de multis Hebræis Græcisque nominibus. Habent ex se congruas aptasque significationes: soni sunt, sed qui deserviunt aptè designandis personis & rebus; sicut nomen illud *Michael*, cùm tribuitur dicto Angelo.

Pleraque nomina huc afferam & exponam: sed primùm audiendus B. Hieronymus, cujus hæc præmonitio tunc temporis nobis necessaria est. Sic ille loquitur in præfatione libri de Interpretatione nominum Hebraicorum. *Non statim ubicumque ex A litterâ quæ apud Hebræos dicitur Aleph, ponuntur nomina, æstimandum est ipsam solam esse quæ ponitur. Nam interdum ex Ain, sæpe ex He, nonnunquam ex Heth litteris, quæ aspirationes suas vocesque commutant, habent exordium.* Quin pleræque litteræ Hebræorum,

Hebræorum, ut jam diximus, diversimodè efferuntur. Eadem enim littera *Ain* aliis *a*, aliis *o*, aliis *gna* sonat. In quibusdam Græcis & Latinis nominibus hæc littera sonat *e*. Idem est de litterâ *heeth*, quæ aliis est *cheth*. Undè apud interpretes non eodem modo scribuntur nomina Hebræa. Quibusdam *jeschahija* dicitur, qui in Vulgatâ nostrâ Isaïas est: *Chizkija*, qui Ezechias. Sic pro *Hierusalem* dicunt asperiore sono *jeruschalaima*. Advertendum etiam eâdem litterâ Latinâ nos compelli exprimere diversas litteras Hebræas, licèt figurâ & sono diversas, sed diversitate, quam nobis non licet exprimere. Tales sunt litteræ *caph*, *choph*, etiam plerumque *cheth*. Has tres litteras eodem elemento C exprimimus. Sæpiùs etiam littera *gimel* aut *ghimel* & *ain* sive *gnain* elemento nostro *G* notantur. Elementum S servit latinè scribendis his tribus litteris Hebraïcis *samech*, *tzade*, *schin* & *scin*. Tum etiam in plerisque nominibus quæ in interpretatione à T incipiunt, habere possunt initio vel litteram *teth* vel litteram *thau*. Quod animadvertendum erat, ne diversitas quâ nomina Hebræa redduntur, perturbaret.

Quorumdam nominum, quæ frequentiora sunt in sacro Codice, etymologias Hebraïcas & Græcas proponam, undè cæteris lux affulgeat, primùm indagans origines ex quibus nomina frequentiùs derivantur. Nomen quandoque proprium personæ augetur adjuncto alio nomine, sive coalescit ex duobus vel tribus nominibus; quorum unum crebrò divinum est, nimirùm unum ex divinis nominibus. Illa sunt decem numero, ut dictum est; non singula autem pariter in compositionem nominum veniunt. *Jah* est diminutivum nomen à *Jehova*. Addebatur plerisque nominibus, ut *Isaïas*, id est, *salus jah*, id est, *salus Dei*. Sed præ cæteris usurpabatur nomen *el*; undè factum *Michaël* quis ut Deus, *Gabriel* fortis Dei, & alia complura nomina, quæ modò recensebimus. Et Deus vocatur *Adonaï*; undè factum *Adonias* dominator sive Dominus. Sed plerisque aliis nominibus quàm Dei augebantur nomina personarum; maximè illis: *ab*, quod Hebraicè sonat *pater*; undè *Abram* pater excelsus, & *Abraham* pater multitudinis, sive

pater multi populi : *Abda* servus ; ut *Abdias* servus Domini : *Ben*, id est, filius ; ex quo *Banaias*, filius Domini : *Bar* idem etiam sonat quod *Ben* filius ; indè *Barjona* filius columbæ. Nominibus locorum adjungebatur *Beth*, id est, domus. *Beth-aven* domus iniquitatis. Hebræis *Cariath* est *civitas* ; hujus-ce nominis additamento quædam loca distinguebantur. Et in nominum compositione non raro advertuntur voces illæ, *isch*, id est, vir, *Iscariothes* vir vici Carioth : *melech* rex, undè *Abimelech* pater rex : *Nathan* donum, undè *Nathanaël* donum Dei.

Sufficiat hæc in genere advertisse; celebriorum autem nominum etymologias, ordine alphabetico proferam, eas nempe quas animadvertere operæ pretium est. Sed & in genere circa etymologias considerandum est plerasque litteras Hebraïcas licèt pariter Græcis & Latinis idem sonent, figurâ & potestate diversas esse. Nam, verbi causâ, *Abel*, cùm prima littera est *aleph* sive A, significat *luctum* ; & nomen est *Abelis* quem Adamus susceperat ex Evâ : cùm autem prima littera est *he*, significat *vanitatem*. Ita Amos, si prima littera ejus est *aleph*, idem sonat quod fortis : si verò *ain*, idem quod *manipulus*. Hæc littera quandoque effertur *am*, & non aliter sonat quàm A Latinorum. Sic appellatur Hebraicè *populus* ; ex quo factum *Aminadab*, populus spontaneus, *Ammon* populus ejus ; sed *Ammon*, quando in principio est littera *aleph*, reddendum est *fidelis* aut *verax*. Littera Hebræa, quam alii *Heeth*, alii *cheth* appellant, & quæ in gutture formatur, eodem nostro elemento *a* exprimitur in plerisque nominibus. Nam *Anna* sonat idem quod gratiosa, à *channan* sive *Annam*, Hebraïcè *gratiam fecit*, *misericors*, *gratiosus fuit*. Ita nomina ejusdem soni non ideò habent easdem origines sive significationes, quia non iisdem signis sive litteris in fonte Hebræo exprimuntur.

Abel per aleph appellatus est, quia futurus erat luctui. Pater enim ejus Adam eum luxit interfectum à Caïn fratre. Sic non raro nomina omen & vaticinium erant rerum futurarum.

Ab, id est, *pater*. Ex *Ab* factum *Abba*, quod erat nomen honoris; unde filiis servorum non licebat patres suos hac voce compellare. Patrem-familias potissimùm designabat ; unde

C.

Paulus ad Ephesios, dicit de Deo patre: *ex quo omnis paternitas in cælis & in terrâ nominatur.* A quo non solùm Judæi, sed omnes homines ortum ducunt; ut omnium sit caput. Judæis *Ab* dicitur quod in omni re præcipuum est, principale, generale, alias species sub se complectens. Ita dum loquuntur de prohibitis operibus die sabbati, vocant prima opera expressa in lege, quasi patres, quæ comprehendunt omnia etiam minutissima opera, quæ in sabbato prohibita sunt. cap. 3.

Nomen *Ab* pluribus nominibus præponitur. *Abia* pater Domini: *Abessalon* pater pacis aut pater retributionis: *Abiathar* pater excellens: *Abram* pater excelsus: *Abraham* pater multorum populorum: quo videre est non temerè imposita nomina huic Patriarchæ. Antequam vocaretur à Deo erat quidem pater excelsus, sive vir magni nominis; postquam autem Deo obediens patriam deseruit, & in terram Chanaan transivit, meruit ut fieret pater numerosæ prolis, *pater multi populi.*

Abaddon in Apocalypsi, sic Angelus exterminans Hebraicè appellatur, à verbo quod significat perdidit; ejusdem significationis ac Græcum appollyon, quo ibi Græcè appellari dicitur. cap. 9. v. 11.

Achab sonat idem quod frater; & plerisque nominibus assuitur: ita *Achab* est frater patris: *Achia* frater Domini: *Achimelech* frater meus rex.

Adam, id est, ruber. Sic vocatus est primus homo, quia de terrâ rubrâ sumptus.

Adonibezech Domini fulgur.

Anna, id est, gratiosa.

Annas nomen est ferè ejusdem soni ac Anna; sed habet in principio litteram *ain*, & sonat respondens, affligens. *Ania* est responsio Domini aut afflictio Domini.

Ariel: sic appellabatur altare, id est, leo Dei, quia igne suo devoraret oblatas victimas.

Armagedon. Nomen est Hebræum, quo in Apocalypsi, appellatur quidam locus; etymum ejus incertum. Deduci potest ex *Ar* mons & *Chorema* internecio, quasi mons internecionis, perditionis. *Azarias* auxilium Dei. cap. 16. v. 16

Baal idolum. Sonat hoc-ce nomen dominans aut possidens. Addebantur huic-ce nomini alia nomina, quibus distinguebantur idola diversa. *Baalgad* idolum fortunæ : *Baal hamon* idolum populi : *Baali* idolum meum : *Baal-meon* idolum habitaculi vel idolum ex peccato ; & alia pleraque. Nomen *Baal* & sæpiùs effertur Beel , Belus; indè *Beelzebub* idolum muscæ, & alia.

Bala inveterata sive defluens. Indè *Balaan* vetustas populi, sive absque populo. Indè idolum *Bel* sic dictum , quasi defluens sive nihil. Idola dicebantur *nihila*. Vox *Beli* Hebraicè significat *absque* & contermina est voci *Balah*. Nomen *Belial* sonat *absque jugo*, filius perversus.

Banaias filius Domini. *Vox Ben* filius reperitur conjuncta cum multis aliis nominibus ; sicut & *Bar* filius : *Barjona* filius columbæ. *Barrabas* filius patris : *Barnabas* filius prophetæ : *Bartholomæus* filius suspendentis aquas. *Ben* pronuntiatur etiam *Bon* : indè *Boanerges* filius tonitrui : *Benjamin* filius dexteræ ; & alia plura nomina.

Baruch, id est , benedictus. Hinc derivantur multa nomina ut *Barachias* benedicens Domino : *Barachel* benedicens Domino : *Berech* Hebraicè benedixit.

Beer Hebraicè est puteus , ex quo plurima nomina componuntur. *Beerelim* , id est , fons arietum vel fortium. *Bersabee* puteus fons-ve juramenti : appellatur ab Hebræis Batseba : *Bath* autem est filia ; ita *Bath-seba* est filia juramenti : uxor Uriæ quæ in vulgatâ *Bersabee* appellatur.

Beth domus multis nominibus loci adjungitur. *Bethabara* domus transitûs ; nempe locus ubi vadum in Jordane , & frequens erat trajectum. *Bethel* domus Dei : *Beth-Dagon* domus frumenti : *Beth-lehem* domus panis.

Beth-sames domus solis ; & alia quàm plurima.

Cadem , id est , oriens ; undè *Cadumin* antiqui , Orientales.

Cariath urbs ; in plerisque urbium nominibus occurrit : *Cariatharim* civitas civitatum : *Cariath-iarim* civitas sylvarum.

Cephas nomen est Syrium , quod *petram* significat : nomen principis Apostolorum.

Dan judicans ; indè *Daniel* judicans Deus.

David dilectus.

Dibon abundans ; indè *Dibon-gad* abundantia filii felicis ; & quæpiam alia.

Edom rufus.

Elcana Deus zelotes.

Eliezer Dei adjutorium.

El & *Jah* Dominus conjunguntur.

Elisabeth, id est, Deus juramenti, vel saturitatis.

Elisæus Dei salus vel Deus salvans.

Emanuël nobiscum Deus.

En fons sæpiùs nominibus locorum adjungitur : *Engaddi*, id est, fons hœdi : *Endor* fons habitationis :

Engannim fons hortorum.

Esaias salus Domini.

Esau faciens vel operans.

Esdras adjutor.

Esther occulta.

Ezechias fortitudo Domini.

Gaba collis ; quo quædam nomina locorum componuntur, *Gabata*, *Gabaon*.

Gabriel vir Dei, vel fortitudo Dei.

Gamaliel retributio Dei.

Geth torcular ; & hoc nomine quædam nomina augentur : *Geth-remmon* torcular mali punici : *Getsemani* est vallis pinguium sive olei. Nam venire potest à *Gath*, quod est torcular, vel à *Ghe*, quod est vallis.

Hanan gratiosus, pius, misericors, intrat in compositionem complurium nominum. *Hanias*, gratia Domini sive misericordia.

Hebræus, id est, transitor, à verbo *Avar* transivit. Sic Abraham & posteri ejus videntur dicti Hebræi, quia Euphratem transierant venientes in terram Chananæam.

Hen Hebræis fons est ; quod nomen multis aliis nominibus præponitur ; ut illis : *Hendor* fons generationis : *Hen-gannim* fons hortorum : *Hen-gadi* fons felicitatis.

Idumæi ab *Edom* quasi *Edomæi*, id est, rufi.

Jad manus, *Jada* confiteri. Ex his-ce nominibus alia componuntur: *Jeddu* manus ejus, vel confitemini:

Judæus, id est, confitens, laudans.

Jerusalem visio pacis.

Jesus servator, quod nomen pronunciatum est diversimodè, *Jesue*, *Josue*.

Jether excellens.

Joachim Domini præparatio: *Joacim* Domini resurrectio.

Job dolens.

Johannes gratia Dei.

Jordanes componitur ex *Jor* rivus & *Dan* nomen loci ex quo fluebat fluvius Jordanes.

Josapha Domini judex.

Joseph augmentum.

Jesuë Dominus salvator.

Isaac risus. Sic appellatus est puer, quem Sara peperit; quem cùm illi promitteret Angelus, riserat; quippe non putabat se idoneam partui, ob ætatem.

Ismaël exauditio Dei.

Israel prævalens Deo; quo nomine Deus ipse appellavit Jacob, postquàm prævaluit, luctans cum Angelo suo.

Lazarus cui auxilio est Deus.

Libanus albus, candidus.

Maria amaritudinis mare, id est, amaritudo amarissima.

Mathat donum; quod nomen frequens est in nominum compositione: *Mathanias* donum Dei: *Matthæus* donatus.

Melech rex; indè multa derivantur nomina.

Melchisedech rex justitiæ.

Melchias rex Dominus: *Melchiel* rex meus Deus.

Melchom rex eorum, *Moloch* regnans.

Messias unctus, Græcè *Christus*.

Nathanael donum Dei.

Nazaræus separatus.

Obed servus, sive *Ebed*. Hinc *Obadias* servus Domini: *Obededom* servus hominis.

Ochosias possessio Domini.

Phares divisio; indè Pharisæi, quasi divisi sive separati.

Rab multus; undè *Rabbi* præcipuus doctor.

Ram excelsus; undè *Rama* excelsa: indè *Ramatha* urbs Syriæ in monte Ephraïm.

Rapha medicina: *Raphaël* medicina Dei.

Salem pax, perfectio, retributio; indè *Salomon* pacificus, perfectus, & pleraque alia nomina.

Samuël positus à Deo.

Sara Domina, princeps. *Saraï* domina mea.

Satan adversarius.

Saul postulatus, commodatus. *Saulus* non aliud nomen est.

Sedechias justitia Domini.

Semei audiens, obediens. *Semeia* sive *Semeias* audiens Dominum; indè & Simon audiens.

Thomas geminus; ideò & appellatus est δίδυμος. quod nomen ejusdem est significationis.

Tob bonus; à quo *Tobias* bonus Dominus.

Urias ignis Domini.

Zacharias memoria Domini.

Omnium nominum quæ in sacro Codice certis rebus & personis propria sunt, origines non suscepi omnes exponendas; sed cùm sint partes Biblici apparatûs, volui aliquos perstringere. Bibliæ vulgatæ subjicitur interpretatio Hebraicorum, Chaldæorum, Græcorumque nominum; sed origines illæ certò dignosci non possunt nisi nativis Caracteribus descriptæ. Nam, ut observatum est, plures litteræ Hebraicæ, licèt figurâ & potestate multùm differant, non possunt tamen nisi iisdem latinis litteris exprimi; ita ut uno & eodem nomine exponantur plura nomina Hebraica diversæ significationis. Quapropter necesse est ut quem juvat propiùs introspicere origines de quibus est sermo, degustet Hebraicam linguam. Tunc adeat apparatum Bibliorum regiorum Antuerpensium, in quo est catalogus nominum propriorum cum eorum origine. Nomina autem illa propriis suis caracteribus scripta sunt, Hebraica Hebraicè, Græca Græcè; quin & Hebraica etiam Græcè,

quia Latinus interpres ſequitur LXX. Interpretes Græcos, efferens illa nomina Hebraica. Igitur abſolutiſſimus eſt ille dictus catalogus. Subtexam interpretationem quarumdam vocum Hebraicarum, quæ uſurpabantur in rebus ſacris, & ideo frequenter occurrunt in ſacro Codice.

Amen vox Hebraica eſt, quam Græci retinuere, reddentes ἀμήν. Hebræis ſonat idem quod *verè, certè, profectò, conſtanter.* Particula eſt aſſeverantis, aſſentientis, confirmantis; quaſi dicas *firmum eſto, verè fiat ſit ita, ita mihi contingat.* In novo Teſtamento notat aſſeverationem & atteſtationem, jurijurando ratione veritatis & firmitudinis æquipollentem; ut ſæpiùs apud Joannem *amen amen dico vobis.* In fine orationis vox concluſiva eſt, & claudit vel precationem, vel gratiarum actionem, aut votum, aut confeſſionem, & quamcumque orationem. Videtur propriè eſſe adverbium affirmandi ab *Aman* fidelis, verax fuit. Chriſtus Dominus eâ voce & eâ repetitâ ſæpè utitur pro certâ aſſeveratione, fermè jurandi loco. Paulus 2. Corinth. cap. 1. v. 20. dicit promiſſiones Dei eſſe *Na* & *Amen*, id eſt, certas & veras: ναὶ Græcum & *amen* Hebraicum idem ſignificant; ideò interpres Latinus uno verbo *eſt* utramque vocem reddidit. LXX. Græci interpretantur quandoque *fiat*; ita ſignaculum eſt affirmationis ſimul & voti, ſive optantis.

Alleluia ſive potiùs *Halleluia* vox crebra in Pſalmis, quam vulgata Verſio ſæpè retinuit. Crebrò erat in ore Iſraelitarum, qui ſeſe ad laudandum Deum invicem excitabant. *Laudate Dominum*, quæ eſt ſignificatio *Halleluia.*

Cherubim Joſepho ſunt ignota animalia; nempe forma compoſita ex multis animalibus, quæ vix repræſentari poteſt. *Cherubim* juſſu Dei appoſuit Moyſes propitiaculo ſive operculo Arcæ; quaſi illa Arca fuiſſet currus, qui Hebraicè dicitur *Recabh*, cum particulâ ſimilitudinis Hebraicâ *caph*; ut *Cherubim* eſſent quaſi currus ſive vehiculum. Cherubim formam deſcribit Ezechiel compoſitam ex quatuor formis. Pleriſque videntur Cherubim habuiſſe formam puerorum, & indè nomen; nam Chaldaïcè *Rub* ſive *Ravia*, cum particulâ ſervili ſive

five similitudinis caph, redditur *ficut pueri.* Cherubini appellantur Angeli, quales fuere custodes Paradisi, postquàm ex eo ejectus est Adam prohibentes ne in illum regrederetur. *Ejecitque Adam* Deus, *& collocavit ante paradisum voluptatis Cherubim, & flammeum gladium atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vitæ.* Gen. cap. 3. v. 24.

Gehenna componitur ex *Ghe* vallis & *Hennon* nomen proprium viri qui vallem illam occupabat, in quâ idolum Moloch colebatur, & Israëlitæ filios suos diis adolebant. Indè factum ut acciperetur pro loco cruciandis in æternum reprobis destinato, atque adeò pro ipso supplicio & cruciatu quo afficiuntur cum Satanâ & angelis ipsius.

Hosanna, Hebraicè *Hoschiana*, id est, ô Deus serva sive fer opem: frequentata exclamatio in diebus lætitiæ, cum cuipiam ut novo regi omnia fausta adprecarentur populi. In Psalmo 117. occurrit; repetita à Judæis etiam nunc in festo Tabernaculorum: undè & ramus quem manu præferunt, appellatur ab eis *Hosanna*. In hujus festi lætitiâ recordantur liberationis Israël per Messiam, pro quo Jesum habuere eo die quo Hierosolymam ingressus est, eum excipientes cum ramis & acclamatione Hosannæ.

Messias nomen illud venit ab Hebræo *Maschah*, *unxit.* Sic appellatur ab ipsis Judæis, quem uncti Reges & Sacerdotes in veteri Testamento repræsentarunt. Sic pronuntiant Judæi illud nomen sæpiùs cum hac additione *Melech Hamaschiach*, id est, rex Messias. Græcis verò & Latinis, eliso per syncopem elemento *chet*, & addito sigma formativo nominis, dicitur Μεσσίας *Messias.* χριστὸς sive *Christus* à χρίω, itidem *ungere* significante. Jesus Dominus noster, natus ex Mariâ Virgine, se multis argumentis probavit esse Messiam, quem promiserat Deus.

Pascha. Origo hujus nominis est *Pasach*, id est, *transivit.* Nomen Hebræum *Pesah* à quibusdam, ut à Theodotione, sic exprimitur φασέχ; quos Latinus Interpres sequens sæpiùs vertit *Phase.* Syri & Chaldæi more suo addentes *aleph* vertunt *Pischa* vel *Pascha*; quos LXX. Interpretes Græci sequuntur, quia Judæi ex Babylonicâ servitute redeuntes sic loquebantur.

Pascha sonat Hebræis *transitus*. Nimirùm, ut alibi dictum est, festum erat sive recordatio transitûs Angeli, qui transiens per domos Ægypti, his solis pepercit, quæ respersæ fuerant sanguine agnorum, quos mandaverat Deus occidendos; qui agni ideò dicebantur *Pascha*.

Raca vox Syra est à Rech, id est, vacuus, inanis, cerebro vacuus, mente & judicio carens; ita vox erat convitii.

Sabaoth sive *Tsebaoth* à verbo *Tsaba* quod est *militavit*. Nomen *Tsaba* significat militiam, congregationem populi, exercitum; indè per metaphoram, quæ sunt ordinata, ut cœli sidera, tanto cum decore.

Sabbaton venit à *Sabath* quievit, cessavit, destitit, non sic quidem ab omnibus operibus, ut postea nihil prorsùs agatur; Indicat tantùm quietem & cessationem ab illo opere, quod antea agebatur.

Sela est symbolum seu memoriale non modò pausæ musicæ, sed & attentionis, appositum ad excitandam devotionem, in locis Psalmorum, quæ præ cæteris meliùs essent decantanda.

Seraphim nomen illud significat quod ignitum est. Isaïas hoc-ce nomine designavit Angelos, qui carbone igneo os ejus tetigerunt. Appellavit eos *Seraphim* propter illud opus; vel ab aspectûs splendore, quia apparebant igniti.

Teraphim sunt imagines, simulacra, idola domestica, quæ Ethnici appellabant deos *penates*, qui ad tuendam amplificandamque rem domesticam colebantur.

Transeamus ad voces Græcas, quæ quanquam publico nostro usu terantur in Galliâ, tamen peregrinæ sunt & nullius sensûs his qui etymologias earum non possunt accersere ex linguâ Græcâ, si eam non percalleant. Prodest autem nullam vocem ore & aure usurpare, quæ cum suo sono non simul inferat menti claram notionem. Græca lingua cæteris linguis in eo præstat, quòd nomina ejus non temerè sed cum industriâ cusa sint. Non, inquam, voces ejus signa sunt rerum, solùm modò quia sic placuit; sed causa apparet cur unam præ alterâ primi linguæ conditores vocem delegerint: quapropter Græca lingua facta est significantior. In gratiam eorum qui non deliba-

verunt hanc-ce linguam, explicabo voces, quas in suâ peregrinâ veste interpretes reliquerunt; in quo peccaverunt, ut apud Ezechielem in capite 46. v. 14. *Et faciet sacrificium super eo cata mane mane sextam partem ephi, & de oleo tertiam partem hin, ut misceatur simila sacrificium Domino legitimum, juge atque perpetuum.* Ibi vox *cata* præpositio est Græca κατὰ, id est, *secundùm.* Præcipitur sacrificium secundùm *mane mane*, nimirùm singulis diebus mane. Voces Græcas quæ sine interpretatione in Bibliis occurrunt, exponam ordine suo.

Abyssus. Nomen illud significat immensum quoddam aquarum profundum & voraginem: eo in sensu accipitur à Judæis, qui Græcè Biblia interpretati sunt. ἄβυσσος infinitæ profunditatis vorago, ex alpha privativo & βυσσὸς pro βυθὸς *fundum.*

Ἀκροβυστία *præputium* ex ἄκρος *extremum* & βύω *tego*: nempe præputium pellis est, quæ extremam pudendi partem tegit.

Anathema à verbo derivatur quod significat separare, devovere. Vocabulum denotat id quod ab usu hominum est segregatum, Deoque consecratum, cum adjunctâ execratione in illos qui in proprium usum rem essent conversuri, ut iram Dei vindicem experiantur. Apostolus optabat anathema esse à Christo pro fratribus, hoc est, se devovebat ut in se venirent pœnæ omnes, quæ alioquin in caput fratrum suorum immitti potuissent à Deo.

Angelus. Vox Græca est, nuntius, à verbo ἀγγέλλω *nuntio*: Hebraicè *maleach.* Significat autem ministros potentum, præsertim ad perferenda mandata & expedienda aliqua longiùs à suo Domino remota negotia missos. Ministri Dei, sive quos de cœlo mittit in terras, sive quos in terris præficit sacris rebus, appellantur Angeli, quibus utitur tum ad benefaciendum tum ad puniendum. Inter autem illos Angelos alii rebellaverunt in Deum, & facti sunt mali: alii perstiterunt parentes Dei mandatis & huic ministrantes.

Anti-Christus. Vocula *anti* Græca est, & vulgò indicat oppositionem, contrarietatem; ita ut *antichristus* ille censeatur qui contrarium & se inimicum gerit adversùs Christum; qualis iste describitur qui ante postremum Christi adventum excita-

bit in terris atrox bellum adversùs omnes qui Christianas leges servabunt.

Apocalypsis est patefactio, revelatio occultarum rerum. Nomen illud proprium libro Scripturæ qui continet multas revelationes Joanni Apostolo patefactas.

Apostata ille est qui deficit à verâ fide. *Apostasia* Latinè est *defectio.*

Apostolus. Vocabulum illud Græcum in genere significat legatum quemdam seu internuntium; missum ad peragenda negotia Ecclesiæ aut Reipublicæ. Atheniensibus usitatum in hoc sensu nomen illud. Christianis denotat extraordinarios illos ministros, immediatè ab ipso Christo vocatos.

Archisynagogus. Nomen illud compositum est ex *archi* princeps. Nempe *archisynagogus* erat princeps Synagogæ, primarius vir, caput; Sic Angeli principes appellantur *Archangeli.*

Architriclinus est princeps triclinii sive loci in quo apparabatur convivium.

Areopagus locus erat magni Atheniensium consessûs.

Azymus, id est, infermentatus ex *zumos* fermentum, & alpha privativo, ut loquuntur Græci grammatici, locum tenente præpositionis *absque.*

Baptismus lotio est & mundatio, à verbo quod significat tingere, immergere in aquâ; & quia qui ex aquis emergunt, loti & candidi & mundi apparent, ideò baptismus sumitur pro lotione & mundatione.

Bravium nomen illud Græcum significat præmium quod datur certantibus ac vincentibus, qui dicuntur meruisse palmam.

Cataractæ sunt in domibus aperturæ sive fenestræ, quibus apertis quæ superiore in loco sunt dejiciuntur, aut effunduntur deorsum. Indè Scriptura utens sermone humano dicit Deum cataractas cœli aperuisse, cùm effudit aquas de cœlis in terras.

Catechesis. Catechismus. Nomina Græca sunt, quorum origo est verbum quod significat vivâ voce instituere, insonare auribus, resonare tanquam echo.

Cathecumeni sunt illi quibus vivâ voce traduntur prima fidei elementa.

Catholicus idem ſonat Græcis quod Latinis univerſalis.

Chriſtus, id eſt, unctus. Ita idem qui Judæis dicebatur *Meſſias* à Græcis appellatur *Chriſtus*.

Clerus propriè ſors eſt, ſive portio quæ ſorte obtigit; indè & pro hæreditate ſumitur. Nomen illud tribuitur his qui quaſi ſorte Deo obtigerunt, facti ſunt portio ejus; ſive potiùs quorum Deus factus eſt portio, hæreditas.

Conopeum erat velum quodpiam quod Alexandrini obtendebant lectis ſuis, ut ſe ſe defenderent à culicibus, qui Græcè *conopes* dicuntur. In Ægypto propter ſtagna & lacus plurimi ſunt culices. Qui Græcè ſcripſerunt hiſtoriam Judith, forſan more patrio dixerunt Holofernem dormiiſſe in conopæo ſuo; quia ſic ſolerent reges Ægypti propter culices moleſtos.

Dæmon Græcè ſignificat eum qui multa ſcit; ita in bonam & malam partem ſumitur. Homerus omnes ſuos Deos vocat dæmones; indè nomen illud datum malis angelis, qui conabantur ſuffurari divinos honores.

Deuteronomium, id eſt, ſecunda lex. Nomen libri in quo Moyſes jam expoſitam legem Dei iterat, ſive ſecundò proponit.

Diabolus eſt *calumniator*, ſive falſus accuſator. Apud Græcos diabolus dicitur de homine ſummopere impio; indè hoc nomen accommodatum eſt peſſimo Angelo.

Diaconus à verbo quod ſignificat miniſtrare. Ita idem eſt quod miniſter.

Diadema propriè ſignificat ſpiram contortam circa caput, quâ contenti erant antiqui reges.

Eccleſia. Nomen illud apud Græcos uſurpabatur de hominum multitudine, quæ juſſu magiſtratûs conveniebat vocata; indè cœtus ille univerſus ad vitam æternam vocatus nomen ſuum habet.

Eccleſiaſtes ille eſt qui in Eccleſiâ concionem habet ad populum.

Encænia venit à verbo Græco quod propriè ſignificat innovare; quo verbo Græci Scripturarum Interpretes reddunt verbum Hebræum *chanak*, quod de quavis dedicatione, ſive primâ, ſive inſtauratâ uſurpatur.

Epiſcopus idem ſonat Græcis quod Latinis inſpector, qui ſuperintendit, ſupervigilat.

Ethnicus idem eſt quod Gentilis. Judæi ſolebant ſe dicere populum Dei; alios omnes appellabant *Goim*, id eſt Gentes; inde Gentiles, Græcè *Ethnici.* Hoc nomine appellati ſunt qui colebant idola, & ignorabant verum Deum, quippe qui in ſolâ Judæâ notus erat.

Evangelium eſt lætum, felix, fauſtum nuntium; quale fuit illud quo nuntiavere Angeli natum eſſe JESUM CHRISTUM mundi ſervatorem.

Euchariſtia, id eſt, *gratiarum actio.*

Exodus eſt exitus. Hoc-ce nomine liber ſecundus Moyſis dictus eſt *Exodus*, quia ipſius prima materia eſt exitus Iſraëlis ex Ægypto.

Gazophylacium erat propriè locus in quo ſervabatur *gaza* ſive theſaurus Templi, à verbo Græco φυλάττω cuſtodio, ſervo. Hoc etiam nomine appellabatur arca in quam dona mittebantur.

Genealogia ſermo eſt quo recenſentur & enumerantur majores, à quibus quiſpiam genus ſuum ducit.

Hæreſis. Ab initio nomen illud denotabat generaliter quamcumque opinionem, ſive bonam ſive malam, quam quis ſequi eligeret. *Hæreſis* idem ſonabat ac *ſecta.* Poſtquam verò Apoſtoli formam doctrinæ tradiderunt, quam omnes qui Chriſto dabant nomen, amplexabantur; qui aliam doctrinam elegerunt, *hæretici* appellati ſunt, in diſcrimen eorum qui quod ſibi traditum erat ſive traditione erat inſtillatum tenebant. Indè nomen hæreſis ſumptum fuit in malam partem, non tantùm pro ſectâ, ſed pro rebellione adversùs Chriſti Eccleſiam.

Holocauſtum venit ex ὅλον omne & καίω *uro*. Nempe erat ſacrificium in quo tota victima Deo adolebatur: Hoc tamen nomine appellantur quædam ſacrificia, in quibus pars victimæ cedebat miniſtris.

Idolum propriè *ſimulacrum* eſt ſive *imago*; ſed uſu tributum eſt illud nomen ſtatuis falſorum deorum, qui & ipſi dicuntur *idola*, quia nihil ſint quàm ſimulacrum aureum, argenteum, lapideum, ligneum. Non ſunt aliud quidquam. Ideò cùm

nomen illud idolum sumitur pro ipso falso Deo quod dicitur repræsentare, jure in Scripturâ idola dicuntur nihilum. Deus unus & verus censetur esse. Dii Gentium non sunt. Eo sensu scribebat Paulus: Scimus quia idolum nihil est in mundo. Ex idolo derivantur illa nomina, *idololatria*, id est, idolorum cultus: *idololatræ*, qui colunt idola: *idolothyta*; Sic nominabantur carnes victimarum, quæ idolis mactabantur.

Iota nomen est litteræ Græci alphabeti, quæ exprimit litteram quam Hebræi appellant *jod*, quæ omnium minima, & quasi dimidiata littera est. Ergo cùm dicit Dominus apud Matthæum. *Donec transeat cælum & terra, iota unum aut unus* cap. 5. v. 18. *apex non præteribit à lege, donec omnia fiant*, alludebat ad jod Hebræum; quasi diceret: nec dimidiata littera omittetur quin impleatur quod Scriptura prænuntiavit, ἢ μία κεραία *aut unus apex*. Intelligenda sunt illa cornicula, apices, quibus litteræ Hebræorum distinguuntur; puta *daleth* ד & *resch* ר, *nun* נ & *ghimel* ג. Sed quid sint illa κεραῖαι *illi apices*, viri docti disputant. Sunt qui interpretantur *lineolas, incisuras*: alii quædam ornamenta, quæ litteris scribæ appingebant.

Laici. λαὸς populus. Ita panes *laici* sunt panes promiscui, quos populo licebat edere.

Martyr sonat Græcis testis. Nomen illud dicitur de illo qui Christi doctrinam suo testimonio confirmavit, non oris modò confessione, sed etiam suo sanguine. Nemo velit mortem subire pro doctrinâ quam putaret falsam; ita Martyres veram credebant Christianam doctrinam, quam suo signabant sanguine.

Mysterium μυστήριον. Vox illa venit à verbo μύω claudo, occludo, comprimo. Mysteria sunt res occultæ, quales sunt sacræ, & quæ non enuntiabantur in vulgus.

Neophytus νεόφυτος, nova planta. Ii dicebantur neophyti, qui quasi recèns plantati Ecclesiâ erant; ideò nondum benè edocti omnem doctrinam.

Paradisus Græcis est septum, in quo voluptatis causâ tum plantæ excoluntur, tum etiam vivæ feræ pascuntur; nempe voluptuarii horti: quo ergo nomine Græci Interpretes voca-

runt illum hortum in Eden plantatum, in quo locatus fuerat Adam ante peccatum. Factum indè ut beata illa gloriæ Dei sedes hoc nomine appellata sit.

Parasceve est præparatio : nomen certi diei, nempe ante-sabbati, quo edulia coquebantur & apparabantur ex lege.

Pentateuchus. Eo nomine quinque libri Moysis appellantur ex *pente* quinque & *teuchos* volumen ; ut Pentateuchus sit quintuplex volumen, sive constans quinque libris.

Pentecoste est quinquagesima dies, quæ numerabatur à postridie Paschatis ; quæ quinquagesima dies erat festum solemne, ab isto numero quinquaginta dierum nomen accipiens ; Latinè dici posset *quinquagesima.*

Peripsema. Nomen illud Græcum propriè denotat sordes, ramentum, pulverem qui detergitur ; sed & apud Græcos piaculum erat ; nimirum ille peripsema dicebatur qui in piaculum addicebatur morti, immolabatur, dejiciebatur ex prærupto loco. Apostolus se dicit *Peripsema*, hoc est, se æquè contemptum & infensum populo ac qui morti addicebantur, immolabantur per modum publicæ expiationis.

Phylacteria Græcè sonant conservatoria. Membranulæ erant, in quibus servabantur quædam verba legis. De his-ce phylacteriis copiosum fecimus sermonem.

Presbyter πρεσβύτερος, id est, senior : est nomen quod tribuitur ministris Ecclesiæ, sive quia olim ministri Ecclesiæ plerumque deligebantur, qui jam essent grandioris ætatis, sive potiùs quia ministri Ecclesiæ moribus senes referre debent, iisque honor debet tribui, ut solet tribui senibus. Est igitur nomen non ætatis, sed officii & dignitatis.

Propheta, id est, *qui ante dicit*, nempe qui prædicit res futuras. Ea est vocis Græcæ significatio ; sed Hebræis Græcè loquentibus idem sonabat quod Latinis doctor, litteratus, etiam
cap. 1. v. 12. poëta ; undè Paulus scribens ad Titum, de poëtâ Græco, qui dixerat Cretenses mendaces esse, hac voce utitur : *dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta.* Prophetæ nominantur, qui psalmos, hymnos pangebant.

Proselythus. Hoc-ce Græco vocabulo nuncupabantur qui relictâ

lictâ patriâ & superstitione; Judaismum erant amplexi; quasi adventitios dicas. *Proselythus* idem sonat quod *advena*.

Pseudo vox est Græca idem sonans quod fallax, falsus. *Pseudo-Apostoli*, id est, falsi Apostoli, sive falsi doctores. *Pseudo-Christi*, id est, falsi Christi. *Pseudo-propheta*, id est, falsi prophetæ.

Pythonissa, Mulier habens spiritum Pythonis, nempe hujus dæmonis qui sub nomine Pythonis colebatur. Appellabatur Apollo Deus *Pytho*, quòd Pythium serpentem interfecisset. Sed hoc nomen veriùs deducitur à voce quæ & *serpentem* & *magum* significat. *Nachash* Hebræis est augurari, conjectare; unde mulier quæ conjectationem, augurium, incantationem, magiam exercebat, dicitur *Pythonissa*.

Schisma & schismatici à verbo quod significat *scissionem*. Schismatici sunt qui se scindunt à cœtu fidelium.

Synagoga sonat congregationem & cœtum, & congregationis locum, in quem conveniebant Judæi ad audiendum verbum Dei, à *sunago*, quod est congrego.

Synedrium consessus, ex illis duabus vocibus *sun* cum, & *edra* sella, sessio, sedes. Propriè consessus erat Judicum, sive locus ubi illi conveniebant. De Judæorum Synedrio sermonem fecimus cùm de Magistratibus loqueremur; & vidimus majoris synedrii locum fuisse in Templo.

Tetrarchia est quarta pars alicujus principatûs, ut Tetrarcha esset pœnes quem esset quarta portio; sed videtur fuisse potiùs quasi dignitas, quæ esset in quarto gradu, Rege & Ethnarcâ inferior, sed toparchâ superior.

Observandum est in sacro Codice novi Testamenti quandoque adjungi interpretationem Græcam nominis Hebræi; sic ubi nominatur *Thomas*, additur qui & Didymus dicebatur: nempe Thomas sonabat Hebræis quod Græcis δίδυμος *dydimus*, id est, gemellus. Sic idem Apostolus, qui *Cephas*, & dicitur *Petrus*; quo nomine significatur Hebraicè & Græcè petra. Sic eadem mulier nominatur *Talitha* & *Dorca*, id est, Hebraicè & Græcè capra. Sic idem homo dicitur *Elymas* & *Magus*: primum nomen Hebræum est, secundum est Græcum.

CAPUT IX.

De partitione Codicis sacri, quâ integer ex ordine legi possit spatio annuo.

VIro qui occupatur circa lautioris convivii apparatum, vix huic interdum vacat quidpiam ex hoc convivio degustare: melior est sanè conditio eorum qui ad dapes paratas advocantur. Id mihi ex parte contigit; dum enim totus sum in instruendo copioso Apparatu, in conquirendis, in evolvendis, in exscribendis libris, interea multùm temporis abiit, quod alii uberiori fructu, & suavibus magis deliciis impenderunt soli Codici sacro. Verùm necesse erat ab aliquo frangi nucem, ut omnes manderent nucleum, nempe quod tenerum in nuce includitur. Nam, ut spero, jam erit intellectu facilior Scriptura, & ideò lectu jucundior. Sumatur ergo in manus nunquam deponenda. Cùm semel percepta erit ejus suavitas, quispiam non sinat lectionem ejus ullis terminis coërceri. Attamen quoniam omnia ex ordine fieri debent, & viris piis consuetum sit, ut se astringant certis Scripturarum particulis qualibet die perlegendis, antequam operi coronidem apponam, quæram quis lectionis sacræ ordo sit sanctior & idoneus magis ut totus codex Scripturarum intra annum evolvatur.

Ante omnia animadvertendum, quòd licèt omnis Scriptura divinitùs inspirata sit, sicut in Templo sancto erant recessus, alii aliis sanctiores, ita sacrum Codicem habere quasdam partes sanctiores, quas qui frequentant, id est, qui sæpius perlegunt, sanctiores fiunt. Partem sanctissimam Scripturarum reputo Evangelium, quo continentur verba Christi, & summa doctrinæ ejus, deinde libros Psalmorum. Quotidiè vacamus operibus, de quibus sermo Evangelii, ut summus Magister præmonuit, judicabit. Ergo opera nostra quotidie componenda cum Evangelio, ne imprudenter declinando aberremus.

Artifex ſemper præ manibus habet normam quâ opus dirigit. Singulis, inquam, diebus legendum Evangelium, ne ulla pars anni illo vacet, hoc eſt, ne ullum opus noſtrum diſtortum ſit.

Pariter in omnium ore Pſalmi verſari debent. Homo Deo colendo factus eſt. Ab eo creatus, & ſanguine ejus emptus totum huic ſe debet. Non totum autem ſe redderet Deo, ſi vel unum diem elabi pateretur, in quo debitum cultum non ei perſolveret. Nullus cultus præſtantior eſt oratione; ſi tamen excipias ſacrificium, quo Chriſtus victima Patri offertur. Etenim oratio eſt colloquium cum Deo, quod fit, aut cùm Deum laudamus intuentes mirabilia opera ejus, aut preſſi inopiâ & deficientes viribus, opem ejus imploramus. Pauci ſunt qui norint Deum compellare aptis laudibus & votis. *Nam quid oremus ſicut oportet neſcimus; ſpiritus adjuvat infirmitatem noſtram.* Scilicet Spiritus Dei implevit mentem David, & movit linguam ejus, ut laudes Dei aptè concineret ab omnibus decantandas, & oraret Deum eo modo quo exorandus eſt.

Pſalmi ergo ſunt Dei encomia. Deus ubique Pſaltæ menti obverſatur cum virtutibus ſuis, magnificentiâ, poteſtate, ſanctitate, majeſtate. Pſaltes laudat Deum ab operibus ſuis, à condito mundo, à cœlorum ornatu, à ſplendore & motu ſolis, lunæ, & ſiderum, à ventorum vi, à tonitru, à procellis, à glacie, frigore, & calore. Prædicat Deum mundi opificem, rectorem, vindicem ſcelerum, remuneratorem bonorum. Enumerat beneficia ejus, quæ olim contulit, quæ confert qualibet die: quæ mirabilia fecit in terrâ, in mari: potiſſimum aſtruendo in libertatem Iſraëlitas; & id decore poëtico, quo non vincitur à Græcis Latinis-ve poëtis. Iſraëlitarum hiſtoriam ſic texit, ut in eâ appareant typi Meſſiæ. Quin & prophetam ejus agit; quaſi enim præſens mortem crucis deſcribit, ut carmina ejus non magis veteribus Iſraëlitis quàm nobis Chriſtianis, non minùs Eccleſiæ quàm Synagogæ conveniant, ſuo legitimo ſenſu accepta.

Quæ ergo laudatio dignior Deo, quàm ipſæ laudes quibus ipſe laudari voluit à ſuo Pſalmiſtâ? ſive quis poſſit digniùs Deum laudare, quàm recitando laudes Dei, Deo inſpirante

compositas, & animum occupando vivis illis imaginibus omnium Dei virtutum & operum, quas Psalmi ingerunt? Nec possunt aliæ orationes cogitari, veniæ obtinendæ, impetrando auxilio magis idoneæ. Exoramus, cùm auxilio nos indigere, tum & quem advocamus auxiliaturum, id posse significamus. Qui, inquam, miserum se fatetur coram Deo, cui supplex procumbit, movet ad misericordiam. An ullibi homo magis exhibetur miser & auxilio indigus, quàm in Psalmis? An aliquis est ad Deum aditus, ut flecti possit impervius Psaltæ; *propter nomen tuum propitiaberis peccato meo*, canit ille Deum compellans? Scilicet se indignum reputat qui adjuvetur; & ideò adjutorium Dei gloriosius esse dicit, quia Deus magis potentiam suam & misericordiam indicabit impiis, qui bonis illudebant quos putabant à Deo desertos. *Propter gloriam nominis tui Domine libera nos; & propitius esto peccatis nostris propter*
Psalm. 78. *nomen tuum: ne fortè dicant in Gentibus, ubi est Deus eorum, &c.*

Gentes Israëlitis infensæ typos gerebant dæmonum & peccatorum, quibuscum bella gerenda sunt nobis. Adversùs hos hostes egemus auxilio diurno, sed & indulgentiâ, qui quotidie peccemus. Olim manibus Dei flagella excusserunt, qui de pœnitentiâ inscribuntur Psalmi; hodie non minùs efficaces. Itaque non solùm in hebdomade, qui fuit mos Ecclesiæ à primis temporibus, integrum Psalterium esset recitandum; sed singulis diebus ædes publicæ & privatæ, plateæ, urbes, campi à summo mane ad noctem, quin & nocte personare deberent divinis Psalmis.

Igitur quatuor Evangelia & Psalmorum libri demi debent de numero librorum, qui certis anni diebus legi debent: quo ordine, quærimus hoc-ce capite, sive potiùs exponimus ordinem quem vir pius & eruditus sequendum proposuit. Modò meliores horæ collocentur in lectione sacrâ, videtur non omninò referre, qui libri his vel illis temporibus perlegantur. Sunt qui, quantùm licet à negotiis, certam partem diei Bibliis impendunt, nullâ aliâ lege astricti, nisi ut posteaquam inceptum cursum emensi sunt, novum ineant, quem annuo curriculo absolvere conantur. Verùm cùm omnium Christianorum

cor unum esse debeat & una anima; & quæ fiunt à publico cœtu orationes, sint quasi facta conjuratio, quâ vincitur Deus, ut votis annuat; quæ vis illi grata est, ut ait Tertullianus, decet nos, si id fieri potest, omnes iisdem diebus eadem legere & orare.

Ex quo in cœtum coaluère Israëlitæ, legem quæ illis data est, ex ordine legerunt in sabbatis. *Moyses enim à temporibus habet in singulis civitatibus qui eum prædicent in Synagogis, ubi per omne Sabbatum legitur.* In Kalendario Hebræorum quod supra proposuimus, videre est quam partem Bibliorum legerent quoquo Sabbato. Diximus in hunc ce finem Biblia Hebraica divisa esse in diversas sectiones. Ecclesia eâ in re Synagogam imitari studuit. Olim de ipso Codice Libri sacri legebantur; nondum illi contracti, & quasi mutilati, quales sunt in Breviario. Integer, inquam, Bibliorum codex legebatur sine ullius partis prætermissione. Nunc enim soli, ut ita dicam, quorumdam librorum tituli delibantur; quasi sufficeret totum Codicem perstringere. *Act. cap. 15. v. 21.*

Quo revocetur antiqua illa consuetudo annuo spatio evolvendi sacrum Codicem, simul ut lectiones privatæ cum publicis Ecclesiæ consentiant, vir pietate & doctrinâ insignis novam Bibliorum dispositionem proposuerat in libello eleganti, quem Gallicè edidit anno 1669. typis Caroli Savreux. In hac novâ dispositione lectio privata cum publicâ lectione congruit, quantùm fieri poterat. Provisum autem est, ne quæpiam lectio oneri sit; quia præ cæteris longior. Quin & diebus solemnibus nulla proponitur, quia tempus non vacat, ob publicas preces & conciones, quibus necesse est interesse. Nihilominùs tota Scriptura legitur, nisi quod quædam genealogiæ & enumerationes omitti possunt. Ut autem quisquis uti possit illâ novâ dispositione, primùm docendus est quædam spectantia formam anni civilis & Ecclesiastici. Auctor rem ab initio sumit: ego verò paucis expediam; quia jam in majorem molem, quàm par erat, opus crevit.

Quemadmodum annus civilis constat certo dierum numero; ita Ecclesiasticus hebdomadarum. Utque civilis eo anno

qui bissextilis appellatur, unâ die crescit; ita quandoque Ecclesiasticus unâ hebdomadâ; habet enim, ut plurimum, quinquaginta duas hebdomadas, aliquando quinquaginta tres. Civilis inchoatur primâ die Januarii; Ecclesiasticus dominicâ illâ, quæ dicitur prima Adventûs, semper proximior festo Sancti Andreæ, quod incidit in diem trigesimam Novembris. Ita Dominica prima Adventûs nunquam inchoatur ante vigesimam septimam diem Novembris, nec post tertiam diem Decembris.

Quæ cùm ita sint, quolibet anno facile est deprehendere initium anni Ecclesiastici. Cætera verò quæ ad annum Ecclesiasticum pertinent, pendent ex die quo sanctum Pascha celebrandum est. Dies ille Paschalis est Dominica, quæ prima contigit post decimam quartam diem lunæ, quam diem præcedit æquinoctium vernum, quatenus illud fixum est ab Ecclesiâ in die vigesimâ prima Martii. Ita dies Paschatis definiri non potest nisi à viris non imperitis Astronomiæ; sed illa dies notatur in publicis Ephemeridibus, & in ordine recitandi Breviarii. Omnibus Breviariis præponuntur tabulæ, in quibus reperire est illum diem. Has tabulas ad calcem operis apponendas curavimus. Ubi notum est festum Paschatis, cætera nota sunt. Quinquagesimo enim die post Dominicam Paschatis, agitur dies Pentecostes, qui pariter Dominicus est. Ab hoc festo ad Dominicam primam Adventûs saltem intercurrunt viginti quatuor dies Dominicales; quandoque enim augetur ille numerus. Etenim cùm Pascha non iisdem diebus recurrat; nunc in mense Martio, nunc in Aprili celebretur, quia, ut dixi, id fieri debet Dominica die, qui sequitur decimam quartam diem lunæ, sive post plenilunium illud quod proximè contingit post æquinoctium vernum: plenilunium autem illud, non iisdem diebus fit per singulos annos; ergo cùm Pascha citiùs occurrit, plures hebdomadæ inter Pentecostem & festum sancti Andreæ interlabuntur.

Licèt Adventus non semper constet quatuor integris hebdomadibus, habet tamen quatuor Dominicas. Dies verò pœnitentiæ dicati in officio Ecclesiastico, sunt septem hebdoma-

darum, quæ finiuntur ante Dominicam Passionis. Harum hebdomadarum prima dicitur Septuagesima; quæ sequitur, Sexagesima; deinde ex ordine Quinquagesima; post, Quadragesima. Tempus autem quod interfluit inter Adventum & Septuagesimam, modò longius est, modò brevius, prout Paschalis ocyùs venit. Sed tempus illud non est infra tres Dominicas: sicut plures quàm septem Dominicas habere non potest. Ita spatium quod elabitur à Pentecoste ad Adventum, non excedit numerum viginti octo Dominicarum.

Quatuor autem Dominicæ Adventûs, tres quæ semper occurrunt inter Adventum & Septuagesimam, septem à Septuagesimâ ad Dominicam primam Passionis, duæ Dominicæ Passionis cum Paschate, sex aliæ post Pascha usque ad Pentecostem, & ipsa Pentecoste, & viginti tres post Pentecostem: dicam posteà cur ibi viginti trium Dominicarum mentionem faciam. Hæ, inquam, omnes Dominicæ efficiunt quadraginta septem hebdomadas, quæ ideò fixæ dici possunt, quia semper eodem ordine se subsequuntur.

Quinque autem quæ supersunt; annus enim Ecclesiasticus habet, ut minimùm, quinquaginta duas hebdomadas, modò Adventum præcedunt, modò subsequuntur; ideò illæ Hebdomadæ dicuntur *errantes*. Modò ante Adventum numerantur tantummodo viginti quatuor Dominicæ, modò viginti octo; sicut ante Septuagesimam ab Adventu modo tres, modò septem.

Sola ergo difficultas in distribuendo sacro Codice cuique parti anni Ecclesiastici, oritur ex festis quæ mobilia appellari solent, quia moventur loco, sive non stant in iisdem locis. Verùm huc redit ista difficultas, ut lectiones quæ assignantur hebdomadibus erraticis, fiant vel post Adventum, vel ante Adventum, post Dominicam vigesimam tertiam post Pentecostem. Dico post vigesimam tertiam Dominicam, non post Dominicam vigesimam quartam, cujus lectiones semper postremam hebdomadam occupant harum quæ à Pentecoste ad Adventum labuntur. Ordo quem hîc exponimus, multùm simplicior est illo ordine quem tenet Breviarium, in quo dum cuique

Dominicæ harum quæ Pentecostem sequuntur, & Adventum antecedunt, lectiones proprias assignat, non omnes illæ Dominicæ numerantur à Pentecoste, sed novus singulis mensibus numerus initur, cujus prima censetur Dominica quæ proximior est Kalendis mensis præsentis: cùm autem juxta hanc regulam menses quandoque quinque Dominicas habeant quandoque tantùm quatuor Dominicas, fit ut integri libri certis annis non legantur, quibus menses carent eâ Dominicâ, cui hi libri tribuebantur.

Ne hoc contingeret, viginti tribus Dominicis post Pentecostem assignantur propriæ lectiones, nullâ mensium habitâ ratione. Et cùm Dominicæ plures sunt, sive plures quàm viginti tres hebdomades, tunc addendæ, quas erraticæ habent lectiones. A primâ Dominicâ Adventûs annus Ecclesiasticus inchoatur. Adventus habet quatuor Dominicas, licèt non constet quatuor hebdomadibus semper integris. Dies Dominica, quæ incidit in Octavam natalitiam Domini, appellatur Dominica natalitiorum. Omnibus annis semper tres dies Dominicæ post Dominicam illam Natalitiorum intercurrunt usque ad Septuagesimam. Quæ plures Dominicæ sive hebdomades certis annis recurrunt in hoc intervallo, accensentur erraticis, quas quinque numeramus. Ergo cùm advenit Septuagesima, antequam omnes hebdomades erraticæ intercurrerint, quæ lectiones illis tribuuntur, nec hoc tempore leguntur, in aliud tempus differuntur, nempe post elapsam vigesimam tertiam hebdomadam à Pentecoste; eodem enim hebdomadarum numero crescit illud intervallum, quo minuitur illud quod præcedit Septuagesimam.

Hæc annos ordinarios spectant. Vidimus annum Ecclesiasticum interdum crescere unâ hebdomade; hoc contingit quolibet quinto vel sexto anno. Hæc hebdomas, quæ anni quinquagesima tertia dici potest, semper reputatur postrema occurrere; ita lectiones ejus hebdomadis extraordinariæ fieri debent ante Dominicam primam Adventûs. Habet lectiones quidem proprias, sed ex his-ce libris qui jam lecti sunt; alioquin enim singulis annis tota Biblia non legerentur.

Iterum

Iterùm dicam, ne cui obſcura ſint quæ dicta ſunt, cùm poſt vigeſimam tertiam Dominicam poſt Pentecoſtem, plures hebdomadæ ſuperſunt uſque ad primam Adventûs, accerſendæ totidem numero ſunt ex erraticis, ut impleatur ſpatium illud vacuum. Sic unus labor erit ſingulis annis ad lectiones ſacras aptè diſponendas, advertere numerum hebdomadarum erraticarum, ſive quæ poſt Dominicam tertiam Dominicarum menſis Januarii uſque ad ſeptuageſimam occurrant; nam tres Dominicæ primæ quæ in menſe Januario contingunt, pro fixis habendæ. Tres illæ, inquam Dominicæ ſemper præcedunt Dominicam quæ Septuageſima appellatur. Si duæ, verbi causâ, tunc intercurrant hebdomades ex quinque erraticis; ergo poſt vigeſimam tertiam Dominicam à Pentecoſte, adjungendæ erunt tres reliquæ ex erraticis; ſive lectiones aſſumendæ erunt ex illis erraticis, niſi inſuper adjungenda quæ extraordinaria eſt hebdomas.

Plura dicere non opus eſt; etenim qui intelligere non poſſunt hæc quæ dicta ſunt, fuſiori ſermone potiùs turbarentur. Vivâ voce ſe tradant docendos his, qui in ſimilibus doctrinis percipiendis magis exercitati ſunt. Pius & eruditus auctor diſpoſitionis hujus quam exponimus rationem reddit, cur hanc aut alteram partem Scripturarum certis temporibus adſcribens, diverſos libros ſimul conjungat. Eccleſia tempore Adventûs proponit Iſaïam legendum, qui vaticiniis ſuis Adventum Chriſti celebravit. Deinde B. Paulum, cujus lectio in eâ diſpoſitione incipit quarta Dominica Adventus. Connectit auctor cum Paulo librum Levitici, qui in Breviario Romano non legitur. Agit ille liber de ſacrificiis, quæ omnia typi fuêre hujus in quod offerendum natus eſt Chriſtus. Hæc legi poſſunt in auctore circa novam ſuam ſacrarum lectionum diſpoſitionem. Etiamſi non ille evincat aliam diſpoſitionem haud poſſe excogitari meliorem, attamen certum eſt quam proponit multâ ſapientiâ, doctrinâ & pietate fuiſſe digeſtam. Non opus eſt ut ultra morer ſtudioſum lectorem, qui hactenus manu deductus ſacrum Codicem legendum ſumere in manu expetit. Ita finem dicendi faciam, cùm paucis docuero uſum ſequentium tabularum.

Supra quamque columnam harum tabularum cernere est anni tempora; & in margine columnæ Dominicas dies, & ex ordine ferias hebdomadis. In ipsâ columnâ, è regione Dominicæ & feriarum subsequentium, dispositi sunt numeri, qui indicant quæ particulæ libri, cujus præfertur titulus, tunc legendæ sint. Si verò occurrat sub illis numeris, alios numeros minori caractere subnotari, quorum alter superior; alter inferior est, & caracteres inferioris numeri distinguuntur lineâ interpositâ; quales hi numeri 38. intelligendum est quod in trigesimo octavo 9-21. capite à versu nono transitur ad vigesimum primum, mediis, ut lubet, prætermissis aut cursim perlectis. Si tales numeri plures superponantur, ut in hoc casu 36
0-6
9-0
quæ his-ce numeris velut parenthesi includuntur, esse prætermittenda, cætera verò perlegenda. Zero autem positum ante lineam docet initia capitis prætermittenda, & illud inchoari à versu quem subsequens numerus notat: exempli causâ 0-27. inchoandum esse caput à vigesimo septimo versu: contra verò si zero subsequatur lineam 23-0. docet finiendum caput in vigesimo tertio versu.

In ordine numerorum quorum forma major, & quibus capita indicantur, cùm zero occurrit sine ullo alio caractere, signum est aut prætermitti capita quæ non indicantur, verbi causâ, caput duodecimum Isaïæ, quod non legitur, qui canticum continet, quod feriâ secundâ in laudibus canitur; aut hacce die de hocce libro sub quo zero ponitur, nullam partem legi.

FINIS.

LEO
Le Lion

TIGRIS
Tigre

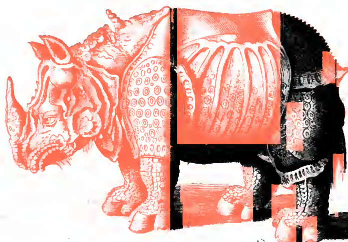
ONOCROTALVS

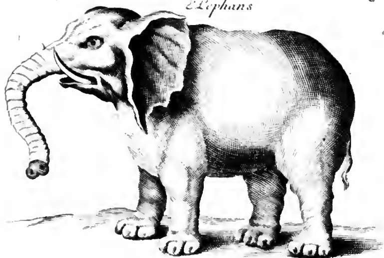
CHAMELUS.
Chameau

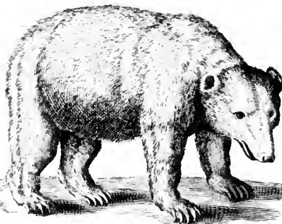
RHINOCEROS

ELEPHAS
L'Elephans

URSUS
Ours

f. 4

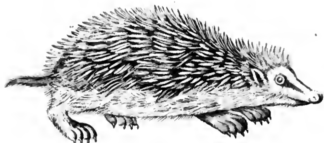
PANTHERA
Leopard

MONOCEROS
Licorne

ECHINUS *f. 5*
porcepi

HYÆNA

STRUTHIOCAMELŨ
Autruche

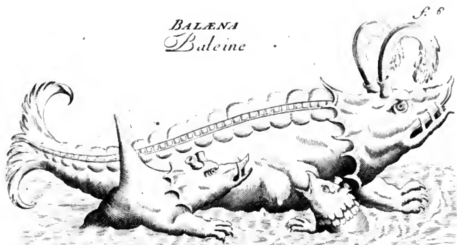

DAMA
Daim

f. 6

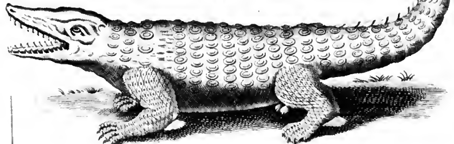
BALÆNA
Baleine

CAMŒLEON
Cameleon

CROCODILUS
Crocodile

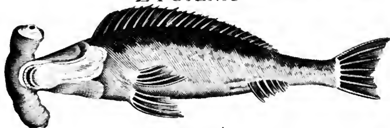

HIPPOPOTAME *Ou Cheual marin*

Hippotampus

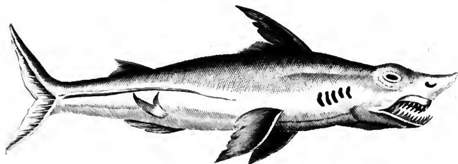

ZYGÆNA

Marinus Canis

CHIEN MARIN

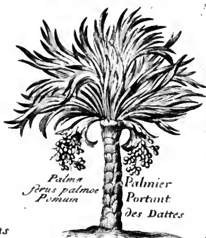

Terebinthus
Terebenthe

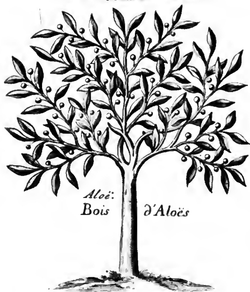

Balsami
Iudeæ arbor
Beaume de
Iudée

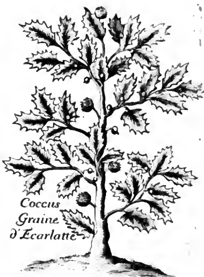

Mandragora
Mascula
Mandragore
Mâle

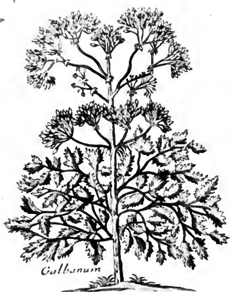

Mirra
Mirrhe

Thus
masculum
Oliban, ou encens
mâle

Palma
ferus palmoe
Pomum
Palmier
Portant
des Dattes

Aloë:
Bois
d'Aloës

Coccus
Graine
d'Écarlatte

Galbanum

Lintiscus.
Lintisque.

Calamus aromaticus

Cedrus Libani
Cedre du Liban.

f. 4.

Amome en Grappe

TABULÆ
IN QUIBUS EXHIBETUR NOVA CODICIS SACRI DISPOSITIO.

Tempore Adventûs.

		ISAIAS.
I DOM.	I	CAP. 1. 2. 3.
Feria.	II	4. 5. 6. 7.
	III	8. 9. 10.
	IV	11. 0. 13. 14.
	V	15. 16. 17. 18.
	VI	19. 20. 21.
	Sab.	22. 23. 24.
II. DOM.	I	25. 26. 27.
Feria.	II	28. 29.
	III	30. 31. 32.
	IV	33. 34. 35.
	V	36. 37. 38. 9-21.
	VI	39. 40. 41.
	Sab.	42. 43. 44.

		ISAIAS.	
III. DOM.	I	CAP. 45. 46. 47.	
	II	48. 49. 50.	
Feria.	III	51. 52. 53. 54.	
	IV	55. 56. 57.	
	V	58. 59. 60.	
	VI	61. 62. 63.	
	Sab.	64. 65. 66.	
IV.		S.PAUL. ROM.	LEVIT.
DOM.	I	CAP. 1. 2.	CAP. 1.
	II	3. 4.	2.
Feria.	III	5. 6.	3.
	IV	7. 8.	4.
	V	9. 10.	5.
	VI	11. 12.	6.
	Sab.	*In die natali interpellatur divina & consueta Lectio ; qui dies si ante hoc Sabbatum contingat, praecedentes Lectiones moventur suo loco, ut illud impleant. Si subsequens Dominica sit dies natalis, Lectio quae huic Dominicae propria est, fit in eo Sabbato.*	

		Ad Romanos.		Levitic.	
I Dominica Nativitatis.	I	Cap.	13. 14.	Cap.	7.
	II		15. 16.		8.
Feria.		1. Ad Corint.			9.
	III	Cap.	1. 2.		10.
	IV		3. 4.		11.
	V		5. 6.		12.
	VI		7. 8.		13.
	Sab.		9. 10.		
II Dominica 1. Anni Civilis.	I		11. 12.		14.
	II		13. 14.		15.
Feria.	III		15. 16.		16.
		2. Ad Corint.			
	IV	Cap.	1. 2.		17.
	V		3. 4.		18.
	VI		5. 6. 7.		19.
	Sab.		8. 9.		20.
III Dominica 2. Anni Civilis.	I		10. 11.		21.
	II		12. 13.		22.
Feria.		Ad Galatas.			
	III	Cap.	1. 2. 3.		23.
	IV		4. 5. 6.		24.
		Ad Ephesios.			
	V	Cap.	1. 2.		25.
	VI		3. 4.		26.
	Sab.		5. 6.		27.

Hebdomades erraticæ.

		AD PHILIPPENSES.	TOBIAS.
DOMINICA	I	CAP. 1.	CAP. 1. 2.
Feria. Prima Hebdomas.	II	2.	3. 4.
	III	3.	5. 6.
	IV	4.	7. 8.
		AD COLOSSENSES.	
	V	1.	9. 10.
	VI	2.	11. 12.
	Sab.	3. 4.	13.
		1. AD THESSALON.	JUDITH.
DOMINICA	I	CAP. 1. 2.	CAP. 1. 2.
Feria. Secunda Hebdomas.	II	3.	3. 4.
	III	4.	5. 6.
	IV	5.	7. 8.
		2. AD THESSALON.	
	V	1.	9. 10. 11.
	VI	2.	12. 13.
	Sab.	3.	14. 15. 16.
		1. AD TIMOTHÆUM.	ESTHER.
DOMINICA	I	CAP. 1.	CAP. 1. 2.
Feria. Tertia Hebdomas.	II	o.	3. 4. 5.
	III	2.	6. 7.
	IV	3.	8. 9.
	V	4.	10. 11. 12.
	VI	5.	13. 14.
	Sab.	6.	15. 16.

		2. Ad Timot.	Oseas.
Dominica	I	Cap. 1.	Cap. 1. 2.
Feria.	II	2.	3. 4.
Quarta Hebdomas.	III	3.	5. 6.
	IV	4.	7. 8.
		Ad Titum.	
	V	1.	9. 10.
	VI	2. 3.	11. 12.
	Sab.	Ad Philem.	13. 14.

		Ad Hebræos.	Joel.
Dominica	I	Cap. 1. 2.	Cap. 1.
Feria.	II	3. 4.	2.
Quinta Hebdomas.	III	5. 6.	3.
	IV		Malachias.
	V	7. 8.	1.
	VI	9. 10.	2.
		11.	3.
	Sab.	12. 13.	4.

MONITUM.

Si citius Septuagesima occurrat, Lectiones assignatæ Hebdomadis erraticis, quæ absolutæ non fuerint, differentur post vigesimam tertiam Dominicam quæ Pentecostem subsequitur.

		GENESIS.
DOMINICA Septuagesimæ.	I	CAP. 1.2.3.
	II	4.5.6.7.
	III	8.9.10.11.
Feria.		2-32.
	IV	12.13.14.15.
	V	16.17.18.
	VI	19.20.21.22.
		23.24.25.
	Sab.	2-5.
		13-19.
DOMINICA Sexagesimæ.	I	26.27.28.
	II	29.30.31.
	III	32.33.34.35.
Feria.	IV	36.37.38.39.
		0-6.
	V	9-0.40.41.42.
	VI	43.44.45.46.
		9-26.
	Sab.	47.48.49.50.
		EXODUS.
DOMINICA Quinquagesimæ.	I	CAP. 1.2.3.
	II	4.5.6.7.
		14-26.
Feria. Cineres.	III	8.9.10.11.
	IV	12.13.14.
	V	15.16.17.18.
	VI	2-19.
		19.20.21.22.
	Sab.	23.24.25.

		EXODUS.
I DOMINICA.	I	CAP. 26.27.28.
Feria.	II	29.30.31.
	III	32.33.34.
	IV	35.36.37.
	V	38.39.40.
		NUMERI.
Quinque plagæ.	VI	1. 2. 3. 4. 5-44. 3-32. 18-32.
	Sab.	5. 6. 7. 8. 18-84.
II DOMINICA.	I	9. 10. 11. 12.
Feria.	II	14-29. 13. 14. 15. 16.
	III	5-18.
	IV	17. 18. 19. 20.
	V	21. 22. 23. 24.
		25. 26. 27. 28. 5-51.
	VI	29. 30. 31. 32. *Usque ad versum* 8. *deinde adduntur versus* 12. 13. 17. 20. 23. 26. 29. 32. 35. 39.
	Sab.	33. 34. 35. 36. 7-37. 19-0. 41-48.
III		DEUTERONOMIUM.
DOMINICA.	I	1. 2. 3.
Feria.	II	4. 5. 6.
	III	7. 8. 9.
	IV	10. 11. 12.
	V	13. 14. 15.
	VI	16. 17. 18.
	Sab.	19. 20. 21.

IV		DEUTERONOMIUM.	
DOMINICA.	I	CAP.	22.23.24.
	II		25.26.27.
Feria.	III		28.29.30.
	IV		31.32.33.34.
			0-44.
		JEREMIAS.	
	V	CAP.	1.2.3.4.
	VI		5.6.7.8.
	Sab.		9.10.11.12.
DOMINICA	I		13.14.15.16.
Passionis.	II		17.18.19.20.21.
	III		22.23.24.25.
Feria.	IV		26.27.28.29.
	V		30.31.32.
			0-46.
	VI		33.34.35.
	Sab.		36.37.38.39.
DOMINICA	I		40.41.42.
Palmarum.	II		43.44.45.46.47.
	III		48.49.50.
Feria.	IV		51.52.
		LAMENTATIONES.	
	V	CAP.	1.2.3.
	VI	4.5. BARUC.	1.2.3.
	Sab.		4.5.6.

Tempus Pascatis.

		APOCALYPSIS.	JOSUE.
DOMINICA Pascatis.	I	*Hac die non alia fit Lectio, quàm quæ solemnis est in Ecclesia.*	
Feria.	II	CAP. 1.	CAP. 1.
	III	2.	2.
	IV	3.	3.
	V	4.5.	4.
	VI	6.	5.
	Sab.	7.	6.
I DOMINICA *in albis.*	I	8.	7.
Feria.	II	9.	8.
	III	10.11.	9.
	IV	12.	10.
	V	13.	11.
	VI	14.	12.
	Sab.	15.	13.
II DOMINICA post Pascha.	I	16.	14.
Feria.	II	17.	15.16.
	III	18.	17.
	IV	19.	18.
	V	20.	19.20.
	VI	21.	21.
	Sab.	22.	22.

Tempus Paschatis.

		ACTUS.	JOSUE.
III DOMINICA.	I	CAP. 1.	CAP. 23.
	II	2.	24.
Feria.			JUDICES.
	III	3.	1.
	IV	4.	2.
	V	5.	3.
	VI	6.	4.
	Sab.	7.	5.
IV DOMINICA.	I	8.	6.
Feria.	II	9.	7.
	III	10.	8.
	IV	11.	9.
	V	12.	10.
	VI	13.	11.
	Sab.	14.	12.
V DOMINICA.	I	15.	13.
Feria.	II	16.	14.
	III	17.	15.
	IV	18.	16.
Ascensio.	V	19.	0.
	VI	20.	17.
	Sab.	21.	18.

Tempus Ascensionis & Pentecostes.

VI		Actus.	Josue.
Dominica	I	Cap. 22.	Cap. 19.
	II	23.	20.
Feria.	III	24.	21.
			Ruth.
	IV	25.	1.
	V	26.	2.
	VI	27.	3.
	Sab.	28.	4.
Dominica Pentecostes.	I	*Fit Lectio quæ solemnis est in Ecclesia.*	
		Epistola S. Jacobi.	
Feria.	II	Cap.	1.
	III		2. 3.
	IV		4. 5.
	V	I. Epistola S. Petri.	1.
	VI		2. 3.
	Sab.		4. 5.
		I. Regum.	2. Epist. S. Pet.
I Dominica	I	Cap. 1. 2. 0-11.	1.
post Pentecost. Trinit.	II	3. 4. 5.	2. 3.
			I. Epist. S. Joan.
	III	6. 7. 8.	1.2.3.
Feria.	IV	9. 10.	4. 5.
F. Corpus Christi.	V	*Fit Lectio solemnis ex Breviario.*	
	VI	11. 12. 13.	2. & 3. Epistol. S. Joannis.
	Sab.	14.	Epistola Sancti Judæ.

		1. REGUM.	PROVERB.
II DOMINICA.	I	CAP. 15.16.	CAP. 1.
Feria.	II	17.18.	2.
	III	19.20.	3.
	IV	21.22.	4.
Octava.	V	23.24.	0.
	VI	25.26.	5.
	Sab.	27.28.29.	6.
III DOMINICA.	I	30.31.	7.
		2. REGUM.	
Feria.	II	1.2.	8.
	III	3.4.	9.
	IV	5.6.	10.
	V	7.8.9.	11.
	VI	10.11.	12.
	Sab.	12.13.	13.
IV DOMINICA.	I	14.15.	14.
Feria.	II	16.17.	15.
	III	18.19.	16.
	IV	20.21.	17.
	V	22.23.24. 24-.0.	18.
		3. REGUM.	
	VI	CAP. 1.2.	19.
	Sab.	3.4.5. 0-21.	20.

		3. Regum.	Proverb.
V Dominica.	I	Cap. 6.7.	Cap. 21.
Feria.	II	8.	22.
	III	9.10.	23.
	IV	11.12.	24.
	V	13.14.	25.
	VI	15.16.	26.
	Sab.	17.18.	27.
VI Dominica.	I	19.20.	28.
Feria.	II	21.22.	29.
		4. Regum.	
	III	1.2.	30.
	IV	3.4.	31.
			Eccles.
	V	5.6.	1.
		7.8.	2.
	VI		
	Sab.	9.10.	3.
VII Dominica.	I	11.12.13.	4.
Feria.	II	14.15.	5.
	III	16.17.	6.
	IV	18.19.	7.
	V	20.21.	8.
	VI	22.23.	9.
	Sab.	24.25.	10.

		1. Paralipomenon.	Eccles.
VIII Dominica.	I	Cap. 10.11.12. 26-0.3--7. 9--14. 24--37.	Cap. 11.
Feria.	II	13.14.15. 5--11.	12.
			Sapientia.
	III	16.17.18. 9--15.	1.
	IV	19.20.21.	2.
	V	22.23.24. 7--24.7--0.	3.
	VI	0.28.29.	4.
		2. Paralipom.	
	Sab.	1.2.3.	5.
IX Dominica.	I	4.5.	6.
Feria.	II	6.7.	7.
	III	8.9.10.	8.
	IV	11.12.13.	9.
	V	14.15.16.	10.
	VI	17.18.19.	11.
X	Sab.	20.21.	12.
Dominica.	I	22.23.	13.
Feria.	II	24.25.	14.
	III	26.27.28.	15.
	IV	29.30.	16.
	V	31.32.	17.
	VI	33.34.	18.
	Sab.	35.36. 22-0.	19.

		DANIEL.	
XI DOMINICA.	I	CAP.	1. 13.
Feria.	II		2.
		EZECHIEL.	
	III		1. 2. 3.
	IV		4. 5. 6.
	V		7. 8. 9.
	VI		10. 11. 12.
	Sab.		13. 14. 15.
XII DOMINICA.	I		16. 17. 18.
Feria.	II		19. 20. 21.
	III		22. 23. 24.
	IV		25. 26. 27.
	V		28. 29. 30.
	VI		31. 32. 33.
	Sab.		34. 35.
XIII DOMINICA.	I		36. 37.
Feria.	II	DANIEL.	3. 57–88.
	III		4. 14.
	IV		7. 8.
	V		5. 9.
	VI		6. 10.
	Sab.		11. 12.

Per Octavam Assumptionis in quamcumque Hebdomadam incidat, singulis diebus unum caput ex Cantico Canticorum legitur.

		EZECHIEL.	ECCLES.
XIV DOMINICA.	I	CAP. 38.39.	CAP. 1.2.
Feria.	II	40.41.	3.
	III	42.43.	4.5.
	IV	44.45.	6.7.
	V	46.47.48. 15-21.0--8.	8.
		ESDRAS.	
	VI	1.2.3.4. 3--59.	9.
	Sab.	5.6.7.	10.
XV DOMINICA.	I	8.9.10. 2--15. 20---0.	11.
		NEHEMIAS.	
Feria.	II	1.2.	12.13.
	III	3.4.	14.15.
	IV	5.6.	16.
	V	7.8. 8--63.	17.18.
	VI	9.10.11. 2--3. 0--4.	19.
	Sab.	12.13. 2--27. 33--36.	20.21.
		JOB.	
XVI DOMINICA.	I	1.2.3.	
Feria.	II	4.5.6.	
	III	7.8.9.	
	IV	10.11.12.	
	V	13.14.15.	
	VI	16.17.18.	
	Sab.	19.20.21.	

		JOB.	
XVII DOMINICA.	I	CAP. 22.23.24.	
Feria.	II	25.26.27.	
	III	28.29.30.	
	IV	31.32.33.	
	V	34.35.36.	
	VI	37.38.39.	
	Sab.	40.41.42.	
XVIII		I. MACCAB.	ECCLES.
DOMINICA.	I	1.	22.
Feria.	II	2.	23.
	III	3.	24.
	IV	4.	25.
	V	5.	26.27.
	VI	6.	28.29.
	Sab.	7.8.	30.
XIX DOMINICA.	I	9.	31.
Feria.	II	10.	32.
	III	11.	33.
	IV	12.	34.
	V	13.	35.
	VI	14.	36.
	Sab.	15.16.	37.

		2. Maccab.	Eccles.
XX. Dominica.	I	Cap. 1.	Cap. 38.
Feria.	II	2.	39.
	III	3.	40.
	IV	4.	41.
	V	5.	42.
	VI	6.	43.
	Sab.	7.	44.
XXI. Dominica.	I	8.	45.
Feria.	II	9.10.	46.
	III	11.	47.
	IV	12.	48.
	V	13.	49.
	VI	14	50.
	Sab.	15.	51.
		Amos.	
XXII Dominica.	I	Cap.	1.2.3.
	II		4.5.6.
Feria.	III	7.8.9. | Abdias.	1.
		Jonas.	
	IV		1.2.3.4.
		Michæas.	
	V		1.2.3.
	VI		4.5.6.7.
		Nahum.	
	Sab.		1.2.3.

		2. Ad Timot.	Oseas.
Dominica	I	Cap. 1.	Cap. 1.2.
Feria.	II	2.	3.4.
	III	3.	5.6.
Quarta Hebdomas.	IV	4.	7.8.
		Ad Titum.	
	V	1.	9.10.
	VI	2.3.	11.12.
	Sab.	Ad Philem.	13.14.
		Ad Hebræos.	Joel.
Dominica	I	Cap. 1.2.	Cap. 1.
Feria.	II	3.4.	2.
	III	5.6.	3.
Quinta Hebdomas.	IV		Malachias.
	V	7.8.	1.
	VI	9.10.	2.
		11.	3.
	Sab.	12.13.	4.

MONITUM.

Si citius Septuagesima occurrat, Lectiones assignatæ Hebdomadis erraticis, quæ absolutæ non fuerint, differentur post vigesimam tertiam Dominicam quæ Pentecostem subsequitur.

Tempore Septuagesimæ.

		GENESIS.
DOMINICA Septuagesimæ.	I	CAP. 1.2.3.
	II	4.5.6.7.
	III	8.9.10.11.
Feria.		2-32.
	IV	12.13.14.15.
	V	16.17.18.
	VI	19.20.21.22.
		23.24.25.
	Sab.	2-5.
		13-19.
DOMINICA Sexagesimæ.	I	26.27.28.
	II	29.30.31.
	III	32.33.34.35.
Feria.	IV	36.37.38.39.
		0-6.
	V	9-0.40.41.42.
	VI	43.44.45.46.
		9-26.
	Sab.	47.48.49.50.
		EXODUS.
DOMINICA Quinquagesimæ.	I	CAP. 1.2.3.
	II	4.5.6.7.
		14-26.
Feria. Cineres.	III	8.9.10.11.
	IV	12.13.14.
	V	15.16.17.18.
	VI	2-19.
		19.20.21.22.
	Sab.	23.24.25.

		EXODUS.
I DOMINICA. *Feria.*	I	CAP. 26.27.28.
	II	29.30.31.
	III	32.33.34.
	IV	35.36.37.
	V	38.39.40.
		NUMERI.
Quinque plagæ.	VI	1. 2. 3. 4. 5-44. 3-32. 18-32.
	Sab.	5. 6. 7. 8. 18-84.
II DOMINICA. *Feria.*	I	9. 10. 11. 12. 14-29.
	II	13. 14. 15. 16. 5-18.
	III	17. 18. 19. 20.
	IV	21. 22. 23. 24.
	V	25. 26. 27. 28. 5-51.
	VI	29. 30. 31. 32. *Usque ad versum* 8. *deinde adduntur versus* 12. 13. 17. 20. 23. 26. 29. 32. 35. 39.
	Sab.	33. 34. 35. 36. 7-37. 19-0. 41-48.
		DEUTERONOMIUM.
III DOMINICA. *Feria.*	I	1. 2. 3.
	II	4. 5. 6.
	III	7. 8. 9.
	IV	10. 11. 12.
	V	13. 14. 15.
	VI	16. 17. 18.
	Sab.	19. 20. 21.

IV

		DEUTERONOMIUM.
IV DOMINICA.	I	CAP. 22.23.24.
	II	25.26.27.
Feria.	III	28.29.30.
	IV	31.32.33.34. 0-44.
		JEREMIAS.
	V	CAP. 1.2.3.4.
	VI	5.6.7.8.
	Sab.	9.10.11.12.
DOMINICA Passionis.	I	13.14.15.16.
	II	17.18.19.20.21.
	III	22.23.24.25.
Feria.	IV	26.27.28.29.
	V	30.31.32. 0-46.
	VI	33.34.35.
	Sab.	36.37.38.39.
DOMINICA Palmarum.	I	40.41.42.
	II	43.44.45.46.47.
	III	48.49.50.
Feria.	IV	51.52.
		LAMENTATIONES.
	V	CAP. 1.2.3.
	VI	4.5. BARUC. 1.2.3.
	Sab.	4.5.6.

Tempus Pascatis.

		Apocalypsis.	Josue.
Dominica Pascatis.	I	*Hac die non alia fit Lectio, quàm quæ solemnis est in Ecclesia.*	
Feria.	II	Cap. 1.	Cap. 1.
	III	2.	2.
	IV	3.	3.
	V	4.5.	4.
	VI	6.	5.
	Sab.	7.	6.
I Dominica *in albis.*	I	8.	7.
Feria.	II	9.	8.
	III	10.11.	9.
	IV	12.	10.
	V	13.	11.
	VI	14.	12.
	Sab.	15.	13.
II Dominica post Pascha.	I	16.	14.
Feria.	II	17.	15.16.
	III	18.	17.
	IV	19.	18.
	V	20.	19.20.
	VI	21.	21.
	Sab.	22.	22.

Tempus Paschalis.

		ACTUS.	JOSUE.
III DOMINICA.	I	CAP. 1.	CAP. 23.
	II	2.	24.
Feria.			JUDICES.
	III	3.	1.
	IV	4.	2.
	V	5.	3.
	VI	6.	4.
	Sab.	7.	5.
IV DOMINICA.	I	8.	6.
Feria.	II	9.	7.
	III	10.	8.
	IV	11.	9.
	V	12.	10.
	VI	13.	11.
	Sab.	14.	12.
V DOMINICA.	I	15.	13.
Feria.	II	16.	14.
	III	17.	15.
	IV	18.	16.
Ascensio.	V	19.	o.
	VI	20.	17.
	Sab.	21.	18.

		Actus.	Josue.
VI Dominica	I	Cap. 22.	Cap. 19.
	II	23.	20.
Feria.	III	24.	21.
			Ruth.
	IV	25.	1.
	V	26.	2.
	VI	27.	3.
	Sab.	28.	4.
Dominica Pentecostes.	I	*Fit Lectio quæ solemnis est in Ecclesia.*	
		Epistola S. Jacobi.	
Feria.	II	Cap.	1.
	III		2. 3.
	IV		4. 5.
	V	I. Epistola S. Petri.	1.
	VI		2. 3.
	Sab.		4. 5.
		I. Regum.	2. Epist. S. Pet.
I Dominica post Pentecost. Trinit.	I	Cap. 1. 2. 0-11.	1.
	II	3. 4. 5.	2. 3.
			I. Epist. S. Joan.
Feria.	III	6. 7. 8.	1. 2. 3.
	IV	9. 10.	4. 5.
F. Corpus Christi.	V	*Fit Lectio solemnis ex Breviario.*	
	VI	11. 12. 13.	2. & 3. Epistol. S. Joannis.
	Sab.	14.	Epistola Sancti Judæ.

		1. Regum.	Proverb.
II Dominica.	I	Cap. 15.16.	Cap. 1.
Feria.	II	17.18.	2.
	III	19.20.	3.
	IV	21.22.	4.
Octava.	V	23.24.	0.
	VI	25.26.	5.
	Sab.	27.28.29.	6.
III Dominica.	I	30.31.	7.
		2. Regum.	
Feria.	II	1.2.	8.
	III	3.4.	9.
	IV	5.6.	10.
	V	7.8.9.	11.
	VI	10.11.	12.
	Sab.	12.13.	13.
IV Dominica.	I	14.15.	14.
Feria.	II	16.17.	15.
	III	18.19.	16.
	IV	20.21.	17.
	V	22.23.24. 24--0.	18.
		3. Regum.	
	VI	Cap. 1.2.	19.
	Sab.	3.4.5. 0-21.	20.

		3. Regum.	Proverb.
V Dominica.	I	Cap. 6.7.	Cap. 21.
Feria.	II	8.	22.
	III	9.10.	23.
	IV	11.12.	24.
	V	13.14.	25.
	VI	15.16.	26.
	Sab.	17.18.	27.
VI Dominica.	I	19.20.	28.
Feria.	II	21.22.	29.
		4. Regum.	
	III	1.2.	30.
	IV	3.4.	31.
			Eccles.
	V	5.6.	1.
	VI	7.8.	2.
	Sab.	9.10.	3.
VII Dominica.	I	11.12.13.	4.
Feria.	II	14.15.	5.
	III	16.17.	6.
	IV	18.19.	7.
	V	20.21.	8.
	VI	22.23.	9.
	Sab.	24.25.	10.

		1. PARALIPOMENON.	ECCLES.
VIII DOMINICA.	I	CAP. 10.11.12. 26-0.3--7. 9--14. 24--37.	CAP. 11.
Feria.	II	13.14.15. 5--11.	12. SAPIENTIA.
	III	16.17.18. 9--15.	1.
	IV	19.20.21.	2.
	V	22.23.24. 7--24.7--0.	3.
	VI	0.28.29.	4.
		2. PARALIPOM.	
IX	Sab.	1.2.3.	5.
DOMINICA.	I	4.5.	6.
Feria.	II	6.7.	7.
	III	8.9.10.	8.
	IV	11.12.13.	9.
	V	14.15.16.	10.
	VI	17.18.19.	11.
X	Sab.	20.21.	12.
DOMINICA.	I	22.23.	13.
Feria.	II	24.25.	14.
	III	26.27.28.	15.
	IV	29.30.	16.
	V	31.32.	17.
	VI	33.34.	18.
	Sab.	35.36. 22-0.	19.

		DANIEL.
XI DOMINICA.	I	CAP. 1.13.
Feria.	II	2.
		EZECHIEL.
	III	1. 2. 3.
	IV	4. 5. 6.
	V	7. 8. 9.
	VI	10. 11. 12.
	Sab.	13. 14. 15.
XII DOMINICA.	I	16. 17. 18.
Feria.	II	19. 20. 21.
	III	22. 23. 24.
	IV	25. 26. 27.
	V	28. 29. 30.
	VI	31. 32. 33.
	Sab.	34. 35.
XIII DOMINICA.	I	36. 37.
Feria.	II	DANIEL. 3. 57–88.
	III	4.14.
	IV	7. 8.
	V	5. 9.
	VI	6. 10.
	Sab.	11. 12.
		Per Octavam Assumptionis in quamcumque Hebdomadam incidat, singulis diebus unum caput ex Cantico Canticorum legitur.

		EZECHIEL.	ECCLES.
XIV DOMINICA.	I	CAP. 38.39.	CAP. 1.2.
Feria.	II	40.41.	3.
	III	42.43.	4.5.
	IV	44.45.	6.7.
	V	46.47.48. 15-21.0--8.	8.
		ESDRAS.	
	VI	1.2.3.4. 3--59.	9.
XV	Sab.	5.6.7.	10.
DOMINICA.	I	8.9.10. 2--15. 20---0.	11.
		NEHEMIAS.	
Feria.	II	1.2.	12.13.
	III	3.4.	14.15.
	IV	5.6.	16.
	V	7.8. 8--63.	17.18.
	VI	9.10.11. 2--3. 0--4.	19.
	Sab.	12.13. 2--27. 33--36.	20.21.
		JOB.	
XVI DOMINICA.	I	1.2.3.	
Feria.	II	4.5.6.	
	III	7.8.9.	
	IV	10.11.12.	
	V	13.14.15.	
	VI	16.17.18.	
	Sab.	19.20.21.	

		JOB.	
XVII DOMINICA.	I	CAP. 22.23.24.	
Feria.	II	25.26.27.	
	III	28.29.30.	
	IV	31.32.33.	
	V	34.35.36.	
	VI	37.38.39.	
	Sab.	40.41.42.	
XVIII		1. MACCAB.	ECCLES.
DOMINICA.	I	1.	22.
Feria.	II	2.	23.
	III	3.	24.
	IV	4.	25.
	V	5.	26.27.
	VI	6.	28.29.
	Sab.	7.8.	30.
XIX DOMINICA.	I	9.	31.
Feria.	II	10.	32.
	III	11.	33.
	IV	12.	34.
	V	13.	35.
	VI	14.	36.
	Sab.	15.16.	37.

		2. MACCAB.	ECCLES.
XX. DOMINICA.	I	CAP. 1.	CAP. 38.
Feria.	II	2.	39.
	III	3.	40.
	IV	4.	41.
	V	5.	42.
	VI	6.	43.
	Sab.	7.	44.
XXI. DOMINICA.	I	8.	45.
Feria.	II	9.10.	46.
	III	11.	47.
	IV	12.	48.
	V	13.	49.
	VI	14	50.
	Sab.	15.	51.
		AMOS.	
XXII DOMINICA.	I	CAP. 1. 2. 3.	
	II	4. 5. 6.	
Feria.	III	7.8.9. | ABDIAS. 1.	
		JONAS.	
	IV	1. 2. 3. 4.	
		MICHÆAS.	
	V	1. 2. 3.	
	VI	4. 5. 6. 7.	
		NAHUM.	
	Sab.	1. 2. 3.	

		HABACCUC.
XXIII DOMINICA.	I	CAP. 1. 2. 0.
		SOPHONIAS.
Feria.	II	1. 2. 3.
		AGGEUS. / ZACHARIAS.
	III	1. 2. / 1.
	IV	2. 3. 4. 5.
	V	6. 7. 8.
	VI	9. 10. 11.
	Sab.	12. 13. 14.

Hebdomas extraordinaria.

		1. EP. S. PET.	APOCAL.
DOMINICA.	I	CAP. 1.	CAP. 4. 5.
Feria.	II	2.	6. 7.
	III	3.	8. 9.
		1. EP. S. JOAN.	
	IV	1. 2.	10. 11.
	V	3.	12. 13.
	VI	4.	14. 20.
	Sab.	5.	21. 22.

TABULA HEBDOMADARUM.

Ann.	Litteræ Dominicales.	Epactæ.	Hebdomades Erraticæ.	Septuagesima.	Dies Cinerum.
1721	e	j.	3	9. Februar.	26. Februar.
1722	d	xij.	2	1. Februar.	18. Februar.
1723	c	xxiij.	1	24. Januar.	10. Februar.
1724*	B A	iv.	4*	13. Februar.	1. Martii.
1725	g	xv.	1	28. Januar.	14. Februar.
1726	f	xxvj.	4	17. Februar.	6. Martii.
1727	e	vij.	3	9. Februar.	26. Februar.
1728	d c	xviij.	1	25. Januar.	11. Februar.
1729	b	*	4	13. Februar.	2. Martii.
1730*	A	xj.	3*	5. Februar.	22. Februar.
1731	g	xxij.	0	21. Januar.	7. Februar.
1732	f e	iij.	3	10. Februar.	27. Februar.
1733	d	xiv.	2	1. Februar.	18. Februar.
1734	c	xxv.	5	21. Februar.	10. Martii.
1735	b	vj.	3	6. Februar.	23. Februar.
1736*	A g	xvij.	2*	29. Januar.	15. Februar.
1737	f	xxviij.	4	17. Februar.	6. Martii.
1738	e	ix.	2	2. Februar.	19. Februar.
1739	d	xx.	1	25. Januar.	11. Februar.
1740	c b	j.	4	13. Februar.	2. Martii.
1741*	A	xij.	2*	29. Januar.	15. Februar.
1742	g	xxiij.	0	21. Januar.	7. Februar.
1743	f	iv.	3	10. Februar.	27. Februar.
1744	e d	xv.	2	1. Februar.	18. Februar.
1745	c	xxvj.	4	14. Februar.	3. Martii.
1746	b	vij.	3	6. Februar.	23. Februar.
1747*	A	xviij.	2*	29. Januar.	15. Februar.
1748	g f	*	3	10. Februar.	27. Februar.
1749	e	xj.	2	2. Februar.	19. Februar.
1750	d	xxij.	1	25. Januar.	11. Februar.

ANN.	*Paſcha.*	*Pentecoſtes.*	*Dominica poſt Pentecoſten.*	*Dominica prima Adventus.*
1721	13. *Aprilis.*	1. *Junii.*	25	30.*Novemb.*
1722	5. *Aprilis.*	24. *Maii.*	26	29.*Novemb.*
1723	28. *Martii.*	16. *Maii*	27	28.*Novemb.*
1724*	16. *Aprilis.*	4. *Junii.*	25*	3.*Decemb.*
1725	1. *Aprilis.*	20. *Maii.*	27	2.*Decemb.*
1726	21. *Aprilis.*	9. *Junii*	24	1.*Decemb.*
1727	13. *Aprilis.*	1. *Junii*	25	30.*Novemb.*
1728	28. *Martii.*	16. *Maii*	27	28.*Novemb.*
1729	17. *Aprilis.*	5. *Junii*	24	27.*Novemb.*
1730*	9. *Aprilis.*	28. *Maii.*	26*	3.*Decemb.*
1731	25. *Martii.*	13. *Maii.*	28	2.*Decemb.*
1732	13. *Aprilis.*	1. *Junii.*	25	30.*Novemb.*
1733	5. *Aprilis.*	24. *Maii.*	26	29.*Novemb.*
1734	25. *Aprilis.*	13. *Junii.*	23	28.*Novemb.*
1735	10. *Aprilis.*	29. *Maii.*	25	27.*Novemb.*
1736*	1. *Aprilis.*	20. *Maii.*	27*	2.*Decemb.*
1737	21. *Aprilis.*	9. *Junii.*	24	1.*Decemb.*
1738	6. *Aprilis.*	25. *Maii.*	26	30.*Novemb.*
1739	29. *Martii.*	17. *Maii.*	27	29.*Novemb.*
1740	17. *Aprilis.*	5. *Junii.*	24	27.*Novemb.*
1741*	2. *Aprilis.*	21. *Maii.*	27*	3.*Decemb.*
1742	25. *Martii.*	13. *Maii.*	28	2.*Decemb.*
1743	14. *Aprilis.*	2. *Junii.*	25	1.*Decemb.*
1744	5. *Aprilis.*	24. *Maii.*	26	29.*Novemb.*
1745	18. *Aprilis.*	6. *Junii.*	24	28.*Novemb.*
1746	10. *Aprilis.*	29. *Maii.*	25	27.*Novemb.*
1747*	2. *Aprilis.*	21. *Maii.*	27*	3.*Decemb.*
1748	14. *Aprilis.*	2. *Junii.*	25	1.*Decemb.*
1749	6. *Aprilis.*	25. *Maii.*	26	30.*Novemb.*
1750	29. *Martii.*	17. *Maii.*	27	29.*Novemb.*

INDEX

TESTIMONIORUM SACRÆ SCRIPTURÆ QUÆ IN HOC APPARATU EXPLICANTUR AUT CITANTUR.

EX GENESI.

CAP. I. ℣. 11. GERMINET *terra herbam virentem & facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructum juxta genus suum, cujus semen in semetipso sit super terram.* 488

II. ℣. 8. *Plantaverat autem Dominus Deus Paradisum voluptatis à principio : in quo posuit hominem quem formaverat.*

℣. 10. *Et fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum Paradisum, qui inde dividitur in quatuor capita.* 56

℣. 11. *Nomen uni Phison : ipse est qui circuit omnem terram Hevilath, ubi nascitur aurum.*

℣. 12. *Et aurum terræ illius optimum est : ibi invenitur bdellium, & lapis onychinus.* 57

℣. 13. *Et nomen fluvii secundi Gehon : ipse est qui circumit omnem terram Æthiopiæ.* 58

℣. 14. *Nomen verò fluminis tertii, Tygris : ipse vadit contra Assyrios. Fluvius autem quartus, ipse est Euphrates.* 59

℣. 16. *Ex omni ligno Paradisi comede.*

℣. 17. *De ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas. In quocumque enim die comederis ex eo, morte morieris.* 158

III. ℣. 18. *Spinas & tribulos germinabit tibi.* 492

℣. 24. *Ejecitque Adam, & collocavit ante Paradisum voluptatis Cherubim, & flammeum gladium atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vitæ.* 585

IV. ℣. 14. *Ecce ejicis me hodie à facie terræ, & à facie tua abscondar.*

℣. 16. *Egressusque Cain à facie Domini habitavit profugus in terra, ad Orientalem plagam Eden.* 160 558

℣. 23. *Dixitque Lamech uxoribus suis Adæ & Sellæ : ... Auscultate ser-*

monem meum : quoniam occidi virum in vulnus meum.
℣. 24. *Septuplum ultio dabitur de Cain, de Lamech verò septuagies septies.* 18
℣. 26. *Seth natus est filius, quem vocavit Enos : iste cœpit invocare nomen Domini.* 440
VI. ℣. 3. *Non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est; eruntque dies illius centum viginti annorum.* 547
VIII. ℣. 20. *Ædificavit autem Noe altare Domino ; & tollens de cunctis pecoribus & volucribus mundis, obtulit holocausta super altare.* 156
XVII. ℣. 14. *Masculus, cujus præputii caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo.* 11 & 239
XXX. ℣. 9. *Sentiens Lia quod parere desiisset, Zelpham ancillam suam marito tradidit.*
℣. 10. *Quæ post conceptum edente filium.*
℣. 11. *Dixit : Feliciter. Et idcirco vocavit nomen ejus, Gad.* 451
XXXIV. ℣. 14. *Non possumus facere quod petitis, nec dare sororem nostram homini incircumciso : quod illicitum est & nefarium apud nos.* 7
XXXVI. ℣. 24. *Iste est Ana qui invenit aquas calidas in solitudine, cùm pasceret asinos Sebeon patris sui.* 461
XLIX. ℣. 10. *Non auferetur sceptrum de Juda, & de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.* 224
℣. 17. *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens ungulas equi, ut cadat ascensor ejus retrò.* 479

EX EXODO.

I. ℣. 21. *Ædificavit eis domos.* 25
II. ℣. 10. *Vocavitque nomen ejus Moyses, dicens : Quia de aqua tuli eum.* 340
IV. ℣. 25. *Tulit illicò Sephora acutissimam petram, & circumcidit præputium filii sui, tetigitque pedes ejus, & ait : Sponsus sanguinum tu mihi es.* 5 & 401
VI. ℣. 3. *Et nomen meum A D O N A I non indicavi eis.* 442
XX. ℣. 8. *Memento ut diem sabbati sanctifices.* 17
XXIII. ℣. 1. *Non suscipies vocem mendacii.*
℣. 3. *Pauperis quoque non misereberis in judicio.*
℣. 8. *Nec accipies munera, quæ etiam excæcant prudentes.* 233
℣. 19. *Non coques hædum in lacte matris suæ.* 268

XXIV.

XXIV. ℣. 10. *Et viderunt Deum Israel : Et sub pedibus ejus quasi opus lapidis sapphirini , & quasi cælum , cùm serenum est.* 514

XXV. ℣. 8. *Facientque mihi sanctuarium , & habitabo in medio eorum :*

℣. 9. *Juxta omnem similitudinem Tabernaculi quod ostendam tibi , & omnium vasorum in cultum ejus.* 93

℣. 22. *Loquar ad te supra propitiatorium , ac de medio duorum Cherubim , qui erunt super Aream testimonii , cuncta quæ mandabo per te filiis Israel.* 189

XXVIII. ℣. 30. *Pones autem in rationali judicii Doctrinam & Veritatem, quæ erunt in pectore Aaron quando ingreditur coram Domino.* 181

XXX. ℣. 23. *Sume tibi aromata , primæ myrrhæ & electæ quingentos siclos, & cinnamomi medium , id est, ducentos & quinquaginta siclos , calami similiter ducentos quinquaginta.*

℣. 24. *Casiæ autem quingentos siclos in pondere sanctuarii , olei de olivetis mensuram hin,* 542

℣. 34. . . . *Sume tibi aromata, stacten & onycha , galbanum boni odoris,& thus lucidissimum , æqualis ponderis erunt omnia:*

℣. 35. *Faciesque thymiama...* 543

EX LEVITICO.

I. ℣. 1. *Immolabitque vitulum coram Domino , & offerent filii Aaron sacerdotes sanguinem ejus , fundentes per altaris circuitum.* 166

V. ℣. 17. *Anima si peccaverit per ignorantiam , feceritque unum ex his quæ Domini lege prohibentur , & peccati rea intellexerit iniquitatem suam.*

℣. 18. *Offeret arietem immaculatum de gregibus sacerdoti , juxta mensuram æstimationemque peccati : qui orabit pro eo , quia nesciens fecerit : & dimittetur ei.* 169

X. ℣. 8. *Dixitque Dominus ad Aaron :*

℣. 9. *Vinum & omne quod inebriare potest non bibetis tu & filii tui , quando intratis in tabernaculum testimonii , ne moriamini.* 179

XIII. ℣. 46. *Omni tempore quo leprosus est & immundus , solus habitabit extra castra.* 552

XVII. ℣. 11. *Quia anima carnis in sanguine est ; & ego dedi illum vobis ut super altare in eo expietis pro animabus vestris , & sanguis pro animæ piaculo sit.* 157

XIX. ℣. 9. *Cùm messueris segetes terræ tuæ , non tondebis usque ad solum superficiem terræ , nec remanentes spicas colliges.*

℣. 10. *Neque in vinea tua racemos & grana decidentia congregabis, sed*

KKkk

pauperibus & peregrinis carpenda dimittes. 175
℣. 19. . . . . *Veste, quæ ex duobus texta est, non indueris.* 538
XXI. ℣. 1. . . . *Non contaminetur sacerdos in mortibus civium suorum.*
℣. 2 *Nisi tantum in consanguineis ac propinquis.*
℣. 7. *Scortum & vile prostibulum non ducent uxorem, nec etiam quæ repudiata est à marito. . . .*
℣. 9. *Sacerdotis filia si deprehensa fuerit in stupro, & violaverit nomen patris sui, flammis exuretur.* 179
XXII. ℣. 22. *Si cæcum fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si papulas, aut scabiem, aut impetiginem; non offeretis ea Domino.* 164
℣. 24. *Omne animal, quod vel contritis, vel tusis, vel sectis ablatisque testiculis est, non offeretis Domino.* 550
℣. 27. *Bos, ovis, & capra, cùm genita fuerint septem diebus erunt sub ubere matris suæ: die autem octavo, & deinceps, offerri poterunt Domino.* 7
XXIII. ℣. 40. *Sumetisque vobis die primo fructus arboris pulcherrimæ, spatulasque palmarum, & ramos ligni densarum frondium, & salices de torrente, & lætabimini coram Domino Deo vestro.* 152
℣. 43. *Ut discant posteri vestri quòd in tabernaculis habitare fecerim filios Israël, cùm educerem eos de Terra Ægypti.* 153
XXIV. ℣. 11. *Cúmque blasphemasset nomen, & maledixisset ei.*
℣. 12. *Miseruntque eum in carcerem.* 441
℣. 14. *Educ Blasphemum extra castra, & ponent omnes qui audierunt manus suas super caput ejus, & lapidet eum populus universus.*
℣. 15. *Et ad filios Israël loqueris: Homo qui maledixerit Deo suo, portabit peccatum suum:*
℣. 16. *Et qui blasphemaverit nomen Domini, morte moriatur: lapidibus opprimet eum omnis multitudo, sive ille civis, sive peregrinus fuerit.* 242
XXV. ℣. 20. *Quid comedemus anno septimo, si non severimus, neque collegerimus fruges nostras?*
℣. 21. *Dabo benedictionem meam vobis anno sexto, & faciet fructum trium annorum.* 115
XXVI. ℣. 1. *Nec titulos erigetis, nec insignem lapidem ponetis in terra vestra, ut adoretis eum.* 434
XXVII. ℣. 32. *Omnium decimarum bovis & ovis, & capræ, quæ sub pastoris virga transeunt, quidquid decimum venerit, sanctificabitur Domino.* 173

EX NUMERIS.

IV. ℣.3. *A trigesimo anno & supra, usque ad quinquagesimum annum.* 175
VIII. ℣.6. *Tolle Levitas de medio filiorum Israël, & purificabis eos.*
℣. 7. *Juxta hunc ritum. Aspergantur aquâ lustrationis, & radant omnes pilos carnis suæ. Cúmque laverint vestimenta sua, & mundati fuerint.*
℣. 8. *Tollent bovem de armentis*, &c. 174
℣. 24. *A viginti quinque omnis & supra, ingredientur ut ministrent in tabernaculo fœderis.* 175
IX. ℣.13. *Exterminabitur anima illa de populis suis.* 239
℣. 23. *Per verbum Domini figebant tentoria, & per verbum illius proficiscebantur: erantque in excubiis Domini juxta imperium ejus per manum Moysi.* 220
X. ℣.2. *Fac tibi duas tubas argenteas ductiles, quibus convocare possis multitudinem quando movenda sunt castra.*
℣. 3. *Cúmque increpueris tubis, congregabitur ad te omnis turba ad ostium tabernaculi fœderis.*
℣. 4. *Si semel clangueris, venient ad te principes, & capita multitudinis Israël:*
℣. 5. *Si autem prolixior atque concisus clangor increpuerit, movebunt castra primi qui sunt ad orientalem plagam.* 228
XXI. ℣.6. *Misit Dominus in populum ignitos serpentes.* 479
XXVII. ℣.21. *Eleazar sacerdos consulet Dominum.* 182
XXXI. ℣.23. *Omne quod potest transire per flammas, igne purgabitur, quidquid autem ignem non potest sustinere, aquâ expiationis sanctificabitur.* 268

EX DEUTERONOMIO.

I. ℣. 12. *Non valeo solus negotia vestra sustinere, & pondus ac jurgia.*
℣. 13. *Date ex vobis viros sapientes & gnaros, & quorum conversatio sit probata in tribubus vestris, ut ponam eos vobis principes.*
℣. 14. *Tunc respondistis mihi: Bona res est, quam vis facere.*
℣. 15. *Tulique de tribubus vestris viros sapientes & nobiles, & constitui eos principes, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios ac decanos, qui docerent vos singula.*
℣. 16. *Præcepique eis, dicens: Audite illos, & quod justum est judicate:*

sive civis sit ille, sive peregrinus.

℣. 17. *Nulla erit distantia personarum, ita parvum audietis ut magnum: nec accipietis cujusque personam, quia Dei judicium est. Quod si difficile vobis visum aliquid fuerit, referte ad me, & ego audiam.* 225

VIII. ℣. 4. *Vestimentum tuum, quo operiebaris, nequaquàm vetustate defecit, & pes tuus non est subtritus, en quadragesimus annus est.* 538

℣. 8. *Terram frumenti, hordei, ac vinearum, in qua ficus & malogranata, & oliveta nascuntur; terram olei & mellis.* 495

XIII. ℣. 8. *Non acquiescas ei, nec audias, neque pareat ei oculus tuus ut miserearis, & occultes eum.*

℣. 9. *Sed statim interficies. Sit primum manus tua super eum, & postea omnis populus mittat manum.*

℣. 10. *Lapidibus obrutus necabitur.* 242

XIV. ℣. 28. *Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus quæ nascuntur tibi eo tempore: Et repones intra januas tuas.*

℣. 29. *Venietque Levites qui aliam non habet partem nec possessionem tecum, & peregrinus ac pupillus & vidua, qui intra portas tuas sunt, & comedent, & saturabuntur.* 172

XVI. ℣. 13. *Solemnitatem quoque tabernaculorum celebrabis per septem dies, quando collegeris de area & torculari fruges tuas:*

℣. 14. *Et epulaberis in festivitate tua, tu, filius tuus, & filia, servus tuus, & ancilla, Levites quoque & advena, pupillus ac vidua qui intra portas tuas sunt.* 153

XVII. ℣. 2. *Cum reperti fuerint apud te intra unam portarum tuarum, quas Dominus Deus tuus dabit tibi, vir aut mulier qui faciant malum in conspectu Domini Dei tui, & transgrediantur pactum illius.*

℣. 3. *Ut vadant & serviant diis alienis, & adorent eos.*

℣. 4. *Et hoc tibi fuerit nuntiatum, audiensque inquisieris diligenter, & verum esse repereris, & abominatio facta est in Israël.*

℣. 5. *Educes virum ac mulierem, qui rem sceleratissimam perpetrarunt ad portas civitatis tuæ, & lapidibus obruentur.*

℣. 6. *In ore duorum, aut trium testium peribit qui interficietur. Nemo occidatur uno contra se dicente testimonium.*

℣. 7. *Manus testium prima interficiet eum, & manus reliqui populi extrema mittetur: ut auferas malum de medio tui.* 242

℣. 8. *Si difficile & ambiguum apud te judicium esse perspexeris inter sanguinem & sanguinem, causam & causam, lepram & lepram, & judicum intra portas tuas videris verba variari: surge, & ascende ad locum quem elegerit Dominus Deus tuus.*

℣. 9. *Veniesque ad sacerdotes Levitici generis, & ad judicem, qui fuerit illo tempore: quæresque ab eis, qui indicabunt tibi judicii veritatem.*

℣. 10. *Et facies quodcumque dixerint qui præsunt loco, quem elegerit Dominus, & docuerint te.*

℣. 11. *Juxta legem ejus, sequerisque sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram, neque ad sinistram.* 230

℣. 16. *Cùmque fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero sublevatus....*

℣. 17. *Non habebit uxores plurimas.* 251

XVIII. ℣. 10. *Nec sit maleficus.*

℣. 11. *Nec incantator, nec qui Pythones consulat, nec divinos, aut quærat à mortuis veritatem.* 438

XXI. ℣. 22. *Quando peccaverit homo quod morte plectendum est, & adjudicatus morti appensus fuerit in patibulo:*

℣. 23. *Non permanebit cadaver ejus in ligno, sed in eadem die sepelietur: quia maledictus à Deo est qui pendet in ligno: Et nequaquam contaminabis Terram tuam quam Dominus Deus tuus dederit tibi in possessionem.* 240

XXIII. ℣. 1. *Non intrabit ~~eunuchus attritis vel amputatis testiculis~~, & abscisso veretro, Ecclesiam Domini.* 550

XXIV. ℣. 6. *Non accipies loco pignoris inferiorem & superiorem molam: quia animam suam opposuit tibi.* 540

XXXII. ℣. 38. *De quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum.* 269

XXXIII. ℣. 8. *Levi quoque ait: Perfectio tua, & doctrina tua viro sancto tuo, quem probasti in tentatione.* 182

EX JOSUE.

I. ℣. 4. *A deserto & Libano usque ad fluvium magnum Euphratem, omnis terra Hethæorum usque ad mare magnum contra solis occasum erit terminus vester.* 68

℣. 7. *Confortare igitur & esto robustus valde: ut custodias, & facias omnem legem, quam præcepit tibi Moyses servus meus: ne declines ab ea ad dexteram vel ad sinistram, ut intelligas cuncta quæ agis.* 222

℣. 16. *Omnia quæ præcepisti nobis, faciemus: Et quocumque miseris, ibimus.*

℣. 17. *Sicut obedivimus in cunctis Moysi, ita obediemus & tibi.* 222

IV. ℣. 9. *Et sunt ibi usque in præsentem diem.* 321

V. ℣.2. *Et circumcide secundò filios Israël.* 4
℣. 9. *Hodie abstuli opprobrium Ægypti à vobis. Vocatumque est nomen loci illius Galgala usque in præsentem diem.* 6 & 321
VII. ℣.19. *Fili mi, da gloriam Domino Deo Israël, & confitere, atque indica mihi quid feceris, ne abscondas.* 235
VIII. ℣.29. *Regem quoque ejus suspendit in patibulo usque ad vesperam & solis occasum. Præcepitque Josue & deposuerunt cadaver ejus de cruce: projeceruntque in ipso introitu civitatis.* 240
X. ℣.12. *Dixitque coram eis: Sol contra Gabaon ne movearis, & luna contra vallem Ajalon.*
℣. 13. *Steteruntque Sol & Luna, donec ulcisceretur se gens de inimicis suis. Nonnè scriptum est hoc in libro justorum? Stetit itaque sol in medio cæli, non festinavit occumbere spatio unius diei.*
℣. 14. *Non fuit ante nec postea tam longa dies, obediente Domino voci hominis, & pugnante pro Israel.* 321 & 527
℣. 26. *Atque suspendit super quinque stipites: fueruntque suspensi usque ad vesperum.*
℣. 27. *Cùmque occumberet sol, præcepit sociis ut deponerent eos de patibulis.* 240
XIII. ℣.2. *Omnis videlicet Galilæa Philisthiim.* 79
XXIV. ℣.26. *Scripsit quoque omnia verba hæc in volumine legis Domini.* 321

EX LIBRO JUDICUM.

I. ℣.21. *Jebusæum autem habitatorem Jerusalem non deleverunt filii Benjamin: habitavitque Jebusæus cum filiis Benjamin in Jerusalem, usque in præsentem diem.* 321
II. ℣.7. *Servieruntque Domino cunctis diebus ejus, & seniorum, qui longo post eum vixerunt tempore, & noverant omnia opera Domini, quæ fecerat cum Israël.* 222
VIII. ℣.23. *Non dominabor vestri, nec dominabitur in vos filius meus, sed dominabitur vobis Dominus.* 223
℣. 27. *Fecitque ex eo Gedeon Ephod, & posuit illud in civitate sua Ephra. Et factum est Gedeoni & omni domui ejus in ruinam.* 181
℣. 33. *Postquam autem mortuus est Gedeon, aversi sunt filii Israël, & fornicati sunt cum Baalim. Percusseruntque cum Baal fœdus, ut esset eis in Deum.* 448
IX. ℣.4. *Dederuntque illi septuaginta pondo argenti de fano Baalberit.* 448
XVI. ℣.27. *De tecto & solario circiter tria millia utriusque sexus spectantes ludentem Samson.* 266
XVII. ℣.5. *Qui ædiculam quoque in ea Deo separavit, & fecit Ephod,*

& theraphim, id est, vestem sacerdotalem, & idola: implevitque unius filiorum suorum manum, & factus est ei sacerdos. 181

℣. 6. *In diebus illis non erat rex in Israël, sed unusquisque quod sibi rectum videbatur, hoc faciebat.* 303

EX I. REGUM.

III. ℣. 20. *Et cognovit universus Israël à Dan, usque Bersabee, quòd fidelis Samuel Propheta esset Domini.* 70

VIII. ℣. 5. *Constitue nobis regem ut judicet nos, sicut & universæ habent nationes.* 223

℣. 7. *Audi vocem populi in omnibus, quæ loquuntur tibi, non enim te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos.* 223

℣. 9. *Verumtamen contestare eos, & prædic eis jus regis, qui regnaturus est super eos.* 223

X. ℣. 5. *Post hæc venies in collem Dei, ubi est statio Philistinorum: Et cùm ingressus fueris ibi urbem, obvium habebis gregem Prophetarum descendentium de excelso, & ante eos psalterium & tympanum, & tibiam & citharam, ipsosque prophetantes.*

℣. 10. *Veneruntque ad prædictum collem, & ecce cuneus prophetarum obvius ei.* 189

XIV. ℣. 32. *Comeditque populus cum sanguine.*

℣. 31. *Nuntiaveruntque Saüli....... qui ait: Prævaricati estis: volvite ad me jam nunc saxum grande.* 270

XIX. ℣. 13. *Tulit autem Michol statuam & posuit eam super lectum, & pellem pilosam caprarum posuit ad caput ejus, & operuit eam vestimentis.* 535

XXIII. ℣. 9..... *Dixit ad Abiathar sacerdotem: Applica Ephod.* 180

XXVIII. ℣. 6. *Consuluitque Dominum, & non respondit ei neque per somnia, neque per sacerdotes, neque per prophetas.* 182

EX II. REGUM.

I. ℣. 9..... *Quoniam tenent me angustiæ, & adhuc tota anima mea in me est.* 533

XV. ℣. 30. *Porro David ascendebat Clivum olivarum, scandens & flens, nudis pedibus incedens & operto capite, sed & omnis populus qui erat cum eo, operto capite ascendebat plorans.* 271

XVI. ℣. 22. *Tetenderunt ergo Absalom tabernaculum in solario.* 266

XXI. ℣.9. *Et dedit eos in manus Gabaonitarum : qui crucifixerunt eos in monte coram Domino.* 240

EX III. REGUM.

IV. ℣.5. *Habitabatque Juda & Israël absque timore ullo, unusquisque sub vite sua, & sub ficu sua.* 495

IX. ℣.26. *Classem quoque fecit rex Salomon in Asiongaber, quæ est juxta Ailath in littore Maris rubri, in Terra Idumææ.* 63

X. ℣.22...*Classis regis per mare cum classe Hiram semel per tres annos ibat in Tharsis, deferens inde aurum, & argentum, & dentes Elephantorum, & simias, & pavos.* 63

XII. ℣.14...*Pater meus cecidit vos flagellis, ego autem cædam vos scorpionibus.* 240

℣.28.... *Nolite ultrà ascendere in Jerusalem: Ecce dii tui Israël, qui te eduxerunt de Terra Ægypti.* 446

XV. ℣.12. *Et abstulit effeminatos de terra, purgavitque universas sordes idolorum, quæ fecerant patres ejus.*

℣. 13. *Insuper & Maacham matrem suam amovit, ne esset princeps in sacris Priapi, & in luco ejus, quem consecraverat: subvertitque specum ejus, & confregit simulachrum turpissimum, & combussit in Torrente Cedron.* 455

XVIII. ℣.26. *Invocabant nomen Baal de mane usque ad meridiem, dicentes: Baal exaudi nos.* 436

℣. 28. *Clamabant ergo voce magna, & incidebant se juxta ritum suum cultris & lanceolis, donec perfunderentur sanguine.* 437 & 452

EX IV. REGUM.

II. ℣.2. *Sede hic, quia Dominus me misit usque in Bethel.*

℣. 4. *Sede hic, quia Dominus misit me in Jericho.*

℣. 6. *Sede hic, quia Dominus misit me usque ad Jordanem.... ierunt igitur ambo pariter.*

℣. 7. *Et quinquaginta viri de filiis prophetarum secuti sunt eos.* 189

℣. 9. *Obsecro ut fiat in me duplex spiritus tuus.* 262

III. ℣.2.... *Tulit enim statuas Baal, quas fecerat pater ejus.* 434

IV. ℣.40.... *Cùmque gustassent de coctione, clamaverunt, dicentes: Mors in olla, vir Dei.* 493

VI. ℣.25..... *Donec venumdaretur.... quarta pars cabi stercoris columbarum quinque argenteis.* 472

XVI. ℣.8. *Et cùm collegisset argentum & aurum, quod inveniri potuit in*

in domo Domini, & in thesauris regis, misit regi Assyriorum munera. 324

XVII. ℣.30. *Viri Babylonii fecerunt Sochoth-Benoth: viri autem Chutæi fecerunt Nergel, & viri de Emath fecerunt Asima.*

℣. 31. *Porro Hevæi fecerunt Nabahaz & Tharthac. Hi autem qui erant de Sepharvaïm comburebant filios suos igni Adramelech & Anamelech diis Sepharvaïm.* 454

XXI. ℣.3..... *Et erexit aras Baal, & fecit lucos sicut fecerat Achab rex Israël....* 435

XXIII. ℣.11. *Abstulit quoque equos, quos dederant reges Juda, Soli, in introïtu Templi Domini juxta exedram Nathanmelech Eunuchi, qui erat in Pharurim: currus autem Solis combussit igni.* 450

EX I. PARALIPOMENON.

II. ℣.55.... *Hi sunt Cinæi, qui venerunt de Calore patris domus Rechab.* 185

XIII. ℣.5. *Congregavit ergo David cunctum Israël à Sihor Ægypti, usque dum ingrediaris Emath, ut adduceret Arcam Dei de Cariathiarim.* 68

XXIII. ℣.4. *Ex his electi sunt, & distributi in ministerium domus Domini viginti quatuor millia; præpositorum autem & judicum sex millia.*

℣. 5. *Porrò quatuor millia janitores: & totidem Psalta canentes Domino in organis, quæ fecerat ad canendum.*

℣. 6. *Et distribuit eos David per vices filiorum Levi...*

℣. 27. *Juxta præcepta quoque David novissima supputabitur numerus filiorum Levi à viginti annis & suprà.*

℣. 28. *Et erunt sub manu filiorum Aaron in cultum domus Domini, in vestibulis & in exedris, & in loco purificationis, & in Sanctuario, & in universis operibus ministerii templi Domini.*

℣. 29. *Sacerdotes autem super panes propositionis, & ad simile sacrificium & ad lagana azyma, & sartaginem & ad torrendum, & super omne pondus atque mensuram.*

℣. 30. *Levitæ verò ut stent manè ad confitendum & canendum Domino: similitérque ad vesperam.*

℣. 31. *Tam in oblatione holocaustorum Domini, quàm in Sabbatis & Calendis, & solemnitatibus reliquis juxta numerum, & caremonias uniuscujusque rei, jugiter coram Domino.*

℣. 32. *Et custodiant observationes tabernaculi fœderis, & ritum sanc-*

LLll

tuarii, & observationem filiorum Aaron fratrum suorum, ut ministrent in domo Domini. 175 176

EX II. PARALIPOMENON.

VII. ℣.8.... *Et omnis Israël cum eo, Ecclesia magna valdè, ab introïtu Emath usque ad Torrentem Ægypti.* 68

XV. ℣.16. *Sed & Maacham matrem regis ex augusto deposuit imperio, eò quòd fecisset in luco simulachrum Priapi: quod omne contrivit, & in frusta comminuens combussit in Torrente Cedron.* 455

XXI. ℣.18. *Et super hæc omnia percussit eum Dominus alvi languore insanabili.*

℣. 19. *Cúmque diei succederet dies, & temporum spatia volverentur, duorum annorum expletus est circulus: & sic longa consumptus tabe, ita ut egereret etiam viscera sua, languore pariter & vitâ caruit.* 547

XXVIII. ℣.21. *Igitur Achaz spoliatâ domo Domini, & domo regum, ac principum, dedit Regi Assyriorum munera,* 324

XXXII. ℣.27. *Fuit autem Ezechias dives & inclytus valdè, & thesauros sibi plurimos congregavit argenti, &c.* 324

EX I. ESDRÆ.

VI. ℣.11. *A me ergo positum est decretum: Ut omnis homo qui hanc mutaverit jussionem, tollatur lignum de domo ipsius, & erigatur, & configatur in eo, domus autem ejus publicetur.* 240

EX II. ESDRÆ.

IV. ℣.23. *Ego autem & fratres mei, & pueri mei, & custodes qui erant post me, non deponebamus vestimenta nostra: unusquisque tantum nudabatur ad baptismum.* 268

VIII. ℣.1... *Congregatusque est omnis populus quasi vir unus.....& dixerunt Esdræ scribæ ut afferret librum Legis Moysi, quam præceperat Dominus Israeli.*

℣. 2. *Attulit ergo Esdras sacerdos Legem coram multitudine virorum, ac mulierum....* 393

℣. 8. *Et legerunt in libro Legis Dei distinctè & apertè ad intelligendum.* 347

IX. ℣.21. *Quadraginta annis pavisti eos in deserto, nihilque eis defuit: vestimenta eorum non inveteraverunt, & pedes eorum non sunt attriti.* 538

EX LIBRO JUDITH.

XIII. ℣. 10... *Abstulit conopeum ejus à columnis...* 589
XIV. ℣. 6. *Tunc Achior.... & circumcidit carnem præputii sui, & appositus est ad populum Israël...* 111

EX LIBRO ESTHER.

I. ℣. 6.... *Super pavimentum smaragdino & pario stratum lapide.* 521

EX LIBRO JOB.

XX. ℣. 17. *Non videat rivulos fluminis, torrentes mellis & butyri.* 541
XXVIII. ℣. 6. *Locus sapphiri lapides ejus, & gleba illius aurum.* 514
℣. 18.... *Trahitur autem sapientia de occultis.* 521
XXIX. ℣. 6. *Quando lavabam pedes meos butyro....* 541
℣. 18.... *In nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies.* 503
XXXI. ℣. 10. *Scortum alterius sit uxor mea, & super illam incurventur alii.* 270
℣. 26. *Si vidi solem cùm fulgeret, & lunam incedentem clarè:*
℣. 27. *Et lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo.* 436
XXVII. ℣. 18. *Tu forsitan cum eo fabricatus es cælos, qui solidissimi q asi ære fusi sunt.* 525
XXXVII. ℣. 4. *Ubi eras quando ponebam fundamenta terræ?* &c. 526
XXXIX. ℣. 14. *Quando derelinquit ova sua in terra, tu forsitan in pulvere calefacies ea.* 474
℣. 18. *Cùm tempus fuerit, in altum alas erigit.* 474
XL. ℣. 10. *Ecce Behemot quem feci tecum, fœnum quasi bos comedet.* 484
XLII. ℣. 14.... *Nomen tertiæ Cornustibii.* 532

EX LIBRO PSALMORUM.

III. ℣. 3. *Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum.* 498

℣. 5. *Ideò non resurgent impii in judicio; neque peccatores in concilio justorum.* 229

XIII. ℣. 3. . . . . *Venenum aspidum sub labiis eorum.* 478

XV. ℣. 4. *Multiplicatæ sunt infirmitates eorum.* 443

Nec memor ero nominum eorum per labia mea. 444

XXVIII. ℣. 9. *Vox Domini præparantis cervos. . .* 466

XXXIX. ℣. 7. . . . *Aures autem perfecisti mihi.* 250

XLIV. ℣. 14. *Omnis gloria ejus filiæ regis ab intus*, *in fimbriis aureis.*

℣. 15. *Circumamicta varietatibus. . .* 533

L. ℣. 9. *Asperges me hyssopo, & mundabor.* 496

LI. ℣. 10. *Ego autem, sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia Dei.* 502

LVII. ℣. 5. *Sicut aspidis surdæ, & obturantis aures suas,*

℣. 6. *Quæ non exaudiet vocem incantantium: & venefici incantantis sapienter.* 478

LXVII. ℣. 31. *Increpa feras arundinis. . . .* 490

LXXIX. ℣. 2. *Qui sedes super Cherubim, manifestare.*

℣. 3. *Coram Ephraim, Benjamin & Manasse, excita potentiam tuam & veni, ut salvos facias nos.* 9

℣. 12. *Extendit palmites suos usque ad mare; & usque ad flumen propagines ejus.* 7

℣. 14. *Exterminavit eam aper de sylva.* 46

LXXX. ℣. 4. *Buccinate in Neomenia tubâ, in insigni die solemnitatis vestra.* 10

LXXXIX. ℣. 10. *Dies annorum nostrorum in ipsis, septuaginta anni. Si autem in potentatibus octoginta anni: & amplius eorum, labor et dolor.* 54

XCI. ℣. 13. *Justus ut palma florebit. . . . .* 50

CIII. ℣. 2. *Extendens cælum sicut pellem: qui tegis aquis superiora eju* 526

℣. 14. . . . *Ut exhilaret faciem in oleo.* 50

CV. ℣. 37. *Et immolaverunt filios suos, & filias suas dæmoniis.* 43 451

℣. 38. *Et effuderunt sanguinem innocentem: sanguinem filiorum suoru & filiarum suarum, quas sacrificaverunt sculptilibus Chanaan.* 451

CVI. ℣. 3. *A solis ortu & occasu; ab aquilone & mari.* 8

CIX. ℣. 1. *Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis.* 40

CXV. ℣. 10. *Credidi, propter quod locutus sum.* 35

CXVII. ℣. 8. *Bonum est confidere in Domino, quàm confidere in homin* 350

℣. 27. *Constituisse diem solemnem in condensis, usque ad cornu altaris.* 152
CXXVI. ℣. 5.... *Non confundetur cùm loquetur inimicis suis in porta.* 231
CXXXII. ℣. 2. *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron.* 178
CXLVI. ℣. 9. *Qui dat jumentis escam ipsorum: & pullis corvorum invocantibus eum.* 474

EX LIBRO PROVERBIORUM.

XVI. ℣. 11. *Pondus & statera judicia Domini sunt, & opera ejus omnes lapides sacculi.* 284
XXV. ℣. 1. *Hæ quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ...* 324
XXVI. ℣. 8. *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii: ita qui tribuit insipienti honorem.* 453
XXX. ℣. 1. *Verba Congregantis filii Vomentis. Visio, quam locutus est vir, cum quo est Deus, & qui Deo secum morante confortatus, ait:* 324
℣. 15. *Sanguisuga duæ sunt filiæ, dicentes: affer, affer.* 485
XXXI. ℣. 1. *Verba Lamuelis regis. Visio qua erudivit eum mater sua.* 325
℣. 6. *Date siceram mœrentibus, & vinum his, qui amaro sunt animo.* 241
℣. 21. *Omnes enim domestici ejus vestiti sunt duplicibus.* 537
℣. 22. *Byssus & purpura indumentum ejus.* 536
℣. 23. *Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ.* 231

EX LIBRO ECCLESIASTÆ.

I. ℣. 3. *Terra... in æternum stat.* ℣. 4. *Oritur sol & occidit.* 526
XII. ℣. 5.... *Florebit amygdalus.* 490. *Dissipabitur capparis.* 492

EX CANTICO CANTICORUM.

I. ℣. 4. *Nigra sum, sed formosa, filiæ Jerusalem, sicut tabernacula Cedar.* 62
II. ℣. 15. *Capite nobis vulpes parvulas, quæ demoliuntur vineas.* 466
IV. ℣. 3. *Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ...* 499

V. ℣.10. *Dilectus meus candidus & rubicundus.* 522
℣. 11..... *Coma ejus sicut elata palmarum.* 503
℣. 14. *Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis.* 517
Venter ejus eburneus distinctus sapphiris. 514
VII. ℣.2.... *Venter tuus sicut acervus tritici, vallatus liliis.* 498
℣. 5... *Coma capitis tui, sicut purpura regis vincta canalibus.* 534

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

X. ℣. 7..... *Incerto tempore fructus habentes arbores.....* 509
XIII. ℣.1. *Vani autem sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei, & de his quæ videntur bona non potuerunt intelligere eum, qui est, neque operibus attendentes agnoverunt qui esset artifex:*
℣. 2. *Sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aërem, aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, aut solem & lunam, rectores orbis terrarum deos putaverunt.*
℣. 3. *Quorum si specie delectati, deos putaverunt: sciant quantò his dominator eorum speciosior est; speciei enim generator hæc omnia constituit.* 433
XIV. ℣.15. *Acerbo enim luctu dolens pater, citò rapti sibi filii fecit imaginem: & illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, & constituit inter servos suos sacra & sacrificia.*
℣. 16. *Deinde interveniente tempore, convalescente iniqua consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est, & tyrannorum imperio colebantur figmenta.* 433
XVI. ℣.20. *Pro quibus Angelorum esca nutrivisti populum tuum, & paratum panem de cœlo præstitisti illis sine labore, omne delectamentum in se habentem, & omnis saporis suavitatem.*
℣. 21. *Substantia enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebat: & deserviens uniuscujusque voluntati, ad quod quisque volebat convertebatur.* 539

EX LIBRO ECCLESIASTICI.

XXIV. ℣ 20. *Sicut cinnamomum, & balsamum aromatisans odorem dedi: quasi myrrha electa dedi suavitatem odoris.*
℣. 21. *Et quasi storax, & galbanus, & ungula & gutta, & quasi libanus non incisus vaporavi habitationem meam, & quasi balsamum non mistum odor meus.* 544 545

EX ISAIA.

I. ℣. 11. *Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? plenus sum; holocausta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum, & agnorum & hircorum, nolui.* 162

VI. ℣. 12... *Et multiplicabitur quæ derelicta fuerat in medio terræ.*

℣. 13. *Et adhuc in ea decimatio, & convertetur, & erit in ostensionem sicut terebinthus, & sicut quercus, quæ expandit ramos suos:* 507

VIII. ℣. 19. *Et cùm dixerint ad vos: Quærite à Pythonibus, & à divinis, qui strident in incantationibus suis: Numquid non populus à Deo suo requiret pro vivis à mortuis?* 445

IX. ℣. 10. *Lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus ædificabimus: sycomoros succiderunt, sed cedros immutabimus.* 507

XI. ℣. 1. *Et egredietur virga de radice Jesse.* 489

XII. ℣. 3. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus salvatoris.* 153

XIII. ℣. 21... *Et pilosi saltabunt ibi.* 487

XVI. ℣. 1. *Emitte agnum, Domine, dominatorem terræ.* 418

XVIII. ℣. 1. *Væ terræ cymbalo alarum, quæ est trans flumina Æthiopiæ.*

℣. 2. *Qui mittit in mare legatos, & in vasis papyri super aquas....* 504

XX. ℣. 2.... *Vade & solve saccum de lumbis tuis, & calceamenta tua tolle de pedibus tuis: & fecit sic, vadens nudus & discalceatus.* 271

XXV. ℣. 10. *Quia requiescet manus Domini in monte isto: & triturabitur Moab sub eo, sicuti teruntur paleæ in plaustro.* 270 & 541

XXVII. ℣. 12... *In die illa percutiet Dominus ab alveo fluminis usque ad Torrentem Ægypti...* 69

XXVIII. ℣. 1. *Væ.... ebriis Ephraïm.* 82

℣. 27. *Non enim in serris triturabitur gith, nec rota plaustri super cyminum circuibit: sed in virga excutietur gith, & cyminum in baculo.*

℣. 28. *Panis autem comminuetur, verùm non in perpetuùm triturans triturabit illum, neque vexabit eum rota plaustri, nec ungulis suis comminuet eum.* 270

XXIX. ℣. 4. *Humiliaberis, de terra loquêris, & de humo audietur eloquium tuum: & erit quasi pythonis de terra vox tua, & de humo eloquium tuum mussitabit.* 439

XXX. ℣. 8. *Nunc ergo ingressus scribe ei super buxum.* 491
XXXIV. ℣. 13. *Et orientur in domibus ejus spinæ & urticæ, & paliurus in munitionibus ejus.* 502
℣. 14. *Occurrent dæmonia onocentauris.* 487
XLII. ℣. 3. *Calamum quassatum non conteret....* 491
XLIV. ℣. 4. *Germinabunt inter herbas quasi salices juxta præterfluentes aquas.* 506
XLV. ℣. 8. *Rorate cæli desuper, & nubes pluant justum: aperiatur terra, & germinet salvatorem.* 418
XLVI. ℣. 1. *Confractus est Bel, contritus est Nabo: facta sunt simulachra eorum bestiis & jumentis onera.* 453
LV. ℣. 13. *Pro saliunca ascendet abies, & pro urtica crescet myrthus.* 501 502 506
LVII. ℣. 4. ... *Nunquid non vos filii scelesti, semen mendax?*
℣. 5. *Qui consolamini in diis subter omne lignum frondosum, immolantes parvulos in torrentibus, subter eminentes petras?* 435
LXVI. ℣. 17. *Qui sanctificabantur, & mundos se putabant in hortis, post januam intrinsecus.* 446

EX JEREMIA.

I. ℣. 11..... *Virgam vigilantem ego video.* 490
II. ℣. 18. *Et nunc quid tibi vis in via Ægypti ut bibas aquam turbidam? & quid tibi cum via Assyriorum, ut bibas aquam fluminis.* 68
III. ℣. 6... *Numquid vidisti quæ fecerit aversatrix Israël? abiit sibimet super omnem montem excelsum, & sub omni ligno frondoso, & fornicata est ibi.* 435
VIII. ℣. 7. *Milvus in cælo cognovit tempus suum, turtur, & hirundo, & ciconia custodierunt tempus adventûs sui.* 472
℣. 17. *Quia ecce ego mittam vobis serpentes regulos, quibus non est incantatio...* 478
IX. ℣. 15... *Ecce ego cibabo populum istum absintio.* 489
℣. 17.... *Vocate lamentatrices & veniant, & ad eas quæ sapientes sunt, mittite & properent:*
℣. 18. *Festinent, & assumant super nos lamentum.* 272
℣. 26. *Visitabo super Ægyptum, & super Juda, & super Edom, & super filios Ammon, & super Moab, & super omnes qui attonsi sunt in comam, habitantes in deserto.* 436
XIX. ℣. 13.... *Omnes domus, in quarum domatibus sacrificaverunt omni militiæ cæli, & libaverunt libamina diis alienis.* 266

XLVIII. ℣.6... *Et eritis quasi myricæ in deserto.* 501

L. ℣.2.... *Capta est Babylon, confusus est Bel, victus est Merodach, confusa sunt sculptilia ejus, superata sunt idola eorum.* 453

EX LAMENTATIONIBUS.

IV. ℣.3. *Sed & lamiæ nudaverunt mammam, lactaverunt catulos suos.* 460

Filia populi mei crudelis, quasi struthio in deserto. 474

℣.5.... *Qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora.* 494

℣.7. *Candidiores Nazaræi ejus nive, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphiro pulchriores.* 514. 522

EX EZECHIELE.

V. ℣.5. *Hæc dicit Dominus Deus: Ista est Jerusalem, in medio Gentium posui eam, & in circuitu ejus terras.* 71

VIII. ℣.14. *Et introduxit me per ostium portæ domus Domini, quod respiciebat ad Aquilonem: & ecce ibi mulieres sedebant plangentes Adonidem.* 457

XIII. ℣.18..... *Væ qui consuunt pulvillos sub omni cubito manus:* 268

XVI. ℣.12. *Et dedi inaurem super os tuum, & circulos auribus tuis, & coronam decoris in capite tuo.* 523

XXI. ℣.21. *Stetit enim rex Babylonis in bivio, in capite duarum viarum, divinationem quærens, commiscens sagittas: interrogavit idola.* 181. 445

XLVI. ℣.14. *Et faciet sacrificium super eo cata mane mane sextam partem Ephi, & de oleo tertiam partem hin, ut misceatur simila: sacrificium Domino legitimum, juge atque perpetuum.* 587

EX DANIELE.

IV. ℣.30... *Completus est sermo super Nabuchodonosor, & ex hominibus abjectus est, & fœnum ut bos comedit...* 554

X. ℣.5. *Et levavi oculos meos, & vidi: & ecce vir unus vestitus lineis, & renes ejus accincti auro obrizo:*

℣.6. *Et corpus ejus quasi Chrysolithus, & facies ejus velut species fulguris, & oculi ejus ut lampas ardens: & brachia ejus, & quæ deorsum sunt usque ad pedes, quasi species æris candentis: & vox sermonum ejus ut vox multitudinis.* 517

XIII. ℣.54... *Qui ait : Sub schino..* 50
℣.58.... *qui ait : sub prino.* ibid.

EX OSEE.

II. ℣.16. *Et erit in die illa, ait Dominus : vocabit me : Vir meus : & no vocabit me ultrà, Baali.*
℣.17. *Et auferam nomina Baalim de ore ejus, & non recordabitur ultr. nominis eorum.* 44
III. ℣.4. *Quia dies multos sedebunt filii Israël sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod & sine theraphim.* 181
IV. ℣.12. *Populus meus in ligno suo interrogavit, & baculus ejus annun tiavit ei : spiritus enim fornicationum decepit eos, & fornicati sun à Deo suo.* 44
X. ℣.5. *Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariæ.* 8
XIV. ℣.7.... *Et erit quasi oliva gloria ejus...* 50

EX JOELE.

I. ℣.4. *Residuum erucæ comedit locusta, & residuum locustæ comêdit bru chus, & residuum bruchi comêdit rubigo.* 48

EX AMOS.

V. ℣.26. *Et portastis tabernaculum Moloch vestro, & imaginem idoloru vestrorum, sidus Dei vestri, quæ fecistis vobis.* 44
VII. ℣.14.... *Non sum propheta, & non sum filius prophetæ; sed arme. tarius ego sum vellicans sycomoros.* 50

EX JONA.

I. ℣.5... *Et clamaverunt viri ad deum suum.* 43
IV. ℣.6. *Et præparavit Dominus Deus hederam, & ascendit super cap. Jonæ.* 49

EX MICHÆA.

IV. ℣.13. *Surge, & tritura filia Sion; quia cornu tuum ponam fe reum, & ungulas tuas ponam æreas : & comminues populos multo* 541

V. ℣.2. *Et tu Bethlehem Ephrata parvulus es in millibus Juda.* 226

VII. ℣.4. *Qui optimus in eis est, quasi paliurus.* 502

EX ZACHARIA.

VII. ℣.12. *Et cor suum posuerunt ut adamantem....* 520

X. ℣. 2. *Quia simulachra locuta sunt inutile.* 182

EX I. MACHABÆORUM.

I. ℣.15. *Et ædificaverunt gymnasium in Jerosolymis secundùm leges nationum:*

℣. 16. *Et fecerunt sibi præputia, & recesserunt à testamento sancto, & juncti sunt nationibus, & venundati sunt ut facerent malum.* 561

VI. ℣.34. *Et elephantis ostenderunt sanguinem uvæ & mori, ad acuendos eos in prælium.* 501

EX II. MACHABÆORUM.

IV. ℣.19. *Misit Jason facinorosus ab Jerosolymis viros peccatores, portantes argenti didrachmas trecentas in sacrificium Herculis.* 451

XII. ℣.43. *Et facta collatione duodecim millia drachmas argenti misit Jerosolymam offerre pro peccatis mortuorum sacrificium, benè & religiosè de resurrectione cogitans:*

℣. 44. *Nisi enim eos qui ceciderant, resurrecturos speraret, superfluum videretur, & vanum orare pro mortuis.*

℣. 45. *Et quia considerabat quòd hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositam gratiam.*

℣. 46. *Sancta ergo, & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut à peccatis solvantur.* 272

EX MATTHÆO.

V. ℣.22.... *Omnis qui irascitur fratri suo, reus erit judicio. Qui autem dixerit fratri suo, raca: reus erit concilio...* 228

℣. 25. *Esto consentiens adversario tuo citò dum es in via...* 234

VIII. ℣.6.... *Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, & malè torquetur.* 556

VI. ℣ 27... *Putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur.* 436

X. ℣.27... *Quod in aure auditis prædicate super tecta.* 184 266

XI. ℣.19.... *Et justificata est sapientia à filiis suis.* 188
XII. ℣.41. *Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione ista...*
℣. 42. *Regina Austri surget in judicio cum generatione ista.* 405
XV. ℣.2. *Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? Non enim lavant manus suas cùm panem manducant.* 196
℣. 5. *Vos autem dicitis: quicumque dixerit patri vel matri, munus quodcumque est ex me tibi proderit.* 171
XVII. ℣.14... *Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est, & malè patitur: nam sæpe cadit in ignem, & crebrò in aquam.* 553
XVIII. ℣.3... *Nisi.... efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum.* 410
XX. ℣.21.... *Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, & unus ad sinistram in regno tuo.* 229
XXI. ℣. 44 *Et qui ceciderit super lapidem istum confringetur; super quem verò ceciderit, conteret eum.* 242
XXIII. ℣.15... *Quia circuitis mare & aridam, ut faciatis unum proselytum.* 11
XXIV. ℣.17. *Et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua.* 88
XXVII. ℣.25... *Sanguis ejus super nos, & super filios nostros.* 234
℣. 34. *Et dederunt ei vinum bibere cum felle mistum: Et cùm gustasset, noluit bibere.* 241

EX MARCO.

VII. ℣.3.... *Nisi crebrò laverint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum.* 196
℣. 11. *Vos autem dicitis: Si dixerit homo patri aut matri: Corban (quod est donum) quodcumque ex me tibi profuerit.* 171
IX. ℣.2..... *Qualia fullo non potest super terram candida facere.* 491
XIII. ℣.1... *Magister, aspice quales lapides, & quales structuræ.* 99
XV. ℣.23. *Et dabant ei bibere myrrhatum vinum: & non accepit.* 241

EX LUCA.

I. ℣. 9.... *Sorte exiit ut incensum poneret, ingressus in Templum Domini.* 177
VI. ℣. 1. *Factum est autem in Sabbato secundo primo...* 148
XI. ℣.12. *Aut si petierit ovum, nunquid porriget illi scorpionem?* 482

XIII. ℣. 33..... *Quia non capit prophetam perire extra Jerusalem.* 166

XVIII. ℣. 12. *Jejunio bis in Sabbato.* 106

XX. ℣. 2. *Et aiunt ad illum: Dic nobis in qua potestate hæc facis?* 231

XXII. ℣. 66. *Et ut factus est dies, convenerunt seniores plebis, & principes sacerdotum & scribæ, & duxerunt illum in concilium suum, dicentes:* 233

XXIV. ℣. 44... *Quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.* 315

EX JOANNE.

I. ℣. 27.... *Cujus ego non sum dignus ut solvam ejus corrigiam calceamenti.* 14. 266 410

II. ℣. 1. *Et die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ:* 262

℣. 20.... *Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc.* 48

III. ℣. 4... *Quomodo potest homo nasci, cùm sit senex? numquid potest in ventrem matris suæ iteratò introïre, & renasci?* 12

VII. ℣. 22. *Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem: non quia ex Moyse est, sed ex patribus.* 105

℣. 37. *In novissimo autem die magno festivitatis stabat Jesus, & clamabat, dicens: si quis sitit, veniat ad me, & bibat.* 153

℣. 51. *Numquid lex nostra judicat hominem, nisi priùs audierit ab ipso, & cognoverit quid faciat.* 235

VIII. ℣. 7..... *Qui sine peccato est vestrùm, primus in illam lapidem mittat.* 243

℣. 56. *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum: vidit, & gavisus est.* 20

XI. ℣. 9. *Respondit Jesus: Nonne sunt duodecim horæ diei.* 104

XVIII. ℣. 31.... *Nobis non licet interficere quemquam.* 231

XXI. ℣. 22... *Sic eum volo manere donec veniam* 384

EX ACTIBUS APOSTOLORUM.

I. ℣. 12. *Tunc reversi sunt Jerosolymam à monte qui vocatur Oliveti, qui est juxta Jerusalem, Sabbathi habens iter.* 144

℣. 18..... *Et suspensus crepuit medius, & diffusa sunt omnia viscera ejus.* 558

II. ℣. 23. *Hunc definito consilio, & præscientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes interemistis.* 151

VII. ℣. 43. *Et suscepistis tabernaculum Moloch & sidus Dei vestri Rempham,*

figuras, quas fecistis, adorare eas. 449

XII. ỷ.22. *Populus autem acclamabat: Dei voces & non hominis.*

ỷ. 23. *Confestim autem percussit eum Angelus Domini, eò quòd non dedisset honorem Deo; & consumptus vermibus, expiravit.* 52.557

XV. ỷ.20. *Sed scribere ad eos ut abstineant se à contaminationibus simulachrorum, & fornicatione, & suffocatis & sanguine.* 246

XVI. ỷ.13 *Die autem Sabbatorum egressi sumus foras portam juxta flumen, ubi videbatur oratio esse:* 102

ỷ. 22... *Et magistratus, scissis tunicis eorum, jusserunt eos virgis cadi;*

ỷ. 23. *Et cùm multas plagas eis imposuissent, miserunt eos in carcerem.* 240

XVII. ỷ. 23 *Præteriens enim, & videns simulachra vestra, inveni & aram in qua scriptum erat: IGNOTO DEO. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis.* 436

XIX. ỷ.29. *Et impleta est civitas confusione, & impetum fecerunt uno animo in theatrum, rapto Gaio & Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli.*

ỷ. 30. *Paulo autem volente intrare in populum, non permiserunt discipuli.*

ỷ. 31. *Quidam autem & de Asia principibus, qui erant amici ejus, miserunt ad eum, rogantes ne se daret in theatrum:*

XXI. ỷ.24. *His assumptis, sanctifica te cum illis: & impende in illis ut radant capita: & scient omnes quia quæ de te audierunt, falsa sunt, sed ambulas & ipse custodiens legem.*

ỷ. 26. *Tunc Paulus assumptis viris, postera die purificatus cum illis intravit in templum, annuntians expletionem dierum purificationis, donec afferretur pro unoquoque eorum oblatio.* 184 185

XXII. ỷ. 3. *Et dicit: Ego sum vir Judæus... secus pedes Gamaliel eruditus juxta veritatem paternæ legis...* 184

XXVII. ỷ.9.... *Et cùm jam non esset tuta navigatio, eo quòd & jejunium jam præteriisset...* 150

ỷ. 14. *Non post multum autem misit se contra ipsam ventus Typhonicus, qui vocatur euro-aquilo.* 573

ỷ. 15. *Cùmque arrepta esset navis, & non posset conari in ventum, datâ nave flatibus, ferebamur.*

ỷ. 16. *In insulam autem quamdam decurrentes, quæ vocatur cauda, potuimus vix abstinere scapham.*

ỷ. 17. *Qua sublata, adjutoriis utebantur, accingentes navem, timentes ne in syrtim inciderent, summisso vase sic ferebantur.* 572

ỷ. 18. *Valida autem nobis tempestate jactatis, sequenti die jactum fecerunt.*

℣. 19. *Et tertia die suis manibus armamenta navis projecerunt.* 573
℣. 20. *Neque autem sole, neque sideribus apparentibus per plures dies, & tempestate non exigua imminente, jam ablata erat spes omnis salutis nostræ.* 574
℣. 28. *Qui & summittentes bolidem, invenerunt passus viginti: & pusillum inde separati, invenerunt passus quindecim.* 571
℣. 29. *Timentes autem ne in aspera loca incideremus, de puppi mittentes anchoras quatuor, optabant diem fieri.*
℣. 30. *Nautis verò quærentibus fugere de navi, cùm misissent scapham in mare, sub obtentu quasi inciperent à prora anchoras extendere.* 571
℣. 39. *Cùm autem dies factus esset, terram non agnoscebant: sinum verò quemdam considerabant habentem littus, in quem cogitabant, si possent ejicere navem.*
℣. 40. *Et cùm anchoras sustulissent, committebant se mari, simul laxantes juncturas gubernaculorum: & levato artemone secundùm auræ flatum tendebant ad littus.*
℣. 41. *Et cùm incidissemus in locum dithalassum, impegerunt navem: & prora quidem fixa manebat immobilis, puppis verò solvebatur à vi maris.* 574
℣. 42. *Militum autem consilium fuit ut custodias occiderent: ne quis eum enatasset, effugeret.*
℣. 43. *Centurio autem volens servare Paulum, prohibuit fieri: jussitque eos, qui possent natare, emittere se primos & evadere, & ad terram exire:*
℣. 44. *Et ceteros alios in tabulis ferebant: quosdam super ea, quæ de navi erant. Et sic factum est ut omnes animæ evaderent ad terram.* 575
XXVIII. ℣. 11.... *Navigavimus in navi Alexandrina... cui erat insigne Castorum.* 570

EX EPISTOLA AD ROMANOS.

VI. ℣. 23. *Stipendia enim peccati, mors.* 568
VIII. ℣. 3..... *Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnavit peccatum in carne.* 168
IX. ℣. 3. *Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis.* 237 238 587
XI. ℣. 16. *Quod si delibatio sancta est, & massa.* 172
XII. ℣. 20.... *Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus.* 352

XIV. ỳ.22.... *Beatus qui non judicat semeptisum in eo, quod probat.* 235

EX I. AD CORINTHIOS.

IV. ỳ.9. *Puto enim quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit, tanquam morti destinatos, quia spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus.* 559

ỳ. 13... *Tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc.* 238

V. ỳ.2.... *Et non magis luctum habuistis ut tollatur de medio vestrûm qui hoc opus fecit* 236

ỳ. 5. *Tradere hujusmodi satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat.* 236

ỳ. 7. *Expurgate vetus fermentum.* 147

ỳ. 11... *Si is qui frater nominatur, est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax; cum ejusmodi nec cibum sumere.* 236

VI. ỳ. 5. *Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit judicare inter fratrem suum.* 183

VII. ỳ.18. *Circumcisus aliquis vocatus est? non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est? non circumcidatur.*

ỳ. 19. *Circumcisio nihil est, & præputium nihil est: sed observatio mandatorum Dei.* 5.261

VIII. ỳ.4.... *Scimus quia nihil est idolum in mundo.* 444

IX. ỳ.7. *Quis militat suis stipendiis unquam?* 568

ỳ. 13. *Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt: & qui altari deserviunt, cum altari participant?* 170

ỳ. 24. *Nescitis quod ii, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium? sic currite ut comprehendatis.*

ỳ. 25. *Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet, & illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant; nos autem incorruptam.*

ỳ. 26. *Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: sic pugno, non quasi aerem verberans.* 562

ỳ. 27. *Sed castigo corpus meum, & in servitutem redigo: ne forte cùm aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar.* 563

X. ỳ. 21. *Non potestis mensæ Domini participes esse, & dæmoniorum.* 170

ỳ. 31. *Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis; omnia in gloriam Dei facite.* 218

XI.

XI. ℣. 30. *Ideò inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi.* 235

XII. ℣. 3.... *Nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesu.* 236

XIII. ℣. 12..... *Tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum.* 351

XIV. ℣. 20. *Fratres nolite pueri effici sensibus....* 410

XVI. ℣. 1. *De collectis autem, quæ fiunt in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite.*

℣. 2. *Per unam Sabbati unusquisque vestrûm apud se seponat, recondens quod ei benè placuerit: ut non, cùm venero, tunc collectæ fiant.*

℣. 3. *Cùm autem præsens fuero: quos probaveritis per Epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Jerusalem.* 273

EX II. AD CORINTHIOS.

I. ℣. 20. *Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo E S T: ideò & per ipsum A M E N Deo ad gloriam nostram.* 584

V. ℣. 21. *Eum, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.* 169

VI. ℣. 14. *Nolite jugum ducere cum infidelibus...*

EX EPISTOLA AD GALATAS.

V. ℣. 3. *Testificor autem rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ.* 11

℣. 12. *Utinam & abscindantur qui vos conturbant.* 236

VI. ℣. 17. *De cætero nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata Domini J E S U in corpore meo porto.* 437. 556

EX EPISTOLA AD EPHESIOS.

V. ℣. 3. *Fornicatio autem & omnis immunditia aut avaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos.* 463

VI. ℣. 13. *Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare.* 568

℣. 14. *State ergo succincti lumbos vestros in veritate, & induti loricam justitiæ.*

℣. 15. *Et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis:*

℣. 16. *In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere:*

℣. 17. *Et galeam salutis assumite : & gladium spiritûs (quod est verbum Dei.)* 569

EX EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

III. ℣. 5. *Circumcisus octavo die, ex genere Israël, de tribu Benjamin ; Hebraus ex Hebrais, secundùm legem Pharisaus.* 9
℣. 11. *Si quomodo occurram ad resurrectionem qua est ex mortuis.* 563
℣. 12. *Non quòd jam acceperim aut jam perfectus sum : sequor autem, si quo modo comprehendam in quo & comprehensus sum à Christo Jesu.*
℣. 13. *Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Unum autem, qua quidem retro sunt obliviscens, ad ea verò qua priora, extendens me ipsum.*
℣. 14. *Ad destinatum persequor, ad bravium superna vocationis Dei in Christo Jesu.* 564
IV. ℣. 3. *Etiam rogo & te germane compar, adjuva illas, qua mecum laboraverunt in Evangelio.* 565

EX II. AD TIMOTHEUM.

II. ℣. 2. *Et qua audisti à me per multos testes, hac commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere.* 408
℣. 3. *Labora sicut bonus miles Christi Jesu.*
℣. 4. *Nemo militans Deo, implicat se negotiis sacularibus : ut ei placeat, cui se probavit.* 565
IV. ℣. 7. *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi.*
℣. 8. *In reliquo reposita est mihi corona justitia, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex.* 564

EX EPISTOLA AD TITUM.

III. ℣. 11. *Sciens quia subversus est, qui ejusmedi est, & derelinquit, cùm sit proprio judicio condemnatus.* 235

EX EPISTOLA AD HEBRÆOS.

I. ℣. 1. *Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis ; novissimè.*
℣. 2. *Diebus istis locutus est nobis in Filio...* 187
VI. ℣. 19. *Quam sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam....* 571
IX. ℣. 16. *Ubi enim testamentum est ; mors necesse est intercedat testatoris.* 299
℣. 22... *Et sine sanguinis effusione non fit remissio.* 160
℣. 28. ... *Sine peccato apparebit expectantibus se , in salutem.* 168
X. ℣. 5... *Hostiam & oblationem noluisti : corpus autem aptasti mihi.* 250
℣. 6. *Holocautomata pro peccato non tibi placuerunt.* 168
℣. 7. *Tunc dixi : Ecce venio : in capite libri scriptum est de me : ut faciam , Deus , voluntatem tuam.* 318
℣. 33. *Et in altero quidem , opprobriis , & tribulationibus spectaculum facti. ..* 556
XI. ℣. 4. *Fide plurimam hostiam Abel , quàm Caïn , obtulit Deo , per quam testimonium consecutus est esse justus , testimonium perhibente muneribus ejus Deo....* 160
℣. 37. *Lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt.... circuierunt in melotis , in pellibus caprinis.* 244. 534
XII. ℣. 1.... *Deponentes omne pondus , & circumstans nos peccatum , per patientiam curramus ad propositum nobis certamen.* 561

EX EPISTOLA B. JACOBI.

III. ℣. 4. *Ecce & naves cùm magnæ sint , & à ventis validis minentur , circumferuntur à modico gubernaculo , ubi impetus dirigentis voluerit.* 570

EX EPISTOLA B. JUDÆ.

℣. 12. *Hi sunt ..... arbores autumnales , infructuosæ, bis mortuæ.* 508

EX APOCALYPSI.

II. ℣. 17... *Vincenti dabo manna absconditum & dabo illi calculum can-*

didum : & in calculo nomen novum scriptum... 234
III. ℣. 5. *Qui vicerit sic vestietur vestimentis albis, & non delebo nomen ejus de libro vitæ.* 178
VI. ℣. 13. *Et stellæ de cælo ceciderunt super terram sicut ficus emittit grossos suos, cùm à vento magno movetur.* 495
VII. ℣. 9. ... *Amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum.* 503
IX. ℣. 9.... *Et vox alarum earum sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum.* 481
XIX. ℣. 12. .. *Habens nomen scriptum, quod nemo novit nisi ipse.* 442

Finis indicis Testimoniorum S. Scripturæ

INDEX RERUM ET VERBORUM.

A.

AARON. Summus Dei sacerdos; ad filios ejus sacerdotium pertinuit. 8. Juxta Arcam virga ejus apposita. 92
Abel à fratre invidiâ occisus Christum à Judæis occidendum significabat. 17
Abraham, Vocatus à Deo. 19. Duplex vocatio distinguenda. ibid. Quare dictus Hebræus. 339. Huic renovatur promissio de numerosa prole. 20. Videt diem Christi. ibid. Genuit Ismaël. 21. Præceptum accipit de circumcisione. ibid. Huic nascitur Isaac, futurus hæres. 22. moritur. 23
Adam. Ejus & Evæ lapsus. 16. Non omnes filii Adam à Moyse sunt enumerati. 17. Cur? 18
Ægyptus. Descriptio ejus, & deserti per quod Israëlitæ peregrinati sunt. 65
Æra. Variæ apud Judæos. 116
Æs. Pretium æris mutationibus subjacet. 279. Nummi æreorum valor quomodo inquirendus. 280
Ætas. Prima mundi ætas à creatione ad diluvium. 16. Secunda à diluvio ad vocationem Abrahæ. 18. Tertia à vocatione Abrahæ ad Exodum ex Ægypto. 20. Quarta ab Exodo ad constructionem Templi. 26. Quinta à constructione Templi ad finem captivitatis Babylonicæ. 33. Sexta à libertate donata per Cyrum ad Christum natum. 43. Novissima ætas à Christo nato ad eversionem Templi. 49
Affrica. Descriptio ejus. 64
Agnus Paschalis. Qua die legendus. In Templo mactandus quo loco, tempore & ritu comedendus. 146. Figura Christi immolandi. 45. 146. Agnus in quotidiano sacrificio. 167
Agraria lex. 250. V. Jubilæus.
Alexandrini. V. Schisma.
Altare. Altare æneum in Tabernaculo. 91. Dimensio altaris in Templo. 96. In eo mactabantur victimæ, sed igne consumebantur. ibid. Ad illud gradibus ascendere non licebat. ibid. In eo ignis pepetuus alendus.

NNnn iij

91. 97. Altaris aurei situs in Tabernaculo. 94. In Templo. 95
Amphora. Figura ejus & capacitas. 273
Anima. Hanc immortalem esse fuit Judæorum fides. 272
Animalia. Eorum genera varia distincta a Judæis. 458. Animalium, quorum in scripturis mentio fit, nomina & proprietates. 460. De quadrupedibus oviparis. 470. De animalibus insectis. 480. De animalibus aquaticis. 483. De animalibus dubiis vel fabulosis. 485
Annus. Annorum initium quadruplex. 114. Multiplex annus apud Judæos. *ibid.* Annus sabbatarius. 115. 143. Annus Jubilæus. *ibid.* Judæorum religio circa annorum initium. 110
Apostolus. Origo hujus nominis. 262. 288
Aquila. Tres aquilæ species. 473. 474.
Arca Noë. Figura Ecclesiæ. 18. Ubi constructa. 60. Ubi requievit *ibid.*
Arca fœderis. Figura ejus. 91. Locus ejus Sanctum sanctorum. *ibid.* & 95. Juxta illam Aaronis virga, & urna in qua erat manna apposita. 92 Postquam septies circumlata est, cadunt muri ac turres urbis Jericho. 30. *Vocatur à Psalmista scabellum pedum Domini.* 220. Cherubim huic adhærentia quadriformia erant. *ibid.*
Archelaus. Regnat. 49. In exilium mittitur. *ibid.* & 84
Archisynagogus. Unde sic dictus. 183
Argentum. In eo duodecim puritatis gradus, seu denarii notantur. 279
Arioli. Variis nominibus vocabantur. 444
Aromata. Quorum mentio fit in Scriptura. 542. & *seqq.*
Ars. Artes non ignoravere Judæi. 270. Divites & nobiles artem aliquam profitebantur. *ibid.*
As. Vilis nummus. 280. Quomodo dividatur. 274. Pondus Assis. 281
Asia. Limites ejus. 61. Ab initio nobilis. 55. Patriarcharum sedes. 60
Asphaltites Lacus. Ubi situs. 74. Mare mortuum & mare salis dicitur. *ibid.*
Astronomia. Astronomiæ imperiti Judæi. 108. Astronomiæ principia. 107. 111
Assamonæi. V. *Macchabæi.*
Atrium. Multiplex juxta Tabernaculum & Templum. 90. & 96. Atrium Israëlis ullâ immunditie pollutum attingere nefas erat. 96
Aves. De quibus disseritur in Scriptura. Aves mundæ. 471. Aves immundæ. 473
Augurium. Species Idololatriæ. 445

Augustus. Finem bellis civilibus imponit. 47. Herodis testamentum confirmat. 48. Edictum ejus ut describeretur universus orbis. *ibid.* Moritur. 49. Hujus decretum in gratiam Judæorum. 106
Aurum. In auro viginti quatuor puritatis gradus seu caractæ distinguuntur. 278. Auri ratio ad argentum non semper, nec ubique eadem. 279. Varia auri nomina in Scripturis. 530
Azyma. Lex Azymorum. 146. Quot essent ex lege dies Azymorum. *ibid.* Quæ esset prima. 147. Primitiæ Messis oblatæ post magnam diem Azymorum. 147

B.

BALAAM. Vaticinatur de Messia ut stella orituro. 29
Baptismus. Rituum ejus origo. 12
Bdellium. Quid sit? 58
Behemot. Descriptio ejus. 484
Benedictiones. Quot quisque Judæus teneatur recitare in die. 218
Benjamin Tribus ferro fere absumpta. 30
Biblia. Judæorum religio erga Biblia. 112. 358. Bibliorum divisio. 299 & seqq. V. *Scriptura. S. Lex.*
Bissextus. Quid? 112
Boos. V. *Columnæ.*
Butyrum. Quid *butyri* nomine intelligendum sit. 540

C.

CABALA. In quo differat à massora. 365. Cabala multiplex. *ibid.* Cabala practica. 366. Cabalistarum ineptiæ. *ibid.*
Calceamenta. V. *Sandalia.*
Calvarius. Unde mons ille nomen habuit. 86
Candelabrum aureum. 92. 95
Canonici libri. V. *Libri.*
Canticum Canticorum. Legere ante annum trigesimum non licebat Judæis. 310.
Captivitas. Initium lxx. annorum captivitatis Babylonicæ. 41. Finis ejus. 43. Captivitatis Principes. 225
Caracta. Vulgò *carats.* Quid sit. 278
Carmelus. In hoc monte ara sine simulacro & templo. 74
Castra Levitarum & aliarum tribuum quadrata erant. 90. 93. Dispositio tribuum in castris. *ibid.* Vexilla tribuum quæ castris præerant. *ibid.*
Cedron. Unde torrens ille sic dictus. 86

Cete. Varia sunt; alia majora, alia minora.
Chanaam. V. *Terra promissionis.*
Cherubim Nominis origo. 21. 584
Christus. V. *Messias.*
Cibus. Consuetudines circa cibum & potum. 268. 269. De re cibaria. 538. & *seqq.*
Circumcisio. Hac distinguebantur Hebræi à cæteris Gentibus. 4. Signum fœderis inter Deum & Hebræos. *ibid.* Circumcisione quilque fiebat de Populo Dei. 246. Omissa per quadraginta annos peregrinationis in deserto. 6. Repetita à Josue priusquàm Populus Pascha comederet in Terra Chanaam. *ibid.* Octavus dies circumcisioni destinatus. 7. Post mortem Christi vim suam perdidit. 5. Judæos adducentes præputium culpat Apostolus. *ibid* Hieronymi interpretatio allegorica. *ibid.*
Concilia Gentis Hebraïcæ diversa. 228. Fiebant clangore tubarum. *ibid.*
Columba. Symbolum integritatis & munditiei. 471. Erat Assyriis pro symbolo vexillorum. *ibid.* Docilis & homini amica. *ibid.* Stercus columbæ quid? 472
Columnæ Jachim & Boos in introitu Templi. 96
Comam in rotundum non tondent Judæi. 266
Commentarii. V. *Scriptura.*
Concordia seu *harmonia* variorum Librorum S. Scripturæ. 416. & *seqq.*
Concordiarum Evangelicarum autores varii. 429
Concordantiæ. Harum authores. 415
Congius. Capacitas ejus. 273. 286
Corpus totum lavare tenebantur Judæi. 268
Crucifixio non usitata apud Judæos. 240. Christus Romano non Judaïco more cruci affixus. 241
Cupiditas. Adversatur societati. 249. Legibus Hebræorum coercebatur. 250

D.

DÆMON. Certum est nonnulla patrasse Dæmones quæ ordinarias naturæ vires superant. 438. Plurima prænuntiabant quæ habuerunt exitum. 438. 439
Daniel. Sagacitate commendatus. 42. A Judæis eximitur è numero Prophetarum. 315
David. Ab eo Goliath interfectus est. 32. Huic renovata promissio de futuro orbis redemptore. *ibid.* Moritur. *ibid.*
Decalogus summam Legis continet. 247. Præcepta utriusque Tabulæ. 248

Decapolis. Unde sic dicta. 82
Decima. Unde numeratur annus decimandi pecoris, & plantationis arborum. 114. 172. Decimarum genus quadruplex. 172. Decimæ Hierosolymam ad Templum delatæ. *ibid.* Redimi poterant decimæ. *ibid.* Ratio decimandi pecoris. 173
Dedicatio. V. *Templum*.
Demersio supplicii genus. 244
Denarius. Unde nomen habeat? 275. Valor ejus. *ibid.* Non semper ejusdem ponderis. *ibid.* Denarius seu puritas argenti, quid? 279
Deus. Existentia Dei probatur. 14. Hebræorum Rex & Imperator. 93. Varia Dei nomina usitata in Scripturis. 441. & *seqq.* Judæorum Religio circa nomen tetragrammatum. 441
Deuteronomium. Summa totius libri. 302. Author. *ibid.* Quid sentiendum de octo ultimis versiculis. *ibid.* & 321
Dies. Diei antiqua divisio. 103. In unaquaque die distinguebatur duplex vespera. 104. Dies angariarum. 117
Divinatio. Species Idololatriæ. 444
Domus. Usus circa domorum ædificationem. 266. Tecta erant plana. 87. 266. Domus procerum peristylio ornabantur. 88. 266. Domus non conducebantur in urbe Jerusalem, sed patebant advenis. 87. 267. Clave non obserabantur. 267. Quomodo in postibus ædium verba legis inscriberent. *ibid.*
Drachma quid? 275. 276

E.

E*CCLESIA*. Authoritas ejus circa Scripturam. 33●
Editiones Scripturæ. Traditio de præcepto scribendi sibi librum Legis. 392. Varii Textus Hebræi codices. 393. Editiones versionis LXX senum. 394. Vulgatæ latinæ. 398. Polyglottorum. 394. 398. & *seqq.*
Ephod. Vestimentum proprium summo Sacerdoti. 180. Eo indutus perfecta cognitione veritatis donabatur à Deo. 180. 181
Esau. Nascitur. 22. Vendit primogenita. 23. Fratri rèconciliatur. *ibid.*
Essenii. V. *Secta*.
Ethnarcha quis? 84
Evangelium. Pars Scripturarum sanctissima. 594. Quotidie legendum. 595
Europa. Limites. 55. Insulæ. *ibid.*
Excelsa. V. *Sacrificia*.
Excommunicatio. Quid? 236. Pro excommunicatis habebantur Ethnici, Samaritani, &c. *ibid.* Excommunicatio pœna Ecclesiastica & civilis.

OOoo

ibid. Status hominis excommunicati. 236. 237. Tres excommunicationis species. 237. 238

Expiatio. Expiationis festum etiam *Jejunium* dictum. 150. Hac die summus sacerdos intrabat in sanctum sanctorum. *ibid.* Sacrificium hac die oblatum. 151. Hac die decimi mensis Tisri reparatæ à Moyse Tabulæ quas confregerat iratus. 151

F.

FERMENTUM ab altari amovendum. 149. 165. Fermento purgandæ domus in festo Paschatis. 146

Ferta multiplicis erant generis. 165. Quomodo fierent. *ibid.* Quomodo coquerentur. *ibid.*

Festa. Eorum genus triplex. 143. Festa majora celebranda Hierosolymis in Templo. 144. Festi cujusque celebrandi ritus. 144. & *seqq.*

Figura. V. *Typus.*

Fimbria. Fimbrias per quatuor angulos palliorum ponebant Judæi. 264. Usus hodiernus circa fimbrias. *ibid.*

Fluvius. Fluvii terræ Israël. 73

Funus. Usus Judæorum circa funera defunctorum. 271

Furtum. Furti pœna. 250

G.

GABAONITÆ. A Josue addicti ut ligna & aquas in ministerium Templi & altaris comportarent. 183

Galilæa. Duplex. 80. Galilæa Gentium. 82

Gemmæ. V. *Lapides.*

Gemara quid? 259

Genealogia. Duplex, legalis & naturalis. 263. Genealogiarum libri quâ cura servati. *ibid.*

Genezareth lacus unde nomen habeat. 83

Genesis. Primus Bibliorum liber; unde sic inscriptus. 303

Gigantes, incolæ terræ Israël. 74

Græcia. Pars Europæ. Populi in ea celebres. 55

H.

HEBDOMAS. Hebdomadum diversæ species. 106. Dicebantur etiam *Sabbatum.* *ibid.* & 216

Lingua Hebræa. Omnium antiquissima. 338. 339. Unde dicta Hebræa.

339. Aliarum linguarum mater. 341. Maximam mutationem subiit in captivitate Babylonica. *ibid.* Quando defierit esse vernacula. 342. Hujus idiotismi sive proprietates. 350. Veteris Testamenti libri plerique primùm Hebraicè scripti. 338. Ipsi caracteres in captivitate mutati. 342. Alphabetum Hebraicum. 348. Puncta vocalia quando & à quibus inventa. 344. Unde versionum Textus Hebraici tanta diversitas. 349. Correctiones scribarum, quid? 352

Hebræi. Eorum origo. 2. Nomina varia. 3. Circumcisione ab aliis distincti. 4. Divisio in Tribus & familias. 7. Hebræi nati, Hebræi facti, seu, proselyti. 9. V. *Proselyti. Israëlitæ. Judæi.*

Heli judicavit Populum Dei. 32. Moritur fracta cervice. *ibid.*

Hellenistæ. Unde dicti. 204. 373. Dissidia inter Hellenistas & Hebræos. 205

Herodes. Huic Galilæa curanda committitur. 47. Rex Judæorum appellatus. *ibid.* Proprium filium suffocari jubet. *ibid.* In regno confirmatur ab Augusto. 48. Templum instaurat. *ibid.* Moritur. *ibid.* & 84. Progenies ejus omnis eversa. 52

Herodiani. V. *Secta.*

Hevilath seu *Cavilath.* Duplex hujus nominis origo. 57. 58

Hippopotamus. Descriptio ejus. 484

Hircus emissarius. Unde dictus. 151. Figura Christi. *ibid.*

Holocaustum. Species sacrificii. 167. Unde dictum. 167. 168

J.

JACHIM V. *Columnæ.*

Jacob. Duodecim filiorum pater. 2. Colluctatur cum fratre in utero matris. 22. Subripuit fratri patris benedictionem. 23. Fugit ad Laban. *ibid.* Liam & Rachelem in uxores accepit. *ibid.* Unde dictus Israël. *ibid.* Descendit in Ægyptum cum tota familia. 24. Moritur, priùs edens vaticinium de Messia orituro. *ibid.* V. *Israel.*

Idola. Dicuntur *vanitas* & *falsitas.* 82. Nomina Idolorum quorum fit mentio in Scriptura. 446 & *seqq.*

Idololatria. Hebræi Idololatriæ dediti iram Dei in se concitant. 30. 31. Origo Idololatriæ. 432. & *seqq.* Ex ambitione principum & errore vulgi orta est. 433. 434. Quo tempore homines à vero Deo deficientes ad falsos declinaverint. 440. Triplex Idololatriæ species. 444

Idumæi. Ab Hircano devicti Judaïcos ritus admittunt. 79. Idumæa unde sic dicta. *ibid.* Idumææ descriptio. 85.

Jericho. Muri ejus ac turres sponte cadunt. 30

Jejunium. Quomodo observatum à Judæis. 218. Quænam vetita in solemnibus jejuniis. 219. V. *Expiatio.*

Jerusalem. Descriptio ejus. 85. Fundata in quatuor montibus. *ibid.* A Davide condita in monte Sion. 78. Dicta *urbs sancta.* *ibid.* Hujus restituendæ veniam obtinet Nehemias. 44. In ea non conducebantur domus, sed singulæ advenis patebant. 87. 267. Nec clave obserabantur. 267. Tecta earum plana. 87. 266. Procerum domus peristylio ornatæ. 88. 266. Jerusalem caput terræ Israël. 72. Caput Religionis. 78. In confinio trium partium orbis tunc noti posita. 72. Ejus & Templi eversio à Romanis Imperatoribus. 52. Orbis plagas, seu climata, Scriptura assignat comparatione urbis Jerusalem. 87. Non capiebat Christum occidi extra Jerusalem. 166

Jesus-Christus. Nascitur. 49. Hominibus se conspicuum præbet. 50. Præcepta ejus & exempla. *ibid.* Moritur. *ibid.* Resurgit; cælos ingreditur. 51. Omni religionis Judaicæ cultu adumbratus. 17. Inde divinitas ejus probatur. 16

Incolæ Terræ Israël. 74

Insecta. Insectarum, de quibus loquitur Scriptura, nomina & proprietates. 480

Joannes-Baptista. Nascitur. 48. Ortus ejus miraculis insignitus. *ibid.* Cœpit prædicare. 49. Baptisat Christum. 50

Job. Patria ejus. 66. 308. Videtur natus ex posteris Nachor fratris Abraham. 309. Ab Hebræis plerisque creditur in rerum natura non fuisse. 308. Auctor libri ejus ignoratur. *ibid.*

Jonas. Quo tempore prophetaverit. 36. Mittitur Niniven. 37. A nautis projicitur in mare. *ibid.* Excipitur ventre ceti, & post tres dies ejicitur in littus. 38. Typus manifestus Christi. *ibid.*

Jordanis. Unde nomen acceperit. 73. In terra Israël penè unicus. *ibid.* Fontes & cursus ejus. *ibid.* Nomen amittit in lacu Asphaltite. 74

Joseph. Nascitur. Venditur in Ægyptum, & in ea re figura Christi. 23. Conjicitur in carcerem, unde in aulam Pharaonis advocatur. 24. Somnia interpretatur. *ibid.* A fratribus agnitus patrem cum tota familia accersit in Ægyptum. *ibid.* Moritur. *ibid.*

Josue. Inter exploratores missus, populum contra exploratorum testimonium confirmat. 28. Solus cum Caleb Terram promissam ingreditur. 29. Præficitur Israëli. *ibid.* Urbes plurimas uno impetu capit. 30. Terram per duodecim Tribus partitur, moritur. *ibid.* Quid sentiendum de autore libri *Josuë.* 321

Isaac. Nascitur ex patre Centenario & matre Nonagenaria. 222. Ex eo oriunda benedicta proles. 2. Isaac figura Christi oblatus tantùm

non mactatus. 22. Rebeccam ducit uxorem. 22. Moritur. 24
Ismaël. Nascitur Abraham ex ancilla. 21. Non fuit heres. *ibid.* Circumciditur. *ibid.* Cum matre expellitur. 22
Israel. Hoc nomen accepit Jacob. 3. 23. Inde posteri dicti Israëlitæ. 3. Regnum Juda, Regnum Israël. 33. Finis regni Israël. 39. V. *Israëlitæ. Terra promissa. Castra.*
Israelitæ. Unde dicti. 3. 23. Descendunt in Ægyptum. 24. Duram experiuntur servitutem. *ibid.* Duce Moyse liberantur. 25. Ingressi eremum aquæ penuriâ laborant. 26. Mannâ pascuntur. *ibid.* Legem accipiunt in monte Sinaï. 27. 65. Territi ab exploratoribus in Ægyptum regressum parant. 28. Quadraginta annis peregrinantur in Deserto. *ibid.* & 66. Terram promissam ingrediuntur duce Josuë. 29. Idola colunt. 30. Vincuntur ab hostibus. 30. 31. Judices Israëlis. 31. 32. Regem postulant. 32. Respublica Israëlitarum primo Theocratia fuit. 220. Nata & formata in monte Sinaï. 222. Dein fuit Aristocratia. 222. Postea Monarchia facta est. 224. Israëlitæ desierunt esse populus, extorres facti. 224. V. *Judæi.*
Iter Sabbati. V. *Sabbatum.*
Ithamar. Posteri ejus. 8
Iturea. Errant qui in Peræa collocant Ituræos. 81. Adjuncta fuit Tetrarchiæ Philippi. 84
Jubilæus annus. 114. 115. Unde dictus. 115. 462. Solemnis & festivus apud Judæos. 115. & 143. Quomodo & quo tempore fieret servorum manumissio. 143. Judæi tempora numerabant Jubilæis. 116
Juda seu Tribus Juda; Dux belli mortuo Josue. 30
Judas Galilæus. V. *Secta.*
Judæa. Hanc procurabat Pilatus cùm Joannes-Baptista cœpit prædicare. 49. 85. Provincia Imperii Romani facta. 85. 224. V. *Palæstina, Terra promissa.*
Judæi. Unde dicti. 3. Quo nomine distinguerentur à cæteris Gentibus. 4. Captivi per annos septuaginta. 41. Eis benignum se præbuit Cyrus. 43. Soluti captivitate redeunt Jerosolymam duce Zorobabele. *ibid.* Per annos ducentos subditi Persis. 44. Ab Antiocho vexati. 45. Mathatias filios hortatur ad tuendam libertatem. 45. Unde dicti Machabæi. *ibid.* Penes hos fuit regimen Judæorum. 45. 46. Judæi facti Romanorum tributarii. 46. Spolia eorum in templo Pacis à Vespasiano congesta. 52. Quot perierint in obsidione Jerosolymitana. 53. Pastoritiam vitam egere Principes Judæi. 270. Divites & nobiles artem aliquam profitebantur. *ibid.* Discrimen inter veteres Judæos & Christianos. 209. Eorum opinio de diebus Messiæ. 212
Judices. Varius erat eorum numerus pro ut variabantur judicia. 229. 230.

Judicum numerus impar. 229. Regulæ ab iis servandæ. 233. Quomodo apud ipsos res perageretur. 234. Tam judices quàm testes condemnatorum capiti manus imponebant. 234. Formula qua reus adjurabatur ut rem de qua quærebatur proferret. 235. Tres Scribæ judicum sententias scribebant. 235. V. *Tribunal.*

Juramentum. Abstinebant Judæi Dei nomine in Juramentis. 112. Juramenta per creaturas impunè violari posse opinabantur. *ibid.*

K.

K*ALENDARIUM* Judaïcum, & in eo multa notatu digna. 117. & *seqq.*

Kalendæ. Prima dies cujusque mensis apud Latinos. 108

Karrai unde dicti. Judæis infensi, & ipsis Judæi. 205. Unde orta eorum divisio. *ibid.*

L.

L*ANA* variis nominibus appellabatur prout diversimodè tincta. 536

Lapidatio supplicii genus. 241. Quo modo exigeretur. *ibid.* Locus lapidationis. 242. Loca. V. *T.* Ubi de lapidatione agitur. *ibid.*

Lapides pretiosi. De duodecim lapidibus pretiosis pectoralis fasciæ summi Pontificis. 510. & *seqq.* Apocalypseos. 519

Leo. Septem ejus nomina in fonte Hebræo. 464. Terribilia in eo notata in Scripturis. *ibid.* Proprietates ejus. *ibid.*

Levi. Filii Levi soli Deo vacabant; in tres cognationes divisi. 8. & 174

Leviathan. Descriptio ejus. 484

Levitæ. Nullam possederunt terram. 75. & 174. Decimis alebantur. *ibid.* Decimas ipsi Sacerdotibus pendebant. 174. In cæteris portionibus habebant urbes sibi assignatas. 76. Quoties movebantur castra cuique Levitæ assignatum erat quas partes Tabernaculi portaret. 92. Quibus ritibus consecrandi. 174. Quâ ætate idonei obeundis officiis suis. 175. Variæ Levitarum classes. *ibid.* Eorum numerus ætate Davidis Regis. *ibid.* Cum omnibus jus connubii habebant. 263. Levitarum ministri. V. *Gabaonitæ.*

Lex. Legem accipiunt Judæi. 27. 65. Lex non legebatur nisi Hebraicè. 184. 215. Lex Moysis ulcus tegebat, non sanabat. 245. Zelus Judæorum adversùs Legis divinæ violatores. 243. Variis temporibus varias Leges posuit Deus. 245. Leges Noë positæ. *ibid.* Testimonium Maïmonidis de Legibus positis Adamo, Noë, Abraham, & cæteris Pa-

triarchis. 246. Leges à Deo datæ Israëlitis numero non paucæ. 247. Decalogus. *ibid.* Leges variæ civiles. 250. & *seqq.* Leges Judæorum allegoricæ. 245. 252. Lex Agraria. V. *Jubilæus.* Lex Oralis sive Traditio. 253. 254. Testimonium Maimonidis de Lege Orali. 254. & *seqq.* In quo potissimum posita lex oralis. 255. Dubia circa Legem quomodo solvenda. 257. Legis oralis autor Rabbi Juda. 258. Singuli Judæi tenebantur sibi scribere librum Legis. 392. V. *Talmud.*

Libamentum quid. 165. Semper adjiciebatur sacrificiis. *ibid.* V. *Ferta.*

Liber Forma librorum apud antiquos. 213. Unde liber dictus volumen. 214. Forma librorum quibus utuntur in Synagogis : sine punctis leguntur. *ibid.* Quâ curâ scribantur. *ibid.* Vel in unica littera error totum librum profanum reddit. *ibid.* Judæorum Religio circa librum Legis. *ibid.* & 215. Distinctio in *Paraschas* 215. & 316. In *Petuchot.* 316. In *Sethumoth.* 316. Paraschis respondent Haftaræ. 317

Libri Canonici. Quot apud Judæos. 314. Divisio eorum. 315. & *seqq.* Authores. 320 & *seqq.* Quo tempore scripti. *ibid.* Non omnes eâdem linguâ. 328. Unde cuique libro sua autoritas. 332. Authoritas Ecclesiæ circa Libros Canonicos. 330. Triplex ordo librorum Sacrorum. 333. Enumerantur singuli cujusque ordinis. 334. Quo tempore conditus Canon librorum Sacrorum. 335. Libri Apocryphi. 337

Libra in quo differat libra Romana a Parisiensi. 274

Lictores Eorum munus. 243

Linum multiplex. 499

Lites. Quomodo peragebantur apud judices. 234. Tres Scribæ sententias judicum scribebant. 235

Litteræ. Litteras in Græciam ex Phœnicia primus Cadmus intulit. 72. 341. Græcæ litteræ ab Hebræis facile deducuntur. *ibid.* & 349. In quo differant. *ibid.* Caracteres Hebraïci immutati tempore captivitatis. 342. Caracteres Samaritani antiquiores. 343. Veterum versionum diversitas ab hodiernis fontibus petenda ex similitudine litterarum Hebraïcarum. 349. Alphabetum Hebraïcum & Græcum. 349

Locustæ. Earum varia genera & nomina. 480. Inter illas plures mundæ sunt, quibus in Oriente plerique populi vescuntur. 481

Loth Sodomam se recipit. 20. Abductus captivus liberatur ab Abraham. *ibid.* E peritura Sodoma educitur. 21. Pater Moab & Ammon. *ibid.*

Luctus. Quomodo se gererent Judæi occasione mortis vel cujusque rei luctuosæ. 272

Luna. Lunæ cursus in quo differat à cursu solis. 107. Menstrua tempora

lunæ circuitu describebant Judæi. *ibid.* Initium mensium à prima lunæ phasi, seu visione, sumebant. 108. Vocatur Neomenia. *ibid.* & *seqq.* Duplex lunæ mensis. 109
Lupus. Animal rapax. 465

M.

MACHABÆI. V. *Judæi.*
Magistratus. V. *Judices.*
Malum. Quo sensu non est malum in civitate quod non fecerit Dominus. 547
Manna usi sunt Israëlitæ in Deserto per annos quadraginta. 26. Origo hujus nominis. *ibid.* & 538. & *seqq.* Urna in qua Manna juxta Arcam apposita. 92
Mare æneum. Situs ejus in Templo. 97. Quæ fuerit ejus forma. 289. *Mare Galilæa.* V. *Genezareth.* *Mare mortuum.* V. *Asphaltites.* Hebræi nomen maris tribuunt cuique loco ubi est aquæ copia. 73
Margarita. 521
Massora quid 2. 360. Massoretarum diligentia. 361. A Massoretis puncta inventa. *ibid.* Præcipuæ Massoræ partes. 362
Mel. Cautum erat ne quid Mellis altari superponeretur. 165
Melchisedech. Abraham revertenti à cæde Codorlahomor benedicit, & ab eo decimas recipit. In ea re typus Christi. 20
Mensa. Usus Hebræorum circa mensam & comestionem. 268
Mensa Panum Propositionis. Situs ejus in Tabernaculo & Templo. 92. 96
Mensis. Juxta lunæ cursum menses primùm distributi. 107. Initium mensium apud Judæos quà religione observatum & annunciatum. 108. 109. Quid mensis Periodici, & Mensis Synodici nomine intelligendum. 109. Mensium nomina apud Judæos. 110. 111. Quis primus Mensis anni Ecclesiastici. 113. Mensis Embolimæus. *ibid.*
Mensura. Discrimen inter Mensuras Romanas & Parisienses. 284. Aliâ etiam viâ scrutari potest. 285. Mensuræ cavæ Romanorum, Græcorum, & Hebræorum. 286. 290. Hebræarum reductio difficilis ad Romanas & Græcas. 287. Mensuræ longæ Romanorum, Græcorum & Hebræorum. 292. 293
Mercatura. Ab ea Judæi alieni. 270
Messias. Origo hujus nominis. 3. 16. 585. Omnibus quæ Patriarchis & Hebræis contigerunt adumbratus. 16. 299. Duos distinguunt Judæi. 212. Eorum opinio de temporibus Messiæ. *ibid.* Quem futurum cogitabant Judæi carnales. *ibid.* V. *Jesus Christus.*

Messis. Primitiæ Messis offerebantur post magnam diem azymorum. 147. Ex quo frumenti genere. *ibid.* Falx non poterat mitti in Messem ante hanc oblationem. 148. Ab hac die dies Pentecostes numerati. *ibid.*
Metallum. Metalla de quibus mentio fit in Scriptura. 530. Discrimen inter Auricalchum & Oricalchum. 531
Metempsycosis credita à Pharisæis. 213
Mina. Quale pondus. 275. Mina aut Mna Hebræorum. *ibid.* Mina Attica. 276
Mischna volumen magnitudine parvum, quo tempore scriptum. 252
Molendi ratio apud Judæos. 270. 540
Mons. Urbs Jerusalem in quatuor montibus. 85. Palæstinæ Montes. 74. Lex data in Monte Sinaï. 27. In excelsis & Montibus Dæmoniorum sacra fiebant. 435. Mons Garizim in quo Templum extructum à Sannabalat. 100
Moria. In hoc monte Abraham paratus fuit immolare filium Isaac. 22. 85. In eo postea Templum ædificatum. 95. Everso Templo Salomonis, aliud in eodem monte ædificavit Zorobabel. 99
Morbi. Homo innocens morbis non fuisset obnoxius. 546. Morbos plerumque immisit Deus quibus peccata coercerentur. 547. Morbi de quibus mentio fit in Scriptura. 549
Mortui. Judæorum fides de mortuis. 213. 272
Moyses. Natus occultatur à parentibus suis. 25. Circumciditur. 5. & 401. Ex aquis eductus educatur in aula Regia. 25. Jussus est à Deo populum liberare. *ibid.* Murmur populi in Moysen. 26. Petram virgâ percutit. *ibid.* Soceri consilio ordines populi distribuit. 27. Cum Deo colloquitur, legem accipit. *ibid.* Exploratores mittit. 28. Moritur in deserto conspectâ eminùs Terrâ promissâ. 29
Mulieres. In Synagogis & in Templo à consortio hominum remotæ. 97. & 100. Mulierem testem esse non licebat. 249
Muli. Cœperunt in usu esse circa tempora Davidis. 461. Ana mulorum inventor secundùm Hebræos. *ibid.*
Mundus per Verbum & propter Verbum conditus. 16. Ipsi ethnici mundum incepisse fatentur. 15. Quâ anni tempestate mundus conditus. 110
Musca. Earum septem species enumerantur. 481

N.

NATHINÆI. V. *Gabaonitæ.*
Nazaræi. Sanctioris vitæ genere diversi à populo. 184. Leges Nazaræorum. *ibid.* Nazaræi nati, Nazaræi votivi. *ibid.* Votivi ad tempus consecrabantur. *ibid.* Nazaræatûs votum non conceperat Paulus. (Act. 21.) 185. Nazaræorum secta. 198. Christiani per despectum dicti Nazaræi. *ibid.*
Neomenia. Quàm religiosè observata. 108. 109. 144
Nero. Claudium excipit, Christianos multùm exagitat. Omnibus exosus se interimit. 52
Nitrum. Res apta sordibus abstergendis. 532
Noë. Arca Noë Ecclesiæ typus. 18. A tribus filiis Noë orti omnes populi. *ibid.*
Nomen. Dum circumcidebatur puer, nomen ei imponebatur. 261. Quædam notanda circa nominis impositionem. *ibid.*
Nox in quatuor partes divisa apud Judæos. 104
Numen. V. *Idola. Idololatra.*
Nummi. Prodest non ignorare quæ fuerit species nummorum apud Græcos & Romanos. 273. Nummi & pondera primis temporibus non distinguendi. 275. Nummi Attici. Nummi Hebræi. 276. Quâ viâ veteres nummi cum nostratibus componantur. 277. 278. Caracta quid? 278. Denarius quid? 279. Nummi ærei. 280. Pondus nummorum aureorum & argenteorum quorum in Europa frequens usus. 281. 282.
Nuptiæ. Quomodo contrahantur. 262. Leges circa nuptias & pueperas. 251. 262

O.

OBLATIO. Discrimen inter oblationem & sacrificium. 165. 170. Oblationum genus multiplex. 171
Octavianus. V. *Augustus.*
Odium Judæorum in reliquos homines. 212
Omer, primitiæ Messis. 147. V. *Messis.*
Onager Asinus silvestris. 466
Onocentaurus, Animal mixtum ex homine & Asino. 488
Oraculum. Consulebatur Deus per Oraculum. 189. Eo nominè appellabatur pars illa Templi in qua Arca. 95. 189
Oralis Lex. V. *Lex. Traditio.*

Oratio. V. *Synagoga.*
Orichalchi & aurichalchi differentia. 531
Ozee. Figura Christi. 419. Vaticinium à se editum de ruina regni Israël impletum vidit. *ibid.*

P.

PALÆSTINA. Unde dicta. 72. Limites ejus. 67. Idonea unde verbum Domini exiret in orbem Terrarum. 70. Nomina varia. 72. Incolæ ejus. 73. Montes, lacus, flumina, Torrentes. 73. 74. Partitio in duodecim Tribus. 73. Diversi Principes. 78. Descriptio ejus. *ibid.* & *seqq.* V. *Terra promissa.*
Palma mensura. Discrimen inter Palmam & Palmum. 292
Palma arbor. Descriptio ejus. 502. 503
Panes propositionis. Quadrati erant. 92. Unde dicti. *ibid.* Inter eos dispositi calami aurei fissi. *ibid.* Singulis Sabbatis renovandi. *ibid.*
Paradisus terrestris. In eo Adamus & Eva collocati. 16. Situs ejus. 56. & *seqq.*
Paraphrasis. Paraphrasium Chaldaïcarum origo. 386. Triplices distinguuntur à Judæis. *ibid.* Earum varii auctores. 386. 387
Parasceve. 105
Pardus. Animal Leoni simile. 464
Pascha. Origo nominis. 145. 585. Quo tempore, quo ritu hoc festum celebrabant Judæi. 145. & *seqq.* Dies celeberrima. 146. Qui legitimè impediti non potuerant primo mense celebrare Pascha, id facere tenebantur altero. 148. Incircumcisus aut pollutus non impunè Pascha comedisset. *ibid.* Nos christiani Pascha celebramus die Dominica post decimam quartam diem Lunæ, quam diem præcedit æquinoctium vernum. 598
Patriarchæ Inter personas sacras censendi. 187
Peccata. Agnoscunt Judæi peccatum originis. 211. Peccata duplicis generis. 213. Canones pœnitentiales Judæorum. 212. Confessio Peccatorum necessaria. 213. Sacrificium pro peccato. 168. 213
Pecunia. V. *Nummi.*
Pentateuchus. Origo nominis. 300. Dicitur etiam Lex, cur? *ibid.* Autor. 302. 320. Quid sentiendum de ultimis octo versiculis. 302. 320. Solum Pentateuchum inter libros Sacros admittunt Samaritani. 204. 385. V. *Versio.*
Pentecoste. Quo tempore celebratum sit Festum Pentecostes. 149. Hoc vocat Josephus *conclusionem.* *ibid.* Christianorum Pentecoste. *ibid.* Lex data in monte Sinaï die Pentecostes. 149. Sine octava Pentecoste

celebrabatur. *ibid.* Placentæ ex novis frugibus & fermentatæ offerebantur. *ibid.*
Pes Parisiensis major Romano. 285
Petri & *Pauli* Martyrium. 52
Philacteria, quomodo Judæi dilatarent Phylacteria. 265
Piscina probatica. Unde dicta. 86
Plumarium opus. 533
Piscis. Nullum animal fecundius pisce. 459. Distinctio in pisces mundos & immundos. *ibid.* Pisces de quibus fit mentio in Scripturis. 483
Planta. Seminis nomine intelligitur principium illud quo planta ex planta nascitur. 488. Enumerantur simul & exponuntur diversæ plantarum species de quibus in sacro Codice fit mentio. 489. & *seqq.*
Pœnæ. Corporeæ variæ. 239. & *seqq.* Sontes virgis cædebantur, sed non ultra quadraginta ictus. *ibid.* Quomodo fieret flagellatio. *ibid.* Pœnæ capitales quadruplices. 240. Crucifixio non erat in usu apud Judæos. *ibid.* Pœnæ non capitales. 244
Polymita vestis. 533. 534
Pondus. V. *Nummi.*
Potus. V. *Cibus.*
Preces Judæorum variis nominibus distinctæ. 218. Bis quotidie fundendæ. *ibid.* Preces pro mortuis. 213. 272
Primitiæ. Omnes Deo debebantur, tam de animalibus quam de fructibus. 171. 172. Ante primitias oblatas omnia immunda. 172. Etiam de Massa fermentata primitiæ debebantur. *ibid.* De hominibus & animalibus immundis primitiæ redimebantur. 171
Prophetæ. Eorum successio. 188. & *seqq.* Eorum autoritas. 190. Verbis eorum sæpè duplex subest sensus. 312. Prophetæ majores & minores. *ibid.* Daniel non annumeratur Prophetis. 315
Propitiatorium unde dictum. 91
Proselyti. Duplex Proselytorum genus. 10. Proselyti domicilii. *ibid.* Proselyti justitiæ. 11. Quomodo admitterentur. *ibid.*
Psalmi. Divisio eorum apud Judæos, Græcos & Latinos. 316. Non possunt aliæ orationes excogitari veniæ obtinendæ, auxilio impetrando magis idoneæ quàm psalmi. 595. Mos Ecclesiæ fuit à primis temporibus Psalterium integrum hebdomadibus singulis vocitare. 596
Puncta vocalia. Olim sine punctis legebatur textus Hebraïcus. 344 345. Quando & à quibus excogitata. 345. & *seqq.*
Pytho. Pythonissa. 439. 444

Q.

QUADRUPEDES. Earum variæ species simul & proprietates recensentur. 460. & *seqq.* De quadrupedibus oviparis. 470

R.

RABBINI. Unde dicti. 191. In quo differant Rabban & Rabbi. *ibid.* Rabbinus omnibus præferendus. 192. Circa quæ occupabantur Rabbini. 193. Manibus laborabant. 194. Discipulus fiebat consors alicujus Rabbi per manuum impositionem. 194. Primas cathedras ambibant. *ibid.* Socii & consortes considebant scamnis. *ibid.*

Rationale. Vestis propria summo Sacerdoti. 180. In eo erant duodecim lapides pretiosi. *ibid.* Præterea *Urim* & *Thumim. ibid.* Recensentur & exponuntur nomina duodecim lapidum pretiosorum. 510. & *seqq.*

Rebecca. Responsum à Deo de Gemello ejus partu. [illegible] Ejus consilio Jacob subripuit fratri patris benedictionem. 23

Rechabitæ. Certo vitæ genere distincti à Judæis. 185

Redemptor. V. *Messias.*

Refugii urbes duplicis generis. 76

Reptilia. V. *Serpens.*

Respublica Judæorum Theocratia fuit. 220. In monte Sinaï nata & formata. 221. Dein Aristocratia & Monarchia. 222. 223. 224. Moyses viros electos & strenuos constituit Principes populi, &c. 225. Quædam notanda in administratione Reipublicæ Judæorum. 226

Reges Juda & *Israël* à divisione regnorum ad eorum eversionem. 33. & *seqq.* autores Librorum Regum. 305. 306

Roma condita. 38

S.

SABBATUM. Dies omnibus fere Gentibus sacer. 17. Qua Religione apud Judæos. 105 144. 215. Videtur cœpisse ab origine mundi. 105. Festa omnia dicebantur Sabbata. 215. Quando inciperet, & quando defineret Sabbatum. 103. Nugæ & superstitiones Rabbinorum circa Sabbati observationem. 216. Quà arte se liberant à Sabbati legibus. *ibid.* Iter Sabbati. 144. 216. 292. 293. Annus Sabbaticus. 115. 143

Sacerdotium. Sacerdos. Ad filios Aaronis Eleazarum & Ithamarum Sacerdotium pertinuit. 8. 174. A Sabbato ad Sabbatum vices suas obibant. 8. & 177. Ad dies solemnes nulla classis aberat. 177. Sacerdotum classes xxiv. 177. Delectus. *ibid.* Vitia quibus affecti Sacerdotes revocabantur ab altari. *ibid.* Summus Sacerdos aliis præfectus. 178 Summum Sacerdotium primitùs ad primogenitum hæreditate perveniebat. *ibid.* Sagan summi Sacerdotis. 179. Leges positæ Sacerdotibus. *ibid.* Sacerdotum vestes communes. 179. Propriæ summo Sacerdoti. *ibid.* & 180. & *seqq.* Sacerdotum omnium munera. 183. Proprium summo Sacerdoti munus. *ibid.* Levitæ Sacerdotum ministri. *ibid.*

Sacrificium. Definitio, & origo sacrificiorum. 156. 163. Ritus. 159. Christi fides sacrificiorum finis. 162. De sacrificiis doctrina tradita ab Adamo ad Moysen. 169. & *seqq.* Sacrificia figura Christi. 156. Sacrificii essentia. 162. Ex quibus fierent sacrificia. 163. Modus offerendi. 164. Modus jugulandi victimam. *ibid.* Sacrificiorum ministri. 166. Loca sacrificiis destinata ante collectos in populum Abrahæ posteros. 89. A tempore Moysis ante & post extructum Templum. *ibid.* & 166. Tempus offerendi sacrificii. 167. Sacrificiorum diversæ species. *ibid.* Holocaustum unde dictum. *ibid.* Sacrificia Pacifica; Eucharistia. 168. Sacrificium pro peccato. 168. Pro delicto. 169. Consecrationis ; emundationis ; expiationis. *ibid.* Sacrificia festis diebus propria. 170. Modus participandi sacrificiis. *ibid.* V. *Oblationes.*

Sal. In ascensu altari saliebatur victima. 165

Salomon. Templum in monte Moria extruxit. 32. Falsas religiones mulierum quas duxerat amplectitur. 33. Regnum ejus scissum sub Roboam filio cjus. *ibid.*

Samaria. A quo condita. 79. Diruta sæpius & restaurata & dicta *Sebasta.* 79. Tempore quo degebat Christus in terris dicta *Sichem*, & *Sichar* per opprobrium. 80. 82. Samaria nomen regionis. 82. Samaria plena idolis. *ibid.* A quibus habitata post abductas decem Tribus. 202

Samaritani. V. *Schisma.*

Samson. Auxilio ejus Israëlitæ vindicati à Philistæis. 31. Privatus oculis Philistæos obruit, & suo sepelitur triumpho. 32

Samuel. Judicat Hebræos. Ungit Saülem in Regem, & postea Davidem. 32

Sandalia. Sandalia more Capucinorum utebantur Judæi. 266

Saul. Ungitur in Regem. 32. Ejus in Davidem invidia. *ibid.*

Schisma. Samaritanorum schismatis origo. 202. Primum idololatræ.

ibid. Deinde schismatici. *ibid.* Eos inter & Judæos contentio de loco divino cultui destinato. 203. Odia inter eos. 204. Samaritanorum errores. *ibid.* Schisma Alexandrinorum. *ibid.* Hellenistarum. *ibid.* Karræorum. 205

Scenopegia seu *Festum Tabernaculorum.* Unde dictum illud festum Scenopegiæ. 152. Per dies octo celebrabatur. 153. Quo ritu. 152. 153. Octava dies pariter solemnis. 153. In tribus festis Paschæ, Pentecostes, & Tabernaculorum tenebantur viri omnes Jerosolymam convenire. 153

Scriba. Origo nominis. Eorum munera. 192. Quando orti Scribæ. 193. Scribarum correctiones. 352

Scriptura sacra. Preces ante lectionem Scripturarum. 215. Deus Autor Scripturam. 296. Eorum sunt libri quorum nomina præferunt. 297. Compendium & finis Scripturarum 299. Dicuntur *Testamentum.* 299. Librorum sacrorum nomina, Autores & historia brevis. 300. & *seqq.* 310. & *seqq.* Divisio. 314 315. Distinctio in sectiones majores & minores. 316 317. In capitula & versiculos. 317. 318. 319. Qua lingua scripti libri sacri. 320. & *seqq.* Quæ sit cujusque libri autoritas 328. & *seqq.* Variantes lectiones non obstant textuum integritati. 356. Quo sensu veteres Patres Judæos accusarunt de textus Hebraïci voluntaria corruptione. 357. Zelus Judæorum erga legis integritatem. 358. In odium Christianorum mutaverunt lectiones quæ ipsis favere videbantur. 359. Correctiones scribarum. *ibid.* Lex in pristinum statum restituta ab Esdra & viris Synagogæ magnæ. 360. & 392. Quæ causa sit discrepantiæ inter varia Scripturæ exemplaria. 354. 393. Typorum in Scripturâ tria genera. 402. Sensus earum multiplex. 402. & *seqq.* Regulæ in iis exponendis. 406. Expositiones Scripturarum variæ. 411. Clari expositores. 413. & *seqq.* Editiones variæ. V. *Editiones. Libri. Biblia.* Scripturæ sacræ autoritas unde petenda. 329

Secta. Quando natæ. 194. Sadducæorum sectæ Autor. 195. Pharisæorum. 196. Populares Pharisæis, Optimates Sadducæis adjuncti. 197. Herodiani qui? 197. 198. Hemerobaptistarum secta. *ibid.* Nazaræorum. *ibid.* Essenorum. *ibid.* Unde nati. *ibid.* In quo schismatis arguuntur. *ibid.* Mores eorum & doctrina. 198. 199. Non ignoti Plinio. 199. Essenorum encomia ex Philone. 199. 200. Judæ Galilæi secta. 200. V. *Schisma.*

Semen. Quomodo nomen *Seminis* accipiendum sit in Scriptura. 488

Sensus. Distinguendum in Scripturis an propriè an metaphoricè scriptores loquantur. 400. Unde Metaphoræ in Scripturis. *ibid.* Sensus *Litteralis* & *Mysticus.* 402. Sensus mysticus multiplex. 403. Sensus al-

legoricus. 403. Sensus Anagogicus. 404. Sensus *Tropologicus* seu moralis. *ibid.* Hunc præcipuè sectantur sancti Patres. *ibid.* & 405. Studium litteralis sensus necessarium. 406. Regulæ in exponendo sensu litterali servandæ. 407. & *seqq.*

Sepulchra. Excisa in petra. 272. Ornamenta sepulchrorum idololatriæ occasio. 433. 434. Sepulchra mortuorum hominum templa vivorum. 433

Sepultura. Usus circa sepulturam mortuorum. Condiebantur, non cremabantur cadavera divitum; pauperum condebantur in terra. 271

Serpens. Serpentum duorum mentio fit in Scripturis nomina & proprietates. 477. Erigitur serpens æneus à Moyse, figura Christi crucifixi. 28. Serpentes igniti. 479

Servus. Servorum munera. 14. Servum testem esse non licebat. 249. Servis restituta libertas anno Jubilæo. 115. 143. Quando & quo ritu fieret illa manumissio. 143

Sestertius quid? 275

Siclus. Pondus Hebræorum. 275. 276. Valor ejus. 276

Silurus. Piscis irruit in Tobiam. 484

Sodoma. Ob nefarias incolarum libidines igne cælesti consumpta. 21

Sol. V. *Luna. Mensis.*

Sortium Festum à Judæis non à Lege institutum. 154. Quando, & quomodo celebratum. *ibid.*

Superstitio Judæorum in observanda Lege. 216. V. *Idola. Idololatra.*

Supplicium. Suppliciorum varia genera apud Romanos. 244. V. *Pœna.*

Synagoga. Earum origo & usus. 100. In eadem civitate complures. 101. Iis usus est Deus ut J. C. nomen Gentibus innotesceret. 102. Synagogarum ministri. 183. Eorum autoritas. 183. 184. In iis Lex non legebatur nisi Hebraicè. 184. 214. Scholæ publicæ. 184. Synagogas ingredi mulieribus vetitum. 217

Synedrium. Synedria minora in singulis civitatibus. 228. Synedrium Majus antiquitùs à Moyse institutum. 229. Locus ejus 230. Potestas *ibid.* & 231. Non poterat alibi quàm in Templo collocari. 232. In eo Christus reus mortis judicatus. 233

T.

TABERNACULUM. In medio castrorum Israël erectum. 90. Situs ejus in castris. 90. Descriptio ejus. 90. 91. 92. Miracula in Tabernaculo patrata. 94. Templum succedit loco Tabernaculi. 94. 95.

Tabernaculorum Festum. V. *Scenopegia*.
Tabulæ Legis. Inclusæ in Arca. 92. Reparatæ à Moyse qua die. 151
Talentum. Valor ejus. 176
Talmud. Quid? 259. Duplex est. *ibid.*
Templum. A Salomone extructum. 32. 95. Forma ejus. 95. Templum secundum à Zorobabele restauratum. 99. Ornamenta Templi Salomonis quibus caruit secundum. 99. Altare Templi. Atria Gentium, Israëlitarum, Sacerdotum. 96. Templa in monte Garizim & in Ægypto ædificata. 100. Encænia, sive Dedicationes Templi. 154. Ministri Templi. 174. & *seqq.* Magistratus Templi. 176. Usus & consuetudines circa Templum. 217. Eversio Templi & urbis Jerusalem à Romanis Principibus. 52 Templum Ægypti demolitum. *ibid*
Tempus. Quid? 103. Tempus anni à quo decimæ computabantur. 172
Teraphim. 446. 456. 486.
Terra. Instar sphæræ rotundæ. 54. Divisio ejus. *ibid.* Partes præcipuæ. 55
Terra promissa. Dimensiones ejus. 67. Limites. 68. Incolæ. 75. Hanc ingrediuntur Israëlitæ duce Josuë. 29. Miracula in expugnatione urbium facta. 30. Partitio ejus in duodecim Tribus. 75. & *seqq.* V. *Judæa*. *Palæstina*.
Testamentum. V. *Biblia*, *Libri Canonici*, Scriptura *sacra*.
Testes. Adjurati per nomen Dei. 234. Eorum erat primum in reos lapidem mittere. 243. Mulierem aut servum testes esse non licebat. 249. testi fides non habenda. *ibid.*
Tetrarchia. Nomen dignitatis infra regiam. 48
Thannin. 485
Theatrum quid? 559. 560. Theatra ludis exercendis loca destinata. *ibid.* Nudi athletæ pugnabant. 560. 561. Eorum temperantia. 562
Tiara summi Sacerdotis. Descriptio ejus. 179. 182
Tiberius. Augusti successor. 49. Pilatum ad se navigare jussit. 51. Moritur, huic succedit Caligula. *ibid.*
Tobias. V. *Silurus*.
Torrens Ægypti. 69
Traditio. V. *Lex Oralis*.
Tribunal. Diversa Tribunalium genera. 228. Tribunal in unaquaque civitate. *ibid.* Synedrium magnum. 229. Judicium pro pecuniis agebatur per tres judices. 229. Judicium animarum per viginti

tres. 230. Majores causæ ad Synedrium referebantur. *ibid.* Minorum Tribunalium subsellia in portis civitatum. 231. Tribunal viginti trium in porta atrii Templi. 232. Synedrium magnum in Templo. 232. V. *Synedrium.*

Tribus. Divisio populi per tribus duodecim. 7. Inter eas non numerabantur filii Levi. 8. Divisio Terræ promissæ per duodecim Tribus. 30. 73. & *seqq.* Decem Tribus abductæ captivæ. 39. 78. Tribus Juda septuaginta annis captiva apud Babylonios. 41. 78. Dispositio duodecim Tribuum in castris. 90. Vexilla castrorum. *ibid.*

Trinitas Personarum in Deo uno. 14. Trinitatis divinæ mens humana præfert imaginem. 15

Tuba. Tubarum festum. 149. Quare sic dictum. 150

Typus. Typorum tria genera in Scripturis. 402. Typicus sensus triplex. 403

V.

VENTI multiplices à nautis distincti. 575

Verbum. Verbum Dei intra nos est. 22. Verbum Dei ipse est Filius Dei. 14. 15. Apparuit Patriarchis. 20. Erat unus ex tribus Angelis qui apparuerunt Abrahæ. 20

Versiones. Pentateuchus Samaritanus in quo differat ab Hebræo. 385. Paraphrasum Chaldaicarum origo. 386. Autores. 386. 387. Versio Syriaca. 389. Duplex est. *ibid.* & 390. Versiones Arabicæ. 390. Æthyopicæ. *ibid.* Aliæ versiones ex textu Hebraïco. *ibid.*..... Versiones Græcæ. Septuaginta senum. 367. Historia hujus versionis. 370. Quid de ea sentiendum. 369. 373. Objectiones. 373. 374. An solam legem, an totum codicem Hebræum transtulerint septuaginta. 374. Versiones Aquilæ. 375. Symmachi. 376. Theodotionis. 376. 377. Quinta & sexta. 377...... Versiones Latinæ. Itala. 378. S. Hieronymi. *ibid.* & *seqq.* Vulgata. 380. Quo sensu declarata authentica à Concilio Tridentino. 382... Versiones Anglicæ, &c. 391. Discrepantia recentiorum versionum ab antiquis. 391

Vestis. Usus Judæorum circa vestes. 264. Non licebat induere ex eterogeneis. *ibid.* Auditâ blasphemiâ vestes lacerandæ, etiam summo Pontifici licitum. 244. De re vestiaria. 532. & *seqq.*

Vexilla Tribuum in Castris. 90

Victima. V. *Sacrificium.*

Virga Aaronis juxta arcam. 92

Uncia. Pondus ejus tum apud Romanos, tum apud nos. 274. Divisio ejus. *ibid.*
Urim & Thumim. 99. 180. 182. 189
Urz. Patria Jobi. 66
Uxor. Plures uxores habere licitum, præterquam summo Pontifici. 263. Libellus repudii ad duritiem cordis concessus. *ibid.* Ad menstruatam aut gravidam accedere nefas. 263

Z.

ZELOTYPIA. Aquæ Zelotypiæ. 251

Finis Indicum.

LUGD. ex Typographiâ PETRI BRUYSET, in vico Bellæ-Cordeiræ.

